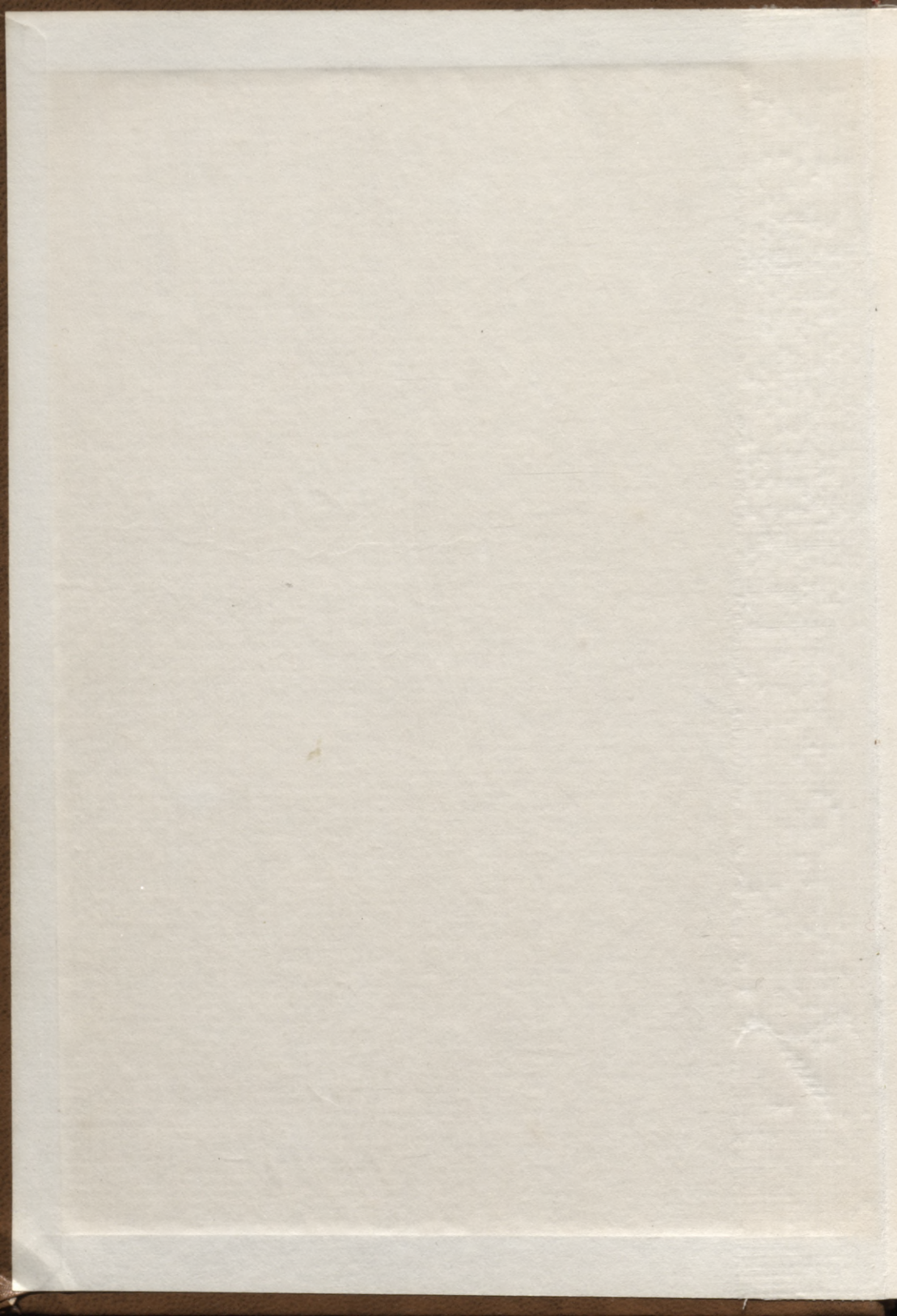

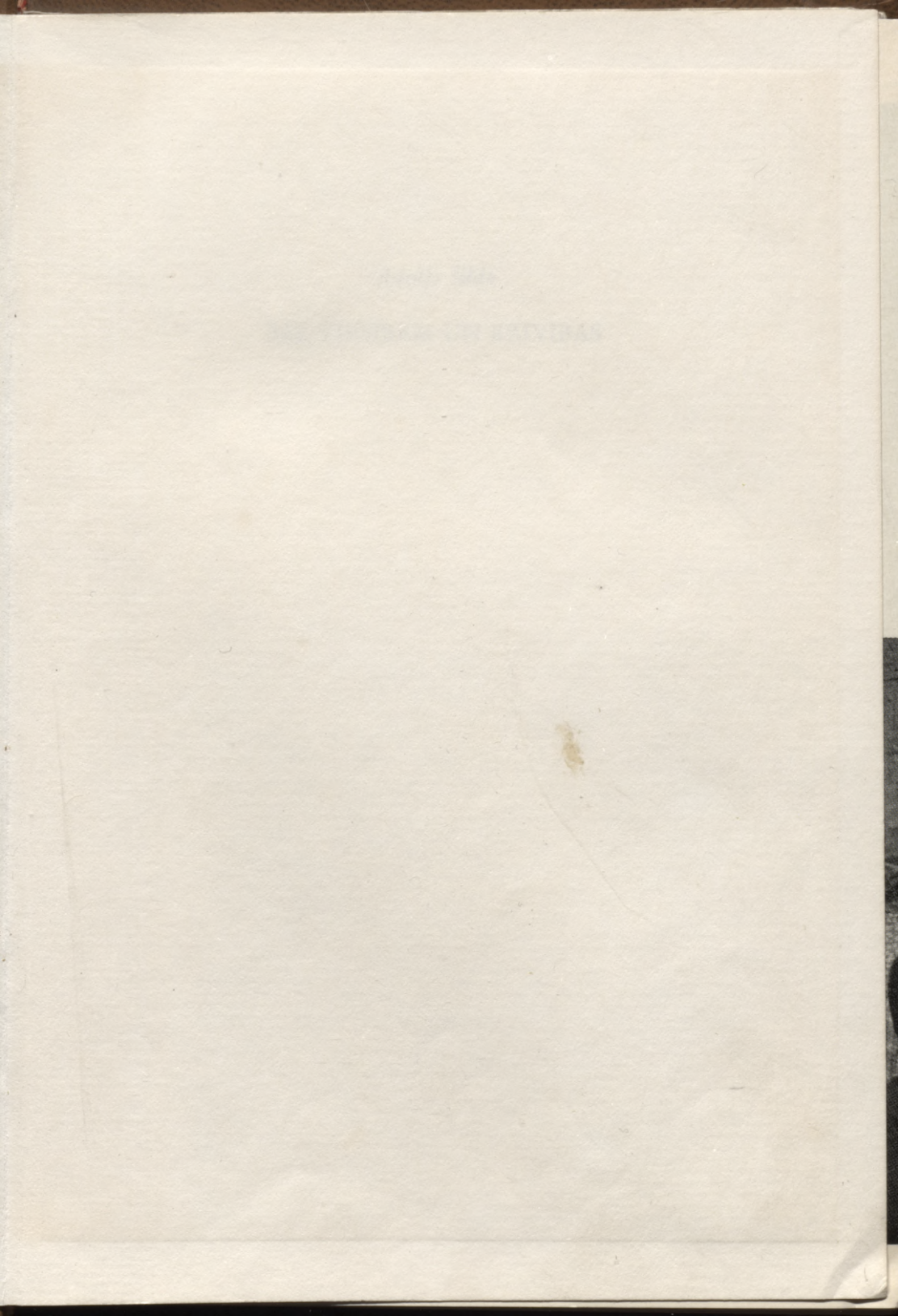
91-4
L20

ADOLFS ŠILDE

BEZ
TIESĪBĀM
UN
BRĪVĪBAS

MENTA

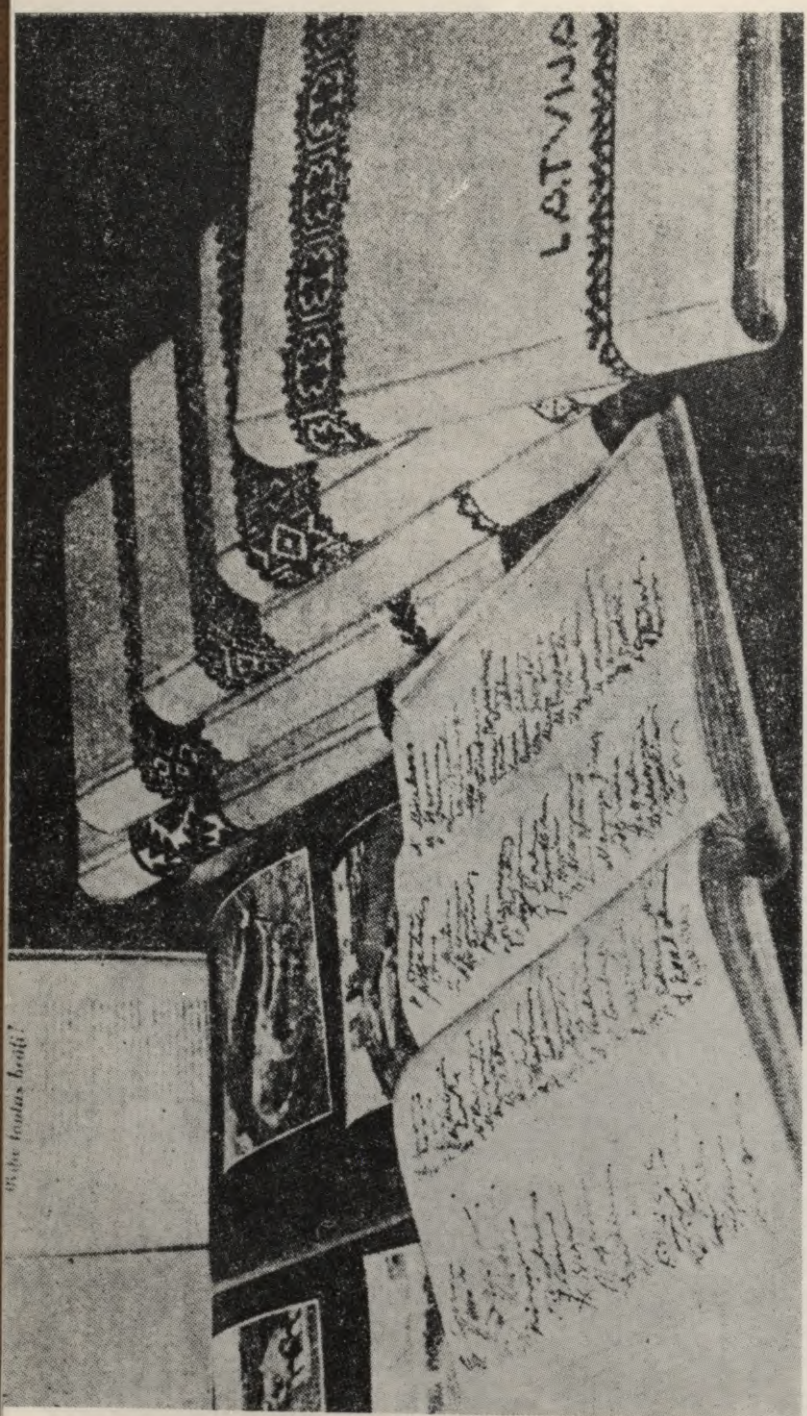
1844

THE HISTORY OF THE

*Pie Brīvības pieminekļa Rīgā pēc boļševiku padzīšanas 1941.
g. 1. jūlijā*

B, L

200.000 latvieši 1942. g. parakstīti » Vēstījums Amerikas latviešiem« par mūsu tautas ciešanām, iesiets vairākos sējumos

L $\frac{91-4}{20}$

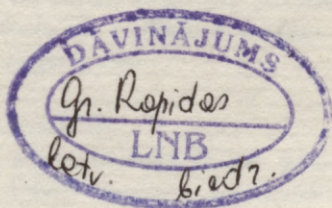
dubl. L
9

ADOLFS ŠILDE

BEZ TIESĪBĀM UN BRĪVĪBAS

*Latvijas sovjetizācija
1944-1965*

2. izdevums

IMANTA
Kopenhagenā
1965

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~04 14982~~

0301019051

SATURA RĀDĪTĀJS

Priekšvārds	7
Padomju ultimāts	11
Notikumu chronika	13
Latvijas komunistu partija	17
Latviešu komunistiskā jaunatnes organizācija	64
Latvijas PSR konstitūcija	74
Latvijas PSR augstākie valsts organi	84
Vietējās padomes un izpildu komitejas	99
Padomju tiesa un tiesības Latvijā	104
Nekomunistiska attieksme pret darbu un tās sodamība ..	123
Biedru tiesa	128
Valsts drošības organi (čeka)	136
Masu deportācijas	140
Pretestības kustība	157
Buržuaziskais nacionālisms un tā ideoloģija	180
Padomju ideoloģija un tautas politiskā pāraudzināšana ..	186
Padomju Latvijas skola un izglītības sistēma	192
Padomju Latvijas augstskolas	206
Zinātņu akadēmija	235
Kultūras dzīves sovjetizācija	243
Kollektīvizācija un saimnieciskās dzīves pārkārtojumi ..	261
Padomju Latvija – PSRS rietumu ekonomiskā rajona sastāvdaļa	296
Padomju Latvijas budžets un nodokļu politika	298
Tirdzniecība	301
Dzīvokļu celtniecība un lauku būvniecība	302
Latvijas ostas	304
Dzelzceļi, autosatiksmes un lidostas	318
Darba alga un izpeļņa	320
Darba tiesības	328
Arodbiedrības	331
Ārstniecība un veselības aizsardzība	339

Sociālā nodrošināšana un pensijas	347
Baznīca padomju Latvijā un ateistiskā propaganda	358
Prese, radio un televīzija	375
Rusifikācija un kultūras asimilācija	382
Latviešu tautas neatkarības griba un tās rietumu orientācija	386
Kaŗa dienests un republikāniskās kaŗaspēka daļas	390
Territoriālās pārmaiņas	393
Apdzīvotības jautājums un krievu infiltrācija	398
Deviņi jautājumi	401
Izlietotā literātūra	407
Lietotie saīsinājumi	416
Personu un lietu rādītājs	417

PRIEKŠVārds

Latvijas valsts liktenis tagad jāskata divi aspektos. Pirmais aptver neatkarības laiku, otrs – mūsu zemes okupāciju. Pie šāda divdalījuma negribot jāsāk pierast, kur padomju varai izdevies patvaļas un terora ceļā turēt mūsu zemi tikpat ilgu laiku savā aizbildnībā, cik gadus tā bijusi brīva un neatkarīga.

Uzspiestais režīms un svešas varas rīkošanās mūsu zemē ir reālitate, kuŗu der redzēt tādu, kāda tā ir. Arī zemkopis neapbrīno tikai savu lauku labo zelmeni, bet ievēro arī smecerniekus, kas posta tā druvas un dārzus.

Latvijas okupācija ar tās daudzajām pavadparādībām kopš daudziem gadiem ir fakts, kas diendienā liek sevi sajust un smagi pārdzīvot. Kaut arī nevienas zemes okupācija un svešas varas virskundzība nav mūžīga, tā tomēr stindzina katras tautas dabisko attīstības gājienu un traucē tās nacionālās dzīves pulsus. Pēdējās paaudzēs panāktais kultūras uzplaukums un mūsu tautas izglītības līmenis liek mums šo svešo virskundzību šodien izjust smagāk, nekā tas bija pirms simts un vairāk gadiem. Ja arī latviešu tauta visos laikos un apstākļos slāpusi pēc brīvības un patstāvības, tad jaunāko laiku nacionālajās cīņās un centienos tās brīvības un tiesību apziņa tiktāl cēlusies, ka jebkuŗā totālitarā un beztiesiskā sadzīves iekārtā tā spiesta nosmakt. Pašu valsts kā mūsu lielākais iekarojums un savu spēju ķēla mums ar savu laimīgo laiku eksistenci ir un paliek gaismas stars, kuŗa mirdzumu mēs turpinām saredzēt.

Sūrā ikdiena dzimtenē rāda mums radikālas pārmaiņas, kas nākušas pēc valsts neatkarības dienām. Smaguma punktu visām šīm pārmaiņām neveido vairs mums visiem labi pazīstamais »baigais gads«, ko ievadīja Maskavas ultimāts un pārējie perfīdie varas paņēmieni, bet gan tie notikumi, kas ar 1944.gada rudenī iestājās Latvijas teritorijas lielākajā daļā un ar 1945.gada 8. maiju arī Kurzemē. Tas radīja jaunu sliekšni padomju imperiālismam. Militārajam uzbrukumam sekoja pa pēdām tau-

tas garīga bendešana, ko parasti apzīmējam ar sovjetizāciju un rusifikāciju. Kopš sarkanarmijas iebrukuma Latvijā, mūsu tautai uzspiež melīgo un sterīlo komūnismu. No otras puses to mēģina decimēt un aizkavēt dažādā ceļā tās labvēlīgas attīstības iespējas. Tā radusies jauna situācija, kas jau aptver vienas paaudzes laiku.

Kā sovjetizācijas un rusifikācijas sekas, Latvijā radušās plašas pārmaiņas un mūsu zeme pēc 1944./45. gada ieguvusi pavisam jaunu profilu.

Par dzīves pārmaiņām un atsevišķām norisēm Latvijā esam jau informēti no trimdas laikrakstiem, Stokholmas un citiem informācijas centriem un no padomju izdevumiem, bet vairāk nekā divdesmit gadu laikā brīvajā pasaulē nav parādījusies neviena monografija vai rakstu krājums, kas viengabalaini un vienkopus apskatītu visas pārmaiņas, ko nesusi padomju vara Latvijai. Par 1940./41. gadu mums tādu pārskatu deva pazīstamais latviešu statistiķis un publicists *Alfreds Ceichners* grāmatā *Was Europa drohte. Die Bolschewisierung Lettlands 1940–1941*«, Dr. iur. *Hugo Vītols* *»Stalīna imperija patiesības gaismā*«, mag. iur. *Kārlis Vanags* savās piezīmēs par latviešu tautas traģēdiju 1939.–41. gadā *»Boļševiku jūgā*«, kā arī dokumentārais foto attēlu krājums *»Baigais gads*«.

Šinī grāmatā, kurai tās autors izmantojis pētījumu materiālus, kas 1965. gadā nodoti Bundesinstitut zur Erforschung des Marxismus-Leninismus Ķelnē, mēģināts apskatīt visu Latvijas sovjetizācijas procesu laikā no 1944. g. līdz 1965. gada sākumam, nepieciešamības gadījumā skatot arī faktu materiālu, kas attiecas uz 1940./41. g. padomju okupācijas laiku.

Šāda darba veikšana atdūrās uz dažāda veida grūtībām. Visgrūtāk bija sameklēt padomju preses izdevumus no 1944.–1952. gadam un daudzus citus nozīmīgākus avotus. Kaut arī visnepieciešamākos avotus izdevās atrast un izmantot, tad tomēr vēl arvien palika daži robi. Piemēram, autoram neizdevās rekonstruēt visus Latvijas Komunistu partijas centrālkomitejas, Latvijas PSR Augstākās padomes un Ministru padomes sastāvus pirmajos padomju gados. Tāpat, iztrūkstot autentiskiem tekstiem, vietumis bij jāizlīdzas ar pieejamiem izvilkumiem vai citiem ticamiem norādījumiem.

Autors pie tam neapmierinājās ar pašu padomju izdevumu apgaismojumiem un apgalvojumiem, kas bieži ir sagrozīti, bet mēģināja padomju datus salīdzināt ar aculiecinieku faktu konstatējumiem. Tā kā bija jābaidās arī par dažu aculiecinieku liecību objektīvitāti, un sevišķi to, kas pēdējo gadu laikā ieradusies rietumzemēs no okupētās Latvijas, tad par noderīgām atzina tikai tās, kur vienu parādību vai notikumu apliecinājuši vairāki. Ievācot ziņu materiālu no šiem lieciniekiem dažādos laikos un iztaujājot pie tam katru no tiem atsevišķi, radās iespēja visu labi salīdzināt un pārbaudīt. Izmantotas tikai ticamās liecības. Līdz ar to šim izdevumam ir tā lielā priekšrocība, ka tas aplūko notikumus Padomju Latvijā, nedibinoties tikai uz vienpusīgajiem padomju izdevumiem, kā tas sovjetoloģijas darbos tik parasti notiek, bet uz ievērojami plašāku un arī objektīvu materiālu.

Otra šī darba priekšrocība ir tā, ka materiāla izvērtējumam pielietota zinātniska darba metode un avotu uzrādījumi. Laikrakstu ziņojumos par notikumiem Padomju Latvijā parasti izceļ notikumu negatīvās puses un arī komentāri graiza komunistu varasvīru neveiksmes. Kas pie tā pieradis, to pārsteigs šis grāmatas rāmais, lietīšķais un iegrožotais stāstījums. Ja arī dažu tas neapmierinās, tad tas tomēr darīts, lai izdibinātu mierīgā garā pašu patiesību, atturoties no polemikas, kuŗai arī sava nozīme, bet citā vietā.

Galvenais svars šinī darbā likts uz pašiem faktu noskaidrojumiem par visām tām dzīves parādībām, kas uzrāda pārmaiņas un padomju iekārtas īpatības. Tā kā mēģināts apskatīt visas nozīmīgākās pārmaiņas, tad katrai atsevišķajai parādībai varēja pievērsties tikai ierobežotos apmēros. Šī grāmata liek sevišķu svaru uz Latvijas komunistu partijas, padomju tiesiskās iekārtas un valsts organu apskatīšanu, kas veido padomju iekārtas struktūru. Bez tam lielākā vērība piegriezta tiem dzīves novadiem, kas visspilgtāk parāda sovjetizācijas un rusifikācijas procesu, kā tas, piemēram, ir ar skolu un izglītības sistēmu, kultūras dzīvi un kolektīvo saimniecību. Paturot tomēr vērā, ka lauksaimniecības kolektīvizācijai un Latvijas pilsētu industriālizācijai jau līdz šim trimdas izdevumos pievērstā plašāka ievērība un par to netrūkst literatūras, šie jautājumi apskatīti tikai galvenos vilcienos un par produkcijas apjomu ne ikreiz doti statistiski pārskati, kas allaž ir mainīgi. Turpretim lielāka vērī-

ba piegriezta Latvijas ostu jautājumam, kas ir visai svarīgs, bet līdz šim maz ievērots jautājums. Dots arī Padomju Latvijas preses izdevumu saraksts un norādījumi uz iestādēm, kuŗu atrašanās vieta un darbība mazāk zināma.

Par pareizu autors arī atzinis lietas skatīt ne vien horizontālajā (ar to saprotot pašu sovjetizācijas gaitu), bet arī vertikālajā virzienā (kur skaidri parādās pretestība šai sovjetizācijai un rusifikācijas politikai). Ja šinī darbā uzrādītas arī latviešu deportāciju vietas, tad tādēļ, ka šinī darbā pirmo reizi varēts apliecināt visu šo izsūtījuma vietu un spaidu darba nometņu esamību ar dokumentētu avota norādījumu.

Nododot šo darbu iespiestā veidā latviešu sabiedrībai, to pavada cerība, ka ar to būs aizpildīts diezgan jūtams robs, kāds līdz šim mūsu visnotaļ rosīgajā grāmatniecībā bija sajūtams. Diezgan droši var paredzēt, ka grāmatā ietvertais fakts un liecību materiāls noderēs ne vien mums pašiem, bet arī cittautu draugu un plašāku aprindu informēšanai par patiesajiem apstākļiem Latvijā pēc 1944. gada, kā arī par latviešu tautas nesalauzto neatkarības gribu.

Ievērojamu atbalstu nepieciešamo materiālu apzināšanā un retu izdevumu sagādē autors saņēma no Ņelnes universitātes profesora Dr. B o r i s a M e i s n e r a / Meissner /, Dr. A. D. L ē b e r a / Loeber / Hamburgā, Dr. A r m ī n a R ū š a Vašingtonā, Dr. H e i n c a I š r e i d t a / Ischreydt / Diseldorfā, Daugavas Vanagu Rietumvācijas valdes Ārējās informācijas nozares vadītāja J ā ņ a C ī r u ļ a Kaizerslauternā, ministra R o b e r t a L i e p i ņ a Ludvigsburgā, korporācijas Fraternitas Lataviensis seniora J ā ņ a C i m z i e š a Vašingtonā, Komitejas Latvijas Brīvībai priekšsēža Viļa Hāznera Ņujorkā, inženiera A l f o n s a L a u ņ a Stokholmā un tautsaimnieka J ā ņ a G a i g u ļ a Ņ u j o r k ā, kuŗiem izsaka sirsniņu pateicību.

PADOMJU ULTIMĀTS

neatkarīgās Latvijas valdībai, ko 1940. g. 16. jūnijā pulksten 12 / pēc Latvijas laika / PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdis Vjačeslavs M. Molotovs savas valdības vārdā nodeva Latvijas sūtnim Fricim Kociņam:

»Uz padomju valdības rīcībā esošā faktu materiāla un arī uz domu izmaiņas pamata, kas pēdējā laikā notika Maskavā starp PSRS tautas komisāru padomes priekšsēdētāju un Lietuvas ministru prezidentu Merķi, padomju valdība uzskata par konstatētu, ka Latvijas valdība ne tikai nav likvidējusi vēl pirms padomju – latviešu savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas radīto militārsavienību ar Igauniju, kas vērsta pret PSRS, bet arī to paplašinājusi, pievelkot šai savienībā Lietuvu, un cenšas ievilkt tajā arī Somiju. Līdz padomju – latviešu savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanai 1939. g. rudenī, padomju valdība vēl varēja skatīties caur pirkstiem uz tādas militārsavienības pastāvēšanu, kaut gan tā pēc būtības runāja pretim agrāk noslēgtajam PSRS un Latvijas neuzbrukšanas paktam. Bet pēc padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas, padomju valdība uzskata pret PSRS vērstas militārsavienības pastāvēšanu starp Latviju, Igauniju un Lietuvu ne tikai par *nepielaižamu un neciešamu*, bet arī par dziļi bīstamu un draudošu PSRS robežu drošībai. Padomju valdība rēķinājusies ar to, ka pēc padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta noslēgšanas Latvija izstāsies no militārsavienības ar citām Baltijas valstīm un tādā kārtā šī militārsavienība būs likvidēta. Tai vietā Latvija kopā ar citām Baltijas valstīm nodarbojusies ar augšminētās militārsavienības atdzīvināšanu un paplašināšanu, par ko liecina tādi fakti, kā divu slepenu trīs Baltijas valstu konferenču sasaukšana 1939. g. decembrī un 1940. g. martā,

lai formāli izveidotu paplašināto militārsavienību ar Igauniju un Lietuvu; Latvijas, Igaunijas un Lietuvas ģenerālštābu sakaru pastiprināšana, ko dara slepenībā no PSRS; speciāla militāras Baltijas antantes preses organa radīšana 1940. gada februārī – »Revue Baltique«, ko izdod angļu, franču un vācu valodās Tallinā, un tamlīdzīgi.

Visi šie fakti runā par to, ka Latvijas valdība rupji pārkāpusi padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta, kuŗš aizliedz abām pusēm »noslēgt jebkādas savienības vai piedalīties koalīcijās, kas vērstas pret vienu no līgumslēdzējām pusēm« / līguma 4. pants /. Šī padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta rupja pārkāpšana no Latvijas valdības puses notiek tai laikā, kad Padomju Savienība vedusi un turpina vest augstākā mērā labvēlīgu, noteikti pro-latvisku politiku, punktuāli izpildīdama visas padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta prasības. Padomju valdība atrod, ka tādu stāvokli tālāk vairs nevar paciest. PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1. *nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt padomju-latviešu savstarpējā palīdzības pakta godīgu īstenošanu dzīvē;*

2. *bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekams, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.*

Padomju valdība uzskata šo prasību izpildīšanu par to elementāro noteikumu, bez kuŗa nav iespējams panākt padomju-latviešu savstarpējās palīdzības pakta godīgu un lojālu izpildīšanu.«

NOTIKUMU CHRONIKA

- 1939.g. 23. augustā Kremļī, Maskavā, PSRS valdības pilnvarā V. Molotovs paraksta ar Lielvācijas ārlietu ministru fon Ribentropu neuzbrukšanas līgumu, kam pievieno slepenu papildu protokolu. Sadalot interešu sfairas Austrumeiropā, Latviju un Igauniju iedala Padomju Savienības interešu jomā.
- 1939 g. 5. oktobrī Staļins uzspiež Latvijas valdībai noslēgt ar Padomju Savienību savstarpēju palīdzības paktu, kas pieļauj PSRS militāro bazu ierīkošanu Latvijas teritorijā.
- 1939 g. 11. oktobrī padomju drošības pārvalde Maskavā izstrādā slepenu instrukciju par »pretpadomju elementu« izsūtīšanu no Latvijas un pārējām Baltijas valstīm, kolīdz Maskava šīs zemes okupēs. Šo instrukciju parakstījis ģenerālis Serovs.
1940. g. 14. jūnijā 80 vīru liela sarkanarmiešu vienība pārnāk Latvijas robežu un uzbrūk latviešu robežsargu mītnei Masļenkos. Sardzes priekšnieka sieva Hermīne Puriņa atklāj pret iebrucējiem niknu uguni un krīt varoņu nāvē.
1940. g. 16. jūnijā PSRS Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs V. M. Molotovs iesniedz Latvijas sūtnim Fricim Kociņam ultimātu, ko pēdējais nodod tālāk Latvijas valdībai.
1940. g. 17. jūnijā sarkanarmijas motorizētās un tanku vienības okupē Latviju. Varas pārņemšanai no Maskavas Rīgā ierodas emisārs Andrejs Višinskis.
1940. g. 18. jūnijā Rīgas ostā iebrauc padomju kaņakuģis »Murat«, atvedot komunistu funkcionārus no Padomju Savienības.
1940. g. 21. jūnijā sāk darboties emisāra Višinska sastādītā leļļu valdība ar ministru prezidentu prof. Augustu Kirchenšteinu priekšgalā. Ar to pārejas laikam nodibinas

- t. s. tautas demokrātija, kas priekšrakstus saņem no Maskavas.
1940. g. 13. jūlijā Latvijas sūtnis Vašingtonā Dr. A. Bīlmanis protestē pret Latvijā izsludinātām viltus vēlēšanām.
1940. g. 14. un 15. jūlijā pēc Maskavas rīkojuma Latvijā izdara t. s. Tautas Saeimas vēlēšanas. Visi nekomunistiskie iedzīvotāju slāņi, kas veido vairākumu, organizē savu sarakstu, kuŗu padomju varas iestādes nepielaiž un saraksta iesniedzējus apcietina. Ar policejiskiem līdzekļiem piespiež 94,7 % no visiem balstiesīgajiem šinīs improvizētās vēlēšanās piedalīties. Padomju iestādes paziņo, ka 97,6 % vēlētāju it kā nobalsojuši par komunistisko »Darba ļaužu bloku«.
1940. g. 21. jūlijā Rīgā sanāk padomju »Saeima«, kas jau 25. jūlijā pārdēvējas par Latvijas PSR Pagaidu Augstāko padomi. Padomju varas nodibināšanos Komunistu partijas sekretārs pasludina jau 21. jūlijā. Tanī pašā dienā pieņemtajā Deklarācijā par valsts varu, Latvija jau apzīmēta par Padomju sociālistisko republiku. Paziņo šīs jaunradītās republikas iestāšanos Padomju sociālistisko republiku savienības sastāvā. Līdz ar to minētā »tautas demokrātija« izbeidz savu darbību. – Sūtnis Dr. A. Bīlmanis protestē pret viltus vēlēšanām un padomju varas sastādīto »parlamentu«.
1940. g. 22. jūlijā Tautas Saeima pieņem deklarāciju »par zemes pasludināšanu tautas īpašumā«.
1940. g. 23. jūlijā sūtnis un ārkārtējais pilnvarotais Londonā K. Zariņš protestē pret Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā.
1940. g. 25. jūlijā prof. A. Kirchenšteins kā Valsts un ministru prezidents paziņo banku un lielo rūpniecības uzņēmumu nacionālizāciju Latvijas teritorijā. Pieņem Latvijas PSR konstitūciju.
1940. g. 5. augustā PSRS inkorporē Latviju. Latvijas sūtnis Vašingtonā Dr. Alfrēds Bīlmanis oficiāli paziņo visai pasaulei šī akta beztiesiskumu.
1940. g. 28. oktobrī Latvijas PSR Augstākā padome izsludina dekretu par lielo namu nacionālizāciju.
1940. g. 6. novembrī PSRS Augstākā padome Kremlī paziņo par KPFSR krimināl-, civīl- un darba likumu pagaidu

Latvijas Padomju Valdība 1919. gadā

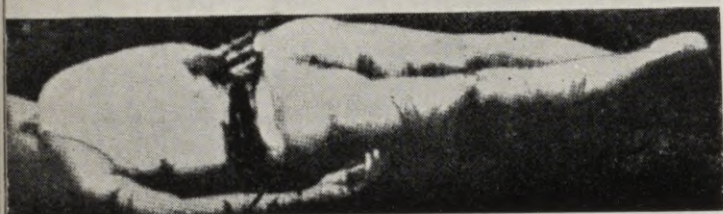
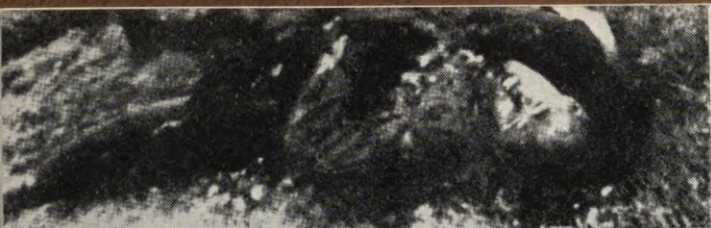

Augšējā rindā (no kreisās): P. Stučka (valdības priekšsēdētājs), J. Dapiševskis (priekšsēdētāja vietnieks), J. Lenčmanis (priekšsēdētāja vietnieks), J. Šilīns (valdības sekretārs), D. Belka (rūpniecības komisārs). Apakšējā rindā (no kreisās): J. Bērziņš-Ziemeļs (izglītības komisārs), Endrupis (finansu komisārs), O. Kārkliņš (darba komisārs), K. Pētersons (kara komisārs) un F. Roziņš (zemkopības komisārs).

Komunistu varas metodes latviešu tauta pazīst jau kopš 1919. g., kad Latvijā 5 mēnešus valdīja Pēteru Stučkas valdība

Divdesmit un pus gadus vēlāk Ribbentrops ar Molotovu 1939. g. 23. augustā Maskavā vienojās par Latvijas un Igaunijas galīgu iekļaušanu padomju iespaida sfairā

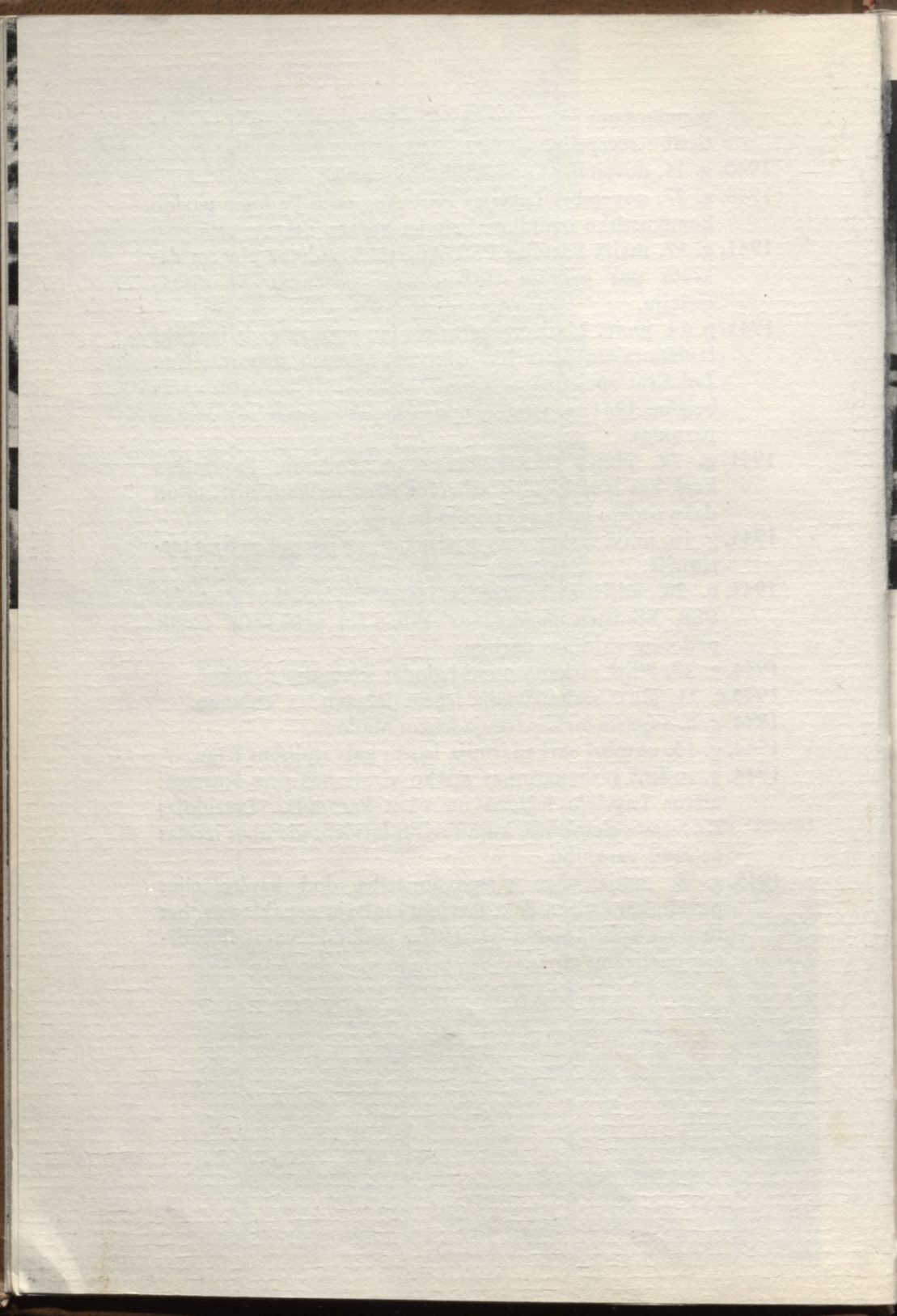

1940. g. 15. jūnijā inscenētā robežincidentā kāda sarkanarmijas grupa nodedzināja Latvijas robežsargu mītni Mašlenkos, nogalinot vairākus robežsargus

Divas dienas vēlāk, 17. jūnijā, Rīgā un citos Latvijas centros ieripoja padomju tanki

- piemērošanu Latvijas teritorijā, uzspiežot padomju tiesību recepciju.
1940. g. 11. novembrī Latvijā iekārto tautas tiesas.
1940. g. 27. novembrī Latvijas PSR Augstākā Padome paziņo komunistisko izpildkomiteju ierīkošanu dekrēta ceļā.
1941. g. 17. maijā Latvijas PSR Augstākā padome pieņem dekrētu par privāto tirdzniecības uzņēmumu nacionālizāciju.
1941. g. 14. jūnijā Maskava ķeras pie jau pusotra gada iepriekš izplānotajām Latvijas iedzīvotāju masu deportācijām. Ieskaitot apcietinātos un nogalinātos līdz padomju varas beigām 1941. g. vasarā, upuņu kopskaits sasniedz 35.828 personas.
1941. g. 22. jūnijā sākas Vācijas un Padomju Savienības karš, kas ļauj 1. jūlijā atbrīvot Rīgu no komunistiem un dažu nedēļu laikā arī pārējo Latviju.
1944. g. 16. jūlijā sarkanarmija ielaužas par jaunu Latvijas teritorijā.
1944. g. 26. jūlijā sarkanarmija ieņem Ludzu, kur Latvijas PSR Ministru padome ar Vili Lāci priekšgalā uzsāk padomju valdības darbību.
1944. g. 27. jūlijā sarkanarmijai izdodas ielauzties Rēzeknē.
1944. g. 31. jūlijā sarkanarmija ieņem Jelgavu un Tukumu.
1944. g. 8. augustā sarkanarmija ieņem Madonu.
1944. g. 13. oktobrī sarkanarmija ieņem galvaspilsētu Rīgu.
1944. g. rudenī sarkanarmijas tālāko virzišanos pret Kurzemi aiztur Latviešu leģiona un vācu karapulki. Izveidojas Kurzemes cietoksnis, kurā sevišķi latviešu vienības izceļas ar savu varonību.
1945. g. 8. maijā vācu virspavēlniecība dod kapitulācijas pavēli, kam viena daļa latviešu cīnītāju nepakļaujas, bet turpina apbrīnojamu pretestību padomju varai ilggadīgās partizānu cīņās.

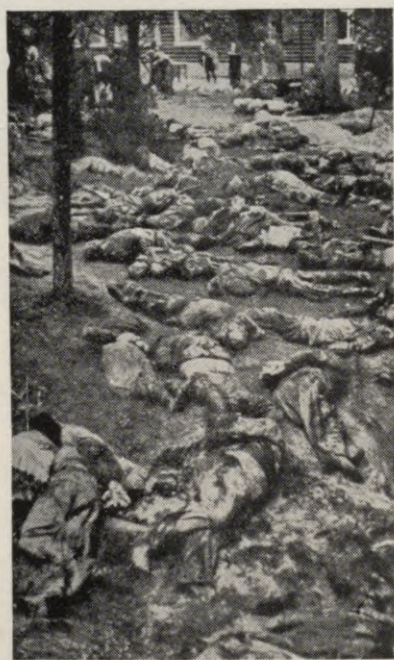
«Tautas Saeimas» sēde Rīgas nacionālajā teātrī 1940. g. 21. jūlijā / augš. uzņēmums / Maskava lika šinī sēdē nolasīt »lēmumu par padomju varas nodibināšanu Latvijā«, kā arī prasīt Latvijas pievienošanu Padomju Krievijai

Bij. Latvijas Iekšlietu ministrijas namā Stabu ielā nekavējoties sāka darboties »čeka«

»Čekas« upuži tūlīt pēc kara izcelšanās atklāja padomju varas īstās metodes. Ainas Rīgas Centrālcietumā un Baltezerā. Apakšā - Tautas palīdzības iekārtotie kopkapi padomju terrora upuriem Baigajā gadā

LATVIJAS KOMŪNISTU PARTIJA

1. *Vēsturisks atskats.* Latviešu komunistu aktīvitāte sāka parādīties 1906. gada vasarā, kad 1905./06. g. revolūcija piedzīvoja savu beigu cēlienu. Paša šīnī revolūcijā latviešu komunistiem nepiekrita nekādi nopelni. To iznesa uz saviem pleciem galvenokārt sociāldemokrati, revolūcionārajos notikumos iesaistot arī krietnu daļu pilsoniski noskaņotu ļaužu. Latviešu tauta izgāja cīņā pret cara patvaldību un prasīja Latvijas agrāro apstākļu izkārtojumu. Tās bija visnotaļ demokratiskas prasības, un revolūcionārajiem ekscesiem piekrita tikai sekundāra loma. Administratīvās represijas un tiesu sodi, kas sekoja revolūcijas sakāvei pa pēdām, izraisīja ekstrēmas noskaņas.

Latvijas Sociāldemokrātu Strādnieku partija 1906. g. 1. un 2. augustā noturēja Rīgas jūrmalā un Rīgā savu 3. kongresu. Šo partiju nodibināja 1904. g. 20. jūnijā, apvienojot atsevišķas latviešu sociālistu grupas, kas savukārt bija izaugušas kopš 1893. gada no t. s. jaunstrāvnieku pulciņiem. Pēdējie radās vācu sociāldemokrātu centienu un marksistiskās literatūras ietekmē. Latvijas Sociāldemokrātu Strādnieku partija bija patstāvīga latviešu organizācija.^{1/}

Kolīdz šīnī partijā sāka parādīties komunistiskais spārns tas prasīja apvienošanos ar Krievijas sociāldemokrātu partiju. Krievu sociāldemokrati-mazinieki bija apvienojušies ar lieliniekiem jau 1906. g. Stokholmas kongresā, kas notika no 23. aprīļa līdz 8. maijam. Latviešu soc. dem. mazinieki bija par apvienošanos tikai tad, ja tiem dod vietu partijas centrālajā komitejā un izpilda vēl dažas citas prasības. Kaut arī *Leņins* iebilda^{2/}, šīs prasības Krievijas sociāldemokrātu partija pieņēma un tādēļ latviešu soc. dem. partija tai pakļāvās, paturot

^{1/} *Latvju enciklopēdija*, 3. grāmata, 287. sleja un 25. grāmata, 2329. sleja.

^{2/} *Brūno Kalniņš, Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi*, 143.

tikai autonomiju savā darbībā. Br. Kalniņš konstatē^{3/}, ka visam šim apvienošanās aktam bija vairāk formāla nozīme, jo faktiski Latvijas Sociāldemokrātija palika agrākā partija. Tikai svarīgs ir apstāklis, ka kopš 1906. g. augusta latviešu lielinieki »noformējās kā virziens«. ^{4/} To pārstāvji bija *Jānis Lenčmanis*, *Roberts Endrupis* un *Maija Eliase*. Redzamais latviešu komunistu vadonis *Pēteris Stučka*, pieslēgās komunistiem tikai gadu vēlāk, kad tas pārcēlās uz dzīvi Pēterburgā. ^{5/} Pareizi saka *A. Dižbite*, kas pats kļuvis komūnists tikai 1912. gadā, ka latviešu sociāldemokrātu radikālākās daļas pievēršana lielinieku novirzienam izvērtusies par »sarežģītu augšanas procesu, kas noritēja *V. I. Ļeņina* un boļševiku partijas vadībā«. ^{6/}

Kad Ļeņinam 1907. g. kongresā Londonā izdevās iegūt noteikšanu Krievijas sociāldemokrātu partijas Centrālajā komitejā, viņam tas lielā mērā izdevās ar latviešu delegātu balsīm. Pašā Latvijas Sociāldemokrātijā turpretim turpinājās asas cīņas, kas neļāva iegūt virsroku komunistiem.

Vērtējot stāvokli Latvijas sociāldemokrātijā, Ļeņins 1912. g. martā rakstīja: »Latvieši iet kaņā pret savu Centrālo komiteju«. ^{7/} Nepakļaujoties Prāgas konferences lēmumiem, Latvijas Sociāldemokrātijas CK sāka organizēt savu konferenci, bet Ļeņins uzdeva latviešu komunistiem organizēt pašiem savu frakciju Latvijas sociāldemokrātu partijā. Pēdējā atbalstīja Briseles kongresa sasaukšanu, kuŗam 1914. gadā sanākot, 18 latviešu delegātu vidū bija 9 komūnisti. Tie atbalstīja ne vien Ļeņina nosprausto politisko līniju, bet panāca arī Latvijas Sociāldemokrātijas CK pāriešanu komūnistu rokās. No latviešu komūnistu vadoņiem sevišķi izcēlās *Jānis Bērziņš-Ziemelis*, *Roberts Eiche* un jau minētais *Jānis Lenčmanis*. ^{8/}

^{3/} *Turpat*, 143.

^{4/} *Cielēns, Laikmetu maiņa I*, 255. lp.

^{5/} *turpat*

^{6/} »Zvaigzne«, *padomju žurnāls*, 1962. g. 4. / 278. / nr.

^{7/} *Ļeņins, Kopoti raksti*, 35. sēj., 4. lp.

^{8/} *Jānis Bērziņš-Ziemelis / 1881-1939 /*, publicists un literāturkritiķis, *Latvijas padomju valdības izglītības ministrs* 1919. g., vēlāk *Komunistiskās internacionāles sekretārs un padomju diplomāts*. – *Roberts Eiche /1890-1940/*, komisārs *Padomju Latvijas valdībā* 1919. g., no. 1925.-29.

Mazinieks *Jānis Jansons-Brauns* atzina tālāku kopdarbību ar lieliniekiem par neiespējamu un iestājās par savas partijas dibināšanu. Pārējie mazinieki turpretim cerēja atgūt pārsvaru partijā, kādēļ nepiekrita partijas saskaldīšanai, kādēļ pirms Krievijas oktobra revolūcijas abi novirzieni palika formāli apvienoti vienā partijā. Tomēr, kā norāda *Br. Kalniņš*, jau 1914. gads izvērtās par vienotās partijas šķelšanās sākumu. Viena daļa mazinieku apvienojās kopējā darbā ar krievu maziniekiem, ko veicināja bēgļu gaitas. Bet 1918. g. 17. jūnijā, atklāti iestājoties par Latvijas tautas neatkarības centieniem, pretkomūnistiski noskaņotie latviešu sociālisti izšķīrās par savas konferences sasaukšanu. Tā notika Rīgā, un konferences dalībnieki nolēma atjaunot Latvijas Sociāldemokrātisko Strādnieku partiju, kāda tā bija radīta 1904. gadā. Latviešu komunistu vadoņi turpretim 1917. gada novembrī jau pasteidzās nodibināt padomju iekārtu Ziemeļvidzemē / Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķos, kas tanī laikā vēl neatradās zem vācu okupācijas / 1917. g. beigās lielinieki ieguva vairākumu arī Latgales apriņķu padomēs.

2. *Latviešu komunistu viedoklis nacionālajā jautājumā.* Visskaidrāk par to izteicies *Pēteris Stučka*. Kā konsekvents marksists viņš ieteica visstingrāko internacionālismu pret jebkuŗu nacionālismu.^{9/} Līdz ar to viņš pretojās latviešu autonomijas centieniem un prasībai par atdalīšanos no Krievijas. Partikulāri iebilstot pret 1917. g. Latvijas autonomijas centieniem, viņš izsakās arī pret Latgales piederību pārējai Latvijai, pret latviešu augstskolas dibināšanu un ironizē par pārējām latviešu nacionālajām prasībām.^{10/} Viņa garā izsakās arī viens no viņa tuvākajiem līdzdarbiniekiem, *Jūlijs Daniševskis*, kas kādā sapulcē Maskavā nosauca Latvijas autonomijas ideju par »cauru zeķi«. Ne mazāk redzams lielinieks,

---

g. Sibīrijas apgabala padomju izpildkomitejas priekšsēdis. – Jānis Lenčmanis /1881–1939?/, iekšlietu tautas komisārs Padomju Latvijas valdībā 1919. g., pēc tam daudzos atbildīgos valsts amatos. Sk. arī L. Krišjansones rakstu »Cīņas« 1962. g. 18. janv. 15. nr.

^{9/} *Dzērve, Pēteris Stučka, monografija, 100.*

^{10/} *Dauge, P. Stučkas dzīve un darbs, 513–515.*

Oto Kārklīņš, 1917. g. 23. oktobrī izteica komunistu partijas viedokli šādi: »Mēs boļševiki un internacionālisti, negribam nekādu nacionālu autonomiju, bet aizstāvam tikai savas šķiras intereses, vienalga, kas dzīvo Latvijā – latvieši, krievi, ebreji vai samojedī.«^{11/} Tas pilnīgi saskanēja ar Stučkas jau 19. aprīlī latviešu komunistu konferencē Maskavā izteikto »pārlicību par mazās, patstāvīgās Latvijas valsts dibināšanas nederīgumu«. Ja nedaudz vēlāk Stučka un viņa domu biedri uzskatu Latvijas valsts jautājumā modificēja, tad tikai apstākļu spiesti un politiskas taktikas dēļ.

Latvijas valsts dibināšana, pat autonomijas prasība, neatbilda viņu marksistiskai apziņai, kādēļ »Cīņa«, 1917. g. 26. 5. pārceļoties no Pēterpils uz Rīgu, aicina »turpināt cīņu par revolūcijas iekaņojumu nostiprināšanu un tālāk attīstīšanu, par mieru, pret kaņū, *par pasaules revolūcijas sagatavošanu*, lai visu zemju proletāriešu cīņa pret visu zemju kapitālistiem glābtu cilvēci no posta un galīgas izvirtības.«^{12/}

Latviešu komunisti ne vien pauda konsekventi marksistiskus-ļeņinistiskus uzskatus, bet arī tam atbilstoši rikojās. 1917./18. gadā, izmantodami savā labā toreizējos politiskos apstākļus, tie sāka dibināt Ziemeļlatvijā un Latgalē padomes un nodibināja tur padomju iekārtu. To tanī laikā pārstāvēja *Fricis Roziņš*, kreiss agrārpolitīķis un redzams latviešu marksisma filozofs.^{13/} Izmantojot kaņā un revolūcijas radītos apstākļus, kā arī ļaujot nodot savu balsi arī krievu kaņāvīriem frontē, komunistu sarakstam Valmieras apriņķī izdevās 1917. g. rudenī dabūt 32.976 jeb 66 % balsu.^{14/} Kaut arī tam, kā rādīja vēlākās vēlēšanas, bija gadījuma raksturs, tas stiprināja komunistu pašapziņu. Komunisti izveidoja jaunu varas sistēmu ar t. s. strādnieku un zaldātu padomēm. Stučka, būdams teorētiķis, deva tām pat savu definīciju: »Strādnieku un zal-

^{11/} *Veidemanis, Rūdofls*, – *aculiecinieka liecība par Vidzemes Zemes padomes 1917. g. sēdi*.

^{12/} *Cīņa*, 1917. g. 10. /173./ nr. Arī: *Dauge, P. Stučka, op. cit.*, 497.

^{13/} *Šteinbergs, V.*: »*Fr. Roziņš – marksistiskās filozofijas celmlauzis Latvijā*«.

^{14/} *Latvijas PSR vēsture, Saīsināts kurss*, 332. lp.

dātu padome nav ne 'privātbiedrība', ne 'partija', ne 'partiju sakopojums', bet tā ir zināma varas nesēja». ^{15/}

Radās arī kara revolūcionārās komitejas, kas gatavoja visā Krievijā bruņotu sacelšanos. Komunistu vadoņi pūlējās tanī iesaistīt varonīgos latviešu strēlnieku pulkus, sevišķi tanīs cīņu sektoros, kas bija visvairāk apdraudēti. Latviešu strēlniekiem lika apsargāt Ļeņinu. Oktobra revolūcijas politiskajās norisēs Stučkam un vairākiem citiem latviešu komunistiem piekrita jo sevišķi liela loma. Brīdī, kad gāza Kerenska valdību, Pēterpils partijas komitejā rosīgi darbojās Stučka, kas pēc apvērsuma izdošanās uzņēmās padomju valdības tieslietu komisāra amatu.

Komunistus pārsteidza Latvijas valsts neatkarības pasludināšana 1918. g. 18. novembrī. Tas nozīmēja atdalīšanos no Krievijas un klaju norobežošanos no padomju varas sistēmas. Zinādami, ka idejiskā cīņā tie neko nepanāks, komunisti izšķīrās par latviešu tautas neatkarības gribas apspiešanu militārā ceļā. 1918. g. 2. decembrī Augškurzemē un Latgalē ielauzās bruņotas sarkanarmijas vienības, līdz ar ko uzsāka darbību padomju iestādes. ^{16/}

Stučka Latvijas republikas nodibināšanu noraidīja, teikdams, ka »imperiālisma laikā sīku valstu neatkarība nav nekas cits kā diplomātiski māņi, bet sociālisma laikmetā nemaz nav vajadzīga«. Bez Stučkas tanī laikā atradās Maskavā tādi redzami latviešu komunistu vadoņi kā Daniševskis, Lencmanis un Pētersons, citiem vārdiem, Latvijas komunistu partijas centrālkomiteja. Latvijas atdalīšanās no Krievijas tai nebija pa prātam. Jaunie politiskie apstākļi, kas ar 1918. g. 18. novembra valsts pasludināšanas aktu bija radušies, komunistu partiju izolēja. Tās kā Latvijas neatkarības centieniem naidīgas partijas – darbība nemaz nebija pielaista. Būdamā savā eksistencē apdraudēta, Latvijas komunistu partija meklēja no šīs situācijas izeju, kas prasīja jaunas politiskas platformas radīšanu. Tā bija daudzmaz jāpieskaņo nekrievu tautu pašnoteikšanās prasībām, kuŗas mēģināja īstenot vairākas Krievijas impērijas nācījas. Arī Ļeņins, kuŗam kā ideologam Stučka stāvēja per-

^{15/} Dauge, P., *op. cit.*, 497. lpp.

^{16/} *Latvijas Tautas padomes stenogrammas*, 45.

sonīgi tuvu, mazo tautu pašnoteikšanās tiesības atzina.^{17/}

Kamēr igauņi, kā to konstatē Stučka savās atmiņās^{18/}, jau Brestļitovskas pamiera sarunu laikā bija izšķīrušies par patstāvīgas republikas dibināšanu, LKP centrālkomiteja Maskavā šādu atrisinājumu Latvijai turpināja noraidīt. Tikai pēc tam, kad pilsoniskās aprindas proklamēja neatkarīgo Latvijas valsti, nostādot komunistus šāda fakta priekšā, tie dažas nedēļas vēlāk izšķīrās par republikas dibināšanu, tikai tai tādā gadījumā vajadzēja būt padomju republikai. Iekams to darīja, viņi vēl sazinājās ar saviem domu biedriem Rīgā. 13. vai 14. decembrī viņi saņēma atbildi, ka »Rīgas biedri« piekrit padomju valdības izveidošanai ar deviņiem locekļiem, no kuriem lielākajai daļai jāatrodas Latvijā. Tanī pašā laikā Rīgas komunisti ziņo par sacelšanās sagatavošanu. Šiem pašiem trūkstot ieroču, kādēļ lai sūtot varas pārņemšanai Latvijā latviešu strēlnieku pulkus. Pēdējo sagatavošana iebrukumam aizkavējās par divi nedēļām. 14. decembrī Maskavā sastādīja manifestu Latvijas tautai. Manifesta izplatīšana bija paredzēta jau 17. decembrī Rīgā, bet tā nogādāšana pāri frontes līnijai nelegālā ceļā aizkavējās. Šo manifestu varēja izplatīt Rīgā tikai 25. decembrī, tieši tanī pašā dienā, kad Viskrievijas centrālā izpildkomiteja jau pasludināja »Padomju Latvijas neatkarību«.^{19/}

Jau pirms šī atzišanas akta, 14. decembrī Stučka ieradās pie Viskrievijas centrālkomitejas priekšsēža *Sverdlova*, paziņojot tam jaunās Latvijas padomju valdības sastāvu un ielūdzot viņu uz projektēto padomju Saeimu. Kad Stučka 20. decembrī ieradās robežpilsētā Valkā, uz viņu gaidīja jau pieci citi valdības locekļi, un tie minētā dienā noturēja pirmo padomju valdības sēdi, kaut arī tā notika vagonā uz sliedēm. 1919. g. 3. janvārī viņi ieradās Rīgā, un no šī brīža Latvijā sāka valdīt komunistu režīms, paliekot pie varas līdz tā paša gada 22. maijam, kad to padzina latviešu un vācu apvienotās karaspēka daļas.

13.–15. janvāra sesijā padomju Saeima pieņēma Padomju

^{17/} *Meissner, Sowjetunion und Selbstbestimmungsrecht, Dokument 131. Turpat arī: 55. lp.*

^{18/} *Stučka, Pjati mjesacev Socialističeskoj Sovetskoj Latviji, 1. d., 5–6.*

^{19/} *Turpat.*

Latvijas konstitūciju, stingri pieturoties pie Maskavas parauga.^{20/}

1920. g. 13. janvārī, tieši gadu pēc šīs konstitūcijas izsludināšanas, kas paredzēja padomju iekārtu Latvijas teritorijā, Stučkas valdība paziņoja savas darbības izbeigšanu, kas gan nebija jāsaprot kā komunistu pretenziju izbeigšana uz kādreizēju varas atjaunošanu jaunas diversijas ceļā. Arī komunistu partijai, izdarot tikai formālus pārkārtojumus, atstāja plašas pilnvaras.

Daudz svarīgāks bija kāds cits fakts. Ja arī varas pārņemšanas brīdī komunistiem vēl bija vienā Latvijas iedzīvotāju daļā simpatijas, tad tās padomju režīma piecos mēnešos manāmi saplaka. Pret lielinieku izdarīto zemes atsavināšanu Malienā, ko uzskatīja par marksistu tradicionālo cietoksni, notika pat sacelšanās.^{21/} Latviešu komunistu partija nevarēja lepoties arī ar diez cik lielu biedru skaitu. 1917. g. tanī bija 300, un 1918. gadā 900 biedru. Pat padomju režīma laikā 1919. g. pirmajā pusē tas neko strauji nepieauga.

Pēc Stučkas datiem, Latvijas komunistu partijā 1919 g. bijuši tikai 8000 biedru. Vairāki krievu boļševiku vadoņi viņam to pārmetuši, norādīdami, ka dažās mazattīstītās Krievijas pilsētās vien komunistu skaits bijis prāvāks nekā Latvijā. Taisnodamies par to, Stučka izsakās, ka viņš padomju varas laikā baidījies no oportunistu pieplūduma.^{22/} 1917. gada jūlijā, kad Rīgā sanāca Latvijas sociāldemokrātu partijas 5. kongress, kur sociāldemokrāti vēl arvien turējās kopā ar komunistiem, 116 delegāti pārstāvēja 6622 biedrus. Kaut gan komunistiem šinī sanāksmē jau bija absolūts vairākums, tad tomēr viņu skaits bija vēl mazāks nekā padomju varas laikā Latvijā 1919. gadā.^{23/}

Turpretim latviešu komunistu skaits strauji auga Krievijā. Nevarēdami operēt ar absolūtiem skaitļiem, norādām še uz padomju statistiku procentos. 1922. gadā to bija 2,53 % no visiem Krievijas komunistu partijā reģistrētiem partijas locekļiem, ar ko tiem piederēja 4. vieta (aiz lielkrieviem, ukraiņiem un žīdiem). Apbrīnojami liels bija latviešu sieviešu

^{20/} turpat, 15. lp.

^{21/} turpat, 99. lp.

^{22/} Turpat, 107. – *Sal. Cīņa*, 1958. g. 22. un 23. okt. nr.

^{23/} *Latvju enciklopēdija*, 287. lp.

komunistu skaits, jo 1922. gadā tās ierindojās 3. vietā (aiz žīdiem un somiem, 4. vietā atstājot igauņus, 5. vietā – polietus, 7. vietā – vācietus, 8. vietā – lietuvietus, un 9. vietā – lielkrievu sievietes.) 1927. g. latviešu komunistiem piederēja pat 2. vieta, tūlīt aiz žīdiem. Tas bija tanī laikā, kad latviešu procents visu Padomju Svienības iedzīvotāju vidū sasniedza tikai 0,09 %.^{24/}

Latviešu komunistu vadoņiem piekrita visai redzama loma Pad. Savienības t. s. kara revolūcijas fazē. Padomju pārvaldē, armijā, saimniecībā un kultūras dzīvē to iespaids vēl turpinājās līdz 1937. gadam, kad tie, apsūdzēti trockismā, nonāca Staļina nežēlastībā un cieta toreizējās tīrīšanās. Bruno Kalniņš norāda ^{25/}, ka 1936.-38. g. Krievijas KP tīrīšanās 80 % no toreiz Krievijā esošajiem latviešu boļševikiem esot apcietināti, izsūtīti, notiesāti spaidu darbos vai arī nošauti. Viena daļa no pēdējiem pēc XX. partijas kongresa rehabilitēta.

3. Latvijas Komunistu partijas illegālā darbība Latvijas brīvvalstī.

Līdz 1920. g. februārim latviešu komunisti darbojās Krievijas Komunistu (boļševiku) partijā. Pēc neveiksmīgā mēģinājuma, ievest Latvijā padomju iekārtu, tie nodibināja Latvijas komunistu partiju. Kā norāda padomju vēstures zin. kand. A. Drīzulis^{26/}, tad šī 1920. g. februārī dibinātā LKP izveidojusi tiešus organizatoriskus sakarus ar Komunistisko internacionāli, kļūstot par tās patstāvīgu sekciju.

Šis tīri formālais pārkārtojums kļuva nepieciešams, kad 1920. gadā Maskava izveidoja bilaterālas attiecības ar neatkarīgo Latvijas valsti. Kā »patstāvīga buržuāziskās Latvijas proletāriāta partija«, kā to apzīmē Drīzulis, tā radīja sev jaunu, taktiski labāku un piemērotāku izejas pozīciju tālākai cīņai par varu.

^{24/} Merle Fainsod, *How Russia is Ruled*, Harvard University Press, 218–219. Sk. arī: W. Kolarz, *Russia and her Colonies*. – *Latvju encikl.* 20. gr., 1911.

^{25/} *Latvju enciklopēdija*, 288.

^{26/} *Latvijas PSR vēstures saīsinātais kurss*, 372.

No dokumenta nr. 199, *Ljas KP 1918. un 1919. g., Dokumentu un materiālu krājums redzams, ka Latvijas Komunistu partija līdz 1919. g. bija pielīdzināta Krievijas Komunistu partijas apgabala organizācijai.*

Kā redzams no LKP CK darbības pārskata par laiku no 1919. g. 22. maija līdz 1920. g. 1. janvārim, tad jau 1919. g. 26. maijā, pēc atkāpšanās no Rīgas, LKP CK atjaunoja savu darbību Rēzeknē, bet 2. jūnijā tā pārcēlās uz Veļikije Lukiem. Centrālkomiteja izdeva rīkojumu visiem komunistiem, kas evakuējušies no Latvijas, reģistrēties CK birojā. Pieteicās 2131 vīrietis un 832 sievietes, kopā 2963 LKP biedri. Jūlija mēnesī izdarot pārreģistrēšanu Latgalē, uz 1919. g. 17. augustu partijā palika 1018.^{27/} Stipri saņuka arī aktīvo komunistu skaits Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē.

Kā sekas Latvijas teritorijas atbrīvošanai no sarkanarmijas, bija Stučkas valdības 1920. g. 13. janvāra paziņojums par savas »varas nolikšanu Latvijas komunistu partijas rokās«, neatsakoties no suverēnitātes saglabāšanas padomju valstij nākotnē. Autentiskajā tekstā teikts: »Latvijas Padomju valdība nodod ar šo jaunajai Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejai savas funkcijas pilnā mērā līdz jaunam Latvijas Komunistiskās partijas un līdz nākošajam Latvijas Padomju kongresam. Līdz tam laikam Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomiteja ir vienīgā suverēnā vara Latvijā uz ciešiem revolūcijas likuma pamatiem«.^{28/} 1920. g. 17. janvāra LKP CK sēdes protokolā Latvijas Komunistu partija jau apzīmēta par illegālu. Šinī pašā sēdē bez tam nolemj dibināt LKP CK Krievijas biroju 5 locekļu sastāvā, kas bauda pilnīgas CK tiesības, ja gadījumā illegālā CK nav spējīga strādāt un visu vadīt. 25. janvāra sēdē nolemj vēl nodibināt arī LKP CK Ārzemju biroju, kāda vajadzība rodas, pakļaujoties 3. internacionālei.^{29/} Šis birojs pazīstams vairāk ar t. s. *Latsekijas* nosaukumu. Līdz 1937. g. boļševiku tīrīšanas akcijai, tā attīstīja visai rosīgu darbību ne vien tīri politiskajā, bet arī literatūras sektorā. Apgādi »*Prometejs*« un »*Spartaks*« izdeva veselu virkni latviešu tautības padomju rakstnieku darbu, kā arī žurnālu »*Cīņas Biedrs*«.^{30/} LKP noturēja 1923. un 1931. gadā kongresus Maskavā, uz kuriem kā delegāti slepeni no

^{27/} *Latvijas komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā, Dokumenti un materiāli*, 453. un 455. lpp.

^{28/} *turpat, Dok. nr. 201.*

^{29/} *turpat, Dok. nr. 202 un 203.*

^{30/} *Latvju enciklopēdija*, 287.–288. lp. – *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 5. nr., 49. lp.

Latvijas ieradās komunistu aktīvisi. Latvijas Komunistu partijas 8. kongress rādīja, ka šīs partijas vadība atrodas P. Stučkas, J. Bērziņa-Ziemeļa, J. Rudzutaka, R. Eiches, R. Endrupa, J. Daniševska, V. Knoriņa, P. Dauges u. c. maskaviešu rokās.^{31/}

Tie nebija Latvijas, bet Padomju Savienības pavalstnieki. Kas uz kongresu vai arī citos gadījumos ieradās Maskavā no Latvijas, saņēma tur tikai instrukcijas. Arī komunistu nelegālistus, kuŗu darbības rajons bija Latvija, sagatavoja partijas un propagandas darbam Maskavā. Padomju Savienības pavalstnieks bija arī *Jānis Kalnbērziņš*, kuŗu par LKP 1. sekretāru izraudzīja 1940. gadā un kuŗš šinī amatā pārstāvēja šo partiju, Maskavai okupējot Latviju tā paša gada jūnijā.

Vēl jānorāda, ka pēc neatkarīgās Latvijas valsts dibināšanas, latviešu komunistu iespaids Latvijā bija niecīgs. Ja arī šīs partijas iedzīšana pagrīdē tai zināmā mērā kaitēja, tad ar 1928. gadu, iegūstot iespēju piedalīties ar savu sarakstu Latvijas Saeimas vēlēšanās, tā tomēr nespēja iegūt vairāk par 8 % vēlētāju balsu / 1931. g. Saeimas vēlēšanās pat tikai 7,2 % /. Maskētais komunistu saraksts – »Kreisā strādniecība un darba zemniecība« 1928. gadā ieguva absolūtos skaitļos 52.100, bet

^{31/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1964. g. 4. nr., 42. lpp. – *Ka Stučkam un citiem maskaviešiem piekrita LKP izcilus loma, tas norādīts arī LKP vēstures apcerējumā 2. daļā, ko 1964. gadā iespieda Pad. Ljas Komunisti. Šī mēnešraksta 5. nr. norādīts, ka Maskavā ievēlēja LKP Centrālā komiteja ar P. Stučku priekšgalā. Šī Maskavas centrāle, pēc LKP CK partijas archīva dokumentācijas, izstrādāja sīku plānu partijas darbībai un komunistu frakcijas taktikai Latvijas Saeimā. Sk. Pad. Ljas Kom. 1964. g. 4. un 5. nr. Turpat teikts, ka LKP 8. kongresā Maskavā izstrādātais manifesti »kļuva par vadošu programmas dokumentu Latvijas komunistiem turpmākajā cīņā«. Neatkarīgi no tīkko minētā kongresa, tālākus norādījumus LKP savai darbībai Latvijā saņēma no LKP CK paplašinātā plēnuma, kuŗā Stučkas slimības laikā un pēc tā nāves galvenā teikšana piekritusi J. Bērziņam-Ziemeļim, J. Lencmanim, K. Pečakam, J. Krūmiņam-Pilātam u. c. komunistu vadoņiem, kuŗu dzīves vieta bija Maskava. Sk. Pad. Ljas Kom. 1964. g. 5. nr., 45. un tālākās lpp.*

1931. gadā 61.272 jeb 69.650 / pieskaitot vēl otra maskētā saraksta balsis /. Līdz ar to 1928. gadā Latvijas Saeimā sev vietas nodrošināja 6, bet nākamajā Saeimā 7 komunistu deputāti. Šie deputāti nodarbojās lielāko tiesu ar obstrukciju un komunistu aģitāciju no parlamenta katedras.^{32/}

LKP biedru skaits turpretim turpināja samazināties. 1922. g. tai bija vēl 1500 un 1928. g. 650 biedru, bet 1940. gadā, īsi pirms sarkanarmijas iebrukuma un okupācijas režīma nodibināšanas, vairs tikai 230.^{33/}

Neievērojot šo niecīgo biedru skaitu, latviešu komunisti attīstīja pagrīdē diezgan lielu aktīvītāti. To turēja savās rokās Maskavā skolotie aģenti. No Maskavas tie saņēma arī darbības instrukcijas. Tas noveda tos sadursmē ar pārvaldes un tiesu iestādēm neatkarīgajā Latvijā. Pēc padomju avotiem, pret komunistiem Latvijā iztiesātas 109 prāvas, kuŗās figurējis 561 apsūdzētais.^{34/} Komunisti pagrīdē turpināja izdot laikrakstu »Cīņa«, ko tie, sociāldemokratu partijai 1918. gadā šķeļoties, bija paturējuši savās rokās. Ja arī šī laikraksta izdošana bija apgrūtināta, tad visai plašos apmēros un visus 22 Latvijas neatkarības gadus komunisti izplatīja nelegālus uzsaukumus latviešu, krievu, žīdu un citās valodās, jo LKP cerēja nostiprināt savu ietekmi sevišķi mazākuma tautībās.^{35/} Tā piegrieza īpašu vērību arī arodbiedrībām, infiltrējot tanīs savus darbiniekus un uzticības personas. Veiklas taktikas ceļā tai izdevās iegūt prokomunistiskiem pārvaldes organiem dažās Latvijas arodbiedrībās pat vairākumu. Šos arodbiedrību darbiniekus sauca par »kreisajiem arodniekiem«. Arodbiedrības un vēl dažas maskētai darbībai dibinātas legālas organizācijas radīja LKP faktiskās darbības bazi. Komunistu infiltrētām arodbiedrībām radās iespēja izdot legālus laikrakstus, kuŗos tie pauda

---

^{32/} *Latvijas Saeimas stenogrammas 1928. un 1931. gadu legislatīvas periodam. Sal. Latviešu Konversācijas vārdnīca, 11. sējums, 21000. sleja.*

^{33/} *Kalniņš, Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi, 227; Latvju enciklopēdija, 3. gr., 288; Hazners, Who Is in Power in Latvia, Baltic Review, Nr. 24, 1962.*

^{34/} *Bij. Saeimas deputāta K. Berga runa Rīgas radiofonā 1958. g. 3. martā. Pēc Okupētā Latvija, 45. nr., 13. lp.*

^{35/} *G. Rapoport, Budni Podpoļja, 18.*

savus uzskatus. Atrazdami daudz piekritēju krievu tautības iedzīvotāju vidū, tie iespieda tos visvairāk krievu valodā / Rabočij Golos, ko sākot ar 1926. g. iespieda Rīgā, Golos Truda u. c. /.^{36/} Arī propagandas uzsaukumus iespieda līdztekus latviešu, arī krievu valodā. Pilsētās vai pilsētu rajonos, kur bija prāvāks krievu iedzīvotāju skaits, nodibināja krievu »kultūras biedrības«, kas savukārt bija maskētas komunistu organizācijas.^{37/}

Agitācijas materiālu mēģināja ievazāt arī kazarmās.^{38/}

LKP bez tam organizēja bezdarbnieku demonstrācijas. Tās parasti beidzās ar nekārtībām, kuŗas provocēja komunistu barveži. Netiešā kārtā, radīto incidentu dēļ, LKP cerēja sev iegūt jaunus piekritējus.^{39/}

Sevišķu aktivitāti komunistu pagrīde ik gadus parādīja 3. janvārī / par godu padomju režīma nodibināšanai 1919. gadā /, 1. maijā un Oktobŗa revolūcijas dienā. Naktīs uz šīm padomju svētku dienām izkāra sarkanus karogus ar saukļiem. Pirmajos neatkarības gados meŗos darbojās arī apbruŗotas komunistu bandas, no kuŗām pazīstamākā bija t. s. Kretuļa banda, kas rīkojās Kurzemē.

Darbojās »Sarkanā palīdzība«, kas galvenokārt apgādāja ar pienesumiem apcietinātos komunistu aktīvistus cietumos.

Nozīmīgāks bija LKP darbs streiku rīkošanā, jo komunisti savas akcijas mēģināja nomināli sasaistīt ar sociāldemokrātu un neorganizēto strādnieku prasībām, radot it kā »vienotu fronti«.^{40/} Faktiski LKP veda pret Latviešu sociāldemokrātu partiju asu, neiecietīgu cīņu, pielietojot pat varas līdzekļus.^{41/}

4. *Komunistu frakcija Latvijas Saeimā un pilsētu domēs.* Latvijas Tautas Padomē / no 1918. g. 18. 11. – 1920. g. 1. 5. kas bija Latvijas republikas priekšparlaments, komunisti nebija pārstāvēti. Turpretim tie netiešā ceļā ieguva vienu vietu Satversmes Sapulcē / no 1920. g. 1. maija – 1922. g. 7. novembrim /.

^{36/} *Turpat, 16 un 48. lpp.*

^{37/} *Turpat, 7. lp.*

^{38/} *Turpat, 52.–53. lpp.*

^{39/} *Rapoport, Budŗi Podpolja, 160. Sk. sevišķi uzsaukumu fotokopijas.*

^{40/} *Turpat.*

^{41/} *Kalniņš, Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi, 230.*

To vienīgais deputāts bija *Vilis Dērmanis*, ko 1920. g. rudenī ievēlēja papildus vēlēšanās Valkas vēlēšanu rajonā no sociāldemokrātu partijas. Viņš tanī laikā bija Latvijas sociāldemokrātu partijas Centrālkomitejas loceklis. Politisku domstarpību dēļ viņš no šīs partijas izstājās, pasludinādams sevi par »neatkarīgo strādnieku pārstāvi«. Kā apgalvo komunistu mēnešraksts »*Karogs*«, tad tas noticis ar LKP ziņu, jo viņš īstenībā esot bijis komūnists. Dērmanis Satversmes Sapulces laikā prasīja Latvijas sociāldemokrātu partijas iestāšanos 3. internacionālē.^{42/}

Komunisti gribēja piedalīties ar savu sarakstu kā 1., tā 2. Saeimas vēlēšanās, bet viņu sarakstus noraidīja. 3. Saeimā tiem ļāva piedalīties ar maskēto »Kreisās strādniecības un zemnieku« sarakstu, kas ieguva 6 mandātus, kas atbilda 6 procentēm, jo Latvijas republikas Saeima sastāvēja no 100 deputātiem. Pateicoties iekšējai krīzei, ko pārdzīvoja Latvijas sociāldemokrātu partija, šinī Saeimā iekļuva vēl viens »neatkarīgais sociālists«, kas pa daļai veda neatkarīgu politiku, pa daļai piebalsoja komunistu frakcijas ierosinājumiem.^{43/} Bet sešu komunistu deputātu vidū atradās arī viens politiskās pārvaldes aģents. Par šo komunistu frakciju Latvijas Saeimā viens no tās deputātiem, *Kārlis Bergs*, liecina: »Frakcija kļuva par komunistu partijas legālās darbības centru. Tā uzturēja regulārus sakarus ar partijas Centrālkomiteju un darbojās CK tiešajā vadībā.«^{44/}

Komunistu frakcija mēģināja ar rupju demagoģiju un parasto komunistu saukļu atkārtošānu sabotēt parlamentāro darbu likumdošanā, tomēr, kā saka viens no redzamākajiem šīs Saeimas sociāldemokrātu deputātiem un vēlākais ārlietu ministrs *Fēlikss Cielēns*, »no šādas komunistu frakcijas Latvijas

^{42/} *Karogs*, 1960. g. 5. nr. *Sk. Makša Šaca-Aņina un Jūlija Kiperā rakstu*, 123.-126. lpp.

Piezīme: 1922. g. Dērmanim atcēla deputāta imunitātes tiesības, pēc kam tiesa to sodīja par kriminālu nodarījumu sakarā ar komunistu pagrīdes darbību. Viņu izmainīja pret pilsoniskiem ķīlniekiem Pad. Savienībai. 1937. g. boļševiku partijas tīrīšanas akcijās viņu nošāva.

^{43/} *Cielēns, Laikmetu maiņa II*, 406.

^{44/} *K. Berga runa Rīgas radiofonā, 1958. g. 3. martā. Citēts pēc. »Okupētā Latvija«, 45. nr., 13. lp.*

pilsonībai un valsts iekārtai, protams, nekādas briesmas nedraudēja.^{45/}

Komunistiem pašiem šķita daudz svarīgāk, sedzoties ar deputātu imunitātes tiesībām, organizēt strādnieku mītiņus, streikus un demonstrācijas, kā arī segt konspiratīvo darbu, sevišķi savu laikrakstu un uzsaukumu iespiešanu. »*Darbs un Maize*« bija viens no šiem laikrakstiem. Ar frakcijas darbību tomēr partijas augstākās instances nebija apmierinātas. Neapmierinātība vērsās tieši pret komunistu frakcijas līderi *Linardu Laicenu*, pazīstamu latviešu rakstnieku, kas 1917. gadā bija pārgājis no latviešu nacionāldemokrātiem uz komunistu partiju. Viņam pārmeta, ka tas it kā atkal esot sācis pietuvināties pilsoņu ideoloģijai, neuzrādot partijas darbā pietiekamu iniciatīvu un ar savu grāmatu izdošanu Latvijā esot jau kļuvis pietiekami bagāts.

Saņēmis šādus komunistu augstākās vadības pārmetumus, Laicēns vēl vairāk atrāvās no frakcijas darba un kopā ar ģimeni devās uz Berlīni. Arī šo ārzemju braucienu iztulkoja viņam par ļaunu. LKP un, acīmredzot, augstāka instance, no kuņas tā saņēma direktīvas, pieprasīja savas frakcijas līderim Saeimā tūlīņ nolikt deputāta mandātu, piedraudot viņam pretējā gadījumā ar represijām. Savu atteikšanos viņš tad arī piesūtīja Saeimas prezidijam, kā to paredzēja kārtība. Viņš devās uz Maskavu, lai gan pa daļai darīja to, izvairīdamies soda, kas tam draudēja par pretvalstisku rakstu iespiešanu neatkarīgajā Latvijā. Latvijas tiesa Linardu Laicenu 1932. g. 31. augustā aizmuguriski notiesāja ar 6 mēnešu cietumsoda.^{46/} Bet viņš krita par upuri Staļina tīrīšanas akcijai 1938. gadā, kad to notiesāja 10 gadu spaidu darbos un viņš tanī gadā pēkšņi mira.^{47/}

LKP piedalījās arī 4. Saeimas vēlēšanās 1931. gadā. Vēlēšanu taktika un tehniski apsvērumi mudināja to šoreiz iziet ar divi saraksti, un proti, »Kreisā strādniecība un darba zemniecība« un »Strādnieki un nabadzīgie zemnieki«. Pirmais saraksts, kas bija jau pazīstams no 3. Saeimas vēlēšanām,

^{45/} *Cielēns, op. cit., 406.*

^{46/} *Sk. Rigasche Rundschau 1932. g. 27. jūlija, 29. jūl. un 1. septembra nr.*

^{47/} *Bērsons, Latviešu padomju rakstnieki, 279. – Latvju enc., 13. gr., 1210.*

ieguva 61.272, otrs – 8378 balsis, jeb kopā 69.650 balsis. Ar to komunistu bloks ieguva pēdējā Latvijas Saeimā 7 mandātus. Lai kompromitētu demokratiski parlamentāro iekārtu, komunistu deputāti vēl vairāk nekā iepriekšējā Saeimā teica obstruktiņas runas un izmantoja savu privilēģēto stāvokli illegālai darbībai visā Latvijā. Savas partijas vārdā viņi paziņoja, ka »gadījumā, ja sāktos karš pret PSRS, Latvijas darbaļaudis aizstāvēs pasaulē pirmo strādnieku un zemnieku valsti«, tas ir – Padomju Krieviju.

1933. g. 22. novembrī, reaģējama uz komunistu frakcijas pretvalstisko darbību, Latvijas Saeima nolēma to likvidēt, pēc kam policija komunistus apcietināja.^{48/}

Latvijas Komunistu partija izmantoja arī pašvaldību vēlēšanas, lai uzstādītu savus sarakstus un ievēlētu pilsētu domēs savus pārstāvjus. Tas arī izdevās piecās lielākās Latvijas pilsētās – Rīgā, Liepājā, Ventspilī, Daugavpilī un Jelgavā. Rīgas pilsētas domes vēlēšanās tā izvēlējās apzīmējumu »Arodbiedrību centrālais birojs«. Komunistu vadītais *Rīgas arodbiedrību centrālbirojs* bija tas, kas jau kopš 1921. gada nepārtraukti turpināja neatlaidīgu cīņu pret sociāldemokrātisko Latvijas Arodbiedrību centrālo biroju,^{49/} bet reizē ar to pārņēma daļu no LKP funkcijām, sevišķi streiku organizēšanā.

Rīgas pilsētas domes 1928./29. gada vēlēšanās no kopējā 90 domnieku skaita komunistu »Rīgas arodbiedrību centrālbiroja« saraksts ieguva 9 domniekus, t. i. tieši 10 %. Industriālīzētajā Rīgā to panākumi tātad bija labāki nekā parlamenta vēlēšanās, kur tie sešu gadu laikā nespēja pārsniegt 7 % līmeni. Rīgas pilsētas domē komunistu frakcija kļuva par trešo stiprāko / aiz sociāldemokrātiem, kas bija pārstāvēti ar 29, un vācu frakcijas, kuŗas sastāvā bija 13 domnieki /.

Vislielākos panākumus komunistu »Apvienotais strādnieku saraksts« varēja iegūt pilsētas pašvaldības vēlēšanās 1929. gadā Krāslavā. No 20 domniekiem, kas te bija jāievēl, tie ieguva 5 jeb 25 % no pārstāvības. Šinī mazajā Latgales pilsētiņā bija tikai ap 4000 iedzīvotāju, ar visai raibu iedzīvotāju tautību sastāvu / žīdu 34, latviešu 33, poļu 15 un krievu 15

^{48/} Spekke, *History of Latvia*, 374. – *Cīņa*, 1957. g. 6. marta 55. nr.

^{49/} Kalniņš, *Latvijas sociāldemokratijas 50 gadi*, 228. – *Rigaer Almanach 1929*, 53–54.

procentu /. Šāds tautību mistrojums atspoguļojās arī ievēlēto domnieku sastāvā, kas ienāca no komunistu saraksta.^{50/}

Komunistu frakcijas darbība kā Rīgas, tā pārējās pilsētu pašvaldībās maz ko atšķīrās no komunistu deputātu darbības Saeimā, kas bija lielāko tiesu vērsta uz obstrukciju. Tikai frakcijas »arodnieciskais« apzīmējums Rīgas pilsētas domē spieda pievērsties pārspīlētu saimniecisku prasību uzstādīšanai un to populārizēšanai streiku veidā. 1929. g. 18. oktobrī »kreisajiem arodniekiem« tiešām izdevās noorganizēt Rīgā plašu streiku,^{51/} atrodot sekotājus arī neitrālajos vai sociālistiski noskaņotos strādniekos. Šī streika izdošanos sekmēja pasaules saimnieciskā krīze, kas tikko bija iestājusies un kas nelabvēlīgi atsaucās kā uz Rīgas ostas, tā fabriku normālo darba gaitu. Turpretim maz panākumu deva LKP aicinājumi uz politiskajiem streikiem, kādus šī partija organizēja nepārtraukti no pirmā Latvijas valsts dibināšanas brīža līdz 1940. gadam (lai gan laikā no 1934.–1940. g. šo akciju stipri ierobežoja pilsoniskā laikmeta laikā izsludinātais kara stāvoklis.)

5. LKP loma padomju iekārtas radīšanā Latvijā 1940. gadā. Latvijas PSR vēstures izdevumos, ko publicējusi LPSR Zinātņu akadēmija vai Latvijas valsts izdevniecība Rīgā, dots vienveidīgs izskaidrojums tām politiskajām pārmaiņām, kas ievadīja Latvijas sevjetizāciju. Tas ietverts vārdos: »Latvijas darbaļaudis Komunistiskās partijas vadībā gāza tautas nīsto buržuāzisko iekārtu un sociālistiskas revolūcijas ceļā nodibināja proletāriāta diktatūru.«^{52/} Mēs uzdušamies līdz ar to trim komponentiem, kas būtu ievadījuši šo procesu: 1. Latvijas darbaļaudis, 2. Komunistu partija, un 3. sociālistiska revolūcija.

^{50/} *Latgales partizāni pagrīdes gados*, 180.

^{51/} *Latvijas PSR vēsture, Saīsināts kurss*, 390.

^{52/} *Istorija Latvijskoi SSR*, 3. sēj, 464; *Latvijas PSR vēsture, Saīsināts kurss*, 428; E. Plaude, J. Kripēns, E. Lielā, *Latvijas PSR vēstures materiāli* 154; V. Pūriņš, *Latvijas PSR padomju republiku brālīgajā saimē*, 3. Sal. arī: 15 ljet Sovetskoi Latvii, 6.

Piezīme. Padomju »Saeimas« 1940. g. 21. jūlijā pieņemtajā Deklarācijā par valsts varu šīs politiskās pārmaiņas izskaidrotas nedaudz citādi. Tur teikts: »Latvijas tauta padzina

Maskavas emisāra A. Višinska organizētām piespiedu demonstrācijām lika prasīt Latvijas pievienošanu Krievijai

Padomju iekārtas nodibinātāji Latvijā - Pad. savienības sūtniecības 1. sekretārs M. Vetrovs, sūtnis V. Derevjanskis, sarkanarmijas kara apgabala politiskās daļas priekšnieks divīzijas komisārs Šamaņins un Krievijas pavalstnieki J. Kalnbērziņš un Ž. Spure no Pad. savienības sūtniecības balkona nolūkojas pašu organizētās demonstrācijās

18. jūnijā padomju karakuģis »Marat« atveda Rīgā ap 200 »techniku«, kuŗu īstais uzdevums bija kūdīšana un padomju iekārtas sagatavošana

PAZIŅOJUMS

Vakar un šodien par kontrrevolūcionāru darbību — diversijas aktu organizāciju, terroru, signālizāciju ienaidniekam u. t. t., arestētas vairākas personas, starp tām: LŪKINS Miervaldis Jāņa d., RAINICIS Nikolajs Georga d., NEIBERGS Heinrichs Jāņa d., KUZŅECOVS Matvejs Nikolaja d., ČUIBE Arnolds Jāņa d. un citi.

Visiem arestētiem piespriests nāves sods nošaujot, un spriedums izpildīts.

Tā rīkosies ar katru, kas kaut kādā veidā mēģinās atbalstīt ienaidnieku un nodot savu Dzimteni.

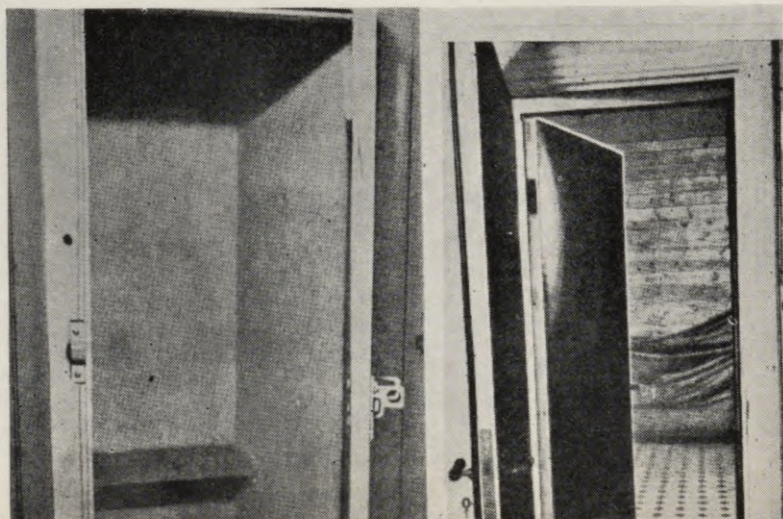
Uzaicinu Rīgas pilsētas darba ļaudis būt palīdzīgiem naidīgo elementu atklāšanā.

Rīgas garnizona priekšnieks
generalleitnants SAFRONOVS.

Rīga, 1941. gada 27. jūnijs.

*Kaņam sākoties, padomju terrords sasniedza kulmināciju.
Ar nāvi sodīja nevainīgus pilsoņus par biedinājumu visai
neuzticamajai latviešu tautai*

*Pirms sprieduma izpildīšanas apcietinātos parasti novietoja
»čekas« nāves kamerā Stabu ielā*

Pēc 1935. g. tautas skaitīšanas datiem, kurus publicējusi Latvijas Valsts statistiskā pārvalde, strādājošie pēc saimniecības nozarēm sadalījās sekojoši:^{53/}

Nozāres	Laukos		Pilsētās		Kopā	
	skaitis	o/o	skaitis	o/o	skaitis	o/o
Lauksaimniecība	774 033	92,2	27 530	8,0	801 563	67,8
Rūpniecība	35 641	4,2	138 960	40,5	174 601	14,8
Tirdzniecība	8 480	1,0	59 823	17,5	68 303	5,8
Satiksmē	4 400	0,5	21 761	6,4	26 161	2,2
Publ. adm. un drošība	4 747	0,6	34 835	10,2	39 562	3,3
Brīvās profesijas, izglītība un māksla	6 544	0,8	15 160	4,4	21 704	1,8
Veselības kopšana un higiēna	2 682	0,3	15 487	4,4	18 169	1,5
Mājamkalpotāji	3 385	0,4	29 249	8,5	32 634	2,8
Nezināma	253	—	9 547	—	9 800	—
Kopā	840 165	100	352 352	100	1 192 517	100

Rūpniecībā nodarbināto personu koškaits sastādīja Latvijā apm. 1/7 daļu iedzīvotāju. Visvairāk bija nodarbināti lauksaimniecībā, pie kam lauku zemes īpašnieki un viņu strādājošie ģimenes locekļi sastādīja 3/5 no visiem iedzīvotājiem. Šāds stāvoklis uz laukiem bija radies pēc agrārreformas, kas likvidēja t. s. lauku proletāriātu. Arī rūpniecībā un citās nozarēs nodarbinātās personas Latvijas neatkarības gados uzrādīja tendenci pāriet vidusšķirā. Tāda veida rūpniecības proletāriātu kā attīstītās rūpniecības lielvalstīs, Latvija nemaz nepazīna. Tā bija agrārvalsts ar lauku sociālās dzīves iezīmēm, kas izlīdzināja sociālās plaisas.

Ja padomju oficiālā versija tomēr konsekventi uzsver, ka Latvijas proletāriāts gāzis pilsonisko valdību un to panācis so-

ienīsto valdību un nodibināja jaunu valdību, kas atbilst darba tautas interesēm. »Latvijas darbaļaužu« jēdziens te paplašināts ar visu »Latvijas tautu«. Sk. Valdības Vēstnesis, 1940. g. 26. jūl. 167.. nr.

^{53/} Latvija. Statistisks pārskats. A. Darbiņa un mag. iur. V. Vītiņa sakop., 18–20.

ciālās revolūcijas ceļā, tad tā ir tikai dialektika un šablonas atkārtojums, kādu padomju vēsturnieki un marksistiski-ļeņinistiskā literatūra arī citur pielieto. Ar 1940. gada politiskajām pārmaiņām Latvijā šādam apgalvojumam nav nekāda sakara. To apzinādamies, padomju autori mēģina šo argumentu apvienot ar citiem argumentiem, lai gan tikpat patvaļīgi izvēlētiem. Tie apgalvo, ka »Komunistiskās partijas vadītā antifasistiskā tautas fronte pieprasīja nodibināt tautas demokrātijas valdību«. ^{54/}

Katrā ziņā ir svarīgi noskaidrot, kāda loma 1940. g. politiskajās pārmaiņās vispār bija LKP.

Kā jau iepriekš noskaidrojām, tad kā LKP skaitliskais sastāvs, tā tās iespaids Saeimas vēlēšanās bija niecīgs. Arī t. s. »tautas frontes« izveidošana ar ekstrēmo latviešu sociāldemokrātisko jaunatni Ulmaņa valdības laikā tās iespaidu neko ievērojami nepacēla. Apvienotā pagrīdes organizācija, kā uzrāda padomju avoti, spēja pat Latgalē, kur darbojās viena no lielākajām LKP organizācijām, pulcināt ne vairāk kā ap tūkstoš cilvēku ^{55/}. Ja arī vispārējos komunistu autoru apgalvojumos teikts, ka »Latvijas darbaļaudis Komunistiskās partijas vadībā gāza tautas nīsto buržuāzisko iekārtu«, tad partikulārajos norišu aprakstos, bez kā nevar iztikt arī LPSR vēsture, ^{56/} jau parādās īstenībai tuvāks attēlojums, un proti, ka tikai pēc tam, kad padomju valdība iesniedza 1940. g. 16. jūnijā ultimātu un 17. jūnijā sarkanarmija pārgāja Latvijas robežu, sakustējusies arī komunistiskā pagrīde. ^{57/}

Vēl tuvāk patiesībai nonāk padomju autori, kas kā LKP aktīvistu līdz sarkanarmijas parādīšanās brīdim darbojušies pagrīdē, un par šo savu darbību pēc 1945. gada publicējuši savas atmiņas. *G. Rapoport*, ^{58/} kas darbojies kopā ar redzamiem LKP vadītājiem Rīgas rajonā, atzīstas, ka tas vēl 1940. g. 17. jūnija rītā bijis vienīgi informēts par sarkanarmijas iebrukumu Lietuvā, un arī šo ziņu guvis tikai caur Maskavas raidītāju, bet par padomju tanku parādīšanos Rīgas stacijas ap-

^{54/} *Latvijas PSR vēsture, Saīsināts kurss*, 428.

^{55/} *Latgales komunisti pagrīdes gados 1920–1940*, 5.

^{56/} *Latvijas PSR vēsture*, 428; *Istorija Latvijskoi SSR III*, 464.

^{57/} *Istorija Latvijskoi SSR III*, 464 ff.

^{58/} *Sal. G. Rapoport, Budni Podpoļja*, 301–303.

kaimē to varējis informēt komunistu funkcionārs *Godkalns*, kas nejauši atradies notikuma vietā. LKP Rīgas rajons par sarkanarmijas iebrukumu nav bijis iepriekš informēts. To pašu attiecībā uz Daugavpili, kur atradās LKP Latgales organizācijas centrs, apliecina *K. Grubins*^{59/} un *J. Šteimanis*^{60/}. Tie tikai tūlī aptvēruši situāciju, steigušies iespiest proklamācijas un organizējuši apsveicēju demonstrācijas. Tāpat tie uzbrukuši policistiem un aizsargiem, tos atbrūņojot.

Kaut arī LKP 1. sekretārs *Jānis Kalnbērziņš* atradās apcietinājumā, un neatkarīgās Latvijas valdība bija likusi apcietināt dažus citus komunistu aktīvistus, LKP tādēļ nepalika bez vadības. Pagrīdes organizācija un konspirācija bija laikus gādājusi, lai LKP nepārtraukti darbotos un paturētu savās rokās zināmu iniciatīvu. Maskava, izšķirdamās par iebrukumu Latvijā, 1940. g. jūnijā nevērtēja LKP tomēr pārāk augstu, kādēļ tai notikumos nepiekrita arī nekāda loma līdz tam brīdim, kamēr militāra iebrukuma ceļā padomju vara nebija paspējusi nostiprināties.

Tādēļ atkrīt un paliek bez satura vēlākā padomju vēstures interpretācija, kas LKP un tās »darbaļaužu masām« mēģinājusi piedēvēt kādu lomu un revolūcionāru raksturu.

6. *LKP darbība padomju okupācijas varas laikā.* Kad 1940.g. 21. jūnijā uz amnestijas likuma pamata atbrīvoja no apcietinājuma komunistiskajā darbībā apvainotos 250 funkcionārus, no pagrīdes iznākušā LKP rikoja tiem par godu manifestācijas Rīgā. Tās vispirms pieņēma Pad. Savienības sūtnis V. Derevjanskis un PSRS tautas komisāru padomes priekšsēža biedrs A. Višinskis. Tikai pēc tam gājiens devās uz valdības namu, kur to uzrunāja jaunieceltais ministru prezidents Dr. A. Kirchenšteins. Īpaši pārstāvji no demonstrantu vidus pieprasīja Latvijas komunistu partijas legalizāciju. Valdība to apsoliņa.^{61/}

No šīs dienas, t. i. 21. jūnija, LKP atguva legalitāti. Tā tomēr nebija vairs patstāvīga, bet Padomju Savienības KP /boļševiku/ partijas sastāvdaļa. Par šīs partijas eksistenci padomju avoti izsakās sekojoši: »Latvijas Komunistiskā partija ir Padomju

^{59/} *Latgales komunisti pagrīdes gados*, 302.

^{60/} *turpat*, 183, 226, 316–317.

^{61/} *LTA-telegramma, kas parādījās padomju laikrakstos 1940. g. 22. jūnijā.*

Savienības Komunistiskās partijas sastāvdaļa, tās vietēja organizācija. Savā darbībā tā realizē partijas programmu, statūtus un partijas nosprausto līniju.^{62/}

Tās liktenis bija izšķirts jau Krievijas Komunistu /boļševiku/ partijas VIII kongresā 1919. g. Tas pieņēma šādus lēmumus un konstatējumus: »Ukraina, Latvija un Baltkrievija pastāv patlaban kā atsevišķas padomju republikas. Līdz ar to jautājumu par partijas veidu izšķīra pēc valsts formas.« Kā federatīvā padomju republika tā bija jau iekļauta Padomju Savienībā. Tādēļ Krievijas KP VIII kongress nolēma: «Ir nepieciešams, ka pastāv tikai *viena vienīga*, centrāla KP, ar vienu vienīgu centrālkomiteju, kas vada kopējo partijas darbu visās Krievijas socialistisko republiku savienības daļās. Visi Krievijas KP lēmumi, tāpat arī tie lēmumi, kas pieņemti centrālajās institūcijās, ir saistoši ikvienam partijas loceklim, neatkarīgi no to nacionālās piederības. Ukrainas, Latvijas un Lietuvas KP bauda provinču komitejas tiesības un ir pilnīgi pakļautas Krievijas KP centrālkomitejai».^{63/}

Ja arī direktīvas LKP saņēma no Pad. Savienības KP Centrālkomitejas un citām centrālajām instancēm Maskavā, tad partijas kadrus un vadību tai nācās sastādīt pašai. Padomju okupācijas sākuma gados Latvijā tas tomēr nebija viegli. Savā 1945.gada 6. septembra radio runā Rīgā LKP CK 1. sekretārs *Jānis Kalnbērziņš* atzinās: »Mūsu partijas organizāciju nav daudz, un tajās, diemžēl, maz komunistu.« Līdzīgā radio runā tā paša gada 12. decembrī viņu papildināja vēl kāds Rīgas Staļina rajona sekretārs, teikdams: »Mēs vāji audzinām aktīvu, un rezultātā mūsu partijas rindām ir niecīgs pieaugums«. Un arī pārējie komunistu funkcionāru konstatējumi, kas aprāda stāvokli, var gan imponēt ar savu atklātību, tomēr nespēj pārliecināt par legalizētās LKP spēku. Savu nevarību šie funkcionāri atklāj visparastāk savās raidītajos teiktajās runās, preses izdevumos parādot jau lielāku piesardzību. Tādēļ faktu konstatējumiem visnoderīgākie ir Rīgas radio materiāli.

Rīgas radio 1945.g. 19. jūnijā raidīja LKP CK sekretāra *Lebeģeva* runu, kuņā tas, cita starpā, uzsvēra: »Neapmierina

^{62/} *Latvijas Komunistiskās partijas Vēstures apcerējumi I, 7; Sal. B. Kalniņš – »Komunisma diktātūra Latvijā«, LSDSP izd. »Brīvība«, 1962. g. 7. /131./ nr.*

^{63/} *Citēts pēc Handbuch des Welt-Kommunismus, 146*

darbs jaunu biedru uzņemšanā. Nav saišu ar masām.«^{64/} Republikas administratīvais aparāts bija tomēr steidzīgi jāizveido. Nepietiekamo kadru dēļ no Krievijas steidzīgi atsūtīja kā komunistiskos krievu funkcionārus, tā arī Krievijas latviešus ar partijas stažu. Tas tad veidoja sākumā LKP mugurkaulu. Uz to LKP 1. sekretārs *Kalnberziņš* arī norāda savā 1945.g. 28. februāra radio runā: »Rīgā 2000 komunistu strādā iestādēs, bet tikai 129 ražošanā.«^{65/} Gada beigās viņš atklāj gada laikā iegūtos panākumus, tos tā raksturodams: »Rīgas partijas organizācija ir stiprākā. Gada laikā uzņemti 103 ražošanā nodarbinātie. Komjaunatnes organizācijas vēl vājas. Dažas skolās jaunatne pat nezina, ka tāda organizācija ir skolā«.

Nākamie gadi savukārt neuzrādīja daudz labvēlīgāku tendenci. 1946.g. vasarā stāvoklis bija šāds: »Rūpniecības rajonos strādnieku skaits partijā ir neliels, bet laukos uzņemts maz zemnieku. Rīgā no sešu mēnešu laikā uzņemtajiem 385 partijas biedriem strādnieku ir tikai 178. Jelgavā 7 mēnešu laikā no 50 uzņemtajiem strādnieku ir 19, Liepājā no 42 uzņemtajiem ir 14 strādnieku. Partijā uzņemts maz vietējo iedzīvotāju: Daugavpilī no 88 tikai 5 bija latvieši, Liepājā no 42 tikai 13 latvieši. Ventspils, Kuldīgas, Madonas un Talsu apriņķos nav pagasta organizāciju«.^{66/} – »Daudzos Tukuma un Liepājas apriņķa pagastos ir tikai pa vienam komunistam«, konstatē tanī pašā laikā LKP sekretārs A. Pelše. »Maskavas rajons Rīgā, Bauskas, Jelgavas, Tukuma un Talsu apriņķa komitejas uzņēma partijā visus, kas vien iesniedza lūgumus, – bez šķirošanas. 1945. un 1946.gadā uzņemto starpā tikai 23% strādnieku. Uzņemtas 1853 personas. Apriņķos uzņemto skaitā caurmērā tikai 9% zemnieku. Ārkārtīgi vāji aug partijas rindas laukos. Absolutā vairākumā paga-

^{64/} *Latvija aiz Dzelzs priekšskara, LNF izd. Stokholmā, 21: Sal.: Bulletin de l'association d'études et d'informations politiques internationales, Paris, 1-15. Janvier 1951 – La situation dans les pays Baltes.*

Ļebeģevs pat 8 LKP biedru un 4 kandidātu uzņemšanu lielā Rīgas rūpnīcā »Vairogs« jau uzskata par lielu panākumu. Kā paraugu viņš nostāda Kārsavas pagastu, kur 4 partijas biedri un 1 kandidāts.

^{65/} turpat.

^{66/} *Sovetskaja Latvija, 1946. g. 23. aug. nr.*

stu nav ne komūnistu, nedz pat kandidātu grupu«. ^{67/} »Boļševiku lielākajai daļai nav pabeigtas pamatskolas izglītības.« ^{68/} »Pēc atbrīvošanas no vāciešiem daudzos pagastos nebija neviena komūnista«. ^{69/}

LKP apdraudēto stāvokli raksturo arī 1947.g. faktu konstatējumi:

»13. plēnums nolēma, ka partijā jāiesaista visplašākās tautas masas. Pēdējā gadā Jelgavas cukurfabrikā un »Boļševičkā« nav uzņemts neviens jauns biedrs. Partijas organizācijas nav pratušas izmantot vēlēšanu aģitāciju, lai uzņemtu partijā labākos darbaļaužu pārstāvjus«. ^{70/} »1947.gada 1. pusgadā Padomju Latvijā uzņemti partijā 1500 kandidātu«. ^{71/}

Visi šie atkārtotie komūnistu funkcionāru un padomju preses konstatējumi apgāž padomju vēsturnieku vēlākos apgalvojumus, it kā LKP būtu bijusi kāda masu organizācija, kas reprezentētu latviešu tautu. ^{72/}

Bet arī desmit gadus vēlāk, kad LKP veltījusi vislielākās pūles savu kadru paplašināšanai, vēl arvien turpināja parādīties šādi konstatējumi: »Tuvāk par 20 km Baldones apkaimē nedzīvo neviens komūnists. Tāpēc par partijas sekretāru kolchozā izraudzījām partijas rajona kompartijas zonālo instruktoru«. To konstatē LKP Baldones rajona komitejas sekretārs. ^{73/}

Okupācijas laikam ieilgstot, LKP biedru skaits sāka tomēr nepārtraukti augt, pie kam ne vien no krievu partijas biedru pieplūduma, ^{73a/} bet arī no vietējo iedzīvotāju puses. LKP va-

^{67/} *A. Pelšes radio runa 1946. g. 10. jūl.; Sovetskaja Latvija, 1946. g. 20. sept.*

^{68/} *Rīgas radio, 1946. g. 4. oktobrī.*

^{69/} *Cīņa, 1947. g. 8. oktobrī.*

^{70/} *Cīņa, 1947. g. 14. maijā.*

^{71/} *Rīgas radio, 1947. g. 30. jūlijā.*

^{72/} *Padomju Latvijas Komunisti, 1964. g. 1. nr., 37. lp. un tālākajos nr.*

^{73/} *Cīņa, 1957. g. 2. apr. 78. nr.*

^{73a/} *LKP biedru sastāvā, kā norāda LKP CK 1 secr. A. Pelše Sovjetskaja Latvija 196. g. 29. sept. n-rā uzņemti Baltijas militārā apgabala kaņavīri, kas stacionēti Latvijā. Sal. Vilis Hazners Who is in power in Latvia, Baltic Review, N. 24, 1962.*

dība tikai atkārtoti bijusi spiesta nosodīt oportūnu ļaužu ieplūšanu partijā, kā arī tādu, kas vēl nav pietiekami atbrīvojušies no »pagātnes paliekām«, uzrāda privātīpašumtiesiskas tiesksmes vai ir korupti.

Latviešu komunistu partijas biedru skaits kopš 1945.gada nepārtraukti audzis. Tas redzams no pievienotās tabulas:^{73a/}

<i>Gads</i>	<i>LKP biedri</i>	<i>Gada laikā uzņemtie kandidāti</i>
1945	3 592	1 006
1946	10 987	2 146
1947	21 037	2 473
1948	28 663	1 175
1949	31 203	2 761
1950	34 224	4 081
1951	37 276	3 679
1952	40 294	3 259
1953	42 178	1 650
1954	42 735	2 601
1955	45 105	3 676
1956	48 548	4 347
1957	53 948	3 988
1958	57 305	4 600
1959	61 414	5 095
1960	65 947	4 744
1961	72 519	5 039
1962	78 219	4 330
1963	81 986	5 952
1964	88 168	6 937
1965	95 742	(trūkst ziņu)

Latvijas Komunistu partijas biedru sastāvs nav viengabalains, bet sastāv no 62 tautību piederīgiem. Latvieši pie tam nesastāda vairākumu, bet mazākumu. Izlietojot salīdzinājumam 1961. gada skaitļus, redzam, ka visā Padomju Savienības teritorijā bija 33,900 latviešu tautības komunistu, kas bija organizēti.^{74/} Tanī pat laikā LKP bija 77 558 biedru un kandidātu. Bet arī no minētā latviešu komunistu skaita ne visi bija reģistrēti tieši Latvijas KP. Vairāk par 100.000 latviešu tautības piederīgo

^{74/} *Partijnaja Žizņ*, 1962. g. 1. nr. raksts »KPSS v cifrach«.

^{73a/} *ZA Vēstis*, 1965. g. 5. nr. 24. lp.

atraduši pastāvīgu dzīves vietu ārpus Latvijas, pārējās padomju republikās. Kas no tiem iestājušies KP, pieder vietējai partijas organizācijai savas dzīves vietas republikā. Tāpat kā lielkrievi un citu Pad. Savienības tautību piederīgie, kas pēc 1945.gada nonākuši Pad. Latvijā, pieder LKP, tā daļa latviešu, kas dzīvo ārpus LPSR, reģistrēti citās KP. To prasa teritoriālais princips KP darbībā. *Brūno Kalniņš* aplēš latviešu tautības biedru skaitu LKP ar 30.000.^{75/} Diference izskaidrojama ar to, ka pārējie organizētie latviešu komunisti pieder kādai citai padomju KP.

Apskatot LKP etnisko struktūru, uzdušamies vēl vienam fainomenam. Tie ir *Krievijas latvieši*. Liela daļa to Krievijas latviešu, kas pēc 1944.gada apmetušies uz dzīvi Latvijā, ir komunistu funkcionāri un kā tādi pieder KP. Šinī sakarā ievēribu izpelnās pētījums, kas parādījis *Forschungsdienst Osteuropa* 1963.g. maija mēneša pārskatā. Tanī uzrādītas trīs katēgorijas vidējo funkcionāru, kas sastādās no dažāda veida Krievijas latviešiem. Pēc sava dzīves gājuma tie ir tādi,

1. kas dzimuši Krievijā, bet ir latviešu ģimeņu bērni. Krievijā tie izpildījuši kaņadienestu, tur piedalījušies revolūcionāros notikumos un kļuvuši par padomju iekārtas funkcionāriem. Reti kāds no šiem jau 1940.gadā nonāca Latvijā, bet gan 1944./45.g. vai vēlāk;

2. kas dzimuši Latvijā, bet 1. Pasaules kaņā laikā iesaukti kaņadienestā, pēc kam iejaukti revolūcijā un apmetušies uz dzīvi Padomju Savienībā. Tālākais dzīves gājums tiem sakrīt ar 1. grupā minētiem;

3. kas atradušies Latvijā jaunībā un piedalījušies šīs zemes revolūcionārajā kustībā, 1918./19. gadā atbalstījuši padomju iekārtas nodibināšanu Latvijā, bet pēc tur piedzīvotām politiskajām neveiksmēm, devušies uz Pad. Savienību, būdami tur funkcionāri.^{76/}

Visu šo triju katēgoriju komunistu darbiniekiem kopš 1945. gada piekritusi Pad. Latvijā ievērojama loma. Kad lielajās tīrīšanas akcijās 1959.gada līdzšinējais LKP CK 1. sekretārs *Jānis Kalnbērziņš* atstāja šo amatu, to kā LKP CK 1. sekretārs pārņēma Krievijas latvietis *Arvīds Pelše*. LKP CK sastāvā un

^{75/} *Brīvība*, 1962. g. 7. /131./ nr. B. Kalniņa raksts »Komunistu diktātūra Latvijā«.

^{76/} *Forschungsdienst Osteuropa: Die Baltischen Sowjetrepubliken*, 20-21.

tāpat atbildīgos valsts amatos iesaistīts bez tam prāvs skaits citu Krievijas latviešu. Kas nav funkcionāri, savā vairumā tomēr ir potenciāli komunisti. Tiem Krievijas latviešiem, kas nav sevi parādījuši par pārliecinātiem komunistiem, acīm redzot, atgriešanās Latvijā bijusi apgrūtināta.

No visa Latvijas iedzīvotāju kopskaita organizētu komunistu 1963.g. bija 3,5%. Tā ka latviešu kopskaits visā Pad. Savienībā ir ap 1,4 miljona, (Latvijas teritorijā 1959. g.: 1.298 milj. latviešu), tad no 33.900 latviešu tautības komunistiem 2,42% pieder LKP vai kādai citai padomju komunistu partijai.

Lai gan latviešu tautības komunistu skaits LKP ir mazāks nekā lielkrievu un visu citu nelatviešu komunistu skaits kopā, tad zināmu apsvērumu dēļ delegātu nozīmēšanu uz LKP gadskārtējiem kongresiem tautību samērā izkonstruē tā, ka latviešu delegātu skaits tomēr sanāk ap 51%. Piemēram, LKP XVII kongresā bija 494 delegāti ar lēmēja balsi un 65 ar padomdevēja balstiesībām, no kuriem 248 bija latvieši, 200 krievu un 46 citu tautību piederīgie. XVIII kongresā no 546 delegātiem ar lēmēja balsi un 67 ar padomdevēja balstiesībām 279 bija latvieši, 216 krievu un 12 citu tautību grupu piederīgie. XIX kongresā pārstāvēto delegātu tautību sadalījumu Padomju Latvijas Komūnists ziņojumā par šo kongresu vairs neuzrāda.

Tātad latviešu delegātu skaits, pretēji tautību procentuālajiem samēriem, pacelts, lai sanāktu latviešu pārsvars no 50,2% (XVI kongresā) līdz 51,0% (XVIII kongresā).

Kaut arī LKP tautību sastāvs ir raibs, tās nacionālo raksturu, ja arī ne citādi, tad vismaz optiski iezīmē partijas 1. sekretāra izraudzīšana no latviešu tautības grupai piederīgu komunistu vidus. Tādu pašu principu KP 1. sekretāra izraudzīšanā Maskava ievērojusi pārējās Pad. Savienības federatīvajās republikās. Tikai tās apsvērumi prasa, lai par partijas 2. sekretāru kā Pad. Savienības KP CK īpaša uzticības persona nāktu kāds krievu tautības komunistu partijas funkcionārs ar lielāku stāžu. Izņēmuma kārtā LKP izdevās nodrošināt sev latviešu tautības 2. sekretāru padomju okupācijas sākumā 1940./41. gadā, kad par tādu no Maskavas atsūtīja latvieti *Žani Spuri*, un laikā no 16. aprīļa 1958. g. līdz 8 februārim 1960. gadā, kad t.s. atkušņa laikā par tādu izraudzīja latvieti *Vili Krūmiņu*. Diezgan spēcīgais nacionālkomunisma vilnis Latvijā 1959./60.gadā, par ko būs runa vēlāk, satricināja J. Kalnbērziņa stāvokli, un par

LKP 1. sekretāru ar 1959. g. 25. novembri nozīmēja *Arvīdu Pelši*, kas no 1920. – 1940. g. darbojās Pad. savienības čekā.

Kā Jānis Kalnbērziņš, tā Žanis Spure un Arvīds Pelše nevar lepoties ar izcilu lomu latviešu komunistu kustībā un arī kā politiskas personības tie nav sevišķi profilēti. Ir milzīga starpība starp tādiem latviešu komunistu vadoņiem, kā *Pēteri Stučku*, *Frici Roziņu*, *Jūliju Daniševski*, *Jāni Bērziņu-Ziemeli*, *Oto Kārkliņu*, *Kārli Pētersonu* un *Jāni Lencmani*, kas darbojās oktobra revolūcijas laikā un bija padomju varas pārstāvji Latvijā 1919. gadā, un jau minētiem latviešu komunistu vadoņiem kopš 1940. g. Pēdējie parādījušies tikai kā perfekti administrātori KP darbā, pie tam allaž Pad. Savienības KP CK uzdevumā. Tie ir bijuši un palikuši kā pēdējās izpildu organs, bez savām domām un savas iniciatīvas, ko gan nevar teikt par latviešu komunistu funkcionāru grupu, kuŗu 1959. gadā un vēlāk apsūdzēja nacionālkomūnismā un atcēla no amatiem. Šķiet, ka pašiniciatīvas trūkums nav ļāvis LKP 1. sekretāriem Jānim Kalnbērziņam un Arvīdam Pelšem kā politiskiem darbiniekiem izcelties un nodrošināt savas tautas politiskajos centienos kādu nozīmīgāku vietu. Tie kā KP darbinieki tikai ierindojušies parastajā savas partijas hierarchijā.

Jānis Kalnbērziņš dzimis 1893.g. Katlakalnā pie Rīgas. Viņš ir enkurnieka dēls. Pēc elementārizglītības iegūšanas, viņš 16 gadu vecumā sācis strādāt Rīgas ostā. Jau pirms 1919. g. padomju varas nodibināšanās Latvijā piebiedrojies komunistu partijai. Kopā ar citiem pārliecinātiem komunistiem, viņš 1919. g. vidū atstājis dzimteni un devies līdz sarkanarmijai uz Pad. Krieviju. No 1919.–1922.g. apmeklējis Maskavā Kominternā speciālos kursus un pēc tam iecelts par Kominternā rezidentu Latvijā.^{77/} Pad. Krievijas komunistisko iestāžu uzdevumā J. Kalnbērziņš pēc tam atkārtoti sūtīts uz Latviju, kur organizējis LKP pagrīdi. 1939.g. 6. jūl. to par nelegālu politisku darbību sodīja un ievietoja cietumā, kur viņam Latvijas okupācijas dēļ gan nebija jāpaliek pat pilnu gadu. Padomju laikā sākot ar 1940. g. vasaru, viņš bijis galvenais LKP runātājs un varas interpretēts, kas apzīmējis Latvijas pievienošanu Pad. Savienībai un ar 1944. gadu pasāktu rusifikāciju par ievērojamu progresu, kas nācis latviešu tautai par labu. Kalnbērziņš ir vienīgais lat-

^{77/} *Latvju enciklopēdija*, 10. grāmata, 934. sleja.

vietis, kas pēc 2. Pasaules kara ievēlēts Pad. Sav. KP CK prezidijā kā kandidāts.^{78/} Bez tam viņš ievēlēts Pad. Savienības Augstākajā padomē par prezidija priekšsēža vietnieku. Kopš 1959. g. beigām J. Kalnbērziņš ir LPSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdis.

Arvīds Pelše dzimis 1899.gadā. Viņš ir Krievijas latvietis. LKP CK sekretāra amatu viņš uzņēmās jau 1941.gadā, palikdams tanī arī padomju režīmam atjaunojoties 1944./45.gadā. 1959.g. 25. novembrī viņš kļuva LKP CK 1. sekretārs. A. Pelšes amata laiks saistās ar stingrāku politisku kursu, kas, pirmkārt, izpaudās Latvijas ciešākā piesaistīšanā Pad. Savienībai, un otrkārt, pastiprinātā »buržuāziskā nacionālisma« parādību apkarošanā. Viņš bijis arī tas, kas visasāk nošodījis *Berklava* mēģinājumu pretoties Maskavas direktīvām par Latvijas saimniecisko integrāciju un paātrinātu rusifikāciju. Pirms 1959.g., kad *Berklavs* bija Min. Pad. pr-sēža vietnieks, tas bija darbojies par komjaunatnes CK sekretāru, Rīgas pilsētas komitejas sekretāru un kopš 1955.g. par Latvijas PSR AP locekli.

Redzama loma Latvijas sovjetizācijā piekritusi prof. *Dr. Augustam Kirchenšteinam*, rakstniekam *Vilim Lācim* un LPSR Zinātņu akadēmijas prezidentam prof. *Jānim Peivem*.

Sākoties Latvijas sovjetizācijai 1940.gada jūnijā, *Augusts Kirchenšteins* / dz. 1872.g. 19. sept. Mazsalacā, Vidzemē / vēl nemaz nepiederēja komunistu partijai.^{79/} Jaunībā, kā 1905.gada revolūcionārs, viņš bija nonācis Šveicē, kur turpināja studijas bakterioloģijā. Latvijas neatkarības laikā viņš bija universitātes profesors. Viņa politiskā loma bija nenozīmīga un viņš piederēja vienam liberālo pilsoņu novirzienam. 1940.g. jūnijā padomju emisārs Višinskis viņu izraudzīja par t.s. Tautas valdības prezidentu. Tā paša gada augustā A. Kirchenšteins vadīja delegāciju uz Maskavu, prasot Latvijas uzņemšanu Padomju Savienībā. Ar 1944.g. rudenī viņš kļuva par LPSR Augstākās padomes prezidija priekšsēdi un vienlaikus par PSRS AP prezidija priekšsēža vietnieku. Par politiskiem nopelniem viņu apbalvoja ar 6 Ļeņina ordeņiem, 3 Darba Sarkanā karoga or-

^{78/} 10 ljet Sovetskoj Latvii. Sk. arī: *Neue Zuercher Ztg.* 1957. g. 13. jūl. 190. nr., »Die neue Fuehrung in Moskau«.

^{79/} *Dzimtenes Balss* 1963. g. 90. /788./ nr. – LPSR Zinātņu akadēmijas VĒSTIS, 1963. g. 11. nr.

deņiem, Tēvijas kara 1. pakāpes ordeni un izsludināja par »Sociālistiskā darba varoni«. Viņš mira 1963.g. 3. novembrī Rīgā 92 gadu vecumā.

Vilis Lācis dz. 1904.g. 12. maijā Mangaļos pie Rīgas, ostas strādnieka ģimenē. Jaunībā kopā ar vecākiem apmeties uz dzīvi Krievijā. Atgriezies Latvijā, viņš 1928.g. iestājas LKP. Pēc tam darbojies arodkustībā un rakstniecībā. Sarkanarmijai okupējot Latviju, to 1940.g. ieceļ par iekšlietu ministru un dažus mēnešus vēlāk viņš kļūst par padomju valdības galvu. 2. Pasaules kara laikā V. Lācis dzīvo Maskavā. Pēc kara viņu izrauga par LPSR Ministru Padomes priekšsēdi. No 1954. līdz 1957.g. viņu ievēl PSRS Augstākās padomes Tautību padomē par priekšsēdi. Blakus redzamiem politiskajiem amatiem Lācis darbojies padomju literātūrā, plaši aprakstīdams lauku īpašumu kolektīvizāciju un cīņas ar nacionālajiem partizāniem Latvijā. 1947.g. viņam piešķir LPSR Tautas rakstnieka goda nosaukumu.^{80/}

Līdzīgi Vilim Lācim, arī Jānis Peive (dz. 1906.g. 3.augustā Veļikije Lukos, Krievijā) ievēlēts par PSRS AP Tautību padomes priekšsēdi, kādā amatā ir kopš 1958.gada. Latvijā viņš ieradies tikai 1944. gadā. No 1944.-1950. g. veicis Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas rektora, bet pēc tam LPSR Zinātņu akadēmijas prezidenta pienākumus.

Visu tikko minēto padomju funkcionāru, kā jau iepriekš konstatēts, loma un nozīme ir maza. Arī ideoloģiskajā darbā viņi varējuši atkārtot tikai Pad. Savienības KP CK jau iepriekš izstrādātās tezes un partijas instrukcijas, tās tikai nedaudz lokalizējot Latvijas apstākļiem piemērotā veidā. Tāda veida ideoloģiskus traktātus, ar patstāvīgām atziņām, kādus padomju varas sākuma gados devis Pēteris Stučka, Ikars Smilga^{81/} un vēl daži

^{80/} Latviešu padomju rakstnieki, 17.-31. lpp.

^{81/} Sal. P. Stučka, Učeniye o Sovetskom gosudarstve i jevo konstitucii, GSEI, Maskava-Ļeņingrada, 1931; P. Stučka, Ļeņin i revolucionnij dekret. Krājumā »Revolūcija prava, 1925. g. 1. nr.: P. Stučka, Pilsoniskā un proletāriskā revolūcija. »Oktobra revolūcijas gada svētkos«, LSD CK Krievijas Biroja izdevums 1918 g.; Stučkas raksti Pravdā, Izvestijā u. c. 1917. g. un vēlāk. - I. Smilga: Der Aufbau der Armee. Krājumā: Die russische sozialistische Rote Armee. Internationaler Verlag Zürich 1920.

citi latviešu komunistu vadoņi, padomju varas periods pēc 1940./41.gada vairs nav spējis uzrādīt. Latviešu komunisti pēc Ļeņina un Trocka politiskās darbības posma arī Krievijā vairs nav spējuši izcelties, un daudz lielākā mērā tas parādījies Padomju Latvijā, kur tiem piederējusi tikai sekundāra loma resp. uzdevums pielaikot jau gatavus priekšrakstus partijas ideoloģiskajā un administratīvā darbā visam Baltijas pārvaldes apgabalam. Šie priekšraksti uzrāda sinchronizācijas pazīmes Latvijas, Igaunijas un Lietuvas partijas darbības radiusam.

Galvenos pieturpunktus LKP savai darbībai meklē PSKP CK plēnumu lēmumos un norādījumos. Uz tiem principiāli pamatojas LKP funkcionāru runas un lēmumi, kā arī PSKP CK plēnumu norādījumi iezīmē ideoloģiskos metus latviešu komunistu partijas literatūrai un presei. Tos ik mēnešus apgaismo »Padomju Latvijas Komūnists«, kas ir LKP CK sabiedriski politisks žurnāls, »Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas VĒSTIS« (sevišķi šī izdevuma ievadu daļa), dienas laikraksts »Cīņa«, kas ir LKP CK un LPSR Augstākās Padomes organs, »Padomju Latvijas Jaunatne« u. c. padomju laikraksti latviešu un krievu valodā. Šo laikrakstu idejiskos apskatos iztīrā jo sīki Pad. Savienības vadoņu runas un norādījumus, bet LKP CK vadoņu runas neatrod šādu analīzi un ievēribu. LKP CK 1. sekretāra un citu redzamāko latviešu komunistu runas tikai iespēj to autentiskajos tekstos. Kā piemēru var minēt »Padomju Latvijas Komūnista« 1963.g. 7.nr. galvenos rakstus, kas balstās tikai uz Chruščova un PSKP CK sekretāra L. Iljičova referātu iztīrājumiem. Tādos pašos stingri nospraustos, bet vienpusīgos metos ietverta visa pārējā padomju ideoloģiskā darba aktuālā iztirze, kas savus galvenos spraišļus, protams, rod Marksa un Ļeņina doktrīnas pragmatiskā pielietojumā. Ar to LKP zaudējusi pati savus īpatos vaibstus un tīri apzināti pārvērš savas partijas ideoloģisko darbu par sava veida garīgu provinci. Tas absolūti sakrīt ar PSKP CK 1963.g. jūnija plēnuma un arī citu līdzīgu partijas sanāksmju prasību partijas organizācijām »pastiprināt darbaļaužu audzināšanu sociālistiskā internacionālisma garā, stiprināt Padomju Savienības tautu brālīgo draudzību, kas ir sociālisma vislielākais iekaņojums, aktīvi cīnīties pret jebkuru nacionālisma izpaušmi: lokālismu, nacionālā pārākuma un savrūpības sludināšanu»,^{82/} pie kam šinī pašā sakarā atgādināts:

^{82/} Padomju Latvijas Komūnists, 1963. g. 7. nr., 7. lp.

»Nacionālisms pēc savas dabas ir naidīgs sociālismam, mark-
sistiski leņiniskajam pasaules uzskatam un tautu draudzībai«.

Jau tīri ārēji to prasa Pad. Savienības KP monolītais rak-
sturs.

Apskatot arī LKP struktūru, nav nekādu atšķirību ar Pad.
Savienības KP struktūru, kas arī saprotams, jo to nosaka viens
un tas pats partijas statūts. Atliek tādēļ tikai apskatīt vēl LKP
kā Pad. Savienības KP nozarojuma tīri reģionālo uzbūvi, kapa-
citatī un funkcionēšanu dotajos apstākļos.

Kā to prasa centrālā schēma, LKP pamatā ir LKP pirmorga-
nizācijas. To skaits nav statistisks. Ja 1962.gadā bija 3.515 pirm-
organizācijas, 55 pilsētu un 32 rajonu organizācijas, tad
1963.gadā pirmorganizāciju skaits Pad. Latvijā pieaudzis uz
3729 pirmorganizācijām, kā to uzrāda padomju oficiālā sta-
tistika.^{82a/}

Katras partijas komitejas un partijas pirmorganizācijas
uzdevums ir, norāda A. Pelše,^{83/} mēģināt piesaistīt partijai
labākos cilvēkus, galveno vērību veltot komunistu idejiskai
audzināšanai. LKP veltī sevišķas pūles t. s. trieciennieku,
ražošanas pirmrindnieku un darba varoņu iesaistīšanai parti-
jā. Ar to mēģināts dot pretsparu izplatītai parādībai, ka parti-
jā iestājas ļaudis, kas meklē vieglāku darbu un nodrošinas
pret sekām koruptīvas rīcības gadījumos.^{84/} Kā partijas va-
dība, tā aculiecinieki atkārtoti norādījuši uz ļaunprātībām,
kuņas izdarījuši partijas biedri, izmantojot savu amata stā-
vokli.^{85/}

Pēc sava sociālā sastāva 1961./62. g. LKP biedri sadalījās
šādi: 25,9 % bija strādnieku, 62,5 % ierēdņu un 11,2
% kolchoznieku. Tā ka strādnieku un kolchoznieku grupai, kā
norāda B. Kalniņš, pieder mazākums, tad Latvijas Komunistu
partija uzskatāma par ierēdņu un turklāt par pilsētnieku
partiju.^{86/} Socioloģiskā skatījumā LKP ir vēl daudz mazāk
strādnieku partija nekā Pad. Savienības KP.^{87/}

^{82a/} Ježegodnik 1964, 132. l.p.

^{83/} Cīņa, 1963. g. 25. dec. 302. nr.

^{84/} LSK archīvs, liecība nr. 0370/59.

^{85/} Cīņa, 1963. g. 25. dec. 302. nr.

^{86/} Brīvība, 1962. g. 126./27 un 131. nr.

^{87/} turpat. Sal. Partijnaja Žizn, 1962. g. 1. nr.

Partijas vadības jaunākie dati par partijas komiteju sekretāru un viņu vietnieku izglītību nepārprotami rāda, ka strādnieku līdzdalība tieši partijas funkcionāru sastāvā ir maza. LKP CK 1. sekretārs Pelše par to LKP XIX kongresā Rīgā 1963. g. 24. decembrī ziņoja: »Pašlaik vairāk nekā 84 procentiem partijas pilsētu komiteju, rajonu komiteju un ražošanas pārvalžu partijas komiteju sekretāru un viņu vietnieku ir augstākā vai nepabeigta augstākā izglītība.«^{88/}

Kaut arī LKP komiteju un pirmorganizāciju svarīgs uzdevums no laika gala bijis gādāt par darba ražības un produkcijas celšanu, ar PSKP CK 1963. g. novembra plēnuma lēmumu par ražošanas pārvalžu partijas komiteju radišanu, LKP darbā ieviesa jaunu organizācijas principu. Jau mēnesi vēlāk LKP CK sekoja Maskavas norādījumiem un izveidoja jaunu Rūpniecības un celtniecības vadīšanas biroju un savukārt jaunu Lauksaimniecības vadīšanas biroju. Saskaņā ar LKP plēnuma lēmumu, šie biroji pakļauti kā CK organi tās tiešai uzraudzībai.^{89/} Uz šo ražošanas pārvalžu nozīmi norāda tas, ka Rūpniecības un celtniecības vadīšanas biroja vadība uzticēta LKP CK sekretāram V. Lejiņam, bet Lauksaimniecības vadīšanas biroja vadība LKP CK sekretāram P. Strautmanim, pie kam tiem abiem kā priekšnieka vietnieki nozīmēti redzami krievu partijas funkcionāri J. Bondaļetovs (rūpniecībai) un N. Gordikovs (lauksaimniecībai). Arī visi pārējie šo biroju darbinieki ir redzami LKP funkcionāri. Šie organizatoriskie pārkārtojumi izdarīti nolūkā pastiprināt partijas tiešo iniciatīvu un uzraudzību rūpniecības, celtniecības un lauksaimniecības nozarēs. Tie prasīja arī teritoriālo rajonu pieskaņošanu ražošanas pārvalžu rajoniem, kas arī panākts.^{90/}

Ja partijas lauku rajona komitejas līdz 1962. gadam kārtoja gandrīz visas lietas, kuŗās tās bija ieinteresētas, tad, rodoties kolchozu un padomju saimniecību teritoriālajām ražošanas pārvaldēm, tās pārņēma tīri praktisko lietu kārtošanu uz vietām / vadīja lauksaimniecisko ražošanu, produkcijas sagādi,

^{88/} *Ciņa*, 1963. g. 25. dec. 302. nr.

^{89/} *Ciņa*, 1963. g. 26. dec. 303. nr. u. daži iepr. šī laikraksta nr.

^{90/} *Forschungsdienst Osteuropa, Monatsbericht* »Dezember 1962«, 27.

plānošanu, darbu uzskaiti, apmaksu /. Partijas rajona komitejas paturēja sev partijas propagandas darbu.

Līdz ar ražošanas pārvaldi nodibināja arī ražošanas pārvaldes padomi. Pēdējā sastāv no pārvaldes aparāta pārstāvjiem, partijas un padomju iestāžu darbiniekiem, t. s. pirmrindas kolchozu un padomju saimniecību vadītājiem, speciālistiem un lauksaimnieciskās ražošanas novātoriem.^{90a/} Kaut arī saimniecības aparātu ar to padarīja smagāku, partija cerēja šādā ceļā panākt labāku saimniecisku efektu kā kolchozos, tā padomju saimniecībās. Jau tīri ārēji ar šādu padomju izveidošanu vien likās vairāk ievērota vispārējā politiskā struktūra un savstarpējā kontrole.

7. Nacionālkomūnisms un partijas tīrīšanas 1959./61. gadā. Sekojot Ļeņina norādījumam, ka partija atbild par katru savu locekli, un sevišķi prasībai par stingras partijas līnijas ievērošanu, kas izslēdz jebkāda veida novirzīšanos no tās^{91/}, LKP vadībā 1959. g. rudenī izdarīja plaša apjoma tīrīšanas. Tās vērsās pret »lokālisma« un »nacionālisma« izpausmēm pašā LKP un latviešu komjaunatnes organizācijā, skarot arī LPSR Zinātņu akadēmiju un arodbiedrību vadību.

Šinī sakarā ievēribu pelnī LKP CK sekretāra A. Pelšes raksts »Padomju Latvijas Komunistā«^{92/}, kuŗa būtiski svarīgākās daļas šeit citējam: »Nacionālisms ir slimība, kas, kaut reizi pamatīgi pārdzīvota, bieži atgriežas no jauna, kaut arī vieglākā veidā. Un viņas ļaunākā īpatnība, ka tā var aptumšot kaut skaidrāko galvu.« – »Labi internacionālisti-komunisti zaudē savu skaidro galvu, tiklīdz tie iekrīt no jauna nacionālisma influencē«, – tā 1918. gadā savā rakstā »Mūsu uzdevumi pret Latviju« izteicās P. Stučka.

Nacionālisma inde nav viegli apkaŗojama, tās izpausmes ir dažādas un reizēm negaidītas. Taču, lai kādi būtu tās izpausmes veidi, – atklāti vai apslēpti, – nacionālisms nozīmē noslidēšanu no proletāriskām, šķiriskām pozīcijām buržuāziskās pozīcijās, un ved uz cildenā vēsturiskā darba – komūnisma celtniecības – graušanu. Nacionālisms nozīmē atteikšanos no

^{90a/} *Pad. Ljas Kom.*, 1962. g. 9. nr., 20–23.

^{91/} *Sal. Handbuch des Welt-Kommunismus*, 122 un 136–143.

^{92/} *Pad. Latvijas Komunisti*, 1959. g. 9. nr. *Sk. to pašu:*
»Komunist Sovetskoj Latvij«.

KURZEMES IEDZĪVOTĀJI! LATVIJAS PSR PILSONI!

Padomju Savienības svētā zeme pilnīgi iztīrīta no vācu iebrucējiem. Mūsu valsts robeža atjaunota visā garumā. Sarkanā Armija tagad karā Austrumprūsijas un Ungārijas teritorijā, sniedzama brālīgu palīdzību Polijas, Čehoslovākijas, Dienvidslāvijas tautām.

Tikai nelielā Padomju Latvijas apgabalā starp Tukumu un Liepāju vēl palicis vācu karaspēka grupējums. Bet arī tas nogriezts no Vācijas, ieņemtā un iznīcināts, un to nobeidz mūsu karaspēks.

Vācieši galīgi zaudējuši karu. Vācija ieņaugta spīlēs starp divām frontēm. Padomju karaspēks jau iegājis Austrumprūsija un tuvojas Vācijas dienvidu robežām, Silēzijai. Mūsu sabiedrotie — angļi un amerikāņi — atbrīvo Vācijas rietumu robežas milzīgā garumā un cinas vācu teritorijā Vācija, ko atstājuši tās agrākie sabiedrotie — Somija, Rumānija, Itālija, Bulgārija — atrodas savas galīgas sakāves priekšvakarā.

Kurzemes iedzīvotāji! Latvijas PSR pilsoņi!

Vācieši slēpj no jums savas sakāves frontēs, savu bezcerību stāvokli. Nelietīgie hitlerieši iebrucēji provocē jūs, baida ar izdomātām pasākumiem par Sarkanās Armijas «zvērībām». Hitlerieši izdomā visādus melus par krieviem, it kā padomju karaspēks nošaujot kareivjus — latviešus, kas kalpojuši vācu armijā, lietojot represijas pret to ģimenēm, izsūtot latviešu iedzīvotājus uz Sibīriju, dibinot Latvijā kolchozus u. t. t.

Tas viss ir nekaunīgi meli. Neticiet viltīgajam un neļietīgajam ienaidsmekam — vācietim!

Kareivjus — latviešus, kas kalpojuši SS daļās, demobilizē vai, uz pašu vēlēšanos, ieskaita nacionālajā latviešu korpusā. Neviens no skaitā arī ģimenes, kuŗu locekļi kalpojuši SS karaspēkā, no Latvijas neizraida. Visi kā agrāk dzīvo savās vietās. Nekādu kolchozu Latvijā nav un neviens tos nepaspiecu kārtā neorganizē.

Kaŗa beigu posmā komūnisti atkāŗtoja tos pašus melus kā okupācijas sākumā. Attēlā (skat. arī otru lapp.) kādas grūtā aplinkus ceļā iegūtas proklamācijas pirmpublicējums

Padomju Latvijā atdzimst vāciešu izpostītā saimniecība un kultūra.

Brīvi un priecīgi dzīvo Latvijas galvaspilsēta — skaistule Rīga. Pilsēta sākušas darbu iestādes, laista darbā spēkstacija un ūdensvads, strādā daudzi uzņēmumi. Darbību iesākuši drāmatiskais un operas teātris, cirks un kino. Namos ir elektriska apgaismošana. Visa Latvijas tauta sākas jaunu, brīvu, priecīgu dzīvi.

Kurzemes iedzīvotāji!

Vācieši liņ laukā no ādas, censdamiēs jūs improvoēt, nomelnot Sarkanu Armiju. Hitlerieši grib aizdzīt jūs uz savu nolādēto Vāciju, lai tur grūtā un pārmērīgi smagā darbā nomocītu jūs kara uzņēmumos. Neļaujiet aizdzīt sevi uz ienīsto Vācēmi, slēpjieties mežos. Slēpjiet no vāciešiem pārtiku un lopus, sabotējiet hitleriešu pavēļu izpildīšanu. Aizkavējiet fašistiskos laupītājus Kurzemes pilsētu un ciemu postīšanā. Noslēpjiet pie sevis kareivjus — latviešus, kas dezertējuši no vācu armijas. Palīdziet drošsirdīgajiem latviešu partizāniem iznīcināt ienīstos vāciešus.

Sarkanā Armija nes jums atbrīvošanu no fašistu gūsta. Palīdziet kā varēdami uzbrūkošajam padomju kašaspēkam. Bez žēlastības iznītiniet hitleriskos apspiedējus.

Nāvi vācu okupantiem!

Sarkanās Armijas Pavēlnieci

---

proletāriska internacionālisma, visas valsts kopējo uzdevumu ignorēšanu, šauri nacionālo vietējo interešu pretstatīšanu visas tautas interesēm, tiekšanos pēc nacionālas savrupības un aprobežotības, citu tautību tiesību ierobežošanu, un tas ved uz tautu draudzības novājināšanu.

Šāda noslīdēšana no šķiriskām, partejiskām pozīcijām pēdējā laikā arī bija novērojama dažu mūsu republikas (domāta: Pad. Latvija) vadošo darbinieku rīcībā. Viņi savā praktiskajā darbā pieļāva ne mazumu leņķiniskās nacionālās politikas sagrozījumu un objektīvi kļuva par buržuāziskā nacionālisma paudējiem. Viņu formālās deklarācijas par uzticību tautu draudzībai un apliecinājumi, ka savā darbā viņi esot vadījušies no tautas interesēm, tas ir, no vislabajiem nodomiem, negroza viņu nacionālistisko kļūdu būtību, nemazina šo kļūdu politisko kaitīgumu.

Pēc rūpniecības vadīšanas sistēmas reorganizācijas un tautas saimniecības padomju nodibināšanas šie biedri, pārspīļējot republikas nacionālās īpatnības, parādīja nepārprotami lokālo tendenci radīt Latvijā savrupu saimniecību, aizbildinoties ar to, ka administratīvais ekonomiskais rajons esot kompleksveidā attīstams.

Piemēram, bijušais Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks b. *E. Berklavs* neatlaidīgi mēģināja pagriezt mūsu republikas attīstību uz nacionālās noslēgtības un savrupības pusi. Viņš vairākkārt izteicās pret vagonu un dīzeļu būves attīstību Latvijā, par vieglās un pārtikas rūpniecības forsēšanu, kuņas produkciju patērē galvenokārt pašu republikā. Līdzīgus uzskatus izteica arī bijušais Arodbiedrību republikāniskās padomes priekšsēdētājs b. *I. Pinksis* un bijušais Latvijas PSR Valsts plāna komisijas priekšsēdētāja vietnieks b. *E. Mūkins*. Ekonomikas institūta direktors b. *P. Dzērve* pat izgudroja jaunu plānošanas principu. Viņš ierosināja plānot republikas rūpniecību pēc divām jaunām grupām – atsevišķi plānot darbu uzņēmumiem, kas ražo produkciju galvenokārt visas valsts vajadzībām, un atsevišķi fabrikām un rūpnīcām, kas ražo produkciju lielāko tiesu vietējā patēriņa vajadzību apmierināšanai. Pie tam, nepamatoti apgalvodams, ka republikā nepietiekot darbaspēka, viņš ierosināja mazināt ražošanas pieauguma tempus tajās rūpniecības nozarēs, kuņu produkciju nepatērē pašā republikā.

Šie cilvēki, kas sludina šaura lokālisma un labēji oportūnistiskās idejas republikas tautas saimniecības attīstības jautājumos, ir gatavi pieņemt citu republiku bagātīgo palīdzību, bet neko līdzvērtīgu dot pretim negrib; viņi ignorē visas valsts kopējās intereses; viņi ir par savrupu saimniecību. Šādai tautu draudzības un līdztiesības izpratnei nav nekā kopēja ar ļeņinisko nacionālo politiku.

Atsevišķi biedri, nostājušies vietējā nacionālisma pozīcijās, izdarīja rupjas kļūdas kadru izraudzīšanas un izvietojanas jautājumos. Šķietami rūpējoties par nacionālo kadru izraudzīšanu, viņi ignorēja partijas ilgajā pieredzē pārbaudīto vienīgi pareizo ļeņinisko darbinieku izraudzīšanas principu – pēc viņu politiskajām un darba īpašībām, un lika vērā vispirms tikai tautību. Nopietns un rūpīgs darbs nacionālo kadru audzināšanā, kā to prasa partija, tika aizstāts ar kadru mēchanisku izraudzīšanu. Izvirzot kadrus, reizēm bez jebkāda pamata ierobežoja nelatviešu tautību darbinieku tiesības.

Kā zināms, mūsu daudznāciju Padomju valsts spēka un varenības pamats ir visu tās tautu draudzība un vienlīdzība tiesībās. Pie tam mūsu zemes tautu vienotība un tuvināšanās tiek veicināta, ne tikai nostiprinot ekonomiskos un kultūras sakarus un tehnisko palīdzību, bet arī brālīgi apmainoties ar inženiertehnisko darbinieku, zinātnieku un kultūras darbinieku kadriem. Bet nacionālistiski noskaņotie biedri to negribēja saprast un darbā ar kadriem neievēroja šo svarīgo apstākli.

Viņi neizprata svarīgākos procesus mūsu gaitā uz komūnismu. Plašas komūnisma celtniecības apstākļos, kad notiek tehnikas revolūcija un mūsu zemes ražošanas spēki attīstās straujāk nekā jebkad agrāk, ir objektīvi nenovēršama zināma darbaspēka, tehnisko, zinātnisko un citu kadru migrācija no republikas uz republiku, no laukiem uz pilsētu, uz neskartajām zemēm u.t.t.

Katrs cilvēks, ko nedara aklu nacionālisms, saprot, ka, piemēram, pacelt Kazachijas ražošanas spēkus līdz pašreizējam līmenim nebūtu bijis iespējams, ja tur prāvā skaitā neieplūstu darba spējīgi iedzīvotāji no citām republikām, tāpat kā nebūtu bijis iedomājams Latvijas rūpniecības pacēlums līdz pašreizē-

jam līmenim bez zināma iedzīvotāju skaita mehaniska pieauguma uz brālīgo republiku darbaspēka rēķina.

Aiz aplamām, pilnīgi nepamatotām bažām, ka Latvijas republika varētu zaudēt savu nacionālo seju, daži biedri mēģināja mākslīgi aizkavēt objektīvi nosacīto iedzīvotāju pārvietošanās procesu. Savās runās viņi ne vienreiz vien apgalvoja, ka, piemēram, Rīgā nedrīkstot pieļaut iedzīvotāju skaita mehānisku pieaugumu ne par vienu cilvēku. Šī līnija ir kaitīga un politiski bīstama, tā kultīvē nacionālu noslēgtību, piekļaujas buržuaziskajam nacionālismam un, kavējot ražošanas spēku attīstību, kaitē tiklab visas valsts kopējām interesēm, kā arī latviešu tautas interesēm...

Lai sekmīgi cīnītos pret vietējā nacionālisma izpausmēm, ir svarīgi pareizi saprast valodas jautājumu. Savā rakstā 'Vai ir vajadzīga obligāta valsts valoda?' / 1914. g. / V. I. Leņins norādīja, ka nav pieļaujama administrēšana, nav pieļaujami piespiešanas un nāciju nelīdztiesības elementi – it nekāda 'nūja' tādā jautājumā kā valodas mācīšanās.

Visnotaļ atbalstāms un apsveicams, ja citu tautību pārstāvji mācās tās republikas pamatiedzīvotāju valodu, kurā viņi dzīvo. Tomēr to nevar panākt ar kādu īpašu lēmumu, nevar uzlikt par pienākumu noteiktā laikā iemācīties valodu; to apgūt var tikai uz brīvprātības pamatiem. Biedriem, kas neprot latviešu valodu, pacietīgi jāizskaidro, ka lietas labā jāzina vietējā valoda, ka valodas zināšanas dos viņiem iespēju ražot, strādāt, uzlabos organizatorisko un politisko darbu republikas darbaļaužu masās.

Nacionālas nokrāsas lokālisma izpausmes izrādījās visai sīkstas. 1961. g. beigās šinī pašā jautājumā PSKP funkcionārs J. Kalačevs izteicās *Padomju Latvijas Komunistā*^{92a/}, ka lokālisma tendences esot sevišķi bīstamas »nacionālajās republikās, jo tur lokālisma tendences, kas jau pašas par sevi ir kaitīgas, var pie tam iegūt nacionālistisku nokrāsu.« Viņš šinī sakarā norādīja uz 1959./60. g. partijas tīrīšanām, uzsverdams, ka »1959. gadā Latvijas partijas organizācija katēgoriski darija galu šādām tendencēm, kas piemita dažiem republikas darbiniekiem.«

Padomju Latvijas Komunistā decembra nr. vēl papildām teikts: »Nesaudzīgi jācīnās pret vietējā nacionālisma un

^{92a/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1961 g. 11. nr., 21.

buržuaziskās ideoloģijas izpausmēm. Kā zināms, 1959. gadā republikā tika atmaskota nacionālistiska grupa, kuŗā ietilpa E. Berklavs, Vilis Krūmiņš, O. Pinksis, P. Dzērve, E. Mūkins, P. Pizāns, K. Ozoliņš, A. Ņikonovs un vairāki citi. Viņi gribēja novirzīt republikas partijas organizāciju no ļeņinskajām pozīcijām nacionālajā jautājumā, republikas ekonomikas attīstīšanā, kadru izvēlē un izvietojumā. Latvijas KP CK 7. plēnums un Latvijas Komūnistiskās partijas 17. kongress sagrāva šo grupu, asi nosodīja tās nacionālistisko rīcību.

Daudzi no minētajiem darbiniekiem vēl līdz pat šim laikam nav atklāti atzinuši un nosodījuši savas kļūdas. No tā jāsecina, ka viņi joprojām stāv vecajās pozīcijās. Ar šādiem cilvēkiem jātiek skaidrībā partijas kārtībā, un jautājums par viņiem jāatrisina principiāli.^{92-b/}

»Meliem, ar kuŗiem buržuaziskie nacionālisti cenšas saindēt mūsu cilvēku apziņu, ir skaidri redzams krieviem naidīgs raksturs«, konstatē Padomju Latvijas Komūnists savā 1962. g. 2. nr. ievadā, un piebilst; »Pret šiem naidīgajiem izdomājumiem jāvērs mūsu ideoloģiskā darba grauļošais trieciens.«^{92-c/}

1959./60. g. latviešu komūnistu vadoņu tīrīšanas akciju ierosināja Baltijas kara apgabala / PRIBOVO / pavēlnieks ģenerālis *Batovs*. Pēc latviešu sociāldemokratu emigrantu informācijas Stokholmā,^{92-d/} ģenerālis *Batovs* esot ziņojis uz Maskavu, ka nevarot uzņemties atbildību par drošību Baltijā, jo krievu okupācijas varai radusies opozīcija Latvijā, kas varot radīt »piekto kolonnu« pret to. Pēc šī ziņojuma saņemšanas PSKP CK nosūtīja uz Rīgu savu prezidija locekli un CK sekretāru *N. Muchitdinovu*. Latviešu komjaunatnes lietu pārbaudei tanī pašā laikā no Maskavas atsūtīja kādu citu partijas pilnvaroto.

Pret šinīs tīrīšanās apvainotiem funkcionāriem izteiktos pārmetumus savēlot īsumā kopā, redzam, ka:

1. *tiem pārmet republikas nacionālo īpatnību pārspilēšanu un nacionālu noslēgtību. Šāda veida nacionālisms tos pārvērtis par buržuaziskā nacionālisma paudējiem.*

2. *Tiem bijis nodoms izveidot partijas dzīvē savus nacionālus kadrus, paturot vērā funkcionāru tautību. Šī nodoma īste-*

^{92b/} *Pad. Ljas. Komunists, 1961. g. 12. nr., 7.*

^{92c/} *Pad. Ljas. Kom. 1962. g. 2. nr., 5.*

^{92d/} *Brīvība, 1960. g. 3. /108./ nr.*

nošana gājusi roku rokā ar zināmu agresivitāti, kas izpaudusies »nelatviešu tautību darbinieku tiesību ierobežošanā«.

3. Tie prasījuši no krievu tautības darbiniekiem latviešu valodas prasānu, kas apgrūtinājis to iesaistīšanu republikas darbā.

4. Tie ieslīdējuši lokālismā, prasot Latvijas republikai savrupu saimniecību. Tie nostājušies pret smagās rūpniecības koncentrēšanu Latvijā, nosveroties paši savos saimnieciskajos plānojumos par labu vieglajai un patēriņa rūpniecībai.

5. Tie pretojušies latviešu pārvietošanai uz Krieviju un citām »brālīgām republikām«, kā arī iebilduši pret krievu ieplūšanu Rīgā vai Latvijā vispār.

6. Tāda viņu rīcība liecina par viņu atkāpšanos no šķiriskām, partejiskām pozīcijām.

Pelšes pārmetumi ir doktrināras dabas. Turēdamies pie partijas ideoloģijas un KP statūtiem, viņš neizsaka savas domas, bet konstatē Berklava grupas bīstamu novirzīšanos no partijas līnijas, kas atradusi izteiksmi »buržuaziskajā nacionālismā« un lokālismā. Viņš to pasaka partijas disciplīnas vārdā, un nevar būt šaubu, ka tas darīts saziņā ar CK prezidiju Maskavā, ja ne tās tiešā uzdevumā. Katrā ziņā partijas statūta 3. panta 21. sadaļa prasa partijas vienības uzturēšanu jebkādā veidā, kas ar Berklava un viņa domu biedru »nacionālistiskajām« un »lokālajām« tendencēm nekādi nav savienojama. Prāva LKP funkcionāru grupa ar savu rīcību šo vienību apdraudēja un manāmi traucēja. Visas pazīmes rāda, ka Berklavs-Pinksis-Dzērve nebūt nebija ar savu nostāju radījuši LKP kādu šķelšanos vai frakciju, bet rīkojās diezgan lielā saskaņā ar LKP lēmumiem un vispārējo nostāju. Apstiprinājumu tam dod LKP CK biroja 1956. g. lēmums, ka partijas, padomju un saimnieciskajiem darbiniekiem Latvijā jāapgūst *latviešu* un krievu valoda. V. Krūmiņš vēl 1958. gadā »Padomju Latvijas Komunistā« uzsvēra: »Lai mūsu kadri varētu strādāt tautas vidū, pazītu tās tradīcijas un īpatnības, lai varētu sarunāties tai saprotamā valodā, vadošajiem darbiniekiem jāprot kā *latviešu*, tā arī krievu valoda.«^{93/} To pašu Kalnbērziņš prasīja LKP ārkārtējā plēnumā 1959. g. 13. janvārī.^{94/}

Krievu funkcionāriem uzstādītā prasība – iemācīties latvie-

^{93/} Padomju Latvijas Komunisti, 1958. g. 10. nr.

^{94/} Ciņa, 1959. g. 13. janvāra nr.

šu valodu nav jāsaprot vienīgi kā latviešu pašapziņas diktēts jautājums. Aiz visa tā slēpjas zināma taktika, un proti, apgrūtināt krievu infiltrāciju Latvijā. Kā vienā, tā otrā gadījumā tomēr parādās griba saglabāt savas tautas nacionālo eksistenci, vismaz samazināt asimilācijas draudus. LKP CK, kaut arī Berklava grupas apjomā, ar savu patstāvīgo viedokli un ievadīto kursu nonāca atklātā konfliktā ar partijas augstāko instanci Maskavā. Visas pazīmes norāda, ka tīrīšanas akciju LKP 1959./60. gadā ievadīja pats *Čruščovs*, kas īsi pirms tām, 1959. g. jūnijā ieradās Rīgā. Tūlīņ pēc viņa aizbraukšanas sākās plašas pārkārtošanas kā LKP, tā Ministru padomē, arodbiedrību vadībā un citās partijai pakļautajās organizācijās.

Ar LPSR Augstākās Padomes prezidija 1959. g. 15. jūl. lēmumu atcēla LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieku *Eduardu Berklavu*.⁹⁵ Šinī amatā viņš iecelts tā paša gada janvāra vidū, resp. atradās tanī tikai pusgadu. Dažas nedēļas Pad. Latvijas presē parādījās kritiski apskati par buržuaziskā nacionālisma kaitīgumu, sasaistot to jau ar konkrētiem faktu konstatējumiem, piem. par vadītāju darbinieku izvēli, neliekot tik daudz svāra uz viņu arodnieciskām zināšanām kā uz to piederību zināmai tautībai. Pie tam pārmetums bija izteikts nevis krievu okupācijas varai, bet LKP kā vietējās pārvaldes organizētājam.^{96/}

1959. gada partijas tīrīšanās no amata atcēla bez tam:

Paulu Dzērvi, Latvijas valsts universitātes docentu un LPSR

Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktoru;

I. Pinski, LPSR Arodbiedrību padomes priekšsēdētāju;

E. Mukinu, LPSR Valsts plānošanas komisijas priekšsēdētāja vietnieku;

Kārli Ozoliņu, LPSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētāju;

Ruskuli, Latviešu komjaunatnes 1. sekretāru;

Brenci, Latviešu komjaunatnes 2. sekretāru.

LKP CK 1. sekretāru *Jāni Kalnbērziņu* atbrīvoja no partijas vadoņa amata 1959. g. 25. novembrī, uzticot tam turpmāk LPSR Augstākās Padomes prezidija priekšsēdētāja amatu. Tādā veidā arī viņu skāra šīs sankcijas. Ministru Padomes

^{95/} *Ciņa*, 1959. g. 16. jūlija nr.

^{96/} *Sovetskaja Latvija*, 1959. g. 14. augusta nr.

priekšsēdētājs *Vilis Lācis* tanī pat laikā atlūdzās no sava amata veselības apstākļu dēļ, pēc kam viņš politiskajā dzīvē vairs nekādā redzamākā lomā nav parādījies.^{97/}

1959. gads iezīmēja LKP smagu lūzumu. Tīrīšanu pirmais vilnis vilkās no 15. jūlija līdz 25. novembrim. Bet nākamajos mēnešos partijas tīrīšanas akcija vēl turpinājās. Tai par upuri krita vēl:^{98/}

Vilis Krūmiņš, LKP 2. sekretārs;

P. Pizans, LKP CK un LPSR AP oficioza »*Cīņa*« redaktors;

A. Nikonovs, LPSR zemkopības ministrs;

E. Liberts, LPSR auto transporta un ceļu ministrs;

Voldemārs Kalpiņš, LPSR kultūras un ārlietu ministrs;

P. Vernovskis, LPSR kultūras viceministrs;

K. Voltmanis, LKP CK kandidāts;

A. Straujums, LKP Rīgas organizācijas sekretārs;

B. Treijs, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas zinātniskais līdzstrādnieks;

Sondors un *Vilks*, kas bija darbojušies dažādos partijas amatos.

Daļa šo latviešu komunistu darbinieku bija veci komunistu darbinieki un piederēja partijas Centrālajam birojam. Bet viņi nebija vienīgi, kas krita partijas tīrīšanām par upuri. No dažādām sankcijām cieta arī prāvs skaits mazāk redzamu LKP biedru. Šīs 1959./60. gada partijas tīrīšanas bija lielākās visās Baltijas valstīs. Tās nav uzskatāmas par parastajām partijas tīrīšanām, kādas Pad. Sav. KP CK praktizē laiku pa laikam un kādas Ļeņins jau 1921. g. pirms X kongresa praktizēja. Šīs tīrīšanas vērsās vienīgi pret »lokālismu« un »nacionālistiskām tendencēm« LKP. Pat LPSR Zinātņu akadēmijas korespondējošā locekļa *J. Bumbera* apgalvojums, ka Berklava-Dzērves novirzienā būtu saskatāmi kādi oportūni nolūki^{99/}, neatbilst īsti patiesībai.

1959./60. gada tīrīšanas vērsās pret nacionālkomūnisma parādībām LKP un sevišķi tās vadībā. Zīmīgas šinī ziņā ir dažas

^{97/} *Pravda* 1959. g. 18. aug. nr.; *Padomju Latvijas Komunisti* 1959. g. 9. nr.; *The Baltic Review* 1962. g. 24. nr., 14. lp.; *Nachrichten aus dem Baltikum* 1959. g. 6. nr.; *Okupētā Latvija* 1959. g. 64, 65, 66, 67, 70 un 83. nr.

^{98/} *Baltic Review* 1962. g. 24. nr. Sk. V. Hāznars: *Who is in Power in Latvia*.

^{99/} *Sovetskaja Latvija*, 1959. g. 2. oktobra nr.

aculiecinieku iegūtās liecības. Kāds atbraucējs no Latvijas 1959. gada sākumā dzirdējis kādu latviešu komunistu darbinieku sakām: »Kaut es desmitkārt esmu komūnists, redzu, ka lieta nav laba«. ^{100/} No kādas citas liecības redzams, ka pret Berklava atcelšanu atklāti protestējuši vecie latviešu komunisti LKP. LKP CK biroja sēdē tie atklāti teikuši, ka »Berklava prasība par latviešu tautības biedru iesaistīšanu vadītājās vietās ir pilnīgi dibināta. Jau tagad /t. i. 1959. gadā/ 80% no visām galvenajām vietām iesēdušies krievi«. ^{101/} Berklavs mēģināja nodrošināt latviešu komunistiem vadītāju vietu savā zemē. Viņš iebilda pret jaunu krievu funkcionāru ieplūšanu Rīgā. Viņš savu viedokli attaisnoja ar pretošanos lielkrievu šovinizmam. Tieši pret to vērsās arī *Pelše*, pamācīdams Berklavu, ka »jāievēro gudrais Ļeņina norādījums, ka pret lielkrievu šovinizmu jācīnās vispirms krieviem, bet pret vietējo nacionālismu – attiecīgās tautības pārstāvjiem«. ^{102/}

Zīmīgi vēl, ka *Eduards Berklavs* un *Pauls Dzērve*, bijuši veci latviešu komunistu pagrīdnieki ^{103/} un savu karjēru partijā sākuši kā Latvijas komjaunatnes sekretāri. Tā ka 1959. gada tīrīšanās cieta arī toreizējie Latvijas komjaunatnes organizācijas abi sekretāri, *Ruskulis* un *Brencis*, tad skaidri redzams, ka pat samērā ilgais partijas stažs un uzticības amati komjaunatnes vadībā nav tos pārvērtuši par akliem komunistiem, kas būtu bezkritiski pieņēmuši centrālo instanču rīkojumus un akceptējuši Maskavas ievadīto kursu, kas sāka apdraudēt nacionālās intereses. Tas viss apstiprina fakta konstatējumu, ka Maskavai šinī iekšējā LKP pretestībā bija jāsadužas ar nacionālkomūnismu. Ne mazāk zīmīga ir šinīs partijas noziegumos apvainoto darbinieku stūrgalvība neatzīt un nenožēlot savu rīcību. Komunistu partijas ilggadīgā prakse rāda, ka katra pārkāpuma gadījumā partijas darbiniekiem tiek dota iespēja atklāti aprādīt savas kļūdas un maldību. Nevar būt šaubu, ka Maskava to sagaidīja arī no Berklava un viņa domu biedriem. Izņemot Vili Krūmiņu, kas mēģināja taisnoties ^{104/} un kuru

^{100/} LSK arhīvs, liecība nr. 0205/59;

^{101/} LSK arhīvs, liecība nr. 0200/59.

^{102/} Padomju Latvijas Komūnists, 1959. g. 9. nr.

^{103/} Rapoport, Budni podpoļja, 276. u. c. lpp.

^{104/} Cīņa, 1959. g. 20. dec. nr.

tādēļ apžēloja, ieceļot viņu uz laiku par LPSR izglītības ministru, visi pārējie savu novirzīšanos no partijas ģenerāllīnijas nav nožēlojuši. Vili Krūmiņu arī tad izstūma no LKP CK un citiem partijas amatiem. Arī izglītības ministra amatā to nepaturēja ilgi.

Kas bija Eduards Berklavs un Pauls Dzērve, abi redzamākie latviešu nacionāļkomūnisma vadoņi?

Eduards Berklavs pieder vidējās paaudzes latviešu komūnistu darbiniekiem. Par nelegālu komūnistisku darbību viņu Latvijas neatkarības laikā notiesāja ar 3 ar pus gadiem pārmācības namā. Kad 1939. g. maijā viņu no apcietinājuma atbrīvoja, viņš organizēja komūnistisko jaunatni. Nodibinoties padomju varai Latvijā, viņš pēc 1945. gada kļuva Latvijas komjaunatnes sekretārs. Bez tam viņš bijis LKP Rīgas pilsētas komitejas sekretārs un pēc tam šīs komitejas 1. sekretārs. 1959. gada janvārī E. Berklavu izraudzīja par LPSR Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieku.^{105/} Jau 5 nedēļas pēc *Čruščova* viesošanās Rīgā 1959. g., viņu 15. jūlijā atcēla no amata. Pēc tam to izsūtīja uz Vladimiru, Krievijā. 1955. gadā, kad viņš vēl baudīja partijas uzticību, Berklavs kā autors piedalījās Padomju Latvijas 15 gadu jubilejas rakstu krājumā »15 ljet Sovetskoī Latvii«.^{106/} Plašāku vēribu viņš sāka uz sevi vērst tikai 1959. gada sākumā, kad bija kļuvis par Ministru padomes pr-ja vietnieku.

Ar apmēram līdzīgu partijas stažu, taču ar lielākiem veiktumiem marksisma-ļeņinisma zinātniskās darbības laukā, kopš 1955. g. sāka sev pievērst uzmanību Pauls *Dzērve* /dzimis 1918. g./ Latviešu komjaunatnes organizācijā viņš sāka darboties nelegāli 1940. g. Pēc 2. Pasaules kara bija komjaunatnes sekretārs Latvijā. Ekonomisko zinātņu kandidāta gradu viņš ieguva 1953. g. 9. martā, bet 1955. g. 14. novembrī to pielaida kā docentu Latvijas Valsts universitātes Ekonomikas un juridiskajā fakultātē. Viņam uzticēja Polītiskās ekonomijas katedru. 1958. gadā Dzērve kļuva par LPSR Zinātņu akadēmijas

^{105/} *Latvju enciklopēdija. Papildinājumi, 23. lp. Tikai šinī izdevumā viņa vārds nepareizi lietots, apzīmējot viņu ar Edgaru. Jābūt Eduards Berklavs.*

^{106/} *Sk. viņa rakstu 'Rost materialnovo blagosostojanija trud-jaščichsja Latvii za godi sovetskoī vlasti' rakstu krājumā »15 ljet Sovetskoī Latvii« 242. lapp.*

Ekonomikas institūta direktoru un ZA korespondētājlocekli.^{107/} Latvijas valsts izdevniecība 1957. gadā izdeva viņa monografiju Pēteris Stučka (aptver 166 lpp.). Tanī viņš apskatījis ne vien šī ievērojamā latviešu komunistu vadoņa dzīves gājumu, bet pievērsis sevišķu vērību tā teorētiskai un revolūcionārai darbībai. Minētajā darbā Dzērve sevišķi izceļ Stučkas tezi par visstingrākā internacionālisma pacelšanu pāri katram nacionālismam.^{108/} Tādēļ diezgan dīvaini, ka viņu apmēram divi gadus vēlāk pašu sauca pie kārtības tīri neapšaubāmu nacionālistisku tendenču dēļ. Dzērve rakstījis ideoloģiskus rakstus arī vairākos citos padomju izdevumos. Lielāku ievēribu izpelnās vēl viņa 1953. gadā nobeigtais darbs »1929.-1933. g. ekonomiskā krīze buržuaziskajā Latvijā un tās īpatnības«, kas varētu būt viņa kandidāta zinātniskais darbs universitātē. Pauls Dzērve mira 1961. g. 43 gadu vecumā miklainos apstākļos pēkšņā nāvē Rīgā, kad tas jau bija kritis nežēlastībā. Arī viņš līdz savai nāves stundai neatsauca savus uzskatus un nenorobežojās no t. s. berklavistiem.

Nacionālkomūnisms bij latviešu komunistos iesēdies krietni dziļi, jo arī ar 1959./60. g. partijas tīrīšanām tas neapklusā. Tām laikā no 1961. g. decembra līdz 1962. g. janvārim sekoja jauna plašāka tīrīšanas akcija, kuŗas redzamākais eksponents bija kultūras un ārlietu ministrs Voldemārs Kalpiņš, viņa sieva Vera Kacena un grupa latviešu inteliģentu, kas, varbūt, tikai nomināli bija piederējuši LKP. Turpretim Vera Kacena pazīstama kā fanātiska komuniste savas darbības agrīnā periodā. Bez partijas amatiem viņa bija žurnāla »Literātūra un Māksla« atbildīgā redaktore. Viņas rediģētajā žurnālā jau 1958. g. 22. martā parādījās viņas pašas rakstīts protests pret Latvijas nacionālo piemiņas vietu un dabas krāšņumu izpostīšanu. Nacionāla romantika viņas un viņas domu biedru protestos gāja roku rokā ar zināma veida pasīvu pretestību. Viņas ievadīto protesta akciju atbalstīja Voldemārs Kalpiņš (dz. 1915. g.), kas tanī laikā bija kultūras ministra vietnieks, bet 1958. g. 25. oktobrī, kad notika dažādas atcelšanas, prata vēl tikt par LPSR kultūras ministru. 1960. gadā tas ieguva vēl otru redzamu amatu, kaut arī tikai nomināli: viņš kļuva par LPSR

^{107/} *Sk. Petera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados, 96. un 238. lp.*

^{108/} *Dzērve, Pēteris Stučka, 100. lp.*

ārlietu ministru. Par nacionālistiska rakstura politiskām kļūdām viņam tomēr 1961. gadā uzlika stingru partijas sodu.^{109/} 1961. g. viņu atcēla no ministra amata. Kaut arī Latvijas neatkarības laikā V. Kalpiņš par pretvalstisku darbību bija sodīts ar 4 ar pus gadiem pārmācības namā un 2. Pasaules karā laikā kļuvis par sarkanarmijas majoru, viņš tieši savas karjēras augstāko sasniegumu brīdī kompromitējās kā nacionāļkomūnists. Zaudējis visus uzticības amatus, Kalpiņš 1963. g. atrada darbu kādā mūzejā. Viņam noliedza darboties padomju presē.

1963. gadā vasarā atcēla no amata un izslēdza no LKP CK biroja Vladislavu *Azānu*, kas jau pirms tam bija saņēmis partijas sodu. Vladislavs Azāns bija Rīgas pilsētas KP 1. sekretārs. Tīrīšanu upuris 1963. g. jūnijā kļuva arī laikraksta »Padomju Jaunatne« atbildīgā redaktrise *M. Kārklīņa*. To atcēla no redaktrises amata gan par abstrakcionisma atbalstīšanu, lai gan tas, acīmredzot, nebūs bijis vienīgais pārmetums viņai.^{110/} Šīm pēdējām atcelšanām no partijas amatiem, liekas, ir bijis tomēr mazāks sakars ar lielajām latviešu nacionāļkomunistu tīrīšanas akcijām. Pietiek te konstatēt tikai faktu, ka 1959./60. g. un 1961./62. g. partijas tīrīšanas akcijām pamatā nebija tik daudz ideoloģisku domstarpību, kā latviešu komunistu pretošanās griba pret Maskavas ievadītiem republikas rusifikācijas centieniem. Šīs abas lielās tīrīšanas akcijas smagi satricināja LKP stāvokli un radīja uztraukumu Igaunijas un Lietuvas KP, tomēr nepakļāva tās tanī pat laikā līdzīgām sankcijām.^{111/}

---

^{109/} *Okupētā Latvija* nr. 83. 32. Sk. arī: *Brīvība*, 1963. g. 141. nr., 2.

^{110/} »*Latvija*« *Eutinā*, 1963. g. 20. jūl. 27. nr., 5.

^{111/} *Nachrichten aus dem Baltikum*, 1959. g. 6. nr., 40.

Latvijas Komunistu partijas

Centrālkomitejas sastāvs no 1944.-1947. gadam

1. sekretārs: *Kalnbērziņš, Jānis*
2. sekretārs: *Lebedev, I.*
Sekretāri: *Titov, Fjodor*
Nikonov, Aleksandr
Ostrov, Jānis

*Piezīme. Ziņu trūkuma dēļ šeit uzrādīti tikai LKP sekretāri.
Trūkst ziņu par LKP CK locekļiem.*

Latvijas Komunistu partijas

Centrālkomitejas sastāvs no 1947.-1949. g.

*(bez CK locekļiem līdz 10. partijas kongresa
sanāksšanai 1949. g. 28. janvārī)*

1. sekretārs: *Kalnbērziņš, Jānis*
Sekretāri: *Lebedev, I.*
Titov, Fjodor
Pelše, Arvīds J.

Latvijas Komunistu partijas

Centrālkomitejas sastāvs, ievēlēts 1949. g. 28. janvārī

1. sekretārs: *Kalnbērziņš, Jānis E.*
2. sekretārs: *Titov, Fjodor*
Sekretāri: *Litvinov, Pavel*
Nikonov, Aleksandr
Pelše, Arvīds J.
Locekļi: *Bagramjan, Ivan*
Novik
Novikov
Kirchenšteins, Augusts
Lācis, Vilis
Davidov
Ozoliņš, Kārlis
Degļavs, Fricis
Kandidāti: *Eglītis, Augusts*
Krūmiņš, Vilis
Voltmanis, Kārlis

Latvijas Komunistu partijas

Centrālkomitejas prezidija sastāvs, ievēlēts 1951. g. 30. dec.

1. sekretārs: *Kalnbērziņš, Jānis E.*
2. sekretārs: *Titov, Fjodor*

- Sekretāri: *Litvinov, Pavel*
Pelše, Arvīds J.
Krūmiņš, Vilis
Černišev, A.
- Locekļi: *Bagramjan, Ivan*
Novik, A.
Lācis, Vilis T.
Kirchenšteins, Augusts
Bisenieks, Nikolajs
Nikonov, Aleksandr
Davidov, Ivan
- Kandidāti: *Ozoliņš, Kārlis*
Degļavs, Fricis
Voltmanis, Kārlis
Pizāns, Pavels

*Latvijas Komunistu partijas
 Centrālkomitejas prezidija sastāvs,
 ievēlēts 1954. g. 12. februārī*

1. sekretārs: *Kalnberziņš, Jānis E.*
 2. sekretārs: *Krūmiņš, Vilis*
 Sekretāri: *Pelše, Arvīds*
 Locekļi: *Bagramjan, Ivan*
Ozoliņš, Kārlis
Lācis, Vilis
Apinis, Edgars
Plūdons, Matīss
Davidov
Nikonov
Pizāns, Pavels
- Kandidāti: *Bisenieks, Nikolajs*
Bēmanis, Elmārs K.
Voltmanis, Kārlis

*Latvijas Komunistu partijas
 Centrālkomitejas prezidija sastāvs,
 ievēlēts 1956. g. 20. janvārī*

1. sekretārs: *Kalnberziņš, Jānis*
 2. sekretārs: *Kašnikov, F.*
Krūmiņš, Vilis (kopš 1958. g. aprīļa)

Sekretāri: *Pelše, Arvīds*
Bisenieks, Nikolajs
Migliniks, Ādolfs

Locekļi: *Lācis, Vilis*
Ozoliņš, Kārlis
Gorbatov, A.
Plūdons, Matīss
Berkļavs, Eduards

Kandidāti: *Pizāns, Pāvils*
Voltmanis, K. J.
Bēmanis, Elmārs K.

Latvijas Komunistu partijas
Centrālkomitejas prezidija sastāvs 1959./60. gadā,
pēc notikušajām partijas tīrīšanām

1. sekretārs: *Pelše, Arvīds*
2. sekretārs: *Gribov, N.*
Sekretāri: *Voss, Augusts*
Migliniks, Ādolfs
Strautmanis, Pēteris
Lejiņš, V. P. (kopš 1961. g. marta)

Locekļi: *Azāns, Vladislavs*
Gaile, Georgijs
Gusakovskij, Josif
Kalnberziņš, Jānis
Peive, Jānis
Plūdons, Matīss

Kandidāti: *Bēmanis, E.*
Blūms, Viktors
Iverts, A. J.
Salejev, Nikolai

Latvijas Komunistu partijas
Centrālkomitejas prezidija sastāvs 1962. g. 31. decembrī

1. sekretārs: *Pelše, Arvīds J.*
2. sekretārs: *Gribov, Nikolai P.*
Sekretāri: *Lejiņš, Voldemārs P.*
Voss, Augusts E.
Strautmanis, Pēteris J.
Bēmanis, Elmārs K.

Locekļi: *Gusakovskij, I. I.*
Kalnbērziņš, Jānis
Rubenis, Vitalijs

Kandidāti: *Blūms, Viktors*
Zitmanis, A.

*Latvijas Komūnistu partijas
Centrālkomitejas prezidija sastāvs,
ievēlēts 1963. g. 25. decembrī*

1. sekretārs: *Pelše, Arvīds*
2. sekretārs: *Beluha, Nikolai*
Sekretāri: *Voss, Augusts*
Strautmanis, Pēteris
Lejiņš, V.
Bēmanis, Elmārs

Locekļi: *Hetagurov, G.*
Kalnbērziņš, Jānis
Rubenis, Vitalijs

Kandidāti: *Blūms, Viktors*
Rubenis, J.
Zitmanis, A.

*Piezīme. Latvijas Komūnistu partijas Centrālkomitejas birojā
ievēlēja 121 locekli un 49 kandidātus. Sk. Cīņa, 1963. g. 26.
decembra 303. nr.*

LATVIEŠU KOMŪNISTISKĀ JAUNATNES ORGANIZĀCIJA

Tās oficiālais nosaukums ir: *Latvijas Ļeņiniskā Komūnistiskā Jaunatnes Savienība*. Ērtības dēļ lieto nosaukumu iniciāļos, un proti: *LLKJS*. Ikdienas valodā ieviesies apzīmējums »*komjaunatne*«, kas atbilst krievu »komsomola« apzīmējumam.

Arī šī organizācija, līdzīgi LKP, nav patstāvīga organizācija, bet Pad. Savienības komūnistiskās jaunatnes organizācijas resp. komsomola atzarojums. Tā kā arī komsomols pakļauts, saskaņā ar KP statūta 62. pantu, tieši partijai, tad tās rīcība nav patstāvīga. Tas ir »visos valsts un saimnieciskās uzbūves jautājumos partijas aktīvs palīgs« (60. p.). Direktīvas savam darbam tas saņem no KP CK prezidija Maskavā, kas sevišķi dod skaidrību par šīs organizācijas darbības iespējām Latvijā.^{112/}

Partija vēlas, lai vecāki savus bērnus izaudzinātu par »padomju patriotiem un aktīviem un pārliecinātiem komūnisma cēlājiem«.^{113/} Šī uzdevuma veikšanā tiem palīdz *pionieru un komjaunatnes organizācija*. *L. Iljičovs PSKP CK 1963. g. jūnija plēnumā norādīja vēl uz citiem faktoriem, kas var labvēlīgi iedarboties uz jaunatnes komūnistisku audzināšanu. Viņš teica: »Visaptverošs spēks bērnu un jauniešu audzināšanā ir sabiedrība – klase, pionieru pulciņš, komjaunatne, pedagogu kolektīvs, vecāku padome«.*^{114/} Padomju presē Latvijā atkā-

^{112/} *Sal. George C. Guins »Das Sowjetsystem als neuer Typ einer Rechtsordnung«, Osteuropa-Recht, Heft 2, Dez. 1955, 92–93 lpp.*

PSRS statūti. Sk. Padomju Latvijas Komunistis 1961. g. 8. nr.

^{113/} *Citēts pēc »Handbuch des Welt-Kommunismus« 617.*

^{114/} *Padomju Latvijas Komunistis, 1963. g. 11. nr. 32.*

toti pausta neuzticība vecākiem, jo ir »vēl daudz ģimeņu, kur stipri turas vecās dzīves paliekas, privātīpašnieciskās tendences, reliģiskie un nacionālie aizspriedumi.«^{115/} Tādēļ visa sabiedrība un sevišķi jaunatne pati uzaicināta gādāt par ideoloģisko izaugsmi un komunistisko sadzīves paradumu nostiprināšanu. Bez parastajiem ideoloģiskiem uzdevumiem īpatnīgas Latvijas apstākļos, kur vēl nav izdevies latviešu tautu pietiekami saliedēt ar krievu tautu, LKP CK uzskata par komjaunatnes uzdevumu »audzināt jauniešus un jaunietes sociālistiskā internacionālisma un mūsu zemes tautu brālīgās draudzības garā, mācīt viņus nesamierināmi cīnīties pret jebkādam nacionālisma izpausmēm... Komjaunatnei aktīvāk jācīnās pret buržuaziskās ideoloģijas un morāles izpausmēm, jāceļ politiskā modrība, plašā frontē jāuzbrūk kapitālisma paliekām, jāietver savā ietekmes sfairā visa mūsu jaunatne.«^{116/}

Komjaunatnes uzdevums partijas internajā dzīvē ir vēl bez tam izaudzināt LKP jaunus, derīgus un pārliecinātus kadrus.

Atbilstoši atsevišķām vecuma grupām, latviešu zēnus un meitenes uzņem: a) *oktobrēnos*, b) *pionieros*, c) *komjaunatnē*. Oktobrēnos uzņem bērnus pirmskolas vecumā. Pionieru vecums noteikts no 9–14 gadiem. Komjauniešiem jābūt 14 līdz 26 gadu vecumā. Kā redzams no kāda ziņojuma laikrakstā »*Pionieris*«, tad oktobrēni sākuši darboties Latvijas skolās tikai ar 1957. gada beigām.^{117/} Tanī pašā laikrakstā norādīts, ka ikviena oktobrēna mērķis ir sagatavoties iestājamai pionieru organizācijā. To ārēja pazīme ir sarkana piecstaru zvaigznīte, kas nēsājama pie apģērba krūšu kreisajā pusē.

Kā oktobrēnu, tā pionieru organizācija vislielākā mērā piemērojas bērnu attīstības iespējām un interesēm, atdarinot Eiropas jaunatnes kustības tīri rietumnieciskos paradumus /sirojumus, ugunsкура dedzināšanu, atjautības rotaļas/. Bērnu ideoloģiskajai audzināšanai paredzēta sava daļa, sevišķi ateistiskajai audzināšanai. Ideoloģiskās audzināšanas smaguma punktu pārceļ uz komjaunatni. Izrādās tomēr, ka 14 gadus veci un vecāki jaunieši vairs tik nekritiski nepieņem komūnisma mācības un vienai daļai komjauniešu Latvijā radies apzīmējums,

^{115/} *turpat*, 32.

^{116/} *Cīņa*, 1963. g. 4. dec. 285. nr.

^{117/} *Pionieris*, 1957. g. 19. septembrī.

ka tie ir »iesarkani redīsi ar baltu vidu«. ^{118/} Arī ar latviešu jaunatnes ateistisko audzināšanu, kā redzams no pašu komūnistu liecību virknes, ir grūtības, pie kam šinī sakarā bieži norādīts uz komjauniešiem. ^{119/}

LLKJS XII kongress atzina, ka nepietiekami izvērstā idejiski politiskā darba dēļ vāji aug komjauniešu un pionieru rindas, to audzināšanas darbā maz romantisku, bērņus interesējošu pasākumu. »Politinformācijas un klases audzināšanas stundas noris šabloniski, tajās runā vai nu klases audzinātājs, vai arī kāds iepriekš sagatavojies referents, kas bieži vien nolasa no avīzes pārrakstītu vielu. Skolēni šajās nodarbībās garlaikojas un nekā negūst politisko zināšanu paplašināšanai . . . Daļa mūsu audzēkņu prot skaisti runāt un rakstīt par padomju patriotismu, tautu draudzību, bet rikojas pretēji saviem vārdiem, parāda šauru nacionālismu, izvairās no savu tiešo pienākumu izpildes.« ^{120/}

Stipri līdzīgi šiem, bija LLKJS sekretāra E. Bēmaņa konstatējumi komjaunatnes XIII kongresā 1958. gadā. ^{121/} Baltvācu jaunieši, kas kā repatrianti šinī laikā atgriezās no Latvijas, Frīdlandes caurlaides nometnē liecināja: »Latviešu jaunatne nav komūnistiska. Komūnisti nevar paļauties pat ne uz 10 % latviešu jaunatnes. Komjaunatnē iestājas tikai karjēras dēļ. Tos, kas runā par komūnismu no tribīnes, uzskata par neģēļiem. Latviešu jaunatne ir kā pret boļševikiem, tā pret krieviem.« ^{122/} Minētie jaunieši bija apmeklējuši latviešu skolu Slokā, kas ir mazpilsētiņa, un kur jaunieši viens otru pazīst arī ārpus skolas. Līdzīgas aculiecinieku liecības iegūtas arī

^{118/} LSK archīvs, liecība nr. 0289/59; LSK arch. liec. nr. 0195/57; LSK arch. liec. nr. 0220/57.

^{119/} Padomju Latvijas Skola, 1958. g. 4. nr. un 1962. g. 21. marta nr.

Okupētā Latvija 1956. g. 26. nr., 3. lp., 1957. g. 36. nr., 8. lp., 1957. g. 39. nr., 10. lp., 41. nr., 2. lp. un 44. nr. 6. lp.

Komsomoļskaja Pravda, 1958. g. 18. apr. nr.

^{120/} Padomju Latvijas Skola, 1958. g. 4. nr.

^{121/} Komsomoļskaja Pravda, 1958. g. 18. apr. nr. – Sal. LKP CK A. Vosa referāta atref. »Cīņā« 1962. g. 30. marta 76. nr.

^{122/} LSK archīvs, liec. nr. 0195/57.

vēlākajos gados.^{123/} Tikai nedaudzas liecības attēlo pretējas pazīmes, t. i. tādas, ka laba daļa jauniešu tomēr sāk pievērsties komūnismam pārlicības dēļ, un to skaits, okupācijas laikam turpinoties, pieaugot. Zīmīgi, ka šis mazāk optimistiskās liecības nākušas ne no pašu jauniešu, bet vecāku ļaužu puses, kas gan arī ir atbraucēji no Latvijas un ieradušies Rietumvācijā laikā no 1958.–1963. gadam.^{124/}

Pionieru un komjauniešu skaits, kā to rāda padomju statistika^{124-a/} turpina nepārtraukti augt. Kaut arī laikraksts »Padomju Jaunatne« norādījis, ka vāji aug komjaunatnes rindas no latviešu jauniešu vidus,^{125/} tomēr pieaugumu tai dod blakus lielajai krievu masai arī latviešu tautības jaunieši.

Pionieru un komjauniešu skaits Padomju Latvijā*)

Gads	Pionieru skaits	Komjauniešu skaits	Kopā
1952	92 800	23 800	116 600
1956	96 600	23 900	120 500
1957			118 000
1958	93 119	26 881	120 000
1959			125 000
1960			130 000
1961	126 000	27 163	153 163
1962	128 000	34 180	162 180
1963			175 268

*) Par padomju iekārtas sākumu gadiem trūkst ticamu ziņu. Arī pārējo skaitļu uzrādē padomju avoti ne katrreiz ir precīzi.

^{123/} LSK archīvs, liec. nr. 0201/60; LSK arch., liec. nr. 0220/57; LSK archīvs liec. nr. 0223/57; LSK arch., liec. 0323/58; LSK arch., liec. nr. 0329/62; LSK arch., liec. nr. 0371/63; LSK liec. nr. 0373/63.

^{124/} LSK arch., liec. nr. 0203/58; LSK arch., liec. nr. 0374/63.

^{124a/} LPSR vēsture, 495–496. Piezīme: Latviešu komjauniešu skaits 1944.–1945. māc. gadā Ljas PSRS vēsturē (425. lapp.) uzrādīts ar 10 tūkstoš pionieru un 1500 komjauniešu.

^{125/} Padomju Jaunatne, 1958. g. 8. marta nr.

Jauniešu iesaistīšanā pionieŗos un komjaunatnē seviŗķas pūles pieliek kā partija, tā pati LĻKJS un seviŗķi skolotāji. No iegūtām aculiecinieku liecībām redzams, ka skolotājiem uzlikta pat zināma norma komjaunieŗu skaita pavairoŗanā katrā klasē un skolā. Un par sekmīgu komjaunieŗu vervēŗanu tiem pieŗķir zināmas priekŗrocības.^{126/} Seviŗķu vērību piegrieŗ apdāvinātu skolēnu iesaistīŗanai komjaunatnē. Ja neizdodas paŗus skolēnus pierunāt, klases audzinātāja apmeklē to vecākus, noskaidrojot, vai tie viņiem iestāŗanos pionieŗos vai komjaunatnē nav aizliegūŗi. Tā ka ne katrreiz paŗi skolotāji ir partijas biedri, tad ŗādās pārrunās ar vecākiem daŗos gadījumos norādīts uz grūtibām, kas klases audzinātājai varētu rasties, ja tā vispār jaunus kandidātus ŗai organizācijai neatrastu.^{127/} ŗāda veida aktivitātei ir, acīmredzot, savi panākumi, jo LĻKJS vadība 1963. gadā varēja norādīt, ka laikā no Latvijas komjaunatnes XIV līdz XV kongresam LĻKJS rindās uzņemti 65.000 Latvijas republikas jaunieŗu.^{128/} No uzdotā skaita redzams, ka ŗe minēti komjaunieŗi kopā ar pionieŗiem. Jau 1962. g. februārī komjaunatnes 1. sekretārs Zitmanis varēja savukārt norādīt uz pastiprinātu jaunieŗu uzņemŗanu LĻKJS.

Ne visi komjaunieŗi ir skolu audzēkņi. To rindās atrodas arī skolu beiguŗi, t. s. darba jaunieŗi. Arī to piesaistīŗanai komjaunatnes pirmorganizācijas kā pilsētās, tā uz laukiem veltī pūles. No LKP sekretāra A. Vosa referāta kādā partijas sanāksmē 1962. g. martā bija redzams, ka vairāk nekā 21.000 komjaunieŗu bija skolu audzēkņi. Tas sastādot 58 0/0 no visiem komjaunatnes vecuma skolēniem.^{129/} Tā ka pionieŗu vecums pilnā mēŗā atbilst obligātajam skolas apmeklēŗanas laikam, tad arī saprotams, ka no 126.000 pionieŗiem 90 0/0 ir skolēni.^{130/} Par spīti ŗiem tīri solīdajiem skaitļiem, minētais Voss spiests piebilst, ka arī tad vēl »latvieŗu skolu jaunatnes vidū rodas kroplis parādības«, kādēļ« ar visu boļŗevistisko nesamierinātību jāizskauŗ pat visniecīgākās nacionālistisko palieku

^{126/} LSK archīvs, liecības nr. 0299/59.

^{127/} LSK archīvs, liecības nr. 0304/59.

^{128/} Cīņa, 1963. g. 3. dec. nr.

^{129/} LTA ziņojums. Sk. Cīņa 1962. g. 30. marta 76. nr.

^{130/} turpat.

izpaušmes«. ^{131/} No Vosa referāta bija redzams, ka 1962. g. 1. janvārī 4000 skolotāju bija komunisti, t. i. apmēram 20 %. Komjauniešu vervēšanā un pasākumu veicināšanā tādēļ neizbēgami bija jāiesaistās arī daļai pārējo skolotāju. Ideoloģiskai audzināšanai turpretim vajadzēja koncentrēties pašas komjaunatnes vadības rokās. Tā ka tā tomēr nespēja savu uzdevumu pietiekami veikt, tad šo uzdevumu kā primāru darbības uzdevumu LKP sekretārs *Pelše lika* veikt partijas organizācijām. ^{132/} Partija to atzina par nepieciešamu tādēļ, ka 1959. gadā latviešu komjaunatnes darbībā konstatēja stingrības, mērķtiecības, cīņas gara un iniciatīvas trūkumu. ^{133/} Šīs parādības konstatētas 1959. gadā, kad Latviju piemeklēja nacionālkomūnisma vilnis. V. Jansons, kas ir LKP CK ideoloģiskās nodaļas zinātnes un mācību iestāžu sektora vadītājs, turpretim 1963. gadā varēja jau ziņot, ka »republikas skolu komjaunatnes un pionieru organizācijas pēdējā laikā sākušas strādāt daudz rosīgāk. Radušās jaunas darbības formas, kas balstās uz pašu bērnu iniciatīvu un pašdarbību.« ^{134/} Turpat norādīts, ka dažos rajonos vidusskolas komjaunieši kļuvuši jau par »īstiem skolotāju palīgiem cīņā par dziļām un stabilām zināšanām«, kas sevišķi parādījies ateisma izplatīšanā un »tautu draudzības« nostiprināšanā.

Tā kā no komjaunatnes locekļiem prasa aktīvu cīņu un konsekventu nostāju pret reliģiju un baznīcu, tad pārkāpumus soda. Konstatēti gadījumi, kad komjaunieši izslēgti no savas organizācijas tādēļ, ka apmeklējuši baznīcu vai likuši mācītājam sevi iesvētīt. Tādi gadījumi atkārtoti pieminēti padomju presē. ^{135/}

Blakus tīri ideoloģiskajiem uzdevumiem, komjaunatnei piekrit uzdevums celt padomju saimniecības produkciju, piedalīties ražas novākšanā, apgūt neskartās zemes, kā arī piedalīties sociālistiskās sacensībās. Tās nav atsevišķas, kas nospraustas zināmam laikam, bet permanenta rakstura uzdevumi. Kā tādi

^{131/} *turpat.*

^{132/} *Cīņa, 1959. g. 26. nov. nr.*

^{133/} *Sk. J. Kalnbērziņa runas atreferējumu Cīņā, 1959. g. 13. janv. nr.*

^{134/} *V. Jansona raksts »Ne tikai mācīt, bet arī audzināt«. Padomju Latvijas Komunisti, 1963. g. 11. nr., 28.–33. lpp.*

^{135/} *Cīņa 1954. g. 31. aug. 208. nr.*

tie pakļauti partijas kontrolei. Kā sevišķi svarīgs uzdevums komjaunatnei bija uzlikts pienākums atbalstīt piecgades un Čruščova izsludināto septiņgadi. Tāpat komjauniešu grupas laukos atsaukušās Čruščova aicinājumam pavairot Latvijā kukurūzas sējumus. Tā kukurūzas sējumu platības, kādas Latvijas neatkarības laikā tikpat kā nepazina, radušās sevišķi komjauniešu aktivitātes dēļ. No visiem Pad. Latvijas kukurūzas sējumiem 1960. gadā 35.000 ha apmērā iekopa komjaunieši, kas pat sastādīja 58,7 % no visiem republikas kukurūzas sējumiem šīnī gadā.^{136/} 1961. gadā to bija jau 57.000 ha.^{137/} 1962. g. Latvijā piemeklēja neraža, kādēļ arī kukurūzas sējumi cieta. Komjauniešu panākumi kukurūzas kultūras izmantošanā šīnī gadā padomju avotos vispār vairs nav pieminēti. Ar 1961. gadu tie mudināti iekopt cukurbiešu laukus, kas Latvijas apstākļos arvien devuši panākumus. 1961. g. tādēļ iesēja 10 000 ha cukurbiešu. Latvijas lopkopju slavas uzturēšanai arī komjaunieši mudināti nodoties kopsaimniecību lopkopībai.

Lopkopībā un mājputnu turēšanā komjaunieši ieguva šādus panākumus:

<i>Gads</i>	<i>Nobažoto cūku skaits</i>	<i>Teļi</i>	<i>Izaudzināti mājputni</i>
1959	69 578	15 600	295 000
1960	200 000	50 000	1000 000
1961	360 000	100 000	3000 000
1962	(neražas dēļ bijuši slikti rezultāti, kas nav uzrādīti)		

Visi augšējā tabulā uzradītie skaitļi ņemti no »Ježegodņik«, kā Bolšaja Sovetskaja Enciklopedija gadskārtējām publikācijām. 1961. g. »Ježegodņikā« vēl norādīts, ka Pad. Latvijā eksistē 512 komjauniešu farmas. Šāda veida lauku jauniešu iesaistīšana patstāvīgā lauku darbā atgādina amerikāņu 4-H Clubu un Latvijas neatkarības laiku »mazpulku« kustību, tikai ar to starpību, ka komjaunieši neiegūst sev nekādu privātu peļņu.

1956. gadā rīkojumi no Maskavas lika latviešu jauniešiem, ieskaitot komjaunatnes zēnus un meitenes, doties uz Krieviju

^{136/} Ježegodņik 1961, 114. lp.

^{137/} Ježegodņik 1962, nodaļā »Latvijas PSR«.

un Centrālāziju kultivēt neskartās zemes. 1956. g. 1600 jauniešus nosūtīja uz Turganas aluminijs kombināta uzņēmumiem Sverdlovskā, Kurganā un Donbasā. Bez tam lielāku kontingentu jauniešu nosūtīja lauku ražas novākšanā Kokčetavas apgabalā, Kazachijas SSR. Par sekmēm darbā 514 jauniešiem piešķīra medaļas. Šādā veidā stepes un citu nekultivēto Krievijas apgabalu kultivēšanas darbos iesaistīja Latvijas jauniešus arī nākamajos gados, pie kam komjaunatnei darbu organizēšanā piekrita vadība.

Komjaunatne iesaistīta arī citās Pad. Latvijas saimnieciskās akcijās un jo sevišķi sociālistiskajā sacensībā. Bez tam to mudināja piedalīties racionālizācijas darbos. Tā vākusi arī metālu lūžņus. Visos republikas uzņēmumos darbojas vēl t. s. *komjaunatnes starmeši*.^{138/} To uzdevums ir pārbaudīt visdažādākos ražošanas jautājumus, ieskaitot darba disciplīnas un ražošanas iekārtas saglabāšanu. Tāpat tie mēģina samazināt ražojumu brāķa procentu un gādā par ražojumu kvalitātes uzlabošanu.^{139/} Tas tā ir kā pilsētās, tā uz laukiem. Ja arī komjaunatnes starmešu funkcijas sevišķi uzsvērtas Pad. Latvijā 1962. un vēlākajos gados, tad jau Latvijas okupācijas sākumā izveidoja īpašus komjaunatnes kontrolposteņus, pie kam tiem bija: 1. jānovērš traktoru dīkstāve; 2. jākontrolē paveikto darbu kvalitāte; 3. jākontrolē degvielu izlietošana; 4. jāpiedalās apsēto lauku pieņemšanā; 5. stingri jākontrolē sēklas izsniegšana un 6. drosmīgi jāatklāj novērotie trūkumi.^{139/}

Uz novērotiem trūkumiem kolchozos un citos uzņēmumos komjauniešiem liek norādīt sienas avīzēs. Kā cildens uzdevums komjaunatnei piekrit izdaiļot ar apstādījumiem dzimtās pilsētas un ciemus, kas savukārt atgādina Latvijas neatkarības laika pazīstamo mazpulku centienus.

LLKJS izdod savām vajadzībām četrus žurnālus. Tie ir: »*Padomju Jaunatne*«, »*Sovetskaja Molodjež*« (krievu valodā), »*Pionieris*« un »*Bērība*«.

Atsevišķi apskatāma komjauniešu darbība Latvijas augstskolās. Komjauniešu pirmorganizācijas ir pie visām 9 Latvijas augstskolām.

Lai gan, pēc komunistu pašu datiem, Latvijas neatkarības

^{138/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 1. nr., 46.

^{139/} *Sovetskaja Molodjež*, 1954. g. 11. maija nr.

pēdējos gados »kreiso jauniešu grupās«^{140/} bija apvienoti ap 1000 jauniešu,^{141/} tad no 1853 Valsts universitātes studentiem Rīgā 1944. g. beigās bija tikai 23 komjaunatnes organizācijas biedru (1,2⁰/o).^{142/} Iekams nebija uzņemti jauni komjaunatnes biedri, Latvijas universitātē nebija iespējams izveidot fakultāšu komjaunatnes organizācijas, kā to prasīja LĻKJS izstrādātā struktūra. Dodot priekšrocības iestāju pārbaudījumos un uzņemšanā komjauniešiem, to skaits 1946. g. oktobrī jau pieauga uz 419.^{143/} Viņu vidū bija daudz cittautiešu.^{144/} 1948. g. 15. decembrī, kad notika īpaša Universitātes I komjaunatnes konference, bija jau 1000, bet 1953. g. 24. oktobrī Universitātes VIII komjaunatnes konferences laikā jau 2000 biedru jeb 70 % no studentu kopskaita. Minētajā attiecībā komjauniešu skaits palika arī turpmākajos gados. Šī stagnācija jāsaprot kā iepriekš izstrādāta kvote, pēc kuŗas Latvijas Valsts universitātē uzņem tikai ap trešdaļu bezpartejisku studentu. Nekomunistu vidū, kā norādīts Pēteru Stučkas Latvijas valsts universitātes 40 gadiem /tās darbībā ieskaitīti arī šīs mācības iestādes darbības gadi neatkarības laikā/ veltītajā monografijā, bijusi izmanāma naidīga nostāja pret PSKP vēstures kursu un dialektisko materiālismu, apolītiskums un »tīrās« zinātnes sludināšana. Tieši pret šiem »šķiras ienaidniekiem«, kā norādīts minētajā izdevumā, bijis jāiziet cīņā.

Komjaunatnes organizācija Universitātē organizējusi, līdzīgi pārējām komjaunatnes grupām, studentu piedalīšanos spēkstaciju būvēs un ražas novākšanas darbos Kazachijā. Ar 1956. g. no studentu vidus formētas kārtības sargu un komjauniešu patruļu grupas. Izpildot šīs policejiskās funkcijas, aizturēti

---

^{140/} *Latgales komunisti, 310 ff. Sal. Kalniņš, Latvijas SDSP 50 gadi, 277. Piezīme: Minētajā skaitā ietverti nevien komunistiski noskaņotie jaunieši, bet arī radikālā soc. dem. jaunatnes daļa, kas Ulmaņa režīma laikā apvienojās at to pagrīdē.*

^{141/} *Latgales komunisti, 7 un 310.*

^{142/} *Pēteru Stučkas Latvijas valsts universitātē 40 gados, 209.*

^{143/} *turpat, 210.*

^{144/} *turpat, 210*

vairāki simti sabiedriskās kārtības pārkāpēju.^{145/} Pašas Universitātes darbā komjaunatnes organizācija kļuvusi par »svarīgu rektorāta un partijas organizācijas palīgu Universitātes studentu audzināšanā par labiem padomju speciālistiem.«^{146/}

Apmēram līdzīgi darbojušās komjaunatnes organizācijas arī pārējās Pad. Latvijas augstskolās.

LĻKJS redzamākie darbinieki kopš 1944./45. gada bija Eduards Berklavs, Paulis Dzērve.

LĻKJS XI kongresā Rīgā 1955. g. decembrī par LĻKJS sekretāriem ievēlēja: E. K. Bēmani, H. K. Valteru, J. K. Ruskuli un M. J. Kārkliņu.

1957. gadā par sekretāriem bija: E. K. Bēmanis, H. K. Valters, J. A. Brencis un M. J. Kārkliņa.

1958. g.: E. K. Bēmanis, H. K. Valters, J. A. Brencis, M. J. Kārkliņa, bet ar 28. aprīli – V. D. Ruskulis.

1959. g.: 1. sekretārs – A. K. Zitmanis, 2. sekretārs N. A. Karpov (krievs), sekretāri – L. P. Himelreichs un A. P. Špona.

1960. g./62. g.: 1. sekretārs – A. K. Zitmanis, 2. sekretārs – N. A. Karpov, sekretāri – L. L. Bartkevičs (ar 1961. g. apr.) un A. P. Špona.

1962. g.: 1. sekretārs – A. K. Zitmanis, 2. sekretārs – N. A. Karpov, sekretāri – L. L. Bartkevičs un A. R. Brikše.

Katrā LĻKJS kongresā piedalījušies no 500–600 delegātu. Ja LKP kongresos, neievērojot latviešu tautības piederīgo mazākumu partijā, tiem tomēr dots neliels pārsvars visu delegātu skaitā, tad LĻKJS kongresos latviešu delegāti palikuši izteiktā mazākumā. Tas redzams, piemēram, no LĻKJS VIII kongresa delegātu nacionālā sastāva. Tie pēc tautībām sadalījās šādi: 207 krievi, 200 latviešu, 38 ukraiņi un 20 baltkrievu.^{147/} Šāds sadalījums vien dod norādījumu, ka latviešu jaunatne nesastāda LĻKJS vairākumu.

LĻKJS CK 1960. g. ievēlēja 91 locekli, bet birojā 11.

1960. g. 1. janvāri bija reģistrētas 4160 komjauniešu pirmorganizācijas, bet uz 1964. g. 1. janvāri »Ježegodņiks« to skaitu uzrāda ar 4231.

^{145/} turpat, 212.

^{146/} turpat, 213.

^{147/} Okupētā Latvija, 1960. g. marta 3. (72) nr., 29.

LATVIJAS PADOMJU SOCIĀLISTISKĀS REPUBLIKAS KONSTITŪCIJA

Marksisms-ļeņinisms noliedz iespējamību eksportēt revolūciju.^{148/} Ar to gribēts uzsvērt, ka PSRS valdība neiejaucas citu zemju iekšējās lietās un ka tā nevienam nav uzspiedusi un neuzspiež savu politisko iekārtu.

Ja padomju tiesībnieki un vēsturnieki, novērtēdami politiskās pārmaiņās Baltijas valstīs pēc 1940. g. 15./17. jūnija, tomēr konsekventi runā par padomju varas nodibināšanos šinīs zemēs *revolūcionārā ceļā*,^{149/} tad ar to mēģināts apgalvot, it kā politiskās pārmaiņas būtu nobriedušas un attīstījušās pašās Baltijas tautās, vismaz to strādnieku šķirā. Kā dabiskas sekas šāda veida evolūcijai tad nākusi pa pēdām revolūcionāra sacelšanās. Cik tālu patiesībai šāds apgalvojums^{150/}, to esam jau

---

^{148/} Sobolew, A. I., *Čto takoje narodnaja demokratija*. – Šis pats darbs iespiests latviešu valodā – *Kas ir tautas demokrātija*. Sk. 9. lp.

^{149/} »Latviešu tauta padzina ienīsto valdību un nodibināja jaunu valdību, kas atbilst darba tautas interesēm«, – šāda fraze atrodama Deklarācijā par valsts varu, ko 1940. g. 21. jūlijā parakstījis Valsts prezidents Dr. A. Kirchenšteins. Sk. Valdības Vēstnesis, 1940. g. 26. jūl. 167. nr.

^{150/} Salīdzinājumam der komunistu partijas stiprums pēc 2. Pasaules kara Itālijā un Francijā, kur katrs ceturtais vēlētājs nodod balsi par komunistu partiju, vai arī salīdzinājums ar Somiju, kur par komunistiem pēdējās vēlēšanās nodeva savu balsi katrs piektais. Latvijā, piedaloties atkārtoti Saeimas vēlēšanās, komunisti ieguva tikai 6-7 % balsu.

apskatījuši, runādami par Latvijas KP spēku un nozīmi Latvijas valsts neatkarības laikā.

Sarkanarmijas ielaušanās Latvijā un pārējās Baltijas valstīs 1940. g. jūnijā tomēr liek runāt par militantu »revolūcijas eksportu«, t. i. par uzspiestu, svešu valsts iekārtu, par tautas tiesiskai apziņai un dzīves veidam svešu kārtību.

Eksportēta tika arī Staļina konstitūcija,^{151/} ko ar dažiem pārfrazējumiem un pielaiķošanu vietējiem apstākļiem pieņēma t. s. Tautas Saeima savā 1940. g. 25. augusta sēdē. To ievadīja Latvijas inkorporācija Padomju Savienībā, kas notika tā paša gada 5. augustā Maskavā.

Latvijas PSR konstitūcija ir tas dokuments, kas sevī ietver ne latviešu tautas, bet padomju agresora uzspiesto gribu. Tas ir diktāts, kā arī tautas pašnoteikšanās tiesību rupjš pārkāpums.

Latvijas PSR konstitūcijai pievienojās vēl citi padomju konstitucionāli akti, kuŗus šeit apskatīsim.

Sevišķu ievēribu izpelnās Kirchenšteina *valdības deklarācija*, kas publicēta 1940. g. 22. jūnijā.^{152/} Kā redzams no šīs deklarācijas^{153/} tad par savu vispirmo uzdevumu jaunā valdība uzskata ciešas savienības izveidošanu starp Latviju un Padomju Savienību. Bez tam šīs deklarācijas noslēguma daļā teikts, ka paredzēts »reālizēt Latvijas republikas satversmi pēc tautas

---

^{151/} Docents A. A. Tille par to saka: »Latvijas PSR Tautas Saeima 1940. g. 25. augustā pieņēma, pamatojoties (na osnove) uz Pad. Savienības 1936. g. konstitūciju, Latvijas PSR konstitūciju (pamatlikumu).« Sk. *Sovjetskoje Gosudarstvo i Pravo*, 1955. g. 5. nr., 22. lp. – Zīmīgi, ka arī pad. Latvijas 1919. g. 15. janv. konstitūcijā bija ierakstīts (2. pants): »Latvijas Soc. Pad. republika pieņem negrozītus Krievijas Soc. federatīvās republikas Satversmes pamatnoteikumus«.

^{152/} *Valdības Vēstnesis*, 1940. g. 22. jūn. 139. nr.

^{153/} Krājumā »Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā« padomju juristi G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa norāda, ka arī šāda veida deklarācija pieskaitāma padomju konstitucionālajiem aktiem, un viņi to uzņēm minētajā krājumā ar nr. 82. Sk. 3. un 211. lp.

īstenās gribas«. Ar to bija domāta jau jaunas satversmes resp. Staļina konstitūcijas piemērošana Latvijai.^{154/}

1940. g. 5. jūlijā »Tautas valdība« pieņēma likumu par Latvijas »Tautas Saeimas« vēlēšanām. Gatavojoties šīm vēlēšanām, Komunistu partija pēc Maskavas norādījuma nodibināja »Latvijas Darba tautas bloku«. Tā kā padomju marksisma-lenīnisma teorija atļauj tautas demokrātijās piedalīties vēlēšanās arī vairākām partijām,^{155/} tad *ad hoc* izveidotais »pilsoņu bloks« pieteica arī savu vēlēšanu sarakstu. Maskavas emisārs Višinskis tāda saraksta iesniegšanai sākumā piekrita, bet pēc jaunām instrukcijām no Maskavas tā līdzdalībai vēlēšanās lika nepārvaramus šķēršļus.^{156/} Maskava arī noteica, ka tūliņ pēc vēlēšanām, kas notika 14. un 15. jūlijā, LKP organs publicē prasību, ka tautas demokrātijas forma apmaināma pret federatīvu republiku, kas ietilptu Padomju Sociālistisko Republiku Savienībā.^{157/}

Ievēlētā »Tautas Saeima«, kas sanāca 1940. g. 21. jūlijā, tad arī pasludināja padomju varas nodibināšanu Latvijā. Tanī pašā dienā pieņemtajā *Deklarācijā par valsts varu*^{158/} teikts, ka »Jaunā Saeima ir vienīgā pildtiesīgā Latvijas tautas gribas izteicēja, kas uzskata par savu pirmo pienākumu atrisināt jautājumu par valsts varas raksturu Latvijā. »Izpaužot visas brīvās Latvijas darba tautas gribu«, teikts deklarācijā, »Saeima svinīgi pasludina padomju varas nodibināšanu uz visas Latvijas teritorijas. Latvija ar šīs deklarācijas pieņemšanu Saeimā tiek pasludināta par Padomju sociālistisku republiku. Šis Saeimas lēmums stājas spēkā nekavējoties. No šīs dienas visa vara Latvijas Padomju Sociālistiskā Republikā pieder pilsetu un lauku darba laudim, kuŗus reprezentēs darba ļaužu deputātu padomes.«

154/ *Padomju varas konstitūcionālie akti*, 31. lp.

155/ *Sobolev, Kas ir tautas demokrācija*, 43.-44. lp.

156/ *Ka šādai Višinska rīcībai nebija gadījuma raksturs, bet ka tā bija centrālizēta Maskavas akcija, kas atbilda Staļina nodomiem, redzams no tā, ka uz mata līdzīgi viss notika Igaunijā un Lietuvā.*

157/ *Cīņa*, 1940. g. 32., 33. un 35. nr.

158/ *Valdības Vēstnesis*, 1940. g. 26. jūlija 167. nr.

Neievērojot Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā, padomju tiesībnieki apzīmē to par *suverēnu valsti*^{159/} Šī »suverēnitāte nav formāla, tā ir reāla«, komentējis tikko minēto suverēnitātes jēdzienu vesels padomju tiesībnieku kolektīvs^{160/}, bet tieši šinī komentārā zīmīgākais ir tas, ka Padomju Latviju uzskata par suverēnu tādēļ, ka tā »ir neatkarīga no imperiālistiskās pasaules«. Tieši šādā dialektiskā veidā tad arī jāsaprot Padomju Latvijas valsts suverēnitāte. Citādi padomju autori paraduši vairāk runāt par tautas suverēnitāti. Juriste L. Birziņa pat uzsver, ka tautas suverēnitāte ir Latvijas PSR konstitūcijas galvenā ideja.¹⁶¹

Glūži pareizi norāda Lotars Šulcs, ka padomju doktrīna stingri atšķir »tautas suverēnitātes« jēdzienu no »valsts suverēnitātes« jēdziena, pie kam tā, atzīdama tautu centienus

^{159/} *Kļava-Ūdris-Tille, Ljas PSR konstitūcija, 5. lp. – Ukrainiska radjanska Enciklopedija, 8. sēj. par Latvijas PSR teikts, ka tā ir »suverēna sociālistiska valsts«. – Par Ljas PSR »valsts patstāvību runā arī A. T. Čulītis savā rakstā »Pad. Latvijas 20 gadi«, sk. krājumu »Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR«, 5. lp.*

^{160/} *»Republikas suverēnitāti nodrošina visu brīvo un līdztiesīgo padomju tautu lielā, varenā saime«, teikts par šāda veida suverēnitātes reālām garantijām no Maskavas puses, sk. Padomju varas konst. akti Latvijā, 4. lp.*

Runājot par valsts suverēnitāti, padomju tiesībnieki, paturēdami vērā Padomju Latvijas kā federatīvas republikas struktūras elementus, gan piebilst, ka »iestājoties PSR Savienībā, Latvijas PSR brīvprātīgi nodeva daļu savu tiesību PSR Savienības kompetencē tās valsts varas augstāko organu un valsts pārvaldes organu personā«, sk. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā, 34. lp. Aiz šī formāli tiesiskā izskaidrojuma faktiski slēpjas republikas totāla atkarība no Maskavas centrālajām institūcijām.

^{161/} *Birziņa, L. rakstā »Latvijas PSR vietējie valsts varas organi 1940.–1941. gadā«, sk. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis, 1960. g. 2. (151.) nr., 20. lp. – Sal. Tille, A. A.: Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo«, 1955. g. 5. nr., 17.–23. lp.*

pēc suverēnitātes, nenosveras katru reizi par labu valsts suverēnitātei.^{162/}

Tautas suverēnitāti padomju tiesībnieki apzīmē par sociālistiskā demokratisma principu.^{163/} Padomju Latvijas konstitūcijas 13. pantā formāli tiesiski uzsvērts, ka »atskaitot PSRS Konstitūcijas 14. panta ierobežojumus, Latvijas PSR realizē valsts varu patstāvīgi, paturot visā pilnībā savas suverēnās tiesības.«

Par spīti padomju doktrīnai un likumdošanai, ikdienu rādījusi, ka Padomju Latvijai kā PSRS federatīvai sastāvdaļai vispār nav nekādas patstāvības, par vienāda vai otrāda veida suverēnitāti, protams, nemaz nerunājot. Tai piešķirta tikai daļēja teritoriāla autonomija, tā – pēc visām pazīmēm – ir atkarīga zeme, un faktiski noslīdējusi provinces stāvoklī.^{164/}

Pie tāda iznākuma nonākam, analizējot padomju valsts doktrīnu un pārvērtības, kādas radījusi Latvijas okupācija no Padomju Savienības puses. Kā okupācijas varai tai nebija tiesību izdarīt valsts struktūras maiņas.^{165/} Tādēļ visi iepriekš minētie padomju varas akti, ieskaitot tās pasludinātos konstitucionālos aktus, no tiesību viedokļa ir rupja patvaļa. Latvijas neatkarīgā valsts, kāda ar 1918. g. 18. novembra proklamācijas aktu pastāvēja, ir vēl arvien tiesību subjekts un kā tādu to turpina atzīt rietumu lielās demokratijas.^{166/}

Turpināsim tomēr vēl apskatīt Latvijas PSR »valststiesiskās« funkcijas, kādas parādījās no padomju varas pasludināšanas pirmā brīža.^{167/} Kā norāda padomju tiesībnieki, līdz 1940. g.

^{162/} *Schultz, Lothar, Osteuropa-Recht, Dez. 1955, 105. lp. Autors šinī gadījumā atsaucas uz padomju tiesībnieku Modschorjan'u, kas žurnālā Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo, 1955. g. 1. nr. publicējis rakstu – »Poņatije suvereniteta v meždunarodnom prave«.*

^{163/} *Pad. varas konst. akti, 36. lp.*

^{164/} *Sal. Redslob, Abhängige Länder, 1.-64. lp. – A. Šilde, Die baltischen Sowjetrepubliken in ihren 20 ruhmreichen Jahren / recenzija sakarā ar Kļavas un Millera rakstu Sovetskoje gosudarstvo i pravo« 1960. g. 8. nr. iespiesto rakstu. Sk. Baltisches Recht, Bd. 1. H. 1., 1962, 17.-20. lp.*

^{165/} *Sal. Hāgas konvenciju par sauszemes karu 46. u. c. pantus.*

^{166/} *Meissner, Die Baltischen Staaten, 291.-297. un 305. lp.*

^{167/} *Par padomju varas nodibināšanos Baltijas republikās padomju valststiesību teorijā, kā to konstatē Lotars Šulcs,*

21. jūlijam »tautas valdība« izpildīja ne vien ministru kabineta, bet arī parlamenta funkcijas. Ar t. s. Tautas saeimas ievēlēšanu, līdzšinējo ministru prezidentu Dr. A. Kirchenšteinu pārvērtā par Valsts prezidentu. 1940. g. 25. augustā, stājoties spēkā Latvijas PSR konstitūcijai, kļuva lieks Valsts prezidenta institūts, jo padomju pamatlikums tādu neparedzēja. Valsts varas funkcijas no šī brīža sadalīja starp Latvijas PSR Augstāko padomi un Latvijas PSR Tautas komisāru padomi, citiem vārdiem, palika vairs tikai parlaments un valdība.

No citiem svarīgākajiem dekretiem un deklarācijām, kuŗas pasludināja Latvijas kā tautas demokrātijas laikā, vēl minams likums par strādnieku komitejām, likums par politiskajiem vadītājiem armijā un likums par kaitniecības apkaŗošanu.

Tautas demokrātijas laiku Latvijā padomju tiesībnieki uzskata par pārejas laiku no kapitālisma uz sociālismu.^{168/} Pēc viņu ieskata tikai 1940. g. 21. jūlijā Latvijā radīta padomju vara.^{169/}

---

pastāv dažādi un pretrunīgi viedokļi. Bez tam tā uzrāda laika robežu, kas notikumus vērtē dažādi. Pirmajā laikā padomju tiesībnieki uzskatīja Baltijas padomju republikas par valststiesiskiem veidojumiem, kas radušies proletāriāta diktatūras ceļā origināri 1940. gadā. Šinī laikā tās esot kļuvušas par sociālistiskām valstīm. Turpretim, sākot ar 1955. gadu krievu valsts tiesību teorija sākusi apgalvot, ka padomju republiku nodibināšana 1940. gadā nav nekas cits kā to padomju režīmu atjaunošana, kas pastāvējuši 1917. un 1919. gadā. Kontinuitātes ideja radusies Baltijas zemju redzamāko partijas ideologu galvās. Šādā ceļā mēģināts iegālvot, it kā padomju režīms un tam pieskaņotā valsts forma būtu nostiprinājusies jau »tautas tiesību apziņā«. (Sk. Lothar Schultz, Die Verfassungsentwicklung der baltischen Staaten seit 1940«, Commentationes Balticae VI/VII, 301.–302. lp.)

^{168/} Birziņa, L.: Ljas PSR vietējie valsts organi, sk. viņas rakstu: LPSR ZA Vēstis, 1960. g. 2. (151.) nr., 19.–20. lp.

^{169/} Tille, A. A.: Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo, 1955. g. 5. nr., 21. lp.

LPSR konstitūcijas 1. pants nosaka: »Latvijas Padomju Sociālistiskā republika ir sociālistiska strādnieku un zemnieku valsts«. Padomju valststiesību teorijā, pamatojoties uz Staļina konstitūcijas analogiju ar Baltijas padomju republiku 1940. g. 25. augusta konstitūciju, tādēļ arī uzsvērts, ka šīs republikas, līdzīgi pašai Padomju Savienībai, ir sociālistiskas valstis, proletāriāta diktatūras.^{170/}

Ja tām divām fazēm, kas sekojušas padomju okupācijai Latvijā, piešķiram katrai savu, kaut arī tikai formālu nozīmi, tad redzam, ka »tautas demokrātijas« statuss Latvijai bija piešķirts 32 dienas /no 1940. g. 20. jūnija līdz 21. jūlijam/, pēc kam tā Maskavas režijā tika ietilpināta totālajā padomju valstī. Okupācijas pirmās trīs dienas padomju tiesībnieki uzskata par sava veida *interregnum*. Kā izejas punktu savas varas pirmajai fazei, t. i. tautas demokrātijai, tie uzskata »tautas valdības« iecelšanu, ko veica Maskavas emisārs Andrejs Višinskis.

Ar padomju federatīvas republikas nodibināšanu, savu darbību izbeidza t. s. Tautas saeima. Pēc LPSR konstitūcijas pieņemšanas, tā sevi izsludināja par Latvijas PSR Pagaidu Augstāko padomi, kas kā tāda atjaunoja savu darbību pēc vācu okupācijas laika Daugavpilī un darbojās līdz 1947. gadam, kad notika jaunas LPSR AP vēlēšanas.^{171/}

LPSR konstitūcijas 116. pants noteica *valsts ģerboni*. Tā pazīmes šādas: ģerbonis attēlo vārpās ietvertu zelta sirpi un veseri no jūras lēcošas saules staros; ģerboņa augšējā daļā piecstaraina zelta zvaigzne; apakšā uz lentas, kas apvij vārpas, uzraksts latviešu valodā, centrā, »Latvijas PSR« un sānos

^{170/} Sal. Trainin, I. P.: *Respublika sovetov i parlamentarnaja demokratičeskaja respublika*, – žurnālā *Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo*, 1940. g. 7. nr., 1. lp.; Šulcs, Lothars, viņa raksts *Commentationes Balticae VI/VII sēj.*, 305. lp. – Prof. Šulcs norāda vēl uz zīmīgo parādību, ka visu trīs Baltijas republiku konstitūcijas pieņemtas vienā un tanī pašā dienā (25. aug.) un ka tās kā saturā, tā pēc formas ir vienādas. Tā tad – tās radušās vienā režijā.

^{171/} Rūsis, A., *Highlights*, Vol. II, No. 10, 301. lp. Sal. Šulcs, L.: *Commentationes Balt. VI/VII*, 307. lp.

»Visu zemju proletārieši, savienojieties!« un krievu valodā
»Proletariji vseh stran, sojedīnāiķes!«

Konstitūcijas 117. pantā aprakstīto LPSR *valsts karogu*, kas bija noteikts sarkanā krāsā, ar augšējā kreisajā stūrī iezīmētu sirpi un veseri, 1953. gadā grozīja. Ar LPSR APP 17. janvāra dekretu to noteica šādu: »Latvijas PSR valsts karogs ir audums ar piecām horizontāli novietotām krāsainām joslām: augšējā sarkanās krāsas josla veido divas trešdaļas karoga platuma; vienu trešdaļu karoga veido divas baltas un divas zilas pārmaiņus sekojošas viļņveida joslas, kas attēlo jūru. Karoga auduma sarkanās joslas kreisajā augšējā stūrī vienas piektdaļas karoga gaŗuma attālumā no kāta attēlots zelta sirpis un veseris un virs tiem sarkana piecstaraina zvaigzne, ietverta zelta apmalē. Karoga platuma attiecība pret tā gaŗumu – 1:2.«

Blakus Padomju Savienības himnai, tika radīta arī sava, – Latvijas PSR valsts himna. Tās teksts ir šāds:

»Šai zemē visdārgā mēs brīvību guvām,
Te paaudzū paaudzēm laimīgām dzimt.
Te šalc mūsu jūra, te zied mūsu druvas,
Te mirdz mūsu pilsētas, Rīga te dimd.
Padomju Latvija mūžos lai dzīvo,
Spoža lai Padomju vainagā mirdz!
Mēs cēlāmieš, verdzības važas lai rautu,
Par gadsimtu cīņām ik vieta vēl teic.
Vien biedros ar Diženās Krievzemes tautu
Mēs kļuvām par spēku, kas naidnieku veic.
Padomju Latvija mūžos lai dzīvo,
Spoža lai Padomju vainagā mirdz!
Pa Ļeņina ceļu uz laimi un slavu
Ar Staļinu sirdī mēs iesim mūždien.
Mēs sargāsim Padomju Tēvzemi savu
Līdz pēdējai asiņu lāsei ikviens.
Padomju Latvija mūžos lai dzīvo,
Spoža lai Padomju vainagā mirdz!«

Pēc Staļina nāves un viņa personības kulta nosodīšanas, bija jāķeras arī pie šīs himnas teksta grozīšanas.

Latvijas PSR konstitūcijai ir vienpadsmit nodaļu. Tajās apskatīts:

1. nodaļā *Sabiedriskā iekārta*

2. nodaļā *Valsts iekārta*
3. nodaļā *Latvijas PSR augstākie valsts varas organi*
4. nodaļā *Latvijas PSR valsts pārvaldes organi*
5. nodaļā *Vietējie valsts varas organi*
6. nodaļā *Latvijas PSR budžets*
7. nodaļā *Tiesa un prokurātūra*
8. nodaļā *Pilsoņu pamata tiesības un pienākumi*
9. nodaļā *Vēlēšanu sistēma*
10. nodaļā *Ģerbonis, karogs, galvaspilsēta*
11. nodaļā *Satversmes grozīšanas kārtība.*

3., 4., 5., 6. un 7. nodaļā paredzētos noteikumus apskatīsim citās šī darba nodaļās.

Bez jau izdarītiem vispārējiem konstatējumiem par Latvijas PSR valststiesisko raksturu un tās kā padomju valsts būtiskajiem uzdevumiem, te vēl pieminams, ka 1940. g. 25. augusta konstitūcija nebija galīga. Pēc 1944. gada tanī izdarīts visai daudz grozījumu.^{172/} Pa daļai to prasīja apstākļi, ka šī konstitūcija bija izstrādāta pārejas laikam no kapitālisma uz sociālismu.^{173/} Pēc lauku viensētu piespiedu kolektīvizācijas un sīkražotāju iznīcināšanas, bija likti pamati socialistiskās saimniecības sistēmai, kam nācās atspoguļoties konstitūcijā. Vēl lielākā mērā grozījumi izdarīti konstitūcijas 4. un 5. nodaļā par pārvaldes un valsts varas organiem.

No 2. nodaļā noformulētiem konstitucionālajiem principiem sevišķu ievēribu pelnī 15. pants, kas paredz Latvijas PSR tiesību brīvi izstāties no Padomju Soc. Rep. Savienības. Ar to pasvītrotas nāciju pašnoteikšanās tiesības padomju izpratnē, kas patiešām nozīmētu fundamentālas tiesības, ja šī panta saturs nebūtu fikcija.

Atbilstoši federatīvajai valsts iekārtai, katrs Latvijas PSR pilsonis ir arī PSRS pilsonis.^{174/} Šis konstitucionālais noteikums

^{172/} *Rūsis, A., Highlights Vol. II, No. 10, 302. lp.*

^{173/} *Pad. varas konstituc. akti Latvijā, 35. lp.*

^{174/} *Prof. Šulcs šinī sakarībā norāda uz Pad. Savienības APP 1940. g. 7. septembra dekretu par padomju pavalstniecības piešķiršanu Baltijas zemju iedzīvotājiem jau ar to uzņemšanas dienu Pad. Savienībā, kas Latvijas gadījumā ir 1940. g. 5. augusts. Tātad Pad. Latvijas pilsoņus uzskatīja par Pad. Savienības pavalstniekiem jau pirms LPSR*

18. pantā vēl sīkāk noskaidrots ar norādījumu, ka visu citu savienoto republiku pilsoņiem Latvijas PSR teritorijā ir vienādas tiesības ar Latvijas PSR pilsoņiem.

8. nodaļā garantētās pilsoņu pamata tiesības un pienākumi ir deklarātīva rakstura un problēmatiskas, kā jebkuŗā totalitārajā varas sistēmā. Vienīgi tiesība uz darbu katram nodrošināta /90. p./ .

Bez Latvijas PSR konstitūcijas, padomju tiesībnieki uzskata, ka arī vēl citi konstitucionāli akti, kas bija pieņemti pirms kara, t. i. līdz 1941. g. jūnijam, nebija zaudējuši savu juridisko spēku.^{175/} Pēckara periodā pienāca klāt virkne jaunu konstitucionālu aktu, kā dekreti par piecgades plāniem un septiņgades plānu, par Latvijas administratīvo sadalījumu rajonos u. tml. Par laiku līdz 1957. g. vidum šie akti sakopoti G. Kļavas, V. Millera un E. Stumbiņas sastādītajā krājumā »Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā«, Latvijas Valsts izdevniecība, Rīgā 1957. g. (Citādi visi dekreti un deklarācijas ar konstitutīvu nozīmi publicēti Latvijas PSR Augstākās Padomes »Ziņotājā«.)

Cik mazu vērtību piešķir Latvijas PSR konstitūcijai paši komūnisti, cita starpā redzam no tā, ka tās pasludināšanas datums vispār nepieder dienām, ko padomju sadzīvē atzīmētu kā vērā ņemamu dienu. Kamēr 5. decembris, kad pieņemta Padomju Krievijas konstitūcija, ir svinama diena, tikmēr 25. augustu, kad pieņemta Latvijas PSR konstitūcija, vērā ņemamo dienu sarakstos nemaz neuzrāda.^{176/}

---

konstitūcijas pieņemšanas. Sal. Comment. Balt. VI/VII, 308. lp.

^{175/} *Pad. varas konst. akti, 42. lp.*

^{176/} *Sol. Pad. Ljas Kom., 1963. g. 11. nr., 69.-71. lp. – Kolchoznieka kalendars 1962, 23. lp. – Kalendars 1965. gadam, LVI Rīgā 1964, sk. 25. augusta lapiņu.*

LATVIJAS PSR AUGSTĀKIE VALSTS VARAS ORGANI

LPSR konstitūcijas 20. pants nosaka, ka augstākais Latvijas PSR valsts organs ir Latvijas PSR *Augstākā Padome*. Tā ir vienīgais Latvijas PSR likumdevējs organs. (23. p.). Padomju juristi to apzīmē par »tiešu tautas pārstāvības organu, kas reālizē neaprobežotu tautas varu un suverēnitāti«. ^{176/} Latvijas PSR Augstāko Padomi ievēl uz četriem gadiem. Vēlēšanas notikušas 1944., 1947., 1951., 1955., 1959. un 1963. gadā. Katru LPSR Augstākās padomes legislātūras laiku apzīmē par »sasaukumu« un tas sadalās sesijās, kuŗas sasauc divreiz gadā. 1940. g. 25. augusta konstitūcijas 21. pants paredzēja 1 deputāta ievēlēšanu no 20.000 iedzīvotājiem, bet APP 1963. g. 7. janvārī izdeva dekretu, kas 1 deputāta ievēlēšanai paredzēja jaunu normu, proti, ka to ievēl 7 tūkstoši iedzīvotāju. Līdz ar to AP deputātu skaits vairāk kā dubultojās. 1963. gada 3. martā ievēlētajā 6. sasaukuma AP bija 200 deputātu. ^{176a/}

Deputātu vairākumu sastāda padomju birokrati un LKP locekļi. 1963. g. vēlēšanās tomēr jau 39 % no visiem deputātiem sastādīja strādnieki un kolchoznieki, kas bija nodarbināti tieši ražošanā. Ap 30 % deputātu bija sievietes. ^{177/}

AP 1. sasaukuma 3. sesijā, kas notika 1944. g. 5. un 6. okto-

^{176/} *Pad. Ljas Kom., 1963. g. 2. nr., 6. lp. – Sovetskaja Latvija 1963. g. 22. marta nr. – 1963. gadā iespiestajā V. Millera un E. Stumbiņas monografijā par Latvijas PSR AP atrodami novecojuši dati, un proti, it kā 1 deputātu ievēlētu no 10.000 iedzīvotājiem, sk. 10. lp.*

^{176a/} *V. Millers un E. Stumbiņa, Latvijas PSR Augstākā padome, 9. lp.*

^{177/} *turpat. Sal. Pad. Ljas Skola, 1962. g. 2. nr.*

brī Daugavpilī un kuŗu »Cīņa« apzīmē par Padomju Latvijas pagaidu galvaspilsētu, jo īsi pirms tam sarkanarmija tur par jaunu ielauzās Latvijā, piedalījās tikai 52 deputāti.^{178/} Pirmās divas sesijas, kā zināms, notika 1940. g. 21./22./ 23. un 24. augustā (pēdējā apzīmēta par ārkārtēju sesiju).

AP Prezidijam piešķirtas tiesības izdot dekretus un iztulkot Latvijas PSR likumus (31. p.). Tas var atcelt arī LPSR Ministru padomes noteikumus un rīkojumus, kā arī darbaļaužu apriņķu (vēlāk: rajonu) deputātu padomju lēmumus un rīkojumus.

Latvijas PSR AP sastāda Latvijas PSR valdību – LPSR Ministru padomi (pirms 1948. g. oktobra – LPSR Tautas komisāru padomi).

LPSR AP deputātu nevar saukt pie tiesas atbildības vai apcietināt bez LPSR AP piekrišanas, bet AP sesiju starplaikā – bez APP piekrišanas (34. p.), bet vēlētāju vairākums var viņu jebkuŗā laikā ar sevišķu lēmumu atsaukt (114. p.).^{179/}

---

^{178/} Cīņa, 1964. g. 6. okt. 237. nr.

^{179/} Konstitūcijas noteikums par AP deputāta priekšlaicīgu atsaukšanu Padomju Latvijā praksē pielietots. Pravda 1956. g. 27. decembra nr. ziņoja par Latvijas PSR AP Dundagas vēlēšanu apgabala deputāta Gunara K. Podkalna atsaukšanu. Pēc aroda viņš bija traktorists, kas strādāja Dundagas MTS. Viņu par kandidātu bija ieteikusi komjaunatne un darba vieta. Rīgas radio par viņu vēl 1955. g. 13. februārī ziņoja: »Gunara Podkalna pašreizējais darbu augsti novērtēja Dundagas MTS kollektīvs, izvirzot viņu par deputāta kandidātu Latvijas PSR AP vēlēšanām.« Pēc tam, kad komunistu partijai viņš nelielās vairs politiskajam darbam piemērots, viņu sāka apvainot žūpošanā un sakaru uzturēšanā ar »aizdomīgiem draugiem, pudelū brāļiem, kas spekulēja uz sava drauga augsto stāvokli«. Šādu pārmetumu viņam 1957. g. 19. janvārī, vairākas nedēļas pēc »Pravdas« ziņojuma iespiešanas, izteica »Sovetskaja Latvija«. Ne vien šie abi ziņojumi bija pretrunīgi, bet ne mazāk pretrunīgi bija arī pārējie ziņojumi, kas par deputātu Podkalnu parādījās »Partijnaja Žizņ« (1957. g. 2. nr.), »Sovetskaja Molodjež« (1957. g. 6. febr. nr.) un citur. Kamēr »Pravdas« ziņojums, kas

Latvijas PSR AP ievēlēšanas kārtību sīkāk nosaka Nolikums par Latvijas PSR Augstākās Padomes vēlēšanām.

Latvijas PSR AP pieņemtos likumus izsludina latviešu un krievu valodā (25. p.) Šie likumi nedrīkst būt pretrunā ar Pad. Savienības likumiem. Ja kāds likums nesaskan ar Pad. Savienības likumu, tad ir spēkā Vissavienības likums.^{180/}

Pie Latvijas PSR AP darbojas dažādas komisijas.

Ārkārtīgi liela loma un plašas kompetences piešķirtas AP Prezidijam, kas darbojas nepārtraukti. Padomju juristi saskata šinī institūcijā kollektīva »Valsts prezidenta« pazīmes. Tā kā AP sesijas ir īsas un tās notiek tikai divi reizes gadā, tad AP Prezidijs ir faktiskais augstākais valsts varas organs republikā, gan paturot vērā apstākli, ka tas darbojas visās lietās pēc partijas direktīvām. AP Prezidija izdoto dekretu vēlāka apstiprināšana no AP puses ir tikai formālitate.

Kurioza ir AP Prezidijam paredzētā tiesība iecelt un atcelt Latvijas PSR diplomātiskos pārstāvjus ārvalstīs, kā arī pieņemt ārvalstu akreditēto pārstāvju iecelšanas un atsaukšanas rakstus.^{181/} Tās ir Maskavas rezervētas tiesības Latvijas PS Republikai, kas vairāk kā divdesmit gadu laikā vēl nav īstenotas.

Saskaņā ar Latvijas PSR konstitūcijas 39. pantu, Latvijas PSR valsts varas augstākais izpildu un rīcības organs ir Latvijas PSR Ministru padome (līdz 1948. gadam – Tautas komisāru padome). Tā ir atbildīga un pakļauta AP, bet starpsesiju laikā – APP (40. p.). Padomju juristi apzīmē Ministru padomi, kuŗai rietumu izpratnē ir valdības funkcijas, par centrālo

---

bija pats pirmais, pārmeta šim deputātam vēlētaļu norādījumu neizpildīšanu, viņa apreibināšanās kāri tikai blakus minot, tikmēr Padomju Latvijas prese mēģināja radīt dažādas versijas, bet pievērsa galveno vērību deputāta tīri personīgajām vājībām.

Pret deputātu Podkalnu celtie apvainojumi sīkāk aprakstīti »Okupētajā Latvijā«, sk. 1956. g. 32. un 1957. g. 34. nr.

Par šo stipri neparasto notikumu padomju valsts dzīvē ir pieejamas vienīgi ziņas, ko devusi padomju prese, kādēļ minētā AP deputāta atsaukšanas īstie iemesli nav zināmi.

^{180/} Kļava-Ūdris-Tille, Ljas PSR konstitūcija, 84. lp.

^{181/} turpat, 86. lp. – Vēl vairāk divaina ir APP piešķirtā

valsts pārvaldes organu. Tie vēl norāda, ka – neievērojot to, ka visa vara padomju valstī atrodoties darbaļaužu deputātu padomju rokās, šāda valsts organa darbību prasot sociālistiskais centrālisms.^{182/}

Ministru padomei piešķirtas tiesības izdot noteikumus un rīkojumus (41. p.), tā apvieno un vada ministriju un citu tai pakļauto saimniecisko, administrātīvo un kultūras iestāžu darbu, kā arī apvieno un pārbauda Vissavienības Tautas komisāriātu darbu, sastāda valsts budžetu un vietējo budžetu sakopojumu un gādā par šo budžetu izpildīšanu, sastāda republikas tautsaimniecības plānu, vada un pārbauda rajonu izpildkomiteju darbu, kā arī nodibina nepieciešamās komitejas un galvenās pārvaldes pie Ministru padomes.

Konstitūcijas 45. pants nosaka Ministru padomes sastāvu. Šis pants vēlākajos gados daudz grozīts. Pirmtekstā tas skanēja:

»Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomi nodibina Latvijas PSR Augstākā Padome šādā sastāvā:

Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētājs;

Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja vietnieki;

Latvijas PSR Valsts plānu komisijas priekšsēdētājs;

Latvijas PSR Tautas komisāri:

Vietējās rūpniecības,

Pārtikas rūpniecības,

Vieglās rūpniecības,

Mežu rūpniecības,

Finansu,

Zemkopības,

Tirdzniecības,

Iekšlietu,

Tieslietu,

Veselības aizsardzības,

Izglītības,

Komunālās saimniecības,

Sociālās nodrošināšanas,

---

tiesība ar saviem dekretiem iecelt vai atcelt ministrus un pat Ministru padomes priekšsēdētāju, neatstājot šīs tiesības pašai AP. Sal. V. Millera un E. Stumbiņas monografiju, op. cit. 83. lp.

^{182/} turpat, 89. – 90. lp.

Darba,
Valsts kontroles

Vissavienības Tautas komisāriātu pilnvarnieki.

1963. g. 25. jūlijā, pēc tam, kad šis pants vairākkārt bija grozīts, LPSR AP savā 1963. g. 25. jūlija sēdē pieņēma jaunu grozījumu ar šādu tekstu:

»45. pants. Latvijas PSR Augstākā Padome sastāda Latvijas PSR Ministru Padomi šādā sastāvā:

LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājs;

LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja pirmie vietnieki;

LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieki;

LPSR ministri;

LPSR Ministru Padomes Valsts plāna komisijas
priekšsēdētājs;

Latvijas KP CK un LPSR Ministru Padomes Partijas
un valsts kontroles komitejas priekšsēdētājs;

LPSR Ministru Padomes Valsts celtniecības lietu
komitejas priekšsēdētājs;

LPSR Ministru Padomes Valsts komunālās saimniecības
komitejas priekšsēdētājs;

LPSR Ministru Padomes Valsts drošības komitejas
priekšsēdētājs;

LPSR Ministru Padomes Valsts radoraidījumu un
televīzijas komitejas priekšsēdētājs;

LPSR Ministru Padomes Centrālās statistikas pārvaldes
priekšnieks.^{183/}

Šinī dekretā nav uzskaitītas atsevišķas ministrijas, kuŗu skaits, kā konstatē *Rūsis*, jau 1954. gadā bija pieaudzis uz astoņpadsmit koprepublikāniskām un piecām republikāniskām ministrijām.^{184/}

Koprepublikāniskajām ministrijām ir divkārša pakļautība, – tās pakļautas kā Latvijas PSR Ministru padomei, tā attiecīgajām PSRS koprepublikāniskajām ministrijām Maskavā. Tikai republikāniskās ministrijas pakļautas tieši Latvijas PSR Ministru padomei Rīgā.^{185/}

Pēc tam, kad 1944. g. 5./6. oktobrī Latvijas PSR Augstākā Padome savā Daugavpils sesijā pieņēma, saskaņā ar PSRS AP

^{183/} *Valdības Vēstnesis*, 1940. g. 27. aug. 194. nr.

^{184/} *Rūsis*, A., *Highlights*, Vol. II, No. 10, 303.–304. lp.

^{185/} *Kļava-Ūdris-Tille*, *Latvijas PSR konstitūcija*, 96. lp.

likumiem, lēmumu par Aizsardzības Tautas komisāriāta un Ārlietu Tautas komisāriāta nodibināšanu, koprepublikānisko ministriju skaits pieauga un kopā ar paredzētajām galvenajām pārvaldēm un komitejām, kuŗu priekšsēdētāji ieiet Ministru padomē ministra rangā, to skaits sasniedza 18, bet republikānisko ministriju skaits palika 5. Kopskaitā Latvijas PSR Ministru padomei tātad ir 23 ministrijas.^{186/} Tik prāvs ministriju skaits atbilst Padomju Savienības vispārējai valsts resoru struktūrai, kaut arī pārsteidz, ka dažāda veida rūpniecībai vien paredzētas četras ministrijas un dažas atsevišķas ministrijas paredzētas sīkām nozarēm. 1958. un 1959. gadā dažas ministrijas apvienoja vai likvidēja, jo šādus pārkārtojumus prasīja jaunorganizējamās apgabala saimnieciskās padomes. 1959. gada vasarā likvidēja arī Tieslietu ministriju, tautas tiesu un valsts notāriālo kantoŗu vadīšanu nododot Augstākajai tiesai.^{187/} No »Cīņā« 1963. g. 22. martā publicētā Latvijas PSR valdības sastāva arī vairs nav redzams, ka pastāvētu Ārlietu un Aizsardzības ministrija.^{188/}

Koprepublikāniskās ministrijas *Bokalders* dibināti apzīmē par Maskavas ministriju teritoriālajām pārvaldēm, jo to darbību visās lietās vada un nosaka attiecīgās Padomju Savienības ministrijas.^{189/}

Lielu nozīmi mēģināts piešķirt Latvijas KP CK un LPSR Ministru padomes Partijas un valsts kontroles komitejai, kas, saskaņā ar PSKP CK 1962. g. novembra plēnuma lēmumu, savu darbību uzsāka 1963. g. sākumā. Tās darbību nosaka Maskavā pieņemts nolikums. Šinī nolikumā uzsvērts, ka partijas un valsts kontroles organu uzdevums ir palīdzēt partijai un valstij īstenot PSKP programmu, panākt sistematisku partijas un valdības direktīvu izpildes pārbaudi, sociālistiskās

---

^{186/} 1963. g. 21. martā sastādītā LPSR Ministru padome uzrāda savā sastāvā gan 23 personas, bet ne tieši šādu ministriju skaitu.

^{187/} »Okupētā Latvija« pēc Rīgas radio 1959. g. 13. sept. raidījuma, 65./66. nr.

^{188/} Cīņa, 1963. g. 22. marta 69. nr.

^{189/} Bokalders, Jānis: Decentrālizācija, raksts iespiests Latviešu almanachā 1958. g., sk. 134. lp.

likumības ievērošanu, cīņu ar birokratismu un valsts apkrāpšanu.^{190/}

Ischreydt's konstatē, ka nevienā citā Baltijas padomju republikas valsts aparātā laikā no 1959. līdz 1963. gadam nav notikušas tik lielas pārgrozības kā Latvijā.^{191/}

Bez Latvijas PSR valsts organu darbības šeit vēl jānorāda uz Latvijas PSR deputātu ievēlšanu PSRS Augstākajā padomē, kā arī PSRS Tautību padomē. 1962. gadā no Latvijas PSRS AP ievēlēja 32 deputātus^{192/}, lai gan ne visi bija latvieši. No Latvijas ievēlēja arī padomju rakstnieku Ilju Erenburgu un Baltijas kaŗa apgabala pavēlnieku, ģenerālleitnantu Josifu I. Gusakovskiju. Bet tikpat parasta lieta ir krievu valstsvīru un kompartijas locekļu ievēlēšana Latvijas PSR Augstākajā padomē. 1947. gadā, piemēram, ievēlēja Staļinu, Molotovu un Ždanovu, 1951. gadā atkal Staļinu un Molotovu, un no jauna Maļenkovu, Beriju, Vorošilovu, Mikojanu, Bulgaņinu, Kaganoviču, Andrejevu, Čruščovu, Kosiginu, Šverņiku, Suslovu, Ponomarenko un Šķirjatovu. 1955. gadā: Bulgaņinu, Čruščovu, Kaganoviču, Maļenkovu, Mikojanu, Molotovu, Pervuchinu, Saburovu, Suslovu, Šverņiku un Vorošilovu.^{193/}

Par PSRS Tautību padomes priekšsēdētāju no 1954.–1957. gadam darbojās Vilis *Lācis* un pēc viņa tādā pašā amatā ievēlēja Jāni *Peivi*.

---

^{190/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 2. nr., 18.–23. lp. *Cīņa*, 1964. g. 12. jūn. 138. nr. un komentārs *Forschungsdienst Osteuropa*, 1963. g. februāŗa mēn. biļetēns, 19.–22. lp.

^{191/} *Forschungsdienst Osteuropa*, 1963. g. aprīļa biļetēnā, 16.–23. lp.

^{192/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 9. nr., 73. lp.

^{193/} *Bukšs, M.*, *Die Russifizierung in den baltischen Ländern*, 188.–189. lp.

Latvijas PSR Augstākā Padome

No 1944. g. rudens līdz 1947. g. 16. februārim

Prezidija priekšsēdētājs: *Kirchenšteins, Augusts*
Priekšsēdētāja vietnieks: *Upīts, Andrejs*
Sekretārs: *Prieže, Kārlis*

Latvijas PSR Augstākā Padome

Ievēlta 1947. g. 14. martā

Padomes priekšsēdis: *Mazjēcis, Aleksandrs*
Priekšsēža vietnieks: *Šmits, Aleksandrs*
Prezidija priekšsēdis: *Kirchenšteins, Augusts*
Priekšsēža vietnieki: *Auguste, Olga*
Gailis, Kārlis
Prezidija locekļi: *Upīts, Andrejs*
Titov, Fjodor
Lecis, Vilhelms
Berklaivs, Eduards
Neilande, A.
Damburgs, Voldemārs
Bende, Jūlijs

Latvijas PSR Augstākā Padome

Augstāko Padomi ievēlēja 1951. g. 18. februārī.

AP prezidiju ievēlēja 1951. g. 30. martā

Priekšsēdis: *Zvaigzne*
Priekšsēža vietnieki: *Šmits, Aleksandrs*
Krūmiņš
Prezidija priekšsēdis: *Kirchenšteins, Augusts*
Priekšsēža vietnieki: *Ozoliņš, Kārlis*
Auguste, Olga
Prezidija locekļi: *Upīts, Andrejs*
Titov, Fjodor
Voltmanis, Kārlis
Novikov, K. A.
Spalva, A. J.
Daugaviete, E. J.
Krūmiņš, I. A.
Sekretārs: *Gailis, Kārlis*

Latvijas PSR Augstākā Padome

Ievēlēta 1955. g. 27. februārī

- Padomes priekšsēdis: *Apinis, Edgars P.*
(kopš 1955. g. 27. febr.)
Vanags, J. F.
(kopš 1957. g. 5. jūnija)
- Priekšsēža vietnieki: *Kalniņš, A. J.*
Vucane, A. E.
- Prezidija priekšsēdis: *Ozoliņš, Kārlis M.*
Priekšsēža vietnieki: *Ameriks, Ernests J.*
Auguste, O. M.
- Sekretārs: *Gailis, Kārlis P.*
Locekļi: *Kirchenšteins, Augusts M.*
Laiviņš, V. J.
Skraustiņš, E. K.
Sokolov, P. M.
Upīts, Andrejs M.
Valters, H. K.
Berklaivs, Eduards K.

Latvijas PSR Augstākā Padome

Ievēlēta 1959. g. 1. martā

- Prezidija priekšsēdis: *Ozoliņš, Kārlis*
(līdz 1961. g. 27. decembrim)
Kalnbērziņš, Jānis
(kopš 1961. g. 28. dec.)
- Priekšsēža vietnieki: *Ameriks, Ernests*
(līdz 1961. g. 27. dec.)
Varkalns, Roberts
Pakalns, Jānis
(kopš 1961. g. 28. decembra)
- Sekretārs: *Gailis, Kārlis*
Locekļi: *Baumanis, Eriks*
Bisenieks, Nikolajs
Kirchenšteins, Augusts
Laiviņš, Vilhelms
Ruskulis, Vladislavs
Upīts, Andrejs
Vanaga, Veronika
Zutis, Jānis

*Zvirbule, Irēne
Voss, Augusts
Blūms, V.*

*Latvijas PSR Augstākā Padome
Ievēlēja 1963. g. 3. martā*

*Padomes priekšsēdis: Valeskalns, Pēteris
Priekšsēža vietnieki: Treimanis, Zigfrīds
Vērniece, Aina
Prezidija priekšsēdis: Kalnbērziņš, Jānis
Priekšsēža vietnieki: Zorin, Karl
Migliniks, Ādolfs
Sekretārs: Gailis, Kārlis
Locekļi: Barinova, Tatjana
Bartkevičs, Leonards
Jansons, Jānis
Kalva, Veronika
Pakalns, Jānis
Tomsons, Rūdolfs
Upīts, Andrejs
Verners, Helmars
Voss, Augusts*

AP komisiju priekšsēži:

*Ķīsis, R., Mandātu komisija
Blūms, V., Likumprojektu komisija
Rudometov, J., Budžeta komisija
Leonov, V., Rūpniecības komisija
Bērziņš, L., Lauksaimniecības komisija
Dakša, V., Veselības aizsardzības komisija
Bulāns, V., Tirdzniecības komisija
Deglavs, A., Komunālās saimniecības komisija
Lomaks, E., Transporta un ceļu būvniecības komisija*

Latvijas PSR Ministru Padome
No 1944. g. vasaras līdz 1946. g. beigām

Priekšsēdētājs:	<i>Lācis, Vilis</i>
Priekšsēdētāja vietnieki:	<i>Plūdons, Matīss</i> <i>Ostrov, Jānis</i> <i>Ronis, Jevgeņijs</i>
Priekšsēža vietnieks un valsts kontroles komitejas priekšsēdis:	<i>Čulītis, Augusts</i>
Priekšsēža vietnieks un komunālās saimniecības komitejas priekšsēdis:	<i>Ķīsis, Roberts</i>
Lauksaimniecības ministrs:	<i>Vanags, Jānis</i>
Padomju saimniecību ministrs:	<i>Vācietis, Ernests</i>
Plaša patēriņa rūpniecības preču ministrs:	<i>Šics, Kārlis</i>
Veselības aizsardzības ministrs:	<i>Krauss, Ādolfs</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības ministrs:	<i>Treilībs, Aleksandrs</i>
Tieslietu ministrs:	<i>Jablonskis, Andrejs</i>
Tieslietu ministra vietnieks:	<i>Rītiņš</i>

Latvijas PSR Ministru Padome
Ievēlēta 1947. g. 15. martā

Priekšsēdis:	<i>Lācis, Vilis</i>
Priekšsēža vietnieki:	<i>Plūdons, Matīss</i> <i>Ostrov, Jānis</i> <i>Celovs, Kārlis</i> <i>Ponomarjov, Nikolai</i> <i>Ronis, Jevgeņijs</i> <i>Valeskalns, Pēteris</i>
Ārlietu ministrs:	<i>Čulītis, Augusts</i>
Valsts kontroles komitejas priekšsēdis:	<i>Latkovskis, Vikentijs</i>
Pārtikas preču rūpniecības ministrs:	<i>Bude, Kārlis</i>
Zivju rūpniecības ministrs:	<i>Grāvītis, Aleksandrs</i>
Gaļas un piena produktu rūpniecības ministrs:	<i>Šics, Kārlis</i>
Plaša patēriņa rūpniecības preču ministrs:	<i>Žuk, Jefim</i>
Vietējās un kurināmā rūpniecības ministrs:	<i>Lebedev, Michael</i>
Rūpniecības ministrs:	<i>Vanags, Jānis</i>
Lauksaimniecības ministrs:	<i>Vācietis, Ernests</i>
Padomju saimniecību ministrs:	<i>Tabaks, Arnolds</i>
Finansu ministrs:	<i>Paegle, Pēteris</i>
Tirdzniecības ministrs:	

Iekšlietu ministrs:	<i>Eglītis, Augusts</i>
Valsts drošības komitejas ministrs:	<i>Noviks, Alfons</i>
Veselības aizsardzības ministrs:	<i>Krauss, Ādolfs</i>
Izglītības ministrs:	<i>Strazdiņš, Kārlis</i>
Kinematografijas ministrs:	<i>Ameriks, Ernests</i>
Sociālās nodrošināšanas ministrs:	<i>Paldiņa, Ieva</i>
Būvmateriālu rūpniecības ministrs:	<i>Augškapts, Jānis</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības m.:	<i>Treilībs, Aleksandrs</i>
Komunālās saimniecības ministrs:	<i>Ķīsis, Roberts</i>
Tieslietu ministrs:	<i>Jablonskeis, Andrejs</i>
Valsts plāna komisijas pr-dis:	<i>Degļavs, Fricis</i>
Mežrūpniecības ministrs:	<i>Gustsons, Jānis</i>

Latvijas PSR Ministru Padome

Ievēlēta 1951. gada 30. martā

Priekšsēdis:	<i>Lācis, Vilis</i>
1. priekšsēža vietnieks un ārlietu min.:	<i>Ostrovs, Jānis</i>
Priekšsēža vietnieki:	<i>Plūdons, Matīss</i>
	<i>Vindedze, Alise</i>
	<i>Ponomarjov, Nikolai</i>
	<i>Ozoliņš, Ivans</i>
	<i>Sieks, Alberts</i>
Iekšlietu ministrs:	<i>Degļavs, Fricis</i>
Valsts plāna komisijas priekšsēdis:	<i>Noviks, Alfons</i>
Valsts drošības komitejas priekšsēdis:	
Valsts kontroles komitejas priekšsēdis:	<i>Ponomarjov, Nikolai</i>
Veselības aizsardzības ministrs:	<i>Krauss, Ādolfs</i>
Kinematografijas ministrs:	<i>Ameriks, Ernests</i>
Plaša patēriņa preču ministrs:	<i>Čabe, Zelma</i>
Mežrūpniecības ministrs:	<i>Vimba, Jānis</i>
Gaļas un piena produktu rūpniecības m.:	<i>Grāvītis, Aleksandrs</i>
Pārtikas preču rūpniecības ministrs:	<i>Latkovskis, Vikentijs</i>
Būvmateriālu rūpniecības ministrs:	<i>Augškapts, Jānis</i>
Zivju rūpniecības ministrs:	<i>Bude, Kārlis</i>
Lauksaimniecības ministrs:	<i>Nikonov, Aleksandr</i>
Padomju saimniecību ministrs:	<i>Vācietis, Ernests</i>
Tirdzniecības ministrs:	<i>Kukainis, Aleksandrs</i>
Finansu ministrs:	<i>Lecis, Vilhelms</i>

Tieslietu ministrs:	<i>Veinberga, Emīlija</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības m.:	<i>Bezēlis, Boriss</i>
Komunālās saimniecības ministrs:	<i>Ķīsis, Roberts</i>
Rūpniecības ministrs:	<i>Domburs, Alfreds</i>
Vietējās un kurināmā rūpniecības m.:	<i>Žuk, Jefim</i>
Izglītības ministrs:	<i>Samsons, Vilis</i>
Sociālās nodrošināšanas ministrs:	<i>Paldiņa, Ieva</i>
Mākslas pārvaldes priekšsēdis:	<i>Rokpelnis, Fricis</i>
Kultūras un izglītības lietu komisijas priekšsēdis:	<i>Āboliņš, Aleksandrs</i>
Mežrūpniecības ministrs:	<i>Artemjevs, Michail</i>

Latvijas PSR Ministru Padome

1955. gada martā un pēc tam

Priekšsēdis:	<i>Lācis, Vilis</i>
1. priekšsēža vietnieks:	<i>Plūdons, Matīss J.</i>
2. priekšsēža vietnieks:	<i>Skobkin, S. G.</i>
Priekšsēža vietnieki:	<i>Krūmiņš, Vilis K.</i>
	<i>Litvinov, Pavel J.</i>
	<i>Vīndedze, A. J.</i>
	<i>Stroganov, V. G.</i>

Latvijas PSR Ministru Padome

1959. gadā un pēc tam

(tīrīšanas akcijas dēļ notika pārmaiņas)

Priekšsēdis:	<i>Lācis, Vilis</i>
1. priekšsēža vietnieks:	<i>Plūdons, Matīss</i>
Priekšsēža vietnieki:	<i>Berklaivs, Eduards</i>
	<i>Stroganov, Vladimir</i>
Iekšlietu ministrs*/:	<i>Zujāns, Ivans</i>
Iekšlietu min. ar 1963. g. janvāri:	<i>Sēja, Vladimirs</i>
Iekšlietu min. vietnieks:	<i>Bunga, J.</i>
Autotransporta un zemesceļu min.:	<i>Liberts, Eduards</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības m.	<i>Bēzēlis, Boriss</i>
Veselības aizsardzības ministrs:	<i>Ozoliņš, Vladimirs</i>
Veselības aizsardzības ministrs:	
ar 1962. gadu:	<i>Kaņeps, Vilhelms</i>
Ārlietu ministrs:	<i>Ostrov, Jānis</i>
Kultūras ministrs:	<i>Kalpiņš, Voldemārs</i>

Komunālās saimniecības ministrs:	<i>Kīsis, Roberts</i>
Mežrūpniecības ministrs:	<i>Zanders, Roberts</i>
Izglītības ministrs:	<i>Samsons, Vilis</i>
Izglītības ministra vietnieks:	<i>Andriksons, A.</i>
Pasta un telefona satiksmes m.:	<i>Aleksandrov, A.</i>
Sociālās nodrošināšanas ministrs:	<i>Paldiņa, Ieva</i>
Lauksaimniecības ministrs:	<i>Nikonov, Aleksandr</i>
Tirdzniecības ministrs:	<i>Jansons, Ivans</i>
Tirdzniecības ministrs ar 1963. g. februāri:	<i>Praude, Roberts</i>
Finansu ministrs:	<i>Manoilo, Fjodor</i>
Tieslietu ministrs:	<i>Veinberga, Emīlija</i>
Valsts plāna komisijas pr-dis:	<i>Čulītis, Augusts</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības m.:	<i>Treilībs, Aleksandrs</i>
Valsts kontroles komitejas pr-dis:	<i>Ozolings, Antons</i>
Valsts drošības komitejas pr-dis:	<i>Vēveris, Jānis</i>
Valsts drošības komitejas pr-dis ar 1963. g. 30. janvāri:	<i>Avdjukevičs, Longins</i>
Tautas saimniecības padomes pr-dis:	<i>Gaile, Georgijs</i>
– pr-ža 1. vietn.:	<i>Litvinov, Pavel</i>
– pr-ža 2. vietn.:	<i>Augškapš, Jānis</i>
– pr-ža 3. vietn.:	<i>Krons, Voldemārs</i>

*) Iekšlietu ministriju 1962. g. pārdēvēja par Sabiedriskās kārtības aizsardzības ministriju.

Latvijas PSR Ministru Padome
No 1963. g. 20. marta un 1964. gadā

Priekšsēdis:	<i>Rubenis, Vitalijs</i>
Priekšsēža 1. vietn. un Lauksaimniecības ražojumu sagādes ministrs:	<i>Stroganov, Vladimir</i>
Priekšsēža vietnieks:	<i>Plūdons, Matīss</i>
Priekšsēža vietn. (pēc Plūdoņa nāves):	<i>Krūmiņš, Viktors</i>
Priekšsēža vietnieks un Partijas un valsts kontroles komitejas pr-dis:	<i>Bēmanis, Elmārs</i>
Valsts plāna komisijas priekšsēdis:	<i>Čulītis, Augusts</i>
Tautas saimniecības padomes pr-dis:	<i>Gaile, Georgijs</i>
Autotransporta un zemesceļu min.:	<i>Vonda, Antons</i>
Sabiedriskās kārtības aizs. min.:	<i>Sēja, Vladimirs</i>
Celtniecības ministrs:	<i>Bēzelis, Boriss</i>

Celtniecības m. ar 1963. g. 26. aug.:	<i>Petersons, Eriks</i>
Veselības aizsardzības ministrs:	<i>Kaņeps, Vilhelms</i>
Kultūras ministrs:	<i>Kaupužs, Vladimirs</i>
Pasta un telefona satiksmes min.:	<i>Elvičs, Andrejs</i>
Sociālās nodrošināšanas ministrs:	<i>Pihēle, Valentīne</i>
Tirdzniecības ministrs:	<i>Praude, Roberts</i>
Finansu ministrs:	<i>Tolmadžev, Karl</i>
Valsts drošības komitejas pr-dis:	<i>Avdjukēvičs, Longins</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības m.:	<i>Treilībs, Aleksandrs</i>
Dzīvokļu un civīlās celtniecības m. 1963. g. beigās:	<i>Jegers, Jānis O.</i>
Komunālās saimniecības komitejas pr-dis:	<i>Litvinov, Pavel</i>
Rietumu baseina zivju rūpniecības: galvenās pārvaldes priekšsēdis:	<i>Šinkarev, Ivan</i>
Radio un televīzijas komitejas pr-dis:	<i>Zandersons, Richards</i>
Centrālās Statistiskās pārvaldes priekšsēdis:	<i>Āboliņš, Elerts</i>
Mežrūpniecības un mežsaimniecības ministrs (kopš 1963. g. 25. jun.):	<i>Kariss, Vilis</i>
Veselības aizsardzības ministra vietniece:	<i>Bāliņa, Elvīra</i>

VIETĒJĀS PADOMES UN IZPILDU KOMITEJAS

Par tādām Latvijas PSR konstitūcijas V nodaļa noteic: rajonu, pilsētu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomes un to izpildu komitejas. Tās ir vietējie valsts varas organi. Lauku rajonu deputātu padomes un republikāniskās pakļautības pilsētu (Rīgas, Liepājas, Daugavpils, Jelgavas, Ventspils un Rēzeknes) deputātu padomes ir tieši pakļautas LPSR Augstākajai Padomei, bet to izpildu komitejas – LPSR Ministru Padomei. Bez tam ir vietējās padomes, kas pakļautas Rajonu deputātu padomei. Šādas zemākas pakāpes padomes sastāda ciemi, strādnieku ciemati un pilsētas. Šo padomju izpildu komitejas pakļautas – Rajona deputātu padomes izpildu komitejai. Rīgas pilsētai, kuŗas iedzīvotāju daudzums sastāda gandrīz trešo daļu visas republikas iedzīvotāju, ir paredzētas vēl savas rajonu deputātu padomes atsevišķiem pilsētas iecirkņiem. Vietējās padomes stājušās agrāko pilsētas domju un pagastu un apriņķu valžu vietā.

Vietējo padomju uzdevums ir iesaistīt valsts un partijas darbā plašas iedzīvotāju masas.^{194/} Tā ka lauku rajonos bieži trūkst KP biedru, tad šinī darbā iesaista arī bezpartejiskos.

Vietējo padomju deputātus ievēl uz divi gadiem. Vēlēšanu kārtība noteikta »Nolikumā par rajonu, pilsētu, pilsētu rajonu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanām Latvijas PSR«, kas stājās spēkā 1954. gadā. Rajonā, kuŗa iedzīvotāju skaits pārsniedz 35.000 iedzīvotājus, viens vēlēšanu apgabals paredzēts uz katriem 1000 iedzīvotājiem, tomēr ne vairāk kā 60 apgabalu. Rajonā ar iedzīvotāju skaitu līdz 35.000 nodibina 35 vēlēšanu apgabalus. Rīgas pilsētas Padomes vēlēšanām nodibina vienu vēlēšanu apgabalu uz katriem 1500 iedzīvotājiem.

^{194/} *Millers un Stumbaņa, op. cit., 6. lp.*

Kļava-Ūdris-Tille, Latvijas PSR konstitūcija, 99–101. – Cīņa, 1960. g. 17. feb. 40. nr.

1963. g. 7. janvārī LPSR APP izdeva dekretu, kas noteica jaunas vēlēšanu normas rajonu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomēm. No šī brīža rajonu darbaļaužu deputātu padomes ievēlēja pēc normas – viens deputāts no katriem 750 iedzīvotājiem, bet ne mazāk par 75 vēlēšanu apgabaliem. Ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomes ievēl pēc normas – viens deputāts no katriem 70 iedzīvotājiem, bet ne mazāk par 25 vēlēšanu apgabaliem. Saskaņā ar šo pārkārtojumu minētais dekrets paredzēja arī grozījumus Nolikumā par Latvijas PSR rajonu, pilsētu, pilsētu rajonu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanām.

1961. gada martā LPSR vietējās padomēs ievēlēja 20.968 deputātus. Tā ka padomju presē atrodami norādījumi, ka 60,3 % no tiem bijuši iesaistīti ražošanas darbā,^{195/} tas nozīmē, ka tiem deputāta darbs jāveic bez atlīdzības un šie paši dati ļauj spriest, ka 39,7 % vietējo padomju deputātu sastādījušies no partijas amatos atalgotām personām. Salīdzinot ar 1955. g. 27. februāra LPSR vietējo padomju vēlēšanām, redzams, ka deputātu skaits par apm. 3500 audzis, jo tad ievēlēja 17.444 deputātus.

Prāvo deputātu skaitu, kas ievēlēti vietējās Padomēs, padomju literatūrā attaisno ar »sociālistiskā demokratisma« nepieciešamību. Visskaidrāk tas pateikts komentāros par Latvijas PSR konstitūciju: »Vietējās darbaļaužu deputātu padomes ir cieši saistītas ar tautas masām. Ar padomēm darbaļaudis tiek plaši iesaistīti valsts pārvaldīšanas darbā. Šajā ziņā vietējās padomes paver neierobežotas iespējas valsts darbinieku sagatavošanai un audzināšanai no tautas masu vidus. Darbaļaudis tiek iesaistīti valsts pārvaldīšanas darbā ne vien kā deputāti, bet arī kā aktīvistī, kas darbojas ciemu un ciematu padomju pastāvīgajās komisijās, ielu komitejās, namu pārvalžu veicināšanas komisijās, vecāku komitejās skolās utt.«^{196/}

Sakarā ar vietējo padomju sesijām, kādas notiek ne retāk par sešām reizēm gadā – rajonos, vai ik mēnesi – pilsētās, ciemos un ciematos, padomju juriste *L. Birziņa* uzstāda Padomju

^{195/} *L. Birziņas raksts Pad. Ljas Kom. 1962. g. 2. nr., 16. Sal. Ježegodņik, 1962. g., 136. lp. un Pad. Ljas Kom., 1963. g. 2. nr. 6.*

^{196/} *Kļava-Ūdris-Tille, Ljas PSR konstitūcija, 102.*

Latvijas Komunistā šādu vietējo padomju darba katalogu:^{197/}
1. tās apstiprina tautas saimniecības attīstības plānus un budžetu, 2. tās lemj par rūpniecības uzņēmumu darbu un par lauksaimniecību, 3. lemj par dzīvokļu celtniecību un komūnālo saimniecību, 4. tirdzniecību un sabiedrisko ēdināšanu, 5. tautas izglītību, 6. veselības aizsardzību, 7. kultūru, 8. izskata savās sesijās jautājumus par sociālistiskās likumības ievērošanu, 9. par sociālistisko saistību izpildi, 10. par jauno tradīciju ieviešanu, 11. par zinātnes atziņu un pirmrindas pieredzes ieviešanu saimnieciskajā dzīvē un ražošanā, 12. noklausās izpildu organu atskaites, 13. sistēmatiski apspriež deputātu pieprasījumus, un 14. kritizē trūkumus padomju, saimniecisko un citu organizāciju darbā, 15. apspriež valsts likumprojektus. Birziņa vēl norāda, ka paredzēts vietējo deputātu Padomju tiesības vēl vairāk paplašināt un tiem liks izlemt visus jautājumus, kas skar kādas pašvaldības vai apdzīvotas vietas lokālās vajadzības.

Lai atslogotu vietējo izpildorganu darbu, paredzēts paplašināt vietējo padomju pastāvīgo komisiju tiesības. Jau 1961. gadā pie republikas vietējām padomēm darbojās ap 3200 pastāvīgas komisijas, kurās darbojās ap 16.000 deputātu un pāri par 18.000 aktīvistu. Komisiju skaitu un to sastāvu nosaka padomju sesijas saskaņā ar Nolikumu par Latvijas PSR vietējo darbaļaužu deputātu padomju pastāvīgām komisijām», ko apstiprināja APP 1951. g. 24. maijā.

Bez tam praktizē padomju izbraukuma sesijas kolchozos, padomju saimniecībās un skolās.

Vietējo padomju darbā skaidri iezīmējas viens no PSKP Programmā nospraustajiem uzdevumiem, un proti, visplašāko masu iesaistīšanā komūnistiski sabiedriskajā pašpārvaldē, lai »valsts pārbaudītu visas tautas organizācijā – sociālistiskās sabiedrības darbaļaužu organizācijā«. Bet pašreizējā brīdī vienas iedzīvotāju daļas iesaistīšana bezalgas darbā, kas saistīts ar saimnieciskās un kultūras dzīves organizāciju caur vietējām padomēm, dod padomju sistēmai ievērojamus ietaupījumus.

^{197/} L. Birziņas raksts »Padomes un valsts pārvaldīšanas demokrātisko principu attīstība, sk. Pad. Ljas Kom., 1962. g. 2. nr., 17–18 Sk. arī tās pašas autorens rakstu »Vietējo padomju valsts un saimnieciskās iezīmes«, LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis, 1962. g. 8. (181.) nr. 25–31.

Arī valsts un sabiedrības kontroles darbu tādēļ lielā mērā pakļauj vietējām padomēm. Vispārējo valsts un partijas kontroles darbu tagad jo plaši apvieno ar vietējo padomju noorganizētām t. s. tautas kontroles inspekcijām. No tām sagaida ne vien nelikumību un nesaimnieciskas rīcības novēršanu, bet tām jāmēģina izskaust arī pārmērīgo padomju birokratismu.

Iztirzājot Latvijas PSR vietējo padomju funkcionālo darbību, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta Tiesību sektora zinātniskā līdzstrādniece *L. Birziņa* norādīja, ka uzsākta darbaļaužu aktīva plaša iesaistīšana padomju izpildu un rīcības organu – izpildkomiteju darbā. Visizplatītākās esot šādas organizatoriskās formas: 1. sabiedriskās nodaļas, 2. sabiedriskās inspekcijas, 3. sabiedriskās padomes, 4. komisijas un komitejas, 5. grupas un biroji. Visās šajās organizācijās 1962. g. sākumā darbojušies ap 65.000 cilvēku, bet tā paša gada otrā pusē jau 130.000 Sabiedrisko nodaļu uzdevums ir aizstāt attiecīgās izpildkomitejas nodaļas. Arī šinī sakarā tika norādīts, ka šādā ceļā paredzēta algotā valsts aparāta samazināšana un prāvas sabiedrības daļas iesaistīšana dažādu valsts funkciju pildīšanā bez algas. Tādā pašā veidā uzdevumu veikšana uzdota sabiedriskām inspekcijām (galvenokārt uzraudzības funkcijas), sabiedriskām padomēm (kuņas dibina pie izpildkomiteju nodaļām, klubiem un bibliotēkām), sabiedriskām komisijām un komitejām (kādas ir arī ielu un namu komitejas) un grupām un birojiem (valsts iestāžu praktisko uzdevumu veikšanai, piem. tehniskas dokumentācijas izstrādāšanai neliela apjoma būvdarbiem u. tml.) Šīs sabiedriskās organizācijas, kā norāda *Birziņa*, var veikt valsts funkcijas gan patstāvīgi, gan valsts organu uzdevumā un ar to atbalstu, gan kopā ar valsts organiem. Vietējo padomju nozīmi un uzdevumu viņa formulē šādi: »Padomes pēc sava rakstura ir tādas organizācijas, kas visvairāk piemērotas kļūt par pamatu topošajai pašpārvaldei, jo tām ir ne tikai valsts, bet arī sabiedrisko organizāciju iezīmes«.

^{198/} *Birziņa, L., Latvijas PSR vietējo padomju attīstība, LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, Rīga 1960. g., 206. lpp. u. c. Sk. bez tam viņas rakstu: ZA VĒSTIS, 1962. g. 8. (181). nr., 25. lpp. Sal. Chruščovs, Pad. Sav. KP Programma, 91. lpp. LVI, 1961.*

1962. g. sākumā bija izveidotas 6.830 dažādas grupas, kas padomju un izpildkomiteju uzdevumā izdara kontroles iestādēs, organizācijās un uzņēmumos.^{199/}

Izpildot PSKP Programmas norādījumu par vadošo organu sastāva sistematisku atjaunošanu, Latvijas PSR vietējo padomju vēlēšanās to plaši praktizē. Sevišķi to īstenoja ciemu padomju sastāva atjaunošanā. No 13.841 deputātiem, tanīs pirms 1962. g. 7.004 ievēlēja pirmo reizi.^{200/}

Partijas programmā paredzēta iespēja atsaukt deputātus, kas nav attaisnojuši parādīto uzticību. Deputātu atsaukšanas tiesības piešķirtas savukārt vietējām padomēm. Šāda veida deputātu atsaukšanas Padomju Latvijā arī dažos gadījumos notikušas.

Izpildkomitejām uzlikts pienākums sniegt par savu darbību rēgulārus pārskatus ne vien padomēm, bet arī tautas sapulcēs. No pēdējām sagaida kritiku par padomes un izpildkomitejas darbu. Šāda veida kritikai nosprauž robežas sankcionētā partijas ideoloģija. Tikai ar šo mērauklu atļauts kritizēt deputātu un citu padomju funkcionāru darbību. Turpretim īstu kritiku, kas skar padomju politisko un saimniecisko sistēmu, kritizētās amatpersonas var jebkuņā gadījumā atvairīt ar šķietamu buržuaziskās ideoloģijas izpausmi no kritizētāju puses.

---

^{199/} *Ljas PSRS Zin. Akad. Vēstis*, 1962. g. 6. (179). nr., 137–138, un 8. (181.) nr., 26.

^{200/} *Pad. Ljas Kom.*, 1962. g. 2. nr., 19 un 20.

PADOMJU TIESA UN TIESĪBAS LATVIJĀ

»Mūsu rokās ir diktātūra, un mums vajag ar mūsu likumiem, ar juridiskiem un citiem pasākumiem iedarboties uz dzīvi tādā mērā, kā to varbūt neparedzēja arī pats Engelss«. ^{201/} Šādiem vārdiem Pēteris *Stučka*, viens no spilgtākajiem padomju tiesību izveidotājiem un tuvs Ļeņina līdzstrādnieks jau Oktobra revolūcijas sākumā pieteica padomju tiesas un tiesību galveno uzdevumu.

Padomju tiesību doktrīna pēc tam šīs »proletāriskās tiesības« ^{202/} kā revolūcijas agrīnās fazes sastāvdaļu pārnesa uz to padomju tiesību sistēmu, kas nodrošinājusi sev pastāvīgu vietu Padomju Savienības un tai pakļauto federatīvo republiku dzīvē. Taisnības principa vietā stājušās šķiru cīņas vajadzības. Vismaz tiesām un tiesībām padomju iekārtā tika uzticēts uzdevums »reālizēt komunistiskās partijas politiku« ^{203/} un tās vēl arvien ir un paliek »strādnieku diktatūras ierocis«. ^{204/}

Nepakavējoties šeit pie t. s. revolūcionāru tribunālu darbības Latvijā 1919. g. pirmajos piecos mēnešos, ^{205/} jākonstatē, ka

^{201/} Citēts pēc P. Dzēves »Pēteris *Stučka*«, 148. lp. Šinī sakarā D. norāda uz *Stučkas* 1919. gadā publicēto darbu »Tiesību un valsts revolūcionārā loma« un »Mācība par padomju valsti un tās konstitūciju«.

^{202/} Tieši tādu apzīmējumu lieto minētais *Stučka*.

^{203/} Pēdējās atzīmētais formulējums ņemts no padomju tiesību docentes M. Blūmas radio runas 1957. g. 14. dec. Pēc »Ok. Lja«, 1957. g. 43. nr.

^{204/} APP juridiskās daļas vadītāja Rīdziņa norādījumi Rīgas radio 1957. g. 7. dec. raidījumā. Pēc Ok. Lja, 1957. g. 43. nr.

^{205/} Popoff, G.: *Sowjetherrschaft in Europa*, Bern 1935. S. 62-69 ff. Sal. Gruener, *Von der Willkuer zum System*. S. 24.-27. lp. Klibanski, H. *Die Gesetzgebung der Bolschewiki*, Leipzig 1920, 60.-61. lp.

ar padomju iekārtas radīšanu Latvijā 1940./41. gadā, tiesu iekārtā un visā tiesību sistēmā radās radikālas pārmaiņas.

Ar Latvijas PSR APP dekretu par Latvijas PSR tiesu sistēmas pārveidošanu, 1. mirtiesas pārveidoja par tautas tiesām, 2. apgabaltiesas par tā paša nosaukuma tiesām, 3. Tiesu palātu par Latvijas PSR Augstāko tiesu, bet 4. Senātu likvidēja.^{206/}

Par šo dekretu *Kļava* u. c. padomju juristi saka: »Šī kārtība nedaudz atšķirās no Konstitūcijā (tās VII nodaļā) noteiktās; bet tas bija pirmais solis, lai realizētu Konstitūcijas pantus par tiesu.«^{207/}

Ne pārkārtotā tiesu sistēma vien, bet vēl jo vairāk iedzīvotāju tiesību apziņai svešu principu uzspiešana, radīja gluži jaunu situāciju. Jau ar PSRS APP dekretu par KPFSR krimināl-, civil- un darba likumu piemērošanu Latvijas un pārējo Baltijas valstu teritorijās^{208/} izskauda pazīstamo tiesību principu, kas iezīmē tiesību valsts sistēmu, *nulla crimen sine lege*, liekot tā vietā – »saukšanu pie kriminālatbildības par noziegumiem, kas izdarīti Latvijas, Lietuvas un Igaunijas teritorijās līdz padomju varas ieviešanai tanīs« un to vajāšana saskaņā ar KPFSR kodekiem.^{209/} Protams, ka šeit jāpatur vērā fakts, ka »nozieguma« sastāvs te parādās padomju izpratnē, kā piem. ts. baltgvardu saukšana pie atbildības par cīņu pret komunistiem Latvijas brīvības cīņu laikā, Kolčaka armijā u. tml.

Tāpat pretēji valsts neatkarības laiku Kriminālprocesa nolikuma noteikumiem, ikvienu varēja saukt vēlreiz pie atbildības par jau iztiesātu noziegumu. Vēl cita galējība parādījās bieži pielietotā sodītās personas mantas konfiskācijā, pārvēršoties jau brutālā rīcībā, kur tāda īpašuma konfiskācija bija papildus sods kādas personas ieslodzīšanai spaidu darba nometnē uz 25 gadiem (saskaņā ar 1947. g. 26. maija dekretu). Bez šiem smagajiem sodiem, kuņus pēkšņi radīja padomju

^{206/} *Padomju varas konstitucionālie akti Ljā, 271. lp.*

^{207/} *turpat, 38.–39. lp.*

^{208/} *Šo dekretu parakstījis PSRS APP pr-jis M. Kaļiņins 1940. g. 6. nov. un tā latviešu teksts iespiests Ziņotājs, 1940. g. 26. nov. 74. nr.*

^{209/} *Citējam šeit minētā dekreta 3. pantu. – Sal. Rūsis, A., Sovietization of Criminal Law in Latvia, p. 3. – Čakste, M., Padomju tiesības Latvijā – neaprobežota partijas varmācība, Latvju Ziņas, 1952. g. 21. aug. 555. nr.*

iekārtas nodibināšana Latvijā, bija vēl vesela virkne citu, kam bija sakars ar privātās tirdzniecības vai amatniecības nacionālīzēšanu, ka arī ar padomju nodokļu sistēmu privāto lauksaimnieku saimnieciskajai nožņaugšanai.^{210/}

Visas šīs radikālās pārmaiņas piespiedu kārtā izdarīja padomju okupācijas vara. Tās likumdošanas akti nevarēja atsaukties uz tautas suverēno gribu un tādēļ šī militārā okupanta patvarīgās likumdošanas pamatā ir tikai nekompetentas varas faktiska virskundzība.^{211/}

Pieturoties turpretim pie padomju koncepcijas par valsts varu un likumdošanas aktiem Latvijā, redzam, ka Latvijas PSR kā savienota republika ir pakļauta pirmkārt Padomju savienības likumdošanai. Šādā skatījumā *Rūsis* sarindo visus padomju varas likumdošanas aktus Latvijā šādā svarīguma kārtībā:

- I a) PSKP lēmumi vai PSKP un PSRS MP kopīgie lēmumi;
^{212/}
- b) LKP lēmumi vai LKP un LPSR MP kopīgie lēmumi;
- II a) PSRS AP likumi un lēmumi; PSRS APP dekrēti;
- b) LPSR AP likumi un lēmumi; LPSR APP dekrēti;

^{210/} *Rūsis* tikko minētajā publikācijā uzrāda visus vairāk pazīstamos padomju sodu veidus, kas kolidē ar tiesiskajiem principiem liberālā valsts iekārtā.

^{211/} *Rūsis, A., viņa raksts »Padomju varas likumdošana Latvijā abos okupācijas posmos«, Latviešu Juristu Raksti, 1. nr., 1959. g., 19. lp.*

Ievēribu pelnī Padomju Latvijas jurista Visvara O. Millera ideoloģiskā polēmika ar vācu tiesībniekiem un vēsturniekiem, kā Georgu fon Rauchu, Borisu Meisneru un Maksi Bēmu, kas savos zinātniskajos darbos apskatījuši padomju agresiju un militārās okupācijas sistēmu Baltijas valstīs. Meisneram pat pārņemta »padomju sociālistisko republiku nodibināšanas gaitas falsifikācija« un vēsturisko faktu sagrozīšana. Sk. V. O. Miller, Razvitije sovetskoj gosudarstvennosti v Latvii, Gosjurizdat, Moskva 1961. g., 4.–5. lp.

^{212/} *Rūsis* pamatoti norāda, ka, novērtējot padomju likumdošanas faktisko stāvokli, allaž jāievēro, ka visus svarīgākos jautājumus likumdošanas laukā izlemj Komunistu partija. *Sal. Latviešu Juristu Raksti, 1959. g. 1. nr., 21. lp.*

III a) PSRS MP lēmumi un rīkojumi;

b) LPSR MP lēmumi un rīkojumi.^{213/}

Bez PSRS APP dekrēta »Par PSRS likumu, PSRS APP dekrētu un lēmumu publicēšanas un spēkā stāšanās kārtību«, kas aptver vispārnormatīvos aktus visas Padomju Savienības apjomā, Latvijas PSR APP 1959. g. 9. janvārī publicēja dekrētu »Par Latvijas PSR likumu, LPSR AP lēmumu, LPSR APP dekrētu un lēmumu publicēšanas un spēkā stāšanās kārtību«,^{214/} kas attiecas tieši uz Latvijas republiku.

Šī dekrēta pirmais pants nosaka: »Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmumi un citi akti, Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrēti un lēmumi publicējami 'Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības ZIŅOTĀJĀ' latviešu un krievu valodā ne vēlāk par septiņām dienām pēc to pieņemšanas.«

2. pants vēl paredz svarīgāko likumdošanas aktu publicēšanu »Cīņā« un Sovetskaja Latvija«. Dekrētus un lēmumus, »kuriem nav vispārējas nozīmes vai normatīva rakstura«, var arī nublicēt.

Dekrēti un lēmumi, kam ir vispārnormatīvs raksturs, stājas spēkā pēc desmit dienu notecēšanas no to publicēšanas »Cīņā« un »Sovetskaja Latvija« vai LPSR AP un valdības »Ziņotājā«, ja pašos aktos nav norādīts to spēkā stāšanās laiks.

Padomju Latvijas likumdošanas akti daļēji publicēti arī grāmatās. Tādas ir G. Kļavas, V. Millera un E. Stumbiņas sastādītais 418 lpp. biezais krājums »*Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā*« (Latvijas valsts izdevniecība Rīgā, 1957. g.) un 380 lpp. biezais »*Chronoloģiskais likumkrājums*« (LVI Rīgā, 1960. g.).^{215/}

Tiesu iekārta Padomju Latvijā. Pirmais likumdošanas akts, kas izdarīja izmaiņas Latvijas tiesu sistēmā, bija Latvijas PSR 1940. g. 25. augusta Konstitūcija. Tam veltīta visa šī pamatlukuma VII nodaļa. Nozīmīgākās pārgrozības izpaužas: 1. tautas tiesas nodibināšanā, 2. padomju prokuratūras nodibi-

^{213/} turpat, 21.–22. lp.

^{214/} Sk. *Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetēns*, 1959. g. 1. nr., 2. lp.

^{215/} Sk. K. Dzīllejas recenziju un pārspriedumu par »*Chronoloģisko likumkrājumu*« *Latviešu Juristu Rakstos*, 1961. g. 6. nr., 12.–14. lp.

nāšanā, kas paredzēja augstākās uzraudzības nodošanu Padomju Savienības prokurora rokās Maskavā. Pie šīs augstākās prokurātūras kompetencēm pieskaitīja ne vien pilsoņu, bet arī Latvijas PSR tautas komisāriātu un tiem pakļauto iestāžu uzraudzību (86. p.). Fakts vien, ka Padomju Latvijas prokuroru iecel Padomju Savienības prokurors Maskavā, pasaka daudz (87. p.).

Neatkarīgi no minētās konstitūcijas, Padomju Latvijas tiesu iekārtu kopš 1940. g. vasaras noteica 1938. g. 16. augusta Padomju Savienības tiesu iekārtas likums.^{216/} Apmēram vienā laikā ar galveno kodeku izstrādāšanu un ieviešanu Latvijā, 1959. gadā Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetēna 3. nr. parādījās likumprojekts par Latvijas PS republikas tiesu iekārtu. 1959. g. decembrī to pieņēma kā likumu.

Padomju Latvijas tiesu sistēma noteikta tiesu iekārtas likuma 1. pantā: »Saskaņā ar Latvijas PSR Konstitūcijas 77. pantu, tiesas darbību LPSR veic Latvijas PSR Augstākā Tiesa, rajonu (pilsētu) tautas tiesas un kaŗa tribunāli, kuŗi darbojas saskaņā ar nolikumu par tiem. Šī likuma 2. un 3. pants paredz ne vien padomju likumu īstenošanas nodrošināšanu, bet arī tiesas uzdevumu audzināt pilsoņus komūnismam. 5. pantā, – pretēji priekšrocībām, kas piešķirtas KP biedriem, vai bīstamajiem aizspriedumiem, kas pavada tos, kam ir »buržuaziska izcelsme«, – deklarēts pilsoņu vienlīdzības princips likuma un tiesas priekšā. Jaunajā likumā piepaturēta visu tiesu izveidošana ievēlēšanas kārtībā (7. p.), kolēģiāla lietu izskatīšana visās tiesās (8. p.), atklāta lietu iztiesāšana visās tiesās (11. p.), aizstāvības tiesības nodrošināšana apsūdzētam (12. p.). Tiesvedības valoda, saskaņā ar Konstitūcijas 82. pantu, paredzēta latviešu valoda. Šīs valodas nepratējiem ļauta tulku pieaicināšana.^{217/}

^{216/} Miller, V. O., *Razvitije sovetskoj gosudarstvennosti v Latvii*, 111. lp.

^{217/} *Ikdienā tomēr jāuzduŗas uz latviešu valodas kā tiesu valodas ignorēšanu. Daŗi prāvnieki tomēr ar savu neatlaidību piespieduŗi Augstāko tiesu atcelt tautas tiesas spriedumu procesuālo noteikumu neievērošanas dēļ. »Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetena 1958. g. 2. nr., 33.–34. lp. atrodams LPSR AT Krimināllietu tiesas kolēģijas 1958. g. 11. aug. lēmums nr. 2500 Staņislava Elsta apsūdzības lietā.*

Tautas tiesai kā visraksturīgākajam padomju tiesu sistēmas fainomenam pievēršama sevišķa ievēriba. Ar šo tiesu īsti saistās tiesību dzīves sovjetizācija. Pirmie tautas tiesu sastāvi Latvijā norādīja uz gadījumu raksturu, kādā veidā sakomplektēja vēlētos tiesnešus. Tikai retos gadījumos tie bija ar juridisku vai vispār augstāku izglītību. Labai daļai trūka pat partijas stāža un »sociālistiskās likumības« sajūtas. Padomju vara riskēja arī tad izlīdzēties ar gadījuma cilvēkiem tiesnešu amatos, jo nepieciešamās direktīvas deva partija un tai nepieņemamu lēmumu prokurors varēja pārsūdzēt un šādu lēmumu nākamajā instancē ikreizes varēja labot.^{217/}

Pietiekami zīmīgu Padomju Latvijas tiesu raksturojumu dod docents E. Ūdris savos komentāros par LPSR konstitūciju^{218/}: »Tiesu darbību Latvijas PSR veic Latvijas PSR Augstākā Tiesa, tautas tiesas, kā arī speciālas PSRS tiesas, ko nodibina PSRS Augstākā Padome. Visas šīs tiesas ir vienotās padomju tiesu sistēmas posmi un sastāvdaļas. Šo vienotību nodrošina tiklab tiesnešu šķiriskā sastāva vienveidība, viņu pakļautība padomju likumiem, kā arī tas, ka otrās instances tiesas likumā noteiktā kārtībā vada un uzlabo pirmās instances tiesu darbu.«

Tas pelnī tanī ziņā ievēribu, ka izskatot lietu kasācijas kārtībā uz notiesātā Elsta un viņa aizstāvja kasācijas sūdzību pamata, Krimināllietu tiesas kolēģija atzina, ka Viļānu tautas tiesas spriedums atceļams šādu iemeslu dēļ: Elsts pēc tautības ir latvietis, bet apsūdzības slēdziena noraksts viņam izsniegts krievu valodā, ko viņš zina vāji. Tādā kārtā Elstam nebija iespējams laikus iepazīties ar viņam celtās apsūdzības būtību un sagatavoties aizstāvēšanai tiesas sēdē. Neizsniedzot tiesājamam apsūdzības slēdziena norakstu viņa dzimtajā valodā, tautas tiesa ar to pārkāpusi KPK 22. pantu.

²¹⁷a/ Vanags, Kārlis: »Tieslietu komisāra slepenai instrukcijai vai apkārtrakstam tiesā bija lielāks spēks, nekā padomju likuma kodekam, jo padomju tiesā nebija objektīvas taisnības spriedēja iestāde, bet gan kompartijas organs.« Sk. Boļševiku jūgā, 87.–88. lp. »Tiesās (1940./41. gadā) darbojās »slepenās daļas« tiesu darbinieku terorizēšanai«. turpat, 88. lp.

^{218/} Latvijas PSR konstitūcija, 127. lp.

Padomju tiesas pazīst divas instances, bet pāri tām stāv kontroles organi, no kuŗiem vienu izveido LPSR Augstākās tiesas prezidijs Rīgā, bet otru PSRS Augstākās tiesas īpaša kolēģija Maskavā.^{219/}

Pirmās instances tautas tiesa iztiesā lietu pēc būtības. Tās darbojas katrā administratīvajā rajonā, kā arī pilsētā, kuŗai nav rajona iedalījuma. Tautas tiesa izskata visas civillietas un krimināllietas, izņemot lietas, kas pēc likuma piekrīt LPSR AT un kuŗa tribunālu kompetencei.^{220/}

Tautas tiesu darbību noteic Nolikums par Latvijas PSR rajonu (pilsētu) tautas tiesu vēlēšanām. Norādījumus tās darbībai atrodam arī PSKP programmā, ko izstrādāja 22. partijas kongresā. Tur teikts: »Tiesneši un tautas piesēdētāji ir ievēlēti un tiem jāsniedz pārskati par savu darbību, vēlētajiem ir tiesības tos pirms termiņa atsaukt, lietas tiek izskatītas publiski, tiesas sēdēs piedalās sabiedriskie apsūdzētāji un aizstāvji, izmeklēšanas un izziņas organi savā darbā jo stingri ievēro likumību un visas procesuālās normas«. Faktiski tas ir to noteikumu atkārtojums, kas atrodami padomju normatīvajos aktos. Partijas programmā^{221/} tikai sakarā ar padomju tiesu iekārtas noteikumiem tikai pastiprināti uzsvērts to demokrātiskais raksturs. LPSR Konstitūcijas 82. pants nosaka, ka tautas tiesas ievēl pilsētas un pagasta (vēlāk: rajona) pilsoņi uz vispārēju, tiešu un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot. Nerunājot par pašas padomju vēlēšanu kārtības apšaubāmo demokrātismu, faktiskais stāvoklis ir tāds, ka tautas tiesas priekšsēdētāju ieceļ resp. apstiprina LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētājs. Tikai tautas tiesnešus ievēl rajona (pilsētas) pilsoņi uz pieciem gadiem vispārējās vēlēšanās aizklāti balsojot, kamēr tautas tiesu piesēdētājus ievēl uz diviem gadiem strādnieku, kalpotāju, zemnieku un kuŗavīru kopsapulcēs – atklāti balsojot. Ievēlamo piesēdētāju skaitu nosaka LPSR APP, izdodams īpašus dekrētus.^{222/} Ar 1959. g. 27. nov.

^{219/} turpat, 127.–128. l.p.

^{220/} LPSR Augstākās Tiesas biļetens, 1959. g. 3. nr., V.

^{221/} Citēts pēc PSKP programmas teksta iespaiduma »Padomju Latvijas Komunisti«, 1961. g. 8. nr., 53. l.p. – Sal. ar B. Azāna rakstu Cīņā, 1965. g. 27. janv. 21. nr.

^{222/} Tā kā tautas tiesnešu un piesēdētāju sastāvu laiku pa laikam atjauno, tad attiecīgos dekrētus izsludina. Par 1963.

jauno Tiesu iekārtas likumu tautas tiesnešu pilnvarojuma laiku noteica uz 5 gadiem.

Republikas augstākais tiesu orgāns ir Latvijas PSR Augstākā tiesa. Tā vada un uzrauga republikas tiesu darbību. Ar 1959. gadu tā stājusies LPSR Tieslietu ministrijas vietā.^{223/} Bet, neatkarīgi no tā, šī Augstākā tiesa var izspriest sarežģītākās civil- un krimināllietas kā pirmās instances tiesa. Augstākās tiesas kompetence sīkāk noteikta tiesu iekārtas 30. pantā.

Sevišķi svarīga ir LPSR Augstākās tiesas prezidija kompetence. Tā izskata protestus par tautas tiesu un LPSR Augstākās tiesas tiesu kolēģiju kriminālspriedumiem, civilspriedumiem un lēmumiem, kas stājušies likumīgā spēkā. Bez tam Prezidijs izskata LPSR Augstākās tiesas locekļu disciplinārās lietas (32. p.).^{224/} Protestus par LPSR Augstākās tiesas prezidija lēmumiem civillietās un krimināllietās izskata Augstākās tiesas plēnums (37. p.).

Visai plaši ir padomju tiesu iekārtas noteikumi par tiesnešu un piesēdētāju saukšanu pie kriminālatbildības (54. p.), par viņu pirmstermiņa atsaukšanu vai pirmstermiņa atbrīvošanu (55.–60. p.).

Bez tautas tiesām Latvijā darbojas speciālas tiesas, pie kuņām pieder kara tribunāli, dzelzceļa un ūdenstransporta līnijtiesas. Šo tiesu priekšsēdētājus, to vietniekus un locekļus

gada tautas tiesnešu ievēlēšanu šāds dekrēts iespiests Cīņas 1963. g. 12. febr. 36. nr., bet par tautas tiesu pēsēdētājiem dekrētu publicēja jau Cīņas 1963. g. 19. janvāra nr.

^{223/} sk. Dziļleja, K., *Latviešu Juristu Raksti*, 1961. g. 6. nr., 13. lp.

^{224/} *Vēl plašāk AT prezidija kompetenci aprāda Ūdris, op. cit., 127. lp.:*

»Latvijas PSR Augstākās tiesas prezidijs izskata krimināl- un civillietas uzraudzības kārtībā sakarā ar PSRS ģenerālprokurora, PSRS Augstākās tiesas priekšsēdētāja ... protestiem par Latvijas PSR Augstākās tiesas kolēģiju spriedumiem un lēmumiem«. Šinī sakarā der izdarīt salīdzinājumu ar Loening'a rakstu »Das Subjekt der Staatsgewalt im besetzten feindlichen Gebiete«, kuņā tas konstatē, ka okupēto zemju tiesas spēj izspriest lietas tikai, balstoties uz okupācijas varu autoritāti. Sk. Niemeyers Ztschr. fuer Intern. Recht, XXVIII. Bd, 5. u. 6. Heft, S. 297.

ievēl PSRS AP uz pieciem gadiem.^{225/} Tikai šo tiesu piesēdētājus ļauts ievēlēt republikas Augstākai padomei, kas pati par sevi jau ir okupācijas varas uzticības orgāns.

Vispār padomju tiesībnieks *Ūdris* pareizi saka, ka nedrīkst piemirst, ka Latvijas PSR tiesas ir PSRS »vienotās tiesu sistēmas sastāvdaļa«. Šīs sistēmas priekšgalā atrodas PSRS AT. »PSR Savienības Augstākās tiesas uzdevums ir reālizēt uzraudzību pār visu PSRS tiesu organu darbību... Beidzot, PSR Savienības Augstākā tiesa *uzraudzības kārtībā* izskata lietas sakarā ar PSRS ģenerālprokurora un PSRS AT priekšsēdētāja protestiem par ikvienas *savienotās republikas tiesas* likumīgā spēkā stājušos krimināl- vai civilspriedumu un lēmumu. Pēc lietā esošiem un pušu iesniegtiem materiāliem PSRS AT pārbauda minēto spriedumu un lēmumu likumību un pamatotību. Tādējādi PSR Savienības Augstākā tiesa var atcelt ikvienu Latvijas PSR tiesas un speciālo tiesu nelikumīgu vai nepamatotu spriedumu un lēmumu.«^{226/} Skaidrāk lietas stāvokli vairs nevar apgaismot. No tā redzams, ka Latvijas PSR tiesa un jurisdikcija atrodas pilnīgā Padomju Savienības aizbildnībā un visciešākā uzraudzībā. Latvijas PSR tiesu iekārtai un ar to saistītai likumdošanai ir tikai sekundāra nozīme.

Līdzīgs stāvoklis ir ar *prokurātūru*. Atsevišķi pilsoņi, visas padomju iestādes un amatpersonas ir pakļautas PSRS ģenerālprokurora augstākajai uzraudzībai. Šo uzraudzību kā teikts LPSR Konstitūcijas 86. p., ģenerālprokurors Maskavā izdara kā tieši, tā caur Latvijas PSR prokuroru.

Padomju prokurātūras darbības uzdevumus nosaka 1955. g. 24. maija Nolikums par PSRS Prokurātūras uzraudzību, kas ir spēkā arī Padomju Latvijā. Par šī nolikuma svarīgu uzdevumu, kā saka Loebers, jāuzskata »sociālistiskās likumības nostiprināšana.«^{227/} Neapstājoties pie šī nolikuma vispārējiem noteikumiem, konstatēsim tikai, ka Latvijas PSR prokuroru iecel PSRS prokurors uz pieciem gadiem, kamēr rajonu un pilsētu prokurorus iecel uz pieciem gadiem Latvijas PSR prokurors, bet gan tikai, panākot pēc tam PSRS ģenerālprokurora

^{225/} *Ūdris, E., Ljas PSR Konstitūcija. Komentāri, 128. lp.*

^{226/} *turpat*

^{227/} *Loeber, D. A. Sk. viņa rakstu Osteuropa-Recht, 1956. g. 2. nr., 248. lp.*

apstiprinājumu. Savienotās republikas prokuroram ir tiesība apturēt ikvienas savienotās republikas tiesas krimināl- un civilsprieduma, kā arī lēmuma izpildīšanu, par ko iesniegts protests, un kamēr lietu izšķir uzraudzības kārtībā. LPSR prokurors piedalās krimināl- un civillietu izskatīšanā republikas AT prezidijā. Prokuratūras organi pārrauga apstākļus ieslodzījuma vietās.^{228/}

Un, kā norādīja *Padomju Latvijas Komunisti* vēl 1964. g. vasarā, tad rajonu prokuroriem jāpastiprina uzraudzība par to, ka tiek ievēroti Lauksaimniecības arteļa statūti un likumi par zemes izmantošanu (sevišķi, lai piemājas zeme nepārsniegtu atļauto platību).

1960. g. 26. novembrī LPSR APP apstiprināja Likumu par Latvijas PSR advokātūras nolikuma ieviešanu.^{229/} Atbilstoši padomju dzīves principiem šis nolikums neparedz atsevišķu advokātu, bet t. s. *advokātu kolēģijas* profesionālu darbību. Latvijas PSR Advokātu kolēģija ir juridiska persona (4. p.) Tās darbību vada LPSR Ministru padome (5. p.). Advokātu kolēģijas uzdevumi izteikti nolikuma 2. pantā: »Advokātu kolēģijai jāpalīdz aizsargāt pilsoņu tiesības un likumīgās intereses, jāveicina sociālistiskās likumības ievērošana un nostiprināšana un jāpalīdz veikt tiesas uzdevumus«.

Advokātam uzliktā prasība »veicināt sociālistiskās likumības ievērošanu« apgrūtinā tā darbību un apsūdzētās personas interešu aizstāvību politiskajās prāvās un visos daudzajos apsūdzības gadījumos par »sociālisma celtniecības apdraudēšanu« par »sociālistiskā īpašuma izlaupišanu« un tml. lietās.^{230/}

Bez advokātiem tautas tiesu darbībā iesaista vēl t. s. sabiedriskos aizstāvjus. Padomju publikācijās uzvērta to nozīme sevišķi lietu izspriešanā, kur tiesa noliek izbraukuma sesijas

^{228/} *Ūdris, Latvijas PSR Konstitūcija, 129.–138. lp. Zīmīgi, ka Ūdris atzīst par pietiekamu padomju tiesu sistēmu apskatīt 2 ar pus lappusēs, kamēr »Prokuratūrai, tās uzdevumiem un organizācijai« tas veltī 9 lappuses.*

^{229/} *Nolikuma pilns teksts iespiests LPSR Augstākās Tiesas biļetena 1960. g. 4. nr.*

^{230/} *Par padomju advokātu tiesisko un materiālo stāvokli sk. K. Dzīļlejas rakstu »Padomju Latvijas advokātūra«, Latviešu Juristu Raksti, 1961. g. 5. nr., 24.–25. lp.*

uz vietām. Tas saskan ar pēdējā laikā pastiprināto mēģinājumu plašāk iesaistīt sabiedrību cīņā pret noziegumiem un pārkāpumiem.^{231/}

Sabiedrisko aizstāvju (tāpat sabiedrisko apsūdzētāju) piedalīšanās tiesvedībā aprobežota ar 1. instanci. Viņiem nav arī kasācijas pārsūdzības iesniegšanas tiesību. No tā izriet, kā norāda docents Liede, ka šimbrīžam sabiedrisko aizstāvju uzdevumi tiesvedībā ir vairāk morālas nekā juridiskas dabas. »Tas arī atbilst mūsdienu tiesu praksei, kur sabiedriskie pārstāvji tiesas sēdē galvenokārt pauž sabiedrības viedokli par noziegumu un tā izdarītāju, maz piedaloties lietas juridisko jautājumu risināšanā«, piebilst šis pats komentātors.

Vēl norādams, ka agrāko privāto *notāru* vietā stājušies valsts notāriāta kantori.^{232/}

Padomju tiesību recepcija. Tiesību recepcija var būt brīvprātīga vai uzspiesta. Abos gadījumos ir darīšana ar svešām tiesībām kas padara problēmatisku šo tiesību iesakņošanas tautā, kas tās pārņem. Jau savā iekšējā būtībā tiesības prasa izaugsmi no tautas dzīves ziņas, tautas savdabīgā rakstura un atzītām sociālētiskām normām. Tiesībām jābūt tautai saprotamām un katrā ziņā tās garam tuvām. Tiesību filozofijā šis jautājums izpelnījies īpašu ievēribu un, ķeroties pie tiesību recepcijas, tam nevar paiet gažām. Tiesību pārņemšanu nevar pārvērst par tīri mēchanisku vai birokratisku procesu. Ja to dara, tad tas var izraisīt sabiedrībā dziļus konfliktus. Ne bez pamata ungāru tiesībnieks Istvan *Arato* runā par tautai tuvām un tautai svešām tiesībām (*volksnahes und volksfremdes Recht*).^{233/} Tiesu un tiesību sistēmas izveidojušās ilgā attīstības gaitā, pakāpeniski piemērodamās sabiedrības vajadzībām. Kā

^{231/} *Sabiedrības plašāku iesaistīšanu tiesu prakse savā rakstā »Nemitīgi celt republikas tiesu darba limeni« prasīja LPSR AT priekšsēdētājs B. Azāns un par jau gūtajiem panākumiem, kā arī sabiedrisko aizstāvju lomu LPSR AT biļetena 1961. g. 1. nr. ziņoja Krāslavas rajona tautas tiesnesis M. Aņiščenko. Sk. 1.–10. un 58.–60. lp. Arī: 53. lp.*

^{232/} *Cīņas 1963. g. 16. aug. 193. nr. aprakstītas to darbības funkcijas aizņēmuma līguma slēgšanas gadījumā.*

^{233/} *Istvan Arato, Volksnahes und volksfremdes Recht, sk. Archiv für Rechts- und Sozial-Philosophie, XXVI – 1, 1943. Berlin- Braunschweig-Wien. S. 145–153.*

atsevišķas normas, tā tiesību sistēmas izveidojušās organiskā procesā.^{234/}

Pateicoties Baltijas provinciālajām tiesībām, Latvijā ilgus gadsimtus nostiprinājās romiešu un ģermāņu tiesību principi. Kopš 1864. gada praktizētie cara »ustavi«, kas bija radušies franču ietekmē, savukārt atrada sev labvēlīgu mājvietu Latvijā.^{235/} Liela loma Baltijā bija vietējām paraduma tiesībām. Kas vispār bija pārņemts resp. recipēts, atrada atbalsi latviešu tautas raksturā, kādēļ atbilda cilvēku un pilsoņu tiesību pamatprincipiem.^{236/}

Padomju tiesību sistēma, kas pieteica savu eksistenci jau Oktobra revolūcijas sākumā, īslaicīgi atbalsodamās arī Latvijā^{237/}, un tās uzkundzēšanās norises 1940./41. g. un sākot atkal ar 1944./45. gadu, radīja gluži jaunu situāciju. Tā pamatu pamatos satricināja Latvijas tiesību sistēmu. 1958. gadā un vēlāk, pārņemot Padomju Savienības kodekus (kā redzēsim, tanīs ļāva izdarīt tikai niecīgas izmaiņas), komunistu režīms gādāja par pilnīgu perfekciju uzsāktajā tiesību dzīves sovjetizācijas procesā. Par to runājot, Latvijas PSR Augstākās tiesas priekšsēdētājs B. Azāns pamatoti saka, ka šinīs jaunajos likumos »pilnīgi ievērotas pārmaiņas, kādas notikušas mūsu valsts ekonomiskajā, politiskajā un kultūras dzīvē.«^{238/}

Nerunājot par Latvijas PSR 1940. g. 25. augusta Konstitūciju – kas ir Staļina konstitūcijas kopija un ievada visu padomju tiesību recepcijas virkni – galvenie Latvijas PSR likumdošanas akti, kas saistās ar padomju kodeku un nolikumu pārņemšanu ir šādi:

---

^{234/} Sal. Jūlija Šmita referātu 2. Latvijas krimināltiesību kongresā Rīgā, 1940. g. no 28.-30. apr. Tieslietu Ministrijas izd. 1940. g., 21. lp.

^{235/} turpat.

^{236/} Sal. Georg Jellinek, *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte*, S. 32.

^{237/} *Tiesību dzīves pārkārtojums daži Latvijas novadi piedzīvoja lielinieku režīma laikā 1917. g. beigās un 1919. g. sākumā.*

^{238/} *Latvijas PSR Augstākās tiesas biļetens*, 1961. g. 1. nr., 2. lp.

Latvijas PSR *Tiesu iekārtas likums*, pieņemts 1959. g. decembrī.
Latvijas PSR *Kriminālkodeks*, pieņemts LPSR AP 5. sesijā
1961. g. 6. janvārī. Stājās spēkā tā paša gada 1.
aprīlī.

Latvijas PSR *Kriminālprocess*, pieņemts 1961. g. 6. janvārī, bet
stājies spēkā 1961. g. 1. aprīlī.

Latvijas PSR *Civīlkodeks*, stājās spēkā 1964. g. 1. jūnijā.

Latvijas PSR *Civīlprocess*, stājās spēkā 1964. g. 1. jūnijā.

Jau ar Kriminālprocesa un Tiesu iekārtas likuma pieņemšanu, kā izsakās *Liede*, nobeidzās svarīgs posms padomju likumu kodifikācijas darbā, kas sākās pēc 1957. g. 11. februāra likuma izdošanas »Par savienoto republiku tiesu iekārtas, civīlā, kriminālā un procesuālo kodeku pieņemšanas nodošanu savienoto republiku pārziņā«. ^{239/}

Pirms bija ievadīts šis process, divi PSRS Zinātņu akadēmijas korespondētāji locekļi *Romaškins* un *Hercensons* apgalvoja, ka ar to savienotajām republikām būs ļauts »uzlabot padomju likumdošanu, vēl vairāk tuvināt to dzīvei, rūpīgi ievērojot katras savienotās republikas nacionālās īpatnības un specifiskos apstākļus«. ^{240/}

Centrālās padomju varas gatavība dot savām federatīvajām republikām iespēju pieņemt savus kodekus rada patiešām priekšstatu, it kā tā respektētu arī Latvijas PSR nacionālās īpatnības un specifiskos apstākļus. Valstu federācijās nemaz nav tik parasts, ka tanīs apvienotām zemēm rada iespēju izstrādāt savus kodekus. Ja Padomju Savienība, kaut arī tikai ārēji, tādu ceļu izvēlējusies, tad acīmredzot nolūkā, lai demonstratīvi pasvītrotu Ļeņina dotos norādījumus komunistisko tautu pašnoteikšanās tiesību un nacionālajā jautājumā. ^{241/} Arī

^{239/} turpat, 47. lp.

^{240/} *Sk. minēto autoru rakstu »Osnovy ugolovnovo zakonodatelstva Sojuza SSR i sojuznych respublik«, Sovetskoje gosudarstvo i pravo, 1959. g. 2. nr. – Sal. ar. V. Kaukes rakstu »Jauns posms padomju kriminālajā likumdošanā, LPSR Augstākās Tiesas biļetens, 1959. g. 1. nr., 49. lp.*

^{241/} *Sal. Ļeņina »Par tautu pašnoteikšanās tiesībām«, »Kritiskas piezīmes nacionālajā jautājumā«, »Sociālistiskā revolūcija un tautu pašnoteikšanās tiesības«, »Diskusijas rezultāti par pašnoteikšanos«, »Par Juniusa brošūru« un citus viņa programmatiskos darbus, kas sakopoti sējumā*

tad visa šī akcija paliek tikai par fasādi, kur minēto likumdošanas aktu kodolu veido PSRS tiesības.

1958. g. 25. decembrī Kremli PSRS APP priekšsēdētājs K. Vorošilovs parakstīja Likumu par PSRS un savienoto republiku kriminālās likumdošanas »pamatu« apstiprināšanu. Likumdošanas un kodifikācijas praksē šādu »pamatu« oficiāla izstrādāšana, piešķirot tiem saistošu raksturu, ir neparasta lieta. Ar to padomju centrālā vara radīja »korseti«, kurā iežņaudza jau iepriekš visus galvenos savienoto republiku kodeku likumu pantus. Ar šo likumu uzdeva savienoto republiku Augstākajām padomēm saskaņot savienoto republiku likumus ar PSRS Kriminālās likumdošanas pamatiem. 47 pantos, ko satur šie padomju krimināltiesību »pamati«, doti saistoši priekšraksti resp. gatavs teksts savienoto republiku – un līdz ar to arī Latvijas – sodu likumiem.

Tā ka Latvijas PSR Kriminālkodeks tomēr satur 258 pantus, var rasties ieskaits, ka lielākajā daļā tas būtu pieskaņots nacionālajām īpatnībām un specifiskajiem apstākļiem.

No Starprepublikāniskās zinātniskās konferences^{242/} gaitas 1959. g. maijā redzams, ka Latvijas PSR Kriminālkodeka projekts sodu sistēmā neuzdrīkstējās paredzēt nevienu jaunu soda veidu, kas nebūtu minēts »Pamatos«. Latvijas PSR kriminālkodeka projekts gan mēģināja sašaurināt kriminālatbildību par nodarījumiem, kas izdarīti aiz neuzmanības, izvirzot papildu prasību, – lai persona būtu spējīga ne vien paredzēt savas darbības vai bezdarbības sabiedriski bīstamās sekas, bet arī tās novērst. Tomēr no Maskavas atsūtītais krievu prof. Niki-forovs tūlīņ iebilda, ka šādi papildinājumi un grozījumi neatbilst Kremli apstiprinātajiem »pamatiem« un tāpēc nav pieļaujami.^{243/}

»Par nacionālo un nacionāli koloniālo jautājumu« – O nacionalnom i nacionalno-kolonialnom voprose, Gosizdat, Moskva 1956. g.

^{242/} Par šo konferenci doc. M. Blūma ziņo Latvijas PSR Augstākās tiesas biļetena 1959. g. 2. nr., 33.–38. lp.

^{243/} Ljas PSR Augstākās Tiesas biļetens, 1959. g. 2. nr., 34. lp. Turpat: »Prof. Niki-forovs tai pašā laikā brīdināja no nevajadzīgiem papildinājumiem un grozījumiem. Pēc viņa domām, Latvijas kriminālkodeka projektam nav izdevies

No latviešu juristu puses tomēr tika uzturēta prasība par projekta 43. pantā paredzētās kriminālatbildības noilguma laika samazināšanu.^{244/} Lai izpatiktu Maskavas viedoklim, daži latviešu un lietuviešu juristi sāka pārspīlēt uzstādītās prasības, piem. prasot noziegumu sodīšanu, kas apdraud sociālistisko īpašumu, ierindot augstāk nekā tādus noziegumus, kas apdraud personas dzīvību, brīvību, veselību, cieņu un godu. It kā izprazdami šāda priekšlikuma provokatorisko raksturu, prof. Romaškins u. c. autoritātes šādu pārkārtojumu noraidīja.^{245/}

Līdzīgi tikko minētai konferencē, šādas apspriedes notika arī, apspriežot citu kodeku projektus, bet arī no to gaitu atreferējumiem redzams, ka Baltijas republiku juristi nekādus nozīmīgākus grozījumus padomju kodekos izdarīt nespēja.

Zīmīgs ir *doc. Blūmas* dotais komentārs pie jaunā padomju kriminālkodeka. Pamatoti viņa norāda, ka šī kodeka Sevišķās daļas sistēma krasi atšķiras no 1926. g. KPFSR kriminālkodeka sistēmas, kas Latvijas teritorijā bija spēkā līdz 1961. g. 1. aprīlim. Tālāk viņa uzsver, ka »pati pirmā vieta kodekā ierādīta valsts noziegumiem. Tāda nodaļu izvietošana atbilst PSRS Konstitūcijas un Latvijas PSR konstitūcijas sistēmai un kriminālās likumdošanas uzdevumiem, kas formulēti Pamatu 1. un 7. pantos. Šai nodaļā tekstuāli inkorporēts 1958. g. 25. decembrī PSRS AP apstiprinātais Likums par kriminālatbildību par valsts noziegumiem. Tāpat kā minētais likums, arī kodeka pirmā nodaļa sadalīta 2 daļās: I – sevišķi bīstami valsts noziegumi, un II – citi valsts noziegumi.

Šīs nodaļas atsevišķajos pantos parādās arī *nāves sods* kā augstākais soda mērs (59., 60., 61., 62. un 63. pants). Pēc tam, kad nāves sodu 1947. g. Pad. Savienība atcēla, to 1950. g. atkal atjaunoja un, – kā konstatē Internacionālās Juristu komisijas biļetēns savā 1962. g. 14. nr., – sākot ar 1961. gadu piespriesto nāves sodu skaits Pad. Savienībā pieaudzis. Šī tendence parā-

---

labāk formulēt krimināllikumdošanas uzdevumus un nozieguma jēdzienu, nekā to ir darījuši Pamati, tāpēc būtu jāpieturas pie Pamatu teksta». Tieši šinīs vārdos skaidri parādās iebildumi pret »lokālo iniciatīvu«.

^{244/} turpat, 35. lp.

^{245/} turpat, 37. lp.

dījās 1961. un vēlākajos gados arī Pad. Latvijā, kur kā »kaņoziedznieki« ar nāves sodu sodīts prāvs skaits pilsoņu.

No astoņiem soda veidiem: 1. brīvības atņemšana, 2. nometinājums, 3. izsūtījums, 4. labošanas darbi bez brīvības atņemšanas, 5. tiesības atņemšana ieņem noteiktus amatus vai tiesības atņemšana uz zināmu nodarbošanos, 6. atbrīvošana no amata, 7. naudas sods, un 8. sabiedrisks nopelums, – kādi paredzēti jaunajā KK, padomju kriminalogi^{245a/} atzīst tikai *brīvības atņemšanu* par tādu sodu, kas saistīts ar noziegumu izdarījušās personas izolāciju no sabiedrības. *Izsūtījumu*, ko masveidīgi Staļina laikā praktizēja, un kas kā viens no smagākajiem soda veidiem 1961. g. KPK piepaturēts, viņi par tādu neatzīst. Republikas iedzīvotāju prāvas daļas izsūtīšana politisku iemeslu dēļ uz Sibīriju un citiem padomju soda apgabaliem nozīmējusi tiem izolāciju no savas tautas piederīgiem. Tā vispār bijusi viena no smagākajām soda sankcijām.

Otrā vieta Sevišķās daļas sistēmā ierādīta noziegumiem pret sociālistisko īpašumu (85.-97. p.). Šī nodaļa ir jauna. Līdzšinējais kriminālkodeks noziegumus pret sociālistisko īpašumu atsevišķā nodaļā neizdalīja, bet apvienoja sociālistiskā un personīgā īpašuma apdraudējumus vienā t. s. »mantisko noziegumu« grupā. . . . Šodien nevienam nevar rasties šaubas par to, ka sociālistiskā īpašuma aizsardzības uzdevumi, kas ir viena no mūsu valsts galvenajām funkcijām, attiecīgi jāatspoguļo arī pašā kriminālkodekā.«^{246/}

Cīņas nepieciešamību pret sociālistiskā īpašuma apdraudējumu padomju juristi pamato ar »pagātnes kaitīgo palieku« sīkstumu, jo republikā vēl divdesmitajā padomju režīma gadā jāuzduroties uz privātuzņēmēju darbības piekropšanas parādību.^{247/}

^{245a/} *Sk. doc. Blūmas komentārus pie 1961. g. 1. apr. Kriminālkodeka Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetena 1961. g. 1. nr., 34. lp.*

^{246/} *LPSR AT biļetens, 1961. g. 1. nr. 40. lp. Tepat atrodami sīkāki izskaidrojumi par kriminālkodeksa »sociālistiskajiem uzdevumiem«.*

^{247/} *turpat, 43. lp.*

Bet padomju sodu likumiem piekrīt uzdevums arī saukt vecākus pie atbildības par bērnu reliģisku audzināšanu^{248/}, dzeļamnaudas ņemšanu^{249/} un tamlīdzīgām parādībām, kas pilsoņu tiesiskajā apziņā nebūt nav atraduši tādu izpratni, kā to prasa padomju sodu likumi un padomju morāle.

Bet padomju tiesībām arī civilstrīdu gadījumos uzlikts par pienākumu neatlaidīgi «cīnīties pret sociālistiskās tiesiskās kārtības pārkāpumiem», kā to apzīmē LPSR AT priekšsēža vietnieks A. Grīnbergs.^{250/}

Arī izstrādājot LPSR civīlkodeku un civīlprocesa kodeku, Maskavas piekritīgās iestādes lika ievērot »Civīlās likumdošanas pamatus«. Šo »pamatu« 1. pants nosaka: »Padomju civīlā likumdošana regulē mantiskās un ar tām saistītās nemantiskās attiecības, lai nostiprinātu un attīstītu sociālistisko saimniecības sistēmu un sociālistisko īpašumu, radītu komūnisma materiāli tehnisko bāzi un pilnīgāk apmierinātu pilsoņu garīgās un materiālās vajadzības.«^{251/}

Padomju civīlā likumdošana attiecas uz civīlo attiecību kārtošānu starp pilsoņiem, kā arī starp pilsoņiem un valsts, kooperatīvajām un sabiedriskajām organizācijām vai pēdējām savā starpā.

Būtiski svarīgs ir 7. pants, kas nosaka: »Katram pilsonim, atbilstoši likumam, var piederēt un tas var iegūt personīgā īpašumā mantu, iegūt dzīvojamo telpu un citas mantas lietojuma tiesības, mantot un novēlēt ar testamentu mantu, izvēlēties nodarbošanās veidu un dzīves vietu, iegūt autortiesības uz izgudrojumiem, racionālizācijas priekšlikumiem, zinātnes, literātūras un mākslas darbiem, kā arī viņiem var piederēt citas mantiskās un nemantiskās tiesības«. Sociālistiskajam īpašumam ir valsts īpašuma vai kolchozu – kooperatīva īpašuma forma (18. p.). »Civīlās likumdošanas pamatiem« ir

^{248/} *Laiks, 1963. g. 14. aug. nr.*

^{249/} *LPSR Augstākā tiesa sodīja 1963. g. rudenī par dzeļamnaudas ņemšanu vai tās pieļāšanu 6 apsūdzētos, kam piesprieda sodu ar 8-13 gadu brīvības atņemšanu. Sk. Cīņa, 1963. g. 20. nov. 273. nr.*

^{250/} *Grīnbergs, A. Viņa raksts »Daži jautājumi par to, kā iesaistīt sabiedrību civīlstrīdu izlemšanā«, LPSR AT biļetens, 1960. g. 3. nr., 37. lp.*

^{251/} *turpat, 41. lp.*

106 panti, un tie sīki nosaka īpašuma un saistību tiesības, autortiesības, izgudrojumu tiesības, mantojuma tiesības, ārzemnieku tiesībspēju un ārvalstu civillikumu piemērošanas nosacījumus.^{252/}

»Civīlprocesa pamatos« savukārt uzsvērts visu procesuālo nosacījumu primārais uzdevums – »sociālistiskās likumības nostiprināšana,« kas panākams »audzinot pilsoņus tādā garā, lai tie saudzīgi izturētos pret sociālistisko īpašumu, ievērotu darba disciplīnu un cienītu sociālistiskās sadzīves normas« (1. p.).

Pie padomju civīlkodeka īpatībām pieder, ka ģimenes tiesības no tām izdalītas. Tāpat atsevišķa likumdošana ir darba, zemes attiecību un kolchozu īpašumtiesiskajiem jautājumiem. Tā kā kolchozu saimniecības un civiltiesiskie jautājumi radījuši jaunas, mazāk izprastas problēmas, tad to pētīšana un attiecīgas literatūras sagatavošana uzdota Latvijas PSR Zinātņu akadēmijai.^{253/}

Zīmīgs šinī sakarā ir arī *Padomju Latvijas Komūnista* šāds konstatējums: »Fakti liecina, ka daudzi saimniecību vadītāji labi nezina likumus un normatīvos aktus, kas rēgulē tiesiskās attiecības kolchozos, kā arī kolchozu savstarpējās attiecības ar citām organizācijām. Par to liecina tiesu prakse republikā. 1963. g. tiesas izskatījušas vairāk nekā 1240 kolchozu civillietas. Starp tām ir daudz tādu, kas saistītas ar kolchozu demokrātiskās pārvaldīšanas pārkāpumiem.«^{254/}

1963. gadā sāka strādāt pie īpaša likumprojekta par laulības un ģimenes likumdošanas pamatiem atsevišķajām savienotām

---

^{252/} Šo »pamatu« pilns teksts iespiests LPSR AT biļetena 1960. g. 3. nr. 41.–53. lp. No 54.–61. lp. iespiests »civīlprocesa pamatu« teksts. – Sakarā ar LPSR civiltiesību kodifikāciju ZA Vēstis 1964. g. 206. nr., 121. lp., atgādināja Stučkas kādreizējo ieskatu, ka savienotajās republikās nepieciešams izstrādāt pēc iespējas vienvēidīgākus, uz kopējiem pamatiem izveidotus kodekus.

^{253/} 1961. g. Rīgā Latvijas PSR ZA izdevumā iznāca J. J. Strautmaņa 218. lp. biezā grāmata »Grazhdansko-pravovaja ochrana kolchoznoi sobstvennosti« un par kolchozu tiesību jautājumiem ZA Vēstis publicēti atsevišķi raksti.

^{254/} Pad. Ljas Kom., 1964. g. 6. nr., 29. lp.

republikām. Tanī uzsvērtas komūnistiskās laulības un ģimenes attiecības, kuŗām jāradot saskanīgas morāliskas un tiesību normas.^{255/}

Ar padomju kodeku uzspiešanu Latvijai un neatkarības laiku likumdošanas un tiesību principu brutālu iznīcināšanu, padomju vara īstenoja visradikālāko šīs zemes sovjetizāciju.^{256/}

---

^{255/} *Ost-Probleme*, 1964. g. 4. nr. pēc »Voprosy filosofii« 1963. g. 11. nr.

^{256/} *Sal. Schultz, Lothar, Die Verfassungsentwicklung der baltischen Staaten seit 1940. Commentationes Balticae VI/VII, 309. lp.*

NEKOMŪNISTISKA ATTIEKSME PRET DARBU UN TĀS SODAMĪBA

Šī jautājuma plašāka apskatīšana piekrīt padomju sodu likuma piemērošanai dzīvē Pad. Latvijas republikā, kā arī nākamajai nodaļai par biedru tiesām. Te apskatīsim »buržuazo parādību« secībā padomju iekārtā daudz cilāto jautājumu par »*parazitāro elementu*« *apkaņošanu*.

Latvijas PSR pieder pie pirmajām padomju republikām, kurās likums par pastiprinātu cīņu pret anti-sociālajiem un parazitārajiem elementiem ieguva likuma spēku. Tas notika 1957. g. 12. oktobrī.^{257/} Pusgadu agrāk Pad. Latvijas prese nopublicēja attiecīgo likumprojektu^{258/}, tādā ceļā ar paredzēto paasināto kursu pret privātīpašuma un privātās uzņēmības tieksmēm iedarbinot sabiedrisko domu un padomju iestāžu modrību. Līdzīgi tam, kā tas praktizēts citos gadījumos padomju spaidu līdzekļu pielietošanā, arī šinī akcijā t. s. »parazitāro elementu« apkaņošanu apzināti sasaistīja ar asociālo un kriminālo personu apkaņošanu. Šī likuma piemērošanā Latvijā smaguma punkts pēc visām pazīmēm guļ tomēr uz to personu apkaņošanas un sodīšanas, kam nav »komunistiskas attieksmes pret darbu un sociālistisko īpašumu«, kas »neievēro sociālistiskās sadzīves normas«,^{259/} bet kas dod priekšroku individuāla darba izpratnei un privātajai iniciatīvai. Apkaņojamo personu kategorijā nonākuši arī tie, kas uzdurdamies kolektīvās saimniecības dažādiem trūkumiem un nespējai tos novērst, mēģina pašdarbības ceļā šos trūkumus un nepilnības novērst.

^{257/} *Sovetskaja Latvija*, 1957. g. 15. okt. nr. Arī: *Osteuropa Recht*, Nr. 1, 1958, 233. lp.

^{258/} *Sovetskaja Latvija*, 1957. g. 11. apr. nr. – *Osteuropa Recht*, turpat.

^{259/} *Cīņa*, 1961. g. 8. sept. 213. nr. *Sk. Biedru tiesu nolikums*.

Faktisko situāciju atklāj pati padomju prese. Aprakstot Rīgas centrālo kolchozu tirgu, iebilsts pret kādu sievieti, kas pārdod tirgū amatniecības ceļā ražotas adītas vilnas jaciņas, priekšautus u. tml. priekšmetus^{260/}. Kādā citā Rīgas tirgū, kas ir sīkumtirgus, esot redzami ļaudis, kas pārsvieduši pāri elkonim bikses, otram rokās jauni zābaki, trešā padusē iežmiegts pūkains lakats.^{261/} »Cīņa« jautā: »Kāpēc to pārķ paslepus un baidoties, bet nevis tirgus rūpniecības preču nodalā?« Un pati atbild: »Atbilde vienkārša – tāpēc, ka šeit šī manta parādās ļoti reti. Un tā tas ir arī ar dažām citām precēm, kas dabūjamas no spekulantiem, bet ko gluži vienkārši varētu ražot rūpniecības uzņēmumi«.

Kaut arī visi amatnieki līdz 1949. gadam tika apvienoti arteļos, daži no tiem mēģina piepelnīt brīvajos vakaros vai svētdienās ar apavu gatavošanu, drēbju šūšanu vai tml., ja tiem pasūtīnātājs pienes materiālu. Tie pastāvīgi nonāk konfliktā ar uzraudzības iestādēm un saņēmuši cietuma sodu līdz trim gadiem.^{262/} Tāpat spaidus piedzīvo šie amatnieki arteļi. Tiem paredzēta norma, kas jāizstrādā. Ja trūkst materiālu, kas jo bieži atgadās, tad tas jāsaģādā aplinkus ceļā kaut melnajā tirgū, jo normas neizstrādāšanai kā sekas var būt atļaišana. Rīgas frizieres, kas apvienotas caur saviem arteļiem frizieru trestā, praktizē skaistumkopšanas piederumu un laku saģādāšanu neatļautā ceļā, kā tas redzams no aculiecinieku liecībām.^{263/}

Īpašu problēmu sastopam mazmājiņu, vasarnīcu un citu atļautu celtņu celšanas un iegādāšanās gadījumos. Sliktās padomju būvmateriālu apģādes dēļ, dažs labs spiests nopirkt kādu cementa maisu, ķieģeļus, skārdu, stiklu vai būvkokus melnajā tirgū. To cenas tanī ir augstākas nekā normālā cena. Padomju iestādes tādēļ pēdējos gados pastiprinājušas modrību par šādu ēku celšanu. Aizdomu gadījumos tās liek pierādīt materiālu iegūšanas avotu, kā arī pārbauda, vai ar normālajiem eksistences līdzekļiem šādu personīgu īpašumu vispār varēts iegūt. Padomju iestādēm nācies konstatēt gadījumus,

^{260/} *Cīņa*, 1960. g. 14. apr. 89. nr. Sk. rakstu »Parazīti tirgū«.

^{261/} *Cīņa*, turpat.

^{262/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0284/59 un nr. 0346/63.

^{263/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0188-a/57.

ka daži pilsoņi tikai fiktīvi pieņēmuši kādu darba vietu vai likuši sevi ieskaitīt kolchozā, tanī tikpat kā nestrādā, toties stipri nodarbināti paši savos pasākumos. Kā nesaskanīgas ar sociālistiskā darba principu, tās uzsāka šo parādību pastiprinātu vajāšanu, ieskaitot mantas konfiskāciju.

Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidijs 1962. g. 3. augustā pieņēma *dekretu par māju, vasarnīcu un citu celtnu bezatlīdzības atsavināšanu*, kuŗas pilsoņi uzcēluši vai iegādājušies par līdzekļiem, kas iegūti nestrādājot«. Pēc šī dekreta 1. panta šādi īpašumi ekspropriējami par labu rajona, pilsētas darbaļaužu deputātu padomes komūnālajam fondam, kolchozam vai citai kooperatīvai vai sabiedriskai organizācijai. Apstākļu noskaidrošanai iecelamas īpašas komisijas (2. pants), kas izdarītās pārbaudes rezultātus un komisijas atzinumu liek izskatīt rajona, resp. pilsētas darbaļaužu deputāta padomes izpildu komitejai, kuŗa, ja apsūdzībai ir pamats, pieņem lēmumu par pārbaudes materiālu nodošanu rajona (pilsētas) tautas tiesai. Tā to izskata atklātā tiesas sēdē, piedaloties prokuroram un sabiedrisko organizāciju pārstāvjiem (4. pants). Tautas tiesa ar šo pašu lēmumu var atņemt bijušajam celtnes īpašniekam un ar viņu kopā dzīvojošām personām tiesības lietot apdzīvojamo platību atsavināmajā mājā, vasarnīcā vai citā celtnē.^{264/}

Lai gan šī dekreta un jau agrāk pieņemtā likuma par asociālo un parazitāro elementu pastiprinātu apkaŗošanu dziļākā jēga ir dīkdieņu un spekulantu izskaušana, tie atstājuši neievērotas dzīves situācijas, kas aizskar arī citu pilsoņu personīgo īpašumu. Uz to savā atsauksmē par »Parazītu likumu« bija spiesta norādīt Latvijas Valsts universitātes valststiesību zinātņu katedra. Tā ierosināja grozījumu šī likuma 1. p., ieteicot to nepiemērot darba spējīgiem cilvēkiem, kas pārtiek no līdzekļiem, kas iegūti gan nestrādājot, bet citā veidā, un proti, – mantošanas, dāvināšanas, valsts aizņēmumu obligāciju laimestu u. tml. ceļā.^{265/} Kā republikāniskā likumā, tajā šādu papildinājumu varēja uzņemt, bet likuma izstrādātājiem tas likās nesvarīgi un tie nevēlējās atkāpties no konformitātes, kas

^{264/} Dekreta autentiskais teksts iespiests *Ciņas* 1962. g. 4. augusta nr.

^{265/} *Ciņa*, citēts pēc *Okupētā Latvija* 1957. g. 41. nr., 4.

iezīmē šo likumdošanas kārtojumu visā Padomju Savienībā. Definīcijā nekas nemainījās.

Attiecībā uz māju bezatlīdzības atsavināšanu aprādīto iemeslu dēļ, bez tam izrādījās, ka 1962. g. 3. augusta dekretu attiecina arī uz reliģisko sektu nekustamiem īpašumiem, kas pirkti no saziēdotas naudas uz zināmas personas vārda.^{266/} Tas nepārsteidz tādēļ vien, ka arī mācītājus padomju prese parādusi apzīmēt par »dikdieņiem«. »Cīņa« 1960. gadā konkrētā gadījumā teica: »Katoļu mācītājs Alberts Piebalgs, šis Vatikāna kalps... ir dikdienis un pārtiek no ticīgo sviedriem, bet pret dikdieņiem mūsu zemē arvien asāk nostājas sabiedriskā doma«.^{267/}

Atkārtotās apsūdzībās pret padomju funkcionāriem Latvijā pat »Izvestija« 1960. gadā bija spiesta konstatēt to tieksmes uz nekustamu īpašumu kā privātīpašumu. Tā atklāja gadījumu ar Mežrūpniecības un mežsaimniecības ministrijas darbinieku tādām nolūkam dibināto vasarnīcas celšanas sabiedrību »Mežciems«.^{268/} Ja šinī gadījumā kā apsūdzētie figūrēja galvenokārt no Krievijas atsūtītie funkcionāri, tad citāds bija gadījums, par kuŗu LKP CK sekretārs Voss runāja LKP CK 3. plēnumā 1960. g. Oficiālajā fakti konstatējumā teikts: »K. Mudrajam ir zemes gabals apmēram viena ha lielumā, kas dod viņam gadā vairāk nekā 227 000 rubļu ienākumu... Pavisam nenormāli ir arī tas, ka daži ministriju un resoru atbildīgie darbinieki, tai skaitā arī atsevišķi PSKP biedri, aizraujas ar individuālo māju un vasarnīcu celšanu. Šie ļaudis, acīmredzot, grib ieiet komūnismā ar personīgā īpašumā esošām mājām, vasarnīcām, zemes gabaliem un automašīnām. LPSR Ministru padomes lietu pārvaldnieka vietnieks F. Dukāts, kuŗam Rīgā ir labs dzīvoklis, Ikšķilē cel sev mūra māju ar 93 kv. m. platību, kas izmaksās aptuveni 54.000 rubļus. Bij. Latvijas Valsts izdevniecības vec. revidents Rūdolfs Lācis, kam Rīgā ir 4 istabu komunāls dzīvoklis ar 71 kv. m. platību, Ikšķilē beidz celt divstāvu mūra māju ar 6 dzīvojamām istabām 103. kv. m. platībā un par 100.000 rubļiem.«^{269/}

^{266/} *Forschungsdienst Osteuropa, Mai 1963, Seite 9.*

^{267/} *Cīņa, 1960. g. 19. okt. 249. nr.*

^{268/} *Izvestija, 1960. g. 31. jūlija nr.*

^{269/} *Pēc Okupētā Latvija, 1960. g. 6. (75.) nr.*

Neatkarīgi no šiem gadījumiem Latvijas PSR iestādes un prese veltījušas pūles īstu asociālu parādību apkaņošanai, sevišķi jauniešu vidū, kas dzīvo no savu tuvinieku ienākumiem, paši piepelnīdamies ar spekulāciju, un konsekventi izvairās no sabiedrībai derīga darba.

BIEDRU TIESA

»Tiesu spriež tikai tiesa«, – uz šo pamatprincipu, saskaņā ar Latvijas PSR konstitūcijas 77. pantu, norāda savā komentārā valststiesībnieks E. Ūdris, Latvijas Valsts universitātes dočents. »Neviena cita iestāde nav tiesīga veikt tiesas funkcijas«, turpina viņš un norāda, ka padomju tiesa »sekmē kapitālisma palieku iznīcināšanu cilvēku apziņā, palīdz partijai un valdībai cīnīties pret sabiedrības noziedzīgo un nedisciplinēto elementu pretvalstiskajām tendencēm«, kas neatliekami darāms, jo »vēl nav pilnīgi iznīkušas kapitālisma paliekas daudzu pilsoņu apziņā«. ^{270/} Sabiedriskā jeb biedru tiesa LPSR konstitūcijā nav tomēr pieminēta.

Formāli juridiski ir grūti tādēļ atzīt biedru tiesu vispār par tiesas institūciju, lai gan prof. Richards Lange neizslēdz iespēju tās salīdzināt ar brīvo profesiju un kārtu goda tiesām Rietumos, gan uzsverot to austrumu izcelsmi un atšķirības. ^{271/}

Runājot par šīm rietumnieciskai tiesību apziņai un tiesu tradīcijām svešajām biedru tiesām, nedrīkstam atstāt neievērotu padomju agrīno teoriju par valsts un tiesību nomirdināšanu, t. i. sociālistiskās sabiedrības tālāko izaugsmi, kas šīs institūcijas padarīs liekas. ^{272/} Šo nākotnes vīziju Čruščovs atdzīvināja ar prasību, ka »sabiedriskās kārtības nodrošināšanai un sociālistiskās kopdzīves pamatnoteikumu veidošanai jāpāriet jo ciešāk sabiedrisko organizāciju rokās«. Čruščova

^{270/} G. Kļava, E. Ūdris un A. Tille, *Latvijas PSR konstitūcija*, 121 un 122.

^{271/} Prof. Dr. Richard Lange, *Gesellschaftsgerichte. Vortrag, gehalten auf der Jahrestagung der Deutschen Sektion der Internationalen Juristen-Kommission, West-Berlin 1962*, 51–57.

^{272/} Klibanski, *Gesetze der RSFSR, Text 590*. – Dr. D. A. Loeber, *Gestalt und Funktion des Rechts im sowjetischen System*. In: *Russland-Gestern und heute, Zweite Folge*, 19.

Pēc kara beigām padomju vara netraucēta stājās pie Latvijas varmācīgas sovjetizēšanas. Darbā nogurušajiem strādniekiem stundām ilgi bija jāklausās mītiņu runās

Visas padomju vēlēšanas joprojām bija viltus vēlēšanas, jo jābalso tikai par kompartijas kandidātiem. Vēlētājus uzrauga un sarakstus izsniedz, piemēram, tāda uzticības persona kā biedrene M. Skuteļska

Par spīti reliģiskajām vajāšanām, bez baznīcas palikušie ticīgie pulcējas uz dievstārdiem pārpildītā, šai vajadzībai improvizētā telpā

Deportācijām turpinoties, daudzi izsūtītie nometināti pie polārā loka kā šie kādreizējie latviešu leģionāri - tagad padomju ogļrači

programma paredzēja jaunas kārtības radīšanu, kur tiesa izpilda savas funkcijas paralēli sabiedriskajām organizācijām.^{273/}

Kādas ir šīs organizācijas, uz to norāda, līdzīgi citu padomju republiku likumiem, Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija 1961. g. 6. septembra dekrets par Biedru tiesu nolikuma apstiprināšanu un spēkā stāšanos.

Latvijas PSR Biedru tiesu nolikuma 8. pants paredz, ka biedru tiesas izskata lietas:

1/ ko ierosinājušas arodbiedrības, fabriku, rūpnīcu vai vietējās komitejas, tautas brīvprātīgo vienības sabiedriskās kārtības sargāšanai, ielu, namu, iecirkņu vai kvartālu komitejas un citas sabiedriskās organizācijas un pilsoņu sapulces;

2/ ko ierosinājušas vietējo darbaļaužu padomju izpildkomitejas un padomju pastāvīgas komisijas;

3/ par ko ziņojušas valsts iestādes, uzņēmumu, iestāžu un organizāciju vadītāji un kolchozu valdes;

4/ saskaņā ar materiāliem, ko iesniegusi tiesa, prokurors vai ar prokurora piekrišanu izziņas iestādes;

5/ sakarā ar pilsoņu ziņojumiem;

6/ pēc pašas biedru tiesas iniciatīvas.

Latvijas PSR Biedru tiesu nolikums ietverts divdesmit divos pantos un piecās nodaļās. Pēdējām doti apzīmējumi pēc satura, un proti, pirmajai nodaļai, kas aptver 1.—4. pantu: »Biedru tiesu uzdevumi un organizēšanas kārtība«; otrajai nodaļai (5.—7. pants) — »Lietas, kas jāizskata biedru tiesām«; trešajai nodaļai (8.13. pants) — »Kārtība, kādā izskatāmas lietas biedru tiesās«; ceturtajai nodaļai (14.—20. pants) — »Sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļi, ko piemēro biedru tiesās«; piektajai nodaļai (21. un 22. pants) — »Biedru tiesu vadīšana«.

Kaut arī Latvijas PSR Biedru tiesu likuma pamatā ir PSRS Augstākās Padomes un Tautu Padomes likumprojektu izstrādāšanas komisijās izstrādātais likumprojekts, kas publicēts »Izvestijā«, tas nedaudz modulēts.^{273a/}

^{273/} Dr. D. A. Loeber, *Rechtsverfolgung durch das Kollektiv, Ost-Probleme Nr. 19, 1959.*

^{273a/} Y. P. Mironenko, *Harsher Treatment for Petty Offenders in the USSR. Sk. Bulletin, Institute for the Study of the USSR, Vol. VII. March 1960. No 3, page 22.* — *Izvestija, 1959. g. 23. oktobra nr.*

Latvijas PSR Biedru tiesu nolikuma 1. panta autentiskais teksts ir šāds:

»Biedru tiesas ir vēlētas sabiedriskas iestādes, kuŗu uzdevums ir aktīvi palīdzēt audzināt pilsoņus tādā garā, lai tiem būtu komunistiska attieksme pret darbu un sociālistisko īpašumu un lai tie ievērotu sociālistiskās sadzīves normas, palīdzēt attīstīt padomju cilvēkos kolektīvisma un biedriskas savstarpējas palīdzības jūtas, iemācīt viņiem turēt augsti pilsoņu cieņu un godu. Biedru tiesu darbā galvenais ir novērst tiesību pārkāpumus un nodarījumus, kas kaitē sabiedrībai, audzināt cilvēkus ar pārliecināšanu un sabiedrisku ietekmēšanu, radīt neiecietību pret jebkuŗiem nodarījumiem, kas vērsti pret sabiedrību. Biedru tiesas bauda kolektīva uzticību, pauž tā gribu un ir atbildīgas kolektīva priekšā.«

2. pants uzskaita partikulāri visas iestādes un uzņēmumus, kam tiesība nodibināt biedru tiesu. To var nodibināt kolektīvos, kuŗos nav mazāk par 50 cilvēkiem.

Pārsteigumu sagādāja »Cīņa«, jau apmēram gadu iepriekš, t. i. 1960. gadā, paziņojot, ka Latvijas PSR darbojas vairāk par 2000 biedru tiesu.^{274/} Tātad to eksistence dibinājusies jau pirms minētā republikāniskā dekreta uz PSRS 1959. g. likumprojekta, kas arvien vēl atradās likumprojekta stadijā un pēc Latvijas PSR konstitūcijas noteikumiem jau federatīvo tiesību izpratnē nevarēja atrast jebkādu pielietojumu praksē. Šis fakta konstatējums norāda uz patvaļu Latvijas PSR tiesiskajā iekārtā, kā arī uz padomju federatīvas republikas suverēnitātes tiesību aizskārumu.

Katras biedru tiesas darbības laiks ir viens gads. Tās ievēl darbaļaužu kolektīvu kopsapulcē. Biedru tiesas locekļu skaits nav ierobežots; ievēlamo skaitu katrā konkrētā gadījumā nosaka kopsapulce. (3. p.) Biedru tiesas locekļi atrodas zem kontroles, jo 4. pants paredz, ka »biedru tiesas locekļus, kas neattaisno tiem parādīto uzticību, kopsapulce var atsaukt pirms termiņa.«

Visai svarīgs ir 5. pants. Dodam tā pilnu tekstu:

»Biedru tiesas izskata lietas:

^{274/} Cīņa 1960. g. 25. nr. 280. nr. Sk. arī: Ād. Šilde, Kolektīva biedru tiesa, Latviešu Juristu raksti, 1961. g. 5. nr., 16. lp.

1/ par darba disciplīnas pārkāpšanu, tai skaitā: par darba kavēšanu bez attaisnojošiem iemesliem, par novēlotu ierašanos darbā vai priekšlaikus aiziešanu no darba; par darba sliktu izpildīšanu vai dīkstāvi sakarā ar darbinieka negodīgu izturēšanos pret saviem pienākumiem; par drošības tehnikas noteikumu un citu darba aizsardzības noteikumu neievērošanu, izņemot gadījumus, par kuriem paredzēta kriminālatbildība; par inventāra, instrumentu un materiālu bojāšanu aiz nevērības;

2/ par parādīšanos iereibušā stāvoklī un nepieklājīgu uzvedību sabiedriskās vietās un darbā;

3/ par necienīgu izturēšanos pret sievieti, bērnu audzināšanas pienākumu nepildīšanu, par necienīgu izturēšanos pret vecākiem.

4/ par goda aizskaršanu, kolektīva locekli apkaunojošu izdomājumu izplatīšanu, ja šie nodarījumi izdarīti pirmo reizi, par lamāšanos nekārtīgiem vārdiem;

5/ par koku un citu zaļo apstādījumu bojāšanu;

6/ par dzīvojamo un neapdzīvojamo telpu un komunālo ierīču bojāšanu, ja tā nav nodarījusi ievērojamus zaudējumus;

7/ par iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu dzīvokļos un kopmītnēs; par īrnieku strīdiem sakarā ar palīgtelpu izmantošanu, dzīvokļa apkopšanu, maksu par komunālajiem pakalpojumiem un par zemesgabalu izmantošanas kārtības noteikšanu mājīpašuma līdzīpašniekiem;

8/ par mantiskiem strīdiem starp pilsoņiem, kas ir viena un tā paša kolektīva locekļi, par summu līdz 50 rubļiem, ja strīda dalībnieki piekrīt lietas izskatīšanai biedru tiesā;

9/ par citiem pret sabiedrību vērstiem pārkāpumiem, par kuriem nav paredzēta kriminālatbildība;

10/ par administratīviem un citiem maznozīmīgiem tiesību pārkāpumiem, ja milicijas un prokurātūras iestādes vai tiesa uzskata par nepieciešamu tādu lietu nodot biedru tiesas izskatīšanai.»

Izskatot lietu un pieņemot tajā lēmumu, biedru tiesa balstās uz spēkā esošajiem likumiem, biedru tiesas nolikuma un sava sabiedriskā pienākuma apziņas /14. p./. Kas saprotams ar »sabiedriska pienākuma apziņu«, padomju iekārtā katram ir skaidrs. Tas nozīmē, ka lēmumam jābalstās uz t. s. padomju morāles principiem, bet kas ir šis princips, to nosaka komunistu partija un tās tiesās vajadzības.

Kādi ir sodi un t. s. sabiedriskās ietekmēšanas līdzekļi, to nosaka nolikuma 15. pants:

»Biedru tiesa var vainīgajam piemērot šādus ietekmēšanas līdzekļus:

1/ uzlikt par pienākumu publiski atvainoties cietušā vai kolektīva priekšā;

2/ izteikt biedrisku brīdinājumu;

3/ izteikt sabiedrisku nopēlumu;

4/ izteikt sabiedrisku rājienu, publicējot to presē vai bez publikācijas;

5/ uzlikt naudas sodu līdz 10 rubļiem, ja pārkāpums nav saistīts ar darba disciplīnas pārkāpšanu;

6/ ierosināt uzņēmuma, iestādes vai organizācijas vadītājam jautājumu par to, ka vainīgajam saskaņā ar spēkā esošajiem darba likumiem jāpiemēro viens no šādiem līdzekļiem: vainīgā pārcelšana zemāk atalgotā darbā vai pazemināšana amatā;

7/ ierosināt jautājumu par vainīgā izlikšanu no dzīvokļa, ja ar viņu nav iespējams kopā dzīvot vai, ja viņš nesaudzīgi izturas pret dzīvojamo fondu, vai ļaunprātīgi nemaksā īres naudu;

8/ līdz ar šā panta 1. līdz 7. punktā paredzēto ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu, biedru tiesa var uzlikt vainīgajam par pienākumu atlīdzināt ar viņa nelikumīgajām darbībām nodarītos zaudējumus par summu, kas nepārsniedz 50 rubļu.»

Norādītos ietekmēšanas līdzekļus var nepiemērot, ja vainīgais atklāti atzīstas un nožēlo savu vainu, atklāti atvainojas kolektīva vai cietušā priekšā un labprātīgi atlīdzina nodarītos zaudējumus. (16. p.).

18. pants nosaka, ka biedru tiesas lēmums ir galīgs. 20. pants bez tam rēgulē uzlikto sodu deldēšanu samērā īsos termiņos.

No sodītām personām gan sagaida radikālu labošanos dzīves veidā, t. s. »pāraugšanu« sociālistiskās sabiedrības ideālu garā un izpratnē. Biedru tiesai tādēļ piekriņ uzdevums celt sadzīves kultūru. Par to »Cīņa« izsakās: »Neviens biedru tiesas lēmums nedrīkst izdzist bez pēdām, ar to jāiepazīstina vietējā sabiedrība, kolektīvs, un, lai pati tiesa arī raugās, kā amatpersonas novērs slikto izdarību cēloņus, kā tiesātais labojas un pāraug.«^{275/}

^{275/} Cīņa, 1962. g. 26. jūl. 174. nr.

Biedru tiesas nav pakļautas Tieslietu ministrijai. Tās vada arobbiedrības vai padomju administrācijā paredzētas izpildkomitejas (21. pants).

Kā redzams, tad biedru tiesa iejaucas civīlās tiesas, kā arī darba un īres tiesu kompetencē.

Par biedru tiesu darbību Latvijas PSR jau pirms nolikuma spēkā stāšanās plaši izteicās LPSR Augstākās tiesas priekšsēža vietnieks V. Kauke, uzsvērdams sevišķi to sabiedrības ietekmēšanas funkciju. »Vajadzīga sabiedrības iejaukšanās. Vajadzīga neiecietības atmosfāra pret tādiem, kas sagandē citu cilvēku dzīvi. Šīs lietas daudz sekmīgāk var izskatīt biedru tiesas vainīgā darba vai dzīves vietā, kur to tiesā darba biedri vai kaimiņi.«^{276/} Šiem kriminālpolitiskajiem apsvērumiem Kauke pievienoja norādījumu, ka mazsvarīgu noziegumu gadījumos tautas tiesa nodos biedru tiesām daļu savu lietu. Ciktāl tas noticis, nav uzzināms. Apspriežot Maskavā izstrādāto likumprojektu, vairāki Rīgas tautas tiesneši izteica atklātu kritiku par to.

Rīgas Proletāriešu rajona 4. iecirkņa tautas tiesnese Toma teica: »Bažas rada tas, vai ar jauno likumu būs atrasts vislabākais ceļš, kā izolēt sabiedrībai kaitīgus cilvēkus. Sabiedrības domai, protams, liela nozīme. Tomēr mēs melosim, ja sacīsim, ka mūsu sabiedrība vienmēr izrāda dzīvu interesi par dažādām nebūšanām. Šodien vēl tā nav. Tādēļ vienam otram būs pilnīgi vienalga, vai blakus dzīvotājs strādā vai nestrādā, sak': »ne mana cūka, nedz mana druva«. Viņš jau mani neaiztiek. Mani viņš neapzog. Bez tam tiesu prakse rāda, ka daži namu pārvaldnieki, kam sabiedriskā soda realizēšanā izšķiroša nozīme, bieži vien pieņem kukuļus, paši spekulē.« Staļina rajona 3. iecirkņa tautas tiesnesis Skadolts paredzēja vēl ļaunākas sekas: »Jau tagad jāparedz, ka praksē jaunais likums var tikt iztulkots nepareizi un, ap namu pārvaldnieku salasoties grupai līdēju, sodīts var tikt godīgs cilvēks.«^{277/} Līdzīgi izteicās vēl tautas tiesnese Ozoliņa u. c.

^{276/} *Cīņa*, 1960. g. 25. novembra 280. nr.

^{277/} *Cīņa*, 1957. g. 17. aprīļa nr.

Citāda rakstura bažas turpretim parādījās plašākajos iedzīvotāju slāņos, ko drastiski parāda kāda »Cīņa«^{278/} iespiesta replika:

»Šodien būšot biedru tiesa, – dzird runājam kādu Rīgas metalla izstrādājumu rūpnīcas strādnieku«.

– »Ne biedru tiesa, bet dažu cilvēku lēmuma apstiprināšana, – kāds izmet. – Vai tad tu tajās neesi piedalījies?«

Ne mazāk skaidri »uzpiesta lēmuma« akcentējums parādās kādā »Komsomoļskaja Pravda« ziņojumā no Rīgas, ko pārspieda »Cīņa«.^{279/} Tanī runāts par trūkumiem Latvijas Valsts universitātes darbā. Raksta autors V. Luckis izsakās: »Man gadījās pašam piedalīties biedru tiesas sēdē. Piecas universitātes absolventes atteicās braukt darbā uz laukiem. Trīs no viņām vispār neieradās sapulcē, divas paskaidroja, ka tām 'nepatīkot strādāt par skolotājām'. Visas 5 pareizi un pamatoti nosodīja. Taču spriedumu studenti, kas piedalījās biedru tiesā, noklausījās visai vienaldzīgi. – Vai tad mēs viņas sodījām – atbildēja filoloģes A. Azace un D. Kristovska. – Kas tad tā par biedru tiesu – tikai pasniedzēji!«

Acīm redzot, šinī gadījumā lieta grozījies ap padomju varas pielietoto latviešu jauniešu izsūtīšanu uz attālajiem Krievijas apgabaliem. Kaut arī to konsekventi apzīmē par »brīvprātīgu«, tas ir spaidu līdzeklis pret vidusskolas un augstāko mācības iestāžu audzēkņiem, kādēļ izraisījis jauniešos un viņu vecākos manāmu pretestību.

No vairākiem biedru tiesas lēmumiem redzams, ka vainīgo sodīšana savienota ar »izraidīšanu no pilsētas«, konkrēti – vienā gadījumā no Rīgas,^{280/} otrā – no Ventpils.^{281/} Vai ar to jāsaprot jauniešu attālināšana no dzimtenes un izsūtīšana spaidu darbos Krievijā, nav norādīts.

Biedru tiesa katrā ziņā ir ass ierocis padomju varai nevēlamo parādību apkaņošanā. Tās piespriestie sodi ir subsidiārs kriminālvajāšanas līdzeklis, vismaz iebaidīšanas un preventīvs līdzeklis šādu parādību ierobežošanā. Vai tās sevi attaisnos kā »sabiedrības ietekmēšanas līdzeklis«, ar ko pa lielākai daļai

^{278/} Cīņa, 1961. g. 27. jūlija nr. rakstā »Vainīgais tikai apvainojās«.

^{279/} Pēc: Cīņa, 1961. g. 9. apr. 71. nr.

^{280/} Cīņa, 1960. g. 23. sept. 227. nr.

^{281/} Cīņa, 1960. g. 5. oktobra 237. nr.

domāta pilsoņu pāraudzināšana »komūnistiskā attieksmē pret darbu un sociālistisko īpašumu«, ir vēl pārāgri spriest, jo to darbības laiks šādam novērtējumam vēl ir par īsu.

Kaut arī biedru tiesa paredzēta hulīganisma, darba disciplīnas pārkāpumu u. tml. parādību apkaņošanai, tad tai krietni daudz darba, – kā to rāda padomju prese, – sagādā cīņa ar sīkajām zādzībām kolchoza vai sovchoza kopbarības izbaņošanā t. s. »personiskajiem lopiem« vai kolektīvo minerālmēslu krājumu izlietošanā piemājas zemītei. Pieņertās personas nodod sodīšanai gan tautas, gan biedru tiesai. No kāda »Cīņa« 1963. g. ziņojuma redzams, ka Neretas padomju saimniecības biedru tiesa sodījusi par šāda veida sīkām zādzībām divi telkopjus, vienu ar 50 rubļu un otru ar 78 rubļu naudas sodu.^{282/} Par labības zādzību Saldus rajona kolchozā »Kommunārs« 1963. g. biedru tiesa izsprieda lietu tikai pret 16 gadus veco apsūdzēto, kamēr gados vecāko līdzvainīgo nodeva tautas tiesai.^{283/} No šī gadījuma redzams, ka biedru tiesa piesavinājusies zināmas jaunatnes tiesas funkcijas. Īpaša problēma radusies ar visai izplatīto maizes izbaņošanu lopiem. Kolektīvais sadzīves veids radījis apstākļus, kas sadūries ar privātsaimnieciskajām interesēm un normālas eksistences jautājumiem. Tā rezultātā radušies delikti, kas kā tādi pazīstami tikai padomju iekārtai. Konflikti, kas ar to radušies, nav ar politiskas pretestības raksturu, bet tos izraisījusi pati sociālistiskā sadzīves iekārta un noteikumi savstarpējām attiecībām kolektīvā. Arī padomju biedru tiesa ir tāds iestādījums, kam tikai sakars ar sociālistiskās kopdzīves jaunradītiem apstākļiem, ja neskaita tādas parādības kā hulīganismu, žūpību un darba disciplīnas pārkāpumus, kuņru novēršanai normālā gadījumā paredzēti administratīvi sodi un svarīgākajos gadījumos kriminālvajāšana.

Radikālāku sociālistisku reformu gadījumā, kā piem. lauksaimniecības zemes piespiedu kolektīvizācijā, padomju varai bij, acīmredzot, iemesls sagaidīt sīvu un nelokāmu pretestību, kādēļ šādos gadījumos tā paredzēja pretestības laušanai visstingrākos līdzekļus, un viens no tiem bija lauksaimnieku deportācija. Šāda veida represijas skāra arī lielu daļu patstāvīgo amatnieku un uzņēmēju.

^{282/} Cīņa, 1963. g. 21. nov. 274. nr.

^{283/} Cīņa, 1963. g. 4. sept. 209. nr.

VALSTS DROŠĪBAS ORGANI (ČEKA)

Padomju iekārtas nostiprināšanā Latvijā sevišķa loma piekritusi politiskajai policijai. Tautā tā pazīstama ar čekas^{284/} nosaukumu. Par spīti valsts drošības pārvaldes biežām nosaukumu maiņām, arī paši padomju varas pārstāvji Latvijā labprāt lieto čekas un čekista apzīmējumu. Sevišķi raksturīgi tas 1963. gada beigās izpaudās LPSR Ministru padomes Valsts drošības komitejas priekšsēdētāja Longina Avdjukeviča^{285/} vārdos: »Mūsu drošības darbinieki jeb, kā tos ar mīlestību sauc tauta, čekisti palīdzēja tautai uzvarēt grūtajās pilsoņu kara dienās... Latviešu čekisti var atskatīties uz slavenām cīņas tradīcijām. Daudzi leģendārā pilsoņu kara laika čekisti nāca no latviešu strādnieku šķiras un sarkano strēlnieku pulkiem. Līdzās F. Dzeržinska vārdam padomju tauta allaž glabās gaišā piemiņā viņa vietnieka Petersa, latviešu čekistu Bērziņa, Lāča un daudzu citu vārdus.«^{286/}

^{284/} Čekas apzīmējums radies 1917. g. 20. decembrī, kad pēc Oktobra revolūcijas nodibināja ārkārtēju komisiju kontr-revolūcijas un sabotāžas apkarošanai visā Krievijā (tas sastādās no krievu nosaukuma pirmo burtu iniciāliem). 1922. g. čeku pārdēvēja par G.P.U., 1923. g. par O.G.P.U., 1934. g. par N.K.V.D., 1946. g. par M.V.D. un M.G.B., atkarībā no funkcijām, bet 1954. g. par M.V.D. un K.G.B. Stučkas valdības laikā čeku apzīmēja par »Politisko nodaļu«. Tā atradās Rīgā, Elizabetes ielā 17. 1940. gadā un kopš 1944. g. rudens tās galvenais sēdeklis ir Rīgā, Stabu ielā 12. resp. Brīvības ielā 37/39, jo tas nometinājies stūrā namā.

^{285/} Cīņa, 1963. g. 20. dec. 298. nr. – Longinu Avdjukēviču nozīmēja čekas priekšnieka amatā 1963. g. 30. janvārī. Kopš 1934. g. 15. maija viņš darbojies komunistu pagrīdē Ludzas pagastā. Sal. Latgales partizāni, 182. 1p.

^{286/} Cīņa, 1963. g. 20. dec. 30. janv. nr.

Uz čekas jeb Valsts drošības komitejas nepieciešamību komūnistiskajā iekārtā norādīts Latvijas PSR konstitūcijas 43. pantā. Valsts drošības komiteja kā valsts organs tiesību ziņā pielīdzināta ministrijai^{287/}. Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs tādēļ ir ministra rangā.

Padomju režīma sākuma gados LPSR Ministru padomes sastāvā bija Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs. 1953. g. Rīgā dekreta kārtībā »Valsts drošības komiteju« apvienoja ar iekšlietu ministriju, abām dodot kopēju nosaukumu »Iekšlietu ministrija«,^{288/} bet jau gadu vēlāk, 1954. g. 27./28. maijā LPSR Augstākās padomes 3. sasaukuma 5. sesijā atgriezās pie vecā nosaukuma. Ar Augstākās padomes prezidija īpašu dekretu šis resors dēvēts atkal par »Valsts drošības komiteju«^{289/}. Tā darbojas kā patstāvīgs LPSR Ministru padomes resors un kopš 1955. gada nav vairs pakļauta LPSR iekšlietu ministrijas kompetencei.^{290/} Faktiski galvenos rīkojumus tā saņem no Maskavas.

Arī čekas galvenos vadītājus, sākot ar 1944./45. gadu, deva no Krievijas atsūtītie krievi vai Krievijas latvieši. No pēdējiem sevišķa loma piekrita ģenerālmajoram *Augustam Eglītim* un majoram *Kiršbaumam* ^{291/}). Tomēr to rīcība neliekas tik rigo-roza kā viņu priekšgājēja S. Šustina^{292/} darbošanās 1940./41. gadā, ar kura vārdu saistās vislielākās masu slepkavības Latvijā.

^{287/} G. Kļava, E. Ūdris u. A. Tille, *Latvijas PSR konstitūcija*, 96. 1p.

^{288/} *Highlights*, Vol. I, Issues 1-7, No 4, Sept., 1953. Page 24. *Sal. Okupētā Latvija*, 1954. g. 2. nr., 3. 1p.

^{289/} *Okupētā Latvija*, 1955. g. 20. nr., 22. 1p.

^{290/} *Turpat*.

^{291/} *LSK archīva liec. nr. 0154/55, nr. 0158/55 un nr. 0187/57. Sal. Šilde, Važu rāvēji*, 21. 1p.

^{292/} *S. Sustins bija Valsts drošības komitejas komisārs kapteiņa pakāpē. Viņš sastādīja un parakstīja apcietināto sarakstus. Nāves spriedumus tas mīlēja parakstīt ar sarkanu tinti. Sk. Baigais gads. Attēlu un dokumentu krājums par boļševiku laiku Latvijā no 1940. g. 17. jūn. līdz 1941. g. 1. jūl. Rīgā, Zelta Abele, 1942. 82. u. c. lp. Sal. ar Vēstījumu Amerikas latviešiem 1942. g. vasarā, kam bija pievienoti 200.000 Latvijas iedzīvotāju paraksti. Ne mazāka loma*

Sākot ar 1944./45. gadu, visā Latvijas teritorijā izveidoja jaunu, plašu un modru čekas iestāžu tīklu. Tā centrs palika Rīgā, Stabu ielā, bet Rīgas rajonam tāds atradās Skolas ielā 30. Tā kā dzelzceļniekus, jūrniekus u. c. arodu piederīgos izsekoja īpašas valsts drošības iestādes, tad to skaits Rīgā vien sasniedza 36^{293/}. Dažādām funkcijām bija paredzēti čekas pagrabi Rīgā, Raiņa bulvārī, kur no 1941.-44. g. darbojās vācu Gestapo.

Valsts drošības iestādes ar tām piederīgām aresta telpām politiski ieslodzītiem, turpināja darboties līdz 1964. gadam²⁹⁴) visās lielākajās Latvijas provinces pilsētās. Bez tam darbojās plašs ziņotāju tīkls uz vietām. Dažādiem uzņēmumiem un prāvākām mācības iestādēm bija izraudzīti savi ziņotāji.

Valsts drošības iestādes Padomju Latvijā pārzina arī *cenzūru*. Sevišķi rūpīgai kontrolei pakļautas vēstules, kuņas sūta uz ārzemēm vai kas nāk no rietumzemēm. No kādas iegūtas liecības redzams, ka par ārzemju vēstuļu nodaļas vadītāju Rīgā darbojas tieši čekas darbiniece. Aizdomīgās vēstules atver un fotokopē, pēc kam tās dažos gadījumos tomēr nosūta adresātam. Šādu tekstu fotokopijas pievieno attiecīgas personas lietai (kaut arī to pagaidām neizaicina uz pratināšanu).^{295/} Tomēr zināmi arī gadījumi, kur sakarā ar padomju režīmam nevēlamām vēstulēm, to rakstītāji vai saņēmēji izaicināti nopratināšanai uz čeku. Dažas vēstules adresāti saņēmēši ne caur pastu, bet čekā, kurp tos satura sīkākai noskaidrošanai izaicināja.^{296/}

Čekai piekūrīt arī uzdevums savervēt starp rietumu tūristiem padomju režīmam nepieciešamos spiegos.

»Modrības paaugstināšanas jautājumiem pastāvīgi jābūt partijas organizāciju centrā«, norādīja Valsts drošības kom. prjs Avdjukēvičs LKP XIX kongresā 1963./64. g., aicinādams

Rīgas čekā piekrita Alfonsam Novikam, kas figūrēja Padomju Latvijas valdībā 1940./41. g. kā iekšlietu ministrs un sākot ar 1944./45. g. ilgus gadus kā Valsts drošības komitejas priekšsēdis.

^{293/} LSK arhīva liec. nr. 160/55.

^{294/} 1964. gads šē minēts tikai kā laika robežai iegūtiem un šinī darbā iestrādātiem faktiem un liecību materiāliem.

^{295/} LSK arhīva liec. nr. 0220/57.

^{296/} DV liecība E., 1954. gadā.

LKP biedrus čekas palīgdienestā. »Modrībai vienmēr jāpaliek mūsu arsenālā kā nerūsējošam ierocim pret naidīgo buržuazi-
sko ideoloģiju, pret imperiālisma aģentiem.^{197/}

Šādus »imperiālisma aģentus« čeka saskata arī latviešu emi-
grantos, sevišķi viņu vadoņos. Visplašāk par to izteicies *Jānis*
Vēvers, kas veica Valsts drošības komitejas priekšsēža pienā-
kumus līdz 1963. gada janvāra beigām. Latviešu emigrācijas
vadoņus (daļu no tiem nosaukdams vārdā) viņš apzīmēja par
»latviešu tautas visbīstamākajiem ienaidniekiem«.^{298/} Viņi un
Latvijas neatkarības laiku sūtni attīstot noziedzīgu darbību
pret padomju varu un kalpojot rietumu slepenajiem dienestiem.
Tādēļ viņu darbība jāpārtraucot čekai, ko tā arī darot.

---

^{297/} *Cīņa*, 1963. g. 26. dec. 303. nr.

^{298/} *Cīņa*, 1960. g. 2. jūn. nr.

MASU DEPORTĀCIJAS

Apvienoto Nāciju Saimniecisko un sociālo lietu padome sadarbībā ar Starptautisko darba biroju Ženēvā nodibināja 1951. g. īpašu komisiju – *Ad Hoc Committee on Forced Labor* – kurai piekrita uzdevums noskaidrot spaidu darba jautājumu visā pasaulē. Šis sadarbības orgāns 1953. gadā publicēja plašu pārskatu, kas kā papildu dokuments Nr. 13 pievienots UNO Saimnieciskās un sociālās padomes 16. sesijas oficiālajiem protokoliem un figūrē kā dokuments Nr. 36 Starptautiskā Darba biroja Studiju un pārskatu krājumos.^{299/} Šie izmeklējuma rezultāti dod diezgan plašu pārskatu par deportācijām un spaidu darbu Padomju Savienībā. Tanīs atspoguļojas arī masu deportāciju norise Latvijā un pārējās Baltijas valstīs. Faktu materiāla izvērtējums parādās padomju sodu sistēmas aspektā. Pēc šiem noskaidrojumiem masu deportācijas padomju vara pielieto kā politisku spaidu līdzekli un kā sodu par apkarojamu politisku uzskatu izplatīšanu.

Kā starptautiskas sadarbības institūcija minētā *Ad hoc*-komisija bija spiesta ierobežot savu izmeklēšanu un vienoties par stipri mēreniem formulējumiem. Kā zināms, šinī izmeklēšanas darbā piedalījās arī Padomju Savienības pārstāvji. Daudz svarīgāks par pieņemtajiem lēmumiem tādēļ ir pats liecību materiāls, un tas ļauj taisīt patstāvīgus slēdzienus, sevišķi, ja tam pievieno plašo faktu un liecību materiālu, kas apskatāmā jautājumā sakrājis vairāk desmit gadu laikā un visnotaļ ir kļuvis pieejams.

Bet, lai noskaidrotu padomju masu deportāciju īsto jēgu un izpausmi, nepieciešamas kā sīkākas padomju sodu sistēmas, tā visas marksisma-ļeņinisma doktrīnas un padomju varas praktiskas pielietošanas studijas. Tas pats par sevi būtu vesela

---

^{299/} *Sk. Report of the Ad Hoc Committee on Forced Labour, Geneva 1953. E/2431 United Nations and International Labour Office.*

pētījuma darba objekts, pie tam visai nepieciešams, jo līdzīnējie problēmas aplūkojumi ir pārāk vienpusīgi un šauri.

David J. Dallins, kas padomju soda nometņu un spaidu darba jautājumam ilgus gadus nodevies ar lielu rūpību, pievērsās šī jautājuma apskatīšanai arī no savas puses padomju krimināltiesību sistēmas aspektā, prezumēdams šo spaidu pielietošanā it kā soda sastāvu.^{300/} Apskatīdams spaidu darbu sistēmas un deportāciju vēsturisko attīstību Padomju Savienībā, gan arī viņš konstatē tik svarīgus faktus, kā lēta darba spēka sagādāšanas problēmu^{301/} un spaidu darba sakaru ar padomju saimniecības piegades plāniem. Tāpat viņš norāda uz kara saimniecības apsvērumiem un NKVD/MBG tīri administratīviem soļiem politiski bīstamu un padomju saimniecībai noderīgu darba kontingentu sakomplektēšanā.^{302/} Spaidu darba saimniecisko nozīmi uzrāda arī *Ad hoc*-komisijas izmeklēšana.^{303/} Bet tam visam pievienojas vēl viens faktors, kuŗa svarīgumu deportāciju plānojumā uzrāda *Padomju Savienības jautājumu pētniecības institūts* (Institut zur Erforschung der UdSSR) savā dokumentētā studiju krājumā »Genocide in the USSR«, un proti – padomju augstāko instanču nolūks apzināti iznīcināt nelielās nekrievu tautas un etniskās grupas Pad. Savienībā.^{304/} Kā šis, tā citi pētījumi, no kuriem te vēl būtu minams *Švābes* »Genocide in the Baltic States«, dod apstiprinājumu apgalvojumam, ka Latvijas un abu pārējo Baltijas nāciju gadījumā no padomju puses pielietots genocīds.^{305/}

Nekādā gadījumā nevaram tādēļ aprobežoties ar masu deportāciju problēmas apskatīšanu padomju kriminālsodu sistē-

^{300/} *David J. Dallin, Verbrechen und Strafrechtssystem. In: Handbuch des Weltkommunismus, 348-361.*

^{301/} *David J. Dallin and Boris Nicolaevsky, Forced Labor in Soviet Russia. Citēts pēc to pašu autoru »Arbeiter oder Ausgebeutete? Das system der Arbeitslager in Sowjet-Russland« 43 ff.*

^{302/} *Turpat, 113 ff.*

^{303/} *Report of the Ad hoc-Committee on Forced Labour, 426.*

^{304/} *GENOCIDE IN THE USSR, Studies in Group Destruction. Institute for the Study of the USSR, sevišķi 1-16, 219, 226 un 231.*

^{305/} *Arveds Svabe, LLD. Genocide in the Baltic States, 22-50.*

mā, kam būtu sakars ar parastu kriminālvajāšanu pret personām, kas vainojamas kādā kriminālā nodarījumā. To apgāž tīri eksakti fakti, kā piemēram, zīdaiņu un mazgadīgo izsūtīšana uz Sibīriju. No 1941. g. 13./14. jūnijā deportēto 15.081 kopskaita, 3.332 bija bērni jaunāki par 16 gadiem (291 no tiem nepārsniedza pirmo dzīvības gadu).^{306/} Padomju sodu likumi paredz mazgadīgo sodīšanu tikai ar 12. dzīvības gadu, bet katrā šādā gadījumā jābūt pierādītam nozieguma sastāvam, un mazgadīgo sodīšanu izdara tiesa.

Baltiešu deportāciju gadījumā skaidrību ienes NKVD slepenā pavēle Nr. 001223, kas izdota 1939. g. 11. oktobrī Maskavā un ko parakstījis Valsts drošības tautas komisāra vietnieks *Serovs*.^{307/} Vairāk nekā astoņus mēnešus pirms Latvijas un abu Baltijas kaimiņvalstu militārās okupācijas šī iestāde sīki izplānoja »pretpadomju elementu« izsūtīšanu no Baltijas republikām. Šinī pavēlē jau bija paredzēta šo pretinieku (pagaidām abstraktā nozīmē) izsūtīšana kopā ar viņu ģimenēm. Šo baltiešu deportāciju minētā pavēle apzīmē par »politiski ļoti svarīgu uzdevumu«.

Pavēle Nr. 001223 nosaka, ka »liels vairums izsūtāmo apcietināmi un izvietojami īpašās nometnēs, bet viņu ģimenes nosūtāmas tālo novadu speciālās nometinājuma vietās«. Apcietinājuma brīdī ģimenes galva nav informējams par tā atšķiršanu no ģimenes locekļiem. Apcietināšanu paredz uzdot vēl dībināmām NKVD operatīvajām »troikām« Baltijas valstīs.

Neatkarīgi no tā, vai padomju vara Baltijas valstīs atdursies uz iedzīvotāju pretestību vai ne, jau sīki izstrādāta deportāciju instrukcija, paredzot zināma kontingenta aizvešanu uz spaidu darba nometnēm un izsūtījuma apgabaliem. Šeit skaid-

^{306/} *Turpat, 30. These Names Accuse, 32.*

^{307/} *Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States into the USSR. Third Interim Report of the Select Committee on Communist Aggression. House of Representatives. 83-rd Congress, Second Session. H. Res. 346 and H. Res 438. Appendix B¹, 464-468.*

ri parādās nolūks pielietot pret Baltijas tautu piederīgiem politiskas represijas, kā arī jau iepriekš iekalkulēt darba spēka rezerves padomju spaidu darba aparātam. Runāt par kādu padomju krimināltiesību pielietojumu vainīgo sodīšanai tātad baltiešu masu deportāciju gadījumā ir pilnīgi nevietā. Ja arī pēc notikušās Baltijas valstu okupācijas padomju vara tiešām uzdūrās arī aktīviem pretestības gadījumiem un, sākot ar 1944./45. gadu, pat plašai pretestības kustībai, tad šie gadījumi apskatāmi pilnīgi atsevišķi, kā arī to sodīšanai pēc padomju sodu likuma noteikumiem ir pilnīgi cits raksturs. Baltiešu masu deportācijas turpretim bija apzināta un gribēta vienas Baltijas valstu iedzīvotāju daļas aizvešana un izsakņošana no viņu dzimtās vietas, kuŗai kā tādai ir neapšaubami genosida pazīmes. Bet – kā pašā Padomju Savienībā, tā arī te, šī akcija sastādās no vairākiem komponentiem un tādiem, kas izveido visu padomju spaidu darba sistēmu, kā arī tādiem, kam sakars ar padomju varas ekspansiju un tīri kolonizatoriskiem nolūkiem. Pieturoties pie Latvijas piemēra, varam šīs masu deportācijas schēmatiski skatīt *horizontālā* un *vertikālā līnijā*. Pirmajā redzam izpaužamies padomju varas vēlēšanos iznīcināt savus *polītiskos vai potenciālos pretiniekus* (tīri politiskā aspektā), un *sociāli bīstamos elementus*, sevišķi tos, kam ar padomju varas aktiem atņemts īpašums (marksistiski-leņinistiskā aspektā), kā arī *komplektēt vienkārši darba spēku spaidu darba nometnēm un izsūtījuma vietām no gadījuma rakstura cilvēkiem*. Otrajā t. i. vertikālajā līnijā izmanāmas *padomju imperiālistiski kolonizātoriskās intereses*, un proti, uzsūkt padomju tautā (vēl embriologā stāvoklī), kuŗas kodolu veido lielkrievu nācija, sīkās nekrievu tautas, kādām pieder arī latvieši, igauņi un lietuvieši, lai tās iespējami ātri un efektīgi integrētu. Tam pieslēdzās arī padomju nomaļu politika ar dažiem militāri stratēģiskiem apsvērumiem.

Tikai šo padomju varas politisko un saimniecisko nolūku kopsumma dod izskaidrojumu Baltijas tautu masu deportācijām, kuŗu ievadījumu uzrāda 1941. g. 13./14. jūnija iedzīvotāju apcietināšanas un tehniski perfekti izdarītā aizvešana uz Padomju Savienības visattālākajiem un civilizācijai vēl nepieslēgtiem apgabaliem. Jau tas vien, ka šīs deportācijas izdarīja vienā un tanī pašā naktī kā Latvijā, tā Lietuvā un Igaunijā, rāda Maskavas centralizēto un mērķtiecīgo rīcību.

Par baltiešu masu deportācijām radusies plaša literātūra un dokumentācija, kādēļ pie tās atsevišķi neapstāsimies.^{308/}

Baltiešu masu deportācijām 1941. gadā ar 1944. g. rudenī un visus nākamos gadus līdz 1951. gadam, to ieskaitot, sekoja jaunas plaša apmēra iedzīvotāju apcietināšanas un izsūtīšana uz iepriekš nozīmētām soda noietnēm vai izsūtījuma vietām. No vairākām iegūtām liecībām^{309/} redzams, ka kulminācijas punktu tās sasniegušas 1949. gadā, kad notika lauksaimniecību piespiedu kolektīvizācija, kā arī privātā amatniecība saņēma liktenīgo triecienu.

Novērtēsim šeit 1941. gada un vēlākās deportācijas Latvijā kopīgi.

Kā no visu šo deportāciju norises redzams, tad šīs izsūtīšanas skārušas galvenokārt šādas iedzīvotāju grupas:

1. Lauksaimniekus;
2. Ierēdņus un inteliģenci;
3. Kaņavīrus un policijas darbiniekus ieskaitot demobilizētos vai no dienesta agrāk atbrīvotos;
4. Strādniekus un kalpotājus;
5. Jauniešus.

Ja arī skaitliski dažas profesijas, kā piem. mācītāji, tiesu darbinieki, politiski eksponētas personas un žurnālisti neuzrāda katra par sevi pārāk lielus skaitļus salīdzinājumā ar citām arodu grupām piederīgiem, tad tieši šīs profesijas uzrāda

^{308/} *Report of the Ad hoc Committee on Forced Labour, Geneva 1953, 426-455; These Names Accuse – Nominal List of Latvians deported to Soviet Russia in 1940-41, Stockholm; Dr. jur. Hugo Vītols, Stalina imperija patiesības gaismā, Rīgā; O. Freivalds, Lielā sāpju draudze, Kopenhāgenā; Boris Meissner, Die Sowjetunion, die baltischen Staaten und das Völkerrecht – 90, 103, 137-138 u. 252; Latvju enciklopēdija, 474-482; Appeal of the Representatives of the Baltic Nations to the General Assembly of the United Nations, Jointly Presented on November 24, 1947 by the Envoys of the Three Baltic States – Lithuania, Latvia and Estonia – in Washington. – A. Svabe, Genocide in the Baltic states.*

^{309/} *LSK archīvs, liec. nr. 0203/58; LSK liec. nr. 0207/59; LSK liec. nr. 0240/58; LSK liec. 0325/63; LSK liec. 0335/62.*

Izsūtījuma vietās svešas debesis ierauga arī latviešu jaunā audze. Attēlā latviešu deportētās sievietes ar Sibīrijā dzimušiem bērniem

Latviešu nacionālie partizāni un deportētie Karagandā, stingrā režīma politisko ieslodzīto nometnē

*Baltiešu politiskie ieslodzītie Taišetā, Irkutskas apgabalā 1954.
g. Vidū kāds MVD majors*

*Baltiešu politiskie notiesātie kādā ieslodzījuma nometnē Džez-
kazganā 1956. g.*

lielu zaudējumu apjomu. Bez tam, ne katrreiz profesionālais darbs vai piederība kādai aroda grupai bijusi noteicēja, dažkārt deportētie komplektēti pēc citām pazīmēm, piem. pēc to piederības kādai organizācijai. Tieši piederība kādai nacionālai vai starptautiskai organizācijai bijis bieži pieturpunkts zināmu personu uzņemt deportēto sarakstos. No nacionāla rakstura organizācijām tādas bijušas: aizsargi, visu partiju aktīvie biedri (izņemot komunistus, lai gan arī pēdējo izsūtīšana paredzēta, ja tie no komunistu partijas izslēgti), studentu korporāciju locekļi kā arī citu nacionālo apvienību biedri. No starptautiski pazīstamām organizācijām »pretpadomju elementos« ieskaitīti skauti un gaidas, YMCA's/YWCA's, PEN kluba un tml. organizāciju biedri. Tā ka arī Latvijas Sarkanais krusts, kaut arī nacionālām vajadzībām radīts, atradās sakaros ar Sarkanā Krusta Starptautisko komiteju un Sarkanā krusta ligu, tad arī to pieskaitīja organizācijām, kuŗu galvenie darbinieki vajājami.³¹⁰ Šādām pašām vajāšanām pakļāva mazākumtautību piederīgos Latvijā, ja tie sastāvēja kādā no minētām vai citās organizācijās ar starptautiskiem sakariem. Tādēļ deportēto sarakstos nonāca arī cionisti, krievu un poļu nacionālo apvienību biedri. Tos visus skaitīja pie pretpadomju elementiem.

»Sociāli bīstamo elementu« kategorijā varēja nonākt katrs Latvijas pilsonis, neatkarīgi no tā tautības, ja tas piederēja mantīgai šķirai, vai arī citādi šim kontingentam pieskaitāms. Tādēļ deportēto vidū atradās krietns skaits žīdu tirgotāju, rūpnieku un namsaimnieku, un arī krievu mantīgā šķira nebija izņēmums.

Ja deportēto vidū daudz strādnieku un kalpotāju, tad tam daudz un dažādu iemeslu. Jau īsā laikā strādnieki un kalpotāji pārliecinājās, ka padomju iekārta tiem nesola nekādu sociālā stāvokļa uzlabojumu, kādēļ atgadījās, ka dažs labs no tiem atklāti to apzīmēja par »verdžības un posta valdību« vai tml., kam kā sekas bija tūlītēja apcietināšana vai vēlāka deportācija.

Starp padomju iestāžu 1941. g. pamestiem papīriem atrodami daži, kas norāda, kādā veidā komplektēti deportētie.

³¹⁰/ Šilde, *Profits of Slavery*, 17; Vītols, *Stalina imperija patiesības gaismā*, 113-114.

Jēkabpils apriņķa milicijā atrada dokumentu, kas rāda, ka Elkšņu pagasta milicis D. saņēmis apriņķa milicijas pilvarotā K. pieprasījumu sadabūt ziņotājus un sastādīt īpašu sarakstu par tiem, kas agrāk izrādīja vai arī padomju iekārtas laikā izrāda pretkomunistiskas tieksmes, kā arī »izdarījuši pret komunistiem bandītismu«. Oficiālajā sarakstē redzams, ka milicis D. sākumā atbildējis, ka »vecā un jaunā bandītisma nav«. Par spīti tam, šis pats milicis bijis spiests sastādīt »nevēlamo personu sarakstu«, un to pats pašrocīgi parakstījis. Sarakstā minēti 33 Elkšņu pagasta iedzīvotāji, no kuriem katram pielikta sava piezīme, piem.: aizsargs, bijušais pagasta vecākais, nacionālās armijas instruktors, balsojot sasvītrojis mūsu vēlēšanu sarakstu, nosaucis strādnieku valdību par verdzības un posta valdību u. tml.

1941. g. 13./14. jūnija deportācijas bija tikai ievadījums daudz plašāk izplānotai izsūtīšanas akcijai. Tai vajadzēja turpināties tā pašā gada 27. un 28. jūnijā, bet to izjauca karš ar Vāciju.^{311/} No sarakstos uzņemtajām 16.200 izsūtāmām personām, Valsts drošības komisāram Serovam 13./14. jūnijā izdevās aizvest uz Padomju Krieviju 15.081. Bet atkāpšanās brīdī padomju iestādes piespieda atstāt Latviju vēl 13.077 personas. Lielāks skaits iedzīvotāju atradās cietumos, no kuriem savukārt 6182 cilvēkus transportēja uz Pad. Savienību. Tā kā masu kapenēs pie Rīgas un citos Latvijas apvidos atrada 1488 nogalinātas personas, tad – kā norāda Latvijas Sarkanais krusts, kas 1941. g. vasarā izdarīja šo upuru reģistrāciju – padomju teroram krita par upuri 35.828 jeb 1,75 % zemes iedzīvotāju.

Daudz smagāki bij iedzīvotāju zaudējumi vēlāk, kad padomju režīms sākot ar 1944./45. gadu izdarīja jaunas apcietināšanas, deportācijas un eksekūcijas. Izdarot šo upuru skaita aplēses, nav iespējams tos atsevišķi sadalīt. Mums tie jāaptver kopējos skaitļos. Arī tie, saprotamu iemeslu dēļ, nebalstās uz oficiālas statistikas, kādas šinī gadījumā nav, bet tikai uz aplēsumiem. Pēdējie uzrāda lielu nevienādību.

---

^{311/} *Svabe, Genocide 32.*

Vislielāko latviešu deportēto skaitli uzrāda *Lebed*^{312/}, bet viņa norādījums dibinājas uz pārpratuma. Atsaukdamies uz latviešu statistiķa *Ziverts* rakstu par Latvijas iedzīvotāju skaitu padomju iekārtas laikā^{313/}, viņš uzrāda deportēto skaitu ar 550.000 jeb 28 %, lai gan ar skaitli uzrādīti visi Latvijas dzīvā spēka zaudējumi 2. Pasaules kara laikā, kuriem tikai daļēji sakars ar padomju varas pārmaiņām vai dažos gadījumos nemaz.

Ziverts min, ka padomju okupācijas laikā no 1944.-1954. g. deportēti, apcietinājumā gājuši bojā vai citādi krituši par upuri padomju vajāšanām 220.000 Latvijas pilsoņu. Latvju enciklopēdija^{314/} par to pašu periodu uzrāda 290.000 deportētos. *Lebed*, runādams par nacionālo grupu piespiedu migrāciju un pārvietošanos Pad. Savienībā laikā no 1939.-1955. gadam, izmanto Augstākās Padomes vēlēšanu statistiku, tādā kārtā konstatēdams, ka šinī laikā, ciktāl Latvija piederējusi Pad. Savienībai, to atstājuši 316.000 pilsoņi, kas pārcēlušies uz citām padomju republikām un apgabaliem.^{315/} Neapšaubāmi vairums to ir deportētie latvieši, bet jāpatur vērā, ka tam pamatā ir arī vispārējā iedzīvotāju fluktuācija un karaklausības pienākums, kas paredz prāva skaita jaunekļu uzturēšanos no 3-5 gadiem ārpus Latvijas PSR teritorijas. Arī jauniešu vervēšana uz nekultivētiem stepju apgabaliem atrāvusi zināmu skaitu jauniešu Latvijai.

Vismērenākie ir *Baltijas padomes* aplēsumi, kas deportēto latviešu skaitu, ieskaitot 1941. g. izsūtītos, uzrāda ar 10 %, kas sastāda 180.000 līdz 200.000, bet gan tikai par laiku līdz 1953. g.^{316/} Deportēto skaitu ar 200.000 vērtē arī *Baltic Review*.^{317/} *Friede*, kas pats ilgus gadus atradies kopā ar latviešu

---

^{312/} *Lebed, Andrei, Destruction of National Groups Through Compulsory Migration and Resettlement. In: Genocide in the USSR, 7.*

^{313/} *Karlis Ziverts, The Population of Latvia under Soviet occupation. In: East and West, No 4, 1955, 44-50.*

^{314/} *Latvju enciklopēdija, 5. grāmata, 480.*

^{315/} *Genocide in the USSR, sk. A. Lebeda statistisko tabeli 6. l.p.*

^{316/} *Šilde, Profits, 15.*

^{317/} *Baltic Review, 1956, sk. V. Tepfera rakstu.*

deportētiem Krievijas arktiskos apgabalos un dzirdējis viņu vērtējumus, uzskata šo skaitli katrā ziņā par zemu.^{318/} Līdzīgus uzskatus izteikuši no gūsta atbrīvotie vācu karagūstekņi un civilinternētie Frīdlandes caurlaides nometnē.

Zinot, ka 1949. g. martā Latvijā notikušas vislielākā apmēra masu deportācijas, ir svarīgi ievērot, ka šie izsūtītie Sibīrijā paši vērtējuši marta mēnesī deportēto skaitu ar 70.000.^{319/} Mums gan trūkst līdzīgu aplēsumu par laiku no 1944.-1948. g., kad savukārt norisinājās intensīva Latvijas iedzīvotāju izsūtīšana uz Krieviju, kā arī par 1950. un 1951. gadu. No līdz šim iegūtām ziņām nav redzams, ka masu deportācijas iepriekš aprakstītā veidā būtu notikušas arī pēc 1951. gada. Zināms gan, ka turpinājušās individuālas apcietināšanas un izsūtīšanas. Bez tīri administratīviem rīkojumiem, kas to paredzējuši, jāmin arī tiesu spriedumi, kas paredzējuši piespriedē sodu izciešanu labošanas darbu kolonijā vai pastiprināta režīma labošanas darbu kolonijā. Tos 1963. gadā piemin arī »Cīņa«, un dara to, acīm redzot, ar nolūku iebaidīt sabiedrību no līdzīgi sodāmu nodarījumu atkārtotāšanas.

Kādā gadījumā tautas tiesa izskatījusi lietu pret trim kolchozniekiem kādā Vidzemes kolchozā, kas piesavinājušies apm. tonnu kolchoza labības. Par šo kriminālnodarījumu vainīgiem piesprieda 3 gadus brīvības atņemšanu, paredzot soda izciešanu labošanas darbu kolonijā.^{320/} Otrā gadījumā LPSR Augstākā tiesa apsūdzēja Rīgas frizieru tresta darbiniekus par dzeramnaudas ņemšanu. Diviem apsūdzētiem piesprieda brīvības atņemšanu uz 9, četriem uz 8, bet galvenajam vainīgajam uz 13 gadiem, soda izciešanu paredzot pastiprināta režīma labošanas darbu kolonijā.^{321/} Ne vienā, nedz otrā gadījumā sodu piespriešanai pamatā nav politiski iemesli. Nav arī redzams, vai soda laiks jāpavada ārpus Latvijas teritorijas, bet līdz šim iegūtās liecības vispār norāda, ka spaidu darbos sodītās personas izsūta tikai uz Pad. Savienību, kādēļ tas jāpieņem arī šinīs gadījumos.

^{318/} LSK archīvs, liec. nr. 0325/63.

^{319/} Dieter Friede, *Das russische Perpetuum mobile*, 137.

^{320/} Cīņa, 1963. g. 16. nov. 270. nr.

^{321/} Cīņa, 1963. g. 20. nov. 273. nr.

Pie Rīgas Centrālcietuma pēc 1945. gada izbūvēti īpaši korpusi, t. s. peresilka, kas uzņem kā politiski, tā krimināli sodītos transporta sastādīšanai uz Pad. Krieviju.^{322/}

Uz aptuvenu aplēsumu pamata jānāk pie slēdziena, ka latviešu deportēto skaits, ieskaitot par politiskajiem nodarījumiem vai padomju likumu pārkāpumiem sodītos, svārstas starp 10 % līdz 15 % no kopējā iedzīvotāju skaita Latvijā, citiem vārdiem – no 180.000 līdz 270.000.

Latvijas Sarkanajam Krustam izdevies noskaidrot latviešu deportēto atrašanās vietas. Šo noskaidrošanas darbu Latvijas Sarkanais Krusts, un kādu laiku arī organizācija »Tautas Palīdzība«, uzsāka Latvijā, bet turpinājās Rietumvācijā, kur atrodas tā sēdekļi pēc 1944. gada. Ja līdz 1955. gadam bija zināmas galvenokārt ešelonu pienākšanas vietas, no kuņģu padomju drošības iestādes izdarīja apcietināto personu tālāku izvietojumu, tad vēlāk iegūtās liecības devušas gandrīz eksaktu pārskatu par izsūtīto personu likteni.

Liecības par latviešu (parasti arī par pārējiem baltiešiem) izsūtīto atrašanās vietām padomju soda nometnēs, cietumos vai izsūtījuma apgabalos, kā arī par to dzīves apstākļiem visnotaļ, iegūtas no:

1. vācu kaņģuģestekņiem un civilinternētiem, kas atbrīvoti no padomju gūsta;
2. austriešu u. c. tautību piederīgiem, kas atradušies padomju apcietinājumā vai gūstā;
3. pašiem deportētiem, tiem pēc atbrīvošanas ierodoties Rietumos, vai iegūto sarakstu vai vēstuļu veidā;
4. no dažādu organizāciju archīviem, izmeklējumu protokoliem un tml. pierādījumiem;
5. no dažādu autoru publicētām atmiņu grāmatām, kas apraksta savas ciešanas padomju soda nometnēs un cietumos, norādot uz atrašanos kopā ar latviešiem;
6. rehabilitācijas gadījumos arī no padomju iestādēm.

No šī liecību materiāla redzams, ka Valsts Drošības ministrija ar tai pakļauto pārvaldi no pirmā mirkļa gādājusi par deportēto izkliedi pa visu Pad. Savienības teritoriju. Saskaņā ar iepriekš izstrādāto instrukciju, ģimenes galva no pārējiem ģimenes locekļiem atšķirts, lai gan daudzos gadījumos jau

^{322/} LSK archīvs, liec. nr. 0156/55. LSK archīvs, liec. nr. 0347/61.

izsūtīšanas vietās mātes atšķirtas no bērniem, pie kam tas neattiecas tikai uz mazbērniem, bet arī pieaugušajiem bērniem. Tāpat padomju uzraudzības iestādēm uzlikts par pienākumu soda vietās atšķirt citus tuviniekus vienu no otra. To apvienošanās pieļauta tikai vēlākajos gados, kas sevišķi konstatēts pēc Staļina nāves, soda režīmam pakāpeniski kļūstot mērenākam. Liecības, kas iegūtas par 1949. g. deportētiem, rāda, ka šīnī masu izsūtīšanas akcijā ģimenes atstātas vienkopus. Ja dažos gadījumos arī tad notikusi ģimenes sadalīšanās, tad parasti kāda gadījuma dēļ. Piemēram, deportējamo sarakstos uzņemta ģimene ar četriem locekļiem. Aizvešanas brīdī viens bērns atradies atpūtā uz laukiem, kamēr aizvešana izdarīta Rīgā. Lai sanāktu priekšrakstā paredzētās četras personas, apcietinātāji paņēma līdzīgu bērnu ar tā aukli (lai gan pēdējā sarakstā nefigurē).^{323/} Līdzīgu nejaušību dēļ aizvestas daudzos gadījumos personas, kuņu identitāte ar sarakstā apzīmēto nav sakrītusi.

No 1949. g. deportētiem ņēma parakstu par »brīvprātīgu pārcelšanos«.

Kādas ir izsūtījuma vietas? Pamatojoties uz jau minētiem ziņu avotiem, izdevies konstatēt sekojošas vietas, kuņas pārskatamības dēļ sadalām piecos apgabalos: 1. Eiropas Krievija, 2. Urālu apgabals, 3. Sibīrija, 4. Centrālāzija, un 5. Tālie Austrumi.

Eiropas Krievijā latviešu deportētie novirzīti galvenokārt uz arktisko apgabalu, pie kam arī te izveidojušies, atbilstoši padomju soda apgabaliem, savi puduri. Deportētie latvieši jau kopš 1941. g. deportācijām nonākuši visvairāk Komi autonomajā apgabalā, un sevišķi tanī posmā, ko aizņem Kotlasas-Vorkutas ziemeļu dzelzceļlīnija. Abpus šai dzelzceļa līnijai, kuņas izbūvē kā darba spēks izmantotas arī latviešu izsūtīto masas, vismaz līdz 1956. gadam atradušās soda nometnes, no kuņām latviešu deportētie konstatēti:^{324/} Kotlasā, Ust-Vimā, Vožajeļā, Ust-Uchtā, Kožvā, Pečorā, Intā, Abesā un Vorkutā. Bez tam Kočmesā, Čibiju, Siktivkarā, Jedžid-Kirtā, Narjan

^{323/} LSK archīvs, liec. nr. 0222/57.

^{324/} Visas šie minētās deportēto atrašanās vietas izrakstītas no LSK archīva materiāliem, kas iegūti laikā no 1955.-1963. gadam.

Marā (Neņeckas nacionālajā apgabalā pie Barenta jūras), Archangeļskā, Molotovskā, Kisļotnā pie Molotovskas, Novaja Zemļā (vissmagāk sodītiem politiski vajātiem), Poņevcā un Medveġgorskā pie Baltās jūras kanāļa rakšanas, kas atrodas Austrumkarēlijas teritorijā, kā arī kādā soda nometnē 800 km austrumos no Archangeļskas (vietas nosaukums lieciniekam, kas pats tur pēc 1945. g. atradies, nav pazīstams). Kāda liecība norāda uz baltiešu nodarbināšanu arī Volgas-Donas kanāļa būvē, bet tanī minētie latviešu kontingenti sastādījušies, varbūt, ne no deportētiem, bet šīs tautības kaņģūstekņiem. Vēl no Eiropas Krievijas deportēto atrašanās vietām, kam bijis izsūtījuma un soda nometņu raksturs, liecībās minēta visbiežāk un līdz pēdējam laikam Potma un Java, Mordavijas autonomajā republikā, dienvidaustrumos no Maskavas. Zināms skaits speciālistu no deportēto vidus nodarbināti Kučino un Marfino tehniskajos uzņēmumos, kas atradušies pilnīgā izolācijā. Vēl iegūtas ziņas arī par Kuibiševu, Ufu un Astrachaņu.

Pie šī apgabala soda nometnēm vēl piebilstams, ka pēc 1956. gada daļa deportēto, kas amnestijas vai apžēlošanas ceļā drīkstēja atstāt soda nometnes, bija spiesti parakstīt reversālus vai noslēgt līgumus par tālāku uzturēšanos Vorkutā vai citos Komi autonomās republikas centros. Zināmi arī gadījumi, kur tādi »brīvvalstie« palikuši uz dzīvi tundrā, sagādādami sev iztiku kā mednieki un zvejnieki. Vismaz 1963. g. tie tur vēl atradušies.^{325/}

Plašu soda apgabala sistēmu veido Urālu kalnāji, kuŗu ziemeļgals gandrīz satiekas ar Komi republikas soda apgabalu. Tas sevišķi sakāms par Soļikamskas un Kirova rajonu. Soļikamskas soda apgabals vien veido sazarotu nometņu sistēmu, kuŗās prāvu latviešu deportēto skaitu pulcēja Surmoga, Ust Surmoga, Soļanka, Čortjoža un tās kaimiņu nometnes. Deportētie paši, kas šeit nonākuši un pieredzējuši tālākos notikumus, apzīmē Soļikamskas soda nometnes par »latviešu inteliģences kapvietu«,^{326/} jo te tiešām īsā laikā apmiruši daudzi latviešu zinātnieki u.c. kultūras darbinieki. Soļikamskas tuvumā atradās vēl šādas soda nometnes: Berjozniki, Kizeļa, Barovska, Golubinaja un Pachomovskaja Poļana. Visai cieši ar šo soda apgabalu saslēdzās Molotovskas, Kirovas un Sverdlovskas soda apgabali,

^{325/} LSK archīvs, liec. nr. 0348/62.

^{326/} LSK archīvs, liec. nr. 0200/59.

kas savukārt uzņēma lielu skaitu deportēto baltiešu. Molotovskas apgabals pēcāk pārdēvēts savā sakotnējā nosaukumā un pazīstams tagad kā Permas apgabals. No šo apgabalu soda nometnēm, kuņās konstatēti latvieši, minami: Nižnij Tagila, Verchnij Uraļsk, Kislotna Mullinskij rajons, Nižnij Uraļsk, Čermoza, Kušva, Sverdlovska, Pervouraļska, Kungura, Kirova, Tavda.^{327/}

Tomēr visvairāk deportēto nonācis Sibīrijā, kas izskaidrojams ne vien ar daudzu soda nometņu atrašanos šeit, – no kurām Tajšetā-Bratskas soda nometņu sistēma ar pāri par 200 km izplatību vien veido sevišķi kompaktu rajonu, – bet jo lielā mērā plašo izsūtījuma apgabalu dēļ, kur jau 1941. gadā nonāca deportēto ģimeņu piederīgie, un kur sevišķi ar 1948. un 1949. g. masu deportācijām radās šīs akcijas smaguma punkts Omskas, Tomskas un Krasnojarskas apgabalos. No dažām iegūtām liecībām redzams, ka uz atsevišķām Sibīrijas izsūtījuma vietām virzījās viena lauku pagasta vai kādas Latvijas mazpilsētas izsūtīto ģimeņu vairākums. Tādēļ vienas pušes ļaudis arī izsūtījumā palika kopā. Vai tam bija gadījuma raksturs, vai arī te izpaudās kāda maiņa pašā izsūtījuma kārtībā, to grūti pateikt. Deportētiem tomēr šāds izsūtījuma veids atvieglāja iedzīvošanos svešajos apstākļos un tas sagādāja iespēju izsūtītiem vienam par otru rūpēties un tiem grūtā brīdī palīdzēt. Tādēļ arī dažu gadu laikā izrādījās, ka ar šādu kopdarbību un savstarpēju atbalstu dažs labs nodrošināja sev arī zināmu rocību. Šie deportētie pat uzcēla sev mazmājiņas un iekopa dārzus to tuvumā. No Latvijas atsūtītā sēkla ļāva ieaudzēt nepieciešamos dārzeņus un ieviest bez tam jaunas kultūras. Apbrīnojamus panākumus guva arī lopkopji, kas izmantodami savu plašo pieredzi un māku lopkobrībā savā dzimtenē, atrada dažas iespējas, kaut arī sašaurinātas, turēt pa govij un citiem mājkuštoņiem atļautajā daudzumā, kā arī iekopt nelielas vistu farmas. Tas viss kopā nodrošināja viņu eksistenci, un kad radās iespēja atgriezties izpostītajās dzimtās mājās, tie veda sev līdzī pirmās nepieciešamības priekšmetus un uzturu dzīves atsākšanai dzimtenē. Padomju iestādes lika nojaust, ka viņu atgriešanās nav vēlāma, kādēļ tā bija savie-

^{327/} *Sīkāk par Tavdas rajona soda nometnēm sk. Šildes The Profits, 79. lp.*

nota ar dažādiem ierobežojumiem, par ko būs runa vēl vēlāk.

Latviešu deportētie un politiski apcietinātie konstatēti šādās Sibīrijas soda nometnēs: Nariļskā, Dudinkā, Karaulā, Ust-Portā, Diksona salā, Harpičā, Igarkā, Jeņisejskā, Tajšetā, Zajarskā, Bratskā, Irkutskā, Marīnskā, Omskā, Tomskā, Krasnojarskā, Novosibirskā, Kanskā, Rešjotos, Pavlodarā, Kemerovo, Verchojanskā, Ust-Nirā, u. c. Jakutijas soda nometnēs. Kā izsūtījuma vietas minamas: viss Krasnojarskas apgabals, sevišķi Jeņisejas upes labajā krastā, Turuchanska, Tura, Hatan-ga, Tasajevo, Abana, Dzeržinska, Ačinska, Pavlodara, Jarco-va, Dolgij Most, Kazačinskas rajons, Tarapačeta, Parabeļskas rajons (Obas upes krastā), izsūtījuma vietas Irtišas upes kras-tos Angarskā, Bijskā, Tjukaļinskā, Ruskij-Poļanā, kā arī iz-kaisīti sovchozi Omskas, Tomskas, Altaja un Novosibirskas apgabālā. Režims izūtījuma vietās bijis diezgan nevienāds, kādēļ arī atrašanās izsūtījumā (ssilka) vairākos gadījumos jau tuvojies soda nometnes noteikumiem, ja neievēro pašu apsardzības sistēmu.

Prāvs skaits deportēto latviešu, bet sevišķi politiski sodītie nonāca *Tālo Austrumu* soda nometnēs, pie kam smaguma punktu te izveido milzīgais Kolimas soda apgabals, kuŗa pārvalde atrodas Magadanā. Šis apgabals pazīstams arī kā »Daļstroi« izejvielu iegūšanas uzņēmums. Vairāk kā pusotra tūkstoša km garajā trasē, ar maziem attālumiem viena no otras, atrodas atsevišķas soda nometnes, no kuŗām dažās baltiešu ieslodzīto skaits pārsniedzis 800. Visvairāk šo nometņu ir Kolimas upes un tās daudzo pieteku krastos. Noslēgumu šim soda apgabalam veido Čukotkas pussala, kur Pevekas tundrā un apkārtnē jau 1941. gadā nonāca prāvs skaits 13./14. jūnija deportēto.^{328/} Soda nometņu sistēmā latvieši vēl atradušies Kamčatkā, Sachalinā un Chabarovskas apkārtnē.

No 1949. g. deportētiem visai daudzi nonāca Amuras apgabālā, kur tie konstatēti vēl 1964. gadā. No šī apgabala deportēto uzturēšanās vietām atsevišķi minēta Blagoveščenska, kā arī Šimanovskas un Tindinskas rajoni, arī Komsomoļska.

Centrālāzijai iedzīvotāju kustībā ir trejāda loma. Te nākuši ne vien deportētie, kam bija paredzēts soda laiks kā stingra režīma nometnēs, tā arī izsūtījumā ar deportācijas pa-

^{328/} *Sevišķu ievēribu izpelnās LSK arch. liec. nr. 0349/62.*

vēli, bet arī t. s. brīvprātīgajās jauniešu darba dienesta akcijās. Attiecībā uz vienu jauniešu kontingentu šīs brīvprātīgā darba dienesta akcijas nemaz nav bijušas brīvprātīgas, bet uzspiestas. Tādēļ tās maz atšķirušās no Valsts Drošības ministrijas vadītām izsūtīšanām. Vienīgi izsūtījuma laiks dažāds. Tā ka jauniešu izsūtīšanām darbā uz Kazachstanu cits raksturs un tās nav pārzinājušas padomju drošības iestādes, tad tās šinī vietā neapskatīsim.

No Padomju Savienības soda nometnēm, kurās nonākuši latvieši, un kas atrodas Centrālā Āzijā, minamas: Karagandas soda apgabalā ar Karagandu un Spasku tās centrā, bet tās pārvaldei vēl pakļauto Dubovku, Doļinku, Karabašu un Prostorņoje soda nometņu punktiem, bez tam ne mazāk svarīgās Kingiras un Džeskasšanas spaidu darba nometnes. Stringrā soda sistēmā latvieši vēl nonākuši Alma Atā, Čuvašijā, Tadžiku republikā, pie kam atsevišķi minama Staļinabada, Ķirgizu SSR ar Džambulu, kā arī Balchaša. Kā izsūtījuma vietas vēl minamas Akmoļinska, Kokčetava, Turgaja un Kustanajas stepe. Vispār jārunā par Kazachstanu kā par plašu baltiešu un līdz ar to latviešu izsūtījuma apgabalu, kur tie novietoti sovchozu darbā, stepes kultivēšanā un ķieģelnīcās, meža un ceļu darbos, kā arī pa daļai rupniecībā. Pirmajās deportācijās daudz minēts Arāla ezers un tā tuvākā apkārtnē. Īsi pēc 2. Pasaules kara politiski sodītie latvieši nonāca arī Ulan Batoras apkārtņē, kas jau atrodas ārpus Pad. Savienības teritorijas, Ārējā Mongolijā. Tomēr, spriežot no iegūtām liecībām,^{329/} tie tur uzturējušies īsu laiku.

Ja te minēti lieli Krievijas apgabali līdz ar soda nometņu rajoniem un atsevišķām izsūtījuma vietām, tad tas nebūt neatspoguļo pilnīgi visu ainu. Kā sākumā teikts, esam šē minējuši tikai tās vietas, par kurām no iegūtajām liecībām skaidri redzams, ka tur atradušies latviešu izsūtītie stingrākā vai mazāk stingrā režīmā.

Latviešu deportētie atradušies dažos no minētiem izsūtījuma apgabaliem vēl 1964. gadā. Par politiski apcietināto atrašanos visstingrākajā soda režīmā iegūtas ziņas tikai par Potmas un Javas nometni Mordavijā. Faktiski te nav runa tikai par divi

^{329/} LSK arch. liec. nr. 0214/57.

nometnēm, bet ap šiem centriem izveidoto soda nometņu sistēmu plašā teritorijā, kuŗā atrodas vismaz 14 līdz 15 atsevišķu soda nometņu; tās turpināja darboties arī Čruščova laikā un par viņu atsevišķiem iemītniekiem zināms, ka tos bijis paredzēts atbrīvot tikai 1965. gadā vai vēlāk.^{330/}

Par atsevišķiem deportētiem latviešiem zināms, ka tiem, sākot ar 1955. gadu, ļāva atgriezties dzimtenē, bet tie paši pēc neilga laika atzinuši par labāku tur nepalikt. Tas noticis pirmkārt bailu dēļ, jo tie savā dzimtenē nonākuši pastiprinātā uzraudzībā, otrkārt, nespējot sev un savai ģimenei dzimtenē nodrošināt eksistenci.^{331/} Pēc stingrā sodu režīma izciešanas, kā t. s. brīvatlaistie daži varēja nodrošināt sev dzīves iztiku izsūtījuma apgabalā daudz labāk nekā agrākajā dzīves vietā pašu dzimtenē. Tas pa daļai tādēļ, ka deportēto mantu izūtrupēja vai citādi atsavināja. Atgriežoties, lauksaimniekiem tikai izņēmuma veidā ļāva apmesties agrākajā pagastā un vēl retāk – savās mājās. Kaut arī dzīvojamā ēka netika pakļauta vispārējai lauksaimniecības kollektīvizācijai, tā tikai retos gadījumos nonāca atpakaļ deportēto zemnieku rīcībā, ja tas ar padomju iestāžu pavēli bija izsūtīts. Līdzīgs stāvoklis bija pilsētās, kur dažam piederēja mājiņa atļautās kvadrātūras lielumā.^{332/} Ja arī šādu īpašumu izdevās formāli atgūt, tad tomēr telpas apdzīvoja kāds cits un to izlikt no telpām nebija praktiski iespējams. Mājiņas īpašniekam neatlika nekas cits kā meklēt pajumti kur citur un no mājiņas atgūšanas brīža sākt maksāt nesamērīgi lielu nekustamo īpašumu nodokli. Tas viņu vēl vairāk izpostīja. Turpretim Sibīrijā vai kur citur tas, priekšlaikus visu to apsvērdams, varēja palikt savā pajumtē un turpināt kopt nelielu zemes gabaliņu, kas viņam tur bija piešķirts. Bet, galvenais, ārpus dzimtenes tas jutās brīvāks, jo to tā paredzēja padomju režīma radītie politiskie apstākļi Latvijā.

No dažām liecībām redzams, ka deportēto personu pašes izsūtījuma vietā (tās pirmajos izsūtījuma gados nemaz neizsiedza) iespieda īpašu atzīmi, kas pases īpašniekam vispār

^{330/} LSK archīvs, liec. nr. 0356/61 un LSK liec. nr. 0366/63.

^{331/} LSK archīvs, liec. nr. 0368/56.

^{332/} LSK archīvs, liec. nr. 0206/59.

neatļāva atgriesties dzimtenē. Tam gan ļāva izvēlēties dzīves vietu jebkur citur Krievijā.^{333/}

No atgriešanās dzimtenē citus aizkavēja tas, ka ceļa nauda mājās braukšanai deportētam bija jāmaksā pašam. Vecākiem ļaudīm un prāvākām ģimenēm tas radīja grūtības. Atgriešanās aizkavējās par vairākiem gadiem. To piedzīvoja sevišķi tie deportētie, kuŗus padomju iestādes bija aizvedušas vairāk par 10.000 km tālu prom no dzimtenes.

Dažus no atgriešanās dzimtenē, – kad soda laiks jau bija aptecējis vai amnestija to atļāva, – aizkavēja vēl noslēgtie darba līgumi, kas sevišķi polārajos apgabalos paredzēja ilgus darba gadus. Ja arī ne katreiz tā bija ļaunprātība, tad tomēr visi šie apstākļi piespieda deportētos latviešus turpināt palikt tālu prom no dzimtenes ilgāk, nekā tie to būtu vēlējušies.

Ja pēc 1951. g. vairs nav konstatētas masu deportācijas, tad padomju iestādes vēlākajos gados vēl arvien praktizējušas individuālas deportācijas.^{334/} Arī politiski apcietinātie deportēti uz Krieviju.

Neatkarīgi no Latvijas cietumiem, politiski apcietinātie latvieši atradušies sākot ar 1940./41. gadu sekojošos padomju cietumos: Lubjankā, Butirkos, Suchanovā (apm. 20 km no Maskavas), Vladimīrā, Aleksandrovskā pie Irkutskas, Krasnojarskā, »Krasnaja Presņā« pie Maskavas, Nariļskā, Kazaņā, Sverdlovskā, Gorkijā, Novosibirskā, Krasnojā, Astrachanā, Vitebskā un vairākos Ļeņingradas cietumos.^{335/} Zināmi arī gadījumi, kad tie šinīs cietumos krituši par upuri eksekūcijām. Ir pamats domāt, ka latviešu politiski apcietinātie atradušies arī citos cietumos, bet par to nav izdevies iegūt ziņas.

^{333/} LSK archīvs, liec. nr. 0216/57; LSK liec. nr. 0338/56.

^{334/} LSK archīvs, liec. nr. 0353/60.

^{335/} LSK archīva ziņas vairākās liecībās. Sk. arī: Šilde. *The Profits*, 196; Šilde, *Pa deportēto pēdām* 260-278.

PRETESTĪBAS KUSTĪBA

Padomju okupācijas vara uzdūrās 1944. gada rudenī un ziemā Vidzemē, Latgalē un Zemgalē, un pēc Kurzemes cietokšņa kapitulācijas 1945. g. 8. maijā Kurzemē, spēcīgai un plašai latviešu pretestības kustībai. Ja spontāni pretestības akti bija parādījušies jau 1940./41. okupācijas gadā, tad tie bija lielāko tiesu tikai individuāli izmisuma un protesta uzliesmojumi.

Sarkanarmijas iebrukums Latvijā 1940. gada 17. jūnijā pārsteidza latviešu tautu militāri un garīgi nesagavotu^{336/}. Latviešu jaunākajā paaudzē un intelliģencē tomēr iemājoja kā norobežošanās no komūnisma, tā no t. s. krievu orientācijas. Tās patriotisms un turēšanās pie savas valsts bija katrā ziņā vērā ņemami faktori. Ja Latvijas valdība, neskatoties uz to, pieņēma padomju ultimātu, tad tam pamatā bija tīri reālpolītiski apsvērumi, bet jo sevišķi vēlēšanās saudzēt pārspēka priekšā tautas dzīvo spēku.^{337/}

Latviešu jaunatnes pretestības gars vēlākajos gados tomēr lauztin lauzās uz āru un šim fakta konstatējumam būs samērā liela nozīme tālāko notikumu apskatījumā, kas kopš 1944./45. gada gājuši roku rokā ar plaša apjoma pretestības kustību okupētajā Latvijā.

Runājot par pretestības kustību Latvijā kopš 1944. gada rudens, jāpatur vērā: a/ *aktīvā pretestības kustība*, un b/ *pasīvā pretestības kustība*. Aktīvas pretestības kustības kodolu veidoja nacionālo partizānu cīņas. Pasīvā pretestības kustība uzrāda dažādus izpausmes veidus. Kopš resistences izcelšanās pret padomju okupantu, abi pretestības veidi pastāvējuši paralēli,

^{336/} *Sal. Latvju enciklopēdija, 21. grāmata, 2010-2011. l.p. un prāvesta J. Kullīša liecība Kerstena komisijas priekšā. Sk. Hearing before the Select Committee to investigate the Incorporation of the Baltic States. House of Representatives, 83. Congress, H. Res. 346, Part 1, 247. l.p.*

^{337/} *Bērziņš, Alfreds, The Unpunished Crime, 58.-67. l.p.*

tikai atsevišķos laika posmos uzrādot dažādus smaguma punktus. Tā ir vienota cīņas kustība, kas vienādā vai otrādā veidā vēršas pret *padomju okupantu* kā svešu varu, pret *boļševiku diktatūru* kā nepieņemamu valsts formu un pret *komūnisma ideoloģiju* un *kollektīvas kopdzīves organizāciju* kā latviešu politiskajiem ideāliem un dzīves ziņai nepieņemamu kārtību. Ziņas un liecības par šo pretestības kustību atrodamas kā: a/ padomju, tā – b/ pretpadomju avotos.

Padomju avoti:

- 1/ padomju funkcionāru izdarītie faktu konstatējumi;
- 2/ padomju prese un radio ziņas, LPSR vēstures un tml. izdevumi;
- 3/ padomju daiļliterātūra, kas atspoguļo šīs cīņas.

Pretpadomju avoti:

- 1/ Aculiecinieku liecības;
- 2/ kaŗagūstekņu un civīlinternēto liecības, kas atradušies ar latviešu pretestības kustības dalībniekiem kopējās padomju soda nometnēs un cietumos, un sarunās ar tiem uzzinājuši faktus;
- 3/ no Latvijas un Sibīrijas saņemtas vēstules;
- 4/ atbraucēju u. c. trešo personu ziņojumi.

Padomju ziņu avotus vēl papildina padomju varas iestāžu atkārtotie uzaicinājumi partizāniem atstāt slēptuves un izbeigt cīņu, kādi bija oficiāli lasāmi Latvijā vēl līdz 1956. gadam. Šie uzaicinājumi bija parasti apvienoti ar iepriekš apsolītu amnestiju vai apžēlošanu.^{338/}

Starp pārnācējiem, kas ieradušies rietumzemēs no Baltijas valstīm, ir daži atsevišķu partizānu grupu aktīvi atbalstītāji. Tie ir vieni no drošākajiem notikumu aculieciniekiem.

Iegūtais ziņu materiāls un faktu salīdzinājumi ļauj tādēļ diezgan eksakti noteikt nacionālo partizānu darbības laiku, rajonu, apbruņojumu, sakarus ar civīliedzīvotājiem, noskaņojumu, taktiku un partizānu darbības mērķus.

Partizānu cīņas. Par aktīvu pretestības kustību Latvijā šī vārda īstajā nozīmē var runāt tikai ar 1944. gada rudeni, kad sarkanarmija ieņēma visu Latviju, izņemot Kurzemi. Jau pirms Kurzemes cietokšņa kapitulācijas Latgalē, Vidzemē un Zemgalē sāka organizēties nacionālo partizānu grupas. Tās pretojās

^{338/} LSK liecība nr. 0209/59; LSK liec. nr. 0317/58.

padomju iestāžu rīkojumiem un apdraudēja sarkanarmiju aizmugurē. 1945. g. maijā šīm partizānu grupām pievienojās prāvs skaits latviešu leģionāru^{339/} un patriotiskās jaunatnes.^{340/}

To vadība nebija centralizēta. Tikai no vienas iegūtas liecības redzams, ka līdz 1947. gadam darbojies kāds Latviešu partizānu sakaru stābs Rīgā^{341/}, kad tas nodevības dēļ atklāts. Cik var spriest, tad tam nav bijušas pakļautas visas latviešu partizānu vienības, bet tikai daļa.

No citām liecībām redzams, ka latviešu partizāni sadarbojušies ar igauņu un lietuviešu partizānu vienībām.^{342/} Arī vienas partizānu grupas sastāvs ne katreiz bijis viengabalains, bet tanī bez latviešu cīnītājiem tādus devuši kaimiņtautu piederīgie un zināms skaits vācu kaņavīru, kas Kurzemes cietokšņa kapitulācijas brīdī iegājuši kopā ar latviešu leģionāriem mežā, lai cīņu pret pretinieku turpinātu.^{343/} No kāda gadījuma redzams, ka latviešu partizānu grupu Ziemeļvidzemē komandējis igauņu virsnieks, kam bijusi lielāka militāra pieredze. Latviešu partizānu kadolu izveidoja bij. Latvijas nacionālās armijas virsnieki, instruktori^{344/}, lēģionāri^{345/}, zemnieki^{346/}, intelliģence un studenti^{347/} un dažādi vidusšķiras pārstāvji^{348/}.

Pēc pirmiem uzplūdiem, kas 1944. un 1945. gadā izveidoja neskaitāmas partizānu grupas, jauni plašāki cīnītāju kontingenti radās 1948. g. vasarā un 1949. g. pavasarī. Jauni cīnītāju pulki radās piespiestās lauksaimniecības kolektīvizācijas un ar to savienoto masu deportāciju dēļ. Zīmīga ir kāda iegūta liecība

^{339/} LSK liecība nr. 0216/57; LSK liec. nr. 0247/55; LSK liec. nr. 0155/55; LSK liec. nr. 0185/56; LSK liec. nr. 0256/55.

^{340/} LSK liecība nr. 0191/57; LSK liec. nr. 0293/59; LSK liec. nr. 0330/62.

^{341/} LSK liec. nr. 0215/60.

^{342/} LSK liec. nr. 0183/57; LSK liec. nr. 0202/61; LSK liec. nr. 176/55; LSK liec. nr. 304/59. *Adolfs Šilde, The Profits of Slavery, Page 268-269.*

^{343/} LSK liec. nr. 0185/56.

^{344/} LSK liecība nr. 0248/55; LSK liec. nr. 0154/55; *DV Informācijas nozares arhīvs K.-V. liecība.*

^{345/} LSK liec. nr. 0216/57; LSK liec. nr. 0204/58.

^{346/} LSK liec. nr. 0212/57.

^{347/} *Ceļa Zīmes, mēnešraksts Stokholmā, 1949. g. nr., 179. lp.*

^{348/} LSK liec. nr. 0221/57.

par partizānu darbību Latgalē. Kā zināms, tad šinī Latvijas austrumu apgabalā bez latviešiem ir krietni daudz vietējo cit-tautiešu, sevišķi krievu un žīdu. Prāvajās Ludzas partizānu formācijās darbojušies tikai latvieši, bet neviens vietējais krievs. Tā kā liecību devusi Ludzas pilsētas iedzīvotāja, pēc tautības krieviete, kuņai darba apstākļu dēļ radās iespēja izdibināt šī novada partizānu sastāvu, tad tās liecība nerada šaubas.^{349/} Ci-tādi vietējās mazākumtautības, ieskaitot Latvijas krievus, sim-patizējušas šīm cīņām pret padomju okupantu un partizānu at-balstītāju vidū nav trūkuši arī tie.^{350/}

Partizānu atbalstītāju vidū visvairāk bijuši zemnieki^{351/}, sie-vietes^{352/} un pusaudži.^{353/} Lauksaimnieki līdz to māju piespiedu kollektīvizācijai jo plaši apgādājuši partizānus ar pārtiku, drē-bēm un citu nepieciešamo. Partizāni daudzos gadījumos šo at-balstu atmaksājuši ar piedalīšanos steidzīgos lauku darbos^{354/} un to pasargāšanu no padomju iestāžu pārestībām^{355/}.

Visneuzkrītošāk partizānu apgādi varēja veikt sievietes un pusaudži, pat bērni, kas uzturējās mežā kā ogotāji vai sēņotāji.^{356/} Arī citām paslēptuvēm tie varēja piekļūt vieglāk, neradot aizdomas. Ārstus, kas bija nepieciešami ievainoto vai slimo ārstēšanai mežā, ievada tur aizsietām acīm. To darīja vairāk pašu ārstu labā, lai denunciācijas gadījumā tie varētu atrunā-ties, ka tie pie partizāniem novesti piespiedu kārtā un aiz-sieto acu dēļ to apmešanās vietu nevar uzrādīt.^{357/} Dievkalpo-

^{349/} LSK liec. nr. 0197/57.

^{350/} *Tas pats* LSK liec. nr. 0230/58.

^{351/} LSK liec. nr. 0210/57; LSK liec. nr. 0214/57; LSK liec. nr. 0202/61. *Report of the ad hoc Committee on Forced Labour, Geneva 1953, page 452; LSK liec. nr. 312/59; LSK liec. nr. 0328/63.*

^{352/} LSK liec. nr. 0185/56; LSK liec. nr. 0202/61; LSK liec. nr. 0184/57.

^{353/} LSK liec. nr. 0293/59; LSK liec. nr. 0302/59; *DV Informācijas noz. archīvs K.-V. liec.*

^{354/} LSKr liec. nr. 0314/63.

^{355/} LSK liec. nr. 0311/63. *Ceļa Zīmes, mēnešraksts, 1949. g. 3. nr., 178. lp.*

^{356/} LSK archīvs, liec. nr. 0312/59.

^{357/} LSK archīvs, liec. nr. 0182/57.

jumu noturēšanai, kas visbiežāk notika pirms plašākām partizānu akcijām, vai Sv. vakarēdiena pasniegšanai mirstošiem cīņas biedriem, partizāni pie sevis mežā ieaicināja arī mācītājus.^{358/} Mežu biezokņos līdz 1950. g. konstatēti arī slepeni partizānu hospitāļi.^{359/} Partizānu labā bez ārstiem visai plašā apmērā uzpurējušās arī medicīniskas māsas, un smagi ievainoto partizānu ieviešanas gadījumā slimnīcā, kas parasti saistījās ar maskēšanos, arī atsevišķu slimnīcu personāls.^{360/} Par nacionālo partizānu atbalstīšanu apcietināto un izsūtīto vidū tādēļ atrodas ārkārtīgi liels ārstu, māsu un feldšeru skaits.^{361/}

Arī ieroču apgādē apkārtnes iedzīvotāji, partizānu darbības rajonos, bijuši dažkārt piepalīdzīgi^{362/}, lai gan parasti tie iegājuši mežā vai uzsākuši partizānu gaitas paši saviem ieročiem. Laba daļa pretestības kustības dalībnieku sagādājusi sev ieročus jau pirms padomju varas ierašanās vai viņus no īpašām slēptuvēm ar tiem apgādāja partizānu grupu organizētāji^{363/}. Vēlāk ierīkoja meža biezokņos īpašas ieroču darbnīcas, kurās darbojās labi ieroču meistari. Tie galvenokārt laboja ieročus.^{364/}

No daudzām iegūtām liecībām par partizānu apbruņojumu redzams, ka bez parastajām šautenēm to rīcībā atradušās arī mašīnpistoles, vieglie un ātršāvēji ložmetēji, minu metēji, mīnas, rokas granātas un spridzekļi.^{365/} Ar labiem panākumiem cīnās pret partizānu vajātājiem darbojušies snaiperi, sakāpdami kokos un tādā kārtā labi pārrēdzdami apkārtņi.^{366/} Viņu rīcībā atradušās smagās mašīnas, kas atvieglājušas transportus.^{367/}

Uzbrukumi izdarīti visai pārdroši, izvēloties parasti pārsteiguma momentu un vispār pazīstamus partizānu cīņas paņēmienus un stratēģiju. Šie uzbrukumi vērsās lielāko tiesu pret

^{358/} *Turpat.*

^{359/} *Turpat.*

^{360/} *LSK archīvs, liec. nr. 0221/57; LSK liec. nr. 0243/55.*

^{361/} *LSK archīvs, liec. nr. 0151/55 un 0243/55.*

^{362/} *LSK archīvs, liec. nr. 0302/59.*

^{363/} *LSK liec. nr. 0338/55.*

^{364/} *LSK liec. nr. 0182/57.*

^{365/} *LSK archīvs, liec. nr. 0221/57; LSK liec. nr. 0202/61; LSK liec. nr. 155/55.*

^{366/} *LSK arch., liec. nr. 0298/59.*

^{367/} *LSK arch., liec. nr. 0182/57.*

komunistu funkcionāriem, padomju varas ieceltām izpildkomitejām, miličiem un personām, kuŗas partizāni un apkārtnes iedzīvotāji uzskatīja par »nodevējiem«. ^{368/} Turpretim partizāni atturējās ielaisties cīņās ar sarkanarmiešiem, pie kam starp viņiem un pēdējiem pastāvējusi it kā klusa noruna vienam otru neaiztikt. ^{369/} Tādēļ atkārtotās mežu ķemmēšanās un partizānu apkaŗošanas akcijās, kuŗās kopš 1944./45. g. iesaistīja atsevišķas sarkanarmijas daļas, tās padomju varai deva maz panākumu. Tas piespieda 1949. gadā un vēlāk, kad radās nodoms dot latviešu partizānu kustībai izšķīrēju triecienu, ataicināt no Maskavas īpaši apmācītas MVD vienības partizānu iznīcināšanai, t. s. iztrebiķelus. ^{370/}

Zināmi gadījumi, kad sarkanarmijas garnizona daļām uzbrukts Latvijā gan nolūkā izlaupīt municijas noliktavas un tādā ceļā pavairoot ieroču un partizānu pašu municijas krājumus. ^{371/} Šiem uzbrukumiem izvēlēta nakts tumsa un viltus. Sevišķi labus panākumus šie uzbrukumi, cik zināms, nav devuši. ^{372/} No kādas liecības redzams, ka 1946. gadā, t. i. pašas padomju varas sākuma gados, partizāniem tomēr izdevies ieņemt un noturēt savās rokās vairākas dienas Kables pilsētu Kurzemē. Komunistu papildspēkiem ierodoties, šai partizānu grupai izdevās izlauzties no aplenkuma, atejot mežā. ^{373/}

Bez partizānu grupām, kuŗu lielums parasti svārstījās no 8–15 cilvēkiem, bet kas sākuma gados pat apvienoja līdz 200 dalībnieku, ar labiem panākumiem gadiem ilgi darbojušies arī atsevišķi partizāni-vieninieki, nodarīdami komunistu varas iestādēm smagus zaudējumus vai izdarīdami varasvīru eksekūcijas. ^{374/} Dažkārt tās notikušas pat dienas laikā un izpildkomitejā sapulcināto zemnieku priekšā. Kā redzams, latviešu

^{368/} LSK arch., liec. nr. 0311/63; LSK liec. nr. 0202.

^{369/} Latviešu Ziņas, laikraksts Eslingenā, 1948. g. jūl. nr. A. K. intervija ar vācu atbr. kaŗagūstekni.

^{370/} Ādolfs Šilde, Važu rāvēji, lp. 43.

^{371/} LSK liec. nr. 0231/58; LSK liec. nr. 0182/57.

^{372/} LSK liec. nr. 0231/58.

^{373/} LSK archīvs, liec. nr. 0298/59.

^{374/} LSK archīvs, liec. nr. 0202/61; LSK liec. nr. 0311/63; LSK liec. nr. 0212/57; LSK liec. nr. 0214; LSK liec. nr. 0206/59.

partizāni rīkojušies nežēlīgi. Varbūt nežēlibā tos pārspējuši vēl tikai viņu igauņu cīņas biedri.^{375/} Tomēr ne ikreiz partizāni izšķīrās par ieroču pielietošanu, padomju iestāžu nodedzināšanu u. tml. varas aktiem. Zināmi daudzi gadījumi, kur tie aprobežojās tikai ar varasvīru nobrīdināšanu vai piespieda tos atteikties no amatiem, un ne gluži bez panākumiem. Tāpat tie praktizēja slepenas sarunas t. s. pārrunāšanu, lai mazāk pārliecinātos amatvīrus atrunātu no vietējiem iedzīvotājiem kaitīgu rīkojumu izpildīšanas.^{376/}

Iedzīvotāju informēšanai par partizānu mērķiem un cīņu pret padomju varu vairākas partizānu grupas izdeva savus laikrakstus vai skrejlapas. Kādai Zemgales partizānu vienībai izdevās mežā ierīkot pat spiestuvi, kas salika skrejlapas iespiedburtiem.^{377/} Par latviešu partizānu laikrakstu eksistenci ziņojuši arī padomju laikraksti, nosaukdami tos pat vārdā, kā »LATVIJA« un »ABAVA«.^{378/} Šos laikrakstus parakstījuši izdevēji, par kādu šinī gadījumā vienreiz figūrē »Brīvības cīnītāju apvienība«, otrreiz »Sarkanbaltsarkano partizānu stābs«.^{379/}

Tāpat partizāniem izdevās ierīkot arī savas raidstacijas, kuŗu jauda gan nav zināma.^{380/}

Partizānu darbību nodrošināja labas un piemērotas slēptuves. Tādas deva galvenokārt plašie Latvijas mežu un purvu apgabali. Partizāni ierīkoja sev mežā pazemes bunkurus un skuju būdas. Bet, tā ka Latvijas klimatiskie apstākļi un garā ziema apgrūtināja uzturēšanos mežā, tad jo bieži izmantoja arī lauku mājas un zvejnieku būdas. Reģistrēti vairāki gadījumi, kad par paslēptuvēm izmantoja kūtsaugšas, dzīvojamo māju bēniņaugšas, paslēptuves zem grīdas, šķūņus, siena gubas u. c. piemērotas pajumtes. Zināmi gadījumi, kad partizāni un politiski vajātas personas tādos apstākļos uzturējušies pat vairak nekā desmit gadus. Bet tādām pat nolūkam kalpojuši arī

^{375/} LSK arch., liec. nr. 0338/56.

^{376/} LSK arch., liec. nr. 0182/57.

^{377/} Turpat

^{378/} Zvaigzne, padomju žurnāls, 1960. g. 20. nr. – LSK liec. nr. 0164/55.

^{379/} Turpat.

^{380/} LSK arch., liec. nr. 0184/57; LSK liec. nr. 0182/57.

konspirātīvi dzīvokļi un paslēptuves pilsētās. Arī ieroču krātuves novietotas līdzīgās telpās. Padomju avoti norādījuši, ka dažos gadījumos ieroči noslēpti katoļu un baptistu baznīcās zem grīdas.^{381/}

Veicot partizānu darbības taktiskos uzdevumus, partizāni vajadzības gadījumā maskējušies. Visai bieži tas noticis, ietērpjoties sarkanarmiešu uniformās vai sieviešu drēbēs. Uzsākot partizānu vajāšanas, partizānu apkaŗotāji savukārt izvēlējušies dažādus maskēšanās paņēmienu, piem. pārgērbjoties par vecenēm.^{382/}

Arī pēdu jaukšanai lietoti dažādi atjautīgi paņēmienu, kā ziemā eglītes vilkšana aiz sevis pa sniegu. Vienādi un visur kā noderīgākais līdzeklis cīņā pret daudzkārt stiprāko pretinieku izmantots viltus. Lai ieviļinātu lamatās partizānus, to pašu pielietojuši partizānu vajātāji. Tie mēģināja iesūtīt partizānu grupās savus uzticības cilvēkus vai arī uzdevās paši par partizāniem no kādām kaimiņu grupām. Bez tam tie mēģināja dažādiem rafinētiem līdzekļiem izviļināt no partizānu tuviniekiem cīnītāju atrašanās vietas. Kur viltus palika bez panākumiem, pārmeklēja aizdomīgas vietas, piem. izbakstot ar gaŗiem iesmiem sienu pantus un salmu gubas. Visai noderīgs partizānu pēdu sadziŗšanas līdzeklis bija suņi.^{383/} Partizāni drīzi vien aptvēra, kā visdroŗāk pasargāties arī no tiem.

Seviŗķu ievēribu izpelnās latvieŗu un pārējo Baltijas tautu partizānu apbrīnojamā izturība un cīņas griba. Ja arī atseviŗķo partizānu un to grupu cīņas laiks, atkarībā no dažādiem apstākļiem, aprobeŗojās ar 1-4 vai arī vairāku gadu cīņas laiku, tad pašas ŗis partizānu cīņas to kopumā turpinājuŗas masīvā apmēŗā no 1944. g. rudens līdz 1951. gada beigām. Tas vien aptveŗ vairāk kā septiņus gadus. Ar 1951. gadu, pastiprinoties t. s. meŗu ķemmēŗanām un padomju droŗības iestāŗu modribai, tās saplok, bet arī tad vēl pilnīgi neapsikst. No

^{381/} *Latvju Ziņas, laikraksts Stokholmā, 1954. g. 17. (604.) nr. Ādolfs ŗilde, Vaŗu rāvēji, 73. lp. ff; Ceŗa Zīmes, mēneŗraksts, 1949. g. 3. nr., 178.-179. lpp.; LSK liec. nr.0216/57; LSK liec. nr. 202/61; LSK liec. nr. 0171/55; LSK liec. nr. 0199/57; LSK liec. nr. 0214/57.*

^{382/} *LSK arch., liec. nr. 0339/58.*

^{383/} *LSK arch. liec. nr. 0182/57; LSK liec. nr. 0301/59.*

neapšaubāmām liecībām redzams, ka 1954. gadā Kurzemē un 1956. gadā Vidzemē turpinājušas darboties atsevišķas partizānu grupas.^{384/} Tikai ungāru brīvības cīnītāju neveiksme liek, acīmredzot, saplakt pēdējām cerībām šādu cīņu jēgai. To apzinās un savā labā izmanto padomju drošības iestādes, atkal uzaicinot partizānus atstāt mežus un nolikt ieročus. Par šo laiku iegūtās liecības rāda, ka tas dažādās Latvijas vietās arī noticis.^{385/}

Nav izslēgts, ka pēc zināmiem atplūdiem partizānu cīņas no jauna uzliesmojušas zināmos brīžos, kas izraisījuši politiskus satraukumus. Neapšaubami tāds notikums bija 1949. gada Latvijas lauksaimniecības piespiedu kolektīvizācija un visi masu deportāciju gadījumi līdz 1951. gadam. Arī personīgu apdraudējumu brīžos pirms un pēc 1951. gada zināms kontingents vajātu personu izšķīrušās par atklātu cīņu un tādā ceļā nav pakļāvušās gaidāmām represijām un padomju režīma piekoptam teroram.

Daudzu aculiecinieku liecības turpretim rāda, ka sākotnējām partizānu cīņām pamatā bija paļaušanās uz iespējamo atbalstu no rietumu demokrātijas puses. Tas deva spēcīgus dzenuļus atklātai cīņai pret padomju okupantu, kā arī patriotiskai un idejiskai aktīvitātei. No partizānu cīņas saukļiem un uzsaukumiem redzams, ka tie izgāja cīņā par savas tautas brīvību un valsts neatkarības atjaunošanu. Šo partizānu cīņu raksturs atšķīrās no komunistisko partizānu cīņām 2. Pasaules kara laikā, kuŗām bija uzdevums atbalstīt savas puses fronti ienaidnieka aizmugurē. Baltiešu partizāni cīnījās, izņemot īsu periodu Latvijā pirms Kurzemes cietokšņa kapitulācijas, tikai aiz tīri idejiskiem apsvērumiem. Viņu cīņām trūka militāra efekta, bet tās bija kolosāla brīvības un neatkarības gribas manifestācija, kuŗā piedalījās tik plašas tautas aprindas, ka padomju funkcionāri Staļina laikā apzīmēja latviešu tautu par »kontrevolucionāru tautu«.^{386/}

^{384/} LSK archīvs, liec. nr. 0180/56; LSK liec. nr. 0241/58.

^{385/} LSK arch., liec. nr. 0208/58.

^{386/} No padomju ieslodzījuma atbrīvota jugoslava liecība, sk.: »The Profits of Slavery«, 233. lp. – LSK archīvs, liec. nr. 0214/57. – Fr. Deglava radioruna Rīgā 1947. g. 31. oktobrī. – A. Peļses 1946. g. 2. oktobra un LPSR iekšlietu tau-

Padomju sodu kodeka 58. panta pielietošana dažāda veida vajātiem ne vien Staļina ērā, bet arī pēc tam, norāda, ka padomju vara jebkāda veida pretestību vai neapmierinātību ar padomju varu, kas bieži pamatojas tikai uz aizdomām, sasaitījusi ar šo padomju kriminālkodeka pantu, kas paredz kontrrevolucionāru elementu sodīšanu.^{387/} Tas ir bijis visbiežāk pielietotais padomju sodu kodeka pants Latvijā, uz ko norāda ārkārtīgi lielais politiski apcietināto skaits, latviešu masu un individuālās deportācijas, kas bija savienotas ar spaidu darbu.^{388/} Šo pantu padomju iestādes attiecināja uz latviešu leģionāriem, kas 2. Pasaules kara laikā bija cīnījušies par savas tautas interesēm zem vācu militārās komandas. 1944./45. gadā tos savāca t. s. filtrācijas nometnēs, paturot īsu laiciņu gūstā, lai pēc tam karaģūstekņa statusu pārvērstu »kontrrevolucionāra« statusā. Tādu izdarību ceļā Maskava vismaz ārēji respektēja starptautisko konvenciju par karaģūstekņiem. Atbrīvošanai no gūsta sekoja uz pēdām jauna apsūdzība par »kontrrevolucionāru darbību«. Šinīs gadījumos parasti nebija runa par partizānu darbību, kas it kā būtu pieslēgusies militārajam dienestam. Padomju izpratnē gan visi baltieši, ieskaitot latviešus, tika uzskatīti par padomju pavalstniekiem,^{389/} un tādēļ padomju vara tos apsūdzēja pēc padomju sodu kodeka 58. panta 11. sadaļas, kādreiz to kombinējot vēl ar citiem šinī pantā paredzētiem nodarījumiem.

Padomju soda nometnēs tādēļ nonāca un izcieta vienāda apmēra sodus kā nacionālie partizāni, tā leģionāri vai nacionā-

---

tas komisāra ģenerālmajora A. Eglīša radioruna 1946. g. 12. sept. Abas pēdējās runas citētas Biļetēnā Okupētā Latvija 1955. g. 18. nr., kas iznāca Stokholmā. – LSK liec. nr. 0210/57.

^{387/} *Ādolfs Šilde, The Profits of Slavery, 16-19; LSK liec. nr. 0295/59.*

^{388/} *Sk. Dokument 219, »Recht in Fesseln«, Eine Sammlung von Dokumenten, Internationale Juristen-Kommission, 1955. – Wilhelm Starlinger, Grenzen der Sowjetmacht, Beihefte zum Jahrbuch der Albertus-Universität, 64. –*

^{389/} *Joseph Scholmer, Die Toten kehren zurück, Bericht eines Arztes aus Workuta, 1954. – Dieter Friede, Das russische perpetuum Mobile, 137.*

lās armijas virsnieki, kas 1940. g. rudenī bija iedalīti t. s. teritoriālajā korpusā un atradās zem sarkanarmijas militārkomandas. Šim plašajam kontingentam ar tādiem pašiem vai nedaudz mīkstākiem soda mēriem piebiedrojās dažādu nacionālu vai starptautisku organizāciju locekļi.^{390/}

Pasīvā pretestība. Padomju varai Latvijā bijis nepārtraukti jāuzdužas uz plašu iedzīvotāju slāņu pasīvo pretestību. Tā izpaudusies lielāko tiesu dažādos protesta aktos, pretdarbībā un sabotāžā, kā arī patriotiskās demonstrācijās. Daži no šiem pretestības aktiem maz ko atšķiras no partizānu darbības veidiem. 1958. g. atklāja vairākus izurbtus caurumus vienā no Rīgas naftas cisternām »Degviela« Jaunmilgrāvī. Notikumu atklāja tikai tad, kad iztecējusē nafta pārpludināja tuvo satiksmes ceļu, kas veda uz Vidzemes jūr malu. Ceļa bojājumu novēršanai izaicināja sarkanarmiešus, kas nosargāja ceļu ar zemes valni. Tomēr uz laiku bija jāslēdz satiksme. Naftas bāzei nodega arī noliktava. Tā ka abi notikumi iekrita padomju svētku laikā, tuvu 1. maijam un oktobra revolūcijas dienai, neapšaubāmi parādās šāda veida kaitējumu politiskais raksturs.^{391/}

Ne vien padomju svētku dienas ir signāls dažāda veida sabotāžas aktiem un dedzināšanām, bet gluži tāpat tas ir ar Latvijas valsts svētku dienu 18. novembrī un līdzīgām nacionālām atceres dienām. No vairākām aculiecinieku liecībām redzams, ka ap 18. novembri Latvijā gadu gadā deg sabiedriskas ēkas, uz namu sienām un gaitenīs parādās pretpadomju saukļi, padomju varas emblēmu kariķējumi, pieminēkļu izķēmojumi, kā arī patriotiski uzraksti. Tas piespiedis padomju uzraudzības iestādes tādu svētku priekšvakaros un agrās stundās izdarīt pastiprinātas kontroles vai citādi pacelt modrību. Pirmajos padomju varas gados sevišķu pretpadomju aprindu ievēribu izpelnījās Staļina pieminēklis Rīgā, Cēsīs, Tukumā u. c. vietās, pret ko vērsās dažāda veida necieņas parādīšana. Bet līdzīgu likteni piedzīvojis Ļeņina pieminēklis Rīgā vēl 1963. g. novembrī, kā arī *Čruščova* portrets, kas padomju diktātoram 1959. g. viesojoties Rīgā, parādījās uz turienes Zalamonska cirka fasādes. Tas bija iemontēts kāda cirka klauna

^{390/} Šilde, *Profits of Slavery*, 17; LSK liec. nr. 0244/55.

^{391/} LSK arhīvs, liec. nr. 315/60.

galvas vietā, zem kuŗas bija lasāmi vārdi: »Brīnums bez brīnumiem«. Šī persiflāža bija vēl pastiprināta, aplipinot padomju diktatora ģimetei iekšējā aizņēmuma obligācijas, tādā veidā uzsverot to mazvērtību.^{392/}

Ievērojot maizes trūkumu, 1963. g. 18. novembrī *Leņina* piemineklim Rīgā, kas atrodas pašā pilsētas centrā, bija nakts tumsā piesiets baltmaizes kukulis ar kādu politiski kodīgu izteicienu.^{393/} Jau agrāk pie šī pieminekļa, līdz ar puķēm tā pakājē bija noliktas nonēsātas galošas, kuŗām bij piestiprināts uzraksts, lai *Leņins* tanīs »kāpjot iekšā un soļojot prom uz Maskavu«.

Šādus pretpadomju demonstrāciju gadījumus varētu uzskaitīt gaŗu gaŗās sērijās, bet lielāku ievēribu par tām izpelnās kopš 1945. gada notikušās patriotiskās demonstrācijas. Pēdējās skaidri parādas latviešu tautas brīvības un neatkarīgas valsts atjaunošanas griba.

Neapšaubami tas izpaužas neskaitāmos Latvijas nacionālā karoga uzvilķšanas gadījumos redzamās vietās vai laiku pa laikam latviešu tautas svētnīcā – Rīgas Brāļu kapos vai Meža kapos, kas ar tiem robežo.^{394/} Tāpat šis karogs parādījās 1957. g. 15. maijā Rīgās radio mastā, visredzamākajā pilsētas centrā un pie tam pašas galvenās milicijas pārvaldes durvju priekšā.^{395/} No iegūtām liecībām redzams, ka sarkanbaltsarkanais karogs kā latviešu patstāvības gribas simbols un pretestības rekvizīts parādījies publiskās vietās vēl 1960. un 1962. gadā, tātad vismaz astoņpadsmitajā okupācijas gadā, ja pat ne vēlāk.^{396/} Sevišķi padomju okupācijas divdesmitā gadadiena deva jaunu ierosmi atklātas pretestības izpausmei, kas arī atrada pielietojumu jauniem sabotažas aktiem un uzbrukumiem padomju varasvīriem.^{397/} Augstākajiem partijas funkcionāriem, kā *Kalnberziņam*, uzstājoties tautas sapulcēs, drošības iestādes bija spiestas gādāt par pastiprinātu apsardzību un ugunsdrošību.^{398/}

^{392/} LSK liec. nr. 0233/58.

^{393/} LSK liec. nr. 0340/63.

^{394/} LSK liec. nr. 0341/60; LSK liec. nr. 0342/60.

^{395/} LSK liec. nr. 0228/57; LSK liec. nr. 0236/58.

^{396/} LSK liec. nr. 0341/60; LSK liec. nr. 0314/63.

^{397/} LSK liec. nr. 0228/57.

^{398/} Turpat.

Patriotiska demonstrācija, kas uzskatāma par atklātu demonstrāciju pret padomju varu, notika 1945. g. 18. novembrī kādā Ventspils apkārtnes baznīcā. Paklausot draudzes uzai-
cinājumam, tanī nodziedāja Dievs, svētī Latviju, neatkarības
laiku valsts himnu. Tanī laikā padomju režīms tika no parti-
zāniem uz ik soļa apdraudēts un tautas noskaņojums tam bija
tik naidīgs, ka likās iespējama arī šāda patriotisma manife-
stācija.^{399/} Zināms arī, ka partizāni uzbrukuma brīžos pa-
domju varasvīriem likuši pēdējiem dziedāt šo himnu, piedrau-
dot pretējā gadījumā tos nogalināt.^{400/}

Valstssvētku gadījumos patriotisku demonstrāciju dēļ ap-
cietinātas veselās klases ar latviešu skolēniem.^{401/} Skolu au-
dzēkņi atkārtoti demonstrējuši dažādā veidā pret padomju varu
ne vien padomju okupācijas sākuma gados, bet arī līdz pašam
pēdējam laikam.⁴⁰²

Bet ne vien jaunatne savā bezbēdībā uzņēmusies šādu risku.
Pretpadomju demonstrācijas fabrikās, kolchozos un citās darba
vietās izdarījuši arī strādnieki. 1959. g. Kuldīgas sērkokčiņu fa-
brikā »Vulkans« mazgātuvē uz sienas parādījās uzraksts: »Nost
ar Chruščova patvaldību. Lai dzīvo brīvā Latvija!« Šādi un
līdzīgi uzraksti uz rūpnīcu sienām parādījušies arī citur.^{403/}
Pirmajos okupācijas gados padomju funkcionāri bez tam arī
žēlojās, ka rūpnīcu meistari rūpīgi glabājuši savas ražošanas
receptes noslēpumus, izvairīdamies tos atklāt komunistiskajai
darba vadībai.^{404/}

Pret zemes kolektīvizāciju 1949. g. atklāti protestēja vai-
rāki Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas mācības spēki, pa-
liekot pie saviem iebildumiem līdz to deportācijai uz Sibīriju.
^{405/} Ja arī ne tik krasā veidā, tad apzināti pretpadomju nostāju
parādīja arī pazīstamais baltologs *prof. Dr. Jānis Endzelīns*,

^{399/} LSK liec. nr. 0181/56.

^{400/} LSK liec. nr. 0330/62.

^{401/} LSK liec. nr. 0344/56.

^{402/} LSK liec. nr. 0323/58.

^{403/} LSK liec. nr. 0292/59.

^{404/} »Latvija aiz Dzelzs priekšvara«, spec. izdevums, Stok-
holmā, 1949. g., 11.

^{405/} LSK archīvs, liec. nr. 0225/57.

^{406/} Latvijas valsts universitātes filoloģijas fakultātē citējot Staļina laureāta Viļa Lāča romānus kā piemēru sliktai, kropļainai latviešu valodai.

Studenti savukārt izmanto iespējas universitātē un citos piemērotos gadījumos pazīstamiem padomju ideoloģijas aizstāvjiem uzstādīt jautājumus, kuŗu politiskā nokrāsa skaidri redzama. Kā ziņo komunistu oficiozs »*Cīņa*«, tad filozofijas pasniedzējai LVU *Plēsumai* studenti lekcijas laikā jautājuši: »Kādēļ kolektīvizācijas laikā pret kulakiem lietoja represijas?« Padomju docente tiem strupī atbilējusi: »Jūs te nenodarbojieties ar provokācijām«. ^{407/} Šo atgadījumu padomju prese min tādēļ, ka latviešu KP ir domās, ka dialektikas ceļā jāmēģina atspēkot arī pretinieku argumentus un izmanāmos iebildumus. *Pēterā Stučkas* vārdā nosauktajā Latvijas valsts universitātē studenti jautāja, vai Latvijai saskaņā ar padomju konstitūciju ir tiesības izstāties no Padomju Savienības. Arī šinī gadījumā redzams jautājuma provokātoriskais raksturs. ^{408/}

Uz iebildumiem, kuŗiem ir zināms pretestības raksturs, komunistu partijas augstākās instances uzdūrušās pat pašu komunistu rindās. Pašreizējās vielas aplūkojumā aprobežosimies tikai ar pretestību, kas radās pret Pļaviņu hidroelektriskās spēkstacijas būvi. 40 metru augstā aizsprosta būve ar ūdens līmeņa pacelšanu apdraudēja Daugavas kāršņākās vietas un Staburaga klinti kā nacionālu simbolu. Pret šo dabas, vēsturisko un mītoloģisko pieminekļu iznīcināšanu prostetēja redzama latviešu komunistu funkcionāre *Vera Kacena*. Laikrakstā »*Literātūra un Māksla*« tā rakstīja: »Daugavas senleja ir ne vien pati skaistākā vieta mūsu republikā. Šeit atrodas vesela virkne tautai dārgu vēstures pieminekļu, kuŗu skaitā ir arī visvecākie pilskalni, kas stāsta par laikiem tālu pirms mūsu ēras. No to bagātībām vēsturnieki un archaiologi līdz šim ir apguvuši tikai niecīgu daļu. Appludinātas, tās tautai zudīs uz visiem laikiem. Daugavas senlejā un tās tuvākajā apkaimē, īpaši ap Staburagu, ir visbagātākā augu valsts mūsu republikā«. ^{409/}

^{406/} *LSK archīvs, liec. nr. 0345/63.*

^{407/} *Cīņa, 1961. g. 9. apr. 71. nr.*

^{408/} *Brūno Kalniņš, Evolūcija vai revolūcija Padomju Savienībā, 5.*

^{409/} *Literātūra un Māksla, 1958. g. 22. marta nr.*

Sava raksta tālākajā daļā autore operēja ar faktiem, kas liek domāt, ka tās viedokli atbalstījuši ģeologi, arhitekti u. c. speciālisti, kuŗu vārds tomēr bijis par mazu pašiem nākt atklātībā ar saviem iebildumiem. Visas pazīmes rāda, ka šinī sakarā radusies apvienota akcija pret augstākas padomju varas lēmumu. Vera Kacena un tās vīrs, toreizējais LPSR Kultūras ministrs Voldemārs Kalpiņš bija tikai aizsega latviešu intelligences cīņai pret vēsturisku pieminekļu postīšanu, un sevišķi tādu pieminekļu, kas plaši atbalsojušies latviešu nacionālajā romantikā.

Nenogaidot padomju centrālo iestāžu reakciju uz šiem iebildumiem, LPSR Mākslinieku savienības tēlnieku sekcija tūlīņ pievienojās publicētajam protestam. »*Literātūra un Māksla*« paguva vēl iespiest desmit speciālistu protesta vēstules,^{410/} kad »*Sovetskaja Latvija*« iespieda Daugavas izmantošanas projekta galvenā inženiera M. Hanina pretrakstu^{411/}, kas nepiekāpīgi palika pie Maskavas iepriekš akceptētā spēkstacijas būvprojekta. Skaidri sadūrās krievu okupantu tīri saimnieciskais viedoklis ar latviešu patriotiskajām izjūtām un pretestību svešai virskundzībai. Šo strīdu neparasti krasiem izteicieniem un pat zobgalībām izmantoja latviešu viedokļa pārstāvji. Arhitekts A. Galenieks šinī sakarā rakstīja: »Pārprasta ekonomija ir parasti dārgāka. Lēti pērkot, bieži vien nākas dārgi samaksāt. Vai būtu jāapstāda ar gurķiem Komunāru laukums, Operas teātrī jāiekārto mašīnu montāžas halle un Rīgas Jūrmalas liedagā jāiekārto mašīnu izmēģināšanas poligons tikai tādēļ, ka šīs vietas tam piemērotas?«⁴¹²

Šis strīdus iedegās Latvijā t. s. atkušņa laikā, kad politiskais kurss uz laiku bija kļuvis vaļīgāks. Tieši tanī pašā gadā bija parādījušās spilgtas nacionālkomūnisma pazīmes. Plaša apjoma politiskas »tirīšanas«, kas visam tam sekoja 1959. gada beigās, pārvilka svītru šāda veida pretestībai, kuŗai bez pretpadomju spēkiem bija sākuši zināmos gadījumos pievienoties arī daži mazāk dogmātiski latviešu komūnisti.

Isto pretestību padomju varai uz saviem kamiešiem iznesuši komūnistu režīma un ideoloģijas pretinieki. Tā ka bez aktīvo

^{410/} *Literātūra un Māksla*, 1958. g. 5. aprīļa nr.

^{411/} *Sovetskaja Latvija*, 1958. g. 25. maija nr.

^{412/} *Literātūra un Māksla*, 1958. g. 5. aprīļa nr.

cīnītāju kontingentiem, kuņus veidoja galvenokārt nacionālie partizāni, šī pretestība atrada plašu atbalsi tautā, tad arī kā aktīvās, tā pasīvās pretestības serde meklējama visā latviešu tautā. Tas atspoguļojies arī padomju literātūrā.

Partizānu darbības rajoni Vidzemē. Par šo apgabalu iegūtas visplašākās ziņas, kādēļ partizānu darbības rajonus iespējams uzrādīt sīkāk. Tie ir:

Ape ^{413/} ,	Rūjiena ^{423/} ,
Alūksne ^{414/} ,	Aloja ^{424/} ,
Gaujiena ^{415/} ,	Puiķule ^{425/} ,
Grundzāle ^{416/} ,	Ozoli ^{426/} ,
Palsmane ^{417/} ,	Burtnieki ^{427/} ,
Smiltene ^{418/} ,	Limbaži ^{428/} ,
Ranka ^{419/} ,	Valmiera ^{429/} ,
Valka ^{420/} ,	Cēsis ^{430/} ,
Vijciems ^{421/} ,	Rauna ^{431/} ,
Strenci ^{422/} ,	Piebalga ^{432/} ,

413/ LSK archīvs, liec. nr. 0202/61.

414/ Cīņa, 1962. g. 15. jūl. nr.

415/ LSK archīvs, liec. nr. 0202/61.

416/ Turpat.

417/ Turpat.

418/ LSK arch., liec. nr. 0200/59. – LSK arch. liec. nr. 0310.

419/ LSK arch., liec. nr. 0258/55.

420/ LSK arch., liec. nr. 0202/61.

421/ Turpat.

422/ Turpat.

423/ LSK arch., liec. 0200/59.

424/ LSK arch., liec. nr. 206/59.

425/ Turpat.

426/ Turpat.

427/ LSK arch., liec. nr. 0241/58.

428/ LSK arch., liec. nr. 0312/59.

429/ Istorija Latvijas SSR, 3. sēj., 596. lp. Arī: LSK arch., liec. nr. 0229/59.

430/ LSK arch., liec. nr. 0312/59.

431/ LSK arch., liec. nr. 0257/55.

432/ LSK arch., liec. nr. 0258/55.

Jumurda^{433/},
Sigulda^{434/},
Cirsti^{435/},
Ērgļi^{436/},
Madona^{437/},
Lubāna^{438/},
Līgatne^{439/},
Lilaste^{440/},
Ādaži^{441/},

Sloka^{442/},
Ķemeri^{443/},
Rīga^{444/},
Rencēni^{445/},
Saulkrasti^{446/},
Launkalns^{447/},
Inčukalns^{448/},
Jērcēni^{449/}.

Partizānu darbības rajoni Latgalē:

Krustpils^{450/},
Ungurmuiža^{451/},
Gostiņi^{452/},

Līvani^{453/},
Daugavpils^{454/},
Ludza^{455/},

- 433/ LSK arch., liec. nr. 0207/59.
434/ LSK arch., liec. nr. 0200/59, nr. 0207/59 un nr. 0205/59.
435/ LSK arch., liec. nr. 0205/59.
436/ LSK arch., liec. nr. 0207/59.
437/ *Istoriņa Latv. SSR*, 3. sēj., 596 lp. Arī: *Ceļa Zīmes*, 1949. g. 3. nr., 179. lp. un LSK arch., liec. nr. 0213/57.
438/ *Ciņa*, 1962. g. 15. jūl. nr. Arī: LSK arch., liec. nr. 0157/55.
439/ LSK arch., liec. nr. 0207/59.
440/ LSK arch., liec. nr. 0171/55.
441/ LSK arch., liec. nr. 0168/55.
442/ LSK arch., liec. nr. 0313/59.
443/ *Turpat.*
444/ LSK arch., liec. nr. 0215/60.
445/ LSK arch., liec. nr. 0397/64.
446/ LSK arch., liec. nr. 0169/55.
447/ LSK arch., liec. nr. 0257/55.
448/ LSK arch., liec. nr. 0260/55.
449/ LSK arch., liec. nr. 0229/59.
450/ LSK arch., liec. nr. 0187/57.
451/ *Turpat.*
452/ *Turpat.*
453/ *Sovetskaja Latvija*, 1959. g. 21. apr. nr.
454/ LSK liec. nr. 0182/57; *Istoriņa Latvijskoi SSR*, 3. sēj., 596. lp.
455/ *Sovetskaja Latvija*, 1959. g. 21. apr. nr.

Cibla⁴⁵⁶/
Zilāni⁴⁵⁷/
Makašēni⁴⁵⁸/
Vidsmuiža⁴⁵⁹/
(Galēnu pag.)
Rēzekne⁴⁶⁰/
Stirniene⁴⁶¹/,

Polkorona^{461a}/
Pastaru⁴⁶²/
Kristobu^{462a}/ un Brivcu
sādža^{462b}/ (šīs sādžas ir
Rēzeknes apr., Preiļu tu-
vumā).

Latgale kā partizānu darbības rajons, neuzrādot atsevišķas vietas, savukārt minēta vairākās vispārējās liecībās.

Partizānu darbības rajoni Zemgalē. Visvairāk liecību par partizānu darbību iegūts par Dobeli⁴⁶³/ un tās plašu apkārtni, kā arī Tukuma⁴⁷⁶/ apkārtni, ieskaitot piejūras joslu. Vēl minamas šādas atsevišķas vietas:

Šķibe⁴⁷⁵/
Lestene⁴⁶⁴/
Jelgava⁴⁶⁵/
Bauska⁴⁶⁶/,

Iecava⁴⁶⁷/
Paņemune⁴⁶⁸/
Taurkalne⁴⁶⁹/
Jaunjelgava⁴⁷⁰/,

456/ LSK archīvs, liec. nr. 0182/57; Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 179; LSK arch., liec. nr. 0221/57.

LSK archīvs, liec. nr. 0197/57.

457/ LSK archīvs, liec. nr. 0212/57.

458/ Istorija Latvijskoi SSR, 3. sēj., 596. lp.

459/ Turpat.

460/ Turpat.

461/ Cīņa, 1964. g. 17. nov. 272. nr./LPSR Augstākās tiesas prāvas apraksts.

462/ Turpat.

463/ LSK arch., liec. nr. 0311/63.

464/ Turpat.

465/ LSK arch., liec. nr. 0207/59.

466/ Ceļa Zīmes, 1949. g. 3. nr., 178. lp. Arī: LSK arch., liec. nr. 0177/55.

467/ LSK arch., liec. nr. 0182/57.

468/ LSK archīvs, liec. nr. 0208/58.

469/ Ceļa zīmes 1949. g. 3. nr., 178. lp.; LSK liec. 0182/57.

470/ LSK liec. 0284/59.

Jēkabpils^{471/}
Ilūkste^{472/},
Irlava^{473/},
Sauka^{474/},

Dzirciems^{477/},
Zentene^{478/},
Jaunsaule^{479/}.

Nacionālo partizānu darbības rajons Kurzemē. Latviešu partizānu grupas uzsāka savu darbību Kurzemē vēlāk nekā citos Latvijas apgabalos. Tas izskaidrojams ar īpato Kurzemes stāvokli militārās frontes dēļ. Liela daļa Kurzemes partizānu grupu radās un uzsāka darbību tieši Kurzemes cietokšņa kapitulācijas dienā, t. i. 1945. g. 8. maijā. Tie bija lielāko tiesu kaŗavīri, – latviešu leģionāri un atsevišķi vācu frontes cīnītāji. Kamēr bija iespējams cīnīties frontē un nebija nodibinājies padomju režīms, vajadzība pēc partizāniem atkrita. Dažādu motīvu dēļ bij. kaŗavīriem pievienojās prāvs skaits civiliedzīvotāju. Šīm partizānu grupām visbiežāk, kā redzams no liecībām, bija jaukts sastāvs. Partizānu atbalstītāji rekrutējās tikai no civiliedzīvotājiem, sevišķi no lauku ļaudīm.

Noskaidrotas šādas partizānu atrašanās vietas un rajoni:

Nīca^{480/},
Liepāja^{481/},
Gavieze^{482/},

Skrunda^{483/},
Saldus^{484/},
Aizpute^{485/},

471/ LSK arch., liec. nr. 0214/57; Ceļa zīmes 1949. g. 3. nr., 178. lp.; LSK liec. 0284/59.

472/ LSK arch., liec. nr. 0284/59.

473/ LSK arch., liec. nr. 0210/57.

474/ Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr. 178. lp.

475/ LSK liec. 0311/63; 0231/51.

476/ LSK liec. 0174/55; liec. 0314/63.

477/ LSK liec. 0314/63.

478/ LSK liec. 0314/63.

479/ LSK liec. 0377/64.

480/ LSK archīvs, liec. nr. 0203/58.

481/ LSK liecība 0203/58.

482/ LSK arch., liec. nr. 0203/58.

483/ LSK liec. 0204/58.

484/ Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 178. lp.; LSK arch., liec. nr. 0221/57.

485/ LSK archīvs, liec. nr. 0186/57.

Kuldīga^{486/},
Kandava^{487/},
Sabīle^{488/},
Kabile^{489/},
Ēdole^{490/},
Alsunga^{491/},
Ventspils^{492/},
Ugāle^{493/},
Dundaga^{494/},
Talsi^{495/},
Mērsrags^{496/},

Lauciena-Dzedru
ciems^{497/},
Engure^{498/},
Zlēkas^{499/},
Snēpele^{500/},
Vārme^{501/},
Planica^{502/},
Raņķi^{503/},
Ārlava^{504/},
Upesgrīva^{505/}.

- 486/ LSK liec. nr. 0166/55; LSK arch., liec. nr. 154/55; Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 178. lp. LSK arch., liec. nr. 0221/57. Liec. 0295/59.
- 487/ LSK liec. 0209/59; Liec. 0311/63.
- 488/ Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 178 lp.; LSK arch., liec. nr. 0221/57. Liec. 0301/59.
- 489/ LSK arch., liec. nr. 0221/57. Liec. 0298/59. Liec. 0301/59.
- 490/ LSK arch., liec. 0293/59.
- 491/ LSK archīvs, liec. nr. 0218/57; Liec. 0293/59.
- 492/ LSK liec. 0167/55; Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 177.-178. lpp.; LSK l. 0184/57.
- 493/ LSK liec. 0210/57.
- 494/ LSK liec. nr. 170/55; LSK arch., liec. nr. 0210/57; Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 177. lp. LSK arch., liec. nr. 0222/57.
- 495/ LSK liec. 0228/63 Int.; LSK arch., liec. nr. 0154/55; Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr. 178. lp. Liec. 0300/59; 0173/55.
- 496/ LSK liec. 0228/63 Int.
- 497/ LSK liec. 0228/63 Int.
- 498/ LSK liec. 0228/63 Int.; LSK liec. nr. 0155/55.
- 499/ Ceļa Zīmes 1949. g. 3. nr., 178. lp.
- 500/ Zvaigzne (pad. žurnāls) 1960. g. 20. nr.
- 501/ Zvaigzne (pad. žurnāls) 1960. g. 20. nr.
- 502/ Zvaigzne (pad. žurnāls) 1960. g. 20. nr.
- 503/ Zvaigzne (pad. žurnāls) 1960. g. 20. nr.
- 504/ Liesma (Komjaunatnes žurn.) 1963. g. rudenī. Sk. Ritmas Skromanēs atmiņas.
- 505/ Liesma (Komjaunatnes žurn.) 1963. g. rudenī. Sk. Ritmas Skromanēs atmiņas.

Pretestība padomju varai boļševiku aspektā. Pretboļševistiskās cīņas masīvais raksturs Latvijā nav ļāvis to noklusēt arī padomju avotiem. Kaut arī skopos vārdos un vērsoties dažkārt pret citām parādībām (pret baznīcu un mācītājiem kā traucētāju faktoru padomju sadzīvē), tie dod vērtīgus pieturpunktus un apstiprina atsevišķas liecinieku liecības.

Nacionālie partizāni padomju avotos apzīmēti konsekventi par »bandītiem«. Dodot tikai dažus piemērus par šo partizānu darbību padomju iekārtas sākuma gados, Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdotajā Latvijas PSR vēstures lielajā izdevumā, kas iznāca Rīgā 1958. gadā, to kontingenti Latgalē un Vidzemē uzdoti ne vien simtos, bet arī tūkstošos.^{506/}

Par laiku no 1945.—47. g. teikts, ka nacionālie partizāni noorganizējuši savas vienības, rīkojuši ļaunprātīgas dedzināšanas, kā arī citus kaitniecības aktus. Atkārtoti norādīts uz komunistu varasvīru nogalināšanu. Šiem pretestības aktiem esot bijis politisks raksturs. Tie bez tam izplatījuši politiska rakstura baumas, kas iedzīvotājos vairojušas atbrīvošanas cerības no padomju varas. Kāda partizānu vienība Latgalē sevi apzīmējusi par »Letviešu partizānu apvienību – dzimtenes aizstāvjiem«. Partizānu apkaļošanai Madonas apriņķī uzstādīts īpašs bataljons tūkstots vietējo aktīvistu sastāvā. Tam bijis jāizdara vairāk par simts operācijām pret pretinieku vienībām. Izdarot atkārtotus uzaicinājumus pretestību pārtraukt, no meža iznākušas prāvas partizānu daļas.^{507/} Bet jaunas grūtības padomju varai bijis jāpiedzīvo lauksaimniecības piespiedu kolektīvizācijas laikā 1949. gadā, kam pretojušies paši zemnieki (LPSR Zinātņu akadēmijas vēstures izd. tie apzīmēti par »budžiem« jeb kulakiem)^{508/}. To vidū bijis krietni daudz dedzīgu padomju zemes reformas u. c. rīkojumu pretinieku. Pretestība padomju valstij un tās reformām izpaudusies organizētā kaitniecībā, sabotāžā, kolchozu īpašuma dedzināšanā, partizānu un citu padomju režīma pretinieku atbalstīšanā, kas jo sevišķi terorizējuši kolchozu aktīvistus, padomju iestāžu un

^{506/} *Istoriija Latvijskoi SSR, 3. sēj., 596. lp.*

^{507/} *Turpat.*

^{508/} *Istoriija Latvijskoi SSR, 3. sēj., 644. lp.*

komunistu partijas darbiniekus, tos nogalinājuši un izdarījuši citus kaitniecības aktus.^{509/}

Šī latviešu zemnieku sīvā pretestība atbalsojās plaši padomju presē un radio jau pirms kolektīvizācijas akcijas. »*Sovetskaja Latvija*« jau 1947. g. norādīja, ka »kulaku aģitācija uz laukiem un sabotāža ir galvenais iemesls, kāpēc netiek izpildītas piec-gades«. ^{510/} Bet pilnīgi katastrofāls bij stāvoklis 1945. gadā. LKP 1. sekretārs *Jānis Kalnbērziņš* 1945. g. septembrī izteicās: «Kulaki un buržuaziskie nacionālisti izplata visādas baumas, slepkavo atsevišķus zemniekus un nodedzina viņu mājas... Mūsu kadriem trūkst pieredzes, tāpēc CK nosūta savus partorgus uz pagastiem. Tie rada ap sevi uzticīgu aktīvu, jo mūsu partijas organizāciju nav daudz un tajās maz komunistu. Vispirms jāmeklē tādi cilvēki, kam ir personīgi rēķini ar mūsu ienaidniekiem.» Šo kritiskā stāvokļa novērtējumu tā paša gada 12. septembrī vēl papildināja Iekšlietu Tautas komisāra ģenerālmajora *Eglīša* vārdi: »Izdots uzsaukums pārtraukt sakarus ar noziedzniekiem un atgriezties pie godīga darba. Ar terroru un viltu nodevējiem izdevies saistīt arī godīgus pilsoņus...« ^{511/}.

Šāds pats stāvoklis pieturējās nākamajos gados. *Arvīds Pelše*, kas tobrīd darbojās par Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas korespondējošo locekli, savā 1946. g. 2. oktobra radiatorunā Rīgas raidītājā (to noraidīja krievu un latviešu valodā) atkārtoti vērsās pret »nacionālistiem, kas kaut kur vēl dzīvo mūsu mežos, – cerēdami uz plutokratijas iekārtas atjaunošanos. Viņi terorizē iedzīvotājus un izplata provokatoriskas baumas... Viņi cīnās par 3. Pasaules kaŗu un draud padomju cilvēkiem. Šie bandīti draud...« ^{512/}.

Cīņa ar latviešu partizāniem un pretestība padomju varas aktiem plaši atbalsojusies padomju Latvijas daiļliterātūrā. Tam veltīts Staļina prēmijas laureāta *Viļa Lāča* romāns »Uz jauno

^{509/} *Istorija Latvijskoi SSR, 3. sēj., 644. Arī: LPSR vēsture, Saīsināts kurss, LPSR Zin. ak. 483. lp.*

^{510/} *Sovetskaja Latvija, 1947. g. 14. novembra nr.*

^{511/} *Abi citāti ņemti no biļetēna Okupētā Latvija, 1955. g. 18. nr.*

^{512/} *Rīgas radio, 1946. g. 2. oktobrī, pēc. Okup. Lja, Stokholmā.*

krastu« (tulkots krievu u. c. valodās), *Annas Brodeles* romānā
»Ar sirdi un asinīm«, *Annas Sakses* romānā »Pret kalnu« u. c.
laikmetīgā padomju literātūrā.^{513/}

---

^{513/} Visi šie izdevumi iznākuši Latvijas Valsts izdevniecībā
Rīgā. Sk. arī: Ad. Šilde, *Važu rāvēji*, 141.-148. lpp.

BURŽUAZISKAIS NACIONĀLISMS UN TĀ IDEOLOĢIJA

Roku rokā ar jau minēto »pretpadomju elementu«, »bandītu« un »kontrrevolucionāru« apkaņošanu gājusi cīņa pret t. s. »buržuaziskiem nacionālistiem«. Padomju iekārtas vēlākajos gados šis apzīmējums kļuvis par kopapzīmējumu tam pretinieku tipam, kas traucē padomju iekārtas un sociālistiskās ideoloģijas norisi un vēlamo attīstību.

Ja par šo parādību Latvijas PSR augstāko funkcionāru runās un padomju presē arvien vairāk runāts, tad tas norāda uz aktuālītāti. Kā jēdziens tas izveidojies Marksa šķiru teorijā un izskaidrots 1847. g. Komunistiskajā manifestā. Buržuazija tur parādās kā proletāriāta pretstats. Šo divu šķiru starpā noris nemitīga cīņa, kurai jābeidzas ar proletāriāta uzvaru. Kā visās zemēs, kur nodibināta proletāriāta diktatūra, arī Latvijā 1940./41. g. un no jauna 1944./45. g. un pēc tam padomju vara steidzināja buržuazijas un kapitālistiskās iekārtas iznīcināšanas procesu. Tas ik uz soļa atdūrās uz iedzīvotāju pretestību, sevišķi kur to slāņu saimnieciski sociālo raksturu iezīmēja vidusšķira, ar nelielu īpašumu, ko tie skaitīja par savu. Sevišķi ar 1920. g. agrārreformu, ko īstenoja demokrātiskā Latvija, lielākā daļa bijušo bezzemnieku vai muižas kalpu bija kļuvuši par nelieliem zemes īpašniekiem. Padomju iekārta tiem zemes īpašuma tiesības atkal atņēma. Kā šie jaunsaimnieki, tā agrākie vecsaimnieki, kas pag. gs. otrajā pusē bija savas lauku mājas iepirkuši, nikni pretojās kolektīvizācijai u. c. proletārizācijas aktiem. To pašu darīja sīkie amatnieki un mājiņu īpašnieki, kas pa daļai piederēja intelliģencei. Visi kopā tie veidoja vidusšķiru.

Radikālās pārmaiņas padomju varas pārstāvji Latvijā mēģināja attaisnot ar marksisma-ļeņinisma mācībām un komunistisko ideoloģiju. »Ļeņins norādīja«, bija dzirdams viņu paskaidrojumos, »ka bez proletāriāta diktatūras nevar uzcelt komū-

nismu. Proletāriāta diktatūra ir neatlaidīga cīņa, asiņaina un bezasiņaina, pašdarbīga un mierīga, militāra un saimnieciska, administratīva un pedagogiska pret vecās sabiedrības spēkiem un tradīcijām. Bez dzelžaini stipras un norūdītas partijas... sekmīgi veikt šādu cīņu nav iespējams... Šīs leņinistiskās tezes saglabājušas savu milzīgo vitālo spēku arī mūsdienās.^{514/}

»Nacionālisms, ko 20 gadus buržuazijas valdītāji ar visiem līdzekļiem kultivēja Latvijā kā valdošo ideoloģiju, – arī tagad jūtams. Tā ir viena no sīkstākām pagātnes atliekām. LKP CK cenšas, lai katra partijas organizācija panāktu, lai tiktu dots pretspars katrai buržuaziskā nacionālisma izpausmei, lai kādā formā tā arī parādītos. Bet šīs formas ir dažādas: nacionālas aprobežotības un noslēgtības kultivēšana; mēģinājumi radīt neuzticību un naidu starp padomju tautām; vecās buržuaziskās kārtības slavināšana; nacionālo īpatnību pārspīlēšana; apolitisma kultivēšana un daudzi citi.«^{515/}

Jau pirms tam bija konstatēts, ka Latvijas PSR kapitālisma atliekas buržuaziskā dzīves izpratnē ir stiprākas nekā citās padomju republikās.^{516/}

PSRS KP ārkārtējā kongresā 1959. g. Maskavā *J. Kalnbērziņš* bija spiests atkal runāt par pastiprinātu cīņu ar »buržuaziskajiem nacionālistiem Latvijā«, kur *A. Pelše* gadu iepriekš atzinās, ka LKP nekatreiz esot sagatavota »dot pretsparu reakcijas ideoloģijai, lai svārstīgajiem cilvēkiem palīdzētu stingri nostāties jaunās dzīves pozīcijās«.^{517/} Pēc tam gadā ikviens no redzamākajiem LPSR funkcionāriem aprādījis stāvokļa nopietnību un jaunas grūtības.

LKP CK 2. sekretārs *M. Gribkova*, ko pēc plašajām latviešu komunistu partijas tīrīšanām 1959./60. g. atsūtīja no Pad. Savienības, uzticot tam šīs partijas uzraudzības funkcijas, LKP CK VI plēnumā 1961. gadā savukārt konstatēja: »Buržuaziskie nacionālisti cenšas izmantot ikvienu spraugu, lai ievazātu savus reakcionāros uzskatus. Viņi paceļ galvu tur, kur notru-

^{514/} *Rīgas radio*, 1955. g. 7. decembrī. *Pēc Ok. Lja*, 1955. g. dec. 21. nr., 2.

^{515/} *Turpat*.

^{516/} *Rīgas radio*, 1947. g. 15. novembrī.

^{517/} *Cīņa*, 1959. g.

linās partijas darbinieku politiskā modrība, kur aizmirst diendienā veikt politisko masu darbu». ^{518/}

Kopš lielajām partijas tīrīšanas akcijām Latvijā 1958. gadā, nav izpalikusi gandrīz neviena LKP vai LKJS CK darbinieku runa, kuŗā plašāk nebūtu apkaŗotas »pagātnes paliekas« un buržuaziskais nacionālisms kā aktuāla parādība Latvijā. Šinīs runās parādās dažādas nianšes. Vienu un to pašu buržuazisko nacionālismu vienreiz graiza kā privātīpašuma un kapitālisma tieksmju izpaudumu, citreiz kā sīkstu turēšanos pie pilsoniskās kultūras un dzīves ziņas, pie kristīgās baznīcas un rietumu sadzīves paradumiem, pie individuāliem mākslas meklējumiem, formālisma un abstrakcionisma, bet jo sevišķi kā sociālistisko nāciju draudzības un padomju tautu savstarpējās uzticības apdraudētāju. ^{519/}

Sevišķi skaidri to izteica LKP CK sekretārs A. Voss Baltijas republiku ideoloģisko darbinieku apspriedē Rīgā, 1963. g. aprīlī, uzsvērdams:

»Ideoloģisko darbinieku pienākums ir dot enerģisku pretsparu buržuazisko nacionālistu mēģinājumiem saindēt padomju tautu savstarpējo uzticību, viņu centieniem – izraisīt nesaskaņas starp tām. Mums vēl aktīvāk jāpropagandē un jāizskaidro darbaļaudīm mūsu zemes tautu nesatricināmās draudzības mierīgā nozīme... Latviešu tautai ir seni, vēsturiski izveidojušies draudzīgi sakari ar krievu tautu, lieliskas kopējas revolūcionārās cīņas tradīcijas. Latviešu tauta ir lepna uz savu draudzību ar brālīgo krievu tautu – cēlēju tautu, varoņtautu, ar kuŗu kopā tā ceļ komūnismu«. ^{520/}

Bet ir vēl viena buržuazisko nacionālistu katēgorija, kuŗai pēdējā laikā pievērsta sevišķa uzmanība. Tie ir latviešu emigranti rietumzemēs, sevišķi to sabiedriski rosīgākā daļa. Rakstīdams par tiem »Pravdā«, LPSR Ministru padomes priekšsēdis Vitalijs Rubens saka: »Latviešu buržuaziskie nacionālisti ir tautas niknākie ienaidnieki. Tie mētājas kapitālistiskās pa-

^{518/} Cīņa, 1961. g. 8. jūn. 134. nr.

^{519/} Cīņa, 1958. g. 24. jūn. 148. nr.; A. Pelšes runas atreferējums LKP XVII kongresā Rīgā, kas iesp. Cīņā, 1960. g. 17. febr. 40. nr.; Cīņā, 1962. g. 13. maija 111. nr.; Cīņā, 1963. g. 13. apr. 88. nr.

^{520/} Cīņa, 1963. g. 13. apr. 88. nr.

saules netīrajās sētmalēs». Emigrantiem kā buržuaziskā nacionālisma pārstāvjiem parasti vēl piepīts kāds epitēts, piem. »kontrrevolucionāri«, »imperiālistu rokaspuiši«, »nešķīsteni«. 521/

Buržuaziskā nacionālisma problēmas sīkam apskatījumam, to ietverot tikai Latvijas un latviešu tautas vēsturiskajā aspektā, Latvijas Valsts izdevniecība 1953. g. izdeva prof. V. Miške 108 lpp. biezo brošūru – »Kas ir latviešu buržuaziskie nacionālisti?«.

Šī publikācija pelnī īpašu ievērību. Marksisma-ļeņinisma izpratnē tas ir diezgan pamatīgs pētījums. Bez vispār pazīstamiem Latvijas vēstures faktiem, tanī iestrādāti arī jauni, maz pazīstami materiāli, kas ņemti no LKP CK partijas vēstures institūta u. c. avotiem. Kaut arī Miške nespēj atbrīvoties no frazeoloģijas un komunistu žargona, viņš mēģina uzrādīt t. s. buržuaziskā nacionālisma esenciālās pazīmes dažādos Latvijas politiskās attīstības posmos.

Proletāriskā internacionālisma un tautu draudzības ideoloģijai viņš nostāda kā pretstatu jau t. s. jaunlatviešu kustību 19. gs. vidū. Ņemot vērā tās nedraudzīgo nostāju pret vācu muļķniekiem un *quasi* krievisko noslieci, kas gan notika aiz tīri taktiskiem apsvērumiem, Miške saskata šīs kustības pirmajā fazē dažas progresīvas iezīmes.^{522/} Turpretim viņš nopaļā latviešu buržuazijas glēvulību, uzticību un padevību cariskajai patvaldībai 1905. gadā.^{523/} Tā esot bijusi 1905. g. revolūcijas kapa racēja. Tādu pašu ceļu gājuši menševiki^{524/}, ar ko domāts sociālistiski noskaņoto revolūcionāru vairākums. Latvijas valsts dibinātājus un ceļa sagatavotājus latviešu demokratiskajai sadzīves iekārtai viņš apzīmē par »kontrrevolūcionāro buržuaziju«. Viņa koncepcijā, kas sakrīt ar LPSR vēsturnieku oficiālo viedokli, iederas arī tas, ka »latviešu buržuaziskie nacionālisti un viņu 'sociālistiskais' spārns – menševiki, pārdevušies okupantiem, palīdzēja Vācijas imperiālistiem realizēt viņu izperi-

521/ *Cīņa*, 1960. g. 20. jūl. nr. – *Cīņa*, 1963. g. 9. jūn. 135. nr.
Tas pats Pravda, 1960 g. jūl. nr.

522/ V. Miške, *Kas ir latviešu buržuaziskie nacionālisti*, 8.

523/ *Turpat*, 12.

524/ *Turpat*, 19.

nātos Latvijas kolonizēšanas plānus, «^{525/} pēc kam tie esot pārdevušie amerikāņu un angļu imperiālistiem. Visu Latvijas neatkarības laiku no 1919. līdz 1940. gadam Miške apzīmē par buržuaziskās diktatūras periodu.^{526/}

Pēc sava vēsturiskā ekskursa *Miške* nonāk pie stāvokļa novērtējuma padomju iekārtas laikā, kur visa pamatā likta sociālistiskā ideoloģija un marksisma-ļeņinisma mācība. »Kaut arī viss tas ir jau sasniegts«, izsakās autors, »mūsu sociālistiskajā sabiedrībā ir vēl saglabājušās buržuaziskās ideoloģijas paliekas, privātipašnieku psiholoģijas un morāles paliekas.«^{527/} – »Vai nesociālistiska izturēšanās pret darbu, pret sociālistisko īpašumu, tieksme ieraut vairāk, bet padarīt mazāk nav kapitālistiska palieka? Protams ir.«^{528/} – »Tautiskuma vārdā tie propagandē naidu pret dižo krievu tautu un reizē ar to pret padomju varu... Tautiskuma vārdā tie māca noslēpt dažādas noziedzības un nelikumības mūsu sociālistiskās celtniecības darbā, it īpaši kolchozos, – latvietis nedrīkstot apsūdzēt savu tautas brāli. Tautiskuma vārdā tie aģitē pret kolchoziem, jo latviešiem svētas un neaizkaramas esot viņu individuālisma jūtas, viņu viensētu privātā saimniecība. Kolchozi neesot savienojami ar latviešu tautas nacionālajām īpatnībām... Tautiskuma vārdā tiek apkaŗoti visi sociālisma celtniecības pasākumi un slavīnāts viss vecais, kapitālistiskais... Nav šaubu, ka mūsu trūkumi šodien, it īpaši kolchozu nostiprināšanas darbā, stāv sakarā arī ar šī viltīgā un kaitnieciskā tautiskuma propagandēšanu... Arī zinātnes laukā buržuazisko nacionālistu ietekmē vēl mēģina ieperināties dažādas padomju progresīvajai zinātnei pilnīgi svešas un kaitīgas reakcionāras 'teorijas'. Nereti, piemēram, 'zinātniski', tiek apkaŗoti jaunie pasākumi rūpniecībā un it īpaši lauksaimniecībā. Daži vecākās paaudzes valodnieki, atrodoties vēl nacionālistisko uzskatu ietekmē, ignorēja progresīvo latviešu rakstnieku, jo sevišķi padomju rakstnieku valodas pētīšanu, centās noklusēt jaunās, padomju perioda parādības latviešu valodā un izskaust no latviešu valodas visus tos vārdus un formas, kas aizgūtas no krievu valodas. Buržuaziskās dik-

^{525/} *Turpat*, 35.

^{526/} *Turpat*, 97.

^{527/} *Miške*, *Kas ir latviešu burž. nacionālisti*, 94.

^{528/} *Turpat*. 98.

tāturas divdesmit gadi, kad nacionālismu Latvijā uzlūkoja par valsts ideoloģiju, kā arī vācu fašistiskās okupācijas posms, bija paspējuši plaši piesārņot zinātnes lauku, un ne visi mūsu padomju zinātnieki tagad pilnīgi atbrīvojušies no buržuaziskā nacionālisma sārņiem. Tie jūtami dažreiz gan mūsu tautas folkloras novērtējumos, gan citos jautājumos.

Beidzot, latviešu buržuazisko nacionālistu saujiņa cenšas novērst mūsu uzmanību no aktuālajiem komunistiskās celtniecības jautājumiem. Vēl atgadās, ka viens otrs augstākās mācību iestādes lektors 'neviļus' savās lekcijās paiet gaŗām vis-svarīgākajām komūnisma celtniecības problēmām, cenšas būt 'apolitisks' attiecībā uz mūsu padomju dzīves neatliekamajiem jautājumiem. Skaidrs, ka aiz 'apolitiskuma' segas parasti slēpjas politiķis, kas savu politiku nedrīkst atklāti izpaust. Arī daži mūsu dzejnieki, ietinušies 'apolitiskuma' plīvurā, savās dzejās spekulēja ar dzimtenes abstraktu jēdzienu, mēģinot izmest no tā visu, kam ir sociālistisks raksturs.

Pateicīgas maskēšanās vieta buržuaziskajiem nacionālistiem ir dažādas reliģiskas sektes un draudzes...

Viens no iemīļotākajiem buržuazisko nacionālistu maskēšanās paņēmiem ir bez tam 'kreisās' frazes, viltus revolūcionārisms un liekuļota principiālitāte. Šis maskēšanās veids tiem palīdz daudzos gadījumos kaitēt vairāk nekā tieša nacionālisma propaganda.^{529/}

Miške, gribēdams uzstādīt buržuaziskā nacionālisma kaitējumu pilnīgu katalogu, vēl piemin latviešu buržuaziskos nacionālistus kā amerikāņu imperiālisma aģentus, kaŗa kūdītājus un spieģus, kam pievieno vēl rietumu demokrātijās akkreditētos latviešu diplomātus un emigrācijas vadoņus (ieskaitot sociālistisko spārnu).^{530/}

Kā redzams, tad buržuazisko nacionālistu pazīmju un kaitniecības veidu uzrādē *Miške* kā padomju teorētiķis panācis zināmu perfekcionismu, ko sākot ar 1953. gadu, kad iznācis viņa traktāts, nelielās variācijās atkārtājuši savās runās un rakstos gandrīz visi redzamākie latviešu KP funkcionāri un citi padomju varas pārstāvji.

^{529/} *Miške*, 99-100.

^{530/} *Turpat*, 101-104.

PADOMJU IDEOLOĢIJA UN TAUTAS POLITISKĀ PĀRAUDZINĀŠANA

Stučkas režīms jau kopš 1919. gada bija atstājis Latvijā garīgu pretestību komūnismam visplašākajos tautas slāņos. Valsts neatkarības gados tas latviešu tautu neapdraudēja. Tā iespaidu nekur nemanīja. Kaut arī Maskava veltīja pūles komunistu literatūras iepludināšanā Latvijā, tai trūka pievilcības un tā palika tikai atsevišķu nelegālistu racionēta lasāmviela.

Cik svešs bija komūnisms Latvijas iedzīvotājiem, rādīja 1940./41. gada padomju okupācija. Dažu nedēļu laikā bija jāiespiež Maskavā »PSKP (boļševiku) vēstures īsais kurss« un citi galvenie komunistu partijas izdevumi, kuŗu latviešu tulkojumu pat trūka. Gada laikā šo literatūru apgādāja un izplatīja. Tāpat gada laikā komunistu partija un iestādes izveidoja apbrīnojami plašu propagandas aparātu. Un tomēr, kad sarkanarmija par jaunu bija ielauzusies Latvijā un 1945. gada rudenī bija aptecējis vēl viens gads, LKP CK sekretārs *A. Pelše* bija spiests atzīties: »Mūsu stāvoklis ir grūts – strādnieki tikai nesen atbrīvoti, zemnieki ir individuālisti,^{535/} inteliģences pasaules uzskats veidojies buržuaziskajā sabiedrībā«. Kā jau redzējām no Latviešu komunistu partijas darbības apraksta šī darba sākumā, tad šāds stāvoklis turpinājās vēl ilgus gadus un 1958. un vēlākajos gados padomju režīms Latvijā uzdūrās vēl arī nacionālkomūnisma parādībām. Buržuaziskā nacionālisma problēma turklāt pārvērtās permanentā parādībā, kas vispār nebija iznīcināma, jo tieši Latvijā izrādījās apbrīnojami sīksta un dzīves spējīga. Komūnisma ideoloģija turpināja taustīties visapkārt dažādos iedzīvotāju slāņos, apellēja pie jaunās paaudzes apziņas un nodrošināja sev izdevīgas pozīcijas visās orga-

^{531/} *Pelšes 1945. g. 17. novembra radio runa Rīgā. Sk. Lja aiz Dzelzs priekš kara.*

nizācijās un kultūras iestādījumos, tomēr tai bija jāapmierinājas ar visai liesiem panākumiem.

Savas neveiksmes partijas vadība mēģināja izskaidrot ar apstākli, ka Baltijas republikas ir no jaunākajām, kas iekļāvušās padomju sistēmā. Kā mantojumu no valsts neatkarības laikiem zemes iedzīvotāji paņēmuši sev līdzīgu pilsoniskas dzīves priekšstatus un aizspriedumus, kas traucē sociālistiskas sadzīves celšanu. Tiem ir svešs t. s. *padomju patriotisms*.

»Veikt ideoloģisko darbu nozīmē pastāvīgi *audzināt kolektīvu padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma garā*«, uzsvērts »*Padomju Latvijas Komūnista*« 1963. g. 7. nr. ievadrakstā.^{532/} To pašu atkārtoja »*Cīņa*« partijas sekretārs Voss, norādot, ka padomju patriotisms prasa internacionālisma ieaudzināšanu.^{533/}

Faktiski visās savās runās un rakstos latviešu komunistu vadoņi atkārtoja PSKP 22. kongresā pieņemtās partijas programmas prasības. Tā ka par LKP cīņu pret buržuaziskā nacionālisma izpausmēm jau runāts, tad te aprobežosimies ar dažiem jauniem akcentējumiem un aktuāliem uzdevumiem, kādi tika pēc jau minētā 22. partijas kongresa uzticēti Pad. Latvijas propagandas orgāniem.

Padomju patriotisma jautājumam, piemēram, deva konkrētāku saturu, brīdinot no lokālisma tendencēm un no ieraušānās republikas mērogā.^{534/} Līdz ar to nāca norādījums galīgi likvidēt it visas nacionālisma izpausmes un paliekas, lai kādā veidā tās parādītos.^{535/} Tā ka visās Baltijas republikās bija jāuzduras uz tām pašām individuālajām un sadzīves parādībām, tad Voss atzina, ka nobriedusi nepieciešamība koordinēt visu Baltijas padomju republiku partijas organizāciju ideoloģisko darbu.^{536/} Un viņš varēja ziņot, ka šo republiku starpā veikti jau pirmie soļi ideoloģiska darba saskaņošanai. Tas saskaņēja ar *Abramoviča* jau agrāk doto mājienu ideoloģiskā darba labākā atrisināšanā Latvijā, »jo tā ir viena no jaunajām

^{532/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 7. nr., 6. lp. – *Sal. Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 6. nr., 15. lp.

^{533/} *Cīņa*, 1963. g. 7. jūl. 160. nr. – 19.

^{534/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 3. nr., 18.-19. lp.

^{535/} *Turpat*, 20. lp.

^{536/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 5. nr. 13. lp.

padomju republikām, kas atrodas pie robežas». ^{537/} Te jau parādījās zināmas bažas par krievu impērijai etniski svešajām tautām, konkrēti minot – latviešu tautu, kuŗu no kapitālistiskajām un brīvajām tautām šķir nelieli ūdens atstatumi un padomju varai bīstamas robežas. Padomju intereses prasīt prasa, lai tieši šī josla būtu droša ne vien militāri, bet arī ideoloģiski.

Gandrīz nav tāda *Padomju Latvijas Komūnista* 1963., 1964. un 1965. g. nr., kuŗā šinī partijas CK sabiedriski politiskajā žurnālā neatrastos jauni piekodinājumi cīņai pret lokālismu un nacionālas savrupības tendencēm latviešu tautā (dažkārt minēta arī emigrācija). ^{538/} Runādama par ideoloģiskās cīņas paasināšanos, padomju prese vēl sevišķi vērsās pret ideoloģisko diversiju un radiodiversiju, kas atbalstot apspiesto Eiropas tautu nacionālpolītiskos centienus jeb t. s. lokālismu. ^{539/} Būdama totālītāra propagandas valsts, ^{540/} kas liek milzu svaru uz aģitāciju un propagandu, Padomju Savienība ir jūtīga pret tām ideoloģiskajām strāvām, kas tai naidīgas.

Zīmīgi, ka bez parastajiem valsts un partijas aģitācijas, propagandas un pasaules uzskata audzināšanas iestādījumiem, kas praktiski aptver visas dzīves nozares un skolu sistēmu ^{541/}, pie partijas pirmorganizācijām, rajonu un pilsētu pašvaldībām darbojas vēl īpašas *ideoloģiskās komisijas*. Šo komisiju uzdevumu *Osmanis* formulē šādi: »Ideoloģisko komisiju galvenais uzde-

---

^{537/} *Sk. V. Abramoviča rakstu Padomju Latvijas Komūnista* 1961. g. 6. nr., 70. lp.

^{538/} *Bez jau minētiem avotiem, sk. arī Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 8., 1964. g. 1., 2., 3., 6., 7. nr.

^{539/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 7. nr., 5. lp. *Sal. Munters, Vilhelms: Savu tautu ienaidnieki*, 17. lp.

^{540/} *Kalnins, Bruno: Der sowjetische Propagandastaats*, 229. un citas lpp.

^{541/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 3. nr., 44. lp. uzskaitītas šādas iestādes, kam uzdoti ideoloģiska darba uzdevumi: tautas universitātes, politiskās izglītības kabineti, ārštata instruktoru institūti, laikrakstu redakciju, radio un televīzijas ārštata nodaļas un padomes, tautas teātri, metodiskās un radošās padomes un apvienības. Visi tie apzīmēti par ideoloģiskās frontes sektoriem.

vums ir palīdzēt partijas komitejām un birojiem koordinēt visu ideoloģisko darbu, dziļi izstudēt idejiskās dzīves procesus, paugstināt ideoloģiskā darba efektivitāti, nostiprināt tā saites ar dzīvi, ar komunistiskās celtniecības praksi.^{542/} Par minēto ideoloģisko komisiju darba plašo apjomu varam spriest kaut no tā vien, ka vienai pašai LKP Rīgas pilsētas komitejas ideoloģiskai komisijai ir desmit sekciju.

Ka politiskā izglītības sistēma un padomju ideoloģijas izplatīšana patiešām arī prasa plašu organizācijas aparātu, redzams no tā, ka partija 1963. gadā bija panākusi, ka Padomju Latvijas politiskās izglītības tīkla pulciņos, semināros, skolās un lektorijos vien mācījās 240.000 cilvēku. Kā ziņoja Voss, tad apmēram 100.000 cilvēku tanī gadā studēja ekonomisko teoriju. Tautas augstskolas, kuŗas šis partijas sekretārs apzīmē par vienu »no labākajām masu politiskās izglītības formām«, 1963. gadā mācījušies 30.000 cilvēku. Minēdams šos un citus politiskās izglītības un padomju ideoloģijas izplatīšanas veidus, Voss atkārtoti uzsvēra, ka visu šo iestādījumu galvenais uzdevums ir audzināt latviešu jaunatni »tautu nesatricināmās draudzības garā«.^{543/} Akadēmiķis *Drīzulis* vēl norādīja, ka Politisko zinātņu populārizēšanas biedrībā darbojas ap 14.000 lektoru. To referātus 1962. gadā noklausījušies 6 miljoni cilvēku.^{544/}

Ar 1963. gadu propagandas laukā sāka arvien vairāk minēt arī t. s. *bezpartejiskos*, pat bezpartejiskos aktīvistus.^{545/} Tie izrādījās sevišķi noderīgi vitu bezpartejisko politiskai skološanai. 1963. gadā Rīgā vien semināros, pulciņos un politiskajās skolās mācījās ap 60.000 bezpartejisko.^{546/} Turklāt lielu vērību pievērsa viņu apmācīšanai marksismā-ļeņinismā un padomju ekonomikas mācībās.^{547/}

^{542/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 3. nr., 44. lp.

^{543/} *No A. Vosa referāta Baltijas republikas ideoloģisko darbinieku apspriedē Rīgā, 1963. g. aprīlī. Pēc Cīņas 1963. g. 13. apr. nr. Sal. ar Cīņas 1963. g. 7. jūl. 160. nr., kur uzrādīti atšķirīgi skaitļi, kā arī Cīņas 1963. g. 16. jūn. nr.*

^{544/} *Turpat.*

^{545/} *A. Katlapa ziņojums ideoloģisko darb. sanāksmē. Sk. Cīņa, 1963. g. 13. apr. nr.*

^{546/} *Cīņa, 1963. g. 26. nov. 278. nr.*

^{547/} *Turpat.*

Strādnieku politiskā audzināšana radīja partijai sevišķas rūpes, jo tieši tas sociālais slānis, uz kuŗa vajadzēja celt jauno iekārtu, neizrādījās nemaz tik drošs. Partija gādāja vismaz par to, lai pēc darba strādniekus piespiestu klausīties referātus un komunistu funkcionāru runas dažādos propagandas sarīkojumos. Tādēļ 1962. gadā padomju prese varēja ziņot, ka dažādos politiskās izglītības posmos mācās jau katrs trešais rūpnīcās un uzņēmumos nodarbinātais strādnieks.^{548/}

Līdztekus tam radās t. s. *kustība par komunistisko darbu*, kuŗā pēc padomju preses ziņām 1964. g. sākumā esot piedalījušies 336.000 strādnieku. No tiem racionālizatoru un izgudrotāju kustībā esot piedalījušies vairāk nekā 30.000 strādnieku, inženieru un tehniķu. Arī šo pasākumu saistīja ar ideoloģisko darbu. Tikai pateicoties tam bijis iespējams pacelt strādnieku un kolchoznieku darba aktivitāti, sacenšanos un darba ražīgumu.^{549/} No tā varam spriest, ka bez marksisma ļeņinisma propagandas partija liek savā aģitācijā lielu svaru arī uz tīri praktiskām lietām. Padomju prese 1964. un 1965. g. pievērsās savā ideoloģiskajā darbā sevišķi »komunisma materiāli tehniskās bāzes radīšanai«.

Zīmīgāka par to gan bija padomju ideoloģijas aktuālizēšana, ko pieteica *Padomju Latvijas Komūnists* 1964. gada beigās, sākdams rakstu seriju, kuŗā izpaudās asa polēmika ar Ķīnas komunistisko partiju. Arī Baltijas republikas no šī brīža netieši ierāva šinī spriegajā cīņā.^{550/}

Tāpat latviešu komunistu presē atbalsojās pieteiktā cīņa pret personības kultu, kas rada sevišķu akcentējumu LKP 1. sekretāra Pelšes 1963. gada runās un rakstos.^{551/}

Reaģējot uz noskaņām tautā, kas nebija komūnismam draudzīgas, bet izvairījās arī no tiešas pretestības komunistu režī-

^{548/} *Cīņa*, 1963. g. 19. jūl. 169. nr.

^{549/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 1. nr., 13.-14. nr. *Sal. Pad. Ljas Kom* 1963. g. 8. nr.; 4. lp.

^{550/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 10. un tālākie nr. *Šinī polēmikā parādījās šādi un tml. teicieni: »Ķīniešu vadītāju »starpzonas« teorija ir atklāta atteikšanās no revolūcionārajām šķiriskajām pozīcijām. Šī teorija, tāpat kā visa tagadējā Ķīnas KP vadītāju politika, vērsta uz pasaules komunistiskās un strādnieku kustības sašķelšanu«.* 29. lp.

^{551/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 2. nr., 9. lp. u. c.

mam, padomju propaganda sāka 1963. gadā polemizēt pret t. s. *trešā ceļa* meklējumiem. Tā mēģināja pierādīt, ka vispār nav šāda trešā ceļa un prasīja bezkompromisa sekošanu komūnismam.^{552/}

Arī zinātniekiem piekudināja, ka tiem aktīvi jāiekļaujas padomju ideoloģijas darbā.^{552a/} Skolotājiem jau pirms tam bija pateikts, ka »stundu nevar uzskatīt par metodiski pareizu, ja tajā netiek mērķtiecīgi, pārliecinoši veikts komūnistiskās audzināšanas darbs«.^{553/}

Par atsevišķiem padomju ideoloģijas jautājumiem runāts šī darba citās nodaļās, kādēļ pie tiem šeit vairs neatgriezīsimies.

Sk. sevišķi nodaļu par *Latvijas Komunistu partiju un komjaunatni, par buržuazisko nacionālismu, skolām un audzināšanas sistēmu, latviešu rakstniecības un mākslas sovjetizāciju, baznīcu un ateistisko propagandu, presi, radio un televīziju un dažādajām rusifikācijas parādībām.*

---

^{552/} *Šinī sakarā norādām uz Valža Luksa polēmisko dzejoli, kas iespiests »Cīņas« 1963. g. 22. jūn. 147. nr., un ko mēģināja izmantot plašākai propagandai ar to, ka uzdeva kādam R. Kalsonam komponēt pat mūziku:*

»Jūs gribat trešo ceļu iet?
Bet pasakiet, kur gan tas ir,
Kas to no mūsu acīm šķir?
Jā, jā, – jūs gribat teikt – ne jā, ne nē,
Jūs gribat sēdēt aizkrāsē,
Lai citi skrien, lai citi svīst,
Lai citi purvu rāvas brien.
Lai citiem cīņu rētas dzīst.
Nav, trešā ceļa nav!
Ja gribat mūsu ceļu iet,
Līdz pleciem kreklu atrotiet!«

^{552a/} *Pad. Ljas Skola, 1962. g. 3. nr., 51.-55. lp.*

^{553/} *LPSR Zinātņu akadēmijas viceprezidenta P. J. Valeskalna raksts »Nauka i ideoloģija«, ZA Vēstis 1963. g. 12. (197.) nr., 9.-12. lp.*

PADOMJU LATVIJAS SKOLA UN IZGLĪTĪBAS SISTĒMA

Ar 1944./45. gadu Latvijas skolu sistēmu pārveidoja pēc Pad. Savienības parauga. Bērniem vecumā no 7 līdz 15 gadiem paredzēja obligātu septiņgadīgu skolu.^{554/} Šī sistēma paredzēja vēl trīsgadīgu vidusskolu. Nobeigta pamata izglītība un vidējā izglītība tātad paredzēja 10 mācības gadus. Ar vēlākajiem dekretiem vidusskolas mācību laiks tika palielināts uz 4 gadiem, kādēļ sanāca 11 mācības gadu.^{555/}

Salīdzinot ar Latvijas neatkarības laiku skolu sistēmu, tas nozīmēja 1-2 gadu mācības laika saīsinājumu. Saskaņā ar 1934. g. 12. jūnija skolu likumu, pirmskolai (1 gads) un tautskolai (6 gadi) pienāca klāt izglītības turpināšanas gadījumā 5-gadīga vidusskola resp. ģimnazija, kādēļ neatkarīgā Latvijā bija 12 gadu skolu laiks.^{556/}

Bet arī dekretu par obligāto 7-gadīgo izglītību padomju skola, vismaz sākuma gados, izpildīja vāji. LKP CK 1945. g. 15. jūn. konstatēja, ka »daudzi bērni skolas vecumā skolu neapmeklē. Ievērojamai skolotāju daļai nav paidagoģiskas izglītības. Ne visas izpildkomitejas rūpējas par skolu un skolotājiem.«^{557/} Ja tas tā bija īsi pēc padomju iekārtas nodibināšanās, tad stāvoklim ar katru gadu vajadzēja uzlaboties. Tas gluži tā nebija. LPSR izglītības ministrs Strazdiņš 1947. g. 1. jūlijā bija atkal spiests ziņot, ka 10.000 skolnieku atrodas ār-

^{554/} *Latvijas PSR vēsture*, 495.

^{555/} *Acta Baltica I*, 149. Sk. A. Namsona rakstu »Die Sowerjetisierung des Schul- und Bildungswesens in Lettland 1940-1960«.

^{556/} *Latvju enciklopēdija*, 9. grāmata, 828. sleja. *Sal. Acta Baltica I*, 148.

^{557/} *Rīgas radio* 1945. g. 16. jūnijā. Citēts pēc *Latvija aiz Dz. priekš kara*, 24.

pus skolas, un 4000 izslēdza par nesekmību.^{558/} Partija mēģināja iziet cīņā pret šo nesekmību, bet Komjaunatnes CK sekretārs *Dzērve* 1947. g. augustā piebilda: »Maldīgi ir domāt, ka, izsaucot nesekmīgos skolēnus uz komjaunatnes sēdi, būs jau novērsts nesekmīgums.«^{559/}

1947./48. mācības gadā padomju valdība, partijas atbalstīta, tomēr izšķīrās pāriet no 10 uz 11 mācības gadu sistēmu.

Grūtības joprojām bija jaunajiem apstākļiem piemērotu mācības grāmatu sagādē. Visā neatkarības un vācu okupācijas laikā lietotās mācības grāmatas, ieskaitot matēmatikas, ķīmijas u. tml., izņēma no apgrozības. Visu tulkoja no krievu valodas, nepieskaņojot vietējām republikas vajadzībām. 1947. g. rudenī Latvijas Valsts izdevniecība jau bija iespiedusi 254.000 no krievu valodas tulkotu mācības grāmatu.^{561/} Ja arī režīmu maiņa to toreiz vēl prasīja, tad vēlākie gadi pierādīja, ka vēl arvien krievu autoru sarakstītām skolas grāmatām Pad. Latvijas skolā bija jādod priekšroka. Kaut arī ārēji tas uzsvēra un pierādīja uzspiesto sovjetizācijas procesu, tad paidagoģiski nekatrreiz deva gaidīto panākumu. Tīri psiholoģiski tas Latvijas sovjetizācijai pat kaitēja. Simptomus tam atrodam krasā latviešu nacionālkomūnisma uzliesmojumā.

Mācības grāmatu problēma nebija vienīgā, kas sagādāja padomju okupācijas varai grūtības. Vēl lielākas grūtības radās ar piemērotu skolotāju kadru radišanu. Skolotājiem, kuŗus atstāja darbā, lika apgūt marksismu-ļeņinismu, PSRS vēsturi un darvinismu. Pad. Savienības skolu sistēma, mācību plāns un programmas balstījās uz marksisma-ļeņinisma, kā to atkārtoti Pad. Latvijas skolotājiem norādīja izglītības ministrs *Strazdiņš*,^{562/} bet tieši ar šīm zināšanām reti kāds latviešu skolotājs pirmajos padomju okupācijas gados varēja lepoties. Pat steigā sagatavotie kursi nedeva gaidītos panākumus, jo no Rīgas 2230 skolotājiem 1946. gadā gan kursus, pulciņos un Marksisma-ļeņinisma vakara universitātē mācījās 2186, bet no šīs universi-

^{558/} *Rīgas radio* 1947. g. 1. jūl., *Cit. pēc Latvija aiz Dz. priekškara*, 24.

^{559/} *Rīgas radio* 1947. g. 2. aug.

^{561/} *Rīgas radio* 1947. g. 7. okt. *Citēts pēc: Latvija aiz Dzelzs priekškara*, 24.

^{562/} *Izgl. min. Strazdiņa radio runa Rīgā* 1947. g. 1. jūl.

tātes absolventiem tanī pat gadā izturēja pārbaudījumus: no krievu grupas 132 dalībniekiem 38, bet no latviešu grupas 97 dalībniekiem tikai 16.^{563/} No prāvā skaita dabzinību skolotāju 1946. gadā darvinisma kursu spēja sekmīgi nobeigt tikai 33. Viena daļa skolotāju, sevišķi vēstures pasniedzēji un ģeografi, iestājās LVU vai Rīgas Paidagoģiskā institūta Vēstures fakultātē, bet tiem bija jāliek iestāju pārbaudījumi PSRS vēsturē, krievu valodā u. c. priekšmetos, kas arī ne katrreiz deva sekmes. Vairums studēja neklātienē, lai spētu turpināt darbu. Līdz 1955. g., t. i. apmēram 10 gadu laikā no 15.500 skolotājiem ap 7.000 bija tādu, kas jau bija ieguvuši izglītību padomju paidagoģiskajās mācību iestādēs.^{564/}

Visus okupācijas gadus grūtības sagādājusi krievu valodas mācīšana. Trūka krievu valodas pasniedzēju. Šīs valodas prasšanu atzina par nepieciešamu visiem skolotājiem LPSR skolā. Tās svarīgumu uzsvēra sevišķi metodiskās un citas paidagoģiskās literatūras lasīšanā. Derīgus šādam nolūkam atzina šādus žurnālus: *»Učitel'skaja gazeta«*, *»Sovetskaja pedagogika«*, *»Narodnoje obrazovanije«* u. c. tml. izdevumus krievu valodā. Šajos pārmetumos bija vēl norādīts, ka pilnīgai krievu valodas apgūšanai skolotājiem pietrūkstot pacietības un krievu literatūru tie lasot tulkojumā.^{565/}

Pad. Latvijas skolu beigušie, kas nonāca dažāda veida obligātos darba pienākumos Krievijā vai izpildīja tur kaņaklausību, nepietiekamas krievu valodas prasšanas dēļ piedzīvoja grūtības.^{566/} Tātad stāvoklis bija puslīdz vienāds kā skolotājiem, tā Pad. Latvijas skolu audzēkņiem.

Daudz labākā stāvoklī nebija Pad. Latvijas skolas ar krievu mācības valodu, kuŗas apmeklēja galvenokārt krievu tautības bērni, – tikai attiecībā uz latviešu valodas iemācīšanos. 1958. gadā šinīs krievu skolās ievēda latviešu valodas eksāmenu. *Skolotāju avīze*, izvērtējot šo eksāmenu iznākumus, konstatēja

^{563/} LKP CK Ostrova izteikumi padomju presē 1946. g. un Rīgas radio 1946. g. 10. augustā un 1947. g. 31. augustā.

^{564/} Latvijas PSR vēsture, 497.

^{565/} Padomju Latvijas Skola, 1958. g. 7. nr.

^{566/} Kroma-Burlaks, Neskarto zemju plašumos, 168 u. c. lpp. – Sal. LSK arch. liec. nr. 0375/62.

zemu līmeni kā lasīšanā, tā tulkošanā, gramatisko formu paskaidrošanā un pazīstamu tekstu atstāstīšanā. Viena daļa krievu tautības skolēnu, kas ilgāku laiku mācījušies Pad. Latvijas skolā nespēja pat nosaukt latviešu valodā skaitļus.^{567/}

Šīs dažādās nepilnības mēģināja pēc tam novērst, radot jauktu tautību skolas ar paralēlām latviešu un krievu klasēm, kā arī ierīkojot internātskolas dažādu tautību bērniem. Tā ka krievu iecelotāju bērni latviešu valodu sākuma laikā nemaz neprot, tad latviešu skolas bērnus, kas jau ar otro tautskolas klasi sāk mācīties krievu valodu, piespiež ar tiem starpbrīžos un pēc stundām sarunāties krieviski. Tas neapšaubāmi ietelp sovjetizācijas mērķos, kas iet roku rokā ar rusifikāciju.

Par svarīgu uzdevumu no pirmajām jaunās iekārtas dienām uzskatīja sociālistiskā pasaules uzskata un t. s. padomju morāles ieaudzinašanu skolēnos. Lai neradītu pārāk lielu slodzi parastajai mācību programmai, ideoloģisko skološanu cerēja panākt, ietilpinot marksistiskās-leņinistiskās atziņas parastajā mācības vielā. Par to LPSR izglītības ministrs *A. Elvichs* savā LPSR Augstākajā padomes VII sesijā nolasītā referātā 1962. g. 26. jūl. izteicās: »Tādos priekšmetos, kā vēsture, ģeografija, literatūra, fizika, ķīmija un bioloģija iespējams ar konkrētu vielu veidot skolēnos zinātnisko pasaules uzskatu un dziļu komūnistisku pārliecību. Ļoti liela nozīme skolēnu idejiski politiskajā audzināšanā būs jaunajam priekšmetam – *politisko zināšanu pamatiem*, ko sāks mācīt 1962.–1963. mācību gadā. Te skolēnus viņiem pieejamā veidā iepazīstinās ar zinātniskā komūnisma aktuālajiem jautājumiem un ar mūsu partijas politiku».^{568/} Kā redzams, apstākļi tomēr prasīja politiskā mācības priekšmeta kā īpaša priekšmeta iekārtošanu. Jo sevišķi to prasīja neveiksmes, kas vēl arvien pastāvēja latviešu tautas pietuvinašanā lielkrieviem. Tās pašas neveiksmes, kas lika pārgrozīt Pad. Latvijas skolu tipu, radot paralēlas latviešu un krievu klases. Par to jau minētā LPSR Augstākās padomes sesijā *Elvichs* teica: »Pēdējā laikā vairākās republikas skolās uzlabojusies skolēnu audzināšana *tautu draudzības garā*, it īpaši tajās skolās, kur ir paralēlas klases ar latviešu un krievu

^{567/} *Skolotāju avīze*, 1958. g. 3. jūl. nr.

^{568/} *Cīņa*, 1962. g. 27. jūl. 175. nr. *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1962. g. 2. nr., 3. *Pad. Ljas Kom.* 1962. g. 2. nr., 52.

valodas mācību. Pavisam Latvijā ir 213 šādas skolas^{569/} 1963. g. apvienoto skolu ar mācībām krievu un latviešu valodā bija jau 240.

Par šāda veida skolu panākumiem »*Padomju Latvijas Komūnists*« izsakās: »Kā rāda prakse, sevišķi auglīga internacionālās audzināšanas forma ir mūsu (Latvijas) republikā izveidotās apvienotās skolas ar mācībām krievu un latviešu valodā. Šādās skolās audzēkņi, kas mācās atsevišķi klasēs ar latviešu un krievu valodu, visu pārējo laiku pavada kopā. Viņi kopā atpūšas, kopā strādā pionieru pulciņos un komjaunatnes organizācijā, nodarbojas ar sportu, strādā skolu darbnīcās, palīdz cits citam ātrāk un labāk apgūt krievu un latviešu valodu«. Bet minētais LKP CK mēnešraksts vēl piebilst, ka ar to nepietiek, bet Pad. Latvijas skolām jāizveido vēl saites ar Krievijas federācijas skolu kolektīviem. Līdz 1962. g. sākumam ar »brālības apziņas ieaudzināšanu mūsu jaunatnē« nav sekmējies un« mums ir maz tādu skolu, kas nodibinājušas draudzību ar Maskavas, Ļeņingradas, Sevastopoles un citu KPFSR pilsētu skolēniem^{570/}

Vēl vairāk programmatiski Pad. Latvijas skolas uzdevumus izteica »*Cīņa*«: »Galvenais uzdevums, ko partijas programma izvirza mūsu skolām, ir mācību procesu tuvināt dzīvei, sniegt skolēniem pamatīgas zināšanas, celt viņu sekmes, veidot jauniešos *materiālistisko pasaules uzskatu*, ieaudzināt darba mīlestību un izkopt *tautu draudzības un proletāriskā internacionālisma jūtas*.«^{571/} »Tautu draudzības« doma uzsvērtā pēdējos gados vairāk nekā padomju režīma sākuma gados, kad visvairāk daudzinaja buržuazisko nacionālismu un pagātnes atliekas kā sīvi izskaužamas parādības.

Vispārējās astoņgadīgās izglītības ieviešana 1961. gadā uzdūrās Pad. Latvijā lielām grūtībām. »*Padomju Latvijas Komūnists*« bija spiests 1962. g. sākumā konstatēt, ka šīs jaunās izglītības sistēmas ieviešanā Pad. Latvija manāmi atpalikusi no daudzām citām republikām. Vispārējā 8 gadīgā izglītība

---

^{569/} *Turpat*. – *Sal. Pad. Ljas Kom.* 1962. g. 10. nr., 29. *Pad. Ljas skola*, 1962. g. 8. nr., 7.

^{570/} *Pad. Ljas Komunisti*, 1962. g. 2. nr., 5.

^{571/} *Sal. Pad. Ljas Skola*, 1962. g. 8. nr., 7.

aptvēra tikai 57 % jauniešu un Latvijā 1961./62. mācības gadā astotās klases beidza tikai 42 % skolēnu.^{572/}

Obligāto vispārējo astoņgadīgo izglītību izdevās ieviest Padomju Latvijas skolās tikai 1962./63. mācības gadā.^{573/} Gadu iepriekš tikai 42 % septiņgadīgo skolu bija reorganizētas par astoņgadīgajām.^{574/}

Kā konstatēja LPSR AP savā 1962. g. VII sesijā, tad arī septiņgadīgās izglītības īstenošanā Padomju Latvija palika visas Pad. Savienības apjomā sestajā vietā.^{575/}

Pad. Latvijas skolu skāra arī XIX Pad. Savienības KP kongresa lēmums par politechnisko apmācību. Jau ar 1952. gadu radās prasība par skolēnu iepazīstināšanu ar rūpniecības un lauksaimniecības darba metodēm. Ar to saistījās praktiska skolu jaunatnes nodarbināšana uzņēmumos. Šai praksei vajadzēja dot rūpniecībai un lauksaimniecībai papildu darba rokas un pacelt ražošanas efektu. Čruščovs šo kursu mācības gaitā vēl vairāk stimulēja, XX partijas kongresā uzstādīdams tezi »par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības tālāku attīstību.« Tai sekoja PSRS Augstākās padomes izdots 1958. g. 24. decembra likums. Skolu jaunatnes iesaistīšana darba procesā prasīja obligātā mācības laika pagarināšanu uz 8 gadiem. Obligātā izglītība līdz ar to izbeidzās 15–16 gadu vecumā, pēc kam bērns iesaistīja ražošanas darbā. Faktiski tāda iesaistīšana darbā bija paredzēta jau obligātās skolas laikā, jo jau tad skolas bērni »iesaistāmi viņu vecumam piemērotā sabiedriski derīgā darbā«.

Visus šos priekšrakstus atkārtoja LPSR Augstākā padome, 1959. gada 17. martā izdodama līdzīgu dekretu.^{576/} Tas noteica politechnisko izglītības sistēmu arī vidusskolu resp. ģimnaziju audzēkņiem. Paredzēja trejāda veida vidusskolas: 1. strādnieku un lauku jaunatnes vidusskolas (vakara, maiņu un neklātienes), 2. vispārīzglītojošas darba vidusskolas ar darba apmācību, un 3. speciālas profesionālas vidējas mācību iestādes.^{577/} Reorga-

^{572/} Pad. Latvijas Komūnists, 1962. g. 2. nr., 2.

^{573/} Pad. Ljas Skola, 1962. g. 9. nr., 3. lp.

^{574/} Pad. Ljas Skola, 1962. g. 4. nr. 7. lp.

^{575/} Pad. Ljas Skola, 1962. g. 8. nr., 6. lp.

^{576/} Trimdas Arodnieks 1959. g. 33. nr. Sk. K. Dziļlejas rakstu 1. lp.

^{577/} Turpat. Sk. Pad. Ljas Kom. 1962. g. 2. nr., 6.

nizāciju bija paredzēts izdarīt sākot ar 1959./60. māc. gadu, 3-5 gadu gājumā. 1959. gadā LPSR Izglītības ministrija nodibināja komisijas, kas sāka izstrādāt jaunas mācību programmas astoņgadīgām vidusskolām, sākot ar 4. klasi. Tā ka latviešu vidusskolā, pretēji krievu vidusskolai, paredzēja trīs valodas divu vietā, tad latviešu skolu mācību programma tika vairāk noslogota. No triju valodu mācīšanas LPSR Izglītības ministrija tomēr neatteicās, jo bez latviešu un krievu valodas, tā uzturēja spēkā vienas rietumvalodas (vācu, angļu vai franču) mācīšanu. LPSR Ministru padomes pr-ja vietn. *E. Berklavs* to apzīmēja par »tradicionālo 3 valodu mācību«. ^{578/}

Latviešu valodai un literātūrai vidusskolas klasēs paredzētas 4-7 stundas nedēļā. Ja arī latviešu valodas mācīšana norit puslīdz normāli, tad to nevar teikt par literātūras mācīšanu. Līdz t.s. atkušņa laikam mācību programmā neuzņēma latviešu klasiskus. Vienīgais izņēmums bija *Rainis* (1865-1929), ievērojamais latviešu dzejnieks un lugu rakstnieks, kas kopš savas jaunības bija pieslēgies sociālistiskai kustībai, bet Latvijas neatkarības laikā kļuva izglītības ministrs. Komunisti veltīja lielas pūles viņa iztēlošanā par latviešu komūnisma celmlauzi. ^{579/} Pārējos latviešu redzamākos rakstniekus un dzejniekus, ja tie nebija prokomūnistiski, noklusēja. Latviešu literātūras stundās neapskatīja viņu darbus, kā tas bija noticis līdz 1940. gadam, un atteicās tos iespiest. Turpretim jo plaši izcēla jaunākos padomju laika rakstniekus, kā *Vili Lāci*, *Annu Saksi*, *Valdi Luksu*, *Jāni Sudrabkalnu*, kā arī *Leonu Paegli* u. c. Redzamākais no šīs grupas tomēr bija *Andrejs Upītis* (dz. 1877), un to tad iecēla par LVU Latviešu literātūras katedras vadītāju. Visu šo rakstnieku darbus plaši apskata skolā un literārajos pulciņos.

Zīmīgs ir kāds tests, kas 1958. gadā izdarīts ar atbraucēju bērniem, kas līdz 1958. gadam apmeklējuši Padomju Latvijas vidusskolu. ^{580/} No iztaujātiem 11 bērniem 12-17 gadus vecumā,

^{578/} *Učitel'skaja gazeta* 1959. g. 7. apr. nr.

^{579/} *LPSR ZA Vēstis* 1962. g. – *Sal. Padomju Ljas Kom.*, 1961. g. 11. nr., 78. *Sal. Šilde, Lettland zwischen Ost und West. Baltische Hefte, Nr. 3, 1955, un Padomju Jaunatne, 1963. g. 11. sept. nr.*

^{580/} *LSK archīvs, liec. 0234/58, nr. 0039/58, nr. 0299/59 un nr. 0286/59.*

vairāk nekā puse nepazina tādus latviešu rakstniekus kā *Jāni Jaunsudrabiņu*, *Annu Brigaderi* un *Apsīšu Jēkabu*, bet neviens no tiem vispār neko nezināja par *Kārli Skalbi*, *Jāni Poruku*, *Aspaziju*, *Jāni Akurateru* un *Eduardu Virzu*. Ievērojamais latviešu kultūrvēsturiskais romāns *Mērnieku laiki* (tā autori – *brāļi Kaudziši*), tika izmantots kā viela ateisma propagandai.

Pēc 1958. gada līdzšinējā latviešu literatūras pasniegšanas kārtībā notika lūzums. Mācību programmā parādījās arī *Jānis Jaunsudrabiņš* (1877–1962), *Anna Brigadere* (1861–1933) un vēl daži agrāk noklusētie latviešu rakstnieki. Sāka iespīest diezgan lielos metienos arī viņa darbus. Tie līdz ar to kļuva pieietami arī latviešu skolu jaunatnei.

Latvijas skolu programmās līdz 1957. gadam nebija uzņemta arī Latvijas vēstures mācīšana. »*Skolotāju avīzē*« 1957. g. 4. aprīlī parādījās LKP sekretāra V. *Krūmiņa* raksts,^{581/} kurā viņš norādīja uz šo apstākli kā mācību programmas trūkumu. Tīri uniformā PSRS vēstures kursa pārņemšana Pad. Latvijas skolu programmā, kā arī vienīgi pieietamās krievu mācības grāmatas bija panākušas, ka latviešu skolu jaunatne gan plaši iemācījās Krievijas vēsturi padomju versijā, bet tai palika pilnīgi sveša savas zemes vēsture. Nav iespējams noskaidrot, vai Latvijas vēstures mācības priekšmeta iekārtošanā sākot ar 1958. gadu kādi nopelni latviešu nacionāļkomunistiem (V. *Krūmiņu* gan dažus gadus vēlāk par to apvainoja un atcēla no amata), bet ir skaidrs, ka tas tomēr noticis ar latviešu iniciatīvu. Arī tad Latvijas vēsture rada tikai sagrozītu apgaisojumu un Latvijas valsts neatkarība tika izskaidrota kā reakcionārs akts un starptautisku interventu rokudarbs.^{582/} Tāpat klasē skolotāja stāsta, ka »neatkarības laikā (burtiski: agrāk) bija maize tikai ar skaidām, – tagad laba maize«. Ja kāds no skolas bērniem iebilst, skolotāja nosaka: »Vai tev kāds prasa«. ^{583/}

No visām LKP sekretāru un citu amatpersonu runām redzama izcilā loma, kas piešķirta *internātskolām*. Likumu par internātskolu iekārtošanu pieņēma XX partijas kongresā Maskavā 1956. gadā. 1957. g. arī Pad. Latvijā atvēra šādas skolas.

^{581/} *Skolotāju avīze*, 1957. g. 4. aprīļa nr.

^{582/} *Latvijas PSR vēsture*, 360–361 ff.

^{583/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0240/58.

Latvijā internātskolām paredzēja daudz plašākus uzdevumus nekā Krievijā. Te tām vispirms vajadzēja kļūt par »tautu draudzības skolām«. ^{584/} Un to uzdevums bija visnotaļ bērnus atsvešināt vecākiem, izņemt no viņu ietekmes, kā arī atsvešināt tos baznīcai, pievērsties ateistiskai audzināšanai. ^{585/} 1957. gadā ierīkojot Latvijā pirmās 5 internātskolas, tanīs uzņēma 133 bāreņus, 375 bērnus, kuņiem trūka tēva, 200 bērnus no daudzbērnu ģimenēm, 159 grūti audzināmus bērnus. ^{586/} Tas norāda, ka partijai bija uzdots īsā laikā iedzīvināt internātskolu sistēmu, un tā to atrisināja tādā ceļā, ka komplektēja pirmos sastāvus no patversmju bērniem. No šī brīža (sk. pievienoto tabulu) nepārtraukti atvērtas arvienu jaunas internātskolas.

<i>Gads</i>	<i>Internātu skaits Pad. Latvijā</i>	<i>Audzēkņu skaits</i>
1957	5	987
1958		
1959		
1960	18	5090
1961	30	7000
1962	33	9000
1963	(trūkst ziņu)	10400
1964	34	11000

Visai zīmīgi ir LKP funkcionāru, gan krievu, gan latviešu, izteikumi, kas doti par internātskolu ierīkošanas nepieciešamību LPSR. LPSR finanšu ministrs *K. Tolmadževs* (krievs) LPSR Augstākās padomes 6. sesijā Rīgā 1961. g. teica: »Dzīve apliecinājusi, ka *visprogresīvākā jaunās paaudzes audzināšanas forma ir internātskolas.*« ^{587/} Tas pats Tolmadževs savā referātā LPSR Augstākās padomes 8. sesijā Rīgā teica: »1963. gadā paredzēta internātskolu tālāka attīstība, jo tās *visefektīvāk palīdz darbaļaužu ģimenēm bērnu komunistiskajā au-*

^{584/} *Cīņa*, 1963. g. 29. aug. 204. nr.

^{585/} *Padomju Latvijas Skola*, 1959. g. 10. nr.

^{586/} *Acta Baltica I*, 153.

^{587/} *Cīņa*, 1961. g. 28. dec. 302. nr. – *Sal. Pad. Ljas Skola*, 1962, g. 11. nr., 5 un 1962. g. 8. nr., 9.

dzināšanā. Šais skolās mācīsies 10,4 tūkstoši audzēkņu. Asignējumi to uzturēšanai sasniegs gandrīz 6 miljonus rubļu.^{588/}

LKP 1. sekretārs *A. Pelše* LKP XIX kongresā 1963. g. 25. decembrī Rīgā: »Partija sevišķi rūpējas par jaunās paaudzes audzināšanu. Pēdējos trīs gados internātskolu audzēkņu skaits republikā palielinājies gandrīz divkārt.«^{589/}

Līdz 1965. gadam bija paredzēts ierīkot 65 internātskolas, kuŗās uzņems 18.000 audzēkņu.^{590/} Šīm skolām jāpalīdz īstenot politehniskās apmācības nodomus. Tā ka internātskolā uzņem jau ar pirmo skolas gadu, tad audzēkņi tanī var pavadīt visus 11 skolas gadus.^{591/} Pēc LPSR izglītības ministra datiem, viena bērna uzturēšana internātskolā republikai maksā 600 rubļus gadā.^{592/}

No izglītības ministra *Elvicha* pārskata vēl redzams, ka 1963. gada vasarā 56.000 audzēkņu strādāja 640 skolēnu ražošanas brigādēs.^{593/}

Pēc LKP 1. sekr. *A. Pelšes* datiem, 1963. gadā t. s. darba un atpūtas nometnēs bija nodarbināti 44000 bērnu (pionieŗu nometnes pieskaitot).^{594/} Komjaunatnes organizācija un laikraksts »*Padomju Jaunatne*« populārizē latvieŗu jaunieŗu uzturēšanos dienas nometnēs, kur tie pēc skolas mācībām var nodoties sportam, amatniecībai un dažāda veida pārrunām. Viņi ierodas mājās tikai pārgulēt.^{595/}

Skolēnu darba un atpūtas nometnes ir bērnu un pusaudŗu nodarbināšanas veids, ko arodbiedrības organizē laukos. Darbā bērni pavada četras stundas dienā. Pārējā laikā tiem sevi jāapkopj, jāgatavo ēdiens un jāuztur kārtībā mājas apkārtnē. Darba prasības bijušas tik pārmērīgas, ka daļa vecāku savus bērnus atprasījusi. Atpūtai paredzētajā laikā bērni nododas sportam un tūrismaŗam, bet ar uzdevumu – izkopt kolektīvismu un internacionālistu. Lai satuvinātu latvieŗu jaunatni ar krievu skolas bērniem, tos tādēļ nepulcina šinīs nometnēs pēc

^{588/} *Cīŗa*, 1962. g. 21. dec. 297. nr.

^{589/} *Cīŗa*, 1963. g. 25. dec. 302. nr.

^{590/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1960. g. 10. nr.

^{591/} *Acta Baltica I*, 153.

^{592/} *Cīŗa*, 1963. g. 5. dec. 286. nr.

^{593/} *Cīŗa*, 1963. g. 5. dec. 286. nr.

^{594/} *Cīŗa*, 1963. g. 25. dec. 302. nr.

^{595/} *Acta Baltica I*, 154.-155. lp.

tautībām, bet sajauc vienu ar otru. Tādā ceļā panākta krievu valodas apgūšana labākā veidā nekā skolas mācību stundās. Izdevies arī izveidot ciešākas attiecības krievu un latviešu bērnu starpā.^{596/}

Ar šīm nometnēm arodbiedrības panākušas prāva skaita bērnu novietošanu vasaras brīvdienās bez īpašiem izdevumiem, ja neskaita tiem izsniegtās bezmaksas ceļazīmes. Par savu pus dienas darbu šie bērni un jaunieši nesaņem nekādu atlīdzību. Kā internātskolas, tā šis veids veicina bērnu atsvešināšanu no vecākiem, kā arī sola labākus panākumus jauniešu komūnistiskajai audzināšanai.

Skolēnu skaits dažāda tipa skolās pastāvīgi audzis, kas gan pa daļai izskaidrojams ar imigrāciju un vispārējo iedzīvotāju skaita pieaugumu LPSR republikā.

Skolēnu skaits

1952./53.g.	1958./59.g.	1959./60.g.	1960./61.g.	1961./62.g.	1962./63.g.
459 000	460 000	502 000	542 000	606 000	656 000

Skolu skaits

1952./53.g.	1958./59.g.	1959./60.g.	1960./61.g.	1961./62.g.	1962./63.g.
1 688	1 623	1 615	1 648	1 603	1 550

Pretēji šinī tabulā uzrādītiem skaitļiem, kas ņemti no Pad. Savienības Centrālās Statistiskās pārvaldes 1962. g. oficiāla izdevuma, Latvijas PSR izglītības ministra vietnieks *A. Andriksons* par 1960./61. māc. gadu saka, ka Pad. Latvijā šinī laikā darbojušās tikai 1.514 skolas, kuŗās mācījušies 267.000 skolēnu. Viņš gan uzrāda vēl 125 t.s. strādnieku un lauku jaunatnes skolas, kur mācījušies 20.800 audzēkņu, kas abus norādījumus jau daudz maz tuvina. *LPSR izglītības ministrijas dati uzskatāmi par faktiskajiem*^{597/}, kaut arī nākamajos gados tie nedaudz mainījušies.

^{596/} *Pad. Ljas Kom.*, 1962. g. 9. nr., 27.-30. lp.

^{597/} *Pad. Ljas Kom.*, 1961. g. 4. nr., 59. lp.

Skolu skaita samazinājums (salīdzinot ar tabulu) būs laikam izskaidrojams ar lielāka apmēra skolu celšanu un mazo skolu apvienošanu. Skolu skaits visā Pad. Savienībā, salīdzinot 1961./62. māc. gadu ar 1962./63. māc. gadu, uzrāda samazināšanās tendenci.^{598/} Vispārizglītojošo mācību iestāžu skaitu Latvijā 1963. g. beigās *Elvichs* uzrāda pat vairs ar 1410.^{599/} Skolēnu skaits, atbilstoši iedzīvotāju skaita pieaugumam Latvijā, 1964./65. māc. gadā turpretim pieauga uz 295 tūkstošiem.

Skolēnu skaita pieaugums savukārt iezīmē vispārējo latviešu jaunatnē manāmo tendenci iegūt iespējami labāku izglītību. Tālāka izglītošanās lauku jaunatnei bez tam ir vienīgā iespēja izkļūt no kolchoza. Un tomēr, par spīti spēcīgai izglītošanās dziņai, daudzi atstāj skolu ar nepabeigtu septiņgadīgo vai astoņgadīgo izglītību. »Tikai 80 % bērnu septiņu gadu laikā iegūst septiņgadīgo izglītību... Lauku skolās pēdējos 3 gados atbirums bija ap 40 %«, konstatēja LPSR izglītības ministra vietnieks 1961. gadā.^{600/} Šī neveiksme parāda padomju skolu sistēmu istā gaismā. Vispārējie apgalvojumi vien maldina.

LPSR izglītības ministrija veltī arvien lielākas pūles tehniskās izglītības celšanai republikā. Pad. Latvijas industriālīzācija sākusi iet roku rokā ar pastiprinātu tehniskās izglītības kursu. Tā koncentrējas arodskolās un teknikumos. Šo skolu katalogu devis kādā savā komentārā Forschungsdienst Osteuropa, kādēļ norādām uz to.^{601/}

Izglītības ministrs *Elvichs* 1963. g. decembrī norādīja, ka LPSR augstskolās, teknikumos, vispārizglītojošās un profesionāli tehniskajās skolās mācās pāri par 97.000 cilvēku.^{602/}

Divējāds uzdevums ir t.s. tautas universitātēm, kas pa daļai ir neatkarības laikā pazīstamo tautas augstskolu atdarinājums (to pirmmets meklējams Dānijā). Tās izplata kā vispārējas zināšanas un mākslas, tā komunistisko ideoloģiju.

^{598/} *Narodnoje chozjaistvo SSR v 1962. sk. 558. lp.*

^{599/} *Ciņa, 1963. g. 5. dec. 286. nr. Arī: »Okupētā Latvija«, 1956. g.*

^{600/} *Pad. Ljas Skola, 1961. g. 11. nr.*

^{601/} *Forschungsdienst Osteuropa. Die Baltischen Sowjetrepubliken. Juli/August 1961, 19-25.*

^{602/} *Ciņa, 1963. g. 5. dec. 286. nr.*

Tautas universitāšu galvenais uzdevums, kā norādīts »Padomju Latvijas Komūnistā«, ir palīdzēt celt tautas masu komūnistisko apzinīgumu, sekmēt idejisko audzināšanu, propagandēt jaunākos zinātnes, tehnikas un pirmrindas pieredzes sasniegumus. Tautas universitātes aicinātas visnotaļ palīdzēt partijai idejiski ietekmēt ikvienu padomju cilvēku, attīstīt klausītājos tieksmi uz pašizglītību, palīdzēt labāk izmantot iegūtās zināšanas.^{603/}

Par šo iestāžu darbu plaši ziņoja LKP 1. sekr. *Pelše* »Pravdas« 1963. g. 14. jūnija nr. Viņš norādīja, ka »1963. gadā tautas universitātēs Pad. Latvijā mācās 30.000 cilvēku. Universitātes noorganizētas visos rajonos, un tām ir filiāles daudzās apdzīvotās vietās. Katrā universitātē ir arī lauksaimniecības ekonomikas fakultāte. Piemēram, Kuldīgas rajonā šajā fakultātē mācās visi kolchozu priekšsēdētāji, daudzi speciālisti, rēķinvedības darbinieki un brigādieři. Lekcijas tur lasa ne vien ražošanas pārvaldes speciālisti, bet arī republikas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta zinātnieki un Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas mācību spēki.«^{604/} No LKP sekretāra *Vosa* ziņojuma pirms tam bija redzams, ka šinīs tautas universitātēs ideoloģiskajam darbam sagatavo pāri par 5000 komūnistu un 1500 komjauniešu.

Partijas, arodbiedrības, komjaunatnes organizācijām un uzņēmumu vadītājiem ieteikts sūtīt mācīties tautas universitātes valsts un tiesību fakultātē pilsētu padomju deputātus, arodbiedrību aktīvu, biedru tiesu un tautas kārtības sargu vienību locekļus.^{605/} Šīs mācību iestādes sadarbojas ar Vis-savienības politisko zināšanu izplatīšanas biedrību. 1963. g. tautas universitātē Ludzā sāka darboties arī ateisma fakultāte.^{606/}

No Rīgas pilsētas komitejas VIII plēnuma ziņojumiem bija redzams, ka Rīgas pilsētā 1963. g. darbojās 10 tautas universitātes un tām bija 12.000 klausītāju.^{607/}

^{603/} *Pad. Ljas Kom.*, 1962. g. 2. nr., 39. l.p.

^{604/} *Pravda*, 1963. g. 14. jūn. nr. *Tas pats: Cīņa*, 1963. g. 15. jūn. 140. nr.

^{605/} *Pad. Ljas Kom.*, 1961., g. 12. nr., 75. l.p.

^{606/} *Cīņa*, 1963. g. 25. sept. 227. nr.

^{607/} *Cīņa*, 1963. g. 16. jūn. 141. nr.

Tautas universitātēm bez marksisma-ļeņinisma mācību izplatīšanas piekrīt vēl uzdevums pacelt strādnieku arodzināšanas un kvalifikāciju. Rīgā kā lielpilsētā ar plaša apjoma industriju pie tautas universitātēm darbojas metalapstrādāšanas, kokapstrādāšanas, vieglās, pārtikas un tekstilrūpniecības, enerģētikas un ražošanas organizācijas fakultāte. Valmierā, Alūksnē un citās provinces pilsētās, kas atrodas lopkopības rajonos, turpretim lielāku vērību piegriež lopkopībai un t. s. lauksaimniecības pirmrindas pieredzei. Arī šīm nozarēm ir savas fakultātes. Bauskā un citur ir lauksaimniecības mechanizācijas fakultātes. Tā ka kolchozu un sovchozu saimniecība prasa plašāka apjoma grāmatvedību un ekonomiskas zināšanas, tad atbilstoši tam radītas arī šādas fakultātes. Arī veselības un sanitārā nozare ievērota. Visos gadījumos mēģināts dot galvenokārt praktiskas zināšanas, brīdinot no pārāk abstraktas un akadēmiskas mācību vielas.^{608/}

---

^{608/} *Pad. Latvijas Komūnists*, 1962. g. 2. nr. Sk. rakstu »Tautas universitātes, 39-43.

PADOMJU LATVIJAS AUGSTSKOLAS

1. *Latvijas Valsts universitāte*. Tās oficiālais nosaukums kopš 1958. g. janvāra ir Pēteru Stučkas Latvijas valsts universitāte. Tā darbojas Rīgā. Tās darbību skaita no 1919. g. 8. februāra, kad toreizējā padomju režīmā parakstīja dekretu par Latvijas Augstskolas dibināšanu.^{609/}

Kaut gan šai īslaicīgajai augstskolas darbībai nav sakara ar 1919. g. 28. septembrī dibināto Latvijas universitāti (kas pastāvēja visu Latvijas valsts neatkarības laiku), pašreizējā Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte pieskaita sev arī Latvijas universitātes 21 darbības gadus. Tas gan darīts mazāk politisku iemeslu dēļ, nekā lai uzturētu spēkā kopš 1919. g. izveidoto zinātnisko iestāžu vienību, kuŗu pirmsākumi, kā pareizi norādīts,^{610/} aizsniedzas uz 1861. g. dibināto Rīgas Politehnikumu. Arī 1940./41. g. padomju okupācija nepārtrauca pilnīgi LU zinātnisko darbu. No pārkārtojumiem pirmajā laikā vismazāk cieta eksakto zinātņu fakultātes. Turpretim smagi cieta humanitārās fakultātes. Jau 1940. g. 22. augustā Ministru kabinets lēma slēgt abas teoloģijas fakultātes, t. i. kā Ev. lut. teoloģijas, tā Romas katoļu teoloģijas fakultāti. Teoloģijas fakultāšu mācības spēkus atbrīvoja jau pirms tam (5. augustā).

LU rektoru prof. Dr. chem. *M. Prīmani* apmainīja pret Krievijas latvieti *J. Paškeviču*, ko dažus mēnešus vēlāk atmainīja *J. Jurgens*. Pēdējais vēlākajos gados (1948.-1959.) atkal atgriezās universitātes rektora amatā.

Ar teoloģijas fakultāšu likvidāciju no universitātes izslēdza 248 šo fakultāšu studentus.

---

^{609/} Šo dekretu parakstīja Latvijas Padomju valdības priekšsēdētājs *P. Stučka* un Tautas izglītības komisārs *J. Bērziņš*,

Agrāko Filoloģijas un filozofijas fakultāti reorganizēja, filozofijas nodaļu pilnīgi likvidējot. Pašu fakultāti pārveidoja par Vēstures un filoloģijas fakultāti. Tāpat reorganizēja arī Matēmatikas un dabzinātņu fakultāti. Tās vietā izveidoja divi fa-

---

un tas publicēts »Cīņā«, 1919. g. 8. febr. 26. nr. Pie tās darbojās ķīmijas, lauksaimniecības, mēchanikas, inženieru un arhitektūras nodaļas, kā arī vēlāk sociālekonomikas kursi kā komercnodaļas sastāvdaļa. Šī augstskola nodibinājās uz 1861. g. dibinātā Rīgas Politechnikuma bāzes. Studentus uzņēma bez atestātiem par iepriekšējo izglītību. Neprasīja arī iestāju pārbaudījumus. Turpretim lika iesniegt pierādījumus par sociālo izcelsmi. Studentus uzņēma ne vien no Latvijas, bet arī no Krievijas un Baltkrievijas. No 1919. g. 11.-24. februārim Latvijas Augstskolā uzņēma 2518 studentus. No jaunuzņemtajiem studentiem 1008 bija ar vidējo izglītību, 555 bez vidējas izglītības. 71 % bija strādnieku jauniešu. Tikai 47 bija komūnistu. Nākamajās nedēļās uzņēma vēl jaunus studentus, kādēļ to skaits pieauga uz 3078. Par mācības spēkiem iesaistīja bij. Rīgas Politehniskā institūta zinātniekus, no kuriem liela daļa bija vācu tautības. Izdarīja stingru politisko uzskatu pārbaudi. Pazīstamajam latviešu komūnistu vadonim Fr. Roziņam-Āzim uzdeva lasīt agrārpolitikas kursu. Augstskolas mācības spēku sastāvā bija 80 personu. Kaut gan rektora amats bija paredzēts, šī augstskola visu pastāvēšanas laiku darbojās bez rektora. Pēdējā vietā lietas kārtoja Izglītības komisāra vietnieks E. Eferts, kam nebija augstskolas izglītības. Tam asistēja vēl divi citi komisāriātu ierēdņi. Par fakultāšu dekāniem turpretim izraudzīja RPI profesorus; gandrīz visi bez izņēmuma bija vācu tautības un nebija komūnistu.

Studentu pārstāvībai radīja īpašu Vecāko padomi.

Mācības Latvijas Augstskolā ilga līdz 1919. g. 21. maijam, t. i. četrarpus mēnešus.

Sk. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gadus, 7-18 Sal. V. O. Millers rakstu LPSR ZA VĒSTIS, 1958. g. 12. (137.) nr.

⁶¹⁰/ Latvijas Valsts universitāte, 3.

kultātes: Fizikas un matemātikas fakultāti, un Dabzinātņu fakultāti. Agrāko LU 11 fakultāšu vietā līdz ar to palika 10. Tās bija: 1) Architektūras, 2) Dabzinātņu, 3) Fizikas un matemātikas, 4) Tautsaimniecības un tiesību zinātņu, 5) Ķīmijas, 6) Inženierzinātņu, 7) Mechanikas, 8) Medicīnas, 9) Vēstures un filoloģijas, un 10) Veterinārmedicīnas fakultāte.^{611/}

Noorganizēja Vissavienības Komunistu (boļševiku) partijas vēstures semināru visās fakultātēs. Ar 1940. g. augustu sāka darboties Marksisma-ļeņinisma katedra, kurai bija šādi mācības spēki: prof. *P. Vāleskalns*, prof. *J. Paškevičs*, *J. Avotiņš*, *F. Dombrovskis*, *K. Pugo*, *Fr. Deglavs* un *K. Ozoliņš*. 1940. g. 14. oktobrī Universitātes lielajā aulā prof. *V. Miške* nolasīja pirmo lekciju marksismā-ļeņinismā Universitātes diplomantiem, ar to ievadīdams marksisma-ļeņinisma kursu visās fakultātēs.^{612/} Komjaunatnes organizācija noorganizēja Universitātē aģitatoru seminārus.^{613/}

Vienu daļu agrāko mācības spēku kā »reakcionārus« atlaida. Galvenos mācības štatus fakultātēs tomēr turpināja izveidot LU profesori, docenti un asistenti. No Krievijas ieradās prof. *J. Jurgens*, prof. *V. Miške*, prof. *J. Paškevičs*, prof. *P. Vāleskalns*, docents *J. Āboliņš*, docente *E. Ripa*, docents *H. Martinsons*, prof. *J. Loja* u. c., kas visi pēc savas izcelsmes bija latvieši.

1940. g. oktobrī Universitātes vadība komandēja uz Maskavu 15 cilvēku grupu, kurā ietilpa rektors, dekāni, studentu profesionālās organizācijas pārstāvis u. c. 1940. g. decembrī Universitātes pārstāvji apmeklēja Ļeņingradas augstskolas. Uz Maskavu īpašu uzdevumu veikšanai sūtīja vēstures u. c. fakultāšu mācības spēkus. Šādā ceļā mēģināja panākt Latvijas valsts universitātes integrāciju ar Pad. Savienības universitātēm.

1941. g. sākumā Universitāte nodarbināja 624 mācības spēkus, to skaitā 116 profesorus, 158 docentus, 51 lektoru, 188 asistentus, 98 laborantus, 10 vecākos preparātorus un 3 zinātniskos līdzstrādniekus. No jauna tika radīta »Universitātes re-

^{611/} *Turpat*, 47.

^{612/} *Latvijas Valsts universitāte*, 51.

^{613/} *Turpat*.

flektantu sagatavošanas nodaļa», kuņā strādāja 76 skolotāji.^{614/}

Visiem studentiem obligāti bija jāapmeklē marksisma-ļeņinisma, politiskās ekonomijas, PSRS vēstures un speciālo priekšmetu lekcijas.

Ekonomikas un juridiskā fakultātē juridiskās speciālītātes diplomandiem 1. sēmeštrī bija jānoklausās un jānokārto marksisma-ļeņinisma pamati, politiskā ekonomija, PSRS konstitūcija, padomju darba tiesības, padomju civiltiesības, padomju krimināltiesības, padomju tiesu iekārta un process, bet ekonomikas nozares diplomandiem – marksisma-ļeņinisma pamati, politiskā ekonomija, PSRS konstitūcija, padomju darba tiesības, padomju ekonomiskā ģeografija, padomju saimnieciskās tiesības.

Vēstures un filoloģijas fakultātes marksisma filozofijas un pādagogijas nodaļu diplomandiem I sēmeštrī bija jānoklausās un jānokārto marksisma-ļeņinisma pamati, politiskā ekonomija, PSRS konstitūcija, PSRS tautu vēsture, dialektiskais un vēsturiskais materiālisms.

Dabzinātņu fakultātes diplomandiem I sēmeštrī bija šādi priekšmeti: marksisma-ļeņinisma pamati, politiskā ekonomija, PSRS konstitūcija, darvinisms, dialektiskais un vēsturiskais materiālisms.

Šiem papildu kursiem un eksāmešiem, kā teikts monografijā par Latvijas Valsts universitāti, nācies izskaust buržuazisko ideoloģiju.^{615/}

Lai dotu iespēju diplomandiem apgūt šīs politiskās mācības, to universitātes resp. fakultātes beigšanu atlika par vienu sēmeštri.^{616/}

Gandrīz visās fakultātēs noorganizēja neklātienes un t. s. vakaru nodaļas, kādas pie LU neatkarības laikā nepastāvēja. Tāpat proletāriskas izcelsmes jauniešiem noorganizēja sagatavošanas kursus, kur uzņēma reflektantus, »kam buržuaziskās Latvijas apstākļos nebija iespēja iegūt izglītību«. Tos sagatavoja iestāju pārbaudījumiem Universitātē.^{617/}

^{614/} Turpat, 53.

^{615/} Turpat, 54.

^{616/} Turpat, 54.

^{617/} Turpat, 55

LKP un LĻKJS veltīja pastiprinātas pūles komjaunatnes organizācijas izveidošanā Universitātē, kas izrādījās par vienu no visgrūtākajiem uzdevumiem. 1940. g. oktobrī izdevās reģistrēt tikai 65 komjauniešus no studentu vidus.^{618/} Dažu mēnešu laikā komjauniešu skaits sasniedza pilnu simtu, kas vēl arvien bija niecīgs skaits, paturot vērā, ka 1940./41. mācības gadā Universitātē bija 7773 studentu.^{619/} Te partijas organizācija uzdūrās uz vienu no lielākiem šķēršļiem, kuŗu tai šinī padomju iekārtas laika posmā vispār neizdevās atrisināt.

Latvijas Valsts universitātei izdevās izveidoties par pilnīgu padomju universitāti tomēr tikai 1945. gadā, kad padomju okupācijas vara, sākot ar 8. maiju nostiprinājās visā republikas teritorijā.

LVU pieskaitīja Pad. Savienības nacionālo republiku universitātēm,^{620/} un kā tādu to pakļāva PSRS Augstākās izglītības ministrijas Universitāšu, ekonomisko un juridisko augstskolu pārvaldei.^{621/}

LVU struktūra. To vada rektorāts, kas ir kollēģiāls orgāns. Šis pārvaldes orgāns sastāv no rektora un četriem prorektoriem. Rektors pārzina visas Universitātes lietas. Turpretim katram prorektoram uzticētas zināmas funkcijas. Mācību prorektors kārtu studentu mācību un audzināšanas darbu. To veic saskaņā ar fakultāšu un katedru mācību plāniem un programām kā klātienē, tā vakara nodaļā. Mācību gaitā paredzētas lekcijas, semināri, praktiskie darbi, kursa darbi, diplomdarbi un projekti, konsultācijas, kolokviji, arodnieciskas un pāidagoģiskas prakses, ekskursijas un ekspedīcijas. Tas viss sadalās pa ieskaišu, kursa un valsts eksāmenu sesijām.^{622/}

Līdzīgu darbu Universitātes neklātienē nodaļā vada neklātienē prorektors.

Zinātņu prorektors kārtu studentu un mācības spēku zinātniskās pētniecības darbu, ko veic saskaņā ar visas Universitātes, kā arī fakultāšu un katedru zinātniskās pētniecības darba, izdevniecību (t. i. publikāciju) darba, redakcionālās sagatavo-

^{618/} Turpat, 51.

^{619/} Turpat, 49.

^{620/} Kaftanov, *Das Hochschulwesen in der Sowjetunion*, 20.

^{621/} Latvijas Valsts universitāte, 65.

^{622/} Turpat, 65-66.

šanas darba, mācības spēku kvalifikācijas celšanas, aspirantūras un Studentu zinātniskās biedrības darba plāniem. Bez tam paredzētas studentu, aspirantu un mācības spēku zinātniskās pētniecības darbu sesijas vai atskaites konferencēs un zinātniski metodiskā darba konferencēs, kā arī zinātniski komandējumi. To kārtošanai pastāv Zinātņu daļa, kuŗā darbojas daļas vadītājs un Universitātes sekretārs.

Administratīvi saimnieciskās daļas prorektors kārtu Universitātes saimniecību, ieskaitot mācības priekšmetu iegādi.

Rektorātam pakļauta kadru daļa, kas kārtu Universitātes darbinieku un studentu personīgo lietu dokumentāciju.

LVU rektora amata pienākumus veikuši: prof. Dr. geogr. *Matejs Kadeks* (dz. 1897) no 1944. g. rudens līdz 1949. g. augustam; prof. *Jānis Jurgens* (dz. 1900), kas bija arī Politiskās ekonomijas katedras vadītājs, no 1949. g. augusta līdz (nav zināms); prof. *V. Šteinbergs*, (kas ir Inženierzinātņu fak. Būvmēchanikas un būvkonstrukciju katedras vadītājs) no (nav zināms) līdz 1965. gadam (vēl amatā).

LVU darbs noris fakultātēs, katedrās un zinātniskajās iestādēs. Pēc LVU galīgas izveidošanas, darbojas šādas fakultātes:

1. Bioloģijas fakultāte.
2. Ekonomikas un juridiskā fakultāte.
3. Fizikas un matemātikas fakultāte.
4. Ģeografijas fakultāte.
5. Vēstures un filoloģijas fakultāte.
6. Sabiedrisko profesiju fakultāte.

Ar Rīgas Medicīnas institūta nodibināšanu 1950. gadā medicīnas un veterinārmedicīnas fakultāte izdalījās no LVU. Ar Rīgas Politehniskā institūta nodibināšanos 1958. gadā, no LVU atdalīja vēl Inženierceltniecības, Ķīmijas, Mechanikas un Neklātienes tehnisko fakultāti. Bet pie jau minētām 5 LVU fakultātēm palika t. s. Vakara nodaļa un Neklātienes nodaļa. 1958. gadā LVU pievienoja Rīgas pāgāgoģisko institūtu.^{623/} Pēc tam lielākas pārmaiņas šīs universitātes struktūrā nav notikušas.

No katedrām sevišķu ievērību izpelnās t. s. vispārējās katedras. Tās pārzina mācības vielu un pētniecību tanīs disciplīnās, kas apgūstamas vairākās vai visās fakultātēs. Kā vispārējās

^{623/} *Latvijas Valsts universitāte, 68.*

katedras Universitātē darbojas PSKP vēstures katedra, Filozofijas katedra (līdz 1958. gada 1. septembrim to sauca par Dialektiskā un vēsturiskā materiālisma katedru, un faktiski šai mācības vietai kalpo arī pārdēvētā katedra), Politiskās ekonomijas katedra, Fiziskās audzināšanas un sporta katedra, un Psiholoģijas un pedagogijas katedra (kas līdz 1958. g. 1. sept. ietilpa Vēstures un filoloģijas fakultātē). Par jau minēto PSKP vēstures katedru vēl sakāms, ka tā ir pārdēvētās Marksisma-ļeņinisma katedras turpinājums. Marksisma-ļeņinisma kursa noklausīšanās bija visiem studentiem kopš 1945. g. obligāta. Ja arī citus priekšmetus pieļāva lasīt krievu valodā, tad marksisma-ļeņinisma kursu lasīja kā krievu, tā latviešu valodā. Par faktiskajiem apstākļiem, kādi ar šī obligātā mācības kursa mācīšanos 1945. g. radās, LVU monografijā teikts: »Daļai studentu, stājoties pie marksistiskās zinātnes studēšanas, tās sekmīgai apgūšanai trūka nepieciešamo politisko zināšanu, kā arī materiālistiskās pasaules izpratnes. Daudzi neizprata dzīvi un notikumus brālīgajās padomju republikās, bija apolītiski, nevēlējās piedalīties aktuālu politisko jautājumu apspriešanā. Liels šķērslis normāla mācību darba organizēšanā bija gandrīz pilnīgs marksisma-ļeņinisma pamatu kursam nepieciešamās literatūras trūkums latviešu valodā. Lielākā daļa marksisma-ļeņinisma klasiku darbu vēl nebija tulkoti un izdoti latviešu valodā. Agrākie Latvijas Komunistiskās partijas nelegālos apstākļos izdotie K. Marksa, F. Engelsa un V. Ļeņina darbi tagad bija bibliografisks retums. Gandrīz pilnīgi trūka literatūras par revolūcionāro strādnieku kustību Latvijā un Latvijas Komunistiskās partijas vēsturi.«^{624/} Turpat norādīts, ka marksisma-ļeņinisma mācību pasniedzēji bija Krievijas latvieši, kuriem to pasniegšana latviešu valodā pirmajā laikā radīja grūtības.

Līdzās mācību darba organizācijai, katedras kolektīvs kopš pirmajām nodarbību dienām lielu uzmanību veltīja jaunatnes politiskajai audzināšanai, kas savukārt, jau aprādīto iemeslu dēļ, radījusi grūtības. Tikai 1948./49. māc. g. beigās izdevās sakomplektēt Marksisma-ļeņinisma katedrai vajadzīgo pasniedzēju skaitu. Šinī laikā katedrai bija neparasti liels mācības spēku skaits, un proti, 1 profesors (V. Miške), 3 docenti un pārējo skaitā – vecākie pasniedzēji. Bez tam pie katedras bija 3 aspiranti, kas savukārt veica paidagoģisko darbu.

^{624/} *Latvijas Valsts univ.*, 71-73.

1949. g. septembrī katedru reorganizējot, izveidojās patstāvīga Dialektiskā un vēsturiskā materiālisma katedra. Arī pēc tam pie Marksisma-ļeņinisma katedras palika vēl 15 mācības spēku. Tie bija: prof. V. Miške, docente R. Sosnkovska, docente A. Balbere, vecākie pasniedzēji – L. Zaļkalne, Ļ. Ļitvina, D. Pincova, K. Bērzs, J. Dīmanis, J. Libietis, E. Feldmanis, A. Fekters, pasniedzēji – I. Devjatkina, E. Bergmane, A. Rubenis un E. Eglājs. Bez tam pārdarbojot darbu veica katedras aspiranti A. Buls un K. Puriņš. Katedru līdz 1954. g. vadīja prof. V. Miške, Krievijas latvietis, pēc tam A. Balbere.

Par šīs katedras darbu var spriest, piemēram, pēc 1957./58. g. mācību gaitas. Šinī mācības gadā katedra vadīja nodarbības visu Universitātes toreizējo 9 fakultāšu I un II kursa studentiem, tāpat arī vakara un neklātienēs nodaļās. PSKP vēstures kurss tika lasīts latviešu un krievu valodā, kā dienas, tā vakara posmā, un neklātienē. Latviešu valodā mācības notika 50 mācību grupās, krievu valodā – 15 grupās. Savu mācību darbu katedra veica pēc PSKP vēstures kursa programmas, ko izstrādājusi PSRS Augstākās izglītības ministrija. Techniskajās fakultātēs PSKP vēstures kursu mācījās 3 semestrus, bet humanitāro un dabzinātņu fakultātēs – 4 semestrus. No studentiem pirmajā gadījumā prasīja vienu ieskaiti un 2 eksāmenus, kamēr otrajā gadījumā 2 ieskaites un 2 eksāmenus.^{625/} Tā ka iestāju pārbaudījumos jaunuzņemto studentu zināšanas PSRS vēsturē bija apbrīnojami vājas, tad Universitāte šinīs pārbaudījumos pie savas katedras uzstādīja jo augstas prasības. 1963. g. gan jau bija izdevies uzlabot arī studentu priekšzināšanas, jo no 932 reflektantiem 289 saņēma teicamas, 353 labas, 242 viduvējas, bet tikai vairs 48 neapmierinošas atzīmes. »Skolotāju Avīze« tomēr konstatē, ka arī tad gandrīz neviens nespēja pareizi atbildēt jautājumam par »PSKP programmu par sociālistiskas valsts celtniecību un sociālistiskās demokrātijas attīstību.« Tāpat neparastas grūtības sagādāja programmā ietvertais jautājums par Krievijas 18. gs. otrās puses kultūru. Neviena pareiza atbilde netika saņemta par pilsētu sacelšanos 17. gs. vidū. Nopietnas grūtības sagādāja arī jautājumi, kas saistīti ar Maskavas valsts politiskās iekārtas attīstību laika posmā līdz Pēterim I. Runājot par Februāra revolūciju, daudzi

^{625/} Turpat, 74.

nevarēja neko pastāstīt par divi sazvērestībām un to cēloņiem.^{626/} Cik noprotams, tad pēdējai sazvērestībai tuvi sakari ar latviešu strēlnieku virsnieku un sevišķi pulkveža *Fridricha Brieža* organizēto »kontrrevolūcionāro« kustību Krievijā.

Arī Marksisma-ļeņinisma katedras mācības spēku kvalifikācija izrādījusies nepietiekama, kādēļ sarīkoti īpaši »kvalifikācijas celšanas kursi«. Divi mācības spēki sūtīti uz Kvalifikācijas celšanas institūtu Pad. Savienībā. Skaitliski vislielāko pieaugumu devušas aspirantu apmācības, kas uzsāktas ar 1947. g. oktobri. No šinī darbā iesaistītiem 22 aspirantiem līdz 1958. gadam tiem paredzēto teorētisko kursu beidza 19. Seši no tiem uzrakstījuši disertācijas. Apmēram desmit gadu laikā (1947.-1958.) zinātņu kandidātu skaitu izdevās paaugstināt no 1 uz 5. Pasniedzēju kvalifikācijas celšanā PSKP vēstures katedra palīdzējusi arī citām republikas augstskolām. Rekomandētas aizstāvēšanai kopsummā 12 disertācijas.^{627/}

Katedras locekļi strādā pie dažādām LKP vēstures problēmām, kā marksisma izplatīšanās Latvijā, cīņa par strādnieku un zemnieku sadarbību 1905. g. revolūcijā, cīņa pret vācu okupantiem 1918. gadā, cīņa pret buržuazisko diktāturu, kā arī pie Latvijas komjaunatnes vēstures. Katedrai uzlikts pienākums strādāt pie »buržuaziski nacionālistiskās ideoloģijas atmaskošanas«. Šie uzdevumi nav bijuši tikai tīri teorētiskas dabas, bet katedrai nācies cīnīties pret »buržuaziski nacionālistiskās ideoloģijas elementiem, ko sēja vēl dažu fakultāšu reakcionārās profesūras atliekas«. Katedras sanāksmēs apsprieda arī jautājumus, kā uzlabot Universitātes mācību spēku marksistiski-ļeņinisko audzināšanu, »kā palīdzēt atbalstīt tos, kas pagātnē kļūdījušies, bet līdz ar padomju varas atjaunošanos Latvijā izrādījuši vēlēšanos godīgi strādāt padomju augstskolā«. ^{628/} Apspriedēs, piemēram, kritizētas Ķīmijas fakultātes profesora *A. Ķešana* »ideālistiskās kļūdas« un dažu fizikas un matemātikas pasniedzēju nemarksistiskās metodoloģijas jautājumi. Kontrolēti citu fakultāšu mācības spēku lekciju teksti un stenogrammas.^{629/}

^{626/} *Skolotāju Avīze*, 1963. g. 4. sept. nr.

^{627/} *Latvijas Valsts universitāte*, 75.

^{628/} *Turpat*, 76.

^{629/} *Turpat*, 76.

Norādījums uz lekciju tekstu un stenogrammu kontroli, ko dod paši padomju avoti, ļauj spriest par uzraudzības funkcijām, kādas piekritušas partijas uzdevumā Marksisma-ļeņinisma resp. PSRS vēstures katedras kolektīviem. Tā ka tie nav spējuši pietiekami orientēties svešajās zinātņu disciplīnās, tad notikušas arī kopējas apspriedes ar citu fakultāšu mācību spēku kolektīviem.^{630/} Marksisma-ļeņinisma katedras kolektīvam piekrituši partijas propagandas uzdevumi kā Universitātē, tā arī ārpus tās.^{631/}

Marksisma-ļeņinisma katedras darbu ievērojamā mērā papildinājusi 1949. g. nodibinātā *Dialektiskā un vēsturiskā materiālisma katedra*. Tā apzīmēta arī par Filozofijas katedru. Ja 1940./41. gadā marksistiskā filozofija aprobežojās ar VK/b/P vēstures īsā kursa 4. nodaļas lasīšanu, tad ar 1945. g. sāka lasīt speciālo dialektiskā un vēsturiskā materiālisma kursu. Līdz 1949. gadam gan arī tas bija pakļauts Marksisma-ļeņinisma katedrai kā filozofijas sekcija. No Krievijas ataiciņātie speciālisti veica priekšdarbus atsevišķas Dialektiskā un vēsturiskā materiālisma katedras izveidošanai, kas notika 1949. gadā.⁶³² Sevišķi nopelni piekrīt prof. *I. Širokovam* un prof. *E. Karpovicam*. Katedrai piekritis uzdevums sagatavot republikas vajadzībām marksistiskās filozofijas kadrus. Aspirantūrā sagatavotie speciālisti varējuši jau strādāt kā pasniedzēji arī citās Pad. Latvijas augstskolās.

Katedra veic mācību darbu dialektiskā un vēsturiskā materiālisma, kā arī filozofijas vēstures, estētikas un loģikas disciplīnās. Līdz 1956. g. dialektisko un vēsturisko materiālismu lasīja visās Universitātes fakultātēs, izņemot tehniskās, bet, sākot ar 1956. g., šo kursu lasa arī tehniskajās fakultātēs. Filozofijas vēsturi lasa Vēstures un filoloģijas fakultātē, un loģiku – Vēstures un filoloģijas, kā arī Ekonomikas un juridiskajā fakultātē. Inženierceltniecības fakultātē arhitektūras nzares studentiem lasa aistētiku. Šo kursu kā fakultātīvu priekšmetu lasa arī Vēstures un filoloģijas fakultātē.

Katedra organizē seminārus par politiski svarīgiem teorētiskiem jautājumiem. 1957./58. mācību gadā katedrā bija 11

^{630/} *Latvijas Valsts univ.*, 76.

^{631/} *Turpat*, 76-77.

^{632/} *Turpat*, 77.

locekļu: katedras vadītājs prof. *Ivans Širokovs* (dz. 1899), profesors filozofijas zinātnēs Dr. *Ernests Karpovics* (dz. 1892), docents filozofijas zin. kand. *Hermanis Martinsons* (dz. 1899), vec. pasniedzēja *Oksana Andrējeva* (dz. 1928), vec. pasniedzēja *Nellija Sprūža* (dz. 1928), pasniedzējs filozofijas zin. kand. *P. Zeile*, pasniedzēja *R. Kalniņa*, pasniedzējs *G. Ēbels*, pasniedzējs *P. Laizāns*.^{633/}

Sovetizācijas aspektā ievēribu izpelnās vēl padomju varas laikā nodibinātā *Polītiskās ekonomijas katedra*. PSKP CK jau 1940./41. g. norīkoja darbā Rīgā no Maskavas, Ļeņingradas un citām Krievijas pilsētām vairākus politiskās ekonomijas mācības spēkus, kas šo mācības vielu prata pasniegt marksisma-ļeņinisma izpratnē. Atbraukušie pasniedzēji jau ar 1940./41. māc. gadu lasīja lekcijas un vadīja seminārus Ekonomikas un juridiskajā fakultātē. Darbs atjaunojās 1944. g. rudenī. Pirmie šīs katedras mācības spēki, kā docents *Voldemārs Ozols* (dz. 1892), doc. *P. Odiņš* un *J. Vilks* bija Krievijas latvieši.^{634/} Arī šinī mācību laukā absolūti trūka komunistiskas literatūras, kādēļ steigā pārtulkoja un 8000 eks. izdeva politiskās ekonomijas lekciju kursu, ko padomju redzamākie ekonomisti bija lasījuši PSKP CK Augstākajā partijas skolā. Pēc tam pārtulkoja *K. Marksa* Kapitālu un *V. I. Ļeņina* Kopotos rakstus. Par šīs katedras darbu un uzdevumiem LVU veltītajā monografijā teikts: »Katedra ar speciāli organizētām lekcijām, semināriem un konsultācijām, kā arī ar biedrisku kritiku palīdzēja Latvijas buržuaziskā laikmeta profesūrai nostāties uz marksisma-ļeņinisma pamatiem.«^{635/}

Tā ka katedras vadība sākumā atradās latviešu, kaut arī Krievijas latviešu rokās, tad drīzi no Maskavas atsūtīja docenta vietas izpildītāju *Aleksandru Tarasovu* un doc. *Aļekseju Suminu*, kuriem veltīja ne vien lielāku uzticību, bet kas vēl pilnīgāk pieskaņoja mācību kursu PSRS universitāšu prasībām. Tādā pašā nolūkā nosūtīja Latvijā uzaugušos mācības spēkus uz Ļeņingradu vai Maskavu, kur tiem lika sagatavoties

^{633/} *Latvijas Valsts univ.*, 79.

^{634/} *Turpat*, 80. Piezīme: *par docentiem Odiņu un Vilku LVU mācības spēku sarakstos trūkst sīkāku ziņu. Nav uzrādīti pat viņu priekšvārdi.*

^{635/} *Turpat*, 80.

turpmākajiem uzdevumiem. Zinātniskā aktivitāte šinī katedrā bijusi lielāka nekā abās iepriekš minētajās katedrās. Šīs katedras mācības spēki un aspiranti no 1952.–1958. gadam bija aizstāvējuši 12 ekonomisko zinātņu kandidāta disertācijas un vienu ekonomisko zinātņu doktora disertāciju.

Pie Polītiskās ekonomijas katedras 1957./58. māc. gadā strādāja 20 mācības spēku: prof. *Jānis Jurgens* (dz. 1900), kas bija arī katedras vadītājs, docents *Voldemārs Ozols* (dz. 1892), docents ekon. zin. kand. *Andrejs Senkans* (dz. 1922), doc. ekon. zin. kand. *Pauls Dzērve* (dz. 1918), doc. ekon. zin. kand. *Jānis Porietis* (dz. 1926), pasniedzēja ekon. zin. kand. *Ārija Ungure* (dz. 1927), pasniedzēja ekon. zin. kand. *Dzintra Kalniņa* (dz. 1926), un pasniedzēji *O. Zvaigzne*, *A. Vibane*, *A. Sviķis*, *V. Rikšis*, *B. Arabere*, *V. Ramane* un *F. Aleksandere*. Polītiskās ekonomijas katedras darbs cieši saistīts ar Ekonomikas un juridisko fakultāti.^{636/} Tāpat ta saistīts ar LPSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūtu, kā arī ar Rīgas Politehniskā institūta Polītiskās ekonomijas katedru.

Ekonomikas un juridiskā fakultāte piedzīvojusi visai radikālus pārkārtojumus, kas izdarīti vairākos paņēmienos. Pretēji neatkarības laiku apvienotai Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātei, 1944./45. māc. gadā (ja neskaita dažas sākuma nedēļas) padomju iekārtā izveidojās divi patstāvīgas fakultātes – Ekonomikas fakultāte un Juridiskā fakultāte. 1955. g. februārī abas fakultātes atkal apvienojās un pēc tam to darbs aptverts Ekonomikas un juridiskajā fakultātē.

Pārsteidz, ka šīs fakultātes darbā atstāja dažus neatkarības laika profesorus, kā *Eduardu Šironu* (dz. 1898), tam agrāko agrārpolitikas u. c. kursu vietā uzticot PSRS tautas saimniecības un plānošanas katedru, *Eduardu Balodi* (dz. 1880), tam uzticot agrākā kooperācijas kursa vietā – grāmatvedības katedras vadību, un *Kārli Bērziņu* (dz. 1898) – arī grāmatvedības katedras vadību citā laika posmā. Pie šīs katedras atstāts arī no vecajiem māc. spēkiem doc. *Roberts Roze* (1898) un docents *Janis Stiprais*. Daudzi šīs fakultātes agrākie mācības spēki bija devušies emigrācijā uz Rietumiem. Pārveidotās fakultātes raksturs un jaunās prasības lika steidzīgi sagatavot jaunus mācības spēkus.

^{636/} *Latvijas Valsts univ.*, 81.

Ar 1958./59. mācību gadu fakultātei ir dienas, vakara un neklātienes nodaļa. Neklātienes apmācībai ir sešgadīgs kurss. Šī nodaļa sevi vismazāk attaisnojusi, jo no 1945. g. Ekonomikas fakultātes neklātienē uzņemtajiem 80 studentiem 1951. g. to beidza tikai 5. Arī nākamo gadu rezultāti bijuši slikti,^{637/} un tikai ar 1957. g. sāka uzrādīt labākus panākumus.

Kaut arī Ekonomikas zinātņu nodaļa savu katedru darbu (Finanču un kredita, Grāmatvedības, Statistikas un tautas saimniecības plānošanas, PSRS tautas saimniecības nozaru ekonomikas katedras) pieskaņojusi padomju saimniecības vajadzībām, tomēr tanī mazāk izpaužas tīri ideoloģiska audzināšana. Turpretim fakultātē aizstāvētās disertācijas skaidri norāda uz tiši izvēlētiem pētījumiem par »buržuaziskās Latvijas« dažādu saimniecisko parādību »reakcionāro raksturu«.^{638/}

Tiesību zinātņu nodaļa jau daudz plašākā mērā nonākusi padomju režīma un marksisma-leņinisma kalpībā. Šīs nodaļas darbībai tādēļ piegriežam šeit lielāku ievēribu.

Juridiskās izglītības pārkārtošanu pēc padomju sistēmas Latvijā uzņēmās no Krievijas atsūtītais prof. *Nikolajs Konoplins* (dz. 1890). Jau 1945. g. sākumā viņš kļuva par jaunās Juridiskās fakultātes dekanu, palikdams šinī amatā līdz 1949. g. maijam, kad to nomainīja doc. *Gustavs Kļava* (1906). Abi bija valststiesībnieki. 1950./51. gadā dekana darbā radās kādi sarežģījumi, jo šinī mācību gadā sākumā par dekanu bija vēl *Kļava*, bet tad to nomainīja *J. Rīdziņš*, vēlāk atkal to – doc. *O. Grinbergs*, kamēr mācību gada beigās dekana amatā atgriezās doc. *G. Kļava*. Ar 1954. gadu par Juridiskās fakultātes dekanu apstiprināja doc. *Otto Grinbergu* (dz. 1902), kas vadīja fakultāti līdz tās apvienošanai ar Ekonomikas un juridisko fakultāti.^{639/}

Laikā, kad LVU darbojās atsevišķa Juridiskā fakultāte, tā nebija vienīgā, kas gatavoja augstākās kvalifikācijas tiesībnieku kadrus Pad. Latvijai. No 1945.-1953. g. Pad. Latvijā darbojās arī Vissavienības Juridiskā neklātienes institūta VJZU Rīgas filiāle, kuŗā apmācīja tieslietu amatu praktiķus. Tie va-

^{637/} *Latvijas Valsts univ.*, 103.

^{638/} *Turpat*, 104-107.

^{639/} *Turpat*, 107.

rēja šādā ceļā sagatavoties pat tādu tiesībnieku darbam, kas prasīja augstāko izglītību.^{640/}

Padomju justīcijai nepieciešamos darbiniekus izdevās sagatavot 10 g. laikā, kādēļ ar 1955. g. Ekonomikas un juridiskās fakultātes Tiesību zinātņu nodaļa varēja palikt vienīgā augstākās juridiskās kvalifikācijas kadru sagatavotāja republikā. 1953. gadā Vissavienības Juridiskās neklātienes institūta Rīgas filiāles 580 studentus ieskaitīja LVU Juridiskajā fakultātē. Šinī kontingentā bija arī krievu studenti.^{641/}

1958./59. māc. gadā Tiesību zinātņu nodaļas studentu skaits bija nostabilizējies uz 468. 1959. g. pavasarī to beidza 79 studenti, ko Rīgas Universitāte apzīmē par »vislielāko padomju juristu izlaidumu, kādu Universitāte piedzīvojusi savā vēsturē«. ^{642/} Pie tā gan jāatzīmē, ka tanī laikā, bez minētām abām augstākajām juristu mācības iestādēm darbojās vēl juridiska skola, kas sagatavoja tiesu darbiniekus ar vidējo izglītību. Rīgas divgadējā juridiskajā skolā sagatavoja padomju prokurus, tautas tiesnešus un izmeklētājus. Šinī skolā uzņēma audzēkņus tikai ar KP rekomendācijām.^{643/} Visās šajās mācību iestādēs padomju okupācijas pirmajos desmit gados studēja vairāk nekā 1.000 cilvēku. Arī absolventu skaits bija ap 200. Šāds pastiprināts un paātrināts juristu sagatavošanas kurss noveda pie tā, ka 1956. gadā nolēma LVU Tiesību zinātņu nodaļā uzņemt tikai 25 studentus klātienē un 25 neklātienē. Par to »Cīņā« visai kritiski izteicās doc. G. Kļava, doc. E. Ūdris, doc. A. Liede un jur. zin. kand. E. Jostsons, uzsverot, ka ar to »juridiskā izglītība mūsu republikā krasi ierobežota«. ^{644/} Tie izteica bažas, ka nākamajos gados juridiskas izglītības iespējas latviešiem draud pavisam zust, jo necīgajam studentu skaitam nebūšot iespējams saglabāt kvalificētus mācības spēkus un nodrošināt Tiesību zinātņu nodaļas darbības bazi visnotaļ. Pavisam laikā no 1945.-58. g. Universitāti beiguši 701 jurists, kas gan Latvijas apstākļos nav mazs skaits.

^{640/} *Latvijas Valsts univ.*, 107.

^{641/} *Turpat*, 108.

^{642/} *Turpat*.

^{643/} *Rīgas radio* 1947. g. 31. jūlijā. Citēts pēc *Latvija aiz Dzelzs priekšvara*, 25.

^{644/} *Cīņa* 1956. g. 30. jūn. nr. Citēts pēc.: *Okupētā Latvija* 1956 g. 26. nr., 7.

Pēc dažādiem pārkārtojumiem, kas notika no 1944. g. rudenis līdz 1957. gadam, ar 1958./59. māc. gadu Tiesību zinātņu nodaļā darbojas trīs katedras. Tās ir Valsts un tiesību zinātņu katedra, kuŗas vadītājs ir doc. *Gustavs Kļava* (dz. 1906), Civiltiesību un civilprocesa katedra ar vadītāju doc. *Ernestu Ūdri* (1894), un Krimināltiesību, kriminālprocesa un kriminālistikas katedra, ko vada *Arturs Liede* (1905).

Pie Valsts un tiesību zinātņu katedras izveidošanās vēl norādāms, ka pēc 1945. g. dibinātā Padomju valsts tiesību un Starptautisko tiesību katedra tanī vēlāk fuzionēta.^{645/} Doc. *Otto Grīnbergs* (dz. 1902) ar 1946./47. g. lasījis lekcijas arī par »Buržuazisko valstu konstitūcionālajām tiesībām«. Krieviete R. Seļegovska lasa tautas demokrātijas zemju valststiesību kursu. Doc. *Voldemārs Kalniņš* (dz. 1907) lasījis bez tam lekcijas par PSRS valsts un tiesību vēsturi. Padomju valsts tiesības lasa *Visvaris Millers* (dz. 1927). Pēdējais pieder pie visjaunākajiem mācības spēkiem, jo beidzis aspirantūru un ieguvis juridisko zin. kand. gradu tikai 1956. gadā. Kā praktiķi Tiesību zin. nodaļas darbā iesaistīti LPSR Augstākās Tiesas priekšsēža vietnieks *V. Kauke*, prokuratūras darbinieks *P. Nēprahins*, LPSR tieslietu ministre *E. Veinberga* u. c.

Tagad spēkā esošie mācību plāni studentiem juristiem uzliek par pienākumu apgūt šādas obligātas disciplīnas: PSKP vēsture, politiskā ekonomija, dialektiskais un vēsturiskais materiālisms, loģika, valsts un tiesību teorija, valsts un tiesību vēsture, PSRS valsts un tiesību vēsture, politisko mācību vēsture, romiešu civiltiesību pamati, padomju valststiesības, tiesas un prokuratūras organizācija PSRS, tautas demokrātijas zemju valststiesības, buržuazisko valstu konstitūcionālās tiesības, padomju administratīvās tiesības, padomju finanšu tiesības, padomju krimināltiesības, padomju kriminālprocess, padomju kriminālistika, padomju civiltiesības, padomju ģimenes tiesības, padomju civilprocess, padomju darba tiesības, padomju zemes tiesības, kolchozu tiesības, starptautiskās tiesības, padomju tiesu statistika, grāmatvedības pamati un grāmatvedības ekspertīze tiesā, tiesu medicīna, tiesu psihiatrija, prokurora uzraudzības darbs PSRS, valsts un tiesību speķkurss un speciāls seminārs, obligātie speciālie kursi kriminālistikā, izvēles kursi

^{645/} *Latvijas Valsts univ.*, 109.

(banku tiesības, tiesu runa, PSRS notāriāts, padomju celtniecība, speciāli kursi valsts administratīvās tiesībās, civiltiesībās, krimināltiesībās, darbvedība padomju iestādēs, padomju dzīvokļu tiesības). No tikko minētiem izvēles kursiem katram studentam obligāti jāklausa šie izvēles priekšmeti. Bez tam pasniedz fakultatīvus kursus – Padomju Latvijas valsts un tiesību vēsturi, starptautisko attieksmju vēsturi, starptautiskās civiltiesības, buržuazisko valstu civiltiesības un krimināltiesības. Obligātajiem priekšmetiem pieskaitīta arī latīņu valoda un viena rietumu svešvaloda (angļu, vācu vai franču).

Kā redzams, LVU Tiesību zinātņu nodaļas mācību programma tik pārbagāta, ka ar to kvantitatīvi spēs sacensties ne katra Rietumu universitātes juridiskā fakultāte. No studentiem juristiem prasa vēl četru kursa darbu uzrakstīšanu studiju laikā. Studiju laikā studentiem jāveic arī arodnieciskā prakse, kas paredz iepazīšanos ar tiesas un prokurātūras orgāniem. Pēc kursa priekšmetu noklausīšanās un obligātās prakses, jāizstrādā un jāaizstāv diplomdarbs.^{646/}

Zinātniskajā darbā tiesību zinātņu nodaļa pēdējo gadu gūvusi šādus rezultātus: kandidāta disertācijas izstrādājuši un aizstāvējuši, iegūdami juridisko zinātņu kandidāta gradu, pavisam 10 LVU juristi, kas gandrīz visi bija šīs Universitātes nodaļas mācības spēki (70 %). Viņi pētījuši šādas problēmas: *A. Liede* – »Kriminālprocesa īpatnības nepilngadīgo lietās«, *V. Kalniņš* – »Padomju Latvijas valsts un tiesību vēsture«, *O. Grinbergs* – »Buržuaziskās Latvijas priekšparlamenta reakcionārā būtība«, *M. Blūma* – »Amatpersonu atbildība par noziedzīgo nolaidību pēc padomju krimināltiesībām«, *E. Jostsons* – »Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija loma Padomju varas nostiprināšanā Latvijā«, *K. Graužinis* – »ASV un Rietumeiropas valstu imperiālistu agresija Latvijā 1918.-1920. gados«, *E. Stumbiņa* – »Padomju Latvijas tiesas vēsture«, *V. Millers* – »Latvijas PSR Konstitūcijas izveidošana«, *V. Rajevskis* »LKP cīņā par ceturto (pirmā pēdējo) piecgades plāna izpildi rūpniecībā«, *J. Indulēns* – »Kooperatīvās tirdzniecības sabiedriskā īpašuma izlaupīšanas lietu izmeklēšana« (LPSR materiāls).^{647/} Kā redzams, LPSR tiesībnieku sevišķu ievēribu izpelnījušās valsts un konstitucionālās tiesības. Neatkarīgi no

^{646/} *Latvijas Valsts univ.*, 113.

^{647/} *Turpat*, 114.

tikko minētām disertācijām, doc. *Otto Grinbergs* vēl publicējis darbu »PSRS Augstākā Padome un tās vēlēšanas«, kā arī sarakstījis darbu par kara noziedznieku kriminālatbildību. Doc. *G. Kļava* sarakstījis darbus: »Kas bija tā saucamā 'demokrātija' buržuaziskajā Latvijā« un »Padomju sociālistiskās demokrātijas attīstība Latvijas PSR«. Kā *G. Kļavas*, *V. Millera* un *E. Stumbiņas* kolektīvs darbs uzskatāms dokumentālais krājums »Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā« un *G. Kļavas*, *E. Ūdņa* un *A. Tilles* sarakstītā monogrāfija »Latvijas PSR Konstitūcija«. Par Latvijas PSR valsts un tiesību jautājumiem publicējusi apcerējumus vēl virkne citu LPSR tiesībnieku, kā *E. Stumbiņa* (Pad. Latvijas tiesas un prokuratūras vēstures jautājumi), *L. Birziņa* un *I. Krastiņš* (»Kā strādā vietējo padomju deputāti«) u. c.^{648/} Daļa šo darbu iespiesta *LVU Zinātniskajos rakstos*, kas iznāk kā universitātes rakstu krājumi regulāri ik gadu.

Vēstures un filoloģijas fakultāte. Visradikālākajām pārgrozībām bija pakļauta arī Vēstures fakultāte, kā arī Latvijas vēsture kā zinātne. Tādēļ apskatīsim notikušās parmaiņas arī šinī fakultātē. No 1944.–54. gadam Vēstures fakultāte bija pastāvīga. Tai bija 5 katedras: PSRS vēstures katedra (vadītājs doc. *Hermanis Martinsons*, dz. 1899), Latvijas vēstures katedra (vad. docents *T. Zeids*), Seno laiku vēstures katedra (vadītājs doc. *G. Lukstiņš*), Viduslaiku vēstures katedra (vadītājs prof. Dr. hist. *Jānis Zutis*, dz. 1893), Jauno laiku vēstures katedra (vadītājs doc. *Mārgers Stepermanis*, dz. 1898). 1945./46. māc. gadā izveidoja fakultātes zinātnisko padomi. 1947./48. māc. g. katedru sadalījumu, kas gan atbilda Pad. Savienības lielo universitāšu struktūrai, bet šķīta par komplīcētu Latvijas vietējiem apstākļiem, pārkārtoja. Seno, Viduslaiku un Jauno laiku vēstures katedras apvienoja t. s. Vispārējās vēstures katedrā prof. Dr. *J. Zuša* vadībā. Nedaudz vēlāk apvienoja arī PSRS un Latvijas vēstures katedru – PSRS vēstures katedrā, docenta *Aleksandra Drīzuļa* (dz. 1920, Krievijas latvieša) vadībā. Pēdējo drīzi nomainīja docents *A. Fituņi*, bet no 1955. g. septembrā – vēst. zin. kand. *V. Kanāle*.^{649/}

Jau ar fakultātes izveidošanu redzamu vietu tās darbā

^{648/} *Latvijas Valsts univ.*, 114–116.

^{649/} *Turpat*, 135–136.

ieņēma aspirantūra, lai sagatavotu jaunus kadrus zinātniskajam darbam partijas revidētās vēstures garā.^{650/} No 1945.–58. g. tajā ieskaitīja 14 aspirantu, to skaitā 13 klātienē un 1 neklātienē. No tiem PSRS vēstures katedrā bija 11 aspirantu, Vispārējā vēstures katedrā – 3. No šē minētiem aspirantiem 4 aizstāvāja disertācijas Latvijas PSR vēsturē.

Fakultāti resp. vēstures nodaļu beidza 451 students klātienē, bet 270 neklātienē. Kopā 721 persona. Tas ir neparasti augsts skaitlis, ja to salīdzina ar neatkarības laikā Latvijas universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultāti beigušo skaitu, kuŗā ietilpa arī akadēmiski izglītotie latviešu vēsturnieki. Tādu šinī fakultātē toreiz bija kopsummā par visām šīs fakultātes nodaļām 519 (no. 1919.–1939. g. rudenim).^{651/} Atbildi tam, kādēļ padomju iestādes veltī tik lielu nozīmi milzīga skaita vēsturnieku skološanā, atradīsim laikam apstākļi, ka PSRS vēsture ir esenciāla padomju ideoloģijas sastāvdaļa. Tāpat arī padomju vēsturnieku izdarītā Latvijas vēstures revīzija resp. piemērošana šķiru cīņas un pārējo komūnisma pamatmācību prasībām, palīdzējusi izskaidrot okupētās Latvijas iedzīvotājiem republikas sovjetizācijas un šīs zemes inkorporācijas nepieciešamību.

Vairums šo Latvijas PSR vēsturnieku atradis darbu skolās kā paidagogi, vai kā tādi atzinuši par nepieciešamu studēt padomju vēsturi.^{652/} Saskaņā ar 1951. g. izstrādātiem jaunajiem mācību plāniem, fakultātes studenti nostrādājuši prakses laiku mūzeju darbos vai arhaioloģiskos izrakumos.

1954. gadā visi nepieciešamākie vēsturnieku kadri bija sagatavoti, kādēļ Vēstures fakultāte, līdzīgi Tiesību zinātņu fakultātei, pēkšņi reglamentēja studentu skaitu. To noteica ar 25, kaut gan tanī pat laikā LVU pievienoja Rīgas Paidagoģiskā institūta Vēstures fakultāti. Tā ka tik niecīgam studentu skaitam atsevišķa universitātes fakultāte kļuva lieka, tad to pievienoja Filoloģijas fakultātei, pēdējo pārdēvējot par Vēstures un filoloģijas fakultāti. No visa tā redzams Vēstures fakultātes līdzšinējais tīri utilitārais uzdevums.

^{650/} *Latvijas Valsts univ.*, 136. *Sal. LPSR vēsture. Saīsināts kurss*, 497.

^{651/} *Latvija. Statistisks pārskats*, 27. – *Latvju enciklopēdija*, 1415. *sleja*.

^{652/} *Latvijas Valsts univ.*, 136.

Kopš 1954. g. Vēstures un filoloģijas fakultāte aprobežojusies ar šauru, tīri arodniecisku mērķi, – sagatavot kvalificētus vidusskolas skolotājus. Mācības viela tādēļ pārkārtota ar nolūku tuvināt studentus pārdarītājam darbam. Fakultātes beigušie tagad iegūst kvalifikāciju – vēsturnieks un vidusskolas skolotājs.^{651/}

LVU mācības spēki-vēsturnieki rosīgi nodevušies zinātniskajam darbam, dodot samērā daudz publikāciju. Prof. Dr. hist. *Jānim Zutim* par monografiju »Baltijas jautājums XVIII gadsimtā« piešķīra Staļina prēmiju. LPSR Zinātņu akadēmijas »Izdevumu bibliografijā 1946–1955« atzīmēti vēl 8 citi šī latviešu izcelsmes padomju vēsturnieka darbu tituli.^{652/} Līdz savai nāvei 1963. g. viņš turpināja intensīvi strādāt. Prof. J. *Zuša* pēckaņa zinātniskās pētniecības darbs aptver Latvijas vēstures laika posmu no IX līdz XIX gadsimtam. Viņš pievērsās arī historiografijai, publicēdams apcerējumus kā par Latvijas vēstures historiografiju, tā Baltijas vācu historiografiju.^{653/} Vērdzemies sevišķi pret pazīstamo latviešu vēsturnieku prof. Dr. *Arvedu Švābi* (dz. 1888. g. 25. maijā Lielstraupē, Latvijā, miris 1959. g. 20. aug. Stokholmā), viņš to kā »buržuazisko nacionālistu« pieskaitīja »vēstures viltotājiem«.^{654/} Prof. *Zutis* ir LPSR ZA izstrādātās »Latvijas PSR vēstures« 1. daļas nodaļu autors. Šī Krievijas latvieša iesaistīšana Latvijas sovjetizācijas akcijā deva Maskavai sevišķi labus panākumus.

Citādi pirmajā laikā LVU Vēstures fakultātei bija jāizpalīdzas ar dažiem Latvijas neatkarības laika vēsturniekiem, kā docentu *M. Stepermani* un vēstures zin. kand. *T. Zeidm. Doc. Stepermanis* savas ilgās darbības laikā LVU galvenokārt pētījis Latvijas vēstures XVII un XVIII gadsimta problēmas. Arī viņš ir viens no »Latvijas PSR vēstures« autoriem.^{655/} Tāpat

^{651/} *Latvijas Valsts univ.*, 137.

^{652/} *LPSR ZA Izdevumu bibliografija*, 26–27.

^{653/} *Latvijas Valsts univ.*, 138.

^{654/} *Zutis, Buržuaziskais nacionālisms un kosmopolitisms A. Švābes vēstures koncepcijā. Grāmatā: Buržuaziskie nacionālisti – Latvijas vēstures viltotāji. 2. izd. 23.–42. lpp. (Tas pats krievu valodā).*

^{655/} *Latvijas PSR vēsture I. Sk. X, XI, XII un XV nodaļas. Arī: Padomju Latvijas Skola, 1950. g. 5. nr., 42.–62. lpp.*

viens no »Latvijas PSR vēstures« kolektīva autoriem ir T. Zeids. Viņš sarakstījis desmit nodaļu šīnī izdevumā.^{656/} 1951. gadā viņš publicēja plašu monografiju »Feodālisms Livonijā«.

Fakultātes uzdevumos tomēr bija galvenokārt dot publikācijas par visjaunāko laiku, sevišķi Latvijas neatkarības laika (buržuaziskās Latvijas) un padomju ēras vēstures problēmām. Šīs problēmas aplūkotas vēstures kandidātu disertācijās. V. Kanāle aizstāvējusi kandidāta disertāciju par tematu »Padomju varas nodibināšanās Latvijā 1940. gadā«, A. Zīle – »Padomju valdības ekonomiskie pasākumi Latvijā 1919. gadā«, J. Prēdele – »Oktoobra revolūcijas sagatavošana un norise Latvijā«, E. Stumbiņa – »Padomju Latvijas tiesu vēsture«, S. Levitāns – »Komunistiskās preses loma darbaļaužu cīņā par padomju varu«.^{656a/}

No Filoloģijas fakultātes resp. Vēstures un filoloģijas fak. filoloģijas katedrām sevišķu ievēribu izpelnās Latviešu valodas un literātūras nodaļa ar savām 6 katedrām. Latviešu valodas katedru turpināja vadīt plaši pazīstamais baltologs prof. Dr. phil. Jānis Endzelīns (1873.–1961.), kam bija jāpasargā baltu valodu pētniecības darbs no krievu uzmācīgās tendences mēģināt sasaistīt šīs valodas ar slavu valodām. Latviešu literātūras katedru turpretim turēja savās rokās prokomunistiski noskaņotais rakstnieks Andrejs Upītis (dz. 877). Pie šīs fakultātes nodibināja slavu filoloģijas nodaļu, kādas Latvijas universitātē neatkarības laikā trūka. Bez tam nodibināja Krievu un aizrobežas literātūras katedru. Fakultātes dekans no 1944.–49. g. bija prof. Dr. Roberts Pelše (dz. 1880), kam piekrita galvenie nopelni fakultātes noorganizēšanā padomju laikā. Pēc tam par fakultātes dekaniem bijuši komunistu pagrīdnieks Jānis Niedre (dz. 1909), docente Milda Drīzule (dz. 1895), doc. S. Nikiškins un doc. Elga Stanke (1922). Pie fakultātes darbojas arī Redaktūras un žurnālistikas nodaļa doc. K. Graudiņa vadībā, kas arī ir jauns iestādījums LVU.

1963. gadā pie LVU nodibināja *Sabiedrisko profesiju fakultāti*. Tai ir 4 nodaļas: 1. Lektoru un žurnālistu (kādēļ Redaktūras un žurnālistikas nodaļa pie Vēstures un filoloģijas fak. kļuva lieka), 2. vecāko pionieru vadītāju, 3. fiziskās kultūras instruktoru, un 4. mākslinieciskās pašdarbības kolektīvu va-

^{656/} *Latvijas PSR vēsture I sējums*

^{656a/} *Latvijas Valsts univ.*, 139.

dītāju sagatavošanas nodaļas.^{657/} Šai LVU fakultātei, blakus partijas skolām, kā redzams, ir uzdevums sagatavot augsti kvalificētus darbiniekus partijas palīgorganizācijām. Vecāko pionieru vadītāju nodaļā 1964. g. sākumā atradās ap 60 studentu. Tos vada pēdējās un psiholoģijas katedras aspirante *Ausma Špona*. Pavisam Sabiedrisko profesiju fakultātē 1963./64. māc. gadā bija 300 studentu. Mācību ilgums šinī fakultātē ir 2 gadi. Šīs fakultātes beigušiem līdz ar diplomu par augstākās izglītības iegūšanu paredzēts izsniegt arī apliecinību par lektora, vecākā pionieru vadītāja, mākslinieciskās pašdarbības pulciņa vadītāja un sporta organizatora tiesībām.

LVU gan pati nav spējusi apmēram divdesmit gadu laikā sagatavot pietiekamā skaitā zinātniski labi sagatavotus mācības spēkus. LKP 1. sekretārs *A. Pelše* LPSR Zinātņu akadēmijas Vēstis 1963. g. par to izsakās: »LVU sabiedrisko zinātņu katedru 62 zinātniski pēdējās darbinieku vidū ir tikai 3 doktori un 23 zinātņu kandidāti. Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūtā no 50 zinātniskajiem darbiniekiem nevienam nav doktora grāda un 22 ir zinātņu kandidāta grāds. Arī ZA Valodas un literatūras institūtā nav neviena zinātņu doktora. Rīgas Medicīnas institūtā no 10 marksisma-ļeņinisma katedras darbiniekiem tikai 2 ir zinātņu kandidāti. Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas marksisma-ļeņinisma katedras 11 pasniedzēju vidū tikai 2 ir zinātņu kandidāti.

Labu kadru trūkuma dēļ augstskolās un zinātniskajās iestādēs sastopami atsevišķi tādi ideoloģijas frontes darbinieki, kuŗu darba prasme un politiskās īpašības neatbilst viņu amatam. Rīgas Politehniskā institūta Politiskās ekonomijas katedrā strādā 11 pasniedzēji, no kuŗiem 6 ir zinātņu kandidāti, bet nopietnu zinātnisku pētījumu nav. Nevienam nestrādā pie doktora disertācijas.^{657a/}

Šis partijas atzinums rāda faktisko situāciju ne vien LVU, bet arī pārējās Latvijas augstskolās.

Pavisam Pad. Latvijā ir desmit augstskolas. Bez jau minētās Latvijas Valsts universitātes, tās ir:

^{657/} *Pad. Ljas Komunists*, 1964. g. 5. nr., 24. lp.

^{657a/} *LPSR ZA Vēstis*, 1963. g. 189. nr., 11.

Rīgas Politehniskais institūts; dibināts 1958. gadā.

Rīgas Medicīniskais institūts; dibināts 1950. gadā.

Latvijas Lauksaimniecības akadēmija; dibināta Latvijas neatkarības laikā – 1939. g., atjaunota 1941. gadā; Jelgavā.

LPSR Konservātorija, Rīgā. Dibināta 1919. gadā, atjaunota 1944. g.

LPSR Mākslas akadēmija, Rīgā. Dib. 1919. g. Atjaunota 1944. gadā.

Fiziskās kultūras institūts.

Civilās gaisa flotes inženieru institūts, Rīgā.

Paidagoģiskais institūts Daugavpilī.

Paidagoģiskais institūts Liepājā.

Šāds stāvoklis bija 1964. gadā. Paidagoģiskais institūts līdz 1954. g. darbojās arī Rīgā, bet to apvienoja ar LVU piekritīgām fakultātēm.

2. *Rīgas Politehniskais institūts*. Aprobežojamies šīnī apskatā vienīgi ar padomju varas laikā dibināto RPI (ar 1861. gadā dibināto Rīgas Politehnikumu tam nav nekāda sakara).

1963./64. mācību gadā pie RPI pastāvēja šādas fakultātes: Mēchanikas, Automatikas un skaitļošanas tehnikas, Elektroenerģētikas, Ķīmijas un Celtniecības fakultāte. Pie šīm 5 fakultātēm pastāv dienas un vakara nodaļas īpašām nozarēm. To darbs norit šādi:

a) *Mēchanikas fakultātē*: Mašīnbūvniecības tehnoloģijas, metallgriešanas darbgaldi un instrumenti – dienas un vakara nodaļās ar latviešu un krievu mācības valodu; mašīnbūvniecības rūpniecības automatizācija un kompleksā mechanizācija – dienas un vakara nodaļās ar latviešu un krievu mācības valodu; precīzas mēchanikas aparāti – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu; vieglās un tekstilrūpniecības mašīnas un aparāti – dienas nodaļā ar krievu mācības valodu; šķiedrmateriālu mēchaniskās apstrādes tehnoloģija (speciālizācija: aušanas tehnoloģija, vērpsšanas tehnoloģija) – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu; vakara nodaļā ar krievu mācības valodu; mašīnbūvniecības rūpniecības ekonomika un organizācija – dienas nodaļā ar krievu mācības valodu.

b) *Automatikas un skaitļošanas tehnikas fakultātē*: Automātika un telemechanika – dienas un vakara nodaļās ar latvie-

šu un krievu mācības valodu; matēmatiskās un skaitļošanas mašīnas un aparāti – dienas nodaļā ar krievu mācības valodu; radiotehnikā – dienas nodaļā ar latviešu māc. valodu, vakara nodaļā ar krievu mācības valodu; telefona un telegrafa sakari – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu, vakara nodaļā ar krievu mācības valodu.

c) *Elektroenerģētikas fakultātē*: Elektriskās sistēmas un tīkli – dienas nodaļā ar latviešu un krievu mācības valodu, vakara nodaļā ar latviešu mācības valodu; elektriskās mašīnas un aparāti – dienas un vakaru nodaļās ar latviešu un krievu mācības valodu; elektriskā piedziņa un rūpniecības iekārtu automatizācija – dienas un vakaru nodaļās ar latviešu un krievu mācības valodu; enerģētiskās rūpniecības ražošanas procesu un iekārtu automatizācija – dienas nodaļā ar latviešu un krievu mācības valodu; rūpniecības siltumenerģētika – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu, vakara nodaļā ar krievu mācības valodu.

d) *Ķīmijas fakultātē*: Ķīmijas tehnoloģija (speciālizācijas: neorganisko vielu tehnoloģija, silikātu tehnoloģija, ārstniecības un smaržvielu tehnoloģija, plastmasu tehnoloģija, laku, krāsu un nemetallisko pārklājumu tehnoloģija, gumijas tehnoloģija, šķiedrmateriālu ķīmiskā tehnoloģija, organiskā ķīmija, fizikālā un analītiskā ķīmija) – dienas un vakara nodaļās ar latviešu un krievu mācības valodu.

e) *Celtniecības fakultātē*: Arhitektūra – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu; rūpniecības, civilā un lauksaimniecības celtniecība – dienas un vakara nodaļās ar latviešu un krievu mācības valodu; betona un dzelzbetona izstrādājumu un konstrukciju ražošanas lielpaneļu celtniecība – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu; sanitārā tehnika (speciālizācijas: siltuma un gāzes apgāde un ventilācija, ūdens apgāde un kanalizācija) – dienas nodaļā ar latviešu mācības valodu, vakara nodaļā ar krievu mācības valodu; ceļu, tiltu un aerodromu būvniecība (speciālizācijas: autoceļu un tiltu būvniecība, aerodromu būvniecība) – dienas nodaļās ar latviešu mācības valodu.^{658/}

Četrās lielākajās Latvijas pilsētās – Rīgā, Liepājā, Daugavpilī un Jelgavā atvērtas bez tam Rīgas Politehniskā institūta *neklātienes* nodaļas īpašās nozarēs, tās apvienojot t. s. »vispār-

^{658/} *Cīņa*, 1963. g. 25. apr. 98. nr.

techniskajās neklāties fakultātēs». Ir četras šādas fakultātes:

a) Rīgas vispārtechniskā neklāties fakultāte. Tās programmā paredzēti šādi mācību priekšmeti: Elektriskās sistēmas un tīkli; elektriskā piedziņa un rūpniecības iekārtu automatizācija; rūpniecības siltumenerģētika; mašīnbūves tehnoloģija, metallgriešana; darbgaldi un instrumenti; mašīnbūvniecības rūpniecības automatizācija un kompleksā mechanizācija; elektriskās mašīnas un aparāti, automatika un telemēchanika; matemātiskās un skaitļošanas mašīnas un aparāti; radiotechnika; telefona un telegrafa sakari; ķīmijas tehnoloģija; sķiedrmateriālu mechaniskā tehnoloģija; rūpniecības, civīlā un lauksaimniecības celtniecība; sanitārā tehnika; tiltu, ceļu un aerodromu celtniecība; mašīnbūvniecības rūpniecības ekonomika un organizācija.

b), c) un d) Šī pati mācības programma sašaurinātā apjomā paredzēta Daugavpils, Liepājas un Jelgavas vispārtechniskajā neklāties fakultātē, kas atšķirībā no šādas Rīgas fakultātes ir vakara neklāties fakultāte. Mācības neklāties nodaļā notiek latviešu un krievu valodā, pēc studentu izvēles. Institūta dienas nodaļā pieņem personas ar pabeigtu vidējo izglītību, ne vecākas par 35 gadiem, bet vakara un neklāties nodaļā – bez vecuma ierobežojumiem. Ķīmijas tehnoloģijas speciālītātē dienas nodaļā pieņem personas ne jaunākas par 18 gadiem.^{659/}

Mācības krievu valodā nepieciešamas tādēļ, ka RPI bez latviešiem studē vairāk nekā 20 tautību studenti. Kādā ziņojumā uzrādītas šādas tautības: latvieši, krievi, ukraiņi, baltkrievi, lietuvieši, kazachi, gruzīni, azerbaidžāni, armēņi, igauņi, tatāri, čuvaši, osetīni, žīdi, kalmiki, mordovieši, udmurti.^{660/} Arī mācības spēku sastāvs ir raibs. RPI rektors prof. *Aleksandrs Mālmēisters* (dz. 1911). Prorektors zinātņiskajā darbā 1962. g. bija doc. *Alfreds Vācietis* (dz. 1913), bet mācību darbā – doc. *Aleksandrs Veiss* (dz. 1918). Visi latvieši.

f) *Sabiedrisko profesiju fakultāte*. Neievērojot to, ka šāda fakultāte nodibināta un darbojas pie Latvijas Valsts universitātes, to 1963./64. mācības gadā nodibināja arī pie Politehniskā institūta. Ašas darbojas Rīgā. Uz Sabiedrisko profesiju fakultātes stiprumu Institūtā norāda padomju prese.^{661/}

^{659/} *Cīņa*, 1963. g. 25. apr. 98. nr.

^{660/} *Cīņa*, 1963. g. 18. maija nr.

^{661/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1964. g. 5. nr., 24. lp.

3. *Rīgas Medicīnas institūts*. Arī šī augstskola radās, izdalot no Latvijas universitātes Medicīnas fakultāti ar tai pakļauto zobārstniecības nodaļu, kā arī piedalot tai klāt vēl no Ķīmi-
jas fakultātes farmācijas nodaļu. Atsevišķa medicīnas institūta dibināšana labāk atbilda padomju augstskolu sistēmai.^{662/}

Rīgas Medicīnas institūtu nodibināja 1950. gadā. Tas atro-
das Rīgā, Padomju bulvārī 12.

Pie Medicīnas institūta izveidoja trīs fakultātes:

1. vispārējās medicīnas fakultāti.
2. stomatoloģijas fakultāti.
3. farmācijas fakultāti.

RMI pārņēma LVU Medicīnas fakultātes un agrākās far-
mācijas nodaļas mācības spēkus. Piecu gadu laikā, jau pirms
RMI dibināšanas, bija izdevies izveidot pamatus zinātniskajam
darbam. Tomēr tas nebija viegli izdarāms, jo vairums LU Me-
dicīnas fakultātes mācības spēku devās emigrācijā. No agrā-
kajiem šīs fakultātes profesoriem darbību Latvijā atsāka tikai
četri (Dr. *Pēteris Sņiķeris* – ādas un venerisko slimību kate-
dra, Dr. *Pauls Stradiņš* – fakultatīvās chirurgijas katedra, Dr.
Jānis Miķelsons – hospitālās terapijas katedra, un Dr. *Kārlis*
Balodis – acu slimību katedra). Visu pārējo katedru mācības
spēki, skaitā sešpadsmit, bija no Padomju Savienības atsūtīti
speciālisti.^{663/} Dr. *Konstantins Bogojavļenskis* – histoloģijā, *Ni-*
kolajs Hodjakovs – ausu, deguna un kakla slimībās, *Leonids*
Moiseja dēls Golbers – patoloģiskajā fizioloģijā, *Anatolijs Zub-*
kovs – fizioloģijā, *Jānis Bune* – vispārīgajā chirurgijā, *Ernests*
Burtnieks – diagnostikā, *Nikolajs Daņilovs* – fizioloģijā, *Alek-*
sandrs Ivanovs – bērnu slimībās, *Dominiks Kalvelis* – ortopē-
diskajā stomatoloģijā, *Elīzabete Jakovļeva* – tiesu medicīnā,
Vasilijs Kalbergs – anatomijā, *Aleksandrs Liepukalns* – hospi-
tālajā chirurgijā, *Aleksandrs Šteins* – ādas un veneriskās sli-
mībās, *Rafails Šubs* – ginekoloģijā un dzemdniecībā, *Boriss*

^{662/} *Dibinot Latvijas universitāti un izstrādājot tās satversmi, turpretim dominēja vienotas latviešu zinātnes un akadē-
miskās mācības iestādes ideja. Sal. Adamovičs, Ludis: Lat-
vijas Universitātes izveidošanās, Universitas, 1962. g. 10.
nr., 8. lp. Tas pats: monografijā »Latvijas universitāte div-
desmit gados 1919-1939«.*

^{663/} *Ljas valsts universitāte 40 gados. 233.-236. lp.*

Ugrumovs – pataloģiskajā anatomijā un Vasilijš Zdravomislouvs – ginekoloģijā. No farmācijas nodaļas pārņēma divus mācības spēkus – prof. Jāni Maizīti un Eduardu Svirlovski. Izveidojoties RMI, no Krievijas ieradās vēl citi mācības spēki, no kuriem daži, kā akadēmiķis un bioķīmijas profesors Aleksandrs Šmits, bija latvieši pēc izcelsmes.^{664/}

RMI rektori bijuši: Ernests Burtņieks,^{665/} Dr. Vasilijš Kalbergs^{666/} un kopš 1964. gada docents Vladislavs Korzāns.

RMI ir 41 katedra.^{667/} Dažas no šīm katedrām, kā arī laboratorijas risina, līdztekus Zinātņu akadēmijai, zinātniskas pētniecības problēmas, kas ļāvušas izstrādāt patstāvīgas metodes.^{668/}

RMI 1961. g. bija imatrikulēti 3200 studenti, no tiem 1082 neklātienē. Vispārējās medicīnas fakultātē studiju ilgums ir 6, bet neklātienes nodaļā 6 ar pus gadus, stomatoloģijas fakultātē 5 un 6 gadus (pēdējais – neklātienei), farmācijas fakultātē – 5 gadi.^{669/} Ik gadus studijas beidz 250-339 studenti.^{670/} Pie iestāšanās Medicīnas institūtā bez parastajiem dokumentiem prasa vēl komjaunatnes vai sabiedrisku organizāciju, rūpniecības uzņēmumu un skolas rekomendāciju. Komjaunatnes komiteja sastāda uzņemamo sarakstus, pēc kam tos izlemj tālākas instances.^{671/}

Ik gadus diezgan daudz reflektantu aizstāv disertācijas medicīnas zinātņu vai bioloģijas zinātņu grada iegūšanai, bet dar-

^{664/} Sal. Zinātņu akad. Vēstis, 1962. g. 176. nr.

^{665/} Pēc Dr. Lilijas Zariņas, RMI vecākās pasniedzējas, liecības, par profesoru un rektoru izraudzītais E. Burtņieks esot ar pavisam zemu vispārēju izglītību un pēc aroda feldšeris. Pēc partijas skolas beigšanas viņš ieguvis profesora titulu. Rektora amatā iecelts kā uzticības persona. Sal. LSK archīvs, liec. nr. 0218/57.

^{666/} Labs anatoms turpretim ir Krievijas igaunis V. Kalbergs. Sal. LSK archīvs, liec. nr. 0218/57.

^{667/} Acta Baltica III, 130. lp.

^{668/} Pad. Ljas Kom., 1964. g. 7. nr. 49 lp.

^{669/} Acta Baltica III, 130. lp.

^{670/} Sk. Pad. Ljas Skola, 1962. g. 2. nr. un Pad. Ljas Kom., 1964. g. 7. nr., 49. lp.

^{671/} Sal. Sovetskaja Molodjež, 1960. g. 23. jūlija nr.

bi jāizstrādā un jāaizstāv krievu valodā. Tas tādēļ, ka paredzētā kārtība prasa šo zinātnisko darbu aizstāvēšanu PSRS Medicīniskās Zinātņu akadēmijas Latvijas eksperimentālās un klīniskās medicīnas institūta zinātniskās padomes atklātajā sēdē. Sēdes tomēr notiek Rīgā.^{672/} Bez tam jāpatur vērā, ka vairums mācības spēku ir krievu, kas tikai ar retiem izņēmumiem iemācījušies latviešu valodu.

Saziņā ar RMI izveidots *P. Stradiņa* Medicīnas vēstures muzejs un Farmācijas vēstures muzejs. Abi novietoti Rīgā.^{673/}

4. *Latvijas Lauksaimniecības akadēmija*. Šī akadēmija ir 1939. g. 1. jūlijā dibinātās Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas turpinājums.^{674/} Padomju vara jau 1940. g. jūlijā ķērās pie tās reorganizācijas.^{675/} Dažādus pārkārtojumus padomju vara izdarīja arī kopš 1945. gada. 1963. gadā LLA pārgāja PSRS Lauksaimniecības ministrijas pārziņā.^{676/} Līdz ar to tai piešķīra uzdevumu sagatavot speciālistus, kuŗu darbības rajons paredzēts ārpus Latvijas.^{677/} Bez tam uzdeva sūtīt akadēmijas studentus praksē uz KPFSR ziemeļrietumu rajoniem, kur tie gan var noderēt par labu darba spēku krievu lauksaimniecībai un mežsaimniecībai, bet var vismazāk pašī ko mācīties.^{678/}

LLA struktūras maiņu izdarīja ar to, ka no Latvijas Valsts universitātes 1946. g. šai akadēmijai pievienoja vēl veterinārmedicīnas fakultāti.

---

^{672/} Šī iestāde darbojas Rīgā, Turgeņeva ielā 19. Sk. »Cīņa«, 1964. g. 4. jūn. 131. nr.

^{673/} *Ljas valsts universitāte*, 180. lp.

^{674/} *Jelgaves Lauksaimniecības akadēmija savukārt izveidojās no 1919. g. 28. sept. dibinātās Latvijas universitātes Lauksaimniecības fakultātes ar tanī iekļauto mežkopības nodaļu.*

^{675/} *Ljas valsts universitāte*, 46. lp.

^{676/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 7. nr., 12. lp.

^{677/} *Turpat*, 13. lp.

^{678/} 1963./64. māc. g. ražošanas praksē uz citām republikām nosūtīja 130 LLA studentus un 1964. g. bez tam nosūtīja 135 studentus Krievijas stepju kultivēšanai. *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 7. nr. 12.-13. lp.

Pie LLA pastāv šādas fakultātes:

1. agronomijas.
2. zootehnikas.
3. lauksaimniecības mēchanizācijas.
4. zemes ierīcības.
5. hidromeliorācijas.
6. pārtikas rūpniecības tehnoloģijas.
7. mežsaimniecības.
8. mežu tehnikas.
9. veterinārmedicīnas.
10. sabiedrisko profesiju fakultāte.

Mācības norit klātienē un neklātienē. Vienu daļu neklātie- nes studentu dod kolchoznieki un padomju saimniecību strād- nieki, kas neklātienē gatavojas kļūt par agronomiem, zootech- niķiem vai inženieriem mēchanizātoriem.^{679/}

Kolchozu ciematu plānošanā studentus apmāca krievu zi- nātnieki no Maskavas.^{680/}

Kā svarīgākās katedras, kas darbojas pie LLA, padomju pre- se minējusi sekojošās: zemkopības un augsnes zinību, dārkopī- bas un augu fizioloģijas, augkopības, lauksaimniecības mašīnu, lauksaimniecības ekonomikas un organizācijas, elektrotehni- kas, mežu ekspluatācijas un mežu tehnoloģijas, mežkopības, epizootoloģijas un zoohigiēnas, pataloģiskās anatomijas un pa- razitoloģijas, īpatnējās lopkopības, mājdzīvnieku anatomijas un fizioloģijas, chirurgijas un terapijas, hidromeliorācijas, teo- rētiskās mēchanikas, traktoru un automobiļu, materiālu stiprī- bas un mašīnu elementu, ķīmijas, politiskās ekonomijas, valo- das katedra, kā arī t. s. zinātniskā komūnisma pamata kurss, kuŗam bez jau minētās politiskās ekonomijas pieskaitāma vēl PSKP vēsture un marksistiski ļepinistiskā filozofija.^{681/}

Pakļauta savā darbībā Maskavai, LLA piedzīvoja dažādas grūtības un ačgārnības. Šabloniskā mācības viela nebija piemē- rota Latvijas īpatējiem apstākļiem un latviešu zootehniķiem lika, piemēram, mācīties kamieļu, ziemeļbriežu un bifeļu au-

^{679/} *Cīņa*, 1963. g. 15. jūn. 140. nr.

^{680/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 7. nr. 12.-13. lp.

^{681/} *Cīņa*, 1956. g. 21. marta 68. nr. un 1964. g. 19. marta 67. nr. – *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 6. nr., 13. lp.

dzēšanu. Pret to jau 1956. gadā protestēja LLA rektors *J. F. Vanags*, prasīdams visās mācību disciplīnās pamatā zonālo principu un vietējās īpatības.^{682/}

Lai gan LLA, salīdzinājumā ar LVU, RPI un RMI spēja savas darbības sākumā saglabāt visvairāk mācības iestādes latvisko raksturu, tad tomēr arī šinī augstskolā bija jāuzdužas krievu valodas uzmācībai. LLA veterinārās fakultātes studenti tādēļ 1956. gadā protestēja pret histoloģijas u. c. svarīgu kursu lasīšanu krievu valodā.^{683/} Tā ka LLA studē arī krievi, gruziņi u. c. tautību piederīgie, tad panāca tiem savu grupu izveidošanu, kuŗās mācību valoda ir krievu.^{684/}

LLA izdevās paturēt mācības spēku sastāvā labu daļu Latvijas neatkarības laiku zinātnieku. Bez tam kā profesorus izdevās piesaistīt Krievijas latviešus, kas tur bija darbojušies pētniecības laukā. Tas ļāva arī plašākas zinātniskas pētniecības izveidošanu LLA. Bez pētījumiem laboratorijās, izdarīti pētījumi LLA Jelgavas mācību un pētniecības saimniecībā, LLA Vecauces farmā, ko »Zinātņu akadēmijas Vēstis« tagad apzīmē par »učchozu«, Lielplatones izmēģinājumu stacijā u. c. Izdarīti eksperimenti bioloģijā, sevišķi Latvijas sugas teļu barošanas paņēmienos, zaļbarības audzēšanā lopiem ziemā, kā arī sarpopeļa mēslojumos.^{685/}

Studiju ilgums atsevišķās fakultātēs ir 5 līdz 6 gadi.^{686/} Studentu skaits 1962. gadā bija pāri par 5000.

Par LLA rektoriem bijuši: *Amalija Cekuliņa, Jānis F. Vanags, P. Zariņš*.

LLA izveidojusi paprāvu bibliotēku, kuŗā ir pāri par 270.000 sējumu. Bibliotēka atrodas LLA telpās, Jelgavas pilī, kas atjaunota.

LLA izdod savus zinātniskus rakstus.

Vēl norādāms, ka paprāvs skaits latviešu studentu studē ārpus Latvijas.

^{682/} *Vestnik vyššej školy, 1956. g. 12. nr.*

^{683/} *Sovetskaja Latvija, 1957. g. 9. janv. nr.*

^{684/} *Austrālijas Latvietis, 1963. g. 5. okt. 705. nr. Sk. LLA studenta vēstuli, kas publicēta šinī laikrakstā.*

^{685/} *Sal. ZA Vēstis, 1964. g. 12. nr. (209.), 35.-38. lp. – Cīņa, 1965. g. 20. janv. 15. nr.*

^{686/} *Acta Baltica III, 130. lp.*

ZINĀTŅU AKADĒMIJA

Latvijas PSR Zinātņu akadēmija dibināta 1946. g. 7. februārī. Kaut arī lēmumu par tās dibināšanu pieņēma Latvijas PSR Tautas Komisāru padome, tad tomēr šo iestādi grūti uzskatīt par republikānisku. Tā savā pētniecības darbā veicamo uzdevumu programmā pakļauta PSRS Zinātņu akadēmijai un citām centrālām padomju iestādēm. Tādēļ arī savā struktūrā akadēmija pielaikota PSRS ZA prasībām. Arī Padomju Savienības piecgades resp. septiņgades plānā tai ierādīti savi uzdevumi.^{687/}

Latvijas PSR ZA statūti publicēti šīs akadēmijas mēnešrakstā »Zinātņu akadēmijas VĒSTIS«. ^{688/}

Par LPSR Zinātņu akadēmijas pirmo prezidentu ievēlēja prof. *P. Lejiņu*, kas Latvijas neatkarības laikā bija Latvijas universitātes un Jelgavas Lauksaimniecības akadēmijas mācības spēks. Viceprezidenta pienākumus uzticēja no Krievijas atsūtītajam prof. *M. Kadekam* un sekretāra pienākumus Krievijas latvietim *J. Peivem*.

Par ZA īstenajiem locekļiem jau pašā sākumā apstiprināja profesorus *P. Valeskalnu*, *M. Kadeku*, *Arvīdu Kalniņu*, *Augustu Kirchenšteinu*, *A. Krūmiņu*, *P. Lejiņu*, *P. Nomali*, *J. Peivi*, *P. Stradiņu*, *Andreju Upīti*, *E. Štālbergu*, *A. Šmidtu un Jāni Endzelīnu*, bet par korespondētājlocekļiem – *J. Miķelsonu*, *P. Rizgu* un docentus *J. Bumbieru*, *A. Pelši* un *K. Strazdiņu*.

1962. gada sastāvā LPSR ZA bija 21 akadēmiķis un 17 korespondētājlocekļi.^{689/} Savā 1963. g. 28. februāra sēdē tā izraudzīja trīs jaunus akadēmiķus (*E. A. Jakubaiti* tehniskajā kibernetikā, *R. Valdmani* bieķīmijā un *A. A. Drīzuli* PSRS vēsturē), kā arī četrus jaunus korespondētājlocekļus (*J. Gudrinieci*

^{687/} *Ljas PSR ZA Vēstis*, 1961. g. 2. (163.) nr., 183-184.

^{688/} *Turpat*, 1959. g. 11. (148.) nr.

^{689/} *Ježegodņik* 1963, 133. lp.

organiskajā ķīmijā, *N. Sergejevu* ķīmijā, *A. Šteinbergu* filozofijā un *A. J. Ozolu* latviešu valodā).^{690/}

Pie LPSR ZA nodibināja šādus institūtus vai pētniecības iestādes:

Techniskajās zinātnēs

1. automatikas un māchanikas institūtu.
2. enerģētikas un elektrotehnikas institūtu.
3. mašīnpētniecības institūtu.
4. fizikas institūtu.
5. celtniecības un arhitektūras institūtu.
6. astrofizikas laboratoriju.
7. matemātikas institūtu.
8. elektronikas un skaitļošanas institūtu

Ķīmijas un ģeoloģijas zinātnēs

9. ķīmijas institūtu.
10. mežsaimniecības problēmu un koksnes ķīmijas institūtu. Šī institūta pētniecība sadalās: a) koksnes ķīmijas un tehnoloģijas, b) mežsaimniecības jautājumiem.
11. organiskās sintezes institūtu.
12. ģeoloģijas un derīgo izrakteņu institūtu.

Bioloģijas zinātnēs

13. bioloģijas institūtu.
14. botānisko dārzu.
15. mikrobioloģijas institūtu.
16. eksperimentālās un klīniskās medicīnas institūtu.

Sabiedriskās zinātnēs

17. vēstures un materiālās kultūras institūtu.
18. ekonomikas institūtu.
19. valodas un literātūras institūtu.

Organizējot Latvijas PSR ZA 1946. gadā, tās sistēmā ietilpināja arī trīs lauksaimniecības institūtus. Tos vēlāk nodeva Lauksaimniecības ministrijai.

Sabiedrisko zinātņu nodaļas institūti veikuši pētījumus lielāko tiesu Latvijas PSR vēsturē, latviešu literātūras vēsturē, sabiedriskās un filozofiskās domas vēsturē. Dialektisko materi-

^{690/} *Vestnik Akademii Nauk*, 1963. g. 7. nr. 72. lp.

ālismu turpretim pieskaņo dabzinātņu filozofiskajām problēmām.^{691/}

Viens no Zinātņu akadēmijas uzdevumiem ir aspirantu sagatavošana. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas aspirantūrā ik gadus iestājas ap 60 cilvēku. Aspirantūru var beigt, aizstāvot zinātņu kandidāta disertāciju. No ZA pārskatiem redzams, ka ne visi aspiranti to spējīgi izstrādāt un 1961. un vēlākajos gados, kad piegriezta sevišķu vērību piemērotu kandidātu izvēlei, joprojām bija liels skaits to aspirantu, kas aizgāja no aspirantūras, neaizstāvējuši disertācijas.^{692/}

Aspiranta sagatavošanai paredzēti trīs gadi. Šinī laikā tam jāsatgatavo arī disertācija. Kā izriet no Latvijas PSR ZA redzamu mācības spēku izteicieniem, tad aspirantu nenovērtē tikai pēc viņa piemērotības kādā atsevišķā zinātņu nozarē, bet patur vērā arī tā »sabiedriski politiskās īpašības«.^{693/}

PSKP CK un PSRS Ministru padome atļāvušas uzņemt klātienē aspirantūrā personas, kuŗas komandē augstskolas, rūpniecības uzņēmumi, sovchozi un kolchozi, zinātniskas pētniecības iestādes un citas organizācijas. Šos norādījumus ievēro arī Latvijas PSR ZA.^{694/} Personām, kuŗas komandē uz aspirantūru, nepieciešams vismaz divgadīgs praktiska darba stāžs. Speciālisti, kas beiguši aspirantūru, atgriežas to uzņēmumu un organizāciju rīcībā, kas tos komandējušas uz mācībām.

Arī neklātienē aspiranti paredzēti. Lai atvieglotu tiem sagatavošanos, četru mācības gadu laikā tie vienu dienu nedēļā var tikt atbrīvoti no pamatdarba, pie kam viņi par šo dienu saņem 50 % no algas. Ceturtajā mācības gadā piešķir vēl dažas priekšrocības.^{695/}

Ļoti rosīga kļuva LPSR Zinātņu akadēmijas darbība septiņgades laikā no 1959.-1965. gadam. Bez teorētiskajiem pētījumiem, sevišķi pastiprināja eksperimentālos darbus *fizikā*,

^{691/} LPSR ZA atsevišķo institūtu uzdevumus sīkāk apskata šīs Akadēmijas viceprezidents prof. P. Valeskalns ZA Vēstīs, 1961. g. 9. (170.) nr.

^{692/} Ljas PSR ZA Vēstis, 1961. g. 7. (168.) nr., 145.

^{693/} Turpat, 146.

^{694/} Turpat.

^{695/} Turpat.

ķīmijā un mikrobioloģijā.^{696/} Šos darbus pieskaņoja t. s. Valsts plānam un saimnieciskajām vajadzībām.

LPSR ZA Fizikas institūts izveidoja atomkodolu reaktoru Salaspilī, kas ir pirmais tāds Baltijas republikās. ZA Vēstis un padomju prese šinī sakarā paskaidroja, ka atomkodolu reaktoru »izmantos miera mērķiem zinātniski pētniecisko darbu veikšanai kodolfizikā, radioaktīvo izotopu ražošanai un kodoltechnikas darbu apmācības kompleksa izvešanai«. Salaspils atomu kodolreaktoru uzcēla ar Vissavienības valdības lēmumu.^{697/} Kamēr galvenie šī reaktora inženieri ir latvieši, par tā direktoru nozīmēja krievu I. Kirko.

Kā norāda akadēmijas prezidents K. Plaude (viņš stājās amatā 1960. g. 11. febr., nomainīdams iepriekšējo prezidentu prof. Jāni Peivi), tad Latvijas PSR ZA saņem visus norādījumus savam darbam tieši no Maskavas, un proti, no Pad. Savienības KP centrālkomitejas un Pad. Savienības ministru padomes.^{698/} Latvijas PSR ZA kā federatīvas republikas iestāde pakļauta Pad. Savienības ZA zinātniskajiem un finansiālajiem izplānojumiem, kadru politikai un vadībai.^{699/}

Kolīdz ar Pad. Savienības KP un ministru padomes lēmumu Pad. Savienības ZA piešķīra galveno lomu dabzinātņu un sabiedrisko zinātņu nozarēm, no Latvijas PSR ZA tiešās pakļautības izņēma Ģeoloģijas institūtu, kas ar 1963. g. vasaru pārgāja PSRS Valsts ģeoloģijas komitejas pārziņā. Republikānisko radioizotopu laboratoriju nodeva PSRS valsts atomenerģijas izmantošanas komitejai, bet eksperimentālo un klīniskās medicīnas institūtu – PSRS Medicīnas zinātņu akadēmijai.

---

^{696/} Sk. K. Plaudes rakstu »O merach po ulučšeniju dejaķelnosti Akademii Nauk Latvijskoi SSR« ZA Vēstis, 1963. g. 7. (192.) nr., 6-8. lp. un 149.-153. lp. Sal. ZA Vēstis, 1963. g. 3. (188.) nr. 3.-14. lp. un 4. (189.) nr. 141.-145. lp. – Sal. Vestnik Akademii Nauk, Moskva, Nr. 9, 1963. 38.-41. lp.

^{697/} ZA Vēstis, 1960. g. 6. (155.) nr., 205.-206. lp.

^{698/} ZA Vēstis, 1963. g. 7. (192.) nr., 9. lp. Plaudes raksta 7. lp. vēl norādīts, ka Latvijas PSR ZA no savas puses pūlo ties visvisādi kopēt Pad. Krievijas Zinātņu akadēmiju.

^{699/} ZA Vēstis, 1963. g. 7. (192.) nr., 12. lp.

Maskava panāca centrālizāciju vēl tādā ceļā, ka radīja pie Latvijas PSR ZA t. s. Vissavienības zinātnisko padomi. Tā nosaka piem. īpaša zinātniska centra darbību, kas vada Pad. Savienībā pētījumus mikromēslojumu radīšanā, izmēģināšanā un lietošanā.^{700/} Tīri konkrēti LPSR ZA institūtiem uzlikts pienākums palīdzēt Pad. Savienības lauksaimniecības celšanai.^{701/} Tāpat LPSR ZA vienai no pirmajām visā Pad. Savienība uzlika pienākumu atrisināt dažādus automatizācijas problēmas, uzdodot arī Rīgas Elektromašīnu rūpnīcā ierīkot laboratorijas elektromašīnu konstrukcijai no plastmasas materiāliem.^{702/} Tai uzlika pienākumu ierīkot piemērotas pētniecības laboratorijas arī Rīgas laku fabrikā u. c.

Septiņgades laikā LPSR ZA lika izveidot arī laboratorijas, kas kalpoja tīras zinātnes vajadzībām, bet pāri republikas robežām. Tāds uzdevums piekrita ZA Astrofizikas laboratorijas Baldones observatorijai, kas radioastronomijas jomā kļuva par lielāko šāda veida pētniecības vietu Baltijas republikās.^{703/}

Vispār iezīmējās tendence neaprobežoties ar pētniecības uzdevumiem republikas apjomā, bet izvērst tos plašākā reģionā vai visas Pad. Savienības apjomā.

Izņēmumu, protams, veidoja pētījumi un darbi valodniecībā, literatūrā un pa daļai vēsturē un folklorā. Bet šiem pētījumiem vajadzēja stingri izpildīt marksisma un ļeņinisma prasības, dažkārt tīri praktiskas partijas direktīvas. LPSR ZA Valodas un literatūras institūtam, piemēram, uzdeva sagatavot »no marksistiskām pozīcijām« rakstītu latviešu literatūras vēsturi.^{704/}

ZA Vēstures institūtam piešķirts uzdevums izstrādāt Latvijas vēstures kursus un standartdarbus šķiru cīņas aspektā. Ar virsrakstu »Padomju vēsturnieks – cīnītājs par komūnismu«, LKP 1. sekretārs apskatīja »ZA Vēstis« uzdevumus, kas piekrit latviešu vēsturniekiem. »Lai kādu periodu vēsturnieks pētītu«, uzsver viņš, »mūsu dienas vai pagājušos laikmetus, viņam nav tiesību būt bezkaislīgam notikumu reģistrētājam, bet jā-

^{700/} *Cīņa*, 1964. g. 22. janv. 18. nr.

^{701/} *ZA Vēstis*, 1962. g. 7. (180.) nr.

^{702/} *ZA Vēstis* 1961. g. 2. (163.) nr.

^{703/} *Cīņa*, 1963. g. 3. nov. 261. nr.

^{704/} *ZA Vēstis*, 1963. g. 12. nr. 34. lp.

būt cīnītājam pret buržuazisko ideoloģiju, par marksistiski-ļeņiniskā pasaules uzskata uzvaru un tam piekrīt uzdevums sekmēt pašas taisnīgākās iekārtas – komūnisma nodibināšanos uz zemeslodes«. ^{705/}

ZA Vēstures institūts tādēļ izstrādājis Latvijas PSR vēsturi trijās daļās un sakarā ar Padomju Latvijas 25 gadu jubileju 1965. g. tas ķērās pie kolektīva darba – monografijas izdošanas »Latviešu tautas cīņa pret vācu fašistiskajiem iebrucējiem Lielā Tēvijas kara gados«. ^{706/} Par kapitālu izdevumu ZA uzskata Latvijas PSR *Mazās enciklopēdijas* izdošanu. Šīs enciklopēdijas galvenais redaktors ir ZA korespondētājloceklis V. *Samsons*. No izveidotajām astoņām redakcijām Zinātņu akadēmijai bija jādod četru redakciju izstrādājumi, un proti: »Latvijas PSR vēsture«, »Latvijas PSR tautas saimniecība«, »Valoda, literātūra, teātris, tautas daiļrade« un »Techniskās un dabzinātnes«. ^{707/}

ZA riko gadskārtējas etnografu ekspedīcijas, kuŗām uzdots bez folkloras un kultūrvēsturisku materiālu vākšanas nodoties sevišķi »to sociālistisko pārvērtību pētīšanai, kas darbaļaužu dzīvē notikušas padomju varas gados«. ^{708/}

Kaut arī darbs LPSR Zinātņu akadēmijas visos institūtos ritēja stingri pēc partijas direktīvām un to uzraudzībā, tad tomēr parādījās latviešu zinātnieku tendence izvairīties no tādu zinātnisko darbu tematu izvēles, kas tieši saskarās ar padomju varas laiku un komūnisma ideoloģiju. Folkloras un tālie vēstures gadsimteņi, piemēram, likās daudziem pievilcīgāki un pateicīgāki nekā laika posms sākot ar Oktobra revolūciju vai sevišķi ar padomju režīmiem Latvijā. To ievērodams, LKP sekretārs A. *Pelše* 1963. g. sākumā oficiāli pieprasīja zinātnisko pētījumu tematikas revidēšanu visos LPSR zinātniskajos pētniecības institūtos un augstākajās mācību iestādēs. Zīmīgs šāds viņa konstatējums: »Diez' vai, piemēram, 'Bārenīte lat-

^{705/} ZA *Vēstis*, 1963. g. 189. nr. Zīmīgi, ka publicējot šo rakstu, A. *Pelše* izvēlējies sev LPSR ZA korespondētājlocekļa amata apzīmējumu.

^{706/} ZA *Vēstis*, 1963. g. 4. (189.) nr., 152. lp.

^{707/} ZA *Vēstis*, 1963. g. 6. (191.) nr., 138. lp. Mazajai enciklopēdijai ir 3 sējumi ar simts iespiedloksnēm katrā.

^{708/} ZA *Vēstis* 1954. g. 4. (81.) nr.

viešu tautasdziesmās' tieši tagad būtu jāveltī tik pamatīgi pētījumi, jātērē tik daudz laika un līdzekļu, kā to plāno valodas un literatūras institūts, kas apstiprinājis šo tematu disertācijas darbam«.709/

Neapšaubāmi šādu tematu izvēle nebija nejaušība, bet apziņāta rīcība, lai izvairītos no pārāk uzbāzīgā komunistiskā viedokļa un tā ievazāšanas zinātniskajos pētījumu darbos.

Kā raksturīgi padomju ideoloģijas piesātināti darbi minamas ZA Valodas un literatūras institūtā 1964. g. 26. jūnijā aizstāvētās disertācijas. *Gundega Sileniece* aizstāvēja disertāciju par »Roberta Eidemaņa daiļradi« un *Milda Kalve* par »Andreja Upīša stila meistarību«.709a/

Ne mazāk stingri komunistiskā ideoloģija un padomju varas saimnieciskās intereses jāievēro ZA Ekonomikas institūtam. Kā iepriekš redzējām (doc. *P. Dzērves* apvainošana buržuaziskajā nacionālismā), tad no Ekonomikas institūta prasa Maskavas saimniecisko plānojumu un saimnieciskā centrālisma aklu atbalstīšanu.

Latvijas PSR ZA izdod savu mēnešrakstu »*Latvijas PSR zinātņu akadēmijas Vēstis*«. – Izvestija Akadēmii Nauk Latvijaskoī SSR«. Līdz 1964. g. decembrim bija iznākušas 209 burtņicas (parasti 8 līdz 9 iespiedlokšņu biezumā). Tas liecina par neparasti lielu rosību, jo salīdzinājumā ar citām padomju republikām, tikai pats krievu ZA mēnešraksts un armēņu līdzīgs izdevums uzrāda tik biežu iznākšanas laiku.710/

709/ *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 2. nr., 14.

709a/*Sk. Ciņa*, 1964. g. 4. jūn. 131. nr.

Roberts Eidemanis (1895–1937) pazīstams kā padomju dzejnieks, prozas rakstnieks un drāmaturģs, bet viņa galvenā loma parādījās kā sarkanarmijas ģenerālim, Frunzes Kaŗa akadēmijas priekšniekam un Revolūcionārās kaŗa padomes loceklim Krievijā.

Andrejs Upīts (dz. 1877. g.) ir viens no dedzīgākajiem padomju rakstniekiem un Maskavas varas režīma aizstāvjiem. Bijis arī polit. amatos.

710/ *Igauņu ZA Vēstis* iznāk tikai 4 reizes un *Lietuvas Za mēnešraksts* 2 reizes gadā. *Sk. Osteuropa-Recht, Heft 4, 1961.*

LPSR ZA Vēstu atbildīgais redaktors līdz 1963. g. novembrim bija Krievijas latvietis *Kārlis Graudiņš* (1911–1963), bet 1963. g. 19. septembrī LPSR ZA prezidijs par atbildīgo redaktoru apstiprināja *U. Sūnu*. Redakcijas kollēģijā bez tam darbojas četrpadsmit personu, galvenokārt akadēmiķi. Red. kollēģijas pr-dis ir ZA viceprezidents akadēmiķis prof. *P. Valeskalns*.

KULTŪRAS DZĪVES SOVJETIZĀCIJA

Kaut arī pilsoniskā režīma laikā atsevišķas kultūras nozares nevarēja attīstīties neierobežoti^{710/}, tad pilnīga kultūras dzīves reglamentācija iestājās padomju diktatūras laikā. Latviešu kultūras attīstībai šis jaunais kurss bija nelabvēlīgs ne vien ar spaidu līdzekļiem, kurus nesaudzīgi pielietoja pret zinātniekiem, māksliniekiem un pārējiem kultūras dzīves cēlājiem, bet vēl jo vairāk ar latviešu kultūras degradāciju no krievu centrālo iestāžu un rusifikātoru puses.

Prasība atbrīvoties no »vecajiem recidīviem« rakstniecībā un mākslā bija jāsaprot tanī pašā buržuaziskā nacionālisma nozīmē, pret ko padomju vara Latvijā gandrīz vai ar izmisumu cīnījies visā sava režīma laikā. No jauna nāca klāt priekšraksts izcelt rakstniecībā un mākslā internacionālisma un tautu draudzības idejas. Ar pēdējo nepārprotami norādīja uz kopēji ejamo ceļu ar krievu tautu. Tāpat priekšraksta veidā norādīja uz vienīgi atzīto jaundarbu radīšanas formu un metodi. Visa pamatā bija liekams *sociālistiskais reālisms* un t.s. *revolucionārā tradīcija*.

Pie tam sociālistisko reālismu nedrīkstēja saprast vienīgi kā padomju literatūras un mākslas ieteikto metodi, bet šinī jēdzienā ietvēra bez tam vēl divi citas blakus prasības. Viena no šīm papildu prasībām bija, ka jāievēro partejiskums,^{711/} tāda pasaules izpratne, kuŗā marksistiski-ļeņinistiskās atziņas būtu paša

^{710/} No 1918.-34. gadam neatkarīgajā Latvijā bija nodrošināta visiem šīs zemes iedzīvotājiem vispilnīgākās demokrātiskās brīvības. Vēlāk tam pieslēdzās seši autoritārās iekārtas gadi, kas atbalsojās arī kultūras dzīvē.

^{711/} Pad. Ljas Kom., 1963. g. 12. nr. Sal. ar V. Vāveres rakstu — »Sociālistiskais reālisms — padomju literatūras un mākslas galvenais ceļš«,

darba organiska daļa.^{712/} Otra prasība vēl arī visu literāro un mākslas darbu didaktiskā uzdevuma ievērošanu – darbaļaužu audzināšanu komūnisma garā, komūnisma morāles ieaudzina-
šanu.^{712a/}

Ļeņiniskā sociālistiskā mākslas attīstības līnija un tās uzde-
vumi jaunākajā posmā formulēti PSKP programmā, partijas
XX, XXI un XXII kongresa lēmumos un PSKP CK 1963. g.
jūnija plēnuma rezolūcijā.

Par šo norādījumu piemērošanu Pad. Latvijas mākslas dzīvē
sk. ziņojumu sakarā ar Tēlotājas mākslas darbinieku VI kon-
gresu Rīgā 1965. gadā, »Cīņas« 1965. g. 10. febr. 33. nr.

Šos uzdevumus deva Padomju Latvijas rakstniecībai, teātrim,
tēlotājai mākslai, filmai un mūzikai.

Apskatīsim īsumā katru no šīm nozarēm.

1. *Rakstniecība.* Padomju Latvijas rakstniecības vaibstus
iezīmē *Andrejs Upīts* sekojošos vārdos: »Lielās krievu literātū-
ras ietekmē latviešu rakstnieki radījuši samērā gan vel nedau-
dzus, bet mākslas vērtībā tik redzamus darbus, kas padomju
kopējās monumentālās episkās prozas nozarē pievieš savu vē-
rtības daļu«. ^{713/} Upīts tātad bez jebkāda aplinka atzīst pašrei-
zējās latviešu rakstniecības atkarību no krievu literātūras. Viņš
pat nerunā par kādu atsevišķu, patstāvīgu Padomju Latvijas
rakstniecību, – jo tādas esamību viņš vispār neatzīst, bet uzskat-
ta to par ieplūdušu »kopējā padomju prozā«. Padomju dzejā
valdījušās līdzīgas tendences. Tas pilnā mērā atbilst Maskavas

^{712/} Karogs, 1962. g. 4. nr. Sal. J. Niedres rakstu – »Rakst-
nieku daiļrades metode un pasaules uzskats«, 20. un 25.
lapp. Arī: Andrejs Upīts – »Padomju reālisma jaunais
cēliens«, Cīņa, 1962. g. 2. dec. 238. nr.

^{712a/} Māksla, žurnāls, 1960. g. 3. nr., 26. lp. Sal. Pad. Ljas
Kom., 1963. g. 12. nr., 23. lp. – Pad. Ljas Kom. 1964. g.
6. nr., 14. lp.

^{713/} Andrejs Upīts (dz. 1877. g. 5. dec.) ir redzamākais padom-
ju rakstnieks un literātūras kritiķis Latvijā, kas atklāti
daudzina komūnismu un Latvijas neatkarības iznīcināša-
nu. Tādēļ viņam uzticēti redzami politiski amati un 1945.
gadā tam piešķīra sarkanā profesora titulu. – Augšējais
Upīša citāts ņemts no Pad. Ljas Kom. 1963. g. 12. nr.,
22. lp.

kultūrpolitikai okupētajās zemēs. Šo zemju literātūrai atļauts būt »nacionālai pēc formas«, bet tai jābūt katrā ziņā »socialistiskai pēc satura«, citiem vārdiem, – tai jāpauž komunistiskā tendence. Jēdzienā »nacionāls pēc formas« šinī gadījumā jāsaprot tikai tiesība iespiest un izplatīt padomju literatūras izdevumus latviešu valodā. Katra šīs formulas »nacionāla pēc formas« plašāka vēriena izpratne likusi latviešu rakstniekiem uzduroties pārmetumam par »buržuaziskā nacionālisma« noslieci.^{714/}

Līdz ar to ikviens latviešu rakstnieku mēģinājums radīt brīvi savus darbus, uzdūrās padomju Prokrusta gultai, un neļāva tapt paliekamām vērtībām. Kaut arī vairāku rakstnieku darbos redzama sasliešanās un spīts pret uzspiesto šablonu un gara žņaugiem, arī šim nesamierināmam spārnam ik reizes bijis jākapitulē.

To rakstnieku skaits, kas ne reizes nebūtu nobārti par novirzīšanos no reglamentētā rakstniecības veida, nav nemaz pārāk liels. Visvairāk pārņemti tiem jaunajiem latviešu rakstniekiem, kas parādījuši neapšaubāmas talanta iezīmes. Tādi ir *Ojārs Vācietis*, *Ēvalds Vilks*, *Visvaldis Eglons*, *Vizma Belševica*, *Gunārs Priede*, *Jānis Anerauds* un *Mirdza Bendrupe*. Atsevišķi viņu darbi nopelti vai nu par formālismu, objektivitāti, bīstamu pasivitāti, buržuazisku noslieci, vai par nespēju aptvert »dziļu partejiskumu« un iedziļināties »padomju cilvēka bagātajā dvēselē«.^{715/}

Par Eglona romānu »*Kāpj dūmu stabi*«, piemēram teikts: »Ja viņa romānā izsvītrotu dažas rindiņas, tad tas būtu darbs ārpus laika un telpas, neviens nevarētu pateikt, ka darbība notiek socialistiskajā Latvijā.«^{716/}

Turpretim padomju kritika izcēlusi tādu rakstnieku, kā *Annas Sakses*, *Viļa Lāča*, *Annas Brodeles*, *Žaņa Grīvas*, *Andreja Baloža* un *Mirdzas Ķempes* prozas vai dzejas darbus, par ku-

^{714/} Rudzītis, Jānis: »Die Sowjetlettische Literatur«. *Acta Baltica III*, 146. lp.

^{715/} Sal. *Acta Baltica III*, 160.-164. lp. – *Forschungsdienst Osteuropa, Die baltischen Sowjetrepubliken, Januar 1962, S. 12-13, und Juni, 1963, S. 17-19.* – *Pad. Ljas Kom. 1961. g. 5. nr., 9. lp. un 1963. g. 12. nr., 24. lp.*

^{716/} *Pad. Ljas Kom. 1961. g. 5. nr., 9. lp.*

riem teikts, ka tie »no partejiskām pozīcijām parāda mums šī laika īstenību«. ^{717/}

Daudz atzinības saņēmis Annas Saksas romāns »*Pret kalnu.*« Tanī attēlota latviešu viensētu iznīcināšana un padomju iekārtas ieviešanas gaita Latvijā. Autore iebūvējusi šinī savā darbā gandrīz vai visu partijas programmu, jo tā ar dzīviem piemēriem parāda, kā īstenojams kolektīvisms, tautu draudzība pret krieviem, ateisms, kādai jābūt padomju morālei, sociālistiskajai sacensībai, tautas mantas savākšanai, sociālistiskajai likumībai, cīņai ar kaitniekiem u. tml. Bez tam tā attēlo cīņu ar nacionālajiem partizāniem un līdz ar to latviešu tautas pretestību padomju varai. Pat čekas darbību un atsevišķo pretinieku kategorijas tā piemin, kādēļ šinī ziņā viņa sasniedz ievērojamu perfekcionismu un pārspēj pat *Vili Lāci*, kas par savu līdzīga satura romānu »*Uz jauno krastu*« saņēma Staļina prēmiju. Šī žanra darbiem pieskaitot vēl *Annas Brodeles* romānu »*Ar sirdi un asinīm*«, kuŗā savukārt attēloti kolchoza darba varoņi, sacensoņi un kolektīvizācijas apjūsmotāji, atliek konstatēt, ka Padomju Latvijas rakstniecībā izstrādājies zināms literāro ražojumu standarttips, kas partijas vadībā atradis pilnu atzišanu.

Šiem darbiem plaši atvērtas durvis visā Padomju Savienībā. Līdz 1960. gadam 729 latviešu rakstnieku darbi bija tulkoti vairāk nekā četrdesmit PSRS tautu un ārzemju tautu valodās. ^{718/} Daudziem padomju rakstniekiem tas bijis viņinājums – ražot tirgus preci. Uzraudzības iestāžu atzīto rakstnieku darbi atrod plašu cirkulāciju. To metieni ir lieli kā oriģinālvalodā, tā tulkojumos. Redaktors *Īverts* LKP CK plēnumā Rīgā, 1963. gada 6. jūlijā varēja ziņot, ka 1962. gadā Latvijā laists klajā vairāk nekā 2300 nosaukumu grāmatu, kuŗu kopējais metiens pārsniedzis 11 miljonus eksemplāru. ^{719/}

^{717/} *Sal. Latviešu padomju rakstnieki, 17.-25, 392.-397. u. c. lp. – Pad. Ljas Kom., 1963. g. 12. nr., 25. lp.*

^{718/} *Pad. Ljas Kom., 1963. g. 8. nr., 51. lp. – Sevišķi atbalstīta Viļa Lāča un Andreja Upīša darbu izdošana krievu un cittautu valodās. Andreja Upīša kopotos rakstus izdeva Maskavā 12 sējumos.*

^{719/} *Cīņa, 1963. g. 7. jūl. 160. nr.*

Jāpatur gan vērā apstākļi, ka Latvija piedzīvojusi milzīgus krievu literatūras plūdus, jo no 1944. līdz 1962. g. Latvijā izdoti 1305 krievu rakstnieku darbi, kuŗu kopmetiens ir ap 20 miljonu eksemplāru.^{720/} Šie krievu autoru darbi iznākuši galvenokārt Latvijas Valsts izdevniecībā Rīgā un financēti ar republikas līdzekļiem.

T.s. atkušņa laikā no 1955.–59. gadam varēja iznākt tomēr arī dažu latviešu klasiķu darbi. Vairāk kā pusmiljona eksemplāros iespieda arī *Jāņa Jaunsudrabiņa* pazīstamos darbus, lai gan autors atradās Rietumos un bija bēdzis no komunistiem. Latvieši paši, kaut arī visgrūtākajos apstākļos, mēģināja saglabāt savu kultūras mantojumu.^{721/} Kā Staļina laikā, tā pēc latviešu nacionālkomūnisma likvidēšanas 1959./60. g., bija jāuzduŗas tīri zvēriskam naidam pret neatkarības laiku rakstniecību.^{722/} Noraidīja jebkāda veida individuālismu, ideālismu un romantiski patriotisko dzeju. Par spīti tam, viens no redzamākajiem literatūrkritiķiem *Kārlis Krauliņš* bija spiests konstatēt, ka bez tās pamatlīnijas, ko padomju varas sākuma gados iezīmēja sociālā romāna virziens, sācis tomēr atkal attīstīties modificēts individuālais romāns, kas sižeta centrā nostāda nevis tautu vai kādu sabiedrības daļu, bet gan atsevišķu individu. Tas esot bijis kāds patapinājums no Hemingeveja un Remarka.^{723/}

Tā ka visi Padomju Latvijas rakstnieki ir apvienoti Latvijas padomju rakstnieku savienībā, tad visi šie jautājumi diezgan dzīvi izdiskutēti tās sanāksmēs un rakstnieku kongresos. Gluži bez atbalss nepalika *Ojāra Vācieša* vārdi, kas pauda atklātu uzskatu: »Kaut arī mākslai jāizpilda sava sociāla funkcija, tad tomēr tai allaž jāpaliek mākslai.«^{724/}

Vēl atzīmējams, ka daži latviešu rakstnieki meklējuši sev izēju tādu darbu radīšanā, kas uzrakstīti, lai apmierinātu savu paša radīšanas prieku un kas nebija paredzēti publicēšanai. *Rudzītis* pamatoti runā par t.s. pagrīdes rakstniecību Latvi-

^{720/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 8. nr., 51. lp.

^{712/} *Rudzītis, J.: Die Sowjetlettsche Literatur. Acta Baltica III, 164. lp.*

^{722/} *Turpat, 165. lp.*

^{723/} *Karogs, 1962. g. 3. nr., 118. lp.*

^{724/} *Rudzītis, op. cit., 162. lp.*

jā.^{725/} Te jāpiebilst, ka prāvs skaits literāru darbu, sevišķi dzeja, radies arī Sibīrijā un dažādās padomju izsūtījuma vietās. Ja padomju pārstāvji arkārtoti runājuši par latviešu literātūras revolūcionāro tradīciju, tad tieši šīnī faktā tā konstatējama.

2. *Teātris un filma*. Pēdējo triju paaudžu laikā teātris Latvijā bija sasniedzis visai augstu māksliniecisku līmeni. Arī latviešu drāmaturģija spēja apgādāt skatuvi ar pietiekami daudz oriģināllugām. No šī gadsimta sākuma latviešu teātris balstījās galvenokārt uz trīs izcilu latviešu drāmu rakstnieku lugu izrādēm. Tie bija *Jānis Rainis*, *Rūdolfs Blaumanis* un *Anna Brigadere*. Šo rakstnieku lugas veidoja latviešu teātra repertuāra mugurkaulu.

Padomju teātra darbība Latvijā vairāk nekā divdesmit gadu laikā rādījusi, ka arī tai jābalstās uz latviešu klasiķiem. Tie ir Rainis un Blaumanis. Lai gan Blaumaņa plašajā lugu klāstā nav nekā sociālistiska, tad tomēr viņa lugu meistarība un tautas garam tuvais kolorīts pasargāja viņu no tā likteņa, kādu piedzīvojusi izcilā latviešu rakstniece Brigadere ar savām ideālistiskā satura lugām, kas latviešu tautas dvēselei stāvēja jo sevišķi tuvu. Andrejs Upīts un padomju kritika tās nopēla. Vislaimīgākajā pozīcijā palika turpretim Rainis, kas bija radījis liela stila lugas ar dziļi patriotisku saturu, tomēr kopš savas jaunības bija piderējis redzamākajiem sociālistu darbiniekiem Latvijā. Jaunajai varai atlika vairs vienīgās pūles – mēģināt viņu pārkrāsot par komunistu, kas gan uz ik soļa uzdūrās pretrunām. Tas bija tikpat neveikls mēģinājums kā izsludināt *Frīdrihu Šilleru* par celmlauzi »latviešu progresīvās sabiedrības domas evolūcijai«. ^{726/} Šāds pats paņēmiens citādos apstākļos bija jau izmēģināts Vācijas austrumu joslā un citur, mēģinot adoptēt padomju zinātnei, mākslai vai ideoloģijai vispāratzītus talantus un gara milžus.

Dažu latviešu klasiķu atzīšana un viņu darbu izrādes bijis padomju laikā milzīgs ieguvums latviešu kultūras mantojuma

^{725/} *Šilde, Ād.: Pa deportēto pēdām, sk. nodaļu »Aizliegtā dzeja, 292.-302. lpp. Bez tam prāvāks skaits padomju vergu nometnēs rakstītu dzejas darbu oriģinālā atrodas Latvijas Sarkanā krusta archīvā.*

^{726/} *Teātris un dzīve. Almanachs IV, 406. lpp.*

un nacionālās pašapziņas saglabāšanai. Visā padomju varas laikā latviešu māksla taču atradīsies pastāvīgā cīņās un atvairēs stāvoklī. Līdzīgi rakstniekiem, gleznotājiem un mūziķiem, arī jauniejiem drāmu rakstniekiem uz ik soļa bija jāuzdužas atgādinājumiem, ka no tiem prasa laikmetīgus darbus, t. i. tādus, kas kalpo partijas pamatprasībām un radikālajām sadzīves pārmaiņām. Tas izpaudies pavisam vulgārā prasībā skatuvei, gādāt par komunistisku audzināšanu.^{727/} Pat tur, kur bija runa par novātorismu, sekoja piekodinājums »kāpināt dzīves virzību uz komūnismu, kas ir šodienīgās mākslas saturs.«^{728/}

Šī rigorozā prasība stindzinājusi jebkādas mākslas attīstību Latvijā, ko atrodam konstatējumā, ka »ir bijuši laika posmi, kad teātru sezonas pagājušas bez latviešu padomju autoru lugām.«^{729/} Oriģināldrāmaturģija pēc 1945. gada Latvijā manāmi klibojusi, sevišķi līdz 1959. gadam. Latvijas skatuvei bij jāizlīdzas ar krievu lugām vai jāķeras pie latviešu veco rakstnieku prozas darbu samākslotiem drāmatizējumiem.^{729a/} Kaut gan latviešu teātri vislabprātāk šādos apstākļos izvēlējās krievu klasiskās lugas, tiem uzspieda pliekanās padomju propagandas ludziņas. Kā šīs, tā uz vietas sarakstītās komūnistu propagandas piesātinātās lugas nespēja noturēties uz skatuves dēļiem, tās jo drīzi vien apmeklētāju trūkuma dēļ bija jānoņem no repertuāra. Viens no retajiem izņēmumiem bija jaunais lugu rakstnieks *Gunārs Priede*. Viņa lugām bija panākumi un tās kļuva par »kases gabaliem«, bet šie panākumi iz-

^{727/} *Turpat, 7. un 10. lp.*

^{728/} *Māksla, žurnāls, 1962. g. 3. (15.) nr., 28. lp.*

^{729/} *Teātris un dzīve IV, 7. lp.*

^{729a/} *No Jāņa Gulbiša pārskata par Pad. Ljas teātri (sk. Nachrichten aus dem Baltikum, 1962. g. 15. nr., 5. lp.) redzams, ka 1958.-1960. g. teātra sezonās astoņu Padomju Latvijas teātru repertuārā uzņemtas šādas lugas:*

	1958./59. g.	1959./60. g.
<i>rietumu klasiķu</i>	22	31
<i>krievu klasiķu</i>	7	14
<i>latviešu klasiķu</i>	21	15
<i>Pad. Krievijas un komūnistu</i>	51	43
<i>Padomju Latvijas autoru</i>	29	27

skaidrojami ar to, ka viņš gāja diezgan patstāvīgu ceļu, dodams pasvītroti smalkjūtīgu cilvēku attiecību tēlojumu un psiholoģiskiem konfliktiem. Arī viņa veidotie raksturi bija dzīvi, tautā noskatīti. Tā ka viņš bija pratis tuvināt skatuves mākslu atkal tautai, tad rakstnieku savienība un citas instances izrādīja neapmierinātību ar viņa mākslas izpratni, prasīdams bezgaumīgas un uzbāzīgas tendences iestrādāšanu arī viņa lūgās. Neatrazdams citu izeju, arī šis rakstnieks iegāja kompromisos un sāka noslīdēt padomju drāmas parastajā šablonā.^{730/}

Teātru tikls kā Rīgā, tā provincē labi izveidojies. Liels ieguvums latviešu teātrim bija veco latviešu aktieņu saglabāšanas iespēja. Viņu talantu ietekmē izauguši jauni, spējīgi skatuves mākslinieki.

To nevar teikt par filmu. Filmu produkcija Latvijā atradās sākuma attīstībā, kad vienīgā noteicēja kļuva padomju vara. Tagad Rīgā darbojas kino studija, kuŗu skaita par vienu no vislabāk iekārtotajām Padomju Savienībā.^{731/} Tomēr tās produkcija ir tik slikta un mazvērtīga, ka tai bijis jādzird ne vien nepārtraukta asa kritika padomju presē, bet beidzot bija spiesta iejaukties partijas CK. 1962. gadā tā bija spiesta pieņemt lēmumu par »pasākumiem republikas mākslas kinematografijas darba uzlabošanai«. Kino studija mēģināja aizbildināties ar piemērotu scenāriju trūkumu, bet padomju prese tikpat lielu vainu uzvēla režisoriem.^{732/} Tikai pašai lietas serdei pagāja gaŗām, un proti, ka publikai vienpusīgās un trulās propagandas filmas bija galīgi apnikušas. Pat mākslas filmas ar sadzīves tematiem nespēja iztikt bez tendences, nemaz nerunājot par dokumentārajām filmām (piem. Latviešu strēlnieki) un tiešajām propagandas filmām (»Vilkači«, »Pretim saulei« u. tml.), kuŗas atdūrās pret publikas vienaldzību vai ignoranci.

Latviešu prese gan atgādināja Ļeņina teicienu, ka »no visām

^{730/} Turpat, 8.-10. lp. Sal. Latviešu padomju rakstnieki, 358.-360. lp. Sal. Dr. H. Ischreydt-Düsseldorf, Westliche Kultureinflüsse im Baltikum. Viņa referāts Baltische Gesellschaft in Deutschland gada sapulcē Koenigstein/T., 1962. g. 24. novembrī.

^{731/} Māksla, 1964. g. 4. (24.) nr., 54. lp. – Cīņa, 1964. g. 18. dec. 298. nr.

^{732/} Turpat, 1962. g. 3. (15.) nr., 2. lp.

mākslas nozarēm svarīgākā mums ir kīno«, tomēr, par spīti milzīgiem naudas ieguldījumiem, nespēja vismaz republikas apmēros izveidot filmu, kas atrastu piekrišanu tautā. »Nav šedevru«, konstatē »Māksla«, bet reducē šo atzinumu vēl vairāk, runādama vienīgi par neveiksmēm.^{733/} Zināmus panākumus deva vienīgi filma »Salna pavasarī«, kuŗas sižets bija ņemts no jau minētā Rūdolfa Blaumaņa.

3. *Mūzika.* Ar mākslinieciskās jaunrades jautājumiem daudz nodarbojās 1963. g. jūnijā sasauktais PSKP plēnums Maskavā. Šinī plēnumā pieņemtie lēmumi tūliņ atbalsojās Padomju Latvijas presē, pievēršdami uzmanību sevišķi mūzikas »uzdevumiem«. Tieši par skaņražu uzdevumiem jaunu skaņdarbu radīšanā, kas pievērstos laikmetīgai tematikai, bija visvairāk runas.^{734/} Tā pati reglamentācija, kas nosprauda padomju rakstnieka darba uzdevumus, atkārtojās burtiski arī šinī jomā. Faktiski par to bija izteikusies jau PSKP programma, uzsvērdama, ka »komunistiskā partija rūpējas par pareizu virzienu literatūras un mākslas attīstībā, par to idejiskumu un mākslinieciskumu, palīdzēdama literatūras un mākslas darbinieku sabiedriskajām organizācijām un radošajām savienībām tō darbā«. ^{735/}

Zīmīgi, ka partijas programma runā par norādījumu došanu tikai mākslinieku organizācijām un savienībām, ne atsevišķiem māksliniekiem. Tas arī pilnīgi saprotams, jo ārpus atsevišķo mākslas nozaŗu arodnieciskajām savienībām neviens mākslinieks padomju iekārtā vispār nevar darboties, atskaņot vai citādā veidā kopt viena vai otra veida mākslas darbu. Šīs padomju mākslinieku savienības tur ikvienu mākslinieku spīlēs un no partijas ideoloģijas (mazāk no mākslinieciskā) viedokļa to darbus un atsevišķos veikumus kritiski vēl novērtē padomju prese. Šāds stāvoklis jau iestājās no padomju iekārtas nodibi-

^{733/} Turpat, 1962. g. 1. (13.) nr., 28.-31. lp. un 1964. g. 4. (24.) nr., 35. un 42. lp. Padomju Latvijas filmai šinīs kritikās pārmests schēmatisms, deklarativisms un retorisms.

^{734/} Pad. Ljas Kom. 1964. g. 8. nr., 28.-33. lp. – Sal. Cīņa, 1963. g. 22. dec. 300. nr.

^{735/} Turpat, sk. PSKP programmas iespaidumu. 1961. g. 8. nr., 65.

nāšanās pirmajām dienām, un tikko minētie programmas noteikumi vai citi priekšraksti to tikai citiem vārdiem atkārtō.

Runājot tieši par latviešu skaņražu darbu kopš 1945. gada, *Joachims Brauns*^{736/} saka: »Latviešu padomju komponistu jaunradē, kā arī visā latviešu padomju mūzikas attīstībā nepārvērtējama nozīme bija vairākiem KP CK lēmumiem un norādījumiem, kuŗi, atsedzot formālisma rakstura novirzienus dažu padomju komponistu daiļradē, palīdzēja Padomju Latvijas māksliniekiem drošu soli iet pa vienīgi pareizo ceļu, kuŗu apgaismo reālistikas, tautas mākslas principi, palīdzēja nostāties uz drošiem idejiskiem pamatiem un ar savu darbu sekmēt komūnistiskās sabiedrības celšanu«.

Šinīs vārdos, kas padomju presē un sanāksmēs laiku pa laikam atkārtoti, parādās Latvijas mūziķu bezcerīgais stāvoklis, kas atgādina pāri bezdibenam pārvestu laipu, par kuŗu vien iespējams iet.

Un atkal vienīgais glābiņš tika meklēts latviešu un cittautu klasiskajā mūzikā. Spēcīgu stūrakmeni latviešu mūzikas dzīvē jau bija likuši *Jāzeps Vītols*, *Alfrēds Kalniņš*, *Emīls Melngailis*, *Jānis Mediņš*. Šo un vēl dažu neatkarības laiku skaņražu darbus pilnīgi nenoraidīja un viņu darbi turpināja paturēt nozīmīgu vietu tautas mūzikas dzīvē. Stāvokli neko negrozīja arī tas, ka, piemēram, *Jāzēpa Vītola* koŗa dziesmu krājumā, kuŗa jaunizdevums aptvēra 298 lpp. ar 133 dziesmām, izlaida patriotiskās un reliģiskās dziesmas,^{737/} pamatkrājums arī tad darīja pietamamus galvenos darbus. *Alfrēda Kalniņa* opera »*Baņuta*« joprojām palika uz latviešu skatuves, noderēdama pat par reprezentablāko uzvedumu lielajos krievu mūzikas centros. *Emīls Melngailis* varēja bez tam nobeigt savu monumentālo melodiju krājumu, kam ir milzīga folkloristiska vērtība. Dažiem skaņražiem, kā *Lūcijai Garūtai* u. c. bija desmit gadus vai ilgāk ņemta iespēja atskaņot savus jaundarbus, bet t. s. atkušņa laikā arī tie tika pie vārda.^{738/} Šinī laikā riskēja atskaņot arī *Jurjānu Andreja* kantāti »*Tēvijai*«.

Ja nu blakus neatkarības laiku skaņu rakstam sāka rasties arī jaundarbi, kādus tos prasīja partijas līnija, tad tā bija neiz-

^{736/} *Brauns, Vijoļmākslas attīstība Latvijā*, 224. lp.

^{737/} *Sal. Laiks*, 1962. g. 5. maija 36. (1252.) nr.

^{738/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0188/57.

bēgama lieta. Radās Staļina kantātes un tamlīdzīgi darbi, bet blakus tiem skaņdarbi, kuŗos tomēr ne ik reizes parādījās uz-bāzīga aģitācija vai banāls, trafarēts un gribēts mūzikas ga-bals.

Mūziķu savienība uzlika skaņražiem ikgadējas saistības, pra-sot sevišķi operu, operešu, simfoniju u. c. lielas formas darbu uzrakstīšanu. Pie republikas Kultūras ministrijas pastāv skaņ-darbu iepirkšanas un vērtēšanas komisija. Tā sadala naudas līdzekļus, pasūtīnot vai atpērkot skaņdarbus. *Margērs Zariņš*, Latvijas padomju komponistu savienības valdes priekšsēdētājs, 1963. gadā tomēr žēlojās, ka komisijā nav neviena komponi-sta. Tā rīkojoties patvarīgi.^{739/}

Lai kādi ik reizi būtu partijas nodomi, publika šai partijas inspirētai mākslai palika vienaldzīga. Pirmo Padomju Latvi-jas operu »*Saules lēkts*« neklausījās ne latvieši, nedz krievi. To vajadzēja drīzi noņemt no repertuāra. Padomju Latvijas 25 gadu okupācijas jubilejai 1965. gadā *Margērs Zariņš* uzrak-stīja operu »*Beggars' Story*«, kuŗā darbojas ne vien kapitā-listu apspiestie muhamedāņi, bet arī NATO žandarmi, dažādi okšķeri un salašņas.^{740/} Viņš mēģināja šinī darbā atdarināt Bertu Brechtu un dažus angļu vieglā žanra mūziķus. *Olģerts Grāvītis* savukārt sarakstīja operu »*Audriņi*«. ^{741/} Šinīs darbos jau viskrasāk izpaudās mākslas degradācija par trulu partijas propagandas līdzekli. Labāki panākumi bija *Romualda Grīn-blata* baletam »*Rigonda*« pēc V. Lāča romāna »*Pazudusi dzim-tene*« teksta.

Mākslas darbu nivelēšana panāca to, ka krievu mūziķim *Jurijam Miļutinam* pēc 5. Latvijas padomju komponistu kon-gresa atlika konstatēt, ka »viens no visbūtiskākajiem trūku-miem dzirdētajā koncertā, kā arī visā latviešu vieglajā mūzikā ir tas, ka šeit nav vietēja nacionāla kolorīta«. ^{742/}

^{739/} *Cīņa*, 1963. g. 21. dec. 299. nr.

^{740/} *Cīņa*, 1964. g. 24. nov. 278. nr.

^{741/} *Turpat*. Apzīmējums »*Audriņi*« ņemts no *Latgales ciema nosaukuma, kur vācu okupācijas laikā izdarīja eksekūci-jas pret tiem ciema iedzīvotājiem, kas bija atbalstījuši sar-kanos partizānus.*

^{742/} *Māksla*, 1962. g. 1. (13.) nr., 23. lpp. *Miļutins tādēļ runā minētajā sakarā tikai par vieglo mūziku, ka viņš kā kri-tiķis minētajā apcerējumā apskata tikai to. — Sal. ar A.*

Kā smagi izjūtamu trūkumu vairāki padomju autori atzīst populāru latviešu sadzīves dziesmu,^{743/} kā arī padomju estrādes mūzikas trūkumu.^{744/}

Pārsteidz, ka Padomju Latvijā pievērs uzmanību arī oratorijai. 1963. g. sākumā *Valters Kaminskis* nobeidza savu oratoriju »*Par tiem, kas ceļā*«. Tā veltīta Sibīrijas komunistu celtņu varoņiem.^{745/} *Aldonis Kalniņš*, kas pieder visjaunākajai paaudzei, rakstījis arī rekvīemu – poēmu »*Tu atnāksi drīz*«.

Pārrunās, kas Latvijā radušās mūzikas jautājumos, uzsvērtā vajadzība pēc dzīvespriecīgākas mūzikas, kurai netrūkst melodisma un emocionālītātes. Bet, galvenais, arvienu tiek atgādināts, ka tai jābūt laikmetīgai saturā un idejā. 1964. g. vasarā »*Padomju Latvijas Komūnists*« bija spiests konstatēt, ka pēc *Margēra Zariņa* operas »*Uz jauno krastu*« (pēc V. Lāča romāna) pirmatskaņojuma nav parādījusies neviena opera par laikmetīgu padomju tematiku.^{746/}

Kaut arī bez laikmetīgas tematikas, lielāka rosība parādīsies jaunu baletu sagatavošanā skatuvei.

Jaunus māksliniekus Latvijā sagatavo 1919. gadā dibinātā Konservatorija Rīgā. Ar LPSR Ministru padomes lēmumu to 1958. gadā nosauca par Jāzepa Vītola Latvijas valsts konservatoriju.^{747/} Vienīgais pamudinājums to darīt, varēja būt šī ievērojamā latviešu skaņraža kādreizējā darbība un nopelni Pēterburgas konservatorijā, kur viņa vārds ierakstīts zelta burtiem godinājuma plāksnē. Tā ka viņu savā laikā saistījusi tuva draudzība ar *Rimski-Korsakovu* u. c. redzamiem krievu skaņražiem, tad viņa vārdā nosauca galveno Latvijas mūzikas

---

Darkevica rakstu par Latvijas komponistu 5. kongresa veikumiem un iegūto pārskatu Dzimentenes Bals 1962. g. 13. (607.) nr. – Turpretim Ļeņina prēmijas laureāts Arams Hačaturjans, kas piedalījās šinī kongresā, kritizēja tos, kas atbalsta Rietumu modernos strāvojumus latviešu mūzikā. Sk. Cīņa, 1962. g. 23. janv. 19. nr.

^{743/} *Cīņa*, 1963. g. 24. sept. 226. nr.

^{744/} *Māksla*, 1962. g. 1. (13.) nr., 23.-24. lp. *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 8. nr., 31.-32. lp.

^{745/} *Cīņa*, 1963. g. 23. maija 120. nr.

^{746/} *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 8. nr., 32. lp.

^{747/} *Sk. LTA ziņojumu Cīņas 1958. g. 27. maija 123. nr.*

augstskolu par spīti tam, ka Vītols pazīstams kā izteikts komūnistu pretinieks un no tiem atbēga uz Rietumiem.^{748/}

Valsts konservatorijā bez dažādām mūzikas fakultātēm darbojas arī īpaša fakultāte teātra mākslai, kas ir jauninājums. Visu fakultāšu studentiem obligāti jāklasās vēl 1. marksisms-ļeņinisms, 2. politekonomija, 3. dialektiskais materiālisms, 4. vēsturiskais materiālisms un 5. aistētika. Konservatorijas audzēkņiem paredzēts 5-gadīgs kurss. Bez tam pie Konservatorijas pēc 1945. g. nodibināja īpašas 7-gadīgas un 10-gadīgas mūzikas skolas, kurās uzņem bērnus jau ar 8 gadu vecumu. Agrāko tautas konservatoriju vietā nodibinātas un darbojas 7 mūzikas vidusskolas (Rēzeknē, Daugavpilī, Cēsīs, Jelgavā, Liepājā, Ventspilī un Rīgā). Nodibināta arī 41 bērnu mūzikas skola.^{749/} LPSR mūzikas skolās pirms 1962. g. mācījās ap 5000 bērnu. Mūzikas vidusskolas sagatavo profesionālus mūziķus ar vidējo izglītību. Konservatorija sagatavo brīvmāksliniekus. Tiem, kas grib apmeklēt »meistarklasi«, jādodas uz Ļeņingradu vai Maskavu.^{750/} Pie Konservatorijas jau kopš 1940. g. sāka darboties operas klase, kas savu darbību cieši saista ar Valsts operas un baleta teātri.

LPSR Akadēmiskais operas un baleta teātris līdz 1962. g. bija izrādījis vairāk nekā 80 operu un baletu.^{751/}

1945. g. uzsāka darbību Mūzikālās komēdijas teātris.

LPSR Valsts filharmonija pēckaŗa gados sniegusi ap 50.000 koncertu (līdz 1962. g.) ar ievērojamu solo mākslinieku un ansambļu piedalīšanos. Pie LPSR Radio un televīzijas darbojas simfonisks orķestris ar vairāk nekā 100 mūziķiem. Šo orķestri Brauns apzīmē par »īpašu padomju mūzikas propagandētāju«. ^{752/} Tāpat kā instrumentālajā mūzikā, arī vokālajā daļā padomju iestādēm rada rūpes masu dziesmu atrašana. ^{753/} Turpretim ar labiem panākumiem turpina darboties koŗi, kuŗu skaits Pad. Latvijā 1964. g. bija 613. Pēc 1945. g. Latvijā no-

^{748/} Profesors Jāzeŗs Vītols mira 1948. gadā Lībekā, kur apglabāts.

^{749/} Brauns, *Vijoŗmākslas attīstība Ljā*, 220 lp.

^{750/} *Turpat*, 222 lp.

^{751/} *Turpat*, 223 lp.

^{752/} *Turpat*.

^{753/} *Māksla*, 1962. g. 3. (15.) nr.

tikuši vairāki dziesmu svētki 1965. g. vispārējos Dziesmu svētkos bija pieteikti 25.000 dziedātāju.^{754/}

4. *Tēlotāja māksla.* Tā nav nejaušība, ja redzamākais Padomju Latvijas mākslinieku žurnāls »Māksla« uzsver visas padomju mākslas idejisko vienotību.^{755/} Kaut arī padomju tēlotājam mākslai pieļautas dažas nacionālas formas iezīmes, tad tomēr tai, saskaņā ar priekšrakstiem, jābūt »daudznāciju tēlotājam mākslai« un »idejiski nozīmīgai«.^{756/}

Ka šīm prasībām novilkta visai stingras robežas, redzams no tīri partikulāriem norādījumiem, kādus padomju prese devusi latviešu māksliniekiem: »Padomju mākslai jāaplicina padomju dzīve, tai jāaicina uz komūnismu. Padomju māksla nedrīkst būt apolītiska. Arī ainava nedrīkst būt apolītiska. Ar apolītisku gleznu panāk sižeta banalizēšanu, pasīvu dabas kopēšanu, un tā degradē mūsu mākslu, kalpo mietpilsoņu interesēm. Kalpojot partijai, – mākslinieks iegulda paliekamu vērtību padomju mākslā. Pats svarīgākais – lai sirds pieder komūnismam, jo īsto ceļu pasaka tikai komūnista sirds, komūnista sirdsapziņa. Mākslinieka pienākums ir iekļauties kopējā cīņā par komūnismu, nesaudzīgi vērsties pret svešas, tautai naidīgas ideoloģijas ievazāšanu mūsu darbā«. – »Mākslinieki, kas pieņem formālisma un abstrakcionisma mākslā kultīvētās koncepcijas, līdz ar to ienes mūsu sabiedrībā komūnismam nepieņemamu ideoloģiju – buržuazisko ideoloģiju, ievēd mūsu māks-

^{754/} *Māksla*, 1964. g. 4. (24.) nr., 23.-24. lp.

^{755/} *Māksla*, 1962. g. 14. nr., 3.-6. lp.

^{756/} *Turpat. Sal. bez tam ar M. Ivanova iespiesto rakstu Cīņas* 1963. g. 5. okt. 236. nr. – »Kādu mākslu no mums gaida?« Šinī rakstā, ko rakstījis LPSR Mākslinieku sav. valdes sekretārs, norādīts, ka žūrija noraidījusi tos iesniegtos darbus, kam »pietrūka paša galvenā – idejiskās nozīmības«, pie kam tādus nepieņemamus darbus gleznojis J. Pauļuks, G. Mitrevics u. c. Turpat vēl teikts: »Pats svarīgākais ir jautājums – par mākslinieka politisko augsmi. Šodien nevar nevienā žanrā radīt īsti lielu mākslas darbu... ja KP jaunā Programma nav viņa paša dzīves programma. Māksliniekam ir jāmacās. Nopietni, dziļi jāstudē un jāizprot marksisma-ļeņinisma teorija. Jāpievēršas politiskajai izglītībai...«

slā Trojas zirgu, pieļauj nodevību«. – »Abstrakcionisms ir mākslas niknākais ienaidnieks, mums ir nepieņemams itin viss, kas aizved no reālisma, no idejiska satura, no īstenības. Mums naidīgs un apkaņojams ir viss, kas nekalpo komūnismam«. ^{757/}

Īpaša problēma, kam pievērsusies padomju prese un kritika, ir *novātorisms* glezniecībā. Novātorisma ideju daudzi latviešu gleznotāji un grafiķi centās izlietot par labu brīvākām mākslinieciskās attīstības iespējām. Tie tūliņ tomēr uzdūrās jauniem iebildumiem. Dažiem pārmeta, ka tie novātorismu pārvērtuši par pašmērķi, vai arī tie to izvēlējušies tikai izteiksmes līdzekļos un formā. Līdz ar to tie esot kļuvuši par natūrālisma un reālisma ienaidniekiem. ^{758/} Bet nekāda koeksistence starp sociālistisko reālismu un formālistiskajiem strāvojumiem neesot domājama. ^{759/}

Lielākā daļa latviešu ainavistu turpināja strādāt to klasisko tradīciju ietvaros, ko bija radījusi latviešu ainavas glezniecība. »Cīņa« saskatīja šinī parādībā »nacionālo šaurību tematikā«. Un tā ka vairums gleznotāju savos darbos izmantoja dzimtenes ainavas, tad tiem ieteica pievērsties vairāk Vidusāzijai, Sibīrijai un Aizkarpatiem. ^{760/} Arī klusās dabas un etīdu gleznošana partiju neapmierināja. CK sekretārs Voss 1963. gadā sauca vārdā tos latviešu māksliniekus, kas jauca partijas nodomus. ^{761/} Smagus pārmetumus latviešu un pārējo Baltijas valstu tēlotājas mākslas reprezentanti bija jau saņēmuši 1960. gada rudenī, kad tie izstādījās Maskavā. Maskavas kritika tiem pārmeta rietumu modernās glezniecības ietekmi vai nacionālo savrupību. Vēl smagāks bija otrs pārmetums Maskavā, ka šai Baltijas republiku mākslai trūkstot partejiskuma. ^{762/} Par spīti šiem smagajiem pārmetumiem, vēl 1963. gadā un vēlāk

^{757/} *Māksla*, 1963. g. 1. (17.) nr., 1.-2., 12. u. c. lp.

^{758/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 8. nr., 38.-39. lp.

^{759/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 4. nr., 13. lp. – *Sal. Latvija*, 1965. g. 27. febr. 8. nr., kur atrodams ziņojums par Ljas mākslinieku savien. 6. kongresu Rīgā.

^{760/} *Cīņa*, 1963. g. 280. nr., 280. nr.

^{761/} *Literātūra un Māksla*, 1963. g. 13. apr. nr.

^{762/} *Dr. P. Reklaiša ziņojums Baltische Gesellschaft in Deutschland* 1963. g. sanāksmē Koenigšteinā. – *Sal. Māksla*, 1963. g. 1. (17.) nr., 2. lp.

atkārtojās pārmetumi latviešu glezniecībai par abstrakcionismu un tml. nepieņemamiem formas meklējumiem.^{763/}

No latviešu gleznotājiem un grafiķiem kopš 1945. g. prasīta Leņina, Staļina, vēlākajos gados arī Stučkas u.c. padomju varasvīru portretu gatavošana, kā arī t.s. revolūcionāro tematu apstrādāšana (1905. g. un strēlnieku motīvi).

Tāpat arī tēlniecībā komunistu vadoņu pieminekļu vai krūšu tēlu gatavošana bijusi pats galvenais viņu mākslas uzdevums. Komunāru laukumā Rīgā izstādīti latviešu komunistu *Friča Roziņa-Āža*, *Jāņa Rudzutaka*, *Augusta Arāja-Bērce*s, *Jāņa Šilfa-Jaunzemja* un *Imanta Sudmaļa* bronzā lietie tēli, kam pievienots arī latviešu sociāldemokratu cīnītāja *Jāņa Jansona-Brauna* krūšutēls.^{764/} Ģipsā veidoti bez tam padomju darba varoņu krūšutēli. Stājtēlniecībā konstatētas neveiksmes.^{765/} Radušies gan arī darbi, kam nav uzspiests partejiskuma zīmogs, piem. tāds ir *J. Bajāra* bronzas lējums valodniekam *Jānim Endzelīnam*, *K. Zemdegas* dzejnieka Raiņa tēls sarkanā marmorā *K. Baumaņa* daži darbi granitā, *L. Rezevskas* veidojumi pēc Raiņa klasisko darbu tēliem u. tml. Bet gandrīz visiem vecmeistariem u.c. redzamākajiem talantiem bijis jānes mesli partijai, radot tendenciozus un šabloniskus darbus. Tādēļ arī daļa tēlotājas mākslas pārstāvju meklējusi apmierinājumu darbos, ko tie uzglabā sev, atturoties no to izstādīšanas.

Par liela stila tendenciozu mākslu tēlniecībā dod piemēru t.s. Audriņu monumenta konkursa izsludināšana 1962. gadā. Kā tēlnieciskajām, tā arhitektoniskajām idejām šinīs veidojumos piekrita uzdevums demonstrēt pret vācu okupācijas varas un fašistu briesmudarbiem Latgalē.^{766/} Tāds pats uzdevums piešķirts Salaspils koncentrācijas nometnes tēlu kopgrupai.

Partijas tendences mazāk apdraudējušas lietišķo mākslu un sevišķi keramiku. Keramika pat atzīstamā veidā veicināta. Ne bez pamata *Jānis Pujāts* norāda, ka sevišķi Latgales kera-

^{763/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 9. nr., 52. lp. – *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1965. g. 1. nr. par Latvijas māksl. savienības 6. kongresu Rīgā.

^{764/} Šo tēlu reprodukcijas atrodamas *Mākslas* 1960. g. 3. nr., 10.-11. lp.

^{765/} *Turpat*, 8. un 11. lp.

^{766/} *Sal. Māksla*, 1962. g. 3. (15.) nr., 41.-42. lp. – *Sal. Cīņa*, 1965. g. 10. febr. 33. nr.

mika arvien dziļāk iesakņojas latviešu sadzīves kultūrā gan kā sabiedrisko ēku, gan arī kā dzīvokļu mākslinieciskā iekārtojuma izteiksmīgs līdzeklis.^{767/} Ciktāl no partijas saukļiem bijušas pasargātas izstādes un keramiķu darbu skates, tās devušas dažus auglīgus impulsus. Tautas mākslas izplatīšana nosargājusi arī plašas tautas aprindas no svešu, krievisku elementu ievazāšanas lietišķajā mākslā un mājas kultūrā.

5. *Mūzeji.* Daudzu Latvijas mūzeju pamatsastāvi palikuši agrākie vai nedaudz papildināti. Blakus tiem propagandas vajadzībām nodibināti arī jauni mūzeji. Neuzskaitot šo mūzeju uzkrātās vērtības vai priekšmetus, sniedzam šeit galveno Padomju Latvijas mūzeju sarakstu:^{768/}

Rīga

1. LPSR vēstures mūzejs, Pionieņu laukumā 3, Rīgas pilī.
2. Valsts Rīgas vēstures mūzejs, Palasta ielā 4. (agr. Doma mūzejs.).
3. Valsts revolūcijas mūzejs, Smilšu ielā 20. Pulvertornī (agr. Kaņa mūzejs).
4. Latvijas etnografiskais Brīvdabas mūzejs jeb Latvijas lauku dzīves valsts mūzejs, pie Juglas ezera (agr. Brīvdabas mūzejs).
5. Valsts Latviešu un krievu mākslas mūzejs, Gorkija ielā 10 a (bij. Rīgas pilsētas Mākslas mūzejs).
6. Valsts tēlotājas mākslas mūzejs, Pionieņu laukumā 3, Rīgas pilī.
7. Raiņa Valsts literatūras mūzejs, Pionieņu laukumā 3, Rīgas pilī. Atzarojums Majoros, Aleksandra ielā 7.
8. Valsts Dabas mūzejs, Krišjāņa Barona ielā 4.
9. P. Stradiņa Medicīnas vēstures mūzejs, Leona Paegles ielā 1.
10. XVII–XIX gadsimtu zemnieku nemieru valsts mūzejs, pie Juglas.

No še minētajiem mūzejiem, LPSR vēstures mūzeju ar tā 400.000 eksponātiem uzskata par lielāko republikānisko vēstures mūzeju visā Padomju Savienībā,^{769/} bet par Brīvdabas

^{767/} Sal. Pujāts, *Latgales keramika*, 1960. g. izd.

^{768/} Sal. ar tūrisma rokas grāmatu »Rīga«, krievu valodā, LVI Rīgā 1959.

^{769/} *Ciņa*, 1964. g. 11. jūl. nr.

mūzeju zināms, ka tas ir vienīgais šāda veida mūzejs Pad. Savienībā.^{770/}

Province. Bez jau agrāk dibinātiem mūzejiem, radies paprāvs skaits novadniecības mūzeju, kas uzglabā ne vien savas apkārtnes vēstures liecības un raksturīgākos dabzinātniskos eksponātus, bet arī diezgan patvaļīgi savāktas liecības par apkārtnes visjaunākajiem revolūcionārajiem notikumiem (sevišķi par komunistu nelegālistu darbību). Šinī nolūkā organizē mūzeja apmeklētāju tikšanos ar vecajiem boļševikiem un meklē dažādus uzskatāmības līdzekļus, kas »vairāk un labāk atspoguļo padomju periodu latviešu tautas dzīvē«.^{771/}

6. *Bibliotēkas un arhīvi.* Padomju Latvijā 1964. gadā darbojās 1700 valsts, arodbiedrību un kolchozu bibliotēkas.^{772/} Mīnam tikai galvenās zinātniskās bibliotēkas Rīgā:

1. LPSR Zinātņu akadēmijas Fundamentālā bibliotēka. Tā ir 1924. g. dibinātās Rīgas pilsētas bibliotēkas turpinājums, kurai kā nodaļa pievienota Rīgas pilsētas savā laikā uzturētā Misiņa bibliotēka. Kamēr galvenā Fundamentālās bibliotēkas daļa atrodas Komūnālajā ielā 4, šīs bibliotēkas J. Misiņa latviešu grāmatu nodaļa atrodas Skolas ielā 3. 1963. g. Fundamentālajai bibliotēkai bija 1.250.132 sējumu.^{773/}

2. LPSR valsts bibliotēka, Rīgā, Bibliotēkas ielā 5; šīs bibliotēkas lasītava atrodas Kr. Barona ielā 14. Bibliotēka dibināta Latvijas neatkarīgās valsts laikā.

3. Valsts centrālā nošu bibliotēka, Rīgā, Kr. Barona ielā 16/18.

4. Liepājas zinātniskā bibliotēka, Liepājā.

Visām Latvijas augstskolām, partijas augstākajām skolām un arodbiedrību savienībai ir savas bibliotēkas.

Valsts arhīvs turpina darboties agrākajās telpās Rīgā, Slokas ielā, 16.

^{770/} *Zinātņu akadēmijas Vēstis*, 1964. g. 6. (203.) nr., 13.-23. l.p.

^{771/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 2. nr., 37. l.p.

Pēc Cīņas 1964. g. 29. janv. 24. nr. ziņām 1964. g. sākumā *Pad. Latvijā darbojās 21 mūzejs.*

^{772/} *Cīņa*, 1964. g. 29. janv. 24. nr.

^{773/} *Cīņa*, 1964. g. 26. marta 73. nr.

KOLLEKTĪVIZĀCIJA UN SAIMNIECISKĀS DZĪVES PĀRKĀRTOJUMI

Izmaiņas Padomju Latvijas saimniecības struktūrā jāsaprot vispirmā kārtā kā sociālistiskas saimniecības dabiskas sekas. Padomju teorētiķis *Puriņš* dibināti saka, ka Latvijas PSR ekonomika ir neatņemama PSRS tautas saimniecības sastāvdaļa.^{774/} Ar šiem tālejošajiem saimnieciskajiem pārkārtojumiem saistītā kollektīvizācija nav tikai saimniecības, bet vēl vairāk varas politikas jautājums. Šī varas politika apzināti tiecās pēc saimnieciski sociāla apvērsuma.^{775/} Ja arī tīri taktisku apsvērumu dēļ saimnieciskos pārkārtojumus Latvijā un pārējās Baltijas valstīs Maskava izdarīja piesardzīgi un ar laika atstarpēm, tad tas būtībā neko negroza.

Vērtēdams sociālekonomisko attīstības gaitu Baltijas padomju republikās, *Lotars Šulcs* turas pie zināmas periodizācijas. Atbilstoši marksisma-ļeņinisma teorijai, viņš sadala saimniecisko pārkārtojumu procesu sekojošos četros posmos:^{776/}

1. laikā no 1940.-1941. gadam.
2. laikā no 1944.-1950. gadam.
3. laikā no 1951.-1958. gadam.
4. laikā no 1959. gada un pēc tam.

Visai zīmīgs jau ir pats pirmais posms, kas aptver sovjetizācijas sākumu 1940. gadā. Okupējot Baltijas valstis, padomju varas pārstāvji *Višinskis* un tā uzticības personas deklarēja, ka saimnieciskie pārkārtojumi neskars pašos pamatos privātsaimniecisko sistēmu. Zemniekiem solīja atstāt līdz 30 ha zemes un rūpniecībā ļaut darboties pat fabrikantiem.^{777/}

^{774/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1964. g. 6. nr., 50. lp.

^{775/} *Bokalders, Strukturwandel der Landwirtschaft Lettlands, sk. Zeitschrift für Ostforschung, Heft 4, 1957, 517. lp.*

^{776/} *Commentationes Balticae VI/VII*, 293. lp.

^{777/} *Prof. M. M. (J. Bokalders), Latvijas ekonomiski-ģeogrāfiskie pamati*, 176. lp.

Padomju vara jau 1940. g. 22. jūlijā pieņēma deklarāciju par zemes pāriešanu tautas īpašumā, 25. jūlijā likumu par banku un lielo rūpniecības uzņēmumu nacionālizāciju un 28. septembrī dekretu par tirdzniecības uzņēmumu nacionālizāciju.^{778/} Tālākie padomju varas akti vēl vairāk nostiprināja valsts sociālisma principu dažādās saimnieciskās dzīves nozarēs. Visur un vienmēr, pat pēc divdesmit okupācijas gadiem tika uzsvērts, ka nacionālizētie uzņēmumi un lauku mājas pārgājušas »tautas īpašumā«.^{779/} Saimniecisko pārkārtojumu otrā posmā jau bija radies stāvoklis, kuŗu padomju juristi raksturo šādi: »No trim ekonomiskajām struktūrām, kas 1940. gadā pastāvēja Padomju Latvijas tautsaimniecībā, 1949. gadā privātkapitālistiskās jau vairs nebija, preču sīkražošana bija atbīdīta maznozīmīgās pozīcijās, bet sociālistiskā republikas tautsaimniecība bija ieņēmusi nedalītu, valdošu lomu«.^{780/}

Otra svarīgākā pazīme saimniecības pārkārtojumiem bija PSRS plānsaimniecības sistēmas tūlītēja ieviešana Latvijā.^{781/} Par rūpniecības plānošanu padomju presē teikts: »Latvijas rūpniecība attīstās pēc vienota valsts tautsaimniecības plāna un uztur sakarus ar visām brālīgajām republikām un daudziem mūsu zemes ekonomiskajiem rajoniem«.^{782/} Tas pats attiecas arī uz citām ražošanas nozarēm. Latvijas saimniecību tādēļ iekļāva pilnībā kā piecgaŗu, tā septiņgades plānos. Norādījumus tam deva PSKP kongresi un PSKP CK plēnumi.^{783/}

^{778/} Šo likumu un dekretu autentiskie teksti atrodami izdevumā »Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā« zem šādiem nr.: 100, 101, 110 un 120. – Sal. Starodubskij, L.: *Upadok fabričnozavodskoi promišlennosti*, 193.-194. lp.

^{779/} Sal. ar Ministru padomes priekšsēdētāja V. Rubeŗa paskaidrojumjiem Cīņā, 1964. g. 21. jūl. 171. nr. u. c. līdzīgām deklarācijām iepriekšējos gados.

^{780/} G. Kļava, V. Millers un E. Stumbiņa, *Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā*, 44. lp.

^{781/} Neumann, Rudolf: »Die Wirtschaftsentwicklung der baltischen Staaten«, *Zeitschr. für Ostforschung*, Jg. 1954, 183. lp.

^{782/} Sal. Pad. Latvijas Skola, 1962. g. 7. nr., 8. lp.

^{783/} Sal. Pad. Ljas Kom., 1962. g. 11. nr., 53.-62. lp., Pad. Ljas Kom., 1963. g. 1. nr., 4. lp., Cīņa, 1964. g. 24. marta nr.

Lauksaimniecība. Pirms Latvijas okupācijas krievi runāja par labi koptajiem »ģimenes dārziņiem« Baltijas valstīs, apzīmēdami ar to šo zemju labi izkoptos laukus un lauku māju privātsaimniecisko raksturu. Latvija pazina tikai viensētas un valsts neatkarības laikā arī Latgales sādžas pārdalīja viensētās.

Satversmes Sapulces izsludinātā agrārreforma^{784/} izveidoja Latviju par agrāru zemi, kuŗas pamatā bija vidēji liels lauku privātīpašums. Jaunsaimniecību caurmēra lielums nedrīkstēja pārsniegt 20 ha. 1935. g. saimniecību skaitīšanas dati uzrādīja sekojošu stāvokli:

<i>Saimniecību lielums hektaros</i>	<i>Saimn. skaits</i>		<i>Kopplatība</i>	
	<i>absolūtos skaitļos 1000</i>	<i>%</i>	<i>1000 ha</i>	<i>%</i>
Līdz 1 ha	44,1	16	13,7	—
1- 2 ha	11,6	4	17,7	1
2- 10 ha	67,0	25	415,7	9
10- 20 ha	77,8	28	1162,5	26
20- 30 ha	35,4	13	844,4	19
30- 50 ha	24,3	9	948,5	21
50-100 ha	14,4	5	936,8	21
Vairāk par 100 ha	1,1	—	147,0	3
Kopā	275,7	100	4487,0	100

No šīs tabulas redzams, ka vairāk nekā 70 % saimniecību bija 20 vai mazāk nekā 20 ha lielas. Padomju »Tautas Saeimas« 1940. g. 22. jūlijā pieņemtajā deklarācijā par zemes pasludināšanu tautas īpašumā teikts, ka zemnieku lietošanā nododamās zemes lielums tiek nosacīts ne lielāks par 30 ha.^{784a/} Platības, kas bija lielākas par šo normu, ieskaitīja kopā ar baznīcu u. c. nacionālizētām zemēm īpašā Valsts zemes fondā.

^{784/} *Latvijas brīvvalsts lielajai agrārreformai komūnisti pieraksta krasi kontrrevolucionāru raksturu, sal. Pad. Ljas Kom., 1963. g. 4. nrā, 27. lp.*

^{784a/} *Sal. Pad. varas konstitucionālie akti Latvijā, 235. lp.*

1940. g. 30. jūlija Likums par zemi paredzēja jaunu saimniecību radišanu platībā līdz 10 ha, izdalot Valsts zemes fonda zemes.^{785/} Vēl tā paša gada otrā pusē 52.000 bezzemniekiem piešķīra sīksaimniecības, kā arī 23.000 agrākajiem sīksaimniekiem piešķīra nelielus zemes piegriezumus (tautas mutē tos visus apzīmēja par t. s. »10 hektarniekiem«). Pēc padomju aplēsumiem šādā ceļā 300.000^{786/} (jaunie zemes ieguvēji kopā ar to ģimenes locekļiem) iedzīvotājiem deva jaunu privātsaimniecisku zemes apstrādāšanas iespēju. Jaunsaimniecību izveidošanai bija piešķirti 524.517 ha zemes, sīksaimniecību piegriezumiem – 72.554 ha. Pati zeme ar tās dzīlēm, mežiem, ezeriem un upēm tika likumdošanas ceļā izsludināta par valsts īpašumu, zemi nododot zemniekiem »mūžīgā lietošanā«.^{787/}

Vēl 1940. g. sākumā LKP iebilda pret zemes nodošanu tikai lietošanā sīkajiem zemniekiem, prasot īpašumu tiesību atzīšanu. Pagrīdes »Cīņa« izteicās: »Nedrīkst aizmirst darba zemniecības zemi, lopus, inventāru, vai kaut kā citādi ierobežot

---

^{785/} Turpat, 238. lp.

^{786/} Sal. Latvijas PSR vēsture, Saīsināts kurss, 438.-439. lp.

^{787/} Pad. varas konst. akti Ljā, 235. lp. autentiskajā tekstā teikts: »Visa līdz šim darba zemniecības īpašumā esošā zeme, tāpat arī tā zeme, ko valsts nodos bezzemniekiem un sīkzemniekiem, tiek nodota darba zemnieku lietošanā uz visiem laikiem«. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Latvijas vēstures izdevumā pēdējie vārdi modificēti ar zemes nodošanu zemniekiem »mūžīgā lietošanā«, Sal. op. cit., 433. lp. –

Šinī sakarā vēl der ievērot, ka 1919. g. Stučkas valdība, līdzīgi Padomju Krievijai, pasludināja visas zemes nacionālizāciju. Tomēr jau 1922. un vēlāk daļa latviešu komunistu prasīja, lai trūcīgo zemnieku rokās esošā zeme paliktu viņu īpašums. VII kongresā 1923. g. prasīja atstāt »pilnīgi neaizskartus sīkzemnieku zemes īpašumus un saimniecības«. Agrārajos jautājumos Stučkam vēlākajos gados radās asas domstarpības ar komunistu K. Somu, kas sarakstīja grāmatu »LKP agrārpolitikas un agrārprogrammas jautājumi«. Pretējos uzskatus turpināja izdiskutēt LKP VIII kongresā Maskavā, 1931. gadā. Šinī jautājumā latviešu komunistiem Pad. Krievijā radās pat plaša literatūra.

tās tiesības. Nedrīkst uzspiest zemniekiem kolektīvizāciju pret viņu gribu«. ^{788/}

Šinī jautājumā tomēr tikai Maskavai piederēja pēdējais vārds. Jau 1941. g. 15. jūnijā Augšpils pagasta Žuguru ciemā nodibinājās pirmais kolchozs, un dažas dienas vēlāk nākamie kolchozi. ^{789/} Šo apbrīnojami strauji ievadīto lauku kolektīvizācijas gaitu pārtrauca 1941. g. 22. jūnijā karš starp Krieviju un Vāciju. 1944. g. beigās, padomju varai atgriežoties Latvijā, nacionālizēja to lauksaimnieku īpašumus, kas bija emigrējuši uz Rietumiem, kā arī tās zemes, kuŗu īpašniekus apvainoja kollaborācijā ar vāciešiem u. tml. 1945. gadā sākās propaganda par viensētu likvidāciju. Taktisku apsvērumu dēļ tomēr vēl tanī pašā laikā sīkzemnieku lietošanā nodeva ap 700.000 ha. ^{790/}

Visā šinī rīcībā redzama skaidra pretruna, kaut gan padomju saimnieciskā politika un ideoloģija prasīja lielsaimniecību ierīkošanu, tā radīja pārejas laikam gan vidējas, gan sīkas saimniecības. Šis pārejas laiks bija pavisam īss. Jau 1948. g. oktobrī Latvijas PSR AP izdarīja nepieciešamos grozījumus LPSR konstitūcijā, lai radītu priekšnoteikumus kolchozu dibināšanai. ^{791/} Zinātnu akadēmijas vēsturē par akciju pret zemniekiem teikts sekojošais: »Partija un valdība realizēja budžu ierobežošanas politiku. Budži izturējās naidīgi pret zemes re-

---

Sīkākas ziņas par to atrodamas J. Kalniņa grāmatā »Latvijas Komunistiskās partijas ekonomiskā platforma 1920.-1940. g.«, ko 1959. g. izdeva Ljas PSR ZA Ekonomikas institūts Rīgā. Ievērību izpelnās arī J. Kalnbērziņa »Piezīmes par LKP 1919. gada kļūdām un Padomju Latvijas krišanas iemesliem«, kas iespiestas rakstu krājumā »Latvju revolūcionārais strēlnieks«.

^{788/} *Cīņa*, 1940. g. 27. janv. 2. nr., sk. rakstu »Par demokrātisku Latviju«.

^{789/} *Ceichners*, op. cit., 400.-402. lp. *Sal. Vanags*, op. cit., 84. lp.

^{790/} *Sal. Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR*, 10. lp. – *Arī: Ljas PSR vēsture*, 468. lp. – *Sal. Ceļa Zīmes*, 1949. g. 4. nr., sevišķi par kolchozu rašanos 1946. un 1947. gadā.

^{791/} *Pad. varas konst. akti Ljā*, 45. lp.

formu. Visādi pretodamies reformas reālizēšanai, viņi nodarīja ievērojamus zaudējumus republikas lauksaimniecībai». ^{792/}

Uzliekot zemniekiem augstus un nesamaksājamus nodokļus un pielietojot citus spaidus, jau 1947. un 1948. gadā piespieda vienu daļu zemnieku apvienoties kolchozos, bet 1949. gadā notika lauksaimniecības masveidīga kolektīvizācija. Šo procesu, ko savienoja ar prāvas zemnieku daļas deportāciju uz Sibīriju, padomju juristi izskaidro šādi: »Vienlaidu kolektīvizācija bija revolūcionārs apvērsums, kas uz laukiem likvidēja zemnieku veco, sīkburžuazisko, individuālo saimniecisko iekārtu un radīja jaunu, sociālistisko kolchozu iekārtu». ^{793/}

Kopš 1949. gada kolchozi ir tas lauku saimniecības veids, kas nosaka Latvijas agrāro struktūru. Līdz ar to bija nobeigta Latvijas lauksaimniecības pilnīga integrācija Padomju Savienības tautsaimnieciskajā sastāvā. ^{794/}

Kolchozu uzspiešana latviešu zemniekam ir notikums, kuram nevaram paiet garām tikai ar ārējo norišu pieminējumu. Šis notikums dziļi atbalsojies latviešu zemnieka psihē, un viens no labākajiem latviešu agrāro apstākļu un latviešu zemnieka pazinējiem, prof. Jānis Bokalders pareizi saka, ka latviešu izpratnē zemniekam jābūt brīvam un tam jātur rokās pašam sava zeme, kamēr kolchoznieks nav ne zemnieks, nedz strādnieks. Ja tas būtu vismaz strādnieks, viņš saņemtu algu, bet arī to viņš nesaņem. Tā pūliņus apvērtē 'izpeļņas dienās' un viņu patvarīgi piesaista dažādām ārējām saitēm pie noteikta zemes gabala. ^{795/} Kolchoza saimniecība ir tīri krievisks darinājums ^{796/} ar latviešu individuālai iedabai svešām pazīmēm.

^{792/} Ljas PSR vēsture, 469. lp.

^{793/} Pad. varas konst. akti, 43. lp.

^{794/} Neumann, op. cit., 182.-183. lp.

^{795/} Bokalders, *Strukturwandel d. Landwirtschaft Lettlands, Zeitschrift für Ostforschung, H. 4, 1957, 518. lp.* Sal. ar šī autora citu rakstu: »Mazsaimnieciskā Latvija un kolchozācija«, kur teikts – »Kolchoznieki, kas saimnieciski un sabiedriski nav ne dzīvotāji, nedz mirēji, ne lāga kalpi, nedz zemnieki, savā darbā un eksistencē arvien ir apdraudēti«.

^{796/} Hastrich, sk. *Osteuropa-Recht, Marz 1963, Nr. 1, 33. lp.*

Ar 1945. gadu Latvijā sāka dibināties arī *sovchozi* resp. padomju saimniecības. Tiem vajadzēja ievadīt sociālistisko saimniecību. Bez tam, pārņemot vienu daļu agrāko valsts paraugsaimniecību, radās vēlēšanās lauksaimniecības kultūras vispārējai celšanai piepaturēt arī tās. *Sovchoziem* Baltijas valstīs tomēr nepiekrita tik tiela loma kā Padomju Savienībā, un bez tam, ievērojot, ka padomju saimniecību strādniekiem bija jāmaksā algas, – tās neatmaksājās.^{797/}

Kā kolchozu, tā sovchozu attīstības gaitu Latvijā rāda šī tabula:^{798/}

Padomju saimniecību un kolchozu skaits

1945	1950	1953	1958	1959	1960	1961	1965x/
Dažāda veida sovchozi							
41	57	82	136	140	162	162	187
Kolchozi, ieskaitot zvejnieku kolchozus							
–	1794	1474	1249	1237	1122	984	788
Tai skaitā lauksaimniecības arteļi							
–	1776	1452	1230	1220	1105	966	–
Tajos esošās kolchoznieku sētas (tūkstošos)							
–	227	218	186	185	174	170	–

x/ *Papildu dati par 1965. gadu ņemti no Pad. Ljas Kom. 1965. g. 2. nr., 10. lp.*

Kolchozu skaits samazinājies sakarā ar to apvienošanu, kā arī ar to pārveidošanos padomju saimniecībās (*sovchozos*). Kolchozs »Nākotne«, kas 1946. g. 22. novembrī nodibinājās kā pirmais Dobelē, apvienoja tikai 11 viensētas. Pat pēc 1949.

^{797/} *Bokalders, Zeitsch. f. Ostforschung, 522. lp.*

^{798/} *Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR, 143. lp.*

g. piespiedu kolektīvizācijas ap 75% kolchozu zemes platība nesasniedza 300 ha.^{799/} Pēc tam nepārtraukti pārgāja uz lielāku platību apvienošanu.

Vidēji katrā kolchozā 1965. gada sākumā bija ap 3360 hektaru zemes; lauksaimniecībā izmantojamās zemes vidēji vienā kolchozā ir 2310 ha, to skaitā – 1410 ha aņamzemes. Sovchoza vidējais lielums ir ap 5620 ha, no kuņiem lauksaimniecībā izmantojamās zemes ir 4160, bet aņamzemes – 2520 hektaru.^{800/}

Lauksaimniecības kopprodukcija visās saimniecību katēgorijās
(1958. g. salīdzināmās cenās, vecajā valūtā^{801/})
milj. rubļu

	1958	1959	1960	1961
Lauksaimniecības (zemkopības un lopkopības) kopprodukcija	612	692	715	698
Tai skaitā:				
Zemkopības produkcija	259	299	307	280
Lopkopības produkcija	353	393	408	418

No padomju kolektīvizācijas un Latvijas dabiskajiem apstākļiem nepiemērotā saimniekošanas veida pirmajos gados sevišķi smagi cieta lopkopība. Liellopu skaits 1955. gadā sasniedza tikai 864.000 (no tiem 502.000 piena govīs) pret 1.271.800 (piena govīs: 890.000) 1937. gadā. Jaunā tendence parādījās tāpat piena produkcijā, kas 1951.-1955. gados bija 1.600 kg no vienas slaucamas govīs gadā pret 1.900 kg. 1938. gadā.^{802/} Chroniskais lopbarības trūkums spieda lopiem izēdināt t. s. zariņu barību, skujas, sapelējušus salmus un pelavas.^{803/} Chruščova ievadītā kukurūzas kampaņa smagi kaitēja

^{799/} Bokalders, op. cit., 518. lp.

^{800/} Pad. Ljas Kom., 1965. g. 2. nr., 8. lp.

^{801/} Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR, 143. lp.

^{802/} Universitas, 1958. g. 5. nr., sk. agronoma J. Andersona rakstu, 66.

^{803/} LTA ziņojums Cīņā, 1963. g. 29. aug. – Ok. Lja 1955. g. 18. nr. u. c.

lauku kultūrai. Āboliņa laukus izara, lai audzinātu kukurūzu.^{804/} Smagie apstākļi spieda lopus dzīt pavasaros jau tad ārā, kad laukus vēl klāja sniegs.

Lopbarības surogātu izbarošana lopiem, kaut arī jau mazākā mērā, turpinājās vēl 1964. gadā, kā tas redzams no kāda »Cīņas« raksta, kuŗā ieteikts »govij katru dienu dot 3-4 kg zariņu barības kopā ar skujām«.^{805/} Pat salmus, kas bija paredzēti pakaišiem, izbaroja lopiem.^{806/} Skābbarību sagatavojot, piegriezta sevišķu vēribu kartupeļu lakstiem un salmiem.^{807/}

Prāvu skaitu Latvijas brūnās šķirnes liellopu sugas uzlabošanai aizveda uz Krieviju, kur tiem tomēr ne ikreizes bija prasmīga kopšana, kādēļ šie sugas lopi apsaprāga.^{808/}

Dzīšanās pēc piena produkcijas plāna izpildīšanas pavairoja t. s. »plāno govju« skaitu. Sāka trūkt grūsnos govju un telīšu, par ko kolchozniekus 1963. gadā brīdināja Ministru padomes

*Lopu skaits visās saimniecību kategorijās
(tūkstošos)*

	1950	1953	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Liellopi	812	808	843	886	938	1005	994	919
Tai skaitā govīs	496	466	534	543	553	568	576	565
Cūkas	533	600	751	859	1051	1050	830	690
Aitas	485	520	528	517	472	458	429	341
Zirgi	292	264	164	152	141	132	—	—

^{804/} LSK archīvs, liec. nr. 0218/57.

^{805/} Cīņa, 1964. g. 9. febr. nr.

^{806/} Pad. Ljas Kom., 1963. g. 1. nr., 19. lp.

^{807/} Cīņa, 1963. g. 14. sept. 218. nr.

^{808/} LSK archīvs, Liec. nr. 0326/63. — Sal. Cīņa, 1963. g. 14. aug. 191. nr.

priekšsēdis V. Rubenis.^{809/} Liellopu un cūku skaits sāka vairoties tikai ar 1958. gadu, kas redzams no padomju statistikas tabulas.^{810/} (Skat. lapp. 269).

Zinātņu akadēmijai, kā ziņoja »Cīņa« savā 1957. g. 12. febr. 36. nr., uzdeva izprojektēt skuju miltu fabriku, lai egļu skujas pārvērstu lopbarībā.

Putnkopība līdz 1961. gadam rādīja tendenci augt, jo dažādu mājputnu skaits no 1950. g., kad tas bija 3.176.000 liels, 1961. g. pieauga līdz 5.513.000.^{811/} Bet kopš 1962. gada tas gadu gadā slīdējis uz leju, kas redzams no ražoto olu skaita. No 385 miljoniem olu 1961. g., 1963. gadā ieguva vairs tikai 340 miljonu.^{812/} Tas notika par spīti tam, ka pēdējos gados vairākus sovchozus pārvērtā putnu farmās (fabrikās), ļaujot tiem speciālizēties šinī nozarē.^{813/}

Apbrīnojami labus panākumus lop- un putnkopībā turpētim uzrādīja kolchoza zemnieki savās *piemājas zemītēs*, kas kopsummā aizņēma tikai ap 4% no lauksaimnieciski izmantotajām zemes kopplatības. Šo piemāju platība sniedzās no 0,25

Piemājas zemes produkcija Latvijā^{815/}
Procentuālā samērā ar vispārējās ražošanas skaitļiem)

<i>Gads</i>	<i>Liellopi</i>	<i>Govis</i>	<i>Cūkas</i>	<i>Aitas</i>	<i>Mājputni</i>
1950	45,5	58,0	60,9	71,3	84,5
1958	45,5	50,7	40,8	75,3	81,9
1960	32,4	46,9	43,7	73,1	69,1
1961	35,6	44,5	37,4	75,6	(trūkst ziņu)
1962	34,2	43,3	37,9	76,2	(trūkst ziņu)

^{809/} *Pad. Ljas Kom., 1963. g. 1. nr. 17.-18. lp.*

^{810/} *Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR, 160. lp. Šī tabula papildināta ar skaitļiem par 1962. un 1963. gadu, izmantojot Ježegodņik 1964. g. jaunāku statistiku, sk. 133. lp. Vienīgi zirgu skaits pēdējā nav uzrādīts.*

^{811/} *Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR, 160. lp.*

^{812/} *Ježegodņik 1964, 134. lp.*

^{813/} *Sal. Cīņa, 1964. g. 4. aug. nr.*

līdz 0,6 ha un šādu piemājas zemes piešķiršanas kārtību un lielumu paredz kolchozu statūti.^{814/}

Šie rezultāti pārsteidz, zinot, ka piemājas zemīšu turētājiem trūka kā pļavu, tā ganību. Padomju statistika uzrāda šādu lauksaimniecībā izmantojamās zemes sadalījumu piemājas zemēm:^{816/} 81.000 ha, no kuņiem apstrādājami tīrumi 70.000 ha, augļu un ogu dārzi 10.000 ha, bet pļavu tikai 1.000 hektaru.

Padomju Latvijas zemes kopplatība 1962. gada sākumā turpretim bija 6.458.900 ha, no kā lauksaimnieciski izmantojamā zeme sadalījās šādi:^{817/}

<i>Aramzeme</i>	<i>(ha)</i>	<i>Vecaines Pļavas</i>	<i>Ganības</i>	<i>Dārzi</i>	
Kopumā	1.978.000	220.900	723.500	338.400	41.100
No tiem apstrādājamā	1.756.600				

Tātad 3.081.000 ha jeb 47,6% bija lauksaimnieciski izmantojama zeme, kamēr 867.500 ha jeb 13,4 % no visas zemes bija lauksaimniecībā neizmantojama zeme. Pēdējā nav ieskaitīti meži un milzīgās krūmu platības, kas saradušās padomju laikā. Kā redzams no Centrālās Statistikas pārvaldes publicētiem datiem, tad lauksaimniecībā izmantojamās zemes kopplatība no 3.353.000 ha 1950. gadā t. i. tūlīņ pēc lauku māju piespiedu kolektīvizācijas, samazinājās 1961. gadā uz 3.081.000 ha.^{818/}

1964. gadu noslēdzot, »Padomju Latvijas Komunisti« bija spiesti novērtēt republikas lauksaimniecības stāvokli šādi: »Zema ražošanas kultūra, trūkst intensīvas saimniekoša-

^{814/} *Hastrich, A.: Eigentum der Sowjetbürger beim Übergang zum Kommunismus, sk. Osteuropa-Recht, Nr. 1, 1963. 34. lp. Arī: Trimdas arodnieks, 1956. g. 2. nr.*

^{815/} *Agrarpolitische Rundschau d. Intern. Bauern-Union, Nr. 15, 1964, 20.-21.*

^{816/} *Razvitije nar. chozj. LPSR, 146. lp.*

^{817/} *Pad. Ljas Kom. 1963. g. 1. nr., 64. lp.*

^{818/} *Razvitije narodnovo chozj. LSSR, 147. lp.*

nas». ^{819/} Faktiski ar to atzina totālītārās sociālistiskās saimniecības politikas neveiksmi. Šī neveiksme bija lielā mērā jāpiedzīvo kolchozu smagā pārvaldes aparāta dēļ. »Bezgalīgas sēdes, papīru plūdi, ar ko aizrāvušies atsevišķi darbinieki, traucē viņus pareizi organizēt savu darbu«, konstatēja LKP 1. sekretārs *A. Pelše* rakstā, ko iespieda *Pravdā*. ^{820/} Veselā prāta slēdzieni lika arī vēl otram LKP sekretāram, *A. Vosam*, Rīgas pilsētas komitejas VIII plēnumā vaļsirdīgi atzīties, ka pat »partijas aparāta darbinieki joprojām nodarbojas galvenokārt ar to, ka sagatavo jautājumus izskatīšanai biroju sēdēs, sastāda dažādas uzziņas, organizē un rīko daudz apspriežu . . . pieņem tikdaudz lēmumu, ka aparāta darbinieki nespēj pienācīgi noorganizēt to īstenošanu«. ^{821/}

Un *Pelše* vēl bez tam atzinās, ka daudzīnātā sociālistiskā attieksme pret darba cilvēku kļuvusi neciešama: »Cilvēkus izsit no sliedēm, sabojā viņiem omu dažāda priekšnieka netaktiskais tonis vai rupjais uzbļāviens«. Pat mainīt darbavietu vai uzsākt streiku šādos un līdzīgos gadījumos nebija iespējams, jo to noliedza noteikumi.

Dārgais pārvaldes aparāts aprija bez tam jau tā šauros kolchoza zemnieku, īsto darba darītāju, ienākumus. Atturoties par to spriest patstāvīgi, dodam iespēju izteikties pašiem padomju avotiem. Vienā no daudzajiem »*Cīņas*« ziņojumiem par faktiskajiem apstākļiem kolchozos teikts: »Mēs algojam 3 agronomus, zootehniķus, feldšerus un dažādus citus meistarus, tomēr labuma nekāda. Tikai maksā un maksā, bet nauda atpakaļ nenāk . . . Mums maksā pēc rangiem un nevis par darbu. Cits saņem cietu mēnešalgu, cits garantētu samaksu naudā, bet laukkopji to, kas paliek pāri par izstrādes dienām . . . Administratīvais personāls un speciālisti katru mēnesi saņem noteiktu algu, vienalga, vai viņi ko dara, vai nedara, vai kolchoza tīrumos kas izaug, vai arī neizaug. Gadu gadā te atkārtojas tāda aina – pavasarī laukkopjiem ieplāno samērā labu samaksu, bet rudenī izrādās, ka plāni nav izpildīti un izstrādes dienas vērtība jāsamazina. Bet speciālisti un vadītāji

^{819/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 12. nr., 6. lp.

^{820/} *Sal. Pravda*, 1963. g. 14. jūn. nr. *Tas pats dienu vēlāk iespiests Cīņā sk.* 1963. g. 15. jūn. 140. nr.

^{821/} *Cīņa*, 1963. g. 16. jūn. 141. nr.

Ogu un sēņu pārdošana tirgū pie Sarkanaļiem spīķeriem bieži ir vienīgais atspaidu īpaši vecākiem laudim

Rīdzinieki smagi izjūt krievu viršķiras klātieni, kas tos degradē kā nacionāli, tā saimnieciski. Kamēr okupanti dzīvo iespējamā padomju labklājībā, latviešu novārdzinātajam cilvēkam bieži arī pāris malķas pagālu ir visai vērtīgs ieguvums

savu jau saņēmuši, kaut gan tie vispirms atbildīgi par plāna izpildi. Kolchozu vadītāji aizbildinājas, ka visiem naudas neiznākot». ^{822/}

Pretēji privātsaimniecības darba apstākļiem, kur saimnieks pats strādāja visus smagos lauku darbus līdzī, tagad fiziska darba strādniekiem kolchozos bija uzsēdināts virsū milzums ierēdņu un partijas dīkdieņu, kas pārtika no zemnieka darba augļiem.

Kolchoznieku ienākumi bija tik niecīgi, ^{823/} ka tie faktiski strādāja tikai par maizes kumosu. Arī pēdējo tie ieguva paši no savas piemājas zemes, ja neskaita nelielas labības devas par izstrādes dienu. Kā paraugu kolchoznieku darba apmaksai *Padomju Latvijas Komunisti* 1964. gadā nostādīja kolchozu 'Ķekava', kur vairākus gadus pēc kārtas par izstrādes dienu jau izdevās izmaksāt vienu rubli naudā un 0,5 kg labības (neražīgajā 1963. gadā gan tikai 350 gr natūrā). »Tāds darba samaksas līmenis, ja ir piemājas zeme«, konstatēja partijas oficiozs, »kolchozniekus pilnīgi apmierina«. ^{824/} 1964. gadā kolchozos bija manāma tendence pāriet uz darba samaksu naudā. ^{825/} Ja padomju preses izdevumos laiku pa laikam atrodamī norādījumi par kolchoznieku darba samaksu, tad tā attiecas gandrīz bez izņēmuma uz t. s. turīgajiem kolchoziem, kamēr prāvajā t. s. atpalikušo kolchozu daļā zemnieku darba

---

^{822/} *Cīņa*, 1963. g. 23. maija, 120. nr. *Sal. Cīņa*, 1963. g. 17. un 27. apr. nr. No šiem ziņojumiem bija redzams, ka *Pad. Latvijas kolchozos katrs devītais cilvēks bij nodarbināts administrācijā.*

^{823/} *No kāda ziņojuma Padomju Jaunatnē*, 1956. g. 54. nr. redzams, ka par izstrādes dienu Valmieras rajona kolchozā »Rīts«, kas atradās auglīgā apvidū, izmaksāja vecajā valūtā 2,16 rubļus dienā un deva nedaudz natūrāliju, bet tanī pašā laikā bija kolchozi, kur par izstrādes dienu aprēķināja 12 kapeikas vai nedaudz vairāk.

^{824/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 4. nr., 67. lp.

^{825/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 9. nr., 53. lp.

atlīdzība ir tīri katastrofāla.^{826-826a/} Īstais kolchoznieku ek-
sistences nodrošinājums tādēļ jāmeklē to piemājas zemē un
iespējā turēt savu govi vai kādu citu mājkuoni. Tomēr arī
tad, padomju iestāžu izdarīto spaidu dēļ, dažiem kolchoznie-
kiem nebija vairs izdevīgi turēt savu (padomju terminoloģijā:

^{826/} *Pat atsevišķiem kolchozniekiem piešķirtie atmaksājami
pabalsti piemājas zemes iekopšanai, nespēja stāvokli ikrei-
zes glābt, jo vispārējās darba prasības bija tik augstas (piem.
269 izstrādes dienas gadā), ka savu zemīti neizdevās pie-
nācīgi izkopt un līdz ar to radās grūtības lauksaimniecī-
bas nodokļa samaksā naudā un daudzo nodevu nodošanā,
kādēļ to mantas aprakstīja un apsūdzētos sauca tautas tie-
sas priekšā. Sal. The Fallacy of Collecting Farming, 4. lp.*

^{826a/} *Latviešu kolchoznieku dzīves apstākļus un izpeļņas iespē-
jas, salīdzinājumā ar valsts neatkarības laikiem, raksturo
divu aculiecinieku pieredzējumi kādā Kurzemes kolchozā.
Kolchoznieku sašutums kolchoza »Kurzeme« sapulcē Bal-
galē 1963. gada pavasarī izpaudies atklātā veidā. Aculie-
cinieku stāstījumu te atkārtojam burtiski: »Kolchoza sa-
pulce bija trokšņaina. To vadīja Pūres izmēģinājumu sta-
cijas kādreizējais dārznieks. Gaŗā runā tas apskatīja gada
plānu un mūsu kolchoza uzdevumus. »Nu vairs nav kli-
ķes laiki«, tas teica, »tagad darba cilvēks saņem par savu
darbu godīgu atlīdzību«.*

*»Liec mierā vecos laikus, nerunā niekus, – kas mums to-
reiz kaitēja«, sauca kāds sapulces dalībnieks.*

*»Es pie sava saimnieka 1 mēneša laikā nopelnīju to, ko te
visa gada laikā«, sauca otrs.*

*»Tas nu tāds vienreizējs, laimīgs gadījums«, steidzās at-
bildēt sapulces vadonis.*

*»Nerunā niekus!« turpināja kliegt kolchoznieki no visām
pusēm. »Par 50 latiem, ko saimnieks man pie visa brīva
maksāja, es mēnesī varēju nopirkt labu uzvalku, tagad
man trīs un vairāk mēnešus smagi jāstrādā, lai tiktu pie
uzvalka, pie tam slikta. Man diega biksēs jāstaigā. Pat so-
līto mums neizmaksā«. – Tāds bija iekaisušo, neapmierināto,
sašutušo kolchoznieku protests vēl 1963. gadā. Tas vērsās ne vien
šini, bet arī citos kolchozos pret varu, kas to rupji ekspluatē.*

personīgo govi), un tie pat no tās atteicās.^{827/} Uz ik soļa kolchozniekiem bija jāatduras uz lopbarības trūkuma un pārāk tālejošajā pašdarbībā tās sagādē tie uzdūrās smagiem ierobežojumiem.

Arī solītie atvieglojumi privātajai iniciatīvai kolektivizētajās lauksaimniecībās 1965. gadā izrādījās problēmatiski.^{828/}

Grūtības kolchozniekiem sagādāja arī maizes un maizes labības pastāvīgs trūkums. Tas izskaidrojams ar labības sējumu platību strauju samazināšanos Latvijā un pārējās Baltijas zemēs. Daži salīdzinājuma skaitļi rāda:^{829/}

Labības sējumu platība Baltijas valstīs
(tūkstošos tonnu)

	1938/39	1953	1960	1961	1962
Latvija	1372	495	562	547	428
Lietuva	1840	646	856	822	741
Igaunija	702	277	363	365	372

Ne mazāk svarīgs ir apstāklis, ka labības raža uz 1 ha vairāk nekā par 40% samazinājusies, ja salīdzina to ar neatkarības laiku ražu.^{830/} Pa daļai tas izskaidrojams ar nepietiekamo mēslojumu (kā dabisko, tā mākslīgo) un meliorāciju, bet vēl jo lielākā mērā ar kolchoznieku mazo interesi lauku uzlabošanā. Tādēļ zīmīgi, ka Latvijas PSR Lauksaimniecības ministrijas speciālisti, runādami par aizlaisto zemju apgūšanu un meliorāciju, tanī pat laikā uzsver *materiālās ieinteresētības principa* stingru ievērošanu.^{831/}

Arī lauksaimniecības plānošanā *Čhruščovs* 1960. gadā atzina, ka Baltijas republikas vairāk piemērotas lopkopības un piensaimniecības veicināšanai, kā tas bija arī neatkarības lai-

^{827/} *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 9. nr., 39. lp.

^{828/} *Sal. ar Bokaldera rakstu Londonas Avīzē*, 1965. g. 26. marta 973. nr.

^{829/} *Agrarpolitische Rundschau*, Nr. 15, 1964, 10. lp.

^{830/} *Turpat*, 11. lp.

^{831/} *Sal. ar Lauksaimniecības ministrijas vecāko inženieru A. Boruka un R. Stalbova rakstu »Aizlaisto zemju apgūšana« Kolchoznieka kalendārā* 1962. g., 85.-89. lp.

kā, kādēļ šīm republikām vairs nespieda nodot valstij tik lielus labības daudzumus kā pirms tam.

Sējumu platība visās saimniecību kategorijās Pad. Latvijā^{832/}
(Tūkstošos ha)

1950	1953	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Sējumu kopplatība							
1413	1598	1460	1515	1534	1596	1594	1587
Tanī skaitā:							
Graudaugi							
804	834	520	557	564	634	559	688
No tiem:							
Ziemas kvieši							
29	46	36	51	28	36	(trūkst ziņu)	
Ziemas rudzi							
228	189	178	220	220	240	(trūkst ziņu)	
Vasaras kvieši							
105	179	56	38	34	34	(trūkst ziņu)	
Mieži							
111	199	79	73	84	102		
Auzas							
213	157	102	104	102	54		
Vārpaugu mīstrs							
42	38	45	47	59	96	(trūkst ziņu)	
Pākšaugi							
72	23	23	23	36	71	(trūkst ziņu)	
Techniskās kultūras							
60	52	52	48	50	51	48	47
Tai skaitā:							
Garškiedras lini							
43	32	33	29	30	29		
Cukurbietes							
17	20	19	19	20	20		

sk. o. p.

^{832/} *Razvitije narodn. chozj. Latv. SSR, 152. lp. Papildinājumi par 1962. un 1963. gadu izdarīti pēc Ježegodnik 1964, 133. lp.*

(turpinājums)

1950	1953	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Kartupeļi							
149	150	153	160	159	154	143	136
Dārzeņi							
16	21	20	19	16	15	15	16
Lopbarības kultūras							
384	541	715	731	745	742	829	702

Graudaugu kopražā 1950. g. bija 7.320.000, bet 1961. gadā 5.470.000 centneru. Linu sēklu raža samazinājās no 88.000 centneriem 1950. g. uz 59.000 1961. gadā. Linu šķiedras raža tanī pat laikā samazinājās no 107.000 uz 63.000 centneriem. Kamēr cukurbiešu raža daudz maz noturējās, tikmēr kartupeļu raža no 19.339.000 centneriem 1950. g. noslīdēja uz 17.543.000 centneriem 1961. gadā. Arī dārzeņu raža no 2.410.000 centneriem minētajos gados samazinājās uz 2.266.000 centneriem. Lopbarības raža uzrāda izmaiņas atsevišķo kultūru veidā, bet turējās visus gadus apmēram tanīs pašās robežās, izņemot kukurūzu, kuņas ražu *Chruščova* laikā turpināja celt, neskatoties uz sliktajiem pieredzējumiem tās kopšanā Latvijas klimatiskajos apstākļos.^{833/}

Ja kur gūti panākumi, tad augļu koku un ogulāju stādījumu. Tas redzams no sekojošas tabulas:

Visu vecumu augļu koku un ogulāju stādījumu platība^{834/}
(tūkstošos ha)

	1950	1953	1958	1959	1960	1961
Visas saimniecību						
katēgorijas	17	22	34	36	37	38
Sovchozi u. c. valsts						
saimniecības	2	3	5	6	6	8
Kolchozi	5	9	15	16	16	15
Pārējo zemes lietotāju						
saimniecības	10	10	14	14	15	15

^{833/} *Sal. Razvitije, op. cit., 153. lp.*

^{834/} *Razvitije narodn. chozj. LPSR, 159. lp.*

Ņemot vērā daudz jauno stādījumu, to augļu koku un ogulāju platība, kas deva jau augļus 1961. g., aizņēma 19.000 ha.

Noslēdzot pārskatu par padomju lauksaimniecības stāvokli, vēl norādams uz nepietiekamo lauku darba mechanizāciju, kas piespiež kolchozniekus lielu daļu smaga darba veikt rokām, kā arī nodarbināt zirgus. Padomju Latvijā uz 1 zirgu 1962. gadā bija 4,3 govīs (Dānijā tanī pat laikā tas izteicās šādā attiecībā, kā 1: 8,4, Rietumvācijā 1: 9,2 un Anglijā 1: 26).^{835/} 1963./64. g. Pad. Latvijā bija 24.500 traktoru un 2.800 labības kombainu,^{836/} no kuņiem gan liela daļa bija nolietota un atradās remontā. MTS reorganizēja 1958. gadā par RTS (Remonta tehniskajām stacijām). Turpretim labāk veicās ar lauku elektrofīcēšanu, kas bija jau sekmīgi ievadīta neatkarības pēdējos gados un turpinājās vācu okupācijas laikā. Līdz 1963. gada beigām bija elektrofīcēti visi sovchozi un kolchozi.^{837/}

Ar kolchoza jautājumiem saistās vēl dažas principiālas problēmas.

No sociālistisko īpašumu veidiem, kuņus pazīst Padomju Savienība, kolchozi pieder sociālistiskā īpašuma zemākai pakāpei un to eksistence paredzēta pārejas laikam uz pilnīgu komūnistiskās saimniecības veidu. Padomju Savienības KP Programmā ir teikts, ka »kolchozu iekārtas ekonomiskais uzplaukums« radījis apstākļus, lai kolchozu īpašums pakāpeniski tuvinātos visas tautas īpašumam un turpmāk saplūstu vienā komūnistiskā īpašumā. PSKP Programma paredz šīs attīstības veicināšanai īpašu ekonomisku politiku, kas veicina kolchozu kooperatīvā īpašuma pāreju uz tautas īpašumu.^{838/}

---

^{835/} *Pad. Ljas Kom. 1963. g. 1. nr., 18. lp. Turpat teikts, ka Daugavpils kolchozu un sovchozu ražošanas pārvaldes saimniecības uz 1 zirgu ir 2,3, Rēzeknes – 2,2 un Krāslavas – 1,9 govīs.*

^{836/} *Ježegodnik 1964, 134. lp. un Pad. Ljas Kom. 1964. g. 7. nr., 5. lp.*

^{837/} *Sal. Pad. Ljas Kom. 1961. g. 5. nr., 70. lp. un Cīņas 1964. g. 22. janv. 18. nr.*

^{838/} *Sal. ar PSKP programmu, iespiesta Pad. Ljas Kom. 1961. g. 8. nr. 41.-42. lp. Arī: Aizsilnieks, A., Patērētāju kooperācijas mērķis, 29.-30. lp. un tā paša autora »Sovjetrysk*

Tomēr, kā tas norādīts padomju jaunākajā literātūrā, arī Pad. Latvijas izdevumos, nav paredzēta viena sociālistiskā īpašuma veida aizstāšana ar otru, t. i. nav paredzēts kolchozus pārveidot par sovchoziem, lai tādā kārtā radītu tikai vienu vien tautas īpašuma veidu jau tagad. Pašreizējos apstākļos tas padomju saimniecībai šķiet neizdevīgi, kādēļ šādam attīstības gājienam paredzēts garāks laika posms. Kolchozi starplaikā pārvēršami par augsti mechanizētām lielsaimniecībām. Bez tam pastiprināmi kolchozu savstarpējie ražošanas sakari un sadarbība ar padomju saimniecībām (sovchoziem) un citiem valsts uzņēmumiem. Tikai tas, kā norādīts padomju avotos, novedīs pie abu sociālistiskā īpašuma veidu tuvināšanās un sakušanas vienotā komūnistiskā īpašumā.^{839/}

Līdz šī gala punkta sasniegšanai, kooperatīvais (kolchozu) īpašuma veids neapdraud sociālistisko sadzīvi, jo kā tautas, tā arī kooperatīvais īpašums izslēdz iespēju vienam cilvēkam ekspluatēt otru. Abos sociālistiskā īpašuma veidos parādās ekonomisko interešu vienība un mērķu kopība.^{840/}

Kolchozu saimniecības pašreizējā kārtojumā, saskaņā ar dotajiem norādījumiem par kolchozu savstarpējo sakaru pastiprināšanu, iezīmējās jauns kurss.

Latvijas KP CK 2. plēnums, pārbaudījis republikas apstākļus, atzina par nepieciešamu nodibināt 17 teritoriālās kolchozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes. Katrai pārvaldei pakļāva 2-3 rajonus.

Jaunajām pārvaldēm jāveic plānošanas darbs, jākontrolē lauksaimniecības produktu ražošana un sagāde, praksē aktīvi jāietekmē ražošanas organizācija katrā kolchozā un padomju saimniecībā, kā arī jāatbild par to, lai valsts tiktu apgādāta ar lauksaimniecības produktiem. Šo pārvalžu vadība nodota īpašām pārvalžu padomēm. Tajās ietelp 25-35 cilvēki, kuŗus komplektē no kolchozu un padomju saimniecību, izmēģinājumu paraugsaimniecību pārstāvjiem, partijas rajonu komiteju

---

Kooperation« un »Das Genossenschaftswesen in der Sowjetunion«, 42. lp. Bez tam: Pad. Ljas Kom. 1962. g. 1. nr., 74.-75. un 3. nr. 29.-35. lp.

^{839/} *Chruščovs, N. S., Par PSKP Programmu, LVI, Rīgā 1961. Ari: Pad. Ljas Kom., 1962. g. 1. nr., 74. lp.*

^{840/} *Pad. Ljas Kom., 1962. g. 3. nr., 29.-35. lp.*

pirmiem sekretāriem, rajonu izpildkomiteju priekšsēdētājiem un Latvijas Lauksaimniecības tehnikas apvienības nodaļu vadītājiem. Padomes priekšsēža pienākumus pilda teritoriālās kolchozu un padomju saimniecību ražošanas pārvaldes priekšnieks. Ražošanas pārvalžu padomju lēmumi ir obligāti kā pašas pārvaldes, tā kolchozu, padomju saimniecību un citu pārvaldei pakļauto lauksaimniecības uzņēmumu vadībai. Kaut gan uzsvērts šo padomju demokratisks raksturs, tām tomēr dotas tiesības atcelt kolchoznieku kopsapulču lēmumus, par kolchozu valžu lēmumiem nemaz nerunājot. Tām tāpat dota tiesība atcelt nepiemērotus lauksaimniecības uzņēmumu vadītājus un speciālistus.

Augstākā instance šai jaunradītai kārtībai tomēr ir Lauksaimniecības komiteja ar LKP CK 1. sekretāru priekšgalā. Šīs komitejas vadībā strādā Lauksaimniecības produktu ražošanas un sagādes ministrija. Šai ministrijai savukārt uzdots vadīt visu lauksaimniecības produktu ražošanu un sagādi. Tai uzticēta bez tam plānošana, materiālu un tehnikas fondu sadale, kā arī tai piekrist zinātnisku atziņu un pirmrindnieku pieredzes ieviešana ražošanā un padomju saimniecību ražošanas financēšana.^{841/}

Septiņgades laikā lielāku aktivitāti sāka uzrādīt t. s. *starpkolchozu apvienības*. Jau 1961. g. beigās partija varēja ziņot, ka Latvijā darbojas 32 celtniecības organizācijas, kas apvieno 650 kolchozus, t. i. 65% visu republikas lauksaimniecības arteļu. To darbībai nepieciešamos līdzekļus uzdeva sagādāt pašiem kolchoziem. Līdz 1961. g. 1. oktobrim starpkolchozu uzņēmumu un organizāciju pamatlīdzekļu izveidošanā kolchozi ieguldīja 2.350.000 rubļu. Ar šiem līdzekļiem iegādāja būvniecībai nepieciešamās mašīnas un iekārtu, pārvietojamas elektrostacijas, darbnīcas un būvmateriālu sagādes uzņēmumus.

Šīm starpkolchozu apvienībām bija jāgādā par priekšzīmīgu darba racionālizāciju. Celtniecības programma paredzēja sevišķas vērības piegriešanu lopu kūšu un citu mājlopu vai putnu nojumju celšanai. Bet no Liepājas rajona starpkolchozu apvienības darba, kas aptvēra 24 kolchozus, redzams, ka bez būvdarbiem, šāda veida apvienība gādāja vēl par augļu un dārzeņu pārstrādāšanas rūpnīcas, lopbarības koncentrātu rūp-

---

^{841/} *Pad. Ljas Kom. 1962. g. 4. nr., 13-14.*

nīcas, teļu nobarošanas punkta un siltumnīcu celšanu. Siltumnīcas pie tam apvienoja kombinātā. Latvijā darbojas bez tam spēkbarības fabrikas, kuņu darbībā ieinteresēti savukārt vairāki desmiti kolchozu. Tāpat darbojas lopu mākslīgas apsēklošanas stacijas, kopējas putnu farmas, konservu rūpnīcas, kūdras pakaišu sagādes punkti u. tml. kopuzņēmumi.^{842/}

Visu strapkolchozu uzņēmumu skaits 1961. g. beigās bija saņiedzis jau 63.^{843/}

Mežsaimniecība. Padomju Latvijas laikā ievērojami pavairojušās mežu platības. Latvijas neatkarības gados no visas valsts teritorijas 28⁰/o aizņēma meži, bet Latvijas PSR *Statistiskais atlants*^{844/} 1960. gadā meža platības uzrādīja ar 36,4⁰/o un jaunāka statistika jau ar 37,3⁰/o.^{845/} Kā izskaidrot tik milzīgu mežu platību vairošanos, kas nozīmē, ka tagad vairāk nekā vienu trešdaļu visas Latvijas teritorijas aizņem meži? Ar krūmiem aizaugušās platības, – kas radās lauksaimnieciski derīgo zemju nolaidīgas apsaimniekošanas rezultātā, – pēc padomju statistikas iztaisa tikai 99.100 ha jeb 1,5⁰/o no visas zemes.^{846/} Laikā no 1948.-1962. g. apmežots 168.100 ha, bet 1962. gadā vēl papildus 11.600 ha. Apmežots vēl 1.100 ha piejūras smiltāju,^{847/} bet arī tas viss neuzrāda diferenci. Jāpieņem, ka padomju laikā ar krūmiem aizaugušo platību ir daudz vairāk nekā to uzrāda oficiālā statistika. Bez tam jāpatur vērā, ka Latvijas meži padomju okupācijas laikā smagi postīti un arī šo postījumu izcirtumi aizauguši ar krūmiem.^{848/}

Mežu sadalījums pēc to lietotājiem 1960. gadā.^{849/}

Valsts meži	67,9 ⁰ /o
Kolchozu meži	23,3 ⁰ /o
Pārējie	8,8 ⁰ /o

^{842/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1961. g. 12. nr., 68.

^{843/} *Pad. Ljas Kom.*, 1962. g. 3. nr., 32.

^{844/} *Latvijas PSR Statistiskais atlants*, 27. tabula.

^{845/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 1. nr., 64. lp.

^{846/} *Turpat.*

^{847/} *Pad. Ljas Skola*, 1962. g. 10. nr., 86.-88. lp.

^{848/} *Sovetskaja Latvija* 1959. g. 30. jūnija nr.

Valsts mežu platību sadalījums pēc koku sugām:

Priedes	52,9 ⁰ / ₀
Egles	16,5 ⁰ / ₀
Bērzi	21,6 ⁰ / ₀
Apses	4,4 ⁰ / ₀
Pārējie	4,6 ⁰ / ₀

No jauna visvairāk apmežots ar priedēm – 71⁰/₀, eglēm – 22⁰/₀, bērziem – 3⁰/₀, ozoliem un ošiem – 3⁰/₀, kamēr pārējām sugām atstāta 1⁰/₀.

Valsts mežu platība pēc mežaudžu vecuma ⁰/₀ 1960. gadā:

Skuju koki

Līdz 20 gadus veci	25,2 ⁰ / ₀
20-40 gadus veci	19,2 ⁰ / ₀
40-60 gadus veci	24,6 ⁰ / ₀
60-80 gadus veci	14,8 ⁰ / ₀
80 un vecāki	16,2 ⁰ / ₀

Lapu koki

Līdz 20 gadus veci	30,7 ⁰ / ₀
20-40	18,9 ⁰ / ₀
40-60	30,9 ⁰ / ₀
60 un vecāki	19,5 ⁰ / ₀ ^{851/}

Izcirstos kokus lielā vairumā izsūta uz Donbasa ogļraktu-
vēm un citiem Krievijas apgabaliem. Tā kā Latvija arī agrā-
kajos laikos bijusi kokmateriālu eksporta zeme, tad tas nebūtu
tik neparasti, ja vien Latvijā pašā padomju okupācijas laikā
nebūtu bijis smagi izmanāms būvmateriālu trūkums.^{852/}

Rūpniecība. No visām Baltijas valstīm Latvija līdz 1940.
gadam bija zeme ar visattīstītāko rūpniecību.^{853/} 2. Pasaules
kaŗa laikā daudzu fabriku iekārtas izpostīja un politisko pār-
maiņu dēļ bija jāzaudē arī liela daļa saimniecisko lietpratēju.

^{849/} *Statistiskais atlants, 27. tabula.*

^{850/} *Turpat.*

^{851/} *Turpat, 27. tabula.*

^{852/} *Sal. Sovetskaja Latvija 1958. g. 11. sept. nr. un Trimdas Arodnieks, 1958. g. 29. nr., 3. lp. – Arī: »Okupētā Lat-
vija« 1957. g. 36. un 1959. g. 67. nr.*

^{853/} *Ostland in Zahlen, 6.-8. lp.*

1946.–1950. piegades laikā, pēc padomju atzinumiem, Latvijas rūpniecību izdevās pilnā mērā atjaunot.^{854/} Pēc tam sākās šīs rūpniecības nepārtraukta kāpināšana, ko varētu pat apzīmēt par forsešanu. Šis process notika mākslīgā ceļā, ignorējot dabisko izejvielu trūkumu, kas ir viens no nepieciešamajiem ražošanas priekšnoteikumiem tautsaimniecībā.^{855/}

Sevišķi strauji dibināja jaunus rūpniecības uzņēmumus no 1953.–1963. gadam, kad rūpniecības produkcijas apjoms visā Padomju Savienībā kopumā pieauga 2,7 reizes, bet Latvijā – vairāk nekā 3 reizes. Padomju skaitļu akrobatikā to izteica gan citādi, un proti, ka rūpniecības produkcija Latvijā no 1940.–1963. gadam pieaugusi vairāk nekā 14 reižu, mašīnbūvniecībā un metālapstrādē – 118 reižu^{856/}, bet īsi pirms Padomju Latvijas 25. gadadienas svinībām padomju prese paziņoja, ka rūpnieciskās ražošanas pirmskaņa līmenis pārsniegts jau 15 reižu.^{857/} Šo rūpniecības attīstības tempu spilgtākai izcelšanai propagandas nolūkiem radīts sauklis, kas ietverts vārdos: »No imperiālistisko valstu agrāra piedēkļa Latvija pārvērtusies augsti attīstītā sociālistiskā industriālā un kolektīvas saimniecības republikā«.^{858/}

^{854/} *Plūdonis, M.: Rascvet socialističeskoj promišlennosti Sovetskoj Latvii. Sk. 15 ljet Sovetskoj Latvii. Sbornik statjei, 146. lp.*

^{855/} *Latvijskaja SSR Očerki ekonomičeskoj geografii. Pod redakcijei J. F. Bumbera i P. M. Alampijeva. Sk. šī darba otro nodaļu »Dabas apstākļi un dabiskie resursi«.*

^{856/} *Cīņa, 1964. g. 21. jūl. 171. nr. Sk. Ministru padomes priekšlikuma V. Rubeņa ziņojumu. Sal. Pad. Ljas Kom. 1964. g. 10. nr., 2. lp.*

^{857/} *Pad. Ljas Kom. 1965. g. 2. nr., 13. lp. Par mašīnbūvi un metālapstrādi turpat teikts, ka tā kopš 1940. g. palielinājusies vairāk nekā 130 reižu. »Vienā diennaktī patlaban ražo vairāk mašīnbūves produkcijas nekā buržuāziskajā Latvijā vesela gada laikā«. – Par šāda veida padomju statistikas samāksloto raksturu sk. Bokaldera atzinumus Acta Baltica II, 149. lp.*

^{858/} *Zinātņu akadēmijas Vēstis, 1960. g. 10. (159.) nr., 172.–173. lp.*

Ir izveidotas arī jaunas rūpniecības nozares, kādas neatkarīgajā Latvijā bija saimnieciski neizdevīgas un tādēļ nepastāvēja.^{859/}

Latvijas industriālais potenciāls ir neapšaubāmi stipri celts, kas noticis, pirmkārt, visas Padomju Savienības straujas industriālizācijas ietvaros, bet otrkārt, lai pilnīgāk izmantotu plašos Latvijas speciālistu un kvalificētu strādnieku kadrus. Neapšaubāmi, bijuši vēl daži citi motīvi, kas savukārt mudināja Maskavu attīstīt Baltijas valstīs, sevišķi Igaunijā un Latvijā, plaša apjoma rūpniecību. Tas deva iespēju neuzkrītošā veidā iepludināt šinīs zemēs krievu darba spēku, citiem vārdiem, uzsākt šo zemju kolonizāciju. Kā kolonizācijas faktors jāuzskata bez tam vēl rūpniecības ražojumu novirzīšana uz Krieviju, atstājot jo bieži Latvijas iedzīvotājus tukšām rokām. Tāpat arī pierādījās, ka latviešu darba spēku slikti atalgoja. No brutto sociālā produkta tas saņēma nesamērīgi mazu daļu. Tādos apstākļos noritējusi plaša un pārspīlēti steidzinātā Latvijas industriālizācija.

Ja padomju varas sākuma gados kara postījumi prasīja Maskavai prāvu līdzekļu investēšanu Latvijas rūpniecībā,^{860/} tad tas atbilda visplašākā mērā tās saimnieciskajiem plānojumiem šinī telpā. Jau 1941. gada sākumā, kad vēl nekādu postījumu nebija, Maskavas izstrādātais Latvijas PSR tautas saimniecības plāns paredzēja Rīgu izveidot par vienu no Padomju Savienības industrijas centriem.^{861/} Septiņgades laikā lielāku svaru kā rūpniecības pilsētas ieguva Daugavpils, Liepāja un pat samērā mazas Latvijas pilsētas un mazapdzīvoti centri (Valmiera, Rēzekne, Brocēni, Olaine). Sevišķu nozīmi piešķīra smagajai rūpniecībai un elektro rūpniecībai, kuņas pakļāva tiešai un vispilnīgākai Maskavas uzraudzībai.^{862/}

Ja padomju izdevumos, arī tanīs, ko tie apzīmē par zinātniskiem, Latvija apzīmēta par »Rietumeiropas kapitālistisko valstu agrāro piedēkli«, tad gan ar lielākām tiesībām šo zemi kopš tās inkorporācijas Padomju Savienībā var apzīmēt par

^{859/} Turpat.

^{860/} Sal. Weiss, H. »Die baltischen Staaten«, op. cit. 58. lp. – Neumann, op. cit., 185. lp.

^{861/} »Rīga«, LVI 1958. g. izd., 9. lp.

^{862/} Weiss, op. cit. 58. lp.

tās rūpniecības piedēkli un kolonizācijas objektu. Pret Latvijas pārmērīgu industriālizāciju kā šī darba sākumā redzējām, iebilda pat Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts un t. s. nacionāļkomūnisti.

Ar Latvijas rūpniecības pilnīgu pakļaušanu Padomju Savienības saimnieciskajam plānam un interesēm, ievadīts *Latvijas integrācijas process Krievijā*. Latvijas saimniecībai dots jauns virziens, kas pašai zemei nekalpo.^{863/}

Padomju Latvijas rūpniecības nozares parādās to ražošanas apmēros sekojošā tabulā:

Rūpnieciskās ražošanas nozaru struktūra 1962. g. 1. janvārī

procentos no kopsummas^{864/}

Visa rūpniecība	100,0
Melnā metallurģija	1,6
Kurināmā rūpniecība, ...	3,8
tai skaitā kūdras rūpniecība	3,4
Elektroenerģijas un siltuma enerģijas ražošana	15,3
Mašīnbūve un metālapstrādāšana, ...	20,5
tai skaitā mašīnbūve	11,8
Ķīmiskā rūpniecība	1,9
Mežu, kokapstrādāšanas un papīra rūpniecība	10,6
tai skaitā:	
Mežu rūpniecība	2,6
Kokapstrādāšanas rūpniecība	5,4
Papīra rūpniecība	2,6
Būvmateriālu rūpniecība	7,8
Stikla, porcelāna un fajansa rūpniecība	1,1
Vieglā rūpniecība, ...	10,1
tai skaitā:	
Tekstīlrūpniecība	6,8
Šūšanas rūpniecība	1,4
Ādu, kažokādu un apavu rūpniecība	1,9
Pārtikas rūpniecība	24,7
Poligrafiskā rūpniecība	0,9

^{863/} Tepfers, V., *Die industrielle Entwicklung in Sowjet-Lettland. sk. Baltische Hefte, 1957. g. 3. burtn., 141. lp.*

^{864/} *Razvitije narodnovo chozjaistva Latv. SSR, 72. lp.*

Kā redzams, tad galvenās rūpniecības nozares ir: pārtikas rūpniecība, mašīnbūve un metālapstrādāšana, elektroenerģijas un siltuma enerģijas ražošana. 1962. g. stāvoklis bija tanī ziņā mainījies, ka pārtikas rūpniecība gan paturēja 1. vietu ar 31,9 %, bet 2. vietā ierindojās vieglā rūpniecība ar 27,6 % un 3. vietā mašīnbūve un metālapstrāde ar 19,0 %.^{864a/}

Pārtikas rūpniecības galvenās ražošanas nozares (tonnās)

	1956	1957	1958	1959	1960	1961
Gaļa un gaļas izstrādājumi	28.185	34.855	47.524	70.810	79.899	77.580
Pilnpiens	70.600		133.800	173.000	204.200	235.300
Sviests	17.400	21.800	22.500	24.100	25.200	23.300
Zivju nozveja	66.300	82.700	94.900	104.600	142.900	133.600

Sviesta ražošana, salīdzinot ar valsts neatkarības laiku, noslīdējusi stipri zemū. Kamēr 1938. gadā Latvijā ražoja 29,7 un 1939. g. 28,2 tūkstošus tonnu sviesta, tikmēr 1945. gadā padomju moderniecības spēja vairs uzrādīt tikai 3,4 tūkstošus tonnu (1946. g. – 6,2 un 1947. gadā – 6,8 tūkstošus tonnu). Arī lauksaimniecības kolektīvizācijas gadā sviesta kopražā bija tikai 13,6 tūkstošu tonnu liela. Šie skaitļi vien, kas sevišķi raksturīgi Latvijas apstākļiem, rādīja zemes dabiskās saimniecības katastrofālu sabrukumu.

Ja turpretim zvejniecībā, sākot ar 1949. gadu, izdevās pārniegt agrākās Latvijas normas, tad tikai pateicoties pilnīgi jaunam zvejniecības veidam, izveidojot jūras zvejas flotes bazi Liepājā,^{866/} kas sāka organizēt tāljūras ekspedīcijas. Latviešu zvejnieki sāka zvejot tālu no dzimtenes krastiem, sevišķi Zie-

^{864a/} Pad. Ljas Kom. 1962. g. 2. nr., 15. lp.

^{865/} Razvitije narodn. chozj. 125.-127. lp.

^{866/} Sal. ar Bokaldera rakstu Acta Baltica II, 158. lp.

meljūrā, Norvēģu jūras piekrastē, Jaunskotijas šelfā, pie Āfrikas krastiem un Atlantijas okeānā.^{867/} Zivju nabadzība Baltijas jūrā, ko vēl pavairoja rupji zvejas paņēmieni pirmajos padomju saimniecības gados, mudināja izveidot piemērotu zvejas floti, kas varēja doties tālākajos ceļos. Panākot zvejas kuteru ilgāku atrašanās laiku jūrā, pacēla arī zvejas ekonomiskās efektivitātes rādītājus.^{868/} Visai lielu svaru pievērsa bez tam lielu pašgājēju kuģu būvei, kā arī refrižeratoru iekārtošanai, kas ļāva pārstrādāt svaigās zivis tieši uz kuģa un tās iesaldēt.

Latvijas zivju rūpniecības sistēmā izveidoja *Ekspedīcijas zvejas pārvaldi* (EZP), bet 1962. g. 12. septembrī ar APP dekretu nodibināja t. s. Rietumu baseina zivju rūpniecības galveno pārvaldi ar sēdekli Rīgā, kas bez Latvijas aptvēra vēl plašu Padomju Savienības ekonomisko rajonu, un pazīstama ar »Zapriba's« nosaukumu.^{869/} Tik plaša apjoma zvejniecības organizācijai, kuŗu pienācīgi financēja, bija nenoliedzamas priekšrocības. Tas izmainīja pēc 1954. gada visu Latvijas zvejniecības profilu. Latvijas piekrastē izbūvēja vairākas plašas zveju ostas. Zivju ieguve 1964. gadā sasniedza 2,6 miljons centneru.^{870/} Ja lauksaimniecības kolchozi parasti nīkuļoja, tad zvejnieku kolchozi spēja uzrādīt padomju apstākļiem neparastu peļņu un atalgojumu zvejniekiem. 1963. gadā Padomju Latvijā darbojās 16 zvejnieku kolchozi.

Visai plašos apmēros sāka attīstīties konservu ražošana. Padomju statistiskie rādītāji 1961. g. uzrādīja 52,2 miljonus zivju konservu kārbas.^{871/}

No pārtikas rūpniecības nozarēm ievēribu izpelnās vēl cukurrūpniecība un konditorejas izstrādājumu ražošana. Ar 1956. gadu Padomju Latvija sasniedza jau neatkarības laiku cukurrūpniecības apmērus,^{872/} Vēlākajos gados Liepājas, Jelgavas

^{867/} *Zinātņu akadēmijas Vēstis*, 1963. g. 5. nr., 128. lp. – *Sal. ar Cīņas* 1963. g. 21. maija 118. nr. un 1964. g. 17. sept. 221. nr. *Sal. Pad. Ljas Kom.* 1961. g. 7. nr., 68. lp. – *Cīņa*, 1965. g. 31. marts 75. nr.

^{868/} *ZA Vēstis*, 1960. g. 12. (161.) nr., 28. lp.

^{869/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 1. nr., 13. lp.

^{870/} *Cīņa*, 1964. g. 12. dec. 293. nr.

^{871/} *Razvitije*, op. cit. 128. lp.

^{872/} *Turpat.*

un Jēkabpils (agrāk Krustpils) cukurfabrikas sāka pārstrādāt Kubas jēlcukuru, ar ko cukurrūpniecības indeki strauji cēlās.

No *vieglās rūpniecības* nozarēm sevišķu ievēribu izpelnās tekstilrūpniecība, kuŗai Latvijā kopš gadsimta sākuma piekritusi ievērojama loma. Arī Padomju Krievija bija ieinteresēta audumu ražošanas veicināšanā, kādēļ jau 1950./51. gadā bija sasniegts neatkarības laiku līmenis, ar nepārtrauktu tendenci kāpt. Sevišķi kokvilnas, linu un zīda audumu ražošanā radies manāms ražošanas kāpinājums.^{873/} Arī ādas apavu ražošana, salīdzinot ar 1940. g. dubultojusies.^{874/} Gumijas apavu ražošana pat četrkārtojusies,^{875/} razdama sevišķi starp krievu pircējiem piekrišanu.

Uzspiestā plāna izpilde gan vairo brāķi un sliktas kvalitātes apavu un audumu ražošanu, pie tam vēl 1964. un 1965. gadā, kas spieda partijas uzraudzības iestādes meklēt kādu atrisinājumu šinī kļūmē, no kuŗas padomju saimniecība tomēr vairāk nekā 20 gados nav pratusi atbrīvoties.^{876/} Bet šī nelaime, kā redzēsim vēlāk, tikpat lielā mērā apdraud arī citas padomju saimniecības nozares.

Līdzīgi Igaunijai, ievēribu visā Padomju Savienībā izpelnījusies Latvijas mēbeļu rūpniecība, kas ir vadītāja kokapstrādāšanas nozare.^{877/} 70% no visas mēbeļu produkcijas dod Rīgas uzņēmumi, lai gan mēbeļu fabrikas un nelielas darbnīcas atrodas visos republikas rajonos un pilsētās.^{878/} Tomēr padomju mēbeļu rūpniecība nav spējusi saglabāt to slavu, kāda Rīgas mēbeļiem bija pirms 1940. gada. Padomju presē nav mitējusies kritika par mēbeļrūpniecības atpalicību Latvijā, sevišķi mākslinieciskā izstrādājuma ziņā. Uzsverot slikto kvalitāti, norādīts arī uz augstajām cenām.^{879/} Specializācijas ceļā

---

^{873/} Turpat, 121. lp. – *Sal. ar V. Deiča rakestu, Trudi Instituta Ekonomiki II. Ekonomika promišļennonsti*, 69.-97. lp.

^{874/} Turpat, 124. lp.

^{875/} Turpat.

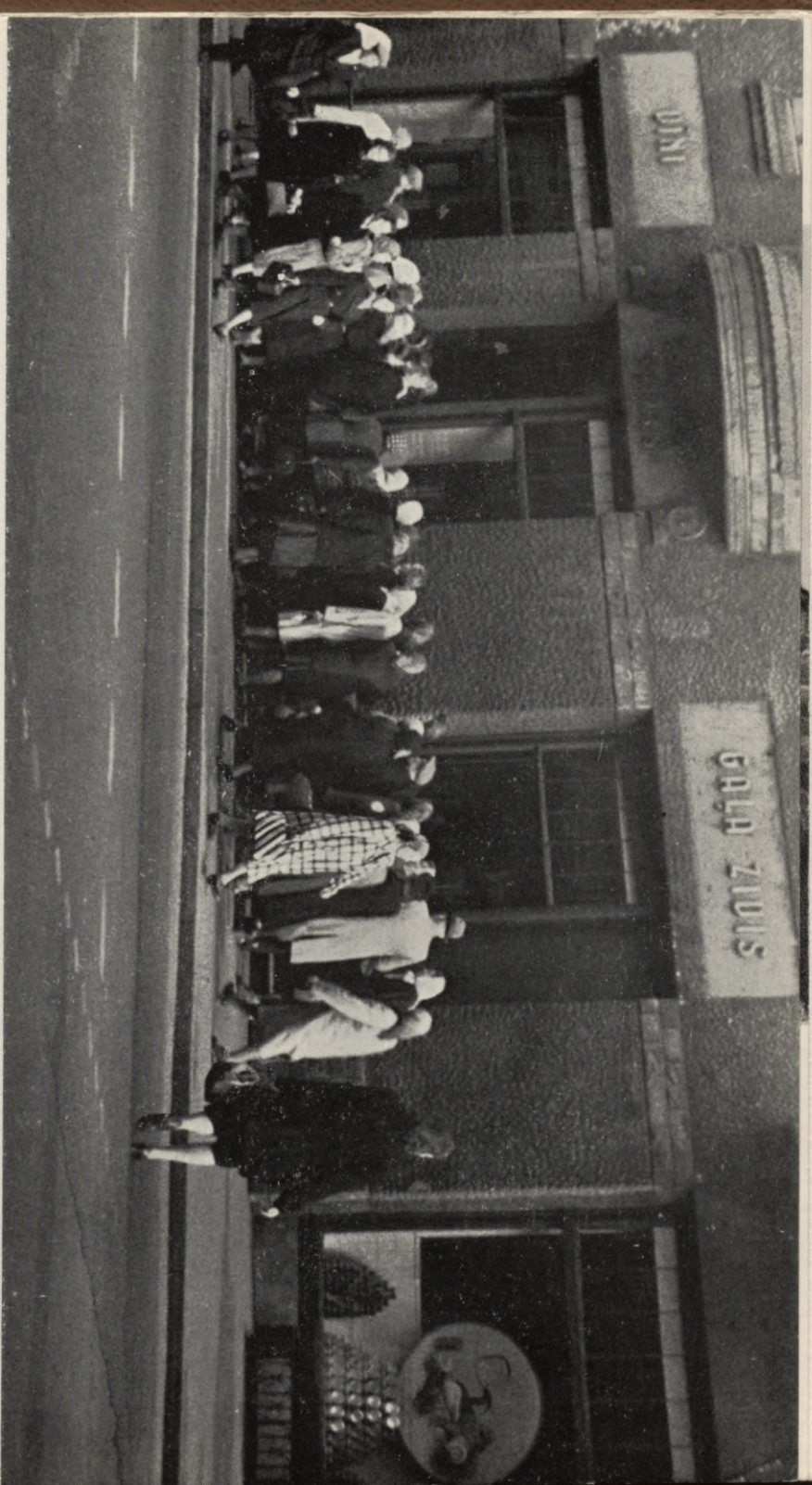
^{876/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 12. nr., 11.-12. lp.

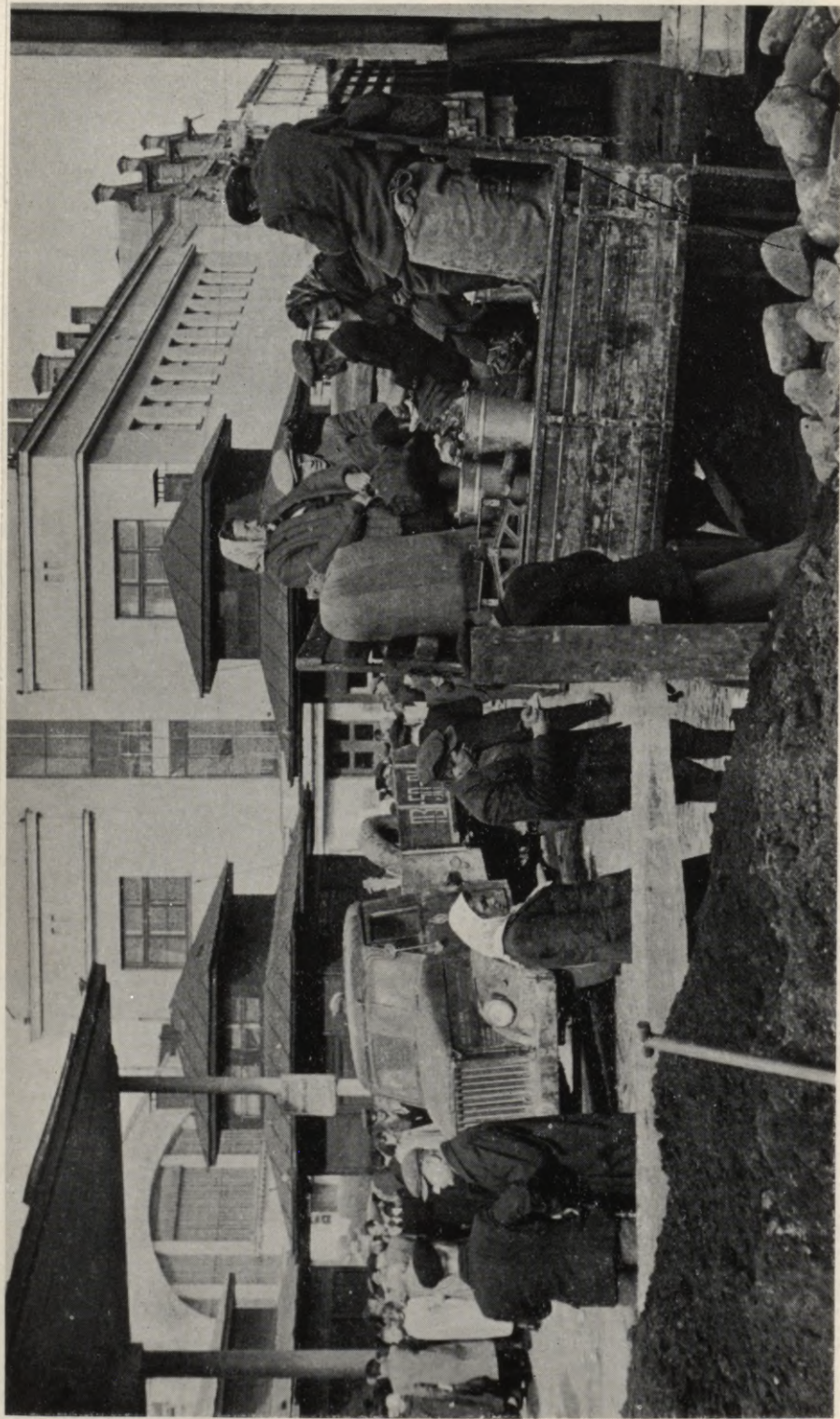
^{877/} *ZA Vēstis*, 1958. g. 5. (130.) nr., 5.-14. lp.

^{878/} Turpat, 14. lp.

^{879/} *Sal. Māksla*, 1962. g. 2. (14.) nr., 17. lp. – *Trimdas Arodnieks*, 1962. g. 44. nr., 3. lp. – *Trud*, 1962. g. 2. dec. nr. – *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 12. nr., 12. lp.

Prēču tirdzniecums un transporta grūtības joprojām liek rīdziniekiem stāvēt garās rindās pat pēc visvienkāršākajiem pirmās nepieciešamības produktiem

Kolchoznieki, piederēdami viszemākai padomju pilsoņu šķirai, mēģina savu iztiku uzlabot, piedodot Rīgas Centrāl-tirgum kādu gurķu spaini vai kartupeļu maisu

Kamēr visa Maskavas vērība pievērsta Latvijas industriālizēšanai, agrāk ziedošā lauksaimniecība pamesta pilnīgā novārtā. Attēlā izkāmējušas govis un pussagruvušas ēkas kādā Latvijas kolchozā

Dzīves līmeni vēl vairāk pazemina liels krievu pieplūdums. Šīs krievietes Rīgas ielās pieder fiziskā darba strādniecēm. Viņu īstais skaits Latvijā nav nosakāms

tomēr izdevies atsevišķu mēbeļu garnitūru kvalitāti pacelt, un 1965. gadā Latvijas mēbeļu fabrikas varēja jau piedalīties Leipcigas starptautiskajā mesē.^{880/}

Finiera rūpniecībā, kas valsts neatkarības laikā vērsa uz sevi uzmanību, iestājusies zināma stagnācija. Kokrūpniecība, kas rādīja tendenci attīstīties, pēdējos gados kokmateriāla trūkuma dēļ, uzrāda tikai mazu rosību. Papīra un kartona ražošana turpretim vairāk attīstās. Tāpat ir nozares, kas Maskavas acīs izpelnijušās visai lielu ievēribu. Tas sakāms par sērkokociņu, laku, emalju un tamlīdzīgu ķīmisku produktu ražošanu. 75⁰/₀ no visa padomju sērkokociņu eksporta dod Padomju Latvija.^{881/} Rīgas superfosfāta rūpnīca ir viens no lielākajiem ķīmiskas rūpniecības uzņēmumiem Padomju Savienībā. Superfosfātu izved uz Krieviju, Lietuvu, Igauniju, Baltkrieviju un pat uz Kubu.^{882/} Liepājas korķu un linoleju rūpnīcā ražoto linoleju izmanto visā Krievijā un Polijā.^{883/} Slokas cellulozes un papīra kombināts kļuvis par lielāko papīrrūpniecības centru Baltijas republikās.^{884/}

Labi panākumi gūti arī cementa ražošanā, iegūstot 484,0 tūkstošus tonnu cementa 1961. gadā (1939. g. – 155,5 tūkstošu to), kā arī šifeļa ražošanā, kas tanī pašā gadā uzrādīja 96,3 tūkstošus tonnu (1939. g. – 13,7 tūkstošu to).^{885/} Arī ķieģeļu un stikla ražošana trīskāršojusies. Tās ir nozares, kas jau Latvijas neatkarības laikā gāja augšup un visas rāda, ka tas būtu tāpat turpinājies normālos apstākļos.

Bet ir vieglās rūpniecības nozares, kur nav iespējams izdarīt nekādus salīdzinājumus, jo starplaikā ķīmijas attīstība visā pasaulē devusi iespēju izmantot mākslīgo šķiedru, plastmasu un vēl citus mākslīga materiāla produktus. Šie jauninājumi diezgan plaši izmantoti arī Padomju Latvijas rūpniecībā. Vispirms jau tanīs nozarēs, kas darbojās jau no veciem laikiem, piem. trikotāžā, ādrūpniecībā u. c. vieglās rūpniecības

^{880/} *Cīņa*, 1965, g. 5. febr. 29. nr.

^{881/} *Pēc Forschungsdienst Osteuropa, Monatsbericht Mai 1960, 4. lp.*

^{882/} *Puriņš, V. sk. Pad. Ljas Kom., 1964. g. 6. nr., 50. lp.*

^{883/} *Pad. Ljas Kom., 1964. g. 6. nr., 50 lp.*

^{884/} *Cīņa*, 1964. g. 4. jūn. 131. nr.

^{885/} *Razvitije, op. cit. 119. lp.*

nozārēs. Gandrīz puse no zeķu un triko veļas produkcijas 1963. gadā tika izgatavota no ķīmiskās šķiedras. Zīda rūpniecība gandrīz pilnīgi pārgājusi uz ķīmisko šķiedru pārstrādāšanu. Arī vilnas audumu ražošanā pielietoja mākslīgo šķiedru^{886/}. Kombināts »Rīgas audums« jau 1964. gadā ražoja 85% un fabrika »Aurora« 44% produkcijas no ķīmiskajām izejvielām.

Bet blakus agrākajiem rūpniecības uzņēmumiem dibinājās arī jauni. Tam jo sevišķi impulsus deva Chruščova ievadītais jaunais kurss PSKP CK 1963. g. decembra plēnumā par ķīmiskās rūpniecības plašāku izveidošanu. Jau 1964. gada augustā *Padomju Latvijas Komunisti* deva detalizētus skaitļus par ķīmijas un sevišķi mākslīgās šķiedras ražošanas apjoma palielināšanu.^{887/}

Neatkarīgi no tā, tuvu noslēgumam atradās jau Daugavpils mākslīgās šķiedras kombināta izveidošana. Turienes sintētiskās šķiedras rūpnīca ražo kaprona kordu, diegus zvejas tīkliem un dažāda veida mākslīgus audumus.^{888/} Plaša apjoma ražošanu uzsākusi arī Valmieras stikla šķiedras un plastmasu rūpnīca Olainē.^{889/} Kā šis, tā Rīgas polietilēna izstrādājumu rūpnīca 1965. gadā ievērojami kāpināja savu ražošanas apjomu.^{890/} Gumijas rūpniecības ražošanas apjoms ir mazs. Diezgan manāma rosība parādījusies arī farmakoloģijas nozarē. Vissavienības nozīmi ieguva pretvēža preparāts »Tiotefa« un citi Rīgā sintezētie medicīniskie preparāti.

Tomēr pārāk pārdrošs bija 1963. gadā izplatītais apgalvojums, ka »Latvijas PSR kļūst par 'lielās ķīmijas' republiku«.^{891/} 1964. g. janvārī republikā bija tikai ap 30 ķīmiskās

^{886/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 8. nr., 15. lp.

^{887/} *Turpat*, 13.-17. lp. – *Sal. »East Europe«*, Aug. 1964, 29. lp.

^{888/} *Pad. Ljas Kom.* 1961. g. 5. nr., 69. lp. un 1964. g. 8. nr., 15. lp. *Sal. ar ziņojumu žurnālā Māksla*, 1964. g. 1. (21.) nr.

^{889/} *Ciņa*, 1963. g. 27. apr. 100. nr. un *Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 1. nr., 23. lp.

^{890/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 8. nr., 16. lp.

^{891/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 1. nr., 23. lp.

rūpniecības uzņēmumu,^{892/} no kuņiem lielākā daļa bija neatkarības laiku pasākumi, kas gan nestrādāja Krievijas tirgus vajadzībām.

Jaunu trendu Latvijas rūpniecībā iezīmē plašas *smagās rūpniecības* izveidošana Latvijā. Kaut gan plašā saimnieciskā aizmugure jau cara Krievijas laikā ļāva nodibināties Rīgā un Liepājā prāviem smagās rūpniecības uzņēmumiem, tad tagad šī attīstība iekļāvusies visas Padomju Savienības forsētajā smagās rūpniecības jomā. Smagās rūpniecības izplānojumā Latvijai un Igaunijai piekrīt visā Padomju Savienībā sevišķi augsta kvote.

Šis un pārējās Latvijas PSR rūpniecības atsevišķu izstrādājumu *īpatnējais svars* procentos no PSRS ražošanas kopapjoma parādās jo spilgti padomju statistikā.

Tas 1962. gada sākumā bija šāds^{893/}:

Radiouztvērēji	13,0
Līmēti saplākšņi	9,5
Velosipēdi	5,8
Šiferis	3,6
Zivju nozveja	3,5
Sviests	3,4
Papīrs	3,3
Trikotāžas izstrādājumi	3,1
Kūdra	3,0
Mēbeles	2,8
Vilnas audumi	2,6
Zeķes (siev. un vīriešu)	2,5
Konservi	2,3

Tikko minēto dažū rūpniecības produkcijas īpatnējo svaru padomju statistiķi aplēš, paturot vērā Padomju Latvijas iedzīvotāju skaitu (mazāk par 1 % no Pad. Savienības iedzīvotāju kopskaita) un teritoriju (kas aizņem tikai 0,3% no visas PSRS teritoriālās kopplatības).

Daudz spilgtāk šāds īpatnējais svars parādās gadu iepriekš publicētajā statistikā,^{894/} kur minēti arī šādi produkcijas veidi:

^{892/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 1. nr., 17. lp.

^{893/} *Padomju Ljas Skola*, 1962. g. 1. nr.

^{894/} *Razvitije*, op. cit., 102. lp.

Automatiskās telefona centrāles, ar to īpatnējo svaru ..	47,8
Tramvaja vagoni	27,4
maģistrālie pasažieru vagoni	25,9
Elektriskās spuldzes	11,1

Visjaunākā tāda īpatnēja svara uzrāde ražojumiem parādīja, ka Latvijas PSR ražo katru ceturto elektrisko dzelzceļa pasažieru vai katru sesto tramvaja vagonu, katru septīto dzīzeli, katru sesto vai septīto veļas mazgājamo mašīnu (atkarībā no gada), katru piekto radio uztvērēju un katru devīto elektro spuldzi.^{895/}

Rīgas Elektromašīnu rūpnīca (RER) ir viens no lielākajiem un modernākajiem uzņēmumiem Padomju Savienībā šīnī rūpniecības nozarē.^{896/} Šī kādreizējā »Provodņika« rūpnīca, ko pārveidoja Rīgas vagonu rūpnīcā, ražo elektro vilcienu un tramvaju vagonus, kā arī dzīzēvilcienu. 1962./63. gadā tā uzbuvēja pirmos maiņstrāvas elektro vilcienu visā Padomju Savienībā. Turpat ražo hidrometeoroloģiskus aparātus, bezkontakta sinchroniskus maiņstrāvas ģenerātorus, mikroautobusus u. c. pašu konstruētus jauninājumus.^{897/} Rīgas vagonu rūpnīca, sadarībā ar Rīgas elektro mašīnu rūpnīcu izveidoja 1964. gadā jauna veida vilcienu ER-20 ar uzlabotiem dinamiskajiem rādītājiem un paaugstinātas jaudas elektrodzīnējiem. Vispār uz šo abu vagonu rūpnīcu sasniegumiem padomju presē bieži norādīts.^{898/} Pirms tam ilgus gadus ražoja veca, neizdevīga tipa elektromašīnas.^{899/}

Padomju varas laikā paplašināta priekšzīmīgā neatkarības laiku rūpnīca VEF. Šis tagad ir vislielākais republikas radioelektronu rūpniecības uzņēmums.^{900/} Pašu vājās sekmes šīnī nozarē likušas tagad šai rūpnīcai izveidoties par galveno telefona aparātu nu radio uztvērēju ražošanas uzņēmumu visā

^{895/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 7. nr., 18. lp. un *Pad. Ljas Kom.* 1965. g. 2. nr. 13. lp. (abu šo gadu skaitļi salīdzināti).

^{896/} *ZA Vēstis*, 1964. g. 7. (204.) nr., 27. lp.

^{897/} *Cīņa*, 1963. g. 13. okt. 243. nr.

^{898/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 12. nr., 7. lp. – *Cīņa*, 1963. g. 14. jūl. 165. nr. *Cīņa*, 1963. g. 21. jūl. 171. nr. – *Pad. Ljas Kom.* 1965. g. 2. nr., 14.

^{899/} *Sal.* »Okupētā Latvija« 1955. g. 18. nr., 4. lp.

^{900/} *Pad. Ljas Kom.* 1965. g. 2. nr., 13.-14. lp.

Padomju Savienībā. Līdz ar to radies milzu pieprasījums, sevišķi radio uztvērējam »Spīdola«. VEF'a direktors A. Egle 1964. g. 25. decembrī šinī sakarībā Cīņas korespondentam izteicās: »Radiouztvērēju 'Spīdola' daudz pieprasa. Mūsu valsts pilsētās to gandrīz nav iespējams nopirkt, lielos vairumos tas tiek ražots eksportam.«^{901/} Vēl nesen pirms tam par citiem VEF radio uztvērējiem ienāca pastāvīgas reklamācijas. Pilnīgi neapmierināja vēl 1965. gadā A. Popova radio rūpnīcas produkcija, kur zudumi brāķa dēļ sastādīja 2,45%o brutto produkcijas.^{902/} Tāpat Rīgas elektrotehniskās rūpnīcas ražotie skaņuplašu atskaņotāji izrādījās zemas kvalitātes.^{903/} Rīgā ražotās radiolas »Latvija« un »Sakta«, kā arī kabatas radio uztvērēju »Gauja« laida pārdošanā Vladivostokā.

Pēc jaunākās padomju statistikas, elektrotehniskās rūpniecības uzņēmumi 1964. gadā saražoja 550 elektroiekārtu komplektus elektrisko vilcienu motorvagoniem, 1600 elektroiekārtu komplektus pašiekrāvējiem, 357.000 veļas mazgājamo mašīnu, 103 miljonus elektrisko apgaismošanas spuldžu. Kāpinājumu ražošanā panāca sevišķi septiņgades laikā.^{904/} Pa daļai to panāca ar *speciālizāciju*. Ražošanas speciālizācija uzrādīja vislabākos panākumus VEF'ā, Rīgas vagonu rūpnīcā, Rīgas elektromehāniskajā rūpnīcā un velosipēdu rūpnīcā »Sarkanā zvaigzne« (bij. Ērenpreisa firma),^{905/} lai gan par pēdējo arī tad vēl radās iebildumi par transporta un mehānizācijas zemo līmeni.^{906/} Produkcijas apjoms septiņgades laikā cēlās lauksaimniecības mašīnbūvē.^{907/}

Metallurģijas nozarē lielākais uzņēmums visās Baltijas valstīs ir Liepājas »Sarkanais metallurģis« (agr. »Drāšu fabrika«).^{908/}

Latvijas neatkarības laikā ievadīto plaša vērēna hidro

^{901/} Šo Rīgas ražojumu marku izceļ arī *Ježegodnik 1964, sk. 133. lp.*

^{902/} *Pad. Ljas Kom., 1965. g. 2. nr., 14. lp.*

^{903/} *Turpat.*

^{904/} *Pad. Ljas Kom., 1965. g. 2. nr. 14. lp.*

^{905/} *Pad. Ljas Kom., 1964. g. 11. nr., 87. lp.*

^{906/} *Pad. Ljas Kom., 1964. g. 12. nr., 10. lp.*

^{907/} *Pad. Ljas Kom., 1965. g. 2. nr., 14. lp.*

^{908/} *Sal. ar Bokaldera rakstu Acta Baltica II, 153. lp.*

spēkstaciju būvi («Ķegums» un «Aiviekste») turpinājusi arī padomju vara. Ķeguma hidroelektrostacija kaŗa postījumu dēļ bija jāatjauno, un atjaunošanas darbus noslēdza 1947. gadā, piedaloties daudz jauniešiem, kā arī Bauskas un Rīgas apriņķa zemniekiem.^{909/} Latvijas pastiprināta industrializācija spieda atrast vēl jaunus enerģijas avotus, un padomju iestādes ķērās pie jaunas Daugavas spēkstacijas izbūves. Tā ir Pļaviņu HES, kuŗas jauda, paredzams, pārsniegs Ķeguma HES jaudu vienpadsmitkārt. Pastāv vēl gluži jauni plāni, par ko Ministru padomes priekšsēdis V. Rubenis 1964. g. vasarā izteicās: »Tuvākajā laikā uz Daugavas paredzēts uzcelt veselu hidroelektrostaciju kaskādi.«^{910/} Visa jau esošā un plānotā enerģētikas sistēma Latvijā atrodas krievu rokās. Tā pieslēgta PSRS ziemeļrietumu enerģētikas sistēmai, ko ķārto no Maskavas un Ļeņingradas. Pat Baltijas republiku komunistu partijām dota maza iespēja runāt līdzī šī apgabala saimniecības vadībā. Šīnī enerģētikas sistēmā bez Latvijas vēl iekļauta Igaunija, Lietuva, kā arī Ļeņingradas un Kaļiņingradas apgabali, un Karēlijas dienvidu daļa.^{911/} Izmantojot visai plašos apmēros kūdru,^{912/} siltumenerģijas radišanai arī to izlietoja kā izejvielu un 1954.-1958. g. uzcēla Rīgas TEC.

Latvijas enerģētikas sistēmas galveno tīklu un sadales tīklu kopgaŗums 1964. gadā sasniedza 33.000 km un biežuma ziņā tā ieņēma vienu no pirmajām vietām Padomju Savienībā.^{913/}

Noslēdzot pārskatu par Latvijas PSR rūpniecību, jānorāda vēl uz padomju iestāžu pūlēm izejvielu un darba resursu ra-

^{909/} Sal. ar Rīgas radio ziņojumiem »Aiz Dzelzs priekšķara«, 15. lp.

^{910/} Cīņa, 1964. g. 21. jūl. 171. nr. – Par Pļaviņu HES tehniski ekonomiskajām priekšrocībām žurnālā »Zinātne un tehnika« 1962. g. 12. nr. raksta inž. Kūļinskis un Gļezins, sl. 12.-13. lp.

^{911/} Sal. Pad. Ljas Kom. 1963. g. 9. nr., 40. un 73. lp. – »Latvija Amerikā«, 1962. g. 5. dec. nr. – Cīņa, 1962. g. 7. dec. 286. nr. – Forschungsdienst Osteuropa, Baltische Sowjetrepubliken, 1961. g. oktobŗa mēnešpārskats, 17.-21. lp.

^{912/} Lavričev, A. N., Ekonomičeskaja ģeografija SSR, Moskva 1964. 294. lp.

^{913/} Cīņa, 1964. g. 21. jūl. 171. nr.

cionālākā un pilnīgākā izmantošanā, kas vedinājis uz domām daļu rūpniecības uzņēmumu novirzīt uz mazākām provinces pilsētām.^{914/} Bez tam turpinas cīņa par t. s. »neražīgo zudumu« un brāķa samazināšanu. Brāķis kopš 1959. g. vairojies septiņgades dēļ. Rūpniecības uzņēmumi nespēj pildīt uzliktās normas un tempus. Latvijas PSR finanču ministrs krievs K. Tolmadževs atklāti atzīstas, ka »sturmēšanas dienās neviens neinteresējas par produkcijas kvalitāti, visi domā tikai par daudzumu. Un ir pilnīgi likumsakarīgi, ka palielinās zudumi brāķa dēļ.«^{915/} Bez tam ir nesaimnieciski uzņēmumi, kas turpina saņemt no valsts dotācijas. Šādu fabriku un rūpnīcu skaits ir liels.^{916/} Ja arī rūpnieciskās ražošanas līmeņa ziņā Padomju Latvija septiņgadi izpildīja piecos gadus,^{917/} tad tas bija tomēr savienots ar tikko minētiem un citiem trūkumiem.

Kapitālieguldījumu apjoms Latvijas PSR tautsaimniecībā 1959.-1965. g. bija 10,8 miljardus rubļu liels.^{918/}

Visā Latvijas rūpniecības attīstībā arvien skaidrāk iezīmējās tendence to integrēt ar visas Krievijas saimniecību.

---

^{914/} Mežgailis, B., *Problēmi izpoļzovanija trudovich resursov Pribaltiki v perspektive*, ZA Vēstis, 1964. g. 8. nr., 14. lp.

^{915/} Pad. Ljas Kom. 1963. g. 7. nr. Par brāķa jautājumu sk. arī: Cīņa, 1963. g. 1. aug. 180. nr., 29. aug. 204. nr., 5. dec. 286. nr., 1964. g. 27. marta 74. nr., 18. janv. 15. nr. – Pad. Ljas Kom. 8. nr., 88. lp., 1964. g. 12. nr., 11.-12. lp. un citi Pad. Ljas Kom. 1965. g. nr.

^{916/} Cīņa, 1964. g. 4. sept. 210. nr.

^{917/} LKP CK 1. sekr. Peļšes ziņojums LKP XIX kongresā Rīgā un Min. pad. pr-ja V. Rubeņa raksts Cīņā, 1964. g. 21. jūl. 171. nr.

^{918/} ZA Vēstis, 150. nr., 176. lp. LPSR rūpniecības uzņēmumu saraksts 1964. gadam iespiests Londonā angļu un krievu valodā.

PADOMJU LATVIJA – PSRS RIETUMU EKONOMISKĀ RAJONA SASTĀVDAĻA

Jau PSKP 21. kongress prasīja izveidot plašākus ekonomiski ģeografiskus rajonus. Baltijas republiku ieslēgšanu PSRS Rietumu ekonomiskajā rajonā galīgi izlēma PSKP 22. kongress 1961. gadā. Šinī kongresā pieņemtajā PSKP programmā, apskatot padomju ekonomisko organu darbības koordinācijas nepieciešamību un plānveidīgu saimniecības kompleksu izveidošanu, norādīts jau uz Baltijas republikām (līdzīgi Urāliem, Pievolgai, Sibīrijai, Aizkaukazam un Vidusāzijai) kā uz apvienotu ekonomisku rajonu.^{919/} Baltijas republikas ieskaitītas kā viens no 17 lielākajiem PSRS ekonomiskajiem rajoniem.

Ar 1961. gadu padomju presē jau doti sīkāki norādījumi par Baltijas republikām kā PSRS Rietumu ekonomisku rajonu, pie kam LKP CK sekretārs V. Lejņš lieto vēl apzīmējumu »Padomju Baltija«.^{920/} Šī partijas funkcionāra aprādījumi parādījās LKP CK žurnālā *Padomju Latvijas Komunisti* un tādēļ izpelnās sevišķu vērību. Viņš saka: »Nesen izveidots liels Rietumu ekonomiskais rajons, kuŗā ietilpst Lietuva, Latvija un Igaunija. Nodibināta Koordinācijas un plānošanas padome. Tās sastāvā ir visu triju republiku tautas saimniecības padomju pārstāvji, republikas partijas un Padomju organu pārstāvji. Padomes pirmajā sēdē nolēma, ka nelielais Rietumu rajona padomes administratīvais aparāts atradīsies Rīgā, bet tā sēdes pēc kārtas notiks Viļņā, Rīgā un Tallinā.

Koordinācijas un plānošanas padome studēs un izskatīs galvenos jautājumus par rūpniecības, celtniecības un transporta kompleksu attīstību Lietuvas, Latvijas un Igaunijas teritorijā; tā izstrādās rekomendācijas un priekšlikumus, kā efektīvāk

^{919/} Pēc: *Padomju Latvijas Komunisti*, 1961. g. 8. nr., 44. –
Arī: *Pad. Latvijas Kom.*, 1961. g. 11. nr. 16

^{920/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1961. g. 10. nr., 27.

izmantot Rietumu rajona dabas bagātības, ražošanas fondus un darba resursus, lai tālāk attīstītu katras republikas ekonomiku. Padomes uzdevums – izskatīt un koordinēt tautas saimniecības padomju un resoru darbības perspektīvos plānus jaūtājumos par jaunu uzņēmumu izvietojanu un esošo paplašināšanu un rekonstrukciju, par saimniecisko sakaru uzlabošanu starp nozarēm un rajoniem un neracionālo pārvadājumu likvidēšanu, koordinēt plānošanas, zinātnisko un saimniecisko organizāciju darbību, lai izstudētu katras Rietumu rajona republikas ražošanas spēkus.

Baltijas republikām ir vēsturiska, ģeografiska un ekonomiska kopība. Tāpēc liela Rietumu ekonomiskā rajona izveidošana labvēlīgi ietekmēs Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ražošanas spēku tālāko attīstību.^{921/}

Neatkarīgi no šī ekonomiskā rajona izveidošanas, saimniecisko koordināciju izdarīja arī ar Kaļiņingradas (agr. Karaļauču resp. Kēnigsbergas) apgabalu, – kas gan vistiešāk skāra Lietuvu, – ar Baltkrieviju un ar Ļeņingradas apgabalu. 1962. gadā Latviju pieslēdza vienotai PSRS Ziemeļrietumu enerģētiskai sistēmai^{922/} un tanī pašā gadā apvienoja vēl Baltijas zivju rūpniecību. Tās vadīšanai nodibināja Latvijas PSR Ministru Padomes Rietumu baseina galveno zivju rūpniecības pārvaldi – »ZAPRIBA«.^{923/} Zivju rūpniecības rietumu baseinā bez Latvijas ietelp vēl Lietuvas, Igaunijas, Kaļiņingradas un Ļeņingradas apgabalu zivju rūpniecības ražošanas pārvaldes.^{924/}

Vēl pāragri no tā secināt, vai šai saimnieciskajai kopdarbības sistēmai domāts no Maskavas puses pieskaņot arī valststiesiskus pārkārtojumus. Ikviens no Baltijas republikām inkorporēta Padomju Savienībā kā federatīva republika, un to nosaka spēkā esošie konstitucionālie akti. Kaut gluži formāli ar to uzturēta spēkā arī Latvijas valstiskā eksistence. Apzīmējumam »Padomju Baltija« līdz 1964. gadam nebija dots nekāds juridisks izskaidrojums.

^{921/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1961. g. 10. nr., 27-29.

^{922/} *Cīņa*, 1962. g. 7. dec. 286. nr.

^{923/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 1. nr., 13.

^{924/} *LTA ziņojums, sk. Cīņa*, 1964. g. 19. janv. nr.

PADOMJU LATVIJAS BUDŽETS UN NODOKĻU POLĪTIKA

Padomju Latvijas budžets ir Padomju Savienības valsts budžeta sastāvdaļa. Kaut arī Padomju Latvijas budžeta projektu izstrādā republikas finanču ministrija un to apspriež Latvijas PSR Augstākās Padomes sesijā, tad to galīgā veidā tomēr neapstiprina vis republikas Augstākā Padome, bet Padomju Savienības Augstākā Padome. Šāda kārtība paredzēta Likumā par Padomju Sociālistisko republiku savienības valsts budžetu, ko 1964. gadam parakstīja Maskavā PSRS AP prezidija priekšsēdis *L. Brežņevs* (sk. šī likuma 1. un 8. pantu).^{925/}

Padomju Latvijas valsts budžetu 1965. gadam noteica ar 585.275 tūkstošiem rubļu ienākumu daļā un ar 582.001 tūkstošiem rubļu kopsummu izdevumu daļā. Ieņēmumi pārsniedza izdevumus par 3.274 tūkstošiem rubļu, atstājot kases apgrozības līdzekļus 1965. gadam 17 miljonus rubļu.^{926/}

Galvenais republikas 1965. gada budžeta ienākumu avots, tāpat kā iepriekšējos gados, bija sociālistiskās saimniecības uzkrājumi. Ieņēmumi no valsts un kooperatīvajiem uzņēmumiem un organizācijām bija ieplānoti pirms Augstākās Padomes sesijas 524,3 miljonu rubļu apmērā, kas sastāda 90,3% no visas budžeta ienākumu kopsummas, tai vidū atskaitījumi no apgrozījuma nodokļa – 110,9 miljoni rubļu, un atskaitījumi no peļņas – 349 miljoni rubļu. Saskaņā ar uzdevumiem, kas bija paredzēti produkcijas izlaides palielināšanā un ražošanas un apgrozības izmaksu pazemināšanā, peļņa kopumā visā republikas tautsaimniecībā 1965. gadā bija paredzēta par 13,6 %

^{925/} *Minētais likums parakstīts un iegūvis likuma spēku 1963. g. 19. decembrī. Tā teksts atrodams »Cīņas« 1963. g. 20. dec. 298. nr.*

^{926/} *Cīņa, 1964. g. 23. dec. 302. nr.*

lielāka, un tai bija jāsasniedz 478,9 miljoni rubļu. Iedzīvotāju maksājumi šinī valsts budžetā bija paredzēti ar 9,7⁰/.^{927/}

Sevišķu ievēribu izpelnās *apgrozības nodoklis*, kas ir viens no padomju galvenajiem ienākumu avotiem. Pēc sava veida apgrozības nodoklis ir netiešs resp. patēriņa nodoklis, kas kā tāds skar vistiešāk plašās iedzīvotāju masas. Zīmīgi, ka neievērojot asi principiālo nostāju marksistiskajā literatūrā pret netiešajiem nodokļiem, tieši šis nodoklis ieguvis visā Padomju Savienībā un līdz ar to Latvijas PSR vislielākās tiesības un atzīšanu. To var apzīmēt par visas padomju nodokļu sistēmas mugurkaulu.^{928/} Bez tam apgrozības nodoklis ir drošs un stabils ienākumu avots,^{929/} kādēļ padomju nodokļu sistēma tieši uz to dibinās.

Apgrozības nodokļa ienākumus nepatur republika, bet tie pārvedami Padomju Savienības valsts kasei. Pēdējā pēc tam, pieņemot likumu par PSRS valsts budžetu, izdara atskaitījumus no ienākumiem par labu Latvijas PSR budžetam.^{930/}

Nevienai citai PSRS republikai nav atmaksāts tik maz, kā Latvijas PSR.

Tas redzams jo skaidri no pēdējo gadu ienākumu nodokļa pārvedumiem Maskavai, kas procentuāli izsakās šādi:^{931/}

^{927/} *Cīņa*, 1964. g. 22. dec. 301. nr.

^{928/} *Ozolins, Eižens-Adriāns, Die Entwicklung des Steuersystems der UdSSR, Inaugural-Dissertation, S. 5. Sevišķu ievēribu izpelnās minētā doktoranda izstrādātā tabula par apgrozības nodokļa lielumu atsevišķām uzturvielām. Visaugstākā nodokļu likme paredzēta tādām pirmās nepieciešamības uzturvielām, kā maizei, gaļai, sieram cukuram un sāļij. Sk. 53. lp.*

^{929/} *Turpat*, 121. lp. – *Sal. Kulski, W. W., novērtējumu Handbuch des Weltkommunismus, 587.-588. lp.*

^{930/} *Sal. Banaitis, W. C., Acta Baltica II, 232. lp. un Cīņa*, 1964. g. 12. dec. 293. nr.

^{931/} *Forschungsdienst Osteuropa, Monatsbericht Januar 1963, S. 19 un Monatsbericht Januar 1964, S. 14. – Cīņa*, 1964. g. 12. dec. 293. nr.

1961. gadā	80,1 ⁰ / ₀ , pie kam Latvijai atmaksātas 19,9 ⁰ / ₀
1962. gadā	83,0 ⁰ / ₀ , pie kam Latvijai atmaksātas 17,0 ⁰ / ₀
1963. gadā	89,2 ⁰ / ₀ , pie kam Latvijai atmaksātas 10,8 ⁰ / ₀
1964. gadā	80,7 ⁰ / ₀ , pie kam Latvijai atmaksātas 19,3 ⁰ / ₀
1965. gadā	81,8 ⁰ / ₀ , pie kam Latvijai atmaksātas 18,2 ⁰ / ₀

Otrs nodoklis, kas smagi gulstas uz Latvijas iedzīvotāju kaimiņiem, ir uzņēmumu *peļņas nodoklis*. Tā ir peļņas daļa, kas paliek pāri, izdarot uzņēmumu saimnieciskos atvilkumus. Valsts budžeta vajadzībām jāiemaksā vismaz 10⁰/₀ peļņas, viss pārējais, kas pārsniedz šo robežu, iemaksājams valsts kasei, ja peļņu ieguvis valsts uzņēmums.^{932/} Tā ka ražoto preču cenām pieskaita milzīgu peļņas nodokli, tad patērētājam jāsamaksā arī tas. Kāda ir īstenība, to parāda *Banaitis* ar piemēru no Baltijas republiku apavu rūpniecības. Apavu fabrika, kas ražojusi 1000 pāru apavu, aplēš savus ražošanas izdevumus ar 4.000 rubļiem. Uzņēmums pieskaita savu peļņas daļu – 2.000 rubļu, ar ko pašizmaksas cena ir 6.000 rubļu. Valsts tirdzniecības sadale pārņem šo preces daudzumu par 22.000 rubļiem, jo fabrikai pienācās samaksāt valstij 16.000 rubļu peļņas nodokli. Pieskaitot transporta u.c. izdevumus, visa šī preču partija izmaksā 24.000 – 26.000 rubļu, un atsevišķs patērētājs var iegādāties sev apavu pāri par 24 līdz 26 rubļiem.^{933/}

Citi nodokļi valstij ienes mazāk ienākumu. Līdz 1958. gadam pastāvēja natūrāli nodokļi kolchozniekiem, kas tos smagi nospieda. Bet palika vēl arvien dažāda veida ienākuma nodokļi.^{934/}

Viens šāds ienākuma nodoklis, kas smagi skaņ lielu iedzīvotāju daļu, ir *kolchozu ienākumu nodoklis*. Pēc 1965. g. 10. aprīlī Kremli pieņemtā dekreta par kolchozu ienākumu nodokli, to aplēš no kolchoza apliekamā tīrā ienākuma 12 ⁰/₀ apmērā, bet no apliekamās darba samaksas fonda daļas – PSRS Ministru Padomes noteiktajā apmērā. Kolchozu ienākumu nodokli maksā lauksaimniecības arteļi, kā arī zvejas arteļi, kam ir ienākumi no lauksaimniecības, palīguzņēmumiem un no pakalpojumu sniegšanas.^{935/}

^{932/} Ozolins, *op. cit.*, 28. lp.

^{933/} Banaitis, *op. cit.*, 230. lp.

^{934/} Ozolins, *op. cit.*, 76.-106. lp.

^{935/} Cīņa, 1965. g. 11. apr. 85. nr.

TIRDZNIECĪBA

Izplatītākā ir valsts tirdzniecība, bet blakus tai darbojas patērētāju biedrību tirdzniecība un t. s. kolchoznieku tirgus. Kooperatīvā tirdzniecība ir tikai mazumtirdzniecība (ieskaitot sabiedrisko ēdināšanu). No Latvijas patērētāju biedrību savienības 1964. g. 26. marta ziņojuma^{936/} bija redzams, ka tās pārziņā ir ap 4.000 tirdzniecības un sabiedriskas ēdināšanas uzņēmumu. Tā gādā arī par lauksaimniecības produktu sagādi, iepirkšanu un pārstrādāšanu, maizes cepšanu, tautas patēriņa preču ražošanu, celtniecību un dažādu speciālistu sagatavošanu. Latvijā patērētāju kooperatīvu rindās 1964. g. bija 473.000 paju īpašnieku, t. i. gandrīz 50% visu pieaugušo lauku iedzīvotāju.

Tirdzniecība tomēr galvenokārt koncentrējas valsts veikalu rokās, kuŗu skaits 1961. g. bija 6.290, pēc kam tas vēl ir audzis. To skaitā bija 2.799 pārtikas preču un 3.591 citāda veida veikalu.^{937/}

Iedzīvotājus visvairāk apdraudēja nepārtrauktās *apgādes grūtības*. Latvijas apstākļiem gluži neizprotama parādība ir tā, ka maizi ved no pilsētas uz laukiem (vismaz padomju varas sākuma gados). Bez tam trūkst ikdienišķu patēriņa priekšmetu, kā arī mājturības mašīnu vai motociklu un radio piederumu detaļu.^{938/} Sliktā apgādes sistēma spiež ļaudis stundām ilgi stāvēt rindās, pie kam vēl ap 1957. gadu neliela vairuma cukura iegādei, ko sāka pārdot veikalos 9 rītā, jau pirms pusnakts, dienu iepriekš, bij jānodrošina sev vieta rindā.^{939/} Bet par maizes trūkumu, kas bija savienots ar sliktu miltu piegādi, vēl 1963. gada beigās žēlojās partijas organs »Cīņa.«^{940/} Baltmaize mēnešiem ilgi vispār nebija atrodamā veikalos.

^{936/} Deputāta I. Krūmiņa ziņojums Ljas PSR AP 6. sasaukuma 4. sesijā.

^{937/} Razvitije, op. cit., 270.-271. lp.

^{938/} »Okupētā Latvija«, 1957. g. 44. nr., 5. lp.

^{939/} LSK archīvs, liec. nr. 0194/57.

^{940/} Cīņa, 1963. g. 26. okt. 254. nr.

DZĪVOKĻU CELTNIECĪBA UN LAUKU BŪVNICĪBA

Pēc namu nacionālizācijas, ko ar dekretu jau izsludināja 1940. g. 28. oktobrī^{941/}, lielāko nekustamo īpašumu ekspluatācija pārgāja valsts rokās. Jaunu dzīvokļu celtniecībā padomju laikā piedalījušās: a) *valsts iestādes*, b) *kooperatīvas organizācijas*, c) *privātpersonas*. Pēdējām atļāva uzcelt tikai nelielas savrupmājas vai vasarnīcas.

Padomju Latvijā laikā no 1946.-1963. gadam pilsētās un ciematos uzcelti dzīvokļi 6,1 miliona kvadrātmetru kopplatībā.^{942/} No šīs dzīvokļu kopplatības 79⁰/₀ uzcēla valsts un kooperatīvas organizācijas, bet 21⁰/₀ atsevišķas personas. Tāka padomju varai pašierosme savrupmāju un vasarnīcu celšanā nebij pa prātam, tad to pēdējos gados ierobežoja.^{943/} Pēc kara gados republikas galvaspilsētā Rīgā uzcelti 1,2 miljoni m² apzīvojamās platības.^{944/} Pielietojot racionālākas būvniecības metodes, izdevās pazemināt viena m² apdzīvojamās platības izmaksu no 181 rubļiem 1953. gadā uz 132 rubļiem 1962. gadā.^{945/} 1960. gadā Latvijā dzīvokļu fondu vērtība sasniedza 931,8 miljonus rubļu, t. i. 36 ⁰/₀ no visiem tautas saimniecības pamatfondiem.^{946/}

---

^{941/} Rīgā, Liepājā, Ventspilī, Jelgavā un Daugavpilī nacionālizēja, saskaņā ar minēto dekretu, visas ēkas, kuŗu apdzīvojamā platība pārsniedza 220 m²; pārvērtās pilsētās un rūpniecības centros tās ēkas un piebūves, kuŗu apdzīvojamā platība pārsniedza 170 m². Sal. Ceichners, op. cit. 494. lp.

^{942/} Pad. Ljas Kom. 1964. g. 12. nr., 69. lp.

^{943/} Turpat.

^{944/} Cīņa, 1964. g. 21. jūl. 171. nr., sk. V. Rubeņa ziņojumu.

^{945/} Pad. Ljas Kom. 1964. g. 12. nr., 69.

^{946/} Turpat, 7. lp.

Samērā plašo pilsētu būvniecību izraisīja padomju varas ievadītā pārmērīgā Latvijas industriālizācija un urbanizācija, kas bija savienota ar krievu tautības iedzīvotāju infiltrāciju. 1964. g. 1. decembrī 60,3 % no visiem republikas iedzīvotājiem jau dzīvoja pilsētās.

Laukos laikā no 1940.-1963. gadam uzcēla 24.000 dzīvojamās mājas.^{947/} Ar lauku celtniecību vismazāk sekmējās. Iedzīvotāju vairākums mitinājās vecajās viensētās, kaut gan vispārējā nabadzība un būvmateriālu trūkums neļāva vecās ēkas uzturēt kārtībā. Pa daļai tas nebija arī padomju interesēs, jo bija izplānota kolchozu un sovchozu ciematu būve. Tas skaidri parādījās *Padomju Latvijas Komunistu* ievadnieka resp. autorizēta partijas funkcionāra vārdos, kas 1964. gadā uzsvēra: »Mūsu republikas apstākļos ļoti liela politiska un saimnieciska nozīme ir labiekārtotu kolchozu un sovchozu ciematu būvei, viensētu sistēmas likvidēšanai.«^{948/} Bet turpat bija lasāma rezignēta atzišanās, ka no 21 rajonu izplānojuma schēmas pagaidām, t. i. 1964. gadā, neesot apstiprināta neviena.

Kā pilsētās, tā laukos valstij daudz līdzekļu paņēma remontti. 1963. gadā vietējo padomju un Latvijas PSR Tautas saimniecības padomes dzīvokļu fonda kapitālremontam izlietoja 14,2 miljonus rubļu (vidēji uz 1 m² apdzīvojamās platības 1,86 rubļi).^{949/}

Zemo īru dēļ padomju dzīvokļu būvniecībā ieguldītie līdzekļi vispār neamortizējās.^{950/}

Kas attiecas uz padomju architektūru, tad tā ienesusi Latvijā svešu būvniecības stilu un svešus elementus. Latviešu arhitekti runā par Latvijas rietumnieciskā celtniecības stila izpostīšanu.^{951/} Rīgas pilsētas arhitektonisko ainavu smagi bojājusi t. s. »kolchoznieku nama« celtne ar 23 stāviem, kas ir Maskavas celtņu prototips. Šis nams vēlākajos gados nodots Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vajadzībām.

^{947/} *Cīņa*, 1964. g. 16. jūl. nr. un *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 8. nr., 4. lpp.

^{948/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 6. nr., 6. lpp.

^{949/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 12. nr. 70. lpp.

^{950/} Zinnemann, Curt, *Haushalt und Finanzplanung in der UdSSR. Sk. Ost-Probleme*, 1964. g. 4. nr., 104. lpp.

^{951/} *Legzdīņš, R., Latvju Ziņas*, 1953. g. 2. (565.) nr.

LATVIJAS OSTAS

Latvijai ir 494 km gara jūras robeža, kas aizņem 26% no Latvijas robežu kopgaruma. Šinī teritorijas daļā atrodas sešas ostas: Rīga, Liepāja, Ventspils, Ainaži, Pāvilosta un Mērsrags. Starptautiskajā kuģniecībā nozīme ir pirmajām trim.

Zemes maritīmais raksturs licis padomju ģeografiem Latviju apzīmēt par piejūras republiku (primorskaja respublika). Latvijas PSR maritīmo raksturu iezīmē arī tās republikāniskie simboli. Latvijas PSR ir vienīgā Padomju Savienības republika, kuŗas ģerbonī parādīta jūra. Tikai karogu zīmējumā ar to sacenšas Igaunijas PSR, jo abām tām karoga apakšējā daļā iezīmēti jūras viļņi.

Visām Latvijas ostām ir ievēribas cienīga pagātne.^{952/}

Nodibinoties Latvijas neatkarīgajai valstij, ostas kara postījumu dēļ atradās chaotiskā stāvoklī. Ostu noliktavas un ierīces bija saspridzinātas, ūdens gultnes piesērējušas, kuģi eva-

^{952/} *No senajām latviešu ciltīm sevišķi kurši un lībieši pazīstami kā naski jūras braucēji. Tie pazina jūras ceļus uz Gotlandi un tālāk uz Rietumiem. Jo dzīva šī jūras satiksmē kļuva XIII gs., kad Rīga pievienojās spēcīgajai Hanzas apvienībai. Gadsimtiem ilgi Rīga un citas Latvijas pilsētas kā Hanzas apvienības locekles kopa starptautiskus tirdzniecības sakarus. Kurzemes hercogvalsts (1562–1795) laikā ievērojama loma piekrita Ventspils ostai. Hercogs Jēkabs īsā laikā uzbūvēja 79 tirdzniecības un 44 kara kuģus. Viņa flote bija lielāka nekā toreizējai Dānijai un Francijai. Tā izvērtās par bīstamu konkurentu Holandai. Viņa kuģiem bija savs karogs – melns vēzis uz aveņsarkana pamata. Gandrīz visās lielākajās Eiropas ostās darbojās hercoga konsulārie aģenti. Kurzemes hercogs Jēkabs noslēdza tirdzniecības līgumus ar Rietumeiropas valstīm, kas nodevās jūras tirdzniecībai (ar Franciju 1643, ar Portugāli 1648, ar Spāniju un Angliju 1654. gadā). Bez tam viņš noslēdza*

Arī Rīgas jūrmala ir pilna atpūtas kārotāju no visas Pad. savienības. Latvieši no šejienes gandrīz pūlnīgi izspiesti

Kamēr vecāki darbā, panīkušie bērni bieži vien aug savaļā kā šie jaunie rīdzinieki nolaistā Matisa ielas rajonā

kuēti uz Krieviju vai pa daļai nogremdēti. Tas traucēja šo ostu attīstību. Latvijas republika tomēr nekavējās jau pirmajos neatkarības gados savas ostas atjaunot.

Apmēram līdzīgā stāvoklī atradās Latvijas ostas 2. Pasaulē kara beigās. Kara postījumi tām bija nodarījuši smagus zaudējumus. Kaut arī padomju vara tās pūlējās atjaunot, tad tomēr kuģu kustība un preču apgrozība spēja sasniegt Latvijas neatkarības laiku pēdējā posma līmeni tikai apmēram piecpadsmit gadu laikā.

Tas skaidri redzams no pievienotās tabulas, kas uzrāda padomju ģeografa *A. Sumina* datus^{953/} par kravas kustību Latvijas ostās, salīdzinot to ar 1937. gadu. Sumins pats izvēlējies minēto gadu kā raksturīgāko no Latvijas neatkarības laikiem. Par dažiem saimniecības gadiem Padomju Latvijas laikā (1947., 1948., 1949., 1951.-54., 1957. g.) viņš skaitļus neuzrāda, kas gan nav arī būtiski svarīgi.

---

ar Zviedriju, Angliju un Krieviju neitrālītes līgumus. Sakaru uzturēšanai ar Afrikas ostām viņš vienojās ar Turciju. Arī Liepājas osta Kurzemes hercogistes laikā ieguva redzamu nozīmi. Tāpat zviedru laikos (1629.-1721. g.) Latvijas ostām piekrita liela nozīme, un ciņās ar poļiem un krieviem, Zviedrijas karaļi izcēla Rīgā desantus.

Latvijas ostu priekšrocības ievēroja arī cars Pēteris Lielais, kas ar Nīstades mierlīgumu 1721. g. iegūdamas par tām noteikšanu, pūlējās šīs ostas izmantot Krievijas labā. Latvijas ostu nozīmi Krievijas saimniecībā, sākot ar caru laikiem, savā darbā par »Padomju Latvijas jūras ostām« plaši, kaut arī tendenciozi, apskatījis ekonomisko zinātnu kandidāts A. J. Rudzītis. 1950. gadā viņš bez tam aizstāvēja disertāciju Latvijas jūras ostu jautājumos. Viņa darbus publicējusi Latvijas PSR Zinātnu akadēmija Rīgā un tie recenzēti ZA Vēstī, 1961. g. 11. (172.) nr., 145.-147. lp. – Objektīvu pārskatu par šo posmu devis Alberts N. Tarulis, sk. The Baltic Review, 1962. g. 24. nr., 17.-19. lp.

^{953/} *Sumin, A., Apcerējums par Padomju Latvijas ekonomisko attīstību (1940.-1958.), 132. lp. – Tas pats krievu valodā: Očerķ Ekonomičeskovo razvitija Sovetskoj Latvij (1940.-1958.).*

Kravas kustība Latvijas ostās

<i>Gadi</i>	<i>Nosūtīts tūkstošos tonnu</i>	<i>% salīdzinājumā ar 1937. gadu</i>	<i>Saņemts tūkstošos tonnu</i>	<i>% salīdzinājumā ar 1937. gadu</i>
1937	2106	100,0	1440	100,0
1945	13	0,6	269	18,7
1946	51	2,4	1100	76,4
1947				
1948				
1949				
1950	230	10,9	899	62,4
1955	1500	71,2	857	59,5
1956	1598	75,9	938	65,1
1958	1918	91,1	702	48,7

Redzams, ka Latvijas ostas līdz 1955. gadam vispār maz izmantotas un viņu nozīme atpaliek tālu aiz Latvijas neatkarības gadiem. Ja arī preču eksports ar 1955. gadu sāka vienmērīgi pieaugt, tad imports uzrādīja pastāvīgas svārstības. Samērā prāvais imports pirmajos pēckaŗa gados izskaidrojams ar Rīgas ostas izlietošanu padomju kara laupījumu pievedumiem, kas radās sakarā ar demontāžām un citādā ceļā iegūtām vērtībām lielāko tiesu no Vācijas.^{954/} Turpetim lielu ievēribu Latvijas ostas tanī pat laikā ieguva kā militāras ostas.

Lai varētum labāk izprast Latvijas ostu nozīmi padomju režīma laikā, jāievēro, ka tās kalpo trim galvenajiem uzdevumiem:

- a) kā tirdzniecības ostas,
- b) kā zvejas ostas, un
- c) kā kara ostas.

Apskatīsim to darbību katru atsevišķi.

^{954/} »Okupētā Latvija«, biļetēns, 1955. g. oktobris, 19. nr., 4. lpp.

Tirdzniecības ostas

Kamēr padomju transportā galvenā loma piekritusi Rīgas un Ventspils tirdzniecības ostai, tikmēr Liepājas osta ilgus gadus atradusies dīkstāvē vai uzrādījusi niecīgu kuģu kustību. Liepājas tirdzniecības osta no 1952.-1956. gadam vispār nedarbojās, jo bija satiksmei slēgta.^{955/} Lai labāk izsekotu šo ostu darbībai sākot ar 1945. gadu, apskatīsim to saimniecisko izmantošanu katru par sevi.

Rīgas osta ($\varphi = 56^{\circ} 57' N$, $l = 24^{\circ} 6' E$).

Atrazdamās pie Rīgas jūras līča un pie Daugavas grīvas, kas dabiski savienota ar Lielupi un ar Daugavas- Gaujas kanāli arī ar Gauju, šī osta nodrošinājusi sev izcilu stāvokli. Tās ūdens platība līdziņas 3.600 ha. Ostas dziļums svārstās no 7,3 līdz 8,2 metriem. Kaut gan osta aizsalst ziemā apmēram divi mēnešus, tā ar ledlauža palīdzību ir kuģojama nepārtraukti visu gadu.

Padomju iestādēm izdevies pēc 1945. gada novērst ne vien postījumus,^{956/} bet arī ierīkot jaunus celtņus un mehāniskas ierīces. Turpināti arī kuģojamā ceļa (fārvatera) padziļināšanas darbi. Dažādos padomju izdevumos Rīgas osta tādēļ apzīmēta par vienu no labākajām ostām visā Padomju Savienībā.^{957/} Tā ir viena no astroņām t. s. *Baltijas baseina* ostām; pārējas ir Ļeņingrada, Vīpuri, Tallina, Ventspils, Liepāja, Klaipēda un Kaļiņingrada (Karaļauči). Tai pieder kā otrai aiz Ļeņingradas redzamākā vieta šinī Baltijas baseina ostu sistēmā.^{958/}

^{955/} »Nachrichten aus dem Baltikum«, Stokholmas izdev., 1962. g. 17. nr., 35.

^{956/} Ljas PSR vēstures kursā 588. lapp. teikts, ka ostas piestātnes, noliktavas, pievedceļi un ierīces 1944. gadā esot bijušas pilnīgi izpostītas.

^{957/} Veiss u. Pūriņš, *Latvijskaja SSR, Moskva 1957*, 260.-261. lpp. Sal. Tiltinš, A. A. Razvitije narodnovo hozjaistva Latvijijskoi SSR. Sbornik statjei, Riga 1961, 189. lpp. – ZA Vēstis 1961. g. 5. (166.) nr., 20. lpp. Sal. arī: Čerdancev u. Nikitin, *Ekonomičeskaja geografija SSSR*, 141. lpp.

^{958/} A. A. Tiltin, *Morskije porti Sov. Latvii i perspektivi ich razvitija. Rakstu krājuma – Razvitije narodnovo hozjaistva Latv. SSR*, 189. lpp.

Padomju režīma gados Rīgas tirdzniecības osta strādāja ar zaudējumiem. Tikai ar 1948. g. tās izmantošana sāka atmaksāties. 1959. gadā, kad tā beidzot sasniedza neatkarības laiku kapacitāti, šī osta deva jau 30,5 miljonus rubļu peļņas (vecajā valūtā). Peļņa radās no kravas pārkraušanas.^{959/} 1960. gadā Rīgas ostas apgrozījumi, kā to apgalvo padomju avoti^{960/}, jau pārsnieguši 1938. g. apgrozījumus. Tomēr Rīgas ostas specifiskais svars, salīdzinot ar 1913. gadu, kā to redzēsīm tālāk, strauji samazinājās.

Liepājas osta ($\varphi = 56^{\circ} 31' N, l = 21^{\circ} 0' E$).

Visvecākās ziņas par šo ostu ir no XIII gs. To sāka īsti izveidot tikai sākot ar 1625. g., kad Liepāja ieguva pilsētas tiesības. Savu uzplaukumu tā piedzīvoja pag. gs. otrā pusē. Latvijas neatkarības laikā tai kā ostai piederēja otrā vieta tūlīņ aiz Rīgas. Padomju varas laikā šīs ostas nozīme stipri mazinājusies un tā atpalikusi aiz Ventspils ostas. Tas noticis par spīti tam, ka Liepājas osta ir neaizsalstoša osta un kuģniecības speciālistu atzīta par vienu no labākajām visā Baltijas jūrā.^{961/} Osta sastāv no piecām daļām: Priekšostas, Ostas jeb Pilsētas kanāla, Ziemas ostas, Jaunās ostas un Kaŗa ostas. Tās ūdens platība aptver 804 ha, pie kam kuģošanai noderīgi 510 ha.

2. Pasaules kaŗa laikā, neievērojot to, ka Liepājas osta veica svarīgus militārus uzdevumus līdz kapitulācijas dienai 1945. g. 8. maijā, tā cieta samērā maz. Postījumus tādēļ izdevās ātri novērst. Tomēr padomju vara šo ostu ilgus gadus neprata saimnieciski izmantot, un laikā no 1952.-1956. gadam vispār miermīlīgai un parastai saimnieciskai izmantošanai slēdza. Turpretim visai liela rosība valdīja Liepājas kaŗa ostā.

1958. gadā Liepājas tirdzniecības osta ierindojās priekšpēdējā vietā no visām Baltijas baseina ostām, atstādama aiz sevis tikai Vīpurus. Tai no visas preču apgrozības Baltijas basei-

^{959/} *turpat, 191. lp.*

^{960/} *Zinātņu akadēmijas Vēstis, 1963. g. 190. nr., 130. lp.*

^{961/} *Handbook of Baltic and White Sea Loading Ports. Eighth revised edition. Copenhagen, 1939, kvalificē Liepājas ostu sekojoši: »Liepāja is not only one of the best harbours in Latvia but in the whole Baltic and occupies a prominent position amongst Baltic exporting ports.« 507. lp.*

nā piederēja tikai 2⁰/₀.^{962/} Līdz 1958. g. Liepājas osta strādāja ar zaudējumiem.^{963/}

Ventspils osta ($\varphi = 57^{\circ} 24' N$, $l = 21^{\circ} 34' E$).

Padomju okupācijas laikā Ventspils osta, pēc atrašanās ilgus gadus dikstāvē, nodrošinājusi sev ar 1958. gadu drošu otro vietu Latvijas ostu un sesto vietu Baltijas baseina ostu starpā. Tā izvērtusies bez tam par nopietnu sāncensi Tallinas un Klaipēdas ostām.

No laika gala Ventspils osta ir dēvēta par Rīgas dabisko priekšostu, it sevišķi ziemā, kad ledus apstākļu dēļ jūras ceļš uz Rīgu bija apgrūtināts. Bet vēl lielākā mērā Ventspils ostai šinī ziņā ir priekšrocības pret Ļeņingradas ostu, kas aizsalst 4-5 mēnešus. Šī iemesla dēļ prāvu daļu Ļeņingradas ostas strādnieku ziemas posmā sūta uz Ventspili, kur tie piedalās ostas darbos.

Ventspils osta atrodas pie Ventas upes un sastāv no Priekšostas un Tirdzniecības ostas. Ostas ūdens platība aizņem 283 ha, no tās kuģošanai lietojami 150 ha. Ostas dziļums svārstās no 5,5-8 m.

Salīdzinot ar Rīgu, arī Ventspils osta 2. Pasaules kara laikā maz cieta. Ostas paplašināšana un pārbūve notikusi tādēļ vairāk jauno prasību dēļ, kas Ventspils ostai uzstādītas kā naftas transporta ostai. Nav iespējams droši pateikt, vai Ventspils ostas izraudzīšanai naftas transportam pamatā atradušies tīri saimnieciski, vai arī politiski apsvērumi. Padomju prese vēl 1963. gadā konstatēja, ka »līdz pat pēdējam laikam padomju naftas eksportam izmantoja Melnās jūras ostas«,^{964/} kas arī saprotams, jo padomju galvenie naftas avoti atrodas šīs jūras tuvumā, Tagad Ventspilī radīta pilnīgi jauna naftas eksportbāze.^{965/} Ventspils osta ar to ieguvusi gluži jaunu seju. Tā izveidota par naftas ostu. Šādas ostas īpatnām vajadzībām uzbūvēta milzīga betona piestātne, uzstādīti spēcīgi sūkņi un citas nepieciešamas ierīces. Vēl līdz 1964. gadam naftu no Krievi-

^{962/} *Razvitije narodnovo hozjaistva Latv. SSR. Sk. tabulu 190. lp.*

^{963/} *turpat, 192. lp.*

^{964/} *Ciņa, 1963. g. 17. maija 117. nr., – Sk. arī Razvitije narodnovo hozjaistva Latv. SSR, 190. lpp.*

^{965/} *Ciņa, 1964. g. 18. marta nr.*

jas pieveda ar cisternām, bet jau nākamajos gados paredzēts izbūvēt sauszemes naftas vadu (pipeline). Naftas eksporta bāzes trešo un ceturto posmu cer izbūvēt līdz 1970. gadam. Šis no Brjanskas-Polockas izbūvētais Melnās jūras naftas vads piegādās ne vien naftu, bet arī benzīnu un citus rafinērijas produktus.^{966/}

Kā pierakstīšanās osta no Latvijas ostām līdz 1963. g. figūrēja tikai Rīgas osta, bet ar 1963. g. vasaru klāt nāca arī Ventspils osta.^{967/}

Ja vispār var runāt par kādu Latvijas ostu uzplaukumu padomju režīma vēlākajā posmā, tad tas sakāms par Ventspils ostu.

Vispār par Latvijas ostu uzplaukumu var būt runa tikai ar *septiņgades posmu*, kas aptver laiku no 1959.-1965. gadam.

Septiņgades plānu ievadīja seši piecgades plāni, kādus PSRS saimniecības attīstībai un sociālistiskās tautsaimniecības plānošanai sāka ieviest kopš 1929. gada. Piecgadu plānu posmi bija šādi: 1929.-1933. g., 1934.-1938. g., 1939.-1945. g. (pagarinājums radās 2. Pasaules kara dēļ), 1946.-1950. g., 1951.-1955. g. un 1956.-1960. gadam. PSKP CK un PSRS Ministru Padome, sakarā ar savas saimniecības attīstības perspektīvo plānu, pārgāja uz septiņgadi jau 1959. gadā.)

Šis uzplaukums pie tam gan nav jāsaprot kā Latvijas ostu atsevišķs sasniegums, bet tas parādās kā PSRS vispārēja kuģniecības un ostu izbūves sastāvdaļa. Septiņgades laikā bija paredzēts palielināt visas Padomju Savienības jūras ostu caurlaides jaudu par 60-70%, vienlaicīgi samazinot kraušanas darbu pašizmaksu.^{968/} Tāpat bija paredzēts būvēt jaunus kuģus, racionālizēt ostu saimniecību un uzlabot kuģniecības ceļus.^{969/} 1964. g. sākumā telegrafa aģentūra LTA varēja jau lepni ziņot, ka »septiņgades laikā krasi pieauguši jūras transporta pārvadā-

^{966/} *Ciņa*, 1964. g. 29. okt. nr. – *Sal. Nachrichten aus dem Baltikum*, 1965. g. 27. nr., 7. 8. lapp.

^{967/} *Ciņa*, 1963. g. 14. aug. 191. nr. *Pierakstīšanās osta (home port) – osta, kurā kādu kuģi reģistrē saskaņā ar starpt. jūras tiesībām.*

^{968/} *Tiltiņš*, *viņa raksts ZA Vēstis*, 1961. g. 5. (166) nr., 19. lp.

^{969/} *Tismer, J. F., Sowjetische Transportentwicklung 1956–1961. Sk. Osteuropa-Wirtschaft, H. 4, 1962. 273 lp.*

jumi. Latvijas kuģniecība saņēmusi jaunus sausās kravas kuģus un tankkuģus.^{970/} Gadu vēlāk padomju prese konstatēja, ka jūras tirdzniecības flote pārsniegusi kravu pārvadājumus septiņgades pirmajos sešos gados gandrīz trīs reizes.^{971/} Atkal šis konstatējums attiecās uz visu padomju tirdzniecības floti, ieskaitot Melno un Azovas jūru, kur meklējams Padomju Savienības jūras tirdzniecības smaguma centrs.

1961. gadā padomju saimniecības eksperti *Besedins* un *Pūriņš* atzina, ka Latvijas jūras ostu kravas apgrozījums, »salīdzinājumā ar buržuaziskās Latvijas visaugstākajiem rādītājiem«, palielinājies gandrīz pusotras reizes.^{972/} Kravas pārvadājumu apjomu kuģniecībā bija paredzēts līdz septiņgades beigām palielināt četras reizes.^{973/} Jāpatur tomēr vērā, ka padomju statistika apzināti izvairījās uzrādīt kravas apgrozības un citu septiņgades sasniegumu absolūtos skaitļus, bet žonglēja ar netiešām un samākslotām aplēsēm. Vispatvarīgāki bija tie aplēsumi, kuŗu izejas bazei minēts 1940. gads, jo skaitot tikai minētā gada pēdējos piecus mēnešus, kas iezīmēja padomju režīma laiku, varēja viemēr panākt visfantastiskākos salīdzinājumu skaitļus.^{974/} Bez tam, kā militāri, tā saimniecības politikas apsvērumi liek, acīm redzot, noklusēt faktiskos skaitļus par padomju ostām un kuģniecību.^{975/}

Jau 2. Pasaules kara laikā Padomju Savienība atskārta, ka jūras kuģniecība tai var labi noderēt tās ekspansīvajai politi-

970/ *LTA-zīņojums. Sk. Cīņa*, 1964. g. 8. janv. 6. nr.

971/ *Cīņa*, 1965. g. 12. janv. 8. nr.

972/ *Besedins un Pūriņš, Ljas PSR ekonomiskie sakari*, 28.–29. lp.

973/ »*Pierakstīšanās osta – Rīga*«, 58. lp.

974/ *Sal. ar Banaiša noskaidrojumiem, Acta Baltica II*, 237. lp.

975/ *Sal. ar Wolfgangā Pfeifera rakstu »Schiffbau in der Sowjetunion«.* *Europäische Begegnung*, H. 11/12, 1964, 660. lp. Pfeifers šinī sakarā saka: »Ob die Meldungen über die Ausbauziele und den tatsächlich erreichten Zuwachs der sowjetischen Handelsflotte wirklich den Tatsachen entsprechen, kann nur schwer überprüft werden, weil es zu den Methoden der politisch determinierten Handels-, Schifffahrts- und Schiffsbaupolitik der Sowjetunion gehört, keine exakten statistischen Daten bekannt zu geben«.

kai pret rietumzemēm.^{976/} Zīmīgi šinī sakarā ir *Molotova* 1940. g. 1. augusta paskaidrojumi PSRS Augstākās Padomes priekšā par izplānoto Baltijas valstu aneksiju, kuŗas primārā nozīme pastāvot iespējā pārcelt Padomju Savienības robežas līdz Baltijas jūrai. Ar to Padomju Krievija iegūšot sev ostas, kas neaizsalstot. Tādas tai esot gaužam nepieciešamas.^{977/} Pamatoti *Meisners* norāda, ka neaizsalstošas ostas Baltijā bija tikai Liepāja un Ventspils, tātad tieši tās ostas, kuŗas jau bija nodotas padomju militāro bazu vajadzībām.^{978/} Maskavai vairāk par šīm ostām rūpēja paši teritoriālie paplašinājumi. Kāda bija īstenība, to parādīja tieši padomju varas laiks.

Pretēji padomju paņēmiem, krievu ekonomists *Sumins* uzrāda skaitļus par kravas pārvadājumiem Latvijas ostās no 1945.-1958. gadam, t. i. līdz septiņgadei, un tie atklāj, ka *piecpadsmīt gadu laikā padomju vara nespēja sasniegt to kapacitāti, kāda Latvijas ostām bija valsts neatkarības laikā.*^{979/} Pie tam *Sumina* izstrādātā tabula vēl uzrāda, ka kamēr caur Latvijas ostām 1937. gadā tika nosūtīti 2106 tūkstoši tonnu kravas, tikmēr no 1950.-1958. gadam nosūtītās kravas daudzumi svārstījās no 230 līdz 1918 tūkstoš tonnām; savukārt šinīs ostās saņemtā krava no 1937. gada 1440 tūkstoš tonnām svārstījās laikā no 1950.-1958. gadam starp 702-938 tūkstoš tonnām, tātad sasniedza apmēram pusi no tā, ko neatkarības laikā.^{980/} Pat Rīgas ostas rekonstrukcija un modernizēšana ap 1957. gadu vēl nespēja kapacitāti pacelt pāri vecajam līmenim. *Tiltiņš*, viens no izcilākajiem padomju ostu ekspertiem, atzina Rīgas tirdzniecības ostu jau tad par vienu no vislabākajām visā Padomju Krievijā.^{981/} Viņš bez tam 1961. gadā Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta rakstu krājumā konstatēja, ka caur Latvijas ostām apgrozās tikai ce-

^{976/} turpat.

^{977/} *Meissner*, op. cit., 277. lp.

^{978/} turpat, 278. lp.

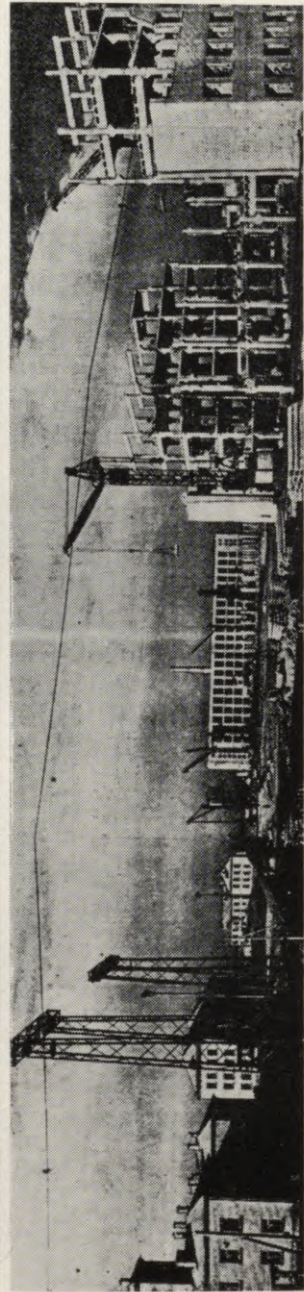
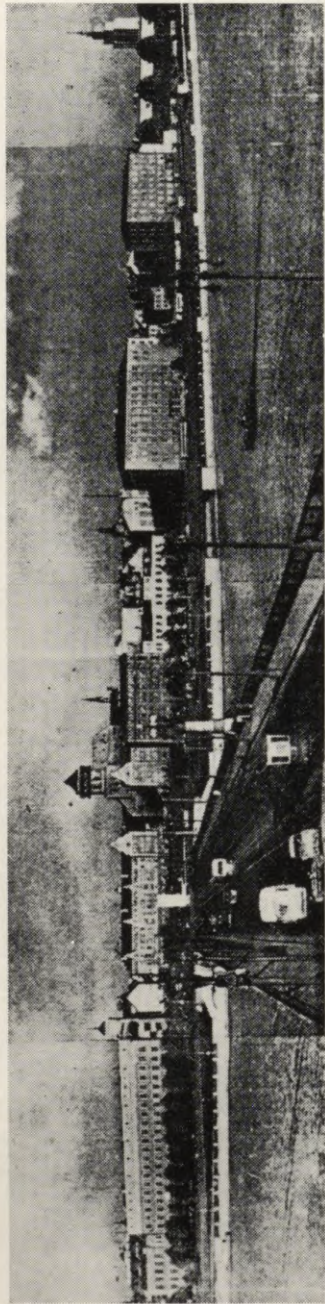
^{979/} *Bez padomju okupācijas laika no 1944.-1958. gadam, pie-skaitāms vēl padomju režīma laiks 1940./41. g.*

^{980/} *Sumin*, A. *Očerk ekonomičeskovo razvitija Sovetskoj Latvii 1940-1958. Sk. tabulu.*

^{981/} *Tiltiņš*, A. A., *Razvitije narodnovo chozjaistva Latvijskoj SSR. Sborņik statjei. Rīga, 1961. Sk. 187.-197. lpp.*

Pēc J. Kahberziņa atcelšanas, LKP CK 1. sekretāra amatā nāca A. Peļše (attēlā pa kreisi). LKP XVIII kongresa prezidijs 1961. g. septembrī Rīgā

Augšā: Rīgas tagadējais kopskaits no Daugavas. Pa kreisi – jaunceltais Rīgas politehniskais institūts pa labi – ts. Kolchoznieku nams, kas nodots Zinātņu akadēmijas vajadzībām. Bij. 11. novembra bulvāri tagad sauc par »Komjaunatnes krastmalu«, kur 1. maijā un 7. novembrī notiek komunistu demonstrācijas

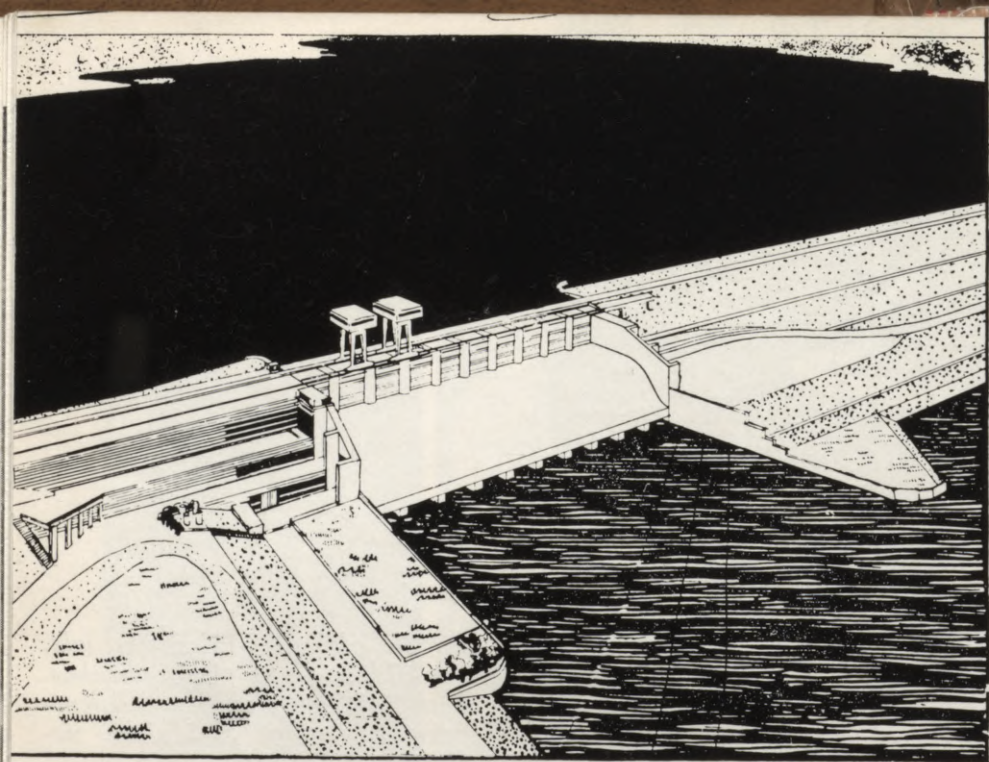
Apakšā: Sintētiskās šķiedras rūpnīcas jaunceltne Daugavpili. Krievu pieplūduma dēļ šī pilsēta tagad izvērtusies par otru lielāko Latvijā

Salaspils atomu reaktors. Iekšskats no reaktora baseina puses

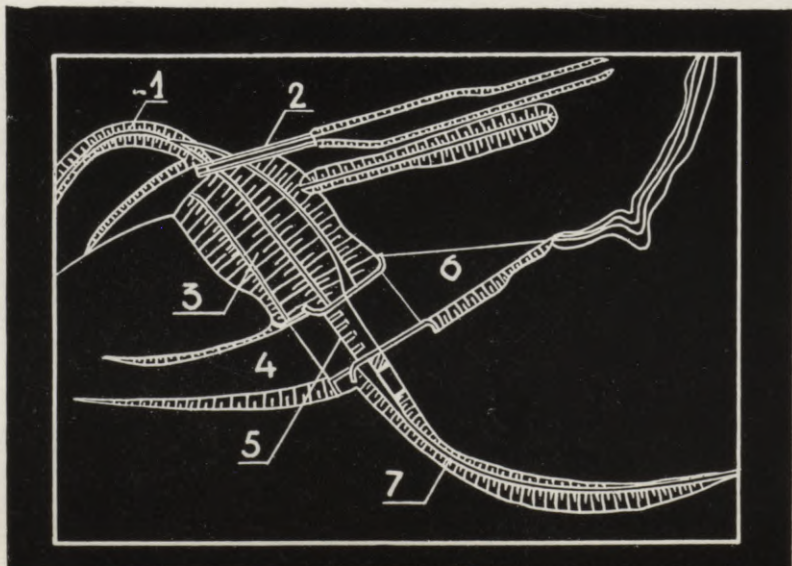
»Goda plāksne« Elizabetes ielā, kas cildina darba pirmrindniekus. Sociālistiskās sacensības sistēma īstenībā nozīmē strādnieku ne-
kautrīgu izdzišanu

Plaviņu HES - hidroelektriskās spēkstacijas makets

Plaviņu hidromezgla shematiskais pārskats: 1 - kreisā krasta dambis, 2 - plotu slūžas, 3 - gultnes aizprosts, 4 - pievadkanālis, 5 - spēkstacijas ēka, 6 - novadkanālis, 7 - labā krasta dambis

turtā daļa visa Baltijas jūras baseina kravas.^{982/} Arī šis atziņums pelnī sevišķu ievērību, kur visos padomju izdevumos turpināta izcelt īpaši Rīgas tirdzniecības ostas nozīme, norādot, ka tā 1913. gadā cara Krievijā ierindojusies otrā vietā visu Krievijas ostu vidū.^{983/}

1965. gadā Rīgas tirdzniecības ostas nozīme atradās tālu atstatu no galvenajām padomju ostām. Pēc *Shipping World & Shipbuilder* ziņām, kas 1965. gada sākumā bija iegūtas Ļeņingradā, galvenās Padomju Savienības ostas bija šādas: 1. ļauču resp. Kaļiņingradas tirdzniecības ostu). Astoņu padomju Baltijas baseinā Rīgas osta sev vēl arvien nodrošinājusi otro vietu tūliņ aiz Ļeņingradas, kaut gan ar ievērojami mazāku kapacitāti (kas 1958. gadā bija gandrīz vienā jaudā ar Karaļauču resp. Kaļiņingradas tirdzniecības ostu). Astoņu padomju Baltijas ostu saimniecisko nozīmi attēlo sekojošā tabula:^{985/}

*Latvijas ostu īpatsvars preču pārvadāšanā
Baltijas baseina ostās 1958. gadā (skat. turp. 314. lp.)*

Preču pārvadāšanas veida īpatsvars

	<i>Eksporta preces</i>	<i>Importa preces</i>	<i>Lielās kabotāžas preces</i>	<i>Mazās kabotāžas preces</i>	<i>Vietējās preces</i>	<i>Baseina preču pārvadāšanas apmērs</i>
1. Ļeņingrada	22,0	25,9	56,1	59,8	46,6	41,9
2. Rīga	21,5	23,5	6,7	0,7	23,6	14,2
3. Kaļiņingrada	10,0	15,7	23,1	15,2	15,7	13,9
4. Tallina	1,2	6,5	3,8	20,0	5,2	9,7

^{982/} turpat.

^{983/} turpat, 187. lp. – Sal. ar »Memorandum des Rigaer Boersenkomitees,« Dezember 1917.

^{984/} Sal. Report: Leningrad – U.S.S.R.'s premier Port. In: *Shipping World & Shipbuilder*, January 28, 1965. Page 387–388.

^{985/} Tiltiņš, A. A. Viņa raksts »Padomju Latvijas jūras ostas« *krājumā* »Razvitije narodnovo chozjaistva Latvjijskoi SSR, 190. lp.

(turpinājums no 313 lp.)

Preču pārvadāšanas veida īpatsvars

	<i>Eksporta preces</i>	<i>Importa preces</i>	<i>Lielās kabotāžas preces</i>	<i>Mazās kabotāžas preces</i>	<i>Vietējās preces</i>	<i>Baseina preču pārvadāšanas apmērs</i>
5. Klaipēda	19,3	9,3	0,2	3,2	5,2	9,1
6. Ventspils	20,2	11,7	10,1	0,2	1,3	7,8
7. Liepāja	2,6	7,4	—	0,0	1,4	2,0
8. Vīpuri	3,2	—	—	0,5	1,0	1,4

Ventspils īpatsvars starplaikā ievērojami cēlies. Tā ka Ventspils osta līdz 1953. gadam neatmaksājās, tad padomju ekonomistiem uzdeva atrast labākas šīs ostas izmantošanas iespējas. Tie ieteica vienu daļu Melnās jūras ostu naftas eksporta novadīt caur Ventspils ostu, sevišķi tanīs gadījumos, kur naftas produktus piegādā Kubai, Brazīlijai, Anglijai, Somijai, Norvēģijai, Vācu federatīvajai republikai un Vācu austrumu zonai.^{987/} Tā radās jaunā naftas eksportbaze, kas jau pieminēta. Bez tam atklāja jaunas kuģniecības līnijas: Ventspils-Havana, Ventspils-Rostoka-Hamburga.

Bez Rīgas, ar 1963. gada vasaru kā jūras kuģu pierakstīšanās vieta pienāca klāt arī Ventspils osta. Tanī pēc tam pierakstīts krietni daudz tankkuģu.^{988/}

Ziemas mēnešos (no janvāra līdz aprīlim) Ventspils un pa daļai Liepājas osta aizstāj Ļeņingradas, Tallinas un Archan-

^{986/}Par Ventspils ostu sk.: *Handbook of Baltic and White Sea Loading Ports. Eighth revised edition. By J. F. Myhre. Copenhagen, 1939. — Veiss i Purins: Latvijskaja SSR, sevišķi 261. lp. — Veiss, E. E. i Sitčichin, V. K.: Semiletka Latvii. Gospolitizdat, 1959. Šapirovsķij i Obermeister: Razvitije morskich portov SSSR. Izdatelstvo »Morskoj transport« 1957, Moskva. — Čerdancev, Nikitin: Ekonomičeskaja geografija SSSR. Izdanije vtoroje. Gosudarstvennoje učebno-pedagogičeskoje izd., Moskva 1957, sevišķi 141. lp.*

^{987/} APN un Cīņa, 1963. g. 17. maija 147. nr.

^{988/} Cīņa, 1963. g. 14. aug. 191. nr.

geļskas ostas, pie kam ostu darbiem turp nosūta šo ostu strādniekus.^{989/}

Ja Rīgas osta Latvijas valsts neatkarības laikā un pirms 1. Pasaules kara bija pazīstama galvenokārt kā kokmateriālu eksporta osta, tad tās uzdevumi padomju laikā radikāli mainījušies. No Rīgas ostas tagad izved visvairāk kokvilnu, rūdu, čugunu, lopbarības raušus, linus, cementu, smagās rūpniecības ražojumus un nedaudz arī kokmateriālu un labības.^{990/} Mainījis arī Latvijas kuģniecības kuģu darbības rajons. Kuģi dodas ne tikai uz Skandināvijas, Anglijas, Beļģijas, Vācijas (abu daļu), Francijas, Polijas un Somijas ostām (ko varētu apzīmēt par Latvijas transporta flotes tradicionālo maršrūtu), bet arī uz Afrikas krastiem, Atlantijas okeana un Vidusjūras ostām.^{991/} Rīga bez tam veic arī pasažieru kuģniecības ostas uzdevumus. Pasažieru kuģi no šejienes dodas uz Ļeņingradu, Tallinu, Rostoku, Stokholmu un Londonu.^{992/}

Ievēribu pelnī arī Rīgas Kuģu remonta rūpnīca, kas ir viens no lielākajiem kuģu remonta uzņēmumiem Baltijas republikās.^{993/} 1965. gada 22. februārī tanī sāka darboties milzu peldošais doks, ko pēc Padomju Savienības pasūtījuma izbūvēja Gēteborgā. Tā gaņums ir 217,5 m, platums – 40,5 m. Doks apgādāts ar visjaunākajiem mehānismiem un ir pilnīgi automatizēts.^{994/}

Septiņgades laikā sākusi atdzīvoties arī Liepājas tirdzniecības osta, sevišķi ziemas periodā.

Latvijas PSR ostās pienāk un no tām tiek nosūtīts ap 80% kravu, ko pārvadā Padomju Savienības jūras transports.^{995/} Ar to Latvijas ostu kapacitāte ir zem Baltijas baseina caurmēra kapacitātes, kas 1958. gadā bija 9,90% liela.^{996/} Bet vēl svarī-

^{989/} Veiss, E. E. i Purin, V. P.: *Latvijskaja SSR*, 260. lp.

^{990/} »Pierakstišanās osta Rīga«, 61. lp.

^{991/} turpat, 62. lp.

^{992/} *Cīņa*, 1962. g. 25. dec. 300. nr.

^{993/} »Pierakstišanās osta – Rīga«, 107.-121. lp.

^{994/} *Cīņa*, 1964. g. 9. dec. 290. nr. un 1965. g. 23. febr. nr.

^{995/} *Enzyklopädie »UdSSR«*, Leipzig 1959. sk. 432. lp. *Sal. Padomju Ljas Kom.*, 1964. g. 11. nr., 24. lp.

^{996/} *Tismer, J. F. op. cit. Osteuropa – Wirtschaft*, H. 4, 1962. 276. lp.

gāk ir zināt, ka kravas pārvadāšanas ziņā pirmā vietā Padomju Savienībā stāv Azovas un Melnās jūras tirdzniecības ostas ar 39,7⁰%, Kaspijas jūras ostas ar 27,6⁰%, Tālo Austrumu ostas ar 14,8⁰%, pie kam abas pēdējās vietas daļa Baltijas baseins, ar jau minētām 9,9⁰% un Ziemeļu Ledus okeana ostas ar 8⁰%.^{997/} Te vēl skaidrāk parādās tieši Baltijas valstu tirdzniecības ostu relatīvi mazā loma Padomju Savienības jūras tirdzniecībā. Pēdējā laika mēģinājumi to celt ir samāksloti un ne ikreizes albilst saimnieciskajām prasībām.

Padomju transporta tīkla tālākajos plānojumos, kā norāda prof. S. Buzanovs un K. Graudiņš, Rīgas, Liepājas un Ventspils ostām nākamajos divdesmit gados piekritīšot liela loma un to attīstība iešot straujā tempā.^{998/}

Latvijas ostas un kuģniecība ir pilnā mērā pakļauta PSRS Jūras flotes ministrijai, lai gan Rīgā darbojas arī īpaša Latvijas Valsts jūras kuģniecības pārvalde. 1953. gadā padomju ostu kuģniecību Baltijas jūrā apvienoja, kādēļ Latvijas Valsts jūras kuģniecības pārvaldi likvidēja. 1958. gadā ar Padomju valdības lēmumu apvienoto Baltijas kuģniecību sadalīja un no jauna nodibināja pārvaldi »Latvijas Valsts jūras kuģniecība«. ^{999/}

Sakarā ar tāljūras zvejniecības izveidošanos, radās vajadzība pēc lielu zvejas ostu izbūves. Tādas radās blakus tirdzniecības ostām Rīgā, Ventspilī un Liepājā, kā arī gar visu Latvijas piekrasti dažādiem uzdevumiem.^{999a/}

Latvijas ostas iesaistītas arī padomju kara flotes un nocietinājumu tīklā. Sevišķa nozīme ir Liepājas kara ostai, kas ir svarīga padomju zemūdeņu bāze un kur uzturas sarkanās kara flotes rezerves.^{1000/} Šīs militārās flotes un rezervju uzdevums

---

^{997/} Chruščov, A. T. i Nikolskij, I. B. *Razvitije i razmeščeniije promišlennosti i transporta SSSR v semiletke*, 135. lp.

^{998/} Sk. viņu rakstu »Komūnisma celtniecība un transporta tīkla attīstības problēmas«, *ZA Vēstis*, 1962. g. 11. nr., 25. lp.

^{999/} »Pierakstīšanās osta – Rīga«, 50. u. c. lpp.

^{999a/} Rutkis, *Latvijas ģeografija*, 545.–547. lp. – *Zvaigzne*, 1962. g. 4. nr., 12.–13. lp.

^{1000/} Höpker, W.: *Die Ostsee – ein rotes Binnenmeer?* sk. 18.–19. u. c. lpp.

ir kara gadījumā nosprostot Ōresundu un Dānijas jūras šaurumus. Rīgā no padomju varas sākumiem darbojas vēl kara jūrskola. Arī Rīga un Ventspils ir padomju kara flotes palīgbāzes. Latvijas piekraste nocietināta militārām vajadzībām un tādēļ radušās aizliegtās joslas.^{1001/}

---

^{1001/} *Sal. Latviešu Nacionālā fonda Skandināvijā Informācijas materiāli. Īpašs ziņojums, pamatots uz aculiecinieku liecībām.*

DZELZCEĻŠ, AUTOSATIKSME UN LIDOSTAS

Dzelzceļa līniju ekspluatācijas garums Latvijas PSR teritorijā, salīdzinājumā ar 1940. gadu, samazinājies no 3215 km uz 3012 km.^{1002/} Tās pieder tagad t. s. Baltijas dzelzceļu maģistrālei un uzkatāmas par labākām Padomju Savienībā.^{1003/} Tvaika lokomotīves un vagonus pēdējā laikā sāk nomainīt dīzeļlokomotīves un elektriskie vilcieni. Elektriskie vilcieni tagad iet no Rīgas līdz Ķemeriem, Ogresi un Saulkrastiem. Preču pārvadāšana pa dzelzceļu izplatīta arī tur, kur lētāks satiksmes līdzeklis būtu kuģu transports.

Latvijas PSR ieņem pirmo vietu Padomju Savienībā pasažieru autobusu līniju daudzuma ziņā. To garums sasniedz 50.000 km.^{1004/}

Rīgas gaisa satiksmes līnijas 1964. g. vasarā bija šādas:

1. Uz Maskavu katru dienu lidoja 5 lidmašīnas (gadu iepriekš 4).
2. Uz Ļeņingradu katru dienu lidoja 4 lidmašīnas.
3. Uz Sočiem, Simferopoli un Odesu 2 lidmašīnas.
4. Uz Minerālņije Vodi 1 lidmašīna.
5. Uz Novosibirsku, ar nolaišanos Gorkijā, Sverdlovskā un Omskā.
6. Uz Tallinu;
7. Uz Ļvovu un Kišinevu.

No Daugavpils 1964. g. vasarā atklāja tiešu gaisa satiksmi ar Minsku.

No Liepājas, sākot ar 1964. g. 1. jūniju, sākās pasažieru pārvadājumi pa maršrutu Liepāja-Ļeņingrada (caur Rīgu).

^{1002/} *Razvitije, op. cit. 194. lp.*

^{1003/} *Pad. Ljas Kom., 1964. g. 7. nr., 71.-72. lp.*

^{1004/} *Pad. Ljas Kom., 1962. g. 11. nr., sk. ministra A. Vondas ziņojumu.*

Vietējai satiksmei, sevišķi vasarā, kalpo gaisa līnijas no Rīgas uz Liepāju (6 reizes nedēļā), uz Daugavpili un Ventspili (5 reizes nedēļā) un sākot ar 1964. g. jūliju, uz Rēzekni sāka lidot divmotoru lidmašīnas LI-2.^{1005/}

---

^{1005/} *Ciņa*, 1964. g. 31. marta 77. nr. – *Sal. East Europe*, June 1964.

DARBA ALGA UN IZPELŅA

Krass piemērs sociālisma saimnieciskajām neveiksmēm ir padomju strādnieku un kalpotāju zemā darba alga un kolchoza laukstrādnieku gluži katastrofālā izpeļņa. Strādnieku un kalpotāju noplicināšanu padomju teorija un prakse mēģina noslēpt, runādama par t. s. sabiedriskajiem patēriņa fondiem, kas esot prāvs reālo ienākumu papildinājums. Šo papildinājumu sastādot bezmaksas izglītība un medicīniskā aprūpe, stipendijas tiem, kas mācās, sociālās apdrošināšanas pabalsti, atvieglojumi īres maksājumos un pensijas. *Kirtovskis* apzīmē šos ienākumus, ko padomju strādnieks saņem »plus darba algai« par t. s. »neredzamajiem ienākumiem, kas dod otru algu«. ^{1006/}

Par kolchoznieku izpeļņas iespējām līdz 1959. gadam kāda Adulienas kolchozniece liecina:

»Sākuma gados bija ļoti grūti – maizi deva dažus simts gramus dienā, tāpat naudu dažas kapeikas. Tagad (1959. gadā) varam nopelnīt jau 3 rubļus par izstrādes dienu, un graudus dod 1 kg 200 gr. Mums jāmaksā arī īre par istabu. Par 3 mēnešiem samaksāju 30 rubļus un 60 kapeikas. Mēnesī biju nopelnījusi 40 rubļus. Kukulītis maizes maksā 2 rub. 70 kapeikas«. ^{1006a/} Ja nu padomju sociālpolitiķi vietā un nevietā runā par t. s. »neredzamajiem ienākumiem«, kas ikviena padomju cilvēka algu vai izpeļņu it kā pavairojot, tad šinī un līdzīgos gadījumos skaidri redzams, ka, salīdzinājumā ar reālo izpeļņu, lielai daļai kolchoznieku jāmaksā nesamērīgi augsta dzīvokļa īre, pie kam līdz 1964. gadam tam nebija cerību saņemt nekāda veida sociālo nodrošinājumu.

^{1006/} *Sk. I. Kirtovska, ekonomisko zin. kand. rakstu Pad. Ljas Kom. 1964. g. 7. nr., 75. lp.*

^{1006a/} *Sal. LSK arhīvs, liec. nr. 0353/60.*

Tā kā marksisma klasiskajā teorijā darba algai piešķirta sevišķa ievēriba, tad, neapstājoties pie Marksa definīcijas un viņa pēcteču dotajiem izskaidrojumiem, noskaidrosim tikai jautājumu, kā padomju tautsaimnieki savās visjaunākajās publikācijās apskata t. s. materiālo labumu sadales procesu un tiesību uz darba algu. Izmantojam šinī sakarā Padomju Latvijas tautsaimnieku dotos komentārus.^{1007/}

Atbildot jautājumam – kā materiālie labumi tiek sadalīti Padomju Savienībā, viņi saka:

»Visu, kas tiek saražots ar padomju ļaužu darbu noteiktā periodā, piemēram gadā, sauc par *sabiedrisko kopproduktu*. Starp sabiedrības locekļiem netiek sadalīts viss sabiedriskais kopprodukts. No tā vispirms izveido *kompensācijas fondu*, kas nepieciešams, lai atjaunotu izlietotās izejvielas, kurināmo un nolietotās mašīnas. Bez šī fonda nebūtu iespējams turpināt ražošanu nākamajā gadā.

To sabiedriskā produkta daļu, kas paliek pāri pēc kompensācijas fonda atskaitīšanas, sauc par *nacionālo ienākumu*. Apmēram $\frac{1}{4}$ nacionālā ienākuma atskaita *uzkrāšanas fondam*. Šis fonds tiek izlietots jaunu uzņēmumu, namu, skolu, slimnīcu utt. būvei. Jau tas vien rāda, cik liela nozīme ir uzkrāšanas fondam mūsu valsts attīstībā, visu padomju ļaužu dzīvē.

Nacionālā ienākuma atlikusī daļa, aptuveni $\frac{3}{4}$ no tā, ir *patēriņa fonds*. No tā tiek ņemti līdzekļi valsts aparāta un zinātnisko iestāžu uzturēšanai, mūsu zemes aizsardzībai. Vislielākā patēriņa fonda daļa, apmēram 90%, ir iedzīvotāju *personīgā patēriņa fonds*.

Tā vienu daļu saņem strādnieki un kalpotāji darba algas veidā, bet kolchoznieki – kā darba samaksu natūrā un naudā. Šā fonda otra daļa nonāk iedzīvotāju rīcībā caur *sabiedriskajiem patēriņa fondiem*.

Mūs šinī gadījumā interesē tikai darba alga un izpeļņa, ko saņem darba ņēmējs Padomju Latvijā. Vissvarīgākā turklāt ir reālā alga resp. reālie ienākumi.

Jaievēro, ka padomju algas sistēma pamatojas uz padarītā darba daudzuma un iepriekš noteiktas caurmēra normas. Pa-

^{1007/} *Sevišķu ievēribu izpeļnās J. Tuha, G. Libermana, J. Strautiņa un V. Rimšas kopējais plašais apskats Pad. Ljas Kom. 1963. g. 2. nr., 46.–60. lp.*

domju autori šinī sakarā runā par t. s. *techniski pamatoto normu*, kas atspoguļojot katra darbinieka ražošanā ieguldītā darba daudzumu un kvalitāti.^{1008/} Tie gan atzīst, ka šī norma neatbilst faktiskajām iespējām, kādas strādnieki līdz šim uzrādījuši, bet tā esot kāpināma padomju saimniecības interesēs.^{1009/} Atšķirībā no kapitālistiskajiem uzņēmējiem tas nenotiekot iedzīvošanās nolūkā, bet lai kāpinātu *sabiedrisko* ražošanu.

Strādnieku darba samaksai padomju iestādes lieto tarifu sistēmu. Šī sistēma patur vērā strādnieku kvalifikāciju, zināšanas un praktiskās iemaņas. Tarifu likme nosaka strādnieka darba samaksu par laika vienību (stundu, dienu, mēnesi). Tā ir diferencēta atkarā no ražošanas nozares un darba apstākļiem. Smagās rūpniecības nozarēs tarifu likme ir augstāka nekā vieglajā vai pārtikas rūpniecībā. Rūpniecības uzņēmumos lieto gabaldarba un laika darba samaksu. Latvijas PSR Tautas saimniecības padomes rūpniecībā 1963. gadā 62% strādnieku atalgoja ar gabaldarba algu. Darba ražības pacelšanai paredzēja prēmijas. Tās piešķir strādniekiem, ja tiem izmaksā mēneša algu, vismaz t. s. laika algu. Piemēram lielajā VEF uzņēmumā Rīgā paredz prēmijas izmaksu 25% apmērā no mēneša tarifa, ja ir izpildīts mēneša plāns un produkcijai laba kvalitāte. Šos priekšnoteikumus ne katrreiz iespējams izpildīt. Pirmo gadu rūgtā pieredze pamudinājusi padomju varu vairāk respektēt strādnieku materiālo ieinteresētību, uz ko bieži norādīts arī Padomju Latvijas presē.^{1010/} Bet padomju

---

^{1008/} *Pad. Ljas Komunista* 1963. g. 2. nr. norādīts, ka *Pad. Savienība* veltījot pūles *techniski pamatoto normu* izstrādāšanā. PSRS smagās rūpniecības nozarēs 70 līdz 80 % no visām normām esot jau uzskatāmas par »*techniski pamatotām normām*«. Latvijas PSR Tautsaimniecības padomes uzņēmumos turpretim varēts tās noteikt tikai 55 % apmērā. *Techniski pamatotās normas* izdevies visvairāk ieviest būvmateriālu, ķīmiskās, tekstila un pārtikas rūpniecības uzņēmumos. Sk. 51. lp.

^{1009/} turpat.

^{1010/} *Sal. Ost-Probleme*, Nr. 5, 1965, 150.–152. lp. Tas pats »*Pravda's*« 1965. g. 22. janv. nr. *Kolchoznieka kalendars* 1962, 86. lp.

saimnieciskajos plānojumos arvien lielāku nozīmi piešķir pašas darba produktivitātes un darba intensivēšanas jautājumam.^{1011/}

Apskatot strādnieku un kalpotāju darba algas Latvijā, jāpatur vērā dažādi laika posmi. Viszemākā līmenī šīs algas bija Padomju Latvijas režīma sākuma gados, kas turpinājās līdz apm. 1956. gadam, bet vairākās darba nozarēs pat līdz jaunajam algas paaugstinājumam, kas stājās spēkā 1964. gadā. Rīgas radio, piemēram, 1945. g. ziņoja, ka Rīgas rūp kombināta drēbnieki vidēji pelnīja tikai 287 rubļus (pēc vecās valūtas), ugunsdzēsēji 175 rubļus un padomju kīno darbinieki tikai 140 rubļus mēnesī.^{1012/} Kādas jaunietes, kas strādāja Rīgā būvdarbos par apmetējām, 1959. gadā nopelnīja tikai 70 rubļus, bet pēc atkārtotiem protestiem 217 rubļus mēnesī.^{1013/} Medicīniska māsa 1957. gadā izpelnīja tikai 360 rubļus mēnesī.^{1014/} No 1959. g. līdz 1962. gadam minimālo darba algu, pēc *Padomju Jaunatnes* ziņām, paaugstināja no 270-350 uz 400-450 rubļiem mēnesī.^{1015/}

Bet no 1960. gadā iegūtajām liecībām redzams, ka Padomju Latvijas rūpniecības uzņēmumos sāka samazināt algas,^{1016/} kas konstatēts jau iepriekšējos gados sakarā ar prēmiju sistēmas pārkārtošanu. Viss tas radīja strādniekos neapmierinātību un notika pat streiki.^{1017/} Apstākļi pasliktinājās sevišķi ar to, ka cēlās cenas uzturvielām (gaļai, sviestam), – citiem vārdiem reālā alga slīdēja uz leju. Pat tie strādnieki, kuŗu algas atradās augstākā līmenī, nespēja vairs uzturēt sevi un savas ģimenes. Strādnieki 1963. gadā konstatēja, ka tie gan varējuši ar 60 rubļu mēnešalgu (pēc jaunās valūtas) iztikt no 1960.-62. gadam, bet ne vairs 1963. gadā. Minimālā alga Rīgas un Liepājas fabrikās 1963. g. bija 40 rubļu, vidējā alga 60 rubļu,

^{1011/} *Sk. Knirsch, Peter, Arbeitsproduktivität und Siebenstundentag in der Sowjetunion. Osteuropa-Wirtschaft, H. 1, 18.-33. lp. Sal. Osteuropa-Wirtschaft, H. 3, 1962. 223. lp.*

^{1012/} *Latvija aiz Dzelzs priekšvara, 12. lp.*

^{1013/} *Sovetskaja Molodjež 1960. g. 27. febr. nr.*

^{1014/} *LSK archīvs, liecība nr. 0220/57.*

^{1015/} *Padomju Jaunatne, 1958. g. 16. dec. nr.*

^{1016/} *LSK archīvs, liec. nr. 0201/60 un nr. 0388/59.*

^{1017/} *Brīvība, 1963. g. 142./143. nr., 5. lp.*

pie kam 70 rubļu mēnešalgu uzskatīja jau par augstu. Kā konstatēja laikraksts »Brīvība«, tad tikai 5% strādnieku Latvijā 1963. gadā saņēma augstākās algas.^{1018/}

Strādnieku spiedīgie apstākļi prasīja iztrūkuma izlīdzināšanu, un 1962. gadā Latvijas PSR Tautas saimniecības padomes uzņēmumos minimālo darba algu paaugstināja līdz 40 rubļiem. Agrāk no 40 līdz 60 rubļu lielu algu, kā konstatē *Padomju Latvijas Komunisti*, saņēma 16% strādnieku, bet 1961. gadā 8%.^{1019/}

1964. g. 1. novembrī stājās spēkā Likums par algu paaugstināšanu izglītības un medicīnas darbiniekiem. Audzinātāju algu paaugstināja par trešo daļu.^{1020/} Zemāko klasu skolotāju algas pielīdzināja augstāko klasu skolotāju algām, jo to prasīja galvenokārt eksistences minimuma nodrošināšana.

Līdz šai algas paaugstināšanai vēl arvien neciešams bija medicīnisko māsu un slimnīcu personāla algu stāvoklis. Ar minēto likumu to uzlaboja. Tomēr, kā pie daudziem padomju likumdošanas aktiem, tā arī šinī gadījumā praksē daudz kas izrādījās mazāk pievilcīgs nekā solītajā uzlabojumā. Vienas liecības pietiek, lai to ilustrētu.

Kolīdz izsludināja paaugstinātās darba algas medicīniskajiem darbiniekiem, Ķemeru sanatorijas zobārstei lika saprast, ka tā par līdzšinējo algu, kas bija 92 rubļu apmērā, var palikt darbā. Sanatorija tikai nevēlējās maksāt 105 rubļus, kas viņai pēc jaunajiem noteikumiem pienācās. Lai likumu apietu, sanatorijas vadība nolēma apmierināties ar dentistu bez augstskolas diploma, vai ieskaitīt līdzšinējo zobārsti zemākā kategorijā.^{1021/}

Novērtējot padomju darba algu, katrā ziņā jāpatur vērā reālālga.

Padomju prese 1963. gadā atkārtoti apgalvoja, ka Latvijas PSR strādnieku reālie ienākumi vairāk nekā divi reizes pārsniedza »buržuaziskās Latvijas strādnieku reālos ienāku-

^{1018/} turpat.

^{1019/} *Pad. Ljas Kom.* 1962. g. 5. nr., 18. lp.

^{1020/} *Cīņa*, 1964. g. 18. nov. 273. nr. – *Sal. Cīņa*, 1964. g. 16. jūl. nr.

^{1021/} *LSK arhīvs*, liec. nr. 0389/64.

mus«. Salīdzinājumus izdarīja ar 1938. gadu.^{1022/} Šie apgalvojumi ir apzināti sagrozīti.

Bet, izdarot salīdzinājumus ar rietumzemēm, piemēram Rietumvāciju, kas nebūt nepieder pie zemēm ar visaugstāko dzīves standartu, redzam šādu stāvokli:

Nekvalificēts strādnieks par savu mēnešalgu 1964. g. varēja iegādāties

Rietumvācijā par 400 DM mēnešalgu:	Pad. Latvijā par 40 rbļ. mēnešalgu:
8–10 pārus ādas kurpju (labas kval.)	1 pāri kurpju
10–15 m vilnas drēbes	1,2 m vilnas drēbes
100 un vairāk pāru kaprona resp. nailona zeķu	16 pāru nailona zeķu
25 kg žāvētas cūkas gaļas	10 kg žāvētas cūkas gaļas

Par spīti lietas faktiskajam stāvoklim, padomju autori, ieskaitot tautsaimniecības teorētiķus, pūlas pierādīt *dzīves standarta* celšanos padomju režīma laikā. Sevišķu ievērību šinī ziņā izpelnās ekon. zin. kand. *Guljans*,^{1023/} kas apgalvo to pašu, ko padomju avīžnieki, proti, ka dzīves līmenis padomju varas laikā Latvijā, salīdzinot to ar 1958. gadu, it kā būtu audzis par 74 % vai uz vienu ģimenes locekli par 2,1 reizēm. Šinīs aprēķinos arvienu mēdz iekalkulēt bezmaksas izglītību un ārstniecību, sociālos pabalstus u. tml. faktoros.

^{1022/} *Pad. Ljas Kom. 1964. g. 1. nr., 10. lp. u. c. – Faktiskajam salīdzinājumam der doc. Zīverta salīdzinājuma tabula Latvju enciklopēdijas 1. burtn., 40. lp. – Sal. Sov. Lja 1960. g. 21. jūn. nr.*

Nekvalificētam strādniekam, lai nopelnītu zemāk minētos priekšmetus, bija jāstrādā šāds stundu skaits:

	1938. g.	1949. g.
1 kg rupjas maizes iegūšanai	0,4	1,5
1 kg sviesta iegūšanai	5,4	25,0
1 pāra vīriešu ādas kurpju iegūš.	34,5	150,0

^{1023/} *Guljan, P. V., sk. viņa rakstu: Povišeniye urovnja žizni trudjaščichsja Latvijskoi SSR, krājumā »Razvitije narodnovo chozjaistva Latvijskoi SSR, 377.–414. lp. Līdzīgi E. Āboliņam Pad. Ljas Kom. 1959. g. 9. nr. un Pad. Ljas Kom. 1961. g. 11. nr. viņš patvarīgi manipulē skaitļiem.*

Obligātā izglītība arī neatkarīgajā Latvijas valstī bija bez maksas, sociālie pabalsti un stipendijas palīdzēja saimniecisku sarežģījumu gadījumos, un priekšzīmīgā slimo kasu sistēma nodrošināja Latvijas darbaļaudīm neatkarības laikā dzīves labklājību un visplašākās kultūras iespējas. Pēc tam, kad nacionālizācijas ceļā nami un dzīvokļi pārgāja valsts īpašumā, padomju varai nav bijis grūti uzturēt spēkā lētas īres. Tomēr arī īru apmēri valsts neatkarības laikā Latvijā bija nesalīdzināmi zemākā līmenī nekā citās rietumzemēs (kas neatļauj izdarīt salīdzinājumus ar īrēm pašreizējā laikā visas rietumu pasaules apjomā). Drīzāk jāpatur vērā, ka nacionālizācijas ceļā daudzi darbaļaudis Latvijā pazaudēja savus mūža ietaupījumus un savrupmājas, kādēļ tiem tagad bieži padomju sistēmā jāmaksā īres viņiem atsavinātajos īpašumos.^{1024/} Bez tam nedrīkst piemirst, ka dzīvokļu platība uz katru cilvēku ir visai šaura, parasti nepārsniedzot 9 m².

Vēl daži vārdi sakāmi par izpeļņu kolchozos un darba algu sovchozos. Kolchoznieku ienākums ir naudas un naturālā darba samaksa.^{1025/} Samaksu aplēš pēc izstrādes dienām. Viena izstrādes diena nesedzas ikreizes ar kalendāra dienu. Atkarībā no uzliktās normas, tā var patērēt arī divi un vairāk darba dienas. Izstrādes dienas apmaksā visā padomju režīma laikā bijusi apbrīnojami slikti. Ja arī pēdējā laikā vērojami nelieli uzlabojumi, tad vēl 1957. gadā konstatēta vienas izstrādes dienas apmaksā ar 1,5 līdz 3 rubļi dienā (vecajā valūtā), bet gadu iepriekš Rēzeknes rajona Oškalna kolchozā kolchoznieki saņēma pat tikai 14 kapeiku par izstrādes dienu (arī vecajā

---

^{1024/} *Latvija līdz 1940. gadam bija pazīstama kā zeme ar spēcīgu vidusšķiru. Šo vidusšķiru sastādīja lielāko tiesu nelieli lauksaimnieki, amatnieki, kvalificēti strādnieki un darba inteliģence. Ietaupījumi no darba algas vai citi ienākumi ļāva sagādāt nelielus zemes īpašumus (ar to saistās tautā tik pazīstamais teiciens par »savu kaktiņu, savu stūrīti zemes«), vai uzcelt savrupmājas pilsētā. Ja pēdējās mazpilsētās pārsniedza 160 m² un lielākajās pilsētās 220 m², tās atņēma jau padomju okupācijas laikā 1940. gadā.*

^{1025/} *Pad. Ljaš Kom. 1963. g. 2. nr., 49. lp.*

^{1026/} *»Okupētā Latvija«, 1956. g. 29. un 1957. g. 35. nr.*

valūtā), kaut arī nelielu papildinājumu naturālījās. Tā ka šāds stāvoklis noveda pie kolchoznieku pilnīgas pauperizācijas, tad 1962. gadā sāka apspriest kolchoznieku darba garantētas samaksas sistēmas izveidošanu.^{1027/}

Neizprotama ir dažu kolchozu pielietotā prakse, uzlikto sodu dēļ reducēt izstrādes dienu skaitu.^{1028/}

Ne izstrādes dienu aprēķināšana naudā, nedz papildus izsniegtās naturālījas ir tās, kas nodrošina kolchoznieku faktisko eksistenci, bet gan to rīcībā nodotā *piemājas zeme*. 26⁰/₀ kolchoznieku gada ienākumi naudā 1957. g. bija zem 560 rbļ. gadā (vec. valūtā).

Pretēji kolchoziem, padomju saimniecībās jeb t. s. sovchozos nodarbinātiem laukstrādniekiem maksā darba algu. Darba algu, līdzīgi strādniekiem rūpniecības uzņēmumos, nosaka pēc darba daudzuma un labuma.^{1029/} Paredzētas arī papildmaksas un prēmijas. Kā padomju saimniecībās, tā kolchozos piegriež vērību laukstrādnieku materiālajai ieinteresētībai.^{1030/}

---

^{1027/} *Zinātņu akadēmijas Vēstis*, 1963. g. 3. nr., 135. lp. *Sal. ar Ljas PSR ZA Ekonomikas institūta Rīgā*, 1962. g. izdoto brošūru »Kolchoznieku darba samaksa naudā«.

^{1028/} »Okupētā Latvija«, 1957. g. 38. nr. un 1961. g. 81. nr.

^{1029/} *Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 2. nr., 56. lp.

^{1030/} *Cīņa*, 1965. g. 27. marta 72. nr. *Arī: Kolchoznieku kalendārs* 1962. g., 35. lp. *Sal. Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 10. nr., 20. lp. un 1964. g. 1. nr., 86. lp.

DARBA TIESĪBAS

Par darba tiesību attīstību Padomju Latvijas divdesmit gados siku pārskatu devis docents P. Mucinieks Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas *Vēstis*.^{1031/} Tā ka padomju likumdošanas aktiem ir vairāk deklarātīvs un tikai daļēji normatīvs raksturs, tad šeit apskatīsim tikai nozīmīgākos dekrētus un to praktisko pielietošanas veidu. No jaunākajiem padomju likumdošanas aktiem darba tiesību jomā ievēriību izpelnās noteikumi par 7 stunda darba dienas ieviešanu, kam pamatā bija PSKP CK, PSKP Ministru padomes un arodbiedrību centrālās padomes 1958. g. 21. aprīļa lēmums.

Pirms tam Padomju Savienībā un Padomju Latvijā pastāvēja 48 (līdz 1956. g.) vai 46 stundu darba nedēļa. Arī pēc lēmuma par 7 stundu darba dienu tūliņ nepārgāja uz šo darba laiku. No vairākiem tūkstošiem rūpniecības uzņēmumu uz saīsināto darba laiku pārgāja 1960. gadā tikai 119 uzņēmumu.^{1032/} 7 stundu darba laiku varēja ieviest tikai tanīs uzņēmumos, kas pierādīja, ka spēs 7 stundās iegūt to pašu produkciju, ko līdz šim 8 darba stundās. Ka tas ne katrreiz bija izdarāms, redzams no motorfabrikas »Sarkanā Zvaigzne« Rīgā, kur jau sagatavotā pāreja uz 7 stundu darba dienu bija jāatliek.^{1033/}

Pāriešanu uz 7 stundu darba dienu (pie sešu dienu darba nedēļas) prasīja neizdevīgais salīdzinājums ar kapitālistiskajām zemēm un padomju iestāžu vēlēšanās pacelt fabrikas strādnieku arodniecisko kvalifikāciju. Tanī laikā pastiprinājās propaganda par neklātienes un vakarskolu apmeklēšanu, kas domāta darbaļaudīm.^{1034/} Bez tam no strādniekiem turpināja

^{1031/} *ZA Vēstis*, 1960. g. 7. (156.) nr.

^{1032/} *Trimdas Arodnieks*, 1960. g. 39. nr., 2. lp.

^{1033/} *turpat*.

^{1034/} *Osteuropa Wirtschaft*, H. 3, 1962, S. 224.

prasīt dažādus bezatlīdzības darbus partijas interesēs. Tos bieži lika veikt svētdienās.

7 stundu darba dienas ieviešana gan neattiecās uz sovchoziem un kolchoziem. Bez tam pieredze rādīja, ka šī darba laika ieviešana atsevišķā fabrikā vēl neaptvēra visu uzņēmumu, bet tikai pāris nodaļas.

Pusaudžu darbs (no 16-18 gadiem) kopš 1956. g. 13. dec. ierobežots ar 6 darba stundām dienā. Pirms tam nodarbināja jau ar 14. g.

Rūpniecības strādnieki saņem 12 dienu samaksātu *atvaļinājumu*^{1035/} gadā. Uzņēmumu vadītājiem paredzēts gaŗāks atvaļinājums.^{1036/}

Mātēm-grūtniecēm paredzētais atvaļinājums līdz 1956. gadam bija 77, bet sākot ar 1956. g. 26. martu – 112 kalendāra dienu.

Līdzīgi Krievijai, kopš padomju okupācijas arī latviešu sievietei liek strādāt vissmagākos fiziskos darbus, piem. Slokas celulozas fabrikā liek nest 50 kg smagus cementa maisus.^{1037/} Arī kolchozos un padomju saimniecībās tās izrauga vissmagākajam darbam. Tāpat sievietēm liek strādāt nesamaksātas virsstundas. Lai strādnieki neaizietu, aizslēdz fabrikas durvis.^{1038/}

Darba vietas maiņu ierobežo padomju varas laikā iekārtotā *darba grāmatiņa*. Tanī ieraksta iemeslu darba vietas maiņai. Konflikta gadījumos ar darba vietas vadību, tas strādnieka tālākajām darba gaitām ļoti kaitē. Sevišķi tas ir gadījumos, kur kādam izteikts rājiens vai brīdinājums, kā arī, ja tas atlaists no darba.

---

^{1035/} *Padomju Latvijas Skola, 1961. g. 12. nr., 21. lp. Turpat teikts, ka pēc 1956. g. 13. dec. varēja pieņemt jauniešus pastāvīgā darbā ar arodbiedrības vietējās komitejas piekrišanu jau ar 15 gadu vecumu.*

^{1036/} *Sk. Knirsch, P.: Arbeitsproduktivität und Siebenstundentag in der SU. Osteuropa Wirtschaft, H. 1, 1961, S. 30. 7 stundu darba laika daļēja ieviešana kādā uzņēmumā vēl nenozīmē šāda uzņēmuma faktiski pāreju uz saīsināto darba dienu.*

^{1037/} *LSK arhīvs, liec. nr. 0194/57.*

^{1038/} *Cīņa, 1945. g. 4. okt. nr. u. c.*

Smagi soda arī darba disciplīnas pārkāpumus. To iztiesāšanu pēdējos gados nodod biedru tiesām atsevišķajās darba vietās (sk. nodaļu »Biedru tiesas«).

Darba aizsardzība un nelaimes gadījumu novēršana darbvietās ir nepietiekama, kā to konstatē paši padomju preses izdevumi.^{1039/}

---

^{1039/} *Veselība, žurnāls, 1959. g. 11. nr. – Sal. Sovetskaja Latvija, 1959. g. 17. sept. nr.*

ARODBIEDRĪBAS

Latvijas PSR arodbiedrību republikāniskā komiteja ar tai pakļautām arodbiedrībām ir komunistu partijas palīgorganizācija. No vienas puses šo arodbiedrību darbību nosaka Latvijas komunistu partija, no otras puses t. s. Vissavienības arodbiedrību centrālā padome ar tās izpildu organu, centrālo komiteju Maskavā. Tām tādēļ nav rīcības brīvības,^{1040/} kā to rādījuši jo spilgti republikāniskie kongresi. Latvijas PSR arodbiedrību VI kongress notika 1963. g. 7. septembrī Rīgā.

Arodbiedrību uzdevumi sīki aprādīti Komunistu partijas programmā. Uz tiem dažādās variācijās norādīts arī jau minētajos republikāniskajos kongresos un vietējā komunistiskajā presē. Kā uz galvenajiem uzdevumiem norādīts uz šādiem:

1. Celt darba ražību, gādāt par tautsaimniecības plānu izpildi un pārsniegšanu.^{1041/}
2. Rūpēties par visstingrāko taupību visos tautsaimniecības posmos, par visu rezervju un iespēju maksimālu izmantošanu.^{1042/}
3. Gādāt par tehnikas progresu uzņēmumos.^{1043/}
4. Mobilizēt uzņēmumu kolektīvus cīņai par septiņgadu plāna izpildi pirms termiņa.^{1044/}

^{1040/} *Br. Kalniņš, Padomju arodbiedrības. Sk. Trimdas arodnieks, 1956. g., 5. nr.*

^{1041/} *V. Blūms, arodb. rep. pad. priekšsēdis 1962. g. ziņojumā, sk. Cīņa, 1962. g. 3. marta 53. nr. Sal. ar arodb. rep. nod. priekšsēža Putniņa radio runu 1947. g. 1. janvārī. — Sal. Osteuropa-Wirtschaft, H. 3, 1962, S. 222.*

^{1042/} *Blūms, op. cit.*

^{1043/} *turpat.*

^{1044/} *LKP sek. A. Peļše savā ziņojumā Latvijas arodbiedrību IV kongresā Rīgā, 1960. g. 8. aprīlī. — Trimdas Arodnieks, 1959. g. 36. nr. un 33. nr.*

5. Ievērot disciplīnas nostiprināšanu, enerģiski cīnīties pret sociālistiskās sadzīves normu pārkāpējiem.^{1045/}
6. Organizēt sacensības par komūnistisku darbu.^{1046/}
7. Paaugstināt masu komūnistisko apzinīgumu un būt par komūnisma skolu.^{1047/}
8. Pastiprināt saimniecisko un kultūras celtniecību.^{1048/}
9. Palīdzēt darbaļaudīm iegūt valsts un sabiedrisku lietu pārvaldīšanas iemaņas.^{1049/}
10. Izpildīt dažādas kontroles funkcijas.^{1050/}

^{1045/} Cīņa, 1960. g. 17. febr. 40. nr., sakarā ar A. Pelšes referātu LKP XVII kongresā Rīgā. Sal. Latvija aiz dzelzs priekšvara, 11. lapp.

^{1046/} Cīņa, 1963. g. 7. sept. 212. nr. – Cīņa, 1947. g. 13. dec. nr. un 1954. g. 13. jūn. nr. – Sal. Trimdas Arodnieks, 1956. g. 7. nr. un 1959. g. 36. nr.

^{1047/} Padomju Latvijas Komunisti, 1961. g. 9. nr., 34. lp. Šis arodbiedrību uzdevums izteikts dažādos vārdos, piem.: »Arodorganizāciju pienākums ir aktīvizēt strādnieku un kalpotāju, un jo sevišķi jaunatnes komūnistiskās audzināšanas darbu, enerģiski cīnīties pret sociālistiskās sadzīves normu pārkāpējiem« (A. Pelše, Cīņa, 1960. g. 17. febr. 40. nr.), »Ieaudzina darba ļaudis komūnistisko attieksmi pret darbu un sabiedrisko saimniecību, pilnīgi pārvarēt buržuazisko uzskatu un tikumu paliekas« (V. Blūms, Cīņa, 1962. g. 3. marta 53. nr.), »LKP CK izsaka pārliecību, ka mūsu republikas arodbiedrības godam veiks savu cildeno uzdevumu būt pārvaldīšanas skolai, saimniekošanas skolai, komūnisma skolai« (Cīņa, 1963. g. 7. sept. 212. nr.), »Arodbiedrības ir partijas saite ar masām. Arodbiedrībām jāpilda partijas uzdevumi un ikdienas jāaudzina masas komūnisma garā (Cīņa, 1947. g. 18. okt. nr. – Sk. arī: Cīņa, 1947. g. 13. dec. nr.

^{1048/} Par to A. Pelše deva norādījumu Latvijas arodbiedrību IV kongresā 1960. g. 8. aprīlī Rīgā.

^{1049/} Cīņa, 1963. g. 7. sept. 212. nr.

^{1050/} Kaut arī arodbiedrībām, līdzīgi vairākām citām LKP palīgorganizācijām, uzdotas visplašākās darba vietu un strādnieku pārraudzības funkcijas, tad Cīņas 1963. g. 7.

11. Organizēt aktīvistus sabiedrisku darbu grupās, kas veic dažāda veida bezatlīdzības akcijas.^{1051/}
12. Audzināt padomju cilvēkus »nesatricināmas« tautu draudzības un proletāriskā internacionālisma garā.^{1052/}

Protams, ar šē minētiem padomju arodbiedrību uzdevumiem nav apskatītas visas to darbības funkcijas. Uzskaitījām tikai tās, kuŗas LKP un latviešu arodbiedrību funkcionāri apzīmējuši par »galvenajiem uzdevumiem«. Arodbiedrību būtisko uzdevumu – visur un vienmēr aizstāvēt darbaļaužu intereses, izcīnot tiem līdz ar to lielāku darba algu un labākus apstākļus, šīs arodbiedrības konsekvēnti ignorē. Tomēr arī tad tām padomju apstākļos piekrīt uzdevumi, kuŗu īstenošanā ieinteresēti visplašākie darba slāņi. Tāds uzdevums ir – veselības aizsardzība un piemērotas atpūtas nodrošināšana, kā arī brīvā laika kultūrlāla izmantošana. Kaut arī šinī plašajā un atbildīgajā darbā Padomju Latvijas arodbiedrībām piekrīt sevišķi svarīgs uzdevums, jo tām tā izveidošanā piešķirts monopoltiesisks stāvoklis, tomēr par šo darbu un veikumiem partijas vadība izteikusies visatturīgāk.

Padomju arodbiedrību darbs galvenokārt koncentrējies uz darba ražības pacelšanu ikvienā uzņēmumā. Šim nolūkam radītas arodbiedrību vietējās komitejas. Lielākās fabrikās un citos uzņēmumos tām ir viens atalgots sekretārs. Uzņēmumu komiteju tiesības un uzdevumi noteikti 1958. g. 15. jūlija Nolikumā par darbavietu komitejām, ko pieņēma Pad. Savienības AP prezidijs. Saskaņā ar šo nolikumu, komitejām piešķirtas juridiskas personas tiesības. Šim tiesībām ir nozīme līgumu slēgšanā ar uzņēmuma pārvaldi. Kopā ar pēdējo tās var lemt par kultūrlālajām vajadzībām un prēmijām paredzēto līdzekļu izmantošanu un vienreizējiem individuāliem pabalstiem. Bez tam tās var kontrolēt, kā administrācija pilda darba likumus. Virs-

---

sept. nr. paredzētās kontroles funkcijas izteiktas diezgan dīvaini. Tur teikts, ka arodbiedrībām »aktīvi jāpiedalās darba mēra un patēriņa mēra kontrolēšanā.«

^{1051/} Padomju Latvijas Komunisti, 1961. g. 11. nr., 22. lpp. Turpat arī norādīts, ka 1961. g. sabiedriskajos darbos iesaistīti 180.000 aktīvistu.

^{1052/} A. Peļses norādījums LPSR arodbiedrību IV kongresā 1960. g. aprīlī.

stundu darbs, saskaņā ar nolikumu, var notikt vienīgi ar komitejas atļauju. Fabrikas komiteja noteic pensijas strādniekiem, kā arī sociālās apdrošināšanas pabalstus. Arī strādnieku sūtīšana uz sanatorijām un atpūtas vietām notiek saziņā ar šīm komitejām.^{1053/}

Kaut arī šādas tiesības arodbiedrību darbavietu komitejām dotas, taču to īstenošana iet citu ceļu. Jau 1957. gadā LKP sekretārs *N. Bisenieks* bija spiests konstatēt, ka »daudzos mūsu republikas uzņēmumos arvien vēl pieļauj darba likumu pārkāpšanu. Nav reti gadījumi, kad nelikumīgi atlaiž strādniekus.« Viņš nosauca vārdā veselu virkni šādu uzņēmumu. Bez tam viņš atzinās, ka pārkāpts likums par darba dienas saīsināšanu pirms atpūtas un svināmām dienām, nelikumīgi uzspiestas virsstundas, nav ievēroti nepilngadīgo un sieviešu aizsardzības noteikumi. Šinī sakarā viņš minēja plašo VEF'a uzņēmumu, kuŗu padomju prese arvien centusies nostādīt par vienu no priekšzīmīgākajiem Padomju Latvijā.

Kamēr šinīs gadījumos partija vainu par nekārtībām uzvēla savām arodbiedrībām,^{1054/} tikmēr citā gadījumā tā atzina par izdevīgāku nostādīt par vainīgajiem atsevišķo uzņēmumu direktorus. Līdz ar to bija glābts kā partijas, tā arodbiedrību prestižs. Tas sevišķi skaidri izpaužas šādā »*Cīņas*« faktu apgaismojumā: »Saimnieciskie vadītāji neievēro fabriku un rūpnīcu vietējo komiteju tiesības un bieži vien bez vietējas piekrišanas atlaiž no darba cilvēkus, izlieto līdzekļus par virsstundām.«^{1055/} Padomju arodbiedrību nevarību, kur šīm arodbiedrībām bija jāsadurās ar saimniecisko uzņēmumu vadītājiem, atkārtoti konstatējusi pati padomju prese, pamatodamās uz dažādu LKP funkcionāru izteikumiem. Uz arodbiedrību nevarību norādīja arī *Cīņa*, kas pārmeta vietējām komitejām, ka tās »vairās sava uzņēmuma direktoram atgādināt viņa valstiskos pienākumus strādnieku ēdnīcas atbalstīšanā«. Ēdnīcas Rīgas darba vietās esot slikti iekārtotas, ēdieni mazvērtīgi un vienmuļi, pie kam bijis jāuzdurās arī antisaniitāriem apstākļiem.^{1056/}

^{1053/} *Citēts pēc Cīņas* 1958. g. 16. jūl. nr. *Sal. Trimdas Arodnieks*, 1958. g. 30. nr.

^{1054/} *Trimdas Arodnieks*, 1957. g. 18 nr.

^{1055/} *Trimdas Arodnieks*, 1960. g. 40. nr.

^{1056/} *Trimdas Arodnieks*, 1957. g. 18. nr. un 1960. g. 40. nr.

Strādniekiem pašiem atņemtas jebkādas tiesības un iespējas efektīvi aizstāvēt savas darba intereses. Tiem nav streika tiesības.^{1057/} Par spīti streiku noliegumiem, tādi tomēr laiku pa laikam notikuši. Streiki konstatēti Rīgā elektromašīnu rūpnīcā, Liepājas »Sarkanais Metallurģs«, Slokas celulozas fabrikā, Rīgas kokzāģtavās u. c.^{1058/}

Arī kolektīvie darba līgumi, kuŗus ar LPSR Tautas Saimniecības padomes un Latvijas arodbiedrību republikāniskās padomes ziņu sāka noslēgt 1959. un vēlākajos gados, tikai formāli solīja darba apstākļu uzlabojumus, bet to īstais uzdevums ir nodrošināt valsts un partijas interesēs produkcijas celšanu, plānu izpildīšanu un paklausību administrācijai un varas instancēm.^{1059/}

Vislielāko ļaunumu darbaļaudīm padomju iekārtā tomēr nodara nepārtrauktās »sociālistiskās sacensības«, kas ir aplēpta akorddarba sistēma un liek strādniekiem pašiem sevi vairāk ekspluatēt.^{1060/}

Arodbiedrību nozīme pieauga 1960. gadā, kad PSKP CK ierosinājumā Pad. Savienības Ministru padome nodeva arodbiedrību pārziņā un apsaimniekošanā sanatorijas un atpūtas namus. Līdz tam tās Latvijā pārziņāja LPSR Veselības aizsardzības ministrija. Latvijas arodbiedrību republikāniskā padome pārņēma savā pārziņā 23 sanatorijas, 21 atpūtas namu un dažas poliklinikas un t. s. pansionātus Ķemerose un Rīgas Jūrmalā.^{1061/} Nākamajos gados šo iestāžu skaits pavairojās,

^{1057/} turpat.

^{1058/} Brūno Kalniņš, *Evolūcija vai revolūcija Padomju Savienībā*, 9. lp. *Sal. Šilde, Važu rāvēji*, 129.–130. lp.

^{1059/} *Trimdas Arodnieks*, 1959. g. 5./6. nr. *Te atrodams konstatējums: »Daudzi uzņēmumi nav izpildījuši kolektīvajos līgumos minētās saistības un visvairāk darba aizsardzības, drošības tehnikas un sadzīves apstākļu uzlabošanā«. Šo līgumu kailā eksistence tādēļ vēl visu nepasaka. Sk. arī Cīņu*, 1963. g. 7. sept. 212. nr., kur runāts par »strādnieku un kalpotāju aktivitātes kāpināšanu cīņā par nemītīgu tehnikas progresu, par darba ražīguma tālāku celšanu« uz strādnieku spēku un veselības rēķina.

^{1060/} *Trimdas Arodnieks*, 1956. g. 2. nr.

^{1061/} *Trimdas Arodnieks*, 1960. g. 39. nr.

jo sāka celt arī jaunas sanatorijas un atpūtas mītnes. 1964. gadā visas sanatorijas un atpūtas mītnes LPSR bija pakļautas Republikāniskās arodbiedrību padomes kūrortu pārvaldei.^{1062/} Tai bija jā rūpējas ne vien par Latvijas strādnieku atpūtu, bet jāuzņem savās mītnēs arī no Krievijas atsūtītie atpūtas meklētāji. Rīgas Jūrmalas atpūtas mītnēm un sanatorijām tādēļ Arodbiedrību republikāniskās padomes priekšsēdis Viktors Blūms piešķīris »Vissavienības nozīmi«.^{1063/} 1965. g. paredzēja pabeigt lielākās republikas sanatorijas »Jaunkemeri« būvi. Tūristus bez tam uzņēma arodbiedrību klubi, kultūras nami un t. s. sarkanie stūrīši.^{1046/}

Pēc LPSR arodbiedrību statistikas 1963. g. republikas atpūtas namos un sanatorijās savus atvaļinājumus pavadīja 82.000 cilvēku. Bez tam 7.000 saņēma ceļazīmes uz Pad. Savienības dienvidu kūrvietām, kā arī Karlovivariem, Čehoslovākijā. No daudzām aculiecinieku liecībām tomēr zināms, ka latviešu tautības strādnieki, kuŗu dziedināšanai būtu derējušas Ķemeru peldiēstādes, tur tikai reti un ar grūtībām iekļūst. Viņus sūta lielāko tiesu uz Cīrulīšu atpūtas mītni Cēsīs, uz Baldoni vai dažādām Latgales atpūtas vietām.^{1065/}

No Latvijas arodbiedrību republikāniskās padomes VI kongresā nolasītā pārskata bija redzams, ka 1963. g. septembrī arodbiedrībās bija apvienoti 863.000 biedru, kas iztaisa 94% no visiem valsts uzņēmumos nodarbinātiem strādniekiem.^{1066/} Ar to arodbiedrību biedru skaits ir desmitkārt lielāks nekā LKP biedru un kandidātu kopskaits. Tādā ceļā komunistu partija piekļūst bezpartejisko strādnieku masām, izmantojot šo savu palīgorganizāciju plašai komunistiskai aģitācijai.

Uz padomju arodbiedrību plašajiem uzdevumiem un lomu komunistiskajā aģitācijas darbā norāda Dr. Brūno Kalniņš, vecs latviešu arodkustības darbinieks. Tās ir lielākās padomju masu organizācijas, saka viņš, kuŗām jāveic komunistiska audzināšana un »komunistiskas stājas izveidošana pret darbu«, kā to paredz arī padomju arodbiedrību 1954. g. statūti. »Līdzās

^{1062/} *Cīņa*, 1964. g. 8. augusta nr.

^{1063/} *Cīņa*, 1963. g. 5. dec. 286. nr.

^{1064/} *turpat*.

^{1065/} *LSK arhīvs*, liec. nr. 0194/57.

^{1066/} *Sk. Nachrichten aus dem Baltikum*, Nr. 22, 1963, 55. lp.

polītiskajai aģitācijai arodbiedrības veic arī plašu darba aģitāciju», uzsver Dr. Kalniņš, jo t. s. darba aģitācijai piekrīt uzdevums strādniekus nepārtraukti jundīt sociālistisku sacensību rīkošanai, kā arī kļūt par t. s. teicamniekiem, ražošanas novatoriem, stachānoviešiem u. tml. uzņēmumu lielākas peļņas pacēlājiem.^{1067/}

Aģitāciju izdara sapulcēs, uzņēmumu kopsapulcēs, īpašos politiskos mītiņos, klubos, sarkanajos stūrīšos un citādā veidā. Šim pašam nolūkam kalpo padomju prese un radio. Tikai pašai arodnieciskajai presei ir maza nozīme, jo tās mēnešrakstu »Arodnieks« iespiež tikai 7850 eks., un tas sāka iznākt tikai 1959. gadā.^{1067a/}

Vēl, runājot par LPSR arodbiedrību uzbūvi, norādāms, ka bez pirmorganizācijām atsevišķās darba vietās, pastāv t. s. republikāniskās un rajonu arodbiedrību komitejas.

Preteji pārējām Baltijas republikām, Latvijā padomju arodbiedrību vadība bieži mainīta. Latvijas PSR arodbiedrību republikāniskās padomes sākotnējie priekšsēdētāji J. Pinksis un K. Voltmanis cieta 1959. g. partijas tīrīšanās. 1962. g. martā par arodbiedrību padomes priekšsēdētāju ievēlēja Krievijas latvieti V. Blūmu, bet par sekretāru A. Karpičkovu.^{1068/}

---

^{1067/} Brūno Kalniņš, sk. viņa rakstu »Padomju arodbiedrības« Trimdas Arodnieka 1956. g. 5. nr. un 7. nr. Šo rakstu autors saka: »Šīs organizācijas aptver ārpus komunistu partijas stāvošos strādnieku un ierēdņu miljonus (bez Latvijas arī pārējās padomju diktatūrai pakļautās zemēs. A. Š.), iespaido tos komunistu garā un komunistu vadībā iesaista padomju diktatūras darbā.«

Sal. Aleksander Kaelas, *Das Sowjetisch besetzte Estland*, 30. lp., kas attiecībā uz Pad. Igaunijas arodbiedrībām nāk pie līdzīga slēdziena. Sk. arī: Avo Pruul'a, *Eižena Adrika u. c. liecības*, Ok. Lja, 42. nr., 12.

^{1067a/} Sk. Okupētā Latvija, 1960. g. 70. nr., 7. lp. Zīmīgi, ka šis padomju mēnešraksts sāka iznākt pēc tam, kad triju gadu laikā »Trimdas Arodnieks« Stokholmā bija atkārtoti izteicis savu izbrīnu, ka padomju arodbiedrības nav spējušas izveidot pat savu laikrakstu.

^{1068/} LTA 1962. g. marta ziņojums.

Nepatiku strādniekos radījušas paprāvās arodbiedrību biedru maksas.^{1069/} Nepatiku izraisījušas arī t. s. kārtības sargu vienības, kuŗu noorganizēšanā iesaistītas arī arodbiedrības un kuŗās prāvai daļai arodbiedrību biedriem liek ārpus darba laika bez maksas patrulēt.^{1070/}

---

^{1069/} *LSK archīvs, liec. nr. 0238/58.*

^{1070/} *Trimdas Arodnieks, 1959. g. 34. nr., 2. lp.*

ĀRSTNIECĪBA UN VESELĪBAS AIZSARDZĪBA

Visas ārstniecības iestādes un sanatorijas Padomju Latvijā atrodas valsts pārziņā un apsaimniekošanā. Ārsti un viss medicīniskais personāls ir valsts ierēdņi (padomju terminoloģijā: kalpotāji). Ārstiem, zobārstiem, feldšeriem un vecmātēm noliegts pieņemt privātus pacientus. Arī aptiekas, ortopēdiskās, kā arī citu medicīnisko palīglīdzekļu darbnīcas atrodas savukārt valsts apsaimniekošanā. Saskaņā ar Latvijas Padomju Sociālistiskās republikas konstitūcijas 92. pantu, LPSR pilsoņiem ir tiesība uz bezmaksas ārstniecisko palīdzību.^{1071/} Arī medikamentus slimnīcās izsniedz bez maksas.

Padomju propaganda izceļ šos jaunievedumus kā vienu no vislielākajiem padomju iekārtas ieguvumiem. Ārstniecības sistēmas birokratizēšanai sekojis pa pēdām tomēr krietns daudzums neveiksmju.

Ārsti ir slikti atalgoti. Ar 1964. g. beigās panākto algu paaugstinājumu, ārsts ar piecu gadu praksi pelnī 90 rubļus, bet ar 10 līdz 25 gadu praksi, – 110 rubļu mēnesī. Kopš padomju režīma sākuma, ārstu alga svārstījusies no 50 līdz 95 rubļiem mēnesī.^{1072/} Medicīniskās māsas padomju režīma laikā līdz 1964. g. novembrim pelnīja 36-60 rubļu mēnesī, pēc kam to algas pacēla līdz 80 rubļiem.^{1073/} Tas sagravis kā ārstu, tā māsu darba prieku un padomju prese bijusi spiesta konstatēt, ka »mediķu vienaldzības dēļ slimajam dažreiz jāstaigā pa iestādēm stāvēti, nozaudēti analīzes dati, nevar pieņemt, spiež stundām stāvēt rindās« un tml.^{1074/}

^{1071/} *Pad. Ljas Kom.*, 1964. g. 7. nr. 75. l.p.

^{1072/} *Cīņa*, 1964. g. 16. jūl. nr. *Sal. East Europe*, Sept. 1964, Vol. 13, No 9. *LSK arhīvs*, liec. nr. 0220/57.

^{1073/} *turpat*.

^{1074/} *Sovetskaja Latvija*, 1960. g. 16. dec. nr. – *Par zobārstu darbību Valkas rajonā sk. Sovetskaja Latvija*, 1962. g. 12. apr. nr.

Kā redzams no šādiem un līdzīgiem ziņojumiem, tad »republikāniskajā klīniskajā slimnīcā... grūti gulēt uz bedrainiem matračiem, salauztās gultās. Slikti, ja nedarbojas klozeti vai ūdens nepienāk ūdensvada bojājuma dēļ, mūra ēkās slimnieki salst zem plānajām segām. Vai tad brīnums, ja daži pat lūdz ārstu: »Atļaujiet aizbraukt uz māju sasildīties«. Pagājušajā gadā (1955) Valsts plānu komisija nepiešķīra un Rīgas pilsētas Kurināmā apgādes trests nepiegādāja slimnīcai nepieciešamo kurināmā daudzumu. Slimnīcas lielajās ēkās reti kad ir silts ūdens. Kastie var Gūt par higiēniskajiem apstākļiem, ja slimnieks ilgāku laiku nav bijis vannā? Daudzu gadu laikā slimnīcā nav atrisināta ūdens piegāde. Pat veļu nevar kā pienākas izmazgāt, kaut gan te ir modernizēta, plaša mazgātava... Slimnīcu apgādā ar zemas kvalitātes injekcijas adatām un termometriem. Te ārstējas slimnieki, kam ar kodīgām vielām izdedzināts barības vads. Trūkst aparātu. Nedaudzie aparāti, kas vēl saglabājušies, ir salīpināti, sabojāti, tomēr baze jaunus nepiegādā... Slimnīcā trūkst telpu. Bet pašas slimnīcas teritorijas centrā top vairāku stāvu ēka. To ceļ pāri par desmit gadu. Vai var būt vēl lielāka nejēdzība par to, ka vēl nepabeigtu ēku jau sāk no gala remontēt?... Nevērīgu darbinieku un iestāžu vadītāju bezatbildības dēļ rodas iemesli, kas sarūgtina slimniekus, apgrūtina ārstēšanu.^{1075/}

Spēja šādas negatīvas parādības kritiski novērtēt šīnī gadījumā liecina padomju ārstiem un preseī par labu, tomēr līdz ar to atsedzas pašas padomju ārstniecības sistēmas neapskaužamais stāvoklis. Ja tas daudzās slimnīcās tāds bija režīma divpadsmitajā gadā, tad vēlāko gadu līdzīgi konstatējumi, ko devuši aculiecinieki, to vēl vairāk apstiprinājuši.^{1076/}

Vislielākās grūtības slimniekiem rodas medikamentu iegādē. Medikamentu trūkst ne vien aptiekās, bet arī slimnīcās.^{1077/} Latvijas galvenā aptieku pārvalde 1962. gadā pieprasīja 1.312

^{1075/} *Cīņa*, 1956. g. 22. maija nr. Citēts pēc *Ok. Ljas*, 1956. g. 25. nr., 9. lp.

^{1076/} *Atbraucēji no Kuldīgas 1959. gadā liecināja, ka Kuldīgas slimnīcā slimniekiem izdodas iekļūt, dodot slimnīcas personālam kukuļus. Sk. LSK arhīvs, nr. 0289/59.*

^{1077/} *LSK arch.*, liec. nr. 0399/65.

dažāda veida medikamentus, bet saņēma tikai nedaudz vairāk par 800.^{1078/}

Ārstiem katru mēnesi paziņo, kādi medikamenti ir aptiekās,^{1079/} un tikai tos drīkst parakstīt.^{1080/} Bez tam pie Galvenās aptieku pārvaldes darbojas izziņu birojs. Medikamentu iesūtīšanu no rietumzemēm 1961. gadā noliedza. Tos mēģina ražot pašā Padomju Savienībā un satelītu zemēs. Padomju Latviju pie tam uzskata par vienu no nozīmīgākajām farmaceutisko preparātu ražotājām Pad. Savienībā. Kamēr dažu šo medikamentu vērtība attaisnojusies, tikmēr citu iedarbīgums izrādījies īss, maznozīmīgs.

Partijas funkcionāriem Rīgā ir sava poliklinika, kas turpretim ar visu labi apgādāta.^{1081/}

Tā ka ārstniecības apstākļi visnotaļ nespēja apmierināt, tad padomju iestādes sākot ar 1955. g. sāka veltīt pūles to uzlabošanai. Tas atspoguļojas šinī tabulā:

	1940	1950	1955	1958	1959	1960	1961
Ārstu skaits (bez zobārstiem un kaŗa ārstiem tūkstošos)	2,1	2,8	4,1	4,9	5,1	5,4	5,7
Ārstu skaits uz iedzīvotāju	11	15	20	23	24	25	26
Iedzīvotāju skaits uz vienu ārstu	918	687	495	429	413	394	379
Slimnīcu skaits	89	125	279	269	274	269	262

^{1078/} *Ekonomiķeskaja gazeta*, 1962. t. 13. okt. nr. Citēts pēc *Ok. Lja*, 89. nr.

^{1079/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0219/57.

^{1080/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0219/57.

^{1081/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0220/57.

	1940	1950	1955	1958	1959	1960	1961
Ambulatorisko un poliklīnisko ārstniecības iestāžu skaits	141	402	463	509	522	524	521
Slimnieku gultu skaits	12,0	14,0	18,8	21,0	22,2	23,0	23,9
Slimnieku gultu skaits uz 10.000 iedzīvotāju	63	72	93	101	105	107	110

Šī tabula ņemta no Latvijas PSR Ministru Padomes Centrālās Statistiskās pārvaldes oficiāla izdevuma.^{1082/}

Septiņgades laikā turpināja celt jaunas slimnīcas. Nepieciešamība pēc tām radās ar pastiprinātu krievu iedzīvotāju ieplūdumu Latvijā. Laikā no 1959.-1963. gadam izdevās uzcelt slimnīcas ar 2.400 gultām.^{1083/} Blakus vispārīgajām ārstniecības iestādēm izveidoja vēl īpašas ārstniecības iestādes rūpnīcu un sovchozu strādniekiem. Tās domātas galvenokārt slodzes mazināšanai valsts slimnīcās un veselības aizsardzības uzdevumiem. Turpinot Latvijas Sarkanā krusta nosprausto darbības kursu valsts neatkarības laikā, pievērsis sevišķu uzmanību profilaksei.

Ārkārtīgi plašs kļuvis sanatoriju un atpūtas namu tīkls. 1961. gadā to skaits jau bija sasniedzis 6.700.^{1084/} Vajadzība pēc tik prāva sanatoriju un atpūtas namu skaita radās tādēļ,

^{1082/} *Sk. Latvijas PSR Tautas saimniecības attīstība, 1962. g. izd., 323. Šie dati nesaskan ar prof. Dr. A. Kirchenšteina publicētajiem datiem LPSR Zinātņu akad. Vēstīs, 1957. g. 10. (123.) nr., 141. lp. Ārstu skaitu 1940. g. pēdējais uzrāda ar 2502. Nesaskaņas statistikā ir arī par nākamajiem gadiem.*

^{1083/} *Pad. Latvijas Komunisti, 1964. g. 6. nr., 7. lp. Sal. ar Veselības aizsardzības ministra Vilhelma Kaņepa interviju Cīņā, 1964. g. 11. jūl. 163. nr.*

^{1084/} *Latvijas PSR tautas saimn. attīstība, 1962. g., 330. lp.*

ka ar 1949. gadu bija izpostītas viensētas, kas līdz tam bija galvenās atpūtas devējas pilsētniekiem. Gandrīz visiem pilsētu ierēdņiem un strādniekiem Latvijas neatkarības laikā bija sakari ar laukiem, kur tie izmantoja vasaras atpūtu, piepalīdzdami saviem radiem lauku darbos. Bez tam forsētā zemes industriālizācija un milzīga skaita krievu vasarnieku un citu atpūtas meklētāju pieplūdums Jūrmalā un Latvijas kūrvietaš savukārt radījis vajadzību pēc īpašām sanatorijām un atpūtas mītnēm. Rīgas Jūrmalā 1959. gadā darbojās 46 sanatorijas un atpūtas mītnes, kuŗas gada laikā uzņēma 150.000 personu.^{1085/} Uzņemamo personu kapacitāte gan liek domāt, ka uzturēšanās laiku šinīs sanatorijās un atpūtas mītnēs padomju iestādes un arodbiedrības nolikuŗas visai īsu. Skaitlis 150.000, ar kuŗu operē Padomju vēstniecības Informācijas izdevums Bonnā, apŗaubāms. Piecus gadus vēlāk LKP oficiozs *Ciŗna*, kad sanatoriju skaits Latvijas PSR bija kļuvis lielāks, 1964. g. 26. apr. 100. nr. norādīja, ka vienā vasaras mēnesī republikas sanatorijās vienlaikus ārstējas 5.975 cilvēki, bet ziemas mēneŗos tikai 4.210. Pazīstamā Ņemeru kūrvieta, kas tagad pakļauta Rīgas Jūrmalas pašvaldībai, kalpo mazāk atpūtas meklētājiem nekā slimnieku ārstēšanai. Bez reimatiķiem ar 1963. g. tanī sākta iekŗejo organu slimnieku un hipertoniķu ārstēšana.^{1086/}

Sanatorijām un atpūtas mītnēm izmanto ēkas, kas celtas valsts neatkarības laikā. Arī to iekārta piepaturēta vai ņemta no nacionālizētiem īpaŗumiem. Tikai pēdējos gados celtas jaunas sanatorijas un atpūtas mītnes. Daŗas no padomju atpūtas mītnēm atrodas gauŗam nolaistā stāvoklī. Vēl 1958. gadā padomju prese un radio konstatēja, ka pat pionieŗu noŗmetnei Vaivaros, Rīgas Jūrmalā, nav ūdens sūkŗa.^{1087/}

Padomju statistikas īpatnību dēļ grūti pārbaudāms ir Latvijas PSR veselības aizsardzības ministrijas apgalvojums, ka, salīdzinot ar 1940. gadu, Padomju Latvijā iedzīvotāju mirstība samazinājusies divi reizes, bērnu mirstība vairāk nekā

^{1085/} *Die Sowjetunion heute, Ņurnāls, nr. 25, 1959. g. 1. sept., sk. rakstu »Der Rigaer Strand – die Perle des Baltikums«, 16. lp.*

^{1086/} *Ciŗna, 1963. g. 3. nov. 261. nr.*

^{1087/} *Citēts pēc »Okupētās Latvijas« 1958. g. 53. nr., 73. lp.*

trīs reizes un vidējais iedzīvotāju mūža ilgums sasniedzis 70 gadu. Šo panākumu ministrs Vilhelms Kaņeps izskaidro kā komunistiskās partijas veikumu, kas sasniegts ar »brālīgo padomju republiku palīdzību«. ^{1088/}

Veselības aizsardzībai uz katru iedzīvotāju Latvijas PSR 1960. g. izdeva 23 rubļus. ^{1089/}

Kā sevišķs sasniegums atkārtoti minēts lielais ārstu un medicīnisko darbinieku skaits Padomju Latvijā.

1964. g. vasarā republikā darbojās 6251 ārsts un gandrīz 18.000 vidējo medicīnas darbinieku. ^{1090/} Minētajā ārstu skaitā neietelp zobārsti, kuņu skaits 1961. gadā uzrādīts ar 231. ^{1091/}

Ja 1962. g. sākumā bija viens ārsts uz katriem 400 iedzīvotājiem, tad 1964. g. vidū viens ārsts caurmērā apkalpoja 355 cilvēkus. Šāds neapšaubami prāvs ārstu skaits republikā ļāva jau 1962. gadā toreizējam Veselības aizsardzības ministram V. Ozoliņam konstatēt: »Patlaban Latvijas PSR ārstu skaita ziņā ieņem vienu no pirmajām vietām pārējo savienoto republiku vidū un visā pasaulē«. ^{1091a/} Par spīti tam, piemēram, Vecpiebalgā un citur trūka kā ārstu, tā feldšeru. Padomju ārstu kvalifikāciju šeit īpaši neapskatīsim.

Vismaz *medicīnisko māsu* izglītība ir nepietiekama. Kaut gan māsu skolām, līdzīgi kā valsts neatkarības laikā, ir trīs-gadīgs mācību kurss, tad padomju režīma laikā pie iestāšanās māsu skolā tomēr vairs neprasa vidusskolas izglītību, bet apmierinājas ar 7 klašu izglītību. Palīgmāsas sagatavo pat sešos mēnešos. ^{1092/} Māsu skolas darbojas Rīgā, Jelgavā, Valkā un Cēsīs.

---

^{1088/} *Cīņa*, 1964. g. 17. jūl. 168. nr.

^{1089/} *Pad. Ljas Kom.* 1962. g. 1. nr., 20. lp. *Šinī ziņojumā vēl teikts, ka katra slimnieka uzturēšana slimnīcā valstij izmaksāja nepilnus 5 rubļus diennaktī.*

^{1090/} *Pusgadu iepriekš LPSR veselības aizs. ministrija uzrādīja 6061 ārstu un 17.217 medicīnas darbiniekus.*

^{1091/} *Ljas PSR tautas saimniecības attīstība*, 1962. g., 326. lp.

^{1091a/} *Pēc PSRS AP IV sesijas materiāliem, – sk. Cīņa*, 1964. g. 16. jūl. 167. nr. un 29. jūl. 178. nr. *Sal. Pad. Ljas Skola*, 1962. g. 2. nr., 88 lp. un *Cīņa*, 1963. g. 5. dec. 286. nr.

^{1092/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0220/57. *Sal. Cīņa*, 1957. g. 13. jūl. nr.

Feldšeru un vecmāšu arodnieciskai sagatavošanai nodibinātas t. s. medicīnas skolas. Šinīs skolās audzēkņus uzņem ar 14 gadu vecumu. Ar 17 gadu vecumu var jau iegūt feldšera diplomu.^{1093/} Tie sniedz palīdzību arī grūtniecēm dzemdību gadījumos.^{1094/}

Padomju prese vēl 1964. gadā atklāj, ka dažādu nekārtību gadījumos grūtniecēm nav laikā sniegta palīdzība. Trūkst auto ārstu un feldšeru izbraucieniem, kas sevišķi apdraud lauku iedzīvotājus.^{1095/}

Mazāk svarīgos ārstniecības un veselības kopšanas gadījumos palīdzību uz vietām sniedz poliklinikas un ambulances, kādu 1961. gadā bija 521.^{1096/}

Plašu Sarkanā krusta biedrību pirmorganizāciju skaitu uzrāda »*Latvijas PSR Sarkanā krusta un Sarkanā Pusmēneša*« organizācija, kas ir līdzīgas Padomju Savienības organizācijas vietējs nozarojums.

Šai organizācijai piekrīt uzdevums izveidot darba vietās un skolās sanitārus ierīkojumus, kādam nolūkam sagatavo t. s. sanitāros aktīvus. Bez sanitārās izglītības veicināšanas Padomju Sarkanā krusta biedrības atbalsta profilakses pasākumus, sniedz cietušajiem un saslimušajiem pirmo palīdzību, kontrolē sanitāro stāvokli darba vietās, tirdzniecībā, kā arī rūpējas par darba un sadzīves apstākļiem.^{1097/} Īpaši izceļas bezmaksas asins došana. Latvijas Telegrafa aģentūra 1963. g. sākumā ziņoja, ka trijos iepriekšējos gados vairāk nekā 15.000 strādnieku un kolchoznieku nodevuši ārstniecības vajadzībām savas asinis bez maksas.

1964. g. vidū Padomju Latvijas Sarkanajam krustam bija pusmiljons biedru.^{1098/} Liela to daļa ir skolnieki.

Šīs organizācijas priekšgalā sākumā atradās *Maksimilians Polis*, LKP biedrs kopš 1904. gada (tā tad savas politiskās dar-

^{1093/} *Cīņa*, 1957. g. 13. jūl. nr.

^{1094/} turpat.

^{1095/} *Cīņa*, 1961. g. 25. maija nr., lasītāju vēstules un ziņojumi vēlāko gadagājumu nr. *Sal. Sovetskaja Latvija*, 1961. g. 25. jūl. nr.

^{1096/} *Ljas PSR tautas saimniecības attīstība*, 1962. g., 323. lp.

^{1097/} *Cīņa*, 1964. g. 11. jūl. 163. nr.

^{1098/} *Cīņa*, 1964. g. 11. jūl. 163. nr.

bības sākumā tas bijis sociāldemokrats). Pēc viņa nāves 1954. g. 17. augustā par šī Sarkanā krusta centrālās komitejas priekšsēdi izraudzīja *Tamāru Bušu*. No 1963. g. 17. janvāra Rīgā notikušā Sarkanā krusta biedrības 5. republikāniskā kongresa redzams, ka šīs biedrības vadībā iekļauti visi redzamākie LKP funkcionāri.

Līdzīgi neatkarības laiku Jaunatnes Sarkanā krusta apvienībai, darbojas Skolu Sarkanā Krusta sekcija, kuŗu savukārt vada redzami padomju funkcionāri. Kā konstatē *«Cīņa»*, tad 86% skolu audzēkņu ir Sarkanā krusta biedri. Partija arī no tiem prasa bezmaksas asiņu nodošanu ārstniecības iestādēm. Bez tam atsevišķo skolu Sarkanā krusta komisijas gādā par tīrību un kārtību skolā, kontrolē klaŗu sanitāro darbu, sniedz pirmo medicīnisko palīdzību. Skolās ierīkoti t. s. Sarkanā krusta stūrīŗi, kuŗos atrodas medicīniska literātūra, piemēroti plakāti, pirmajai palīdzībai noderīgi medikamenti. Daŗu skolu Sarkanā krusta biedri izdod sanitāro biļetēnu. T. s. sanitārie trijnieki uzmana tīrību un kārtību skolā, par ko izdara ierakstus īpaŗās burtnīcās. Rīko arī sacensības.^{1099/}

---

^{1099/} *LTA ziņojums. Sk. Cīņa, 1963. g. 18. janv. 15. nr. Sal. Pad. Ljas Skola, 1962. g. 10. nr., 59. lp. – Ljas PSR tautas saimniecības attīstība, 1962. g., 331. lp.*

SOCIĀLĀ NODROŠINĀŠANA UN PENSIJAS

Bez Likuma par valsts pensijām^{1100/} un Likuma par pensijām un pabalstiem kolchozu biedriem^{1101/} u. c. speciālajiem sociālās nodrošināšanas noteikumiem, tiesību uz materiālu nodrošinājumu paredz jau Padomju Latvijas konstitūcijas 92. pants un PSKP 22. kongresā pieņemtā programma.

Minētais konstitūcijas pants šo pamattiesību izsaka šādi: »Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesība uz materiālu nodrošinājumu vecumā, kā arī slimības un darba spējas zaudējuma gadījumos. Šo tiesību nodrošina, plaši izveidojot strādnieku un kalpotāju sociālo apdrošināšanu uz valsts rēķina, bezmaksas ārstniecisko palīdzību darba ļaudīm, nododot darbaļaužu lietošanā plašu kūrvietu tīklu«.

Kā redzams no šī panta, tad plašo kolchoza zemnieku masu obligāta nodrošināšana te nebija paredzēta.^{1102/}

Sociālās nodrošināšanas un pensiju lietu kārtošanai darbojas īpaša Latvijas PSR Sociālās nodrošināšanas ministrija.

Dekretu par Padomju Savienības sociālās apdrošināšanas sistēmas iekārtošanu Latvijas PSR APP pieņēma 1940. g. 28. novembrī, un to attiecināja uz strādniekiem un kalpotājiem. Šis dekrets bija spēkā jau ar 1940. g. 10. novembri. Arī Pad.

^{1100/} Šis likums ir spēkā visā Padomju Savienībā un to pieņēma 1956. g. 14. jūlijā.

^{1101/} Arī šis likums ir koprepublikānisks. To pieņēma PSRS AP 1964. g. jūlijā un tas stājās spēkā 1965. g. 1. janvārī.

^{1102/} Pēc Valdības Vēstneša 1940. g. 27. augusta teksta iespiduma. Sk. 194. nr. Padomju juristi G. Kļava, E. Ūdris un A. Tille savos komentāros par Latvijas PSR konstitūciju (LVI, Rīgā 1956. g.) apzīmē šo pantu kā 91. p. – Pēc tautas skaitīšanas datiem 1959. g. 15. janvārī Pad. Latvijā bija nodarbināti 26,1 % kolchozu zemnieku.

Savienības 1956. gada 14. jūlija Likums par valsts pensijām atrada pielietojumu Latvijā. Pēc šī likuma strādniekiem un kalpotājiem paredzētas:

a) *Vecuma pensijas*, ja sievietes nostrādājušas 20 gadus un sasniegušas 55. mūža gadu, un ja vīrieši nostrādājuši 25 gadus un sasnieguši 60 gadu vecumu. Smaga darba strādnieki (piem. ķīmiskajos uzņēmumos un ceļos nodarbinātie) iegūst tiesības saņemt pensiju jau agrāk: sievietes 45 un vīrieši 50 gadu vecumā. Atvieglojumi paredzēti arī daža veida māksliniekiem, skolotājiem, ārstiem, civilās gaisa flotes lidotājiem un dažu citu profesiju darbiniekiem,^{1103/} kā arī mātēm, kas izaudzinājušas piecus un vairāk bērnus. Pēdējās var saņemt pensiju 50 gadu vecumā un ar 15 gadu darba stāžu.

b) *Invaliditātes pensijas* – I, II un III grupas invalidiem. I invaliditātes grupu piešķir personām, kas pilnīgi zaudējušas darba spējas un kam vajadzīgs kopējs. Dažiem I grupas invalidiem paredzēta arī nodarbināšana piemērotās darba vietās, izsniedzot īpašus palīglīdzekļus vai izsniedzot darbu uz mājām. II invaliditātes grupu piešķir personām, kas pilnīgi vai uz laiku zaudējušas darba spējas sakarā ar smagiem funkcionāliem veselības traucējumiem, bet kam tomēr kopējs nav nepieciešams. Arī tiem paredzēta nodarbināšana ar piemērotu darba režīmu. III invaliditātes grupu piešķir personām, kas ievērojami zaudējušas darba spējas sakarā ar chronisku slimību vai ķermeņa defektiem. Šo invaliditātes grupu piešķir cilvēkiem, kuŗu veselības stāvoklis spiež tos pārcelt citā darbā vai arodā, atvieglojot darba nosacījumus.

c) *Pensijas apgādnieka zaudējuma gadījumā* – darba nespējīgiem ģimenes locekļiem, kas bijuši mirušā strādnieka vai kalpotāja apgādībā. Šādu pensiju var saņemt arī bezvēsts pazudušā strādnieka vai kalpotāja ģimenes piederīgie. Ģimenes locekļus uzskata par bijušiem mirušā vai bezvēsts promesošā apgādībā tad, ja viņa sniegtā materiālā palīdzība bijusi to pastāvīgais un galvenais eksistences avots.^{1104/}

^{1103/} *Sal. ar Sociālās nodrošināšanas ministres Valentīnas Pibeles interviju, kas iespiesta Dzimtenes Balss 1963. g. febr. 17. (715.) nr.*

^{1104/} *Pie punkta a, b un c sk. L. Birziņa, Pensijas strādniekiem un kalpotājiem, 6, 44–45. un 61. lp.*

Līdzīgi rietumzemju sociālās nodrošināšanas sistēmai, arī padomju sistēma ievēro starpību starp *apdrošināšanu* (Versicherung) un *sociālu nodrošināšanu* (Versorgung). Tikko minētās pensijas pieder sociālajai apdrošināšanai un tā attiecas uz visiem Padomju Savienības strādniekiem un kalpotājiem, – kā tiem, kas atrodas pastāvīgā darbā, tā arī pagaidu un sezonas strādniekiem un kalpotājiem.^{1105/}

Sociālās apdrošināšanas pazīmes redzamas vēl līdzekļu uzkrāšanas veidā, ko sastāda attiecīgie fondi. Valsts sociālās apdrošināšanas budžets sastādās no procentuālām iemaksām, ko uzņēmumi un iestādes kārtēji maksā no darba algas fonda. Pretēji vispār pieņemtajiem principiem par apdrošināšanu, no darbinieku algām šinī gadījumā neizdara atvilkumus. Tādēļ arī te varētu būt runa jau par nodrošināšanu.

Apdrošināšana no nodrošināšanas padomju iekārtā atšķiras tikai ar līdzekļu uzkrāšanas un sadales veidu. Padomju sociālās nodrošināšanas izmaksas izdara no valsts budžeta līdzekļiem. Tā ka padomju sociālā nodrošināšana paredz bez pensijām vēl citus palīdzības veidus, tad tā ir arī plašāka par apdrošināšanas sistēmu. Faktiski gan arī sociālās nodrošināšanas kārtību paredz dažu sava veida pensiju izmaksu. Tādas ir personālas pensijas, ko saņem lielā skaitā komunistu partijas un organizāciju pensionētie darbinieki, kā arī pensijas zinātniekiem u. c.

Sociālā nodrošināšana aptver arī tādus palīdzības veidus, kā rēgulārus un vienreizējus pabalstus pilsoņiem, viņu ieviešanu un uzturēšanu padomju pansionātos, protēžu izgatavošanu, iekārtošanu darbā, viegla darba spējīgo invalidu apmācīšanu jaunos arodos u. c.^{1106/}

Kā iepriekš norādīts, Latvijas PSR nav savs pensiju likums, bet pensijas piekritīgām personām Pad. Latvijā piešķir un izmaksā pēc vienotās padomju sistēmas. Pensijas visā Pad. Savienībā piešķir pēc Likuma par valsts pensijām un saskaņā ar to izdoto Nolikumu par valsts pensiju piešķiršanas un izmak-

^{1105/} Swerew, A. G.: *Soziale Leistungen des Sowjetstaates*, 8. lp.

^{1106/} Birziņa, L.: *Pensijas strādņ. un kalpotājiem*, 7. lp.

sas kārtību, kas apstiprināts ar PSPS Ministru Padomes 1956. g. 4. augusta lēmumu nr. 1044.^{1107/}

Vēlākajos gados izdoti papildinājumi un norādījumi padomju pensiju noteikumos, kuņiem savukārt ir likumdošanas aktu nozīme. Dažus šādus aktus, kas nosaka apstākļus Pad. Latvijā, izdevusi arī Latvijas PSR Ministru padome. To nozīme tomēr tik niecīga, ka Padomju Latvijas juristi, kas plašāk komentējuši padomju sociālās nodrošināšanas sistēmu,^{1108/} to saturu nemaz nepiemin.

Pensijas aprēķina no darbinieku faktiskās izpeļņas, nepārsniedzot pensiju maksimālos apmērus. Maksimālā pensija 1959. gadā nedrīkstēja pārsniegt 120 (pēc vecās valūtas 1200) rubļu mēnesī, bet zemākās rentes robeža bija nolikta ar 30 rubļiem. Tikai dažos privilēģētos gadījumos paredzēja arī augstākas pensijas.^{1109/} Pensijām paredzētas piemaksas. Vecuma pensija sasniedz no 50 līdz 100% no izpeļņas. Kaut arī nomināli paredzēti šādi pensiju apmēri, tad ikdienā padomju pilsoņiem tomēr jāuzdužas dažādiem ierobežojumiem, kas dažādu arodu pārstāvjus vispār izslēdz no pensiju saņemšanas iespējām, vai arī tiem nepieskaita nokalpotos darba gadus. Pensijas, piemēram, nesaņem ne mācītāji, nedz algotie baznīcu darbinieki, kā rakstveži, tulki u. c.^{1110/} Likumā paredzēto darba stāžu nespēj uzrādīt kādreizējie amatnieki, kas bijuši darbnīcu īpašnieki un nodarbinājuši savā darbnīcā zeļļus vai mācekļus. Kaut arī ne katrs no tiem tiešām atradies atkarīgā darba attiecībā (līdz ar ko formāli nav izpildīta viena no sociālās apdrošināšanas prasībām), tad fakts, ka tiem piespiedu kolektīvizācijas ceļā atņemta darbnīca ar darba rīkiem, pārvēr-

^{1107/} *Bez oficiālajiem krievu izdevumiem, Likums par valsts pensijām un Nolikums par valsts pensiju piešķiršanas un izmaksas kārtību ievietoti »Pensiju likumdošanas pamata dokumentu krājumā«, Rīgā, 1958.*

^{1108/} *Sal. Birziņa, L., juridisko zinātņu kand. sarakstīto 80. lp. biezo rokas grāmatu »Pensijas strādniekiem un kalpotājiem, Rīgā 1964.*

^{1109/} *Swerew. A. G., Soziale Leistungen des Sowjetstaates, 11-12. lp. Sal. Birziņa, Pensijas strādniekiem, 11. lp.*

^{1110/} *Pie Svētavota, žurnāls, 1963. g. 4. nr., 18. lp. Sal. Acta Baltica I, 112. lp.*

šot tos padomju iekārtas laikā par arteļu strādniekiem,^{1111/} katrā ziņā prasīja kāda piemērota izkārtojuma atrašanu, kā tas vēlākajos gados notika ar tiem bij. lauksaimniekiem, kas noteiktajā laikā iestājās kolchozā un kļuva par kolchozu zemniekiem.^{1112/}

Līdz 1965. g. 1. janvārim kolchozā zemnieki vecuma un darba nespējas gadījumā atradās neapskaužamā stāvoklī. Kolektīvizācijas ceļā bija izputināta lauku ļaužu materiālā eksistence, kas būtu nodrošinājusi arī vecuma dienas, bet vairāk nekā divdesmit gados padomju iekārta nespēja okupētajā Latvijā izkārtot vecuma nodrošināšanas jautājumu šīm plašajām darbaļaužu masām. Apstākļi tādēļ kļuva nepanesami un spieda meklēt kādu pagaidu atrisinājumu. Cēsu, Talsu, Dobeles un Krāslavas rajoni savā iniciatīvā tādēļ jau vairākus gadus pirms minētā 1965. g. likuma sāka izstrādāt t. s. »kolchoznieku pensionēšanas paraugnolikumus« savu rajonu kolchoziem. Atsevišķi kolchozi, pamatojoties uz šiem »paraugnolikumiem«, pārstrādāja tos atbilstoši savām vajadzībām un iespējām.^{1113/} Tā sāka izveidoties vietēja pašpalīdzība, raksturīga situācijām, kas novedušas ļaudis pie katastrofas. Ka jautājums bija kļuvis vislielākā mērā aktuāls daudzo darba nespējīgo kolchoznieku dēļ, to atzina arī komunistu funkcionāri.^{1114/} Tā, jau pirms 1965. g., Pad. Latvijā radās kolchoznieku savstarpējās palīdzības kases. Tanīs kolchozos, kur šādu palīdzības kasu nebija, lietas vissmagākajos gadījumos izlēma kolchozu valdes.^{1115/}

^{1111/} LSK arhīvs, liecība nr. 0237/58 un nr. 0386/56.

^{1112/} No aculiecinieku liecībām redzams, ka daži vecie ļaudis, kuŗu saimnieciskā eksistence padomju kolektīvizācijas akcijās bija izpostīta, izdarīja pašnāvības. Sk. LSK arhīvs, liec. nr. 0188-a/57.

^{1113/} Kolhoznieka kalendārs 1962, LVI Rīgā, 1961. Sk. 217. lp. Atsevišķo rajonu pašdarbība kolhoznieku nodrošināšanā pamudināja Latvijas PSR Sociālās nodrošināšanas ministriju un Lauksaimniecības produktu ražošanas un sagādes ministriju 1963. gadā izstrādāt apvienotu »paraugnolikumu par kolhoznieku nodrošināšanu ar pensijām«. Sk. Pad. Ljas Kom. 1964. g. 4. nr., 28. lp.

^{1114/} Grīnberga, A., Kolhoznieka kalendārs 1962, 217. lp.

^{1115/} turpat.

Kolchozi paši uzkrāja t. s. sabiedriskos līdzekļus, no kuriem visnepieciešamākajos gadījumos izmaksāja pensijas (faktiski: pabalstus) vecuma, invaliditātes un apgādnieka zaudēšanas gadījumā. Kolchozu skaits 1964. g. sākumā bija 875, bez tam darbojās vēl 160 sovchozu. 1964. gadā bija nodibināti 223 kolchoznieku pensiju fondi, kas mēģināja sociālās nodrošināšanas vajadzībām atlicināt līdzekļus. To iespēja tikai spēcīgākie kolchozi, kādu bija apm. 22,5⁰/₀,¹¹¹⁶/ kamēr viss vairums Pad. Latvijas kolchozu atstāja savus vecos un darba nespējīgos biedrus bezizejas stāvoklī. Jo trūcīgāks bija kolchozs, jo stāvoklis kļuva neapskaužamāks. Par spīti deklarācijām, kas sola vecuma atpūtu sievietei jau ar 50-55 gadiem un vīriešiem ar 60 gadiem, darbaļaužu masām kolchozos lika tādēļ strādāt līdz 80 gadu vecumam un pāri par to. Kas to nespēja, tos izslēdza no kolchoza kā nederīgus. Vēl 1964. gadā padomju presē parādījās ziņojums par kāda 83 gadus veca latviešu kolchoznieka automatisku »izstāšanos no lauksaimniecības arteļa«, jo tas nav spējis izstrādāt paredzētās izstrādes dienas.¹¹¹⁷

Tie kolchozi, kas nespēja savus vecos un darba nespējīgos biedrus nodrošināt, – un tie bija nospiedošā vairākumā, – meklēja izeju no kļūmīgā stāvokļa, piešķirot vai atstājot tālākā lietošanā t. s. piemājas zemi. Faktiski šī piemājas zeme bija visu kolchoznieku eksistences īstais nodrošinājums. Tos, kas bija pilnīgi nevarīgi, ievietoja invalidu namos. Arī tie kolchoznieki, kam pašpalīdzības kase piešķīra pensiju resp. pabalstu, nespēja no tā dzīvot, jo pabalsta apmērs svārstījās starp 5 un 25 rbl.,¹¹¹⁸/ par ko nebija iespējams nopirkt pat kurpju pāri, jo tāds maksā no 30-40 rbl.

¹¹¹⁶/ *Sk. Sociālās nodrošināšanas ministres V. Piheles rakstu Pad. Ljas Kom. 1964. g. 4. nr., 27. lpp.*

¹¹¹⁷/ *Kolchoznieku Broču no arteļa izslēdza kā »automatiski izstājušos«, jo viņš ilgu laiku nebija piedalījies kolchoza ražošanā. Pārbaudot apstākļus, izrādījās, ka Bročam jau 83 gadi. Sk. Pad. Ljas Kom., 1964. g. 6. nr. 29. lapp.*

¹¹¹⁸/ *Cīņa, 1964. g. 26. jūl. 176. nr. ziņo, ka Cēsu ražošanas pārvaldes Kirova kolchoza pensijas 5 līdz 25 rubļus mēnesī saņem 110 kolchoznieki. E. Veidenbauma kolchozā, kas atrodas jau minētam kolchozam kaimiņos, pensiju*

»Cīņa« 1964. g. otrā pusē konstatēja, ka »republikas kolchoziem pagaidām vēl nepietiek līdzekļu, lai realizētu plašu pensiju nodrošināšanas programmu«. ^{1119/}

Labāks stāvoklis bija zvejnieku kolchozu biedriem, kas vecuma vai darba invaliditātes dēļ nespēja strādāt. Arī zvejnieku kolchozi izvēlējās pašpalīdzības ceļu, dibinādami paši savstarpējas palīdzības kases. Katrs biedrs, maksādams mēnesī 1⁰/₀ līdz 4⁰/₀ no savas darba algas, ļāva uzkrāt nepieciešamos līdzekļus efektīvākai palīdzībai. Šim prāvām iemaksām kolchozs savukārt atskaitīja līdz 0,5⁰/₀ no kopējiem ieņēmumiem. ^{1120/} Zīmīgs ir šis līdzekļu uzkrāšanas veids. Padomju literatūrā, kas apskata padomju sociālās nodrošināšanas un pensiju jautājumu, arvienu uzsvērts, ka padomju valstī tikai valsts pati ir tā, kas sedz visus sociālās nodrošināšanas izdevumus, un ka atšķirībā no kapitālistiskajām zemēm, tā neizdara nekādus atvilkumus no strādnieku algām. ^{1121/} Kaut arī tas attiecas uz strādniekiem un kalpotājiem fabrikās un padomju iestādēs, tad tomēr ir prāvi darbaļaužu kontingenti, kā tas ir ar zvejniekiem, kas smagā, ar pastiprinātu risku savienotā darbā spiesti ar savām iemaksām paši sevi nodrošināt darba nespējas gadījumā. Un tikai šādā ceļā panākts, ka zvejnieku kolchozu biedri, atšķirībā no lauksaimniecības kolchoziem, spēj izmaksāt pensijas 25-80 rubļu apmērā (caurmērā tomēr 40 rubļu). ^{1122/}

Grūtības sagādā pensiju likumā paredzētā darba stāža izkalpošana. Režīma maiņa un padomju likumu noteikumi ne visiem darba ļaudīm sagādā iespēju pierādīt 20 (sievietēm) vai 25 (vīriešiem) nokalpotus darba gadus. Tā ka prasa do-

---

apmērs sasniedza 20 rubļu mēnesī. Ministre Pihele, pārzinādama apstākļus citos kolchozos, izceļ šos Cēsu rajona kolchozus kā priekšzīmīgākos, uzsverot, ka tie »kolchoznieku nodrošināšanu ar pensijām labi noorganizējuši«, sk. Pad. Latvijas Komunisti 1964. g. 4. nr., 27. lp.

^{1119/} Cīņa, 1964. g. 16. jūl. 167. nr.

^{1120/} Pad. Ljas Kom., 1963. g. 9. nr., 37. lp.

^{1121/} Swerew, *Soziale Leistungen des Sowjetstaates*, 9. lp. Sal. Hans Niedermeier – »Die Sozialversicherung in der Sowjetunion«. *Osteuropa*, Heft 2/3, 1963. 137. lp.

^{1122/} Pad. Ljas Kom., 1963. g. 9. nr., 36. lp.

kumentārus pierādījumus, lieciniekus noraidot, tad grūtības kādreiz ir tīri formālas dabas.^{1123/}

Padomju iekārtai raksturīga ir arī pensionāru nodarbināšana. Invaliditātes gadījumā tā būtu saprotama un to varētu uzskatīt par darba terāpiju, bet vecu ļaužu piespiedu nodarbināšana sadurās ar sociālās nodrošināšanas jēgu.^{1124/} Vēl vairāk pārsteidz pensijas apmēra samazināšana, ja pensionārs iegūst papildus ienākumus no savas piemājas zemes.^{1125/}

Kolidz padomju presē parādījās ziņojumi par sagaidāmo kolchoznieku apdrošināšanu plašākā apjomā, tā gandrīz katrs šāds ziņojums bija savienots ar norādījumu, ka pensionāriem šis vecuma pensijas būs jākompensē ar centīgu darbu.^{1126/}

No Sociālās nodrošināšanas ministrijas datiem redzams, ka 1964. g. 1. janvārī bija panākta 50.337 darba invalidu un vecuma pensionāru nodarbināšana. Latvijas Tautas saimniecības padome ceļ un izveido uzņēmumus invalidu nodarbināšanai.

Tāds bija stāvoklis līdz 1964. gada beigām, kas aptvēra apmēram divdesmit gadu laiku. Ar 1965. gada 1. janvāri stājās spēkā *Likums par pensijām un pabalstiem kolchozu biedriem*. Šis likums rada radikālas pārmaiņas visā padomju sociālās apdrošināšanas sistēmā, jo paredz sava veida apdrošināšanu un pabalstu izmaksas kārtību kolchozniekiem vecuma un invaliditātes gadījumā, kā arī mirušā kolchoznieka ģimenes locekļiem. Sievietēm kolchozniecēm paredzēts arī pabalsts grūtniecības un dzemdību gadījumos.

---

^{1123/} *Piemēram, Z., kas bija 29 gadus kalps lauku saimniecībā Kurzemē, izdevās ar dokumentiem pierādīt tikai 9 nokalpotos gadus. Atlikušos 20 gadus tam padomju iestādes neatzina, kādēļ tas palika bez vecuma pensijas. Sk. LSK arhīvs, liec. nr. 0387/60.*

^{1124/} *Ciņas 1963. g. 21. aug. 197. nr. ziņots par pensionāriem J., Č. u. c., kam uzdots kopt nolaistu dārzu Daugavpilī. Ievākto ražu tiem lika nodot lokomotīvu remonta rūpnīcas pionieru nometnei. – Ciņas 1963. g. 27. aug. 202. nr. minēti citi pensionāri, kuņģus nodarbina kā aģitātorus, propagandistus, kontrolierus un bibliotēkarus.*

^{1125/} *Ciņa, 1963. g. 4. dec. 285. nr. (sk. Gertānes rakstu).*

^{1126/} *Ciņa, 1964. g. 17. jūl. 168. nr. u. c.*

Tiesības uz pensiju kolchozniecēm ir ar 60 gadu, bet kolchozniekiem ar 65 gadu vecumu, pie kam no pirmām prasa 20 un no pēdējiem 25 gadu darba stāžu. Sievietes, kas dzemdējušas piecus vai vairāk bērnus, izaudzinot tos līdz 8 gadu vecumam, var saņemt pensiju jau 55 gadu vecumā pat jau ar 15 nokalpotiem darba gadiem. Dažāda cita veida solītie atvieglojumi par darba stāžu vēl ir problēmatiski, jo ir kondicionāli.

Tā ka šo jauno pensiju pielietošana praksē vēl nav pārredzama, tad par to sīkākus paskaidrojumus nevaram dot. Latvijas sovjetizācijas 20 (vai – kā komunistu partija to apzīmē – 25) gadu laikā vispārēja kolchoznieku apdrošināšana vecuma un invaliditātes gadījumā nepastāvēja, un tādēļ tālākais laiks, kas sākās ar 1965. gada 1. janvāri, prasīs vēlākus apskatus.

Runājot par padomju sociālās palīdzības un aizgādības veidiem līdz 1964. gada beigām, vēl norādāms uz invalidu apgādāšanu ar protēzēm, nespējnieku novietošanu veco ļaužu patversmēs un uz daudzbērnu ģimeņu vai vientuļo māšu atbalstīšanu.

Rīgas protēžu un ortopēdiskā rūpnīca, kas ir viena no lielākajām Baltijas valstīs, 1964. g. sākumā izgatavoja 3.480 protēzes vai ortopēdiskus piederumus, 5.119 pārus ortopēdisko apavu, 849 bandāžas izstrādājumus, 213 veloratiņus u. c. priekšmetus. Tikai šo ražojumu kvalitāte bija zema.^{1127/}

7.000 invalidu un vecuma pensionāru 1964. g. sākumā bija novietoti 70 īpašās mītnēs, ko apzīmē par pansionātiem. 11 no tiem bija kolchozu un starpkolchozu pansionāti.^{1128/}

Sociālās nodrošināšanas ministrija 1963. g. aplēsa, ka viena pansionāra uzturēšana valstij izmaksā 50 rubļus mēnesī.^{1129/}

---

^{1127/} *Pad. Ljas Kom.* 1964. g. 4. nr. *Sk. ministres V. Piheles pārskatu* 29. lp.

^{1128/} *Cīņa*, 1964. g. 15. jūl. 166. un 16. jūl. 167. nr. – *Kā redzams no šiem ziņojumiem, tad Tukuma ražošanas pārvaldes starpkolchozu pansionātu uztur 5 kolchozi. Tā tad šo mītnu uzturēšanas rūpes nav uzņēmusies valsts, bet tās uzveltas saimnieciski noplicinātajiem kolchoziem pašiem.*

^{1129/} *Cīņa*, 1963. g. 26. sept. 228. nr.

Akliem un kurlmēmiem noorganizēja īpaši astoņus uzņēmumus, kuŗos 1964. g. strādāja 1.000 cilvēku. Kurlmēmos apmācīja arodskolās.^{1130/}

Paredzēti pabalsti daudzbērnu ģimenēm un vientuļajām mātēm. Daudzbērnu ģimenes sāk atbalstīt ar trešo bērnu, kuŗa piedzimšanas gadījumā izmaksā vienreizēju pabalstu. Sākot ar ceturto bērnu izmaksā ikmēneša pabalstu, kas ir mazs un kuŗu maksā tikai par bērnu vecumā no 2 līdz 5 gadiem^{1131/}.

Daudzbērnu un vientuļajām mātēm izsniegto ikmēneša pabalstu skaitu uzrāda Latvijas PSR Ministru padomes statistisko datu krājums »Latvijas tautas saimniecības attīstība«. Pārņemam šeit tabulu no 1962. g. izdevuma (skaitļi uzrādīti tūkstošos cilvēku):

	1958	1959	1960	1961
Daudzbērnu mātes, kas saņem pabalstus	12,7	10,0	10,2	9,2
tai skaitā:				
ar četriem bērniem	6,1	5,7	5,0	4,6
ar pieciem bērniem	3,0	2,9	2,4	2,2
ar sešiem bērniem	1,8	1,6	1,3	1,1
ar septiņiem un vairāk bērniem	1,8	1,8	1,5	1,3
Vientuļas mātes, kas saņem pabalstus	24,4	23,2	19,6	18,8
tai skaitā:				
ar vienu bērnu	19,9	19,9	17,2	16,6
ar diviem bērniem	3,3	2,5	1,9	1,8
ar trim un vairāk bērniem	1,2	0,8	0,5	0,4

^{1130/} Pad. Ljas Kom., 1964. g. 4. nr. Sk. V. Pibeles datus.

^{1131/} Niedermeier, H., Osteuropa, Heft 2/3, 1963, S. 138. Swe-revs apgalvo, ka daudzbērnu mātes saņem mēneša pabalstu jau par trešo bērnu, sk. Soziale Leistungen des Sow-jetstaates, ko izdevusi Padomju Krievijas vēstniecības preses nod., 11. lp. Turpretim Latvijas PSR Ministru pa-domes statistisko datu krājumā »Razvitije narodnovo chozjaistva Latvijskoi SSR« 1962. g izdevumā, 331. lp. nepārprotami pateikts, ka »piedzimstot trešajam bērnam, mātes saņēma vienreizējus valsts pabalstus«.

Padomju Latvijas statistika bez tam uzrāda, ka 1961. g. daudzbērnu un vientuļajām mātēm izmaksāti pabalsti 2 milj. rubļu kopsummā, kas ir ārkārtīgi maza summa, ja ievērojam, ka uz katru ģimeni neiznāk vairāk kā ap 72 rubļu gadā.

No minētā statistisko datu krājuma ^{1131/} uzzinām arī personu skaitu, kas saņem valsts pensijas (skaitļi – tūkstošos cilvēku):

	1958	1959	1960	1961	1964*/
Personu skaits, kas saņem valsts pensijas tai skaitā:					
Vecuma, invaliditātes, izdienas, personālie un citi pensionāri	201	204	216	228	236
Apgādnieku zaudējuma gadījumos strādnieku un kapoltāju ģimenēs	20	21	23	24	
Bijušie kaņavīri (imperālistiskā, pilsoņu un Tēvijas kara invalīdi) un viņu ģimenes locekļi	34	32	31	32	

*/Šādu pensionāru skaitu, kas veido 10,7 % no visiem Latvijas PSR darbaļaudīm, uzrāda Sociālās nodrošināšanas ministre V. Pihele^{1132/}.

^{1131/} Latvijas PSR tautas saimn. attīstība, 1962. 332. l.p.

^{1132/} Pad. Ljas Kom., 1964. g. 4. nr., 27. l.p.

BAZNĪCA PADOMJU LATVIJĀ UN ATEISTISKĀ PROPAGANDA

Padomju Latvijas konstitūcijas 96. pants paredz baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas no baznīcas. Šī panta ievadvārdos uzsvērts, ka tas darīts »lai nodrošinātu pilsoņiem apziņas brīvību«.

Baznīcas šķiršanu no valsts paredzēja arī Latvijas neatkarības laiku likums. Šinī apstākļi vien tādēļ arī padomju iekārtā neparādās nekāda baznīcai naidīga nostāja. Citādi tas ir ar skolas atdalīšanu no baznīcas un reliģiskas audzināšanas. Skolu jaunatnes reliģiskajai audzināšanai Latvijas brīvvalsts piegrieza vērību, lai gan arī tiem vecākiem, kas nevēlējās nodrošināt saviem bērniem ticības mācību, to neuzspieda. Ja Latvijas neatkarības laiku nostājā pret ticīgajiem un neticīgajiem ievēroja toleranci, tad to nevar teikt par apstākļiem Padomju Latvijā. Par spīti jau minētam konstitūcijas pantam, dzīves īstenība rāda citu ceļu. Baznīcu ne vien necieš, bet to aktīvi apkaņo. Ja arī taktisku apsvērumu dēļ šo baznīcai naidīgo politiku daudz maz iegrožo, tad tas pamatu pamatos maz ko groza. Marksisms un ļeņinisms bazējas uz materiālisma. *Ļeņins* savos rakstos 1909. gadā un pēc tam norādījis uz reliģijas »sociālo kaitīgumu« un padomju varas laikā Latvijā baznīca uzskatīta par ārēji iznīcinātās buržuazijas ieroci, par izskaužamu »pagātnes palieku«, kas stāv ceļā. Tādēļ deklaratīvā sirdsapziņas brīvības atzišana padomju pilsoņiem ir tikai fasāde, līdzīgi daudzu citu pilsoņu pamattiesību un brīvību solījumiem, kuŗas uzdevums ir nosegt komunistu partijas faktiskos nolūkus.

Padomju varas nostāju pret baznīcu un reliģisko audzināšanu kā konsekventi naidīgu parādījuši visi komunistu režīmi Latvijā. Visbrutālākajā veidā tas izpaudās Stučkas valdības laikā 1919. gadā, kad baznīcas pārvērta par mītiņu vietām un prā-

vu skaitu mācītāju nogalināja.^{1133/} Tāpat mocekļu gaitas piedzīvoja visu konfesiju mācītāji 1940./41 un vēlākajos gados, kad valdīja padomju terrors. Ar to pierādījās, ka komūnisms savā dziļākajā serdē ir ticībai un baznīcai naidīgs, jeb citiem vārdiem, ticību un baznīcu noliedz komūnistiskā ideoloģija un t. s. padomju morāle. Komūnistu partija un iestādes tādēļ vērsās pret baznīcu institūciju praktisko darbu.

Latvijas sovjetizācijā cīņai pret baznīcu un reliģiju piekritusi redzama loma^{1133a/}, ko šē galvenajos vilcienos apskatīsim.

A. Pārgrozības baznīcu satversmē un vadībā. Kaut arī Latvijas konfesionālajai struktūrai bija pārsvarā protestantisks raksturs, ticīgie piederēja dažādām ticību grupām^{1134/}. Katrai ticīgo apvienībai bija sava baznīcas satversme. Luterāņiem tāda

^{1133/} *Sal. Kārlis Kundziņš sen., Mana mūža gājiens, 250.-251. lpp. Ari: O. Schabert, Martyrer. Der Leidensweg der baltischen Christen, 32. un tālākās lpp. – Anny Hahn, Dr. Traugott Hahn weiland Professor an der Universität Dorpat. Ein Lebensbild aus der Leidenszeit der baltischen Kirche. – Kārlis Beldavs, Mācītāji, kas nāvē gāja. – Georg Popoff, Sowjetherrschaft in Europa. Die Rigaer Kommunistenzeit und ihre Lehren. 69. un tāl. lpp. – Archibīskaps Dr. T. Grünbergs, Dienas grāmata (rokrakstā). – Mons. D. Jose Rancans, A. Perseguição religiosa na Letonia sob a ocupação nacist-comunista. Arquivo Social, No 3, 1949. Brazil. – (A. Šilde), The Soviets Against Church. Persecution of Religion in Soviet Latvia. – Baltic States Investigation, Hearings... House of Representatives, H. Res. 346, Part 1, p. 246-247.*

^{1133a/} *Sal. Rev. Leons Cuibe, The Lutheran Church of Latvia in Chains, 3.-11. lpp.*

^{1134/} *Pēc Valsts Statistiskās pārvaldes ziņām, 1939. gadā ticīgo piederība izteicās šādi:*

Protestanti	1.094.787	jeb 56,15% ^o
Romas katoļi	476.963	jeb 24,45% ^o
Pareizticīgie	174.369	jeb 8,94% ^o
Vecticībnieki	107.195	jeb 5,5 % ^o
Mozus ticīgie	93.406	jeb 4,79% ^o
Pārējie	3.762	jeb 0,9 % ^o

Sk. Skaitļi, kas liecina 1934-1939, 5. lpp.

bija Sinodes 1928. g. 26. janvārī pieņemtā Latvijas evaņģēliskās luteriskās baznīcas satversme. To papildināja vēl 1934. g. 27. oktobra Likums par evaņģēlisko luterisko baznīcu^{1135/}. Padomju iekārtas laikā kā Baznīcas Satversmi, tā 1934. g. likumu atcēla, tā vietā liekot 1948. g. Baznīcas satversmi. Pēdējo izstrādāja un lika pieņemt 1948. gadā sasauktajā Sinodē padomju iestāde, kas apzīmēta par *Reliģijas kultu lietu padomi*.^{1136/} Līdzīgus noteikumus uzspieda arī citu konfesiju baznīcām. Kaut gan Sinodei ļāva ievēlēt kā archibīskapu, tā jauno Baznīcas virsvaldi, tad arī tās iepriekš nominēja padomju uzraudzības organi.^{1137/} Tādā ceļā par archibīskapu ievēlēja mācītāju Gustavu Tursu^{1138/}, liekot viņu neatkarības laiku archibīskapa *Dr. Teodora Grünberga* vietā.

Padomju varas rīkojumi skāra arī baptistu baznīcu.^{1139/} To pakļāva Padomju Savienības baptistu Centrālajai pārvaldei

^{1135/} *Latvijas evaņģēliskās luteriskās baznīcas Satversme, 1.-21. lp., ar pielikumu: Likums par evaņģēlisko luterisko baznīcu, 22.-23. lp.*

^{1136/} *Cuibe, The Lutheran Church of Latvia in Chains, 21. lp.*

^{1137/} *Turpat.*

^{1138/} *Turpat, 22. lp. Tur teikts: »From the point of view of practising Christians, Archbishop G. Turs is unsuited for his position. He was dismissed for moral reasons from being the pastor of the congregation of Bauska. He has been elected Archbishop for political reasons (he supported Communist partizans in the Second World War). – Leipciņas universitātes Teoloģijas fak. piešķīra viņam pēc 2. Pas. kaŗa goda doktora diplomu.*

Gustava Tursa ievēlēšana ev. lut. baznīcas vadītāja amatā nenoritēja bez starpgadījumiem. Pret Tursa izraudzīšanu par archibīskapu protestēja teoloģijas prof. Alberts Freijs, māc. V. Dūnis un vēl trīs citi mācītāji, Sinodes locekļi. Tos visus apcietināja, divi no tiem nonāca Aleksandrovskas cietumā Irkutskas apgabalā. Šo ziņu izveda uz Rietumiem katoļu garīdznieks Paršaus, kas atradies vienā cietumnieku kamerā ar prof. Dr. Freiju un māc. Dūni. Sal. Trimdas Arodnieks, 1957. g. 18. nr., 3. lp.

^{1139/} *No ALBA – Amerikas Latviešu baptistu apvienības archīva, māc. Ādolfā Klauņika izraksts*

Maskavā. Lietu kārtošanai uz vietas no Maskavas atsūtīja krievu *Levendanto* kuŗa biroju ierīkoja Rīgā.

Kaut gan pareizticīgo baznīcai piešķīra dažas privilēģijas, tomēr tās vadītāji Latvijā saņēma rēgulāras direktīvas Maskavā.^{1140/} Līdzīgs stāvoklis ir vecticībnieku baznīcai Latvijā.^{1141/} Turpretim citādāks bija Romas katoļu baznīcas stāvoklis. Tās archibīskaps *Antonijs Springovičs* bija palicis Latvijā un īsi pirms savas nāves (1958. g. 1. oktobrī Rīgā) bija vienīgais katoļu mēropolitiss visā Padomju Savienībā, kas vēl atradās amatā.^{1142/} Savā dzīves laikā viņš deva bīskapa svētību monsinjoram Pēterim Strodam un monsinjoram Kazimiram Dulbinskim, pirmo Sede Vacante gadījumā paredzot, saziņā ar Sv. Krēslu Romā, par apustulisko administrātoru Latvijā.^{1143/} Taču Romas katoļu baznīca arī tad drīzi nonāca grūtībās. Bīskaps Strods mira jau 1960. g. 9. augustā, bet bīskaps Dulbinskis jau gadu iepriekš bija apcietināts un padomju vara to aizveda uz Sibīriju. Kad viņam pēc divi gadiem ļāva atgriezties Latvijā, to no jauna apcietināja un drīzi pēc tam atkal lika atstāt Latvijas robežas.

Pēc gaŗāka starpbrīža, kur Romas katoļu baznīca Latvijā palika bez jebviena bīskapa, prelātam *Julianam Vaivodam* 1964. gada rudenī atļāva piedalīties Romas koncilā. Pāvest Pauls VI iecēla šī koncila laikā prelātu Vaivodu par apustulisko administrātoru Rīgas un Liepājas archidiēcēzēs un viņu izraudzīja par jauno Latvijas katoļu baznīcas bīskapu.^{1144/}

Visu konfesiju baznīcu un sektu lietas faktiski vada Reliģijas kultu lietu pārvalde resp. padome, kuŗas pilnvarotais 1964.

^{1140/} *LSK archīvs, liecība nr. 0231/58. Kā redzams no Ev. lut. Baznīcas kalendāra 1963. g. (padomju izd.), tad Rīgas jeparchijas vadība atrodas krievu bīskapa Nikona rokās.*

^{1141/} *LSK archīvs, liecība nr. 0374/63.*

^{1142/} *Acta Baltica I. Sk. Kārļa Ruķa rakstu: Die Verfolgung der Katholischen Kirche in Sowjetlettland, 98. lp.*

^{1143/} *Turpat. Sal. Rev. Richarda Mutuļa ziņojumu »Kirche in Not« kongresā Königsteinā, 1959. g. 23. jūlijā.*

^{1144/} *»Latvija«, laikraksts Eutinā, 1965. g. 13. febr. 6. nr. Sal. The Catholic Church of Latvia under the Bolshevik Torture, sevišķi nodaļu – »Catholic life in Latvia during the second communist occupation«, 12.-16. lp.*

gadā bija P. Liepa. Arī viņš savā rīcībā ierobežots ar Maskavas instanču instrukcijām. Bez tam norādījumus Latvijas baznīcai dod Krievzemes *patriarchs Aļeksijs*. Kā redzams no padomju avotiem^{1144a/}, tad šis krievu pareizticīgo galva atkārtoti izaicinājis pie sevis dienesta lietās Latvijas ev. lut. baznīcas pārstāvjus. Kopā ar patriarchy Aļeksiju archibīskaps Turss 1962. g. oktobrī parakstīja »Uzsaukumu no Baznīcu un reliģisko apvienību galvām Padomju Savienībā visas pasaules valdību vadītājiem, visu kristīgo baznīcu pārstāvjiem un visas pasaules kristiešiem«, apvainojot ASV valdību »mieram ļoti bīstamā rīcībā attiecībā uz Kubas republiku«. ^{1145/}

Gustavs Turss, līdzīgi citiem redzamākajiem baznīcu pārstāvjiem Padomju Savienībā, iesaistīts rēgulārā Padomju Miera aizsardzības komitejas un starptautiskajā Kristīgā Miera konferenču darbā.^{1146/} Bez tam viņam uzdots uzturēt ciešu kontaktu ar Vācijas padomju zonas baznīcu darbiniekiem.^{1147/}

Latvijas baznīcu iecirkņi pieskaņoti Latvijas PSR administratīvo rajonu iedalījumam. Padomju iestādēm 1960. gadā

^{1144a/} *Ev. lut. Baznīcas kalendars 1963. gadam (padomju izdevums)*, 75. lp.

^{1145/} *Turpat*, 35.-36. lp.

^{1146/} *Ev. lut. Baznīcas kalendars 1961. g., 77. u. c. lpp.* – 1960. g. no 6.-9. septembrim archibīskaps G. Turss un Baznīcas virsvaldes prezidija loceklis prāvests P. Kleperis piedalījās »Kristīgā Miera konferencē« Prāgā. – 1960. g. oktobrī archibīskaps G. Turss, kopā ar patriarchy Aļeksiju, muftiju Babahanovu, padomju rakstniekiem Ērenburgu, Šolochovu u. c. nosūtīja UNO priekšsēdim Ņujorkā telegrammu, kurā atbalstīja Pad. Savienības premjera N. S. Čruščova priekšlikumu »miera nostiprināšanas un visu koloniālo tautu brīvības veicināšanas jautājumos par labu cilvēces dzīvības interesēm«.

^{1147/} 1962. g. 12. okt. Rīgā, uz archibīskapa Tursa aicinājumu, ieradās Tīringenas zemes bīskaps D. Dr. Morics Mitzenheims kopā ar oberkirchenratu Gerhardu Lotz'u un preses māc. Dr. H. von Hintzensternu. Pirms tam viņš pats bija vācu baznīcas viesis Austrumberlīnē, Drēzdenē u. c. vietās. *Sk. Ev.-lut. Bazn. Kal. 1961. g., 73. u. c. lpp.*

pārkārtojot rajonus, Baznīcas virsvalde tā paša gada 19. aprīlī savukārt pārkārtoja savus prāvestu iecirkņus.^{1148/}

Pārmaiņas Latvijas ev. lut. draudžu darbībā raksturo sekojošā tabula, kas sastādīta pēc dažādiem avotiem:^{1149/}

Gads	Mācītāju skaits	Draudžu skaits	Baznīcu skaits (arī lūgšanas nami)
1936	325	288	297 baznīcas 28 lūgš. nami
1944		244	
1945		95	
1963	ca 100	115	

Nelielais ev. lut. mācītāju skaits Padomju Latvijā spiež atsevišķiem mācītājiem apkalpot vairākas draudzes, kuŗas pie tam nerobežo viena ar otru, bet atrodas 100 un vairāk km attālu.^{1150/} Mācītāju darbs apgrūtināts vēl ar to, ka likuma ceļā tiem noliegts dievkalpojuma laikā nodarbināt palīgus (sveču iededzināšanai u. t. ml.)^{1151/}. Lielākā daļa to nodrošina sev ek-

^{1148/} *Ev.-lut. Bazn. kalendars 1961. g., 73. lp.*

^{1149/} *Izņemot Latvijas neatkarības laiku (par 1936. gadu skaitļi ņemti no Latviju enciklopēdijas 3. gr., 221. lp.), par kuŗu iegūstamas ziņas no Valsts Statistiskās pārvaldes oficiālās statistikas, pārējie skaitļi, sākot ar 1944. gadu dibinājas vienīgi uz Latvijas beznīcas vadītāju uzrādītiem skaitļiem. Kamēr Latvijas ev. lut. draudžu darbā iesaistīto mācītāju skatu var uzskatīt par pietiekami precīzu (skaidrības labā gan vēl norādams, ka draudžu un mācītāju skaitā 1936. g. figurē arī baltvācu draudzes un to mācītāji, jo latviešu ev. lut. draudžu skaits Pad. Latvijā parādās tikai aptuveni. Archibīskaps G. Turss, būdams 1963. gadā Helsinkos, somu avīzei »Ittinsentu« varēja minēt vēl esošo draudžu skaitu tikai aptuveni. – Baznīcu skaits kuŗa notikumos krietni samazinājies. Bez tam daudzus dievnamus padomju vara patvarīgi atņēmusi draudzēm, izmantodama tos laicīgajām vajadzībām.*

^{1150/} *Cuibe, The Lutheran Church, 26. lp.*

^{1151/} *Turpat.*

sistenci fiziskajā darbā un nespēj iztikt no nelielajiem savu draudžu locekļu brīvprātīgajiem ziedojumiem.^{1152/} Līdzīgā stāvoklī ir citu konfesiju draudzes.

B. Padomju iestāžu spaidi pret baznīcu. Baznīcu kustamo un nekustamo īpašumu nacionālizēja jau 1940. gadā un, no jauna okupējot Latviju, padomju vara šos nacionālizācijas aktus atstāja spēkā. Par baznīcas telpu lietošanu draudzēm uzliktas milzīgas nomas naudas. Tā ka ne katra draudze spējīga nomu samaksāt, baznīcu tālāko apsaimniekošanu pārņem padomju iestādes. Draudzēm par saviem līdzekļiem bez tam jāizdara nepieciešamie remontu. Visu konfesiju draudzes to ar apbrīnojamu veiksmi spējušas. Izdarīti pat baznīcu izdaiļošanas darbi.^{1153/} Rīgas ev. lut. Doma draudze un katoļu Sv. Jēkaba baznīcas draudze gādāja pat par lielo katedrāļu atjaunošanu, kas 2. Pasaules karā cieta no uzlidojumiem u. c. postījumiem. Vēlāk šīm draudzēm dievnamus atņēma, lai tanīs ierīkotu koncertzāles.^{1154/} Tādu pašu likteni piedzīvoja arī trešā Rīgas katedrale, kas piederēja pareizticīgo draudzei. Pēdējo pārvērta pa daļai kīno, pa daļai planetarijā.^{1155/} Kara notikumos smagi bija cietusi Sv. Vienības jeb Nikolaja baznīca Jelgavā. Padomju iestādes atzina par izdevīgu baznīcas centrālo daļu noārdīt, izlietojot ķieģeļus laicīgajām celtnēm. Baznīcas vienā spārnā, kas bija mazāk sagrauts, ierīkoja ugunsdzēsēju depo. Sv. Trīsvienības baznīcu Jelgavā noārdīja pavisam. Kā šī baznīca Jelgavā, tā Sv. Pēteru baznīca Rīgā (kas smagi izpostīta un zaudējusi savu īpato torni) veidoja pilsētas seju. Turpretim Jelgavas Annas baznīcu draudzes locekļiem izdevās glābt, savācot ne vien šai vajadzībai nepieciešamos naudas līdzekļus, bet arī

^{1152/} *Grünbergs, T.: Die Evang.-Luth. Kirche Lettlands, manuskripts, 19. lp.*

^{1153/} *LSK archīvs, liecība nr. 0234/58. Pirms 1958. gada, izdarot nepieciešamos remontus, uzposa Liksnas, Daugavpils, Aglonas, Varakļānu un Liellendricas katoļu baznīcas.*

^{1154/} *Ceļa Biedrs, 1963. g. novembra 9. nr. Rīgas Doma baznīcu atņēma ev. lut. draudzei 1959. g., atrunājoties, it kā tā nespētu saviem līdzekļiem salabot ērģeles. Sal. Cui-be, The Lutheran Church, 23. lp.*

^{1155/} *Ceļa Biedrs, 1963. g. oktobra 8. nr. – Sal. Okupētā Latvija 91. nr., 8.*

būvmateriālus. Krāslavas un vairākas citas baznīcas sarkanarmija, 1941. g. atkāpjoties, nodedzināja.^{1156/} Lielu daļu dievnamu, kā 1940./41., tā sākot ar 1944. gadu patvarīgi atņēma, telpas izlietojot citām vajadzībām. Tā, piemēram, no septiņiem baptistu draudžu dievnamien Rīgā draudzēm atņemti četri; Liepājā no četriem dievnamien atņemti divi; Ventspilī, Daugavpilī, Daugavgrīvā, Krustpilī un Snēpelē – pa vienam. Atņemtos dievnamus izlieto sporta nodarbībām, teātra izrādēm vai televīzijas tehniskajām vajadzībām.^{1157/} No ev. lut. baznīcām, bez jau minētām, Burtnieku baznīca pārvērsta noliktavā, Sv. Sīmaņa baznīca Valmierā un Sv. Trīsvienības baznīca Liepājā – koncerta telpā, Ādažu un Varakļānu baznīca partijas klubā un deju lokālā, tāpat kā Rozēnu ev. lut. kapella, kas savukārt pārvērsta deju grīdā un kīno, Ludzas baznīca kinoteātrī, Dubultu baznīca padomju mūzejā, bet Ēveles baznīca arodbiedrību namā.^{1158/} Daugavpils pareizticīgo baznīca pēc 1945. g. pārvērsta būvmateriālu noliktavā. Ne mazāk smagus piemeklējumus piedzīvojusi Romas katoļu baznīca, kuŗas daudzi dievnami izlaupīti vai nodoti laicīgas izprieceas vajadzībām.^{1159/}

Lai iznīcinātu sakrālos simbolus, izdarīti dažādi postījumi. 1961. gadā Brāļu kapu Mātes tēlam, kas ir centrālā figūra šinī latviešu tautas svētnīcā, izkala pakājē krustu.^{1160/} Sv. Jaunavas Marijas statuju Ludzā pēc sarkanarmijas ienākšanas Latvijā nogāza un mākslinieciski izgatavoto tēlu visrupjākā veidā sapostīja.^{1161/} Pareizticīgo katedrālei Rīgā lika nozāģēt krustu no galvenā torņa.^{1162/} Krustus u. c. baznīcu simbolus iznīcināja arī citās vietās.

^{1156/} *Acta Baltica I, 96. lp. – Sal. ar prāvesta R. Mutuļa liecību, LSK archīvs.*

^{1157/} *ALBA archīvs, māc. Ād. Kļaupika izraksti.*

^{1158/} *Cuibe, The Latheran Church, 24.-25. lp. – LSK archīvs, liecība nr. 0381/61. – Sal. Special Report No 12 of the Select Committee on Communist Aggression. House of Representatives. 83. Congress, H. Res. 346 and 438, p. 19.*

^{1159/} *Acta Baltica I, 96. lp.*

^{1160/} *LSK archīvs, liec. nr. 0382/62.*

^{1161/} *Sk. bīskapa A. Urbša liecību, The Catholic Church of Latvia, 17-18.*

^{1162/} *LSK archīvs, liecība nr. 0383/61.*

Dekreta kārtībā noliedza laikrakstos rakstīt Dievu ar lielo burtu.^{1163/} Sarkanarmijai ielaužoties Latvijā, iznīcināja 18.000 iespiesto dziesmu grāmatu, kuŗas Ev. lut. Baznīcas virsvalde nebija paguvusi vēl likt iesiet. Šīs dziesmu grāmatas nosūtīja uz politiski vajāto apcietinājuma vietām, liekot izrautās lapas izlietot par tualetes papīru.^{1164/}

Bībeles un reliģiska satura grāmatas izņēma no publiskajām bibliotēkām. Svētos rakstus visnotaļ nedrīkst izplatīt. Ja mācītājs pasniedz bībeli saviem iesvētāmiem bērniem, viņu var saukt pie kriminālas atbildības.^{1164/} Par ticības mācības pasniegšanu bērniem mācītājus arī apcietināja.^{1165/} Bez tam deportēts lielāks skaits mācītāju.^{1166/} Mācītājiem noliegts noturēt dievkalpojumus ārpus savas draudzes. Tas manāmi traucē lielos baznīcas svētkus, kā piem. svētceļnieku saplūdumu katra gada 15. augustā Aglonā, kur katoļticīgie salasās vairāk desmit tūkstošos. Šinīs svētkos vietējam mācītājam visi kulta pienākumi jāveic vienam pašam.^{1167/} Mācītāji nedrīkst ne vien darboties par skolotājiem, bet tiem vispār noliegta skolu apmeklēšana.^{1168/} Tāpat tie nedrīkst apmeklēt savus slimos draudzes locekļus slimnīcās.^{1169/} Mācītāji visnotaļ izolēti no jebkādas sabiedriskas darbības.

---

^{1163/} *Hearings before the Select Committee . . . House of Representatives, 83-rd Congress, First Session. H. Res. 346. Part 1, p. 247.*

^{1164/} *Special Report No. 12 . . . House of Representatives, US 83-rd Congress, 2nd Session, Res. 346 and 438, p. 19.*

^{1165/} *Sovetskaja Latvija, 1959. g. 17. septembra nr., kur pieminēta katoļu māc. Pēterļa Liepnieka apcietināšana Ozolmuižā, to sodot ar spaidu darbiem.*

^{1166/} *No ev. lut. mācītājiem deportēti vairāki desmiti, to starpā trīs teoloģijas fak. profesori. Daži no tiem nošauti. Sal. Šilde, The Soviets against Church, kā arī Acta Baltica I, 111-112. Romas katoļu baznīca lēš savu mācītāju zaudējumus uz 30%, lai gan ne visi no tiem apcietināti vai deportēti. Sk. Acta Baltica I, 98. No baptistu mācītājiem deportēti 11. Sk. Latvju encikl., 15. gr., 1939.*

^{1167/} *Acta Baltica I, 99.*

^{1168/} *Turpat.*

^{1169/} *Turpat.*

Ārpus baznīcas mācītājiem noliegts vākt ziedojumus un kollektes. Iesvētības mācības atļauts izdarīt tikai baznīcas telpās. Ierašanās baznīcā tomēr savienota ar risku. Jau parasta dievkalpojumu apmeklēšana skolu jaunatnei un ierēdņiem nepaliek bez sekām. Pie baznīcu durvīm dažkārt nostāda novērotājus, kas ne vien pieraksta uzraudzītās personas, bet tās, iznākot no baznīcas, arī fotografē.^{1170/} Lai izvairītos no jebkāda riska, iesvētāmie jaunieši bieži iesvētās svešās, attālās draudzēs un nevis pie sava mācītāja. Šāda veida spaidi tomēr jūtami samazinājuši iesvētāmo skaitu.

Ticīgie smagi izjūt padomju iestāžu ignoranci pret kristīgo svētkiem, kas praktiski padara neiespējamu vai stipri ierobežo to svinēšanu. Sevišķi tas sakāms par Ziemsvētkiem un Lieldienām. Darba vietas spiež ikvienu šīnī dienā strādāt, skolu vadība liek ierasties skolēniem stundās. Par spīti tam, daļa jaunatnes un pieaugušo šīs dienas tomēr svin, neierazdamies ne skolā, nedz fabrikā.^{1171/} Neatkarīgi no tā, ticīgie pulcējas vismaz vakara stundās uz svētku dievkalpojumiem.^{1172/} Tāpat jebkādas restrikcijas un pielietotās šikānes nav atturējušas ticīgos pulcēties 15. augustā Marijas debesbraukšanas dienas tradicionālajās svinībās Aglonā.^{1173/} Kā šikāne uzskatāma arī padomju tirdzniecības iestāžu un uzņēmumu rīcība – vienu mēnesi pirms Ziemsvētkiem nepārdot svētku svecītes.^{1174/} Arī svētdienu svinēšanu traucē.

Nodibinot padomju režīmu, slēdza Latvijas universitātes ev. lut. un Romas katoļu teoloģijas fakultātes. Noliedza dibināt arī teoloģiskos institūtus. Vienīgi t. s. politiskā atkušņa laikā, 1956. g. izdevās dabūt padomju iestādes atļauju teoloģisko kursu noorganizēšanai Baznīcas virsvaldes vadībā. 1962. gadā šos kursus izbeidza, lai gan mācītu teologu trūkums bija sāpī-

^{1170/} *Dr. Lilijas Zariņas liecība, sk. LSK archīvs, liec. nr. 0220/57.*

^{1171/} *LSK archīvs, liecība nr. 0374/64 un nr. 0284/59.*

^{1172/} *Acta Baltica I, 114. lp.*

^{1173/} *Turpat, 99. lp. Kārlis Rukis par Aglonas svētkiem saka: »15. augustā svētceļniekiem visus ceļus nosprosto, kas ved uz svētceļojuma vietu Aglonu. Visiem Aglonas iedzīvotājiem noliegts svētceļniekiem savās mājās dot mājvietas«.*

^{1174/} *LSK archīvs, liecība nr. 0227/57.*

gi sajūtams.^{1175/} Arī katoļu teoloģiskajā sēminārā ar 1962. gadu vairs neatļāva jaunus studentus uzņemt. Gadu iepriekš to skaits jau bija sarucis uz 13, lai gan vienu laiku tā sastāvā bija 60 sēmināra audzēkņu.^{1176/}

Vispār ar 1962. gadu Latvijas visu konfesiju baznīcas stāvoklis sāka pasliktināties.

C. Draudžu darbība padomju okupācijas laikā. Par spīti visādiem spaidiem un draudiem, kuŗus padomju vara vērsusi pret ticīgajiem un draudzēm Padomju Latvijā, vairāk nekā divdesmit okupācijas gados tai nav izdevies pilnīgi sagraut baznīcas dzīvi. No vienas puses sīkstī turoties pie reliģijas un kulta paražām, no otras puses daudz maz piemērojoties varas prasībām, rasts zināms modus vivendi – iespēja uzturēt baznīcas darbu pie dzīvības. Pat atkārtoto baznīcas diskreditāciju, ko neatlaidīgi pūlas izdarīt t. s. militantais ateisms, provokatīva izturēšanās pret mācītājiem, kā arī pielietotie spaidi, kas dažiem likuši publiski atteikties no saviem amatiem, nav sadrupinājuši tās pamatus.^{1177/}

Padomju prese atkārtoti žēlojas par reliģiskās dzīves aktivitāti un stingro turēšanos pie baznīcas. »Cīņa«, piemēram, 1963. gada beigās kanstatēja, ka mazajā Saldus pilsētiņā, kuŗas iedzīvotāju skaits ir nepilni 8000, zeļ veselas sešas draudzes un sektes.^{1178/} *Padomju Latvijas Komunistis izteicās:* »Daudzos Daugavpils, Ludzas, Rēzeknes un Krāslavas kolchozos līdz šim (1963. g.) vēl pašā karstākajā lauku darba laikā svin reliģiskus svētkus. Partijas komitejām pret reliģiju jāvēršas ar kaujiniecisku, uzbrūkošu, zinātniski ateistisku propagandu, drošāk jāatmasko reliģijas reakcionārā daba«. ^{1179/}

^{1175/} Cuibe, *The Lutheran Church of Latvia*, 18. lp.

^{1176/} *Acta Baltica I*, 98. lp.

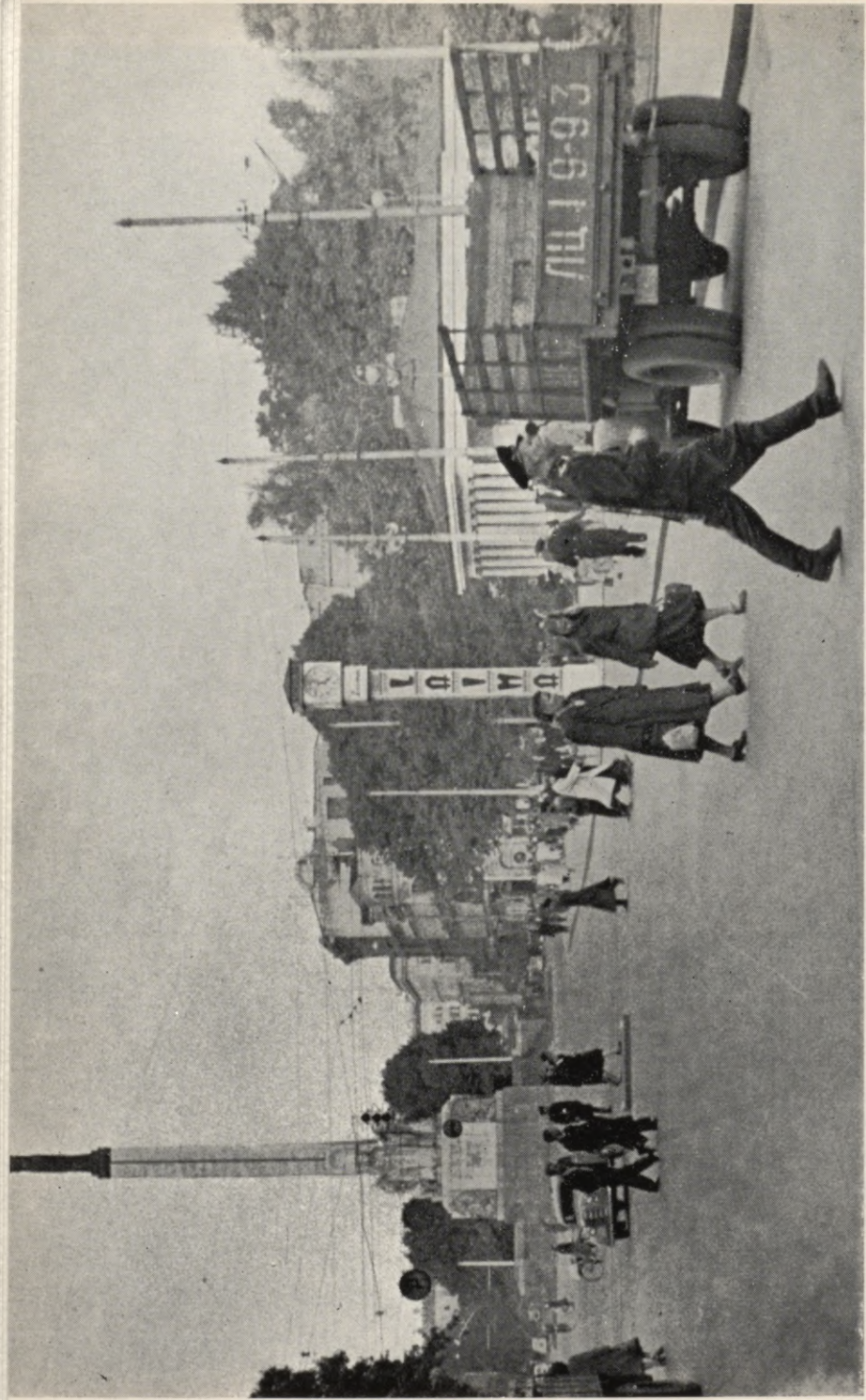
^{1177/} *Starp mācītājiem, kas bijuši spiesti atteikties no mācītāja darba vai iesūtīti draudzēs ar nalūku tīri provokatīvi diskreditēt baznīcu, sevišķi izceļas kādreizējais Saldus katoļu garīdznieks Boļeslavs Zvejsalnieks, katoļu māc. Zigmunds Springovičs, ev. lut. māc. Oļģerts Robežnieks un baptistu sludinātājs J. Birziņš.*

^{1178/} *Cīņa*, 1963. g. 13. nov. nr.

^{1179/} *Pad. Latvijas Komunistis*, 1963. g. 8. nr., 4. lp.

Latvijas svarīgākie centri, to vidū Rīga, izveidoti par padomju militārām bazēm. Attēlā krievi jūrnieku ierinda Aspāzijas bulvārī

Aina Brīvības bulvārī - čekisti Rīgas ielās pieder pie raksturīgākajiem boļševiku okupācijas varas pārstāvjiem

No kāda strādnieka – Rīgas baptista, vēstules tanī pašā gadā uzzinām: »Kas attiecas uz baznīcas dzīvi, tad rosība ir liela un samērā sirsnīga. Svētdienās baznīca vienmēr pilna (pāri par 600 sēdvietu), pie tam dievkalpojumi notiek divi reizes dienā, un vēl vienreiz pa nedēļas vidu. Pulcējas arī jaunatne ievērojamā daudzumā. Darbojas koris. Dieva vārda bagātība mums ir liela, lai tikai netopam kūtri to saņemt.«^{1180/} Kāds baptistu mācītājs par apstākļiem 1961. g. vasarā turklāt vēl liecina: »Jaunieši vēl arvien kupli apmeklē dievkalpojumus un sastāda vairumā baznīcas korus. Šie kori ir prāvi, ar apmēram četrdesmit dziedātājiem. Sarunās ar baptistu jauniešiem pārliecinājos, ka tie ir īsti ticīgi un reizē labi latviešu patrioti. Ja daļa jauniešu tomēr no baznīcas apmeklēšanas atturas, tad to dara piespiesti, lai nekaitētu savai tālākajai izglītībai un karjērai.«^{1181/}

Par jauniešu turēšanos pie baznīcas, minot raksturīgākos gadījumus, padomju prese nepārtraukti ziņoja 1964. gadā, līdzīgi iepriekšējiem gadiem, sevišķi *Skolotāju Avīze, Padomju Jaunatne, Sovetskaja Latvija, Sovetskaja Molodjež, Padomju Latvijas Skola*, kā arī *Rīgas radio*.

Par spīti dažādiem spaidiem, Latvijas ev. lut. baznīcai izdevās panākt jaunas dziesmu grāmatas iespiešanu 5.000 eksemplāros. Arī šinī gadījumā baznīcai bija jāmeklē kompromiss ar valsts iestādēm. Vairākus iemīļotus korāļus šinī dziesmu grāmatā neļāva uzņemt, baznīcas himnai »Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils« bija jāatļaiž divi panti nost, un bija jāiekārto īpaša nodaļa ar »darba un miera dziesmām.« Dziesmu grāmata iznāca 1954. gadā. 1960. g. martā izdevās vēl panākt Jaunās Derības iespiešanu, gan ar Davida psalmu revīdētu tekstu. Arī šo izdevumu ļāva iespiest 5.000 eksemplāros, lai gan 1.500 eksemplārus paredzēja propagandas vajadzībām ārzemēs.^{1182/}

Tā ka pēc Tursa datiem, Latvijas ev. lut. baznīcai tanī laikā piederēja 800.000 dvēseļu, tadniecīgais iespiesto garīgo rakstu skaits nespēja apmierināt patiesās vajadzības. Tomēr arī tas bija ieguvums. Bez tam kopš 1948. g. Rīgā iznāca *Ev. lut. Baz-*

^{1180/} LSK archīvs, liecība nr. 0384/62.

^{1181/} LSK archīvs, liecība nr. 0383/61.

^{1182/} *Acta Baltica I*, 113. lp.

nīcas kalendars, apm. 5 iespiedloksņu biezumā. Īsi evaņģēlija teksti tanī iespiesti tikai kalendārija daļā. Saturu pilda apraksti par archibīskapa Tursa braucieniem uz Maskavu vai ārzemēm, kā arī »miera propaganda« padomju izpratnē.

D. Ateisma propaganda. Tai padomju ideoloģiskajā cīņā piešķirta sevišķi redzama vieta, kādēļ tās izpausmes Latvijā apskatīsim atsevišķi.

Kā redzams no Latvijas PSR pārstāvja 1962. g. ziņojuma Maskavā notikušajā Vissavienības apspriedē antireliģiskās propagandas jautājumos, tad Padomju Latvijā izveidota īpaša *pretreligijska propagandas sistēma*. Pretreligijskā darba koordinācijai republikas mērogā, LKP CK propagandas un aģitācijas daļa noorganizējusi *Republikānisko ateistu padomi*. Tās sastāvā ietelp Izglītības un Kultūras ministriju, Latvijas Valsts izdevniecības un vairāku citu iestāžu un komiteju redzami pārstāvji.^{1183/} Rajonos partijas komiteju sekretāru vadībā darbojas bez tam rajonu ateistu padomes. Katrā rajonā izveidoti t. s. zonālie ateisma klubi. Jēkabpils rajonā, ko uzskata par vienu no priekšzīmīgākajiem, 1963. g. bija nodibināti 18 šādi klubi. Katrs no tiem aptvēra savā darbā vienas vai vairāku saimniecību teritorijas. Katra zona, kā ziņo Padomju Latvijas Komunisti, sadalās vairākos mikrorajonos, kuŗos zonas padomes vadībā grupa ateistu veic ateistisko propagandu un galvenokārt individuālo darbu ar ticīgajiem.^{1184/}

Ateistu klubi rīko, cita starpā, tiesas par reliģiju.^{1185/}

1964. g. martā pie Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas sāka

^{1183/} *Skolotāju avīze*, 1962. g. 21. marta nr.

^{1184/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 11. nr., 71.-73. lp.

^{1185/} *Turpat*, 72. lp. Bez tam *Skolotāju avīze* 1964. g. vasarā deva plašu aprakstu ar virsrakstu »Tiesā baušļus«. *Tur lasām:* »Viss norisinājās kā jau tiesā. Bija tiesas priekšsēdētājs, liecinieki un aizstāvji, tikai apsūdzētie pavisam nepārasti – desmit Dieva baušļi. Apsūdzētāji apsūdzēja reliģiju, ka tā aizstāv apspiedēju šķiras intereses, nonicina virszemes dzīvi un sludina naidu starp cilvēkiem. Aizstāvji citēja Dieva baušļus: Tev nebūs nokaut, Tev nebūs zagst, Tev būs godāt savu tēvu un māti, izvīrnot jautājumu: vai gan šie svētie likumi nemāca labu? Nu tiesai

darboties vēl *Zinātniskā ateisma padome*. Par padomes priekšsēdētāju apstiprināja filozofijas zin. kand. Pēteri *Laizānu*, kas ir ZA Vēstures institūta filozofijas un socioloģijas sektora vadītājs.^{1186/}

Visas neveikmes, ko ateisma propagandā laiku pa laikam piedzīvo padomju funkcionāri, izskaidro ar zināšanu trūkumu, ko uzrādot propagandisti un padomju skolotāji. Tiem ieteic ar ķīmijas, astronomijas u. c. dabzinātņu palīdzību pierādīt, ka reliģija ir mīts. Izvērtējot LPSR etnografu 1962. g. ekspedīcijas^{1187/} rezultātus, Zinātņu akadēmijas *Vēstis* konstatē: »Ateistiskā propaganda vēl nav sasniegusi vajadzīgo teorētisko līmeni un tāpēc tās rezultāti neapmierina. Viens no būtiskajiem trūkumiem ir tas, ka ateisti maz vēršas pret reliģisko dogmu teorētiskajiem pamatiem, nepietiekoši izmanto ikdienas dzīves sniegto materiālu, lai ar tā palīdzību izklidinātu reliģiskos priekšstatus. Vietējām partijām un padomju organizācijām un iestādēm, vadoties no konkrētiem apstākļiem, jādara viss iespējamais, lai vecāki nevestu bērnus un skolēnus baznīcā«.

Ateisma izplatīšanai dibina pie tautas universitātēm t. s. zinātniskā ateisma fakultātes, seminārus un lektorijus. Ateisma

---

vajadzēja atklāt šo tikumības avotu īsto seju . . . Vergiem un nabagiem baušļi – Tev nebūs zagti, nozīmēja tikai vienu: neaiztikt vergturi, kungu, sargāt viņa salauptu mantu un bagātību . . . Cik ievērojamu cilvēku reliģijas vārdā sadedzināja uz inkvizīcijas sārziem, kaut gan bauslis saka: »Tev nebūs nokaut!« . . . Pēc bībeles pretrunīgajām prasībām dzīvot nav iespējams. Tātad apgalvot un prasīt, lai šodien laudis dzīvo pēc bībeles mācības, ir amorāli, nepareizi un neprātīgi. Rīkoties morāliski, labi, no mūsu sabiedrības viedokļa nozīmē darīt visu, kas sekmē komunisma uzcelšanu . . . Daži ticīgie aicina pildīt Kristus mācību: mīlēt tuvāko kā sevi pašu, mīlēt savus ienaidniekus un nepretoties ļaunumam. Vai tā mums ir pieņemama? Nē! Kas ir mūsu ienaidnieks? Tas ir starptautiskais imperiālisms«.

^{1186/} *Zinātņu akadēmijas Vēstis*, 1964. g. 5. (202.) nr., 130. lp.

^{1187/} *Latvijas PSR etnografu 1962. g. ekspedīcijas ziņojums* iespiests ZA *Vēstis*.

fakultātēm ir divgadīga programma, vietumis apmierinoties ar viena gada kursu.^{1188/}

Lielu nozīmi piešķir t. s. *civīlo ceremoniju* ieviešanai. Vienu laiku, kā apgalvo Padomju Latvijas Komunisti, Pad. Latvija šinī laukā atradusies vienā no pirmajām vietām PSRS republiku vidū.^{1189/} Tomēr viss tas Latvijā uzdūrīs uz manāmu pretestību un tādēļ tā savu izcilo vietu jau 1963. gadā bija zaudējusi.

Minētās civīlās ceremonijas paredz baznīcas kristību aizstāšanu ar t. s. vārda došanas svinībām, jauniešu iesvētības ar – »pilngadības svētkiem«, sekularizējot arī laulības un apbedīšanas ceremonijas, kā arī laupot tautā tik iemīļotajiem kapu svētkiem to kristīgo raksturu.

Bērnu kristīšanā baznīcā un sakrālajos aktos redzami komunistu darbinieki Latvijā saskatījuši »padomju varai naidīgu ideoloģiju«. ^{1190/} Saskatīdami baznīcā savu pretinieku, padomju ideologi uzsver: »Nedrīkst samierināties ar to, ka atsevišķās apdzīvotās vietās republikas austrumu rajonos vēl ievērojams skaits jaunpiedzimušo tiek kristīti baznīcā. Par to Latvijas PSR pelnīti kritizēja PSKP CK jūnija plēnumā.«^{1191/}

Tā ka ateistu propaganda izrādījies tomēr par vāju baznīcas un kristīgo tradīciju sagraušanā, tad kā vienu no iespaidīgākajiem līdzekļiem pielieto to personu vārdu publicēšanu padomju presē, kas kristī vai iesvēstī savus bērnus, vai laulājas baznīcā.^{1192/} Tādēļ »Cīņa« 1963 g. beigās jau iepriecināti

^{1188/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 11. nr., 72. lp.

^{1189/} *Turpat. Te lasāms: »Tagad daudzas brālīgas republikas aizsteigušās mums priekšā«.*

^{1190/} *P. Vilks. LKP Rīgas pilsētas Kirova rajona komitejas 1. sekretārs, Cīņas* 1963. g. 29. aug. 204. nr. saka: »Bērnu kristīšana baznīcā ir būtībā mierīga līdzāspastāvēšana ar mums naidīgu ideoloģiju, kompromiss ar pagātnes paliekām. Lūk, tāpēc audzināšanas procesā īpaši svarīgi panākt, lai katrs jauniets būtu aktīvs cīnītājs pret mums naidīgām idejām«.

^{1191/} *Padomju Latvijas Komunisti*, 1963. g. 11. nr., 72. lp.

^{1192/} *Bez vietējām avīzēm, kas iznāk rajonos, šādu personu vārdu publicēšanu praktizē sevišķi Padomju Latvijas Skola.*

rakstija: »Ne vienā vien baznīcā mācītājam nav vairs ko kristīt, iesvētīt un laulāt«. ^{1193/} Un šis komunistu oficiozs »Cīņa«, aicinādams uz militantu ateismu, klaji runā par »relīģijas kaitīgumu«.

Sādu uzskatu uzbāzīga daudzinašana noveda pie tā, ka kādas Valmieras bērnu ceremonijas laikā komjaunieši ieģrūda atvērtā kapā lut. māc. *Mārtiņu Bļodnieku*, kas kritienā lauza kāju. ^{1194/}

Bez tam atkārtojas gadījumi, kur komjaunieši izsītuši dievnamu logus. ^{1195/}

Ateisma propagandas vajadzībām izdod prāva apmēra speciālliterātūru. Māc. Leons Čuibe savā grāmatiņā »The Lutheran Church of Latvia in Chains« ^{1196/} uzrāda, ka laikā no 1958.–1963. gadam Latvijā izdotas bezdievju grāmatas. Tādas iznāca jau pirms 1958. gada un turpina iznākt. Bet, tā ka tās maz lasa un tās LVI sagādā zaudējumus, tad bezdievju aģitācija pārnesta vēl plašākā apjomā uz daiļliterātūru un avīzēm.

Izgatavo arī ateistu filmas. Padomju prese un radio sevišķi ieteica Rīgas studijā 1962. gadā izgatavoto filmu »Pieviltie«.

Pavisam jauns veids ir latviešu folkloras izmantošana pretrelīģiskajā kampaņā. Bērēs un mirušo atceres dienās mēdz dziedāt blakus revolūcionārajām dziesmām tautā pazīstamas tautasdziesmas. ^{1197/} Dažiem zinātniekiem uzdots bez tam izlasīt no milzīgā »*Latvju Dainu*« pūra tādas tautasdziesmas, kuŗās pavīd kāda zobgalība par mācītāju vai kuŗas mazina ticības jēgu. ^{1198/}

Sedzoties ar konstitūcijā nodrošināto apziņas brīvību, drošsirdīgākie ticīgie nekavējas iebilst pret ateistu paustajiem uzskatiem. Sovetskaja Molodjež ^{1199/} aprakstīja kādu raksturīgu

---

^{1193/} *Cīņa*, 1963. g. 9. okt. 239. nr. – *Sal. Pad. Ljas Kom.*, 1963. g. 11. nr, 72.

^{1194/} *Cuibe, The Lutheran Church*, 17. lp. un *vairākas LSK arch. liecības*.

^{1195/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0339/58.

^{1196/} *Sk. Čuibes uzstādīto katalogu viņa brošūras 9.-10. lp.*

^{1197/} *LSK archīvs*, liec. nr. 0385/64.

^{1198/} *Par t. s. antirelīģisko folkloru dažādās sanāksmēs Latvijā bieži runā prof. J. A. Jansons.*

^{1199/} *Sovetskaja Molodjež*, 1960. g. 23. nov. nr.

notikumu ar Rīgas studentiem, kas atklāti protestēja pret reliģijas zaimošanu. Tāpat diezgan vētrainas sapulces piedzīvo bezdievības mācību redzamākie eksponenti.^{1200/}

Nav gluži skaidri pārredzams, cik plaši piemēro Latvijas PSR kriminālkodeksa 212. pantu, kas paredz sodus par reliģisku mācību sludināšanu un reliģisku rituālu izpildīšanu zināmos gadījumos. No Sovetskaja Latvijas tikai zināms kāds prāvas apraksts, kur vecākiem, kas piederēja kādai sektei, atņēma dabiskās aizbildņa tiesības par viņu bērniem, jo vecāki bija mudinājuši tos svētdienās apmeklēt dievkalpojumus un bija nolieguši saviem bērniem lasīt nepiemērotu beletristiku.^{1201/}

---

^{1200/} *Ateisma sludinātājs Liepsalnieks* 1960. g. Smiltēnē savas runas laikā uzdūrās nemitīgiem starpsaucieniem un pret-demonstrācijām. Sk. LSK archīvs, liec. nr. 0202/61.

^{1201/} Sk. *Sovetskaja Latvija*, 1964. g. 15. janv. nr.

PRESE, RADIO UN TELEVIZIJA

Komūnistiskā prese Latvijā. Tās sākumu latviešu komūnisti atzīmē ar 1904. g. 6. aprīli, kad iznāca »Cīņas« pirmais nr. Šāda laika robeža neatbilst vēsturiskajai patiesībai. Laikraksts »Cīņa« bija līdz 1918. g. latviešu sociāldemokrātu izdevums. Izņemot nelielu starpposmu 1914. g., kad redakcijā pārsvaru guva lielinieciskais virziens, tā vadība līdz 1918. g. atradās sociāldemokrātu rokās.^{1202/} Kā sociāldemokrātu, tā vēlāk komūnistu vadībā šī avīze līdz 1940. g. iznāca lielāko tiesu kā nelegāls izdevums. Arī Latvijas neatkarības laikā tā sava pretvalstiskā satura dēļ bija aizliegta.

Komūnisti apzīmē »Cīņu« par »Latvijas revolūcionārā proletāriāta avīzi« un uzsver tās »kaujiniecisko« raksturu.^{1203/}

Līdz 1964. g. 31. decembrim bija iespiesti 7.248 šī laikraksta nr.

Kopš Latvijā nodibinājusies padomju vara, »Cīņa« apzīmēta par Latvijas Komūnistiskās partijas Centrālās komitejas, Latvijas PSR Augstākās Padomes un Ministru Padomes organu. Laikraksta nosaukumam likts Darba sarkanā karoga ordeņa attēls ar krievu ierakstiem un krieviskajiem »SSSR« iniciāļiem (kirilliskiem burtiem). Tādā veidā šim latviešu komūnistu laikrakstam uzspiesta krieviska izteiksme. »Cīņa« iznāk 215.000 eks. metienā.^{1204/}

Pēc P. Pizāna apvairošanas nacionālkomūnismā un tā atcel-

^{1202/} »Cīņas« pirmais redaktors bija Krievijas valsts domes loceklis Jānis Ozols, pēc tam vēlākais Latvijas Saeimas soc. dem. part. loc. Jānis Celms, soc. demokrātu vadoņi Paulis un Klāra Kalniņi. Līdzstrādnieku vidū bija arī dzejnieks Rainis un pazīstamais literātūrkritiķis Jansons-Brauns. Zīmīgi gan, ka Cīņas 100. nr., kas iznāca 1910. g., V. I. Leņins veltīja īpašu rakstu.

^{1203/} Padomju Latvijas Komunisti, 1964. g. 3. nr., 17.-18. lp.

^{1204/} Rasprostraneniye pečati, mēnešraksts, 1957. g. 9. nr. Ci-

šanas no amata, kā redaktors »Cīņu« paraksta Ilgars Iverts.

Padomju Latvijā kopš 1945. gada iznākuši šādi periodiski izdevumi:

Latviešu valodā

Laikraksti:

Cīņa – Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas, Latvijas PSR Augstākās padomes un Ministru Padomes orgāns. Iznāk sešas reizes nedēļā. Redaktors Ilgars Iverts. Metiens 215.000.

Rīgas balss – dienas laikraksts.

Padomju Jaunatne – Latvijas Ļeņinistiskās komunistu jaunatnes savienības laikraksts. Iznāk piecreiz nedēļā.

Pionieris – Latvijas ĻKJS Centrālās komitejas un Ļeņina pionieru organizācijas Latvijas republikas Pionieru padomes orgāns. Iznāk divreiz nedēļā.

Skolotāju Avīze – Latvijas PSR Izglītības ministrijas un izglītības, augstskolu un zinātnisko iestāžu darbinieku un arodbiedrības republikāniskās komitejas laikraksts. Iznāk reizi nedēļā. Sāka iznākt 1947. gada decembrī.

Padomju Latvijas Kooperators. – Iznāk reizi nedēļā. Red. R. Avekste.

Literatūra un Māksla – Latvijas Padomju rakstnieku, komponistu, mākslinieku, arhitektu un kinematografijas darbinieku savienību laikraksts. Iznāk reizi nedēļā.

Padomju Latvijas Jūrnieks – Iznāk Rīgā.

Sports – Latvijas PSR Sporta biedrību un organizāciju savienības padomes orgāns. Iznāk trīsreiz nedēļā.

Dzimtenes Balss – Izdod: Latvijas kultūras sakaru komiteja ar tautiešiem ārzemēs. Rīgā.

Žurnāli:

Zvaigzne – Sabiedriski politisks un literāri māksliniecisks ilustrēts žurnāls. Iznāk divreiz mēnesī. Redaktors Hugo Rukšāns.

---

tēts pēc Okup. Latvija 1957. g. 43. nr., 2. lp. – *Ka Cīņas metiens 1944. g. 20. septembrī bijis vēl stipri mazs, redzams no tā, ka toreiz visi seši komunistu laikraksti varēja uzrādīt tikai 20.000 eks. metienu. Sal. Pad. Ljas Kom., 1964. g. 7. nr., 11.*

- Liesma* – Latvijas LKJS CK sabiedriski politisks un literāri māksliniecisks ilustrēts žurnāls jaunatnei. Iznāk reizi mēnesī.
- Padomju Latvijas Komunisti* – LKP CK sabiedriski politisks žurnāls. Iznāk reizi mēnesī. Metiens 1964. gadā: 13.100 eks. Redaktors V. Karaļuns.
- Karogs* – Latvijas padomju rakstnieku savienības izdevums literātūrai, mākslai un sabiedriski politiskajiem jautājumiem. Metiens: 9.130 eks. Iznāk reizi mēnesī. Redaktors Andrejs Balodis.
- Veselība* – Populārzinātnisks žurnāls veselības aizsardzībai. Iznāk reizi mēnesī. Metiens 1965. g.: 125.000 eks. Red. I. Šusters.
- Zīlīte* – Latvijas LKJS CK un Ļeņina pionieru organizācijas Latvijas republikas Pionieru Padomes žurnāls pirmsskolas vecuma bērniem. Iznāk reizi mēnesī. Redaktore Inese Spura. Metiens 1961. g.: 29.800.
- Zinātne un Tehnika* – Populārs zinātniski tehnisks žurnāls. Iznāk reizi mēnesī, sākot ar 1960. g. augustu.
- Padomju Latvijas Sieviete* – Sabiedriski politisks un literārs ilustr. žurnāls reizi mēnesī, 135.000 eks. Red. S. Balode.
- Skola un Ģimene* – Latvijas PSR Izglītības ministrijas sabiedriski pedagogisks žurnāls. Tā uzdevums ir »sniegt palīdzību vecākiem un skolotājiem bērnu komunistiskajā audzināšanā«. Sāka iznākt 1964. g. janvārī.
- Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas VĒSTIS* – Tas ir republikas Zinātņu akadēmijas izdevums. Iznāk reizi mēnesī. Šis izdevums apvienots ar »Izvestija Akademii Nauk Latvijskoi SSR«. Vairums ievietoto rakstu, kritiku un bibliografijas ir krievu valodā.
- Bērniība* – LKJS CK un Ļeņina pionieru organizācijas žurnāls pionieru vecuma bērniem. Līdz 1964. g. martam iznāca reizi mēnesī.
- Draugs* – LKJS CK un Ļeņina pionieru organizācijas Latvijas republikas Pionieru padomes žurnāls, kas sāka iznākt ar 1964. g. aprīli vienreiz mēnesī iepriekš minētā žurnāla Bērniība vietā.
- Māksla* – Latvijas Padomju mākslinieku, arhitektu, komponi-

- stu, kinematografijas darbinieku savienību un Teātra biedrības izdevums. Iznāk četras reizes gadā.
- Šachs* – Latvijas PSR šacha federācijas un centrālā šacha kluba žurnāls. Iznāk divi reizes mēnesī.
- Lauku Dzīve* – Latvijas PSR Lauksaimniecības produktu ražošanas un sagādes ministrijas organs. Sāka iznākt 1963. g. pavasarī.
- Padomju Latvijas Skola* – Latvijas PSR Izglītības ministrijas žurnāls. Redaktors E. Avotiņš. Metiens 1961. g.: 4.510; 1962. g.: 5.000; 1963. g.: 4.710 eks.
- Padomju Students* – Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes izdevums. Redaktors sākuma gados bija P. Zeile.
- Jaunais Inženieris* – Rīgas Politehniskā institūta izdevums.
- Plēsums* – Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas izdevums Jelgavā.
- Arodnieks* – Latvijas PSR arodbiedrību republikāniskās padomes biļetēns. Sāka iznākt ar 1960. g. janvāri reizi mēnesī, latviešu un krievu valodā. Metiens: 7.850 eks.
- Aģitatora bloknots* – Iznāk divreiz mēnesī. Redaktors K. Tolmadževs. Metiens 1959. gadā: 9.350.
- Latvijas PSR Augstākās Padomes Ziņotājs* – LPSR AP organs.
- Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetēns* – Sāka iznākt ar 1958. g. 8. septembri Rīgā. Redaktors V. Kauke. Iznāk apm. 4. nr. gadā.
- Padomju Latvijas Tautas Saimniecība* – Iznāk reizi mēnesī. Red. L. Žukovs.
- Latvijas Arodbiedrību Republikāniskās Padomes biļetēns* – Redaktors A. Dimperāns. Biļetēns iznāk reizi mēnesī. Metiens 1959. g.: 8.200.
- Dārzs un Druva* – Iznāk reizi mēnesī. Red. R. Geistards. Metiens 1959. g.: 20.500 eks.
- Vārpas* – Biļetēns, iznāk ik mēnesi. Red. L. Rudzišs. Metiens 1959. g. 12.800 eks.
- Jaunās grāmatas* – Bibliografisks biļetēns. Iznāk vienreiz mēnesī. Redaktore F. Kocēna. Metiens 1959. g.: 10.000.
- Mednieks un Makšķernieks* – Četrreiz gadā. Red. E. Eglājs. Metiens 1959. gadā: 20.000 eks.
- Vārpas* – Biļetēns, iznāk ik mēnesi. Red. L. Rudzišs. Metiens 1959. g.: 3.000 eks.

Dadzis – Humoristisks žurnāls. Iespiests Latvijas PSR Kultūras ministrijas Poligrafiskās rūpniecības pārvaldes tipografijā Rīgā. Iznāk divi reizes mēnesī. Redaktors I. Palkovs. Metiens 1962. g.: 60.000.

Rīgas Modes – Latvijas Valsts izdevniecības žurnāls. Tani iespiež modes modeļus.

Krievu valodā

Laikraksti:

Sovetskaja Latvija – Latvijas KP CK, Latvijas PSR Augstākās Padomes un Ministru Padomes organs. Iznāk sešreiz nedēļā. Dibināts 1944. g. novembrī Rīgā.

Sovetskaja Molodjež – Latvijas LKJS CK laikraksts. Iznāk piecreiz nedēļā.

Za Rodinu – Baltijas kara apgabala avīze.

Žurnāli:

Kommunist Sovetskoj Latvii – LKP CK mēnešraksts.

Šachmati – Redaktors Michails Tals.

Bloknot agitatora – Rīgā.

Bez laikrakstiem un žurnāliem, kas paredzēti visplašākās sabiedrības informēšanai, iznāk vēl t. s. rajonu un starprajonu laikraksti. To skaits ir mainīgs. Tos iespiež kā latviešu, tā krievu valodā. Rajonu avīzēm lika aprobežoties ar vietējās informācijas sniegšanu, kas mazināja interesi par tām. Pirms 1959. gada, piemēram, iznāca atsevišķi laikraksti Liepājai, Aizputei, Priekulei, Skrundai un Saldum, ar atstatumiem no 30–80 km šo pilsētu starpā. Liepājas avīzi »Komunisti« 1959. gadā pārvērta par starprajonu avīzi, ^{1205/} paplašinot tās informācijas radiusu. Par tās dibināšanas gadu uzskata 1918. g. Vietējo avīžu dibināšana citās vietās tomēr turpināta, kā piem. Ventspilī, kur 1964. g. 29. jūnijā sāka iznākt avīze *Brīvā Venta*. Rajonu avīžu skaitu Padomju Latvijas Komunisti 1961. g. uzrādīja ar 30.

^{1205/} *Okupētā Latvija, 1962. g. 87. nr., 22. lp. Sal. Pad. Latvijas Komunisti, 1961. g. 4. nr., 74. lp.*

Latvijas PSR Ministru Padomes Centrālā Statistikas pārvalde par Padomju Latvijas presi un tās kopējo metienu uzrāda šādus skaitļus:^{1206/}

<i>Laikraksti</i>	1940	1950	1955	1958	1959	1960	1961
Nosaukumu skaits	21	153	84	104	105	85	90
Visu laikrakstu vienreizējā tirāža – tūkstošos eks.	404	526	553	771	828	854	889
Visu laikrakstu gada tirāža – milj. eksemplāru	51	107	121	176	188	196	198

Tabula uzrāda kā latviešu, tā krievu valodā iespiesto laikrakstu skaitu un visu šo izdevumu kopējo metienu. Atsevišķo laikrakstu metiens, kā piem., Rīgas Balsij, bijis ierobežots, jo šī avīze vismazāk atbilst partijas žanram, bet piemērojusies vairāk lasītāju gaumei, cik tas padomju apstākļos vispār iespējams.

Žurnāli (ieskaitot periodiski izdotos rakstu krājumus un biļetēnus)

	1940	1950	1955	1958	1959	1960	1961
Izdevumu skaits tai skaitā	35	25	41	83	77	92	107
latviešu valodā	–	19	24	55	52	64	63
Numuru skaits	412	355	359	604	612	655	755
Visu numuru tirāža – milj. eksemplāru tai skaitā	14,7	1,7	3,0	10,3	11,5	13,5	13,7
latviešu valodā	–	1,4	2,7	10,1	11,2	13,0	13,0
Viena numura vidējā tirāža – tūkst. eksemplāru	–	4,7	8,4	17,1	18,8	20,6	18,1

^{1206/} *Razvitije narodnovo hozjaistva Latvijskoi SSR. Statističeskij sbornik. Gosstatizdat, Latvijskoje otdeļenije. Riga 1962.*

Kā redzams no tabulas^{1207/}, tad kopš 1955. gada latviešu izdevumu skaits manāmi samazinājies. Tā ka no Padomju Statistikas Pārvaldes oficiālās statistikas nav redzams, kā ierindoti tie žurnāli, kam doti kā latviešu, tā krievu nosaukumi (Sal. LPSR Zinātņu akadēmijas VĒSTIS/IZVESTIJA Akadēmii Nauk Latvijskoi SSR), bet kuŗu saturs ir pārsvarā krievu valodā, tad augšējo skaitļu izvērtējums var vēl grozīties.

Pilnīgi nepārskatāms ir jautājums par kolchozu un padomju saimniecību ražošanas pārvalžu izdotajiem laikrakstiem, kuŗu skaits uzrādīts ar 21, ar 185.000 eks. metienu.^{1208/} Kā šie, tā rajonu un starprajonu laikraksti nav ārpus Latvijas teritorijas abonējami un tādēļ par tiem grūti spriest.

Pēc 1944./45. g. okupācijas darbību atjaunojusi *Latvijas Telegrafa Aģentūra* (LTA), kas gan atšķirībā no Latvijas neatkarības laiku LTA nav patstāvīga ziņu aģentūra, bet krievu TASS nodaļa. Padomju LTA neveiklo darbību nokritizējusi pati padomju prese.^{1209/}

LTA atbildīgais vadītājs 1958. gadā bija O. Jurāns, bet 1964. g. Ziedonis Bauka.

Raidītāji. Bez Rīgas, Madonas un Kuldīgas raidītājiem darbojas vēl dažas raidstacijas citos Latvijas centros, bet visu šo raidītāju frekvences pretrunīgo datu dēļ nav iespējams uzrādīt. Par *Latvijas televīzijas* pārraidēm zināms, ka pirmie to mēģinājumi sākās 1954. g. 7. novembrī. Bez Rīgas centra televīzijas stacijas, sākot ar 1958. gadu, sāka darboties Kuldīgas, un ar 1960. gadu – Cēsaines retranslācijas stacija.

Radio un televīzijas komitejas priekšnieks R. Zandersons 1963. gada maijā ziņoja, ka Padomju Latvijā iedzīvotāju lietošanā ir 567.000 uztvērēju un 150.000 televīzijas aparātu.

^{1207/} *Razvitije narodnovo hozjaistva Latvijskoi SSR*, 320. lp. *Cīņa savā* 1963. g. 5. maija 105. nr. deva par Padomju Latvijas presi savu pārskatu, uzrādot kopējo tirāžu ar 1.254.769 eks., bet uz katriem tūkstoš iedzīvotājiem:
1958. gadā – 710.000 eks.
1962. gadā – 983.000 eks.
1963. gadā – 1.079.000 eks.
Sal. Pad. Latvijas Komunisti, 1961. g. 4. nr., 74. lp.

^{1208/} *Cīņa*, 1963. g. 5. maija 105. nr.

^{1209/} *Dadzis*, 1958. g. 5. nr.

RUSIFIKĀCIJA UN KULTŪRAS ASIMILĀCIJA

Krievijas mazākuma tautību nacionālais jautājums boļševiku teorētiķiem no laika gala sagādājis grūtības. Ne vien ukraiņu, latviešu, gruziņu u. c. nekrievu tautu nacionālistu, bet arī šīm tautībām piederīgo mēreno sociālistu un marksistu, kā arī žīdu bundistu iebildumi pret lielkrievu asimilātoriskajiem nolūkiem spieda Ļeņinu jau 1. Pasaules kara priekšvakarā deklarēt, ka proletāriāta interesēs ir izdzēst nacionālas atšķirības, noārdīt nacionālos žogus un atbalstīt visu, kas padara sakarus starp tautībām arvien ciešākus un ciešākus un veicina nāciju saplūšanu.^{1210/} Ja arī viņa un pārējo boļševisma teorētiķu uzskatos nacionālajā jautājuma atrodamas manāmas pretrunas un nekonsekvence, tad atsevišķo nāciju un nacionālo kultūru eksistences jautājums tiem allaž parādījies par traucēkli. Tādēļ arī padomju režīma nostiprināšanās ērā partijas vadība skaidri nosvērusies uz »nāciju un nacionālo kultūru asimilāciju«. Kaut arī nacionāli kultūru asimilācija esot ilgs process, tad tomēr ar to nav jākavējas un šī procesa sākums nav atliekams uz brīdi, kad komūnisms uzvarēs visā pasaulē, bet tas veicināms neka vējoties. Maskavā izdots partijas orgāns *Komunist* konstatē,

^{1210/} *Ļeņins, Prosvēščeniye, žurnāls, 1913. g. 10., 11. un 12. nr. Sk. viņa rakstu »Kritiskas piezīmes nacionālajā jautājumā«, kas uzrakstīts pēc KSDSP CK apspriedes ar partijas darbiniekiem. Tas pats: Ļeņina rakstu kopojumā »Par nacionālo un nacionāli koloniālo jautājumu«, 134. lp. Sal. Awtorchanow, A.: Das kommunistische Programm zur Entnationalisierung d. Nationalitäten d. UdSSR, S. 4-6. Sal. Ļeņina Raksti, 22. sēj., 310. lp. – Die Nationalitätenpolitik Moskaus N 1 (2), Ukrainische Unabhängige Assoziation der Forscher der Sowjetischen Theorie und Praxis bezüglich der Nationalen Probleme, München 1957, 63. u. c. lpp.*

ka nacionālo kultūru asimilācijas »sākumi atrodami jau mūsu dienu reālītātē«. ^{1211/}

Ja arī padomju doktrīna izteikusies par labu tam, ka nacionālajām kultūrām ir jādod iespēja attīstīties līdz savu spēju pilnīgai izsmelšanai, tad tā ar to vēlas radīt tikai priekšnoteikumu šo atsevišķo kultūru sakausēšanai vienā kopkultūrā ar vienu vienīgu valodu. ^{1212/} Tā kā komūnisma cīņas avangardā iet krievu tauta, tad šī viedokļa izteicēji vienprātīgi atzīst krievu valodu par to, kuŗai piekritīs uzdevums kļūt par boļševizētās pasaules pamatvalodu.

Šo pašu ļeņinistisko tezi savā laikā mēģinājuši atbalstīt *Stučka* un jaunākajā laikā *Vilis Lācis*. Pēdējais to ietvēris šādos vārdos: »Padomju iekārta izrādījusies par tādu *iekārtnu, kas cementē kopā dažādas nācijas*; tā saliedē tautas, saglabādama viņu savdabīgumu, nodrošinādama uzplaukumu viņu nacionālajai kultūrai, ko piepilda ar jaunu, sociālistisku saturu. Mūsu dienās plaši pazīstams kļuvis sociālistiskas nācijas jēdziens... Viņas veido vienu lielu veselo – padomju tautu«. ^{1213/}

Ja arī padomju ideologi nacionālo kultūru pastāvēšanai paredzējuši savu starpfazi un runā par »tautas kultūras savdabīguma saglabāšanu«, tad tā ir stipri reducēta atsevišķo tautību grupu »privilēģija«.

Kopš padomju okupācijas Latvijai bijis jāizjūt:

1. krievu administrācijas spaidi nacionālās kultūras jomā,
2. krievu valodas uzspiešana,
3. krievu kultūras nekautrīga uzspiešana.

Tā rezultātā kopš 1945. gada nav iespējams runāt par latviešu kultūras politiku Latvijā. Tās vietā stājusies krievu kultūras politika, kuŗas raksturīgākās iezīmes bijušas rusifikācija un latviešu kultūras asimilācija. Par to jau bija runa šī darba X, XI un XII nodaļā. Skaidrības labad vēl atliek dot nelielu kopsavilkumu.

Runājot par krievu administrācijas spaidiem kultūras jomā, jāatceras, ka visa Latvijas augstskolas un Zinātņu akadēmijas darbība atrodas tiešā Maskavas pārraudzībā. Grāmatniecību un

^{1211/} *Komunist*, 1959. g. 13. nr.

^{1212/} *Staļins, Voprosi ļeņinisma u. c.*

^{1213/} *Cīņa*, 1954. g. 17. okto. 247. nr. Šis pats Lāča raksts publicēts dienu iepriekš *Maskavas Pravdā*.

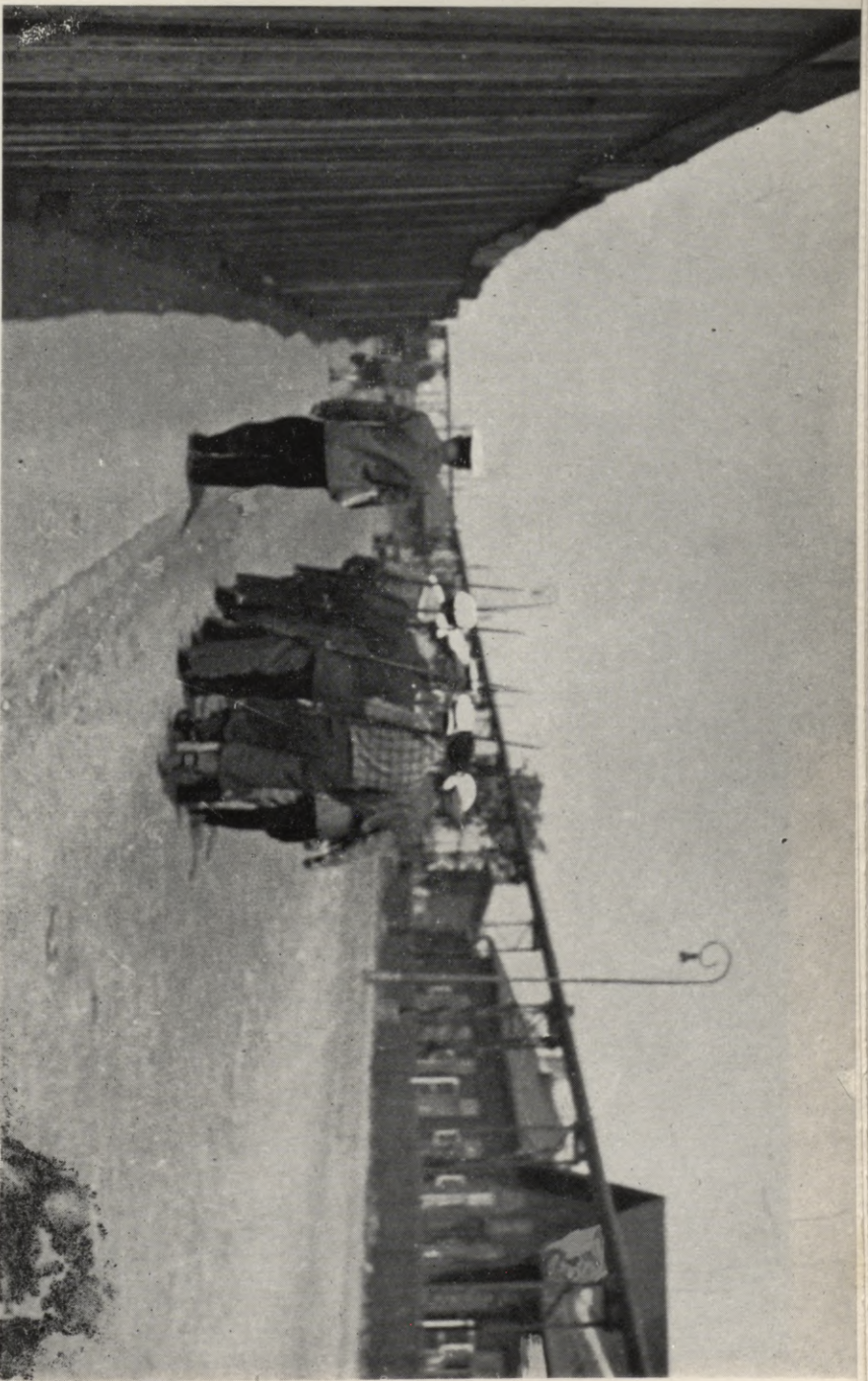
presi savukārt uzrauga centrālās krievu iestādes vai to atsūtītie funkcionāri. Latvijas teātru programmu visiem Latvijas teātriem jau gadu iepriekš nosaka piekritīgas iestādes Maskavā.^{1214/} Tā tas ir arī ar pārējām kultūras dzīves nozarēm.

Par krievu valodas uzspiešanu skolās, iestādēs, partijas sanāksmēs un pat tiesā jau runāts iepriekš. Arī par krievu rakstnieku darbu nesamērīgi plašu iespiešanu Latvijas Valsts apgādā, par mācības grāmatām nemaz nerunājot, atrodamas ziņas šinī darbā (sk. sevišķi XI un XII nodaļu). Bet kultūras asimilācijas procesu var veicināt ne vien ar krievu rakstnieku un mākslinieku protežēšanu, to pietiekami labi var panākt arī ar to latviešu rakstnieku darbu iespiešanu, kā arī dažādu mākslas pārstāvju pastiprinātu atbalstīšanu, kas potenciāli kalpo tam pašam mērķim. Un to jo plaši arī dara abos virzienos.

Visās šinīs parādībās saskatāms Maskavas nolūks apturēt latviešu kultūras dabisko attīstību. To vēl pastiprina padomju okupācijas varas spaidi, kas vēršas pret latviešu jaunatni un sevišķi jauno intelligenci, spiežot prāvu daļu jauniešu studēt vai strādāt ārpus dzimtenes. Dabisko sakaru pārtraukšana ar savas tautas piederīgiem, vajadzība svešumā izlīdzēties ar krievu valodu un aktuālajiem krievu kultūras sniegumiem (krievu laikraksti, krievu filma, teātris, sabiedriskā dzīve u. tml.) šo atsvešināšanas procesu no savas tautas veicina. To vēl pastiprina tas vispārējais personības un individuālītātes nonivelēšanas blakus process, ko nesaudzīgi veic padomju ideoloģija un tā psihiskais veltnis. Kā atsevišķa individa, tā nacionālās pašapziņas nomirdināšana gaļajos padomju okupācijas gados nav palikusi bez pēdām. Tikai pateicoties apstāklim, ka rusifikācijas politika Baltijas valstīs izdarīta rupjā un uzkrītošā veidā, tā uzdūrusies tautas visplašāko aprindu pretestībai (sk. VIII un IX nodaļu).

Ir vēl viena īpata parādība, kuŗai pievēršama ievēriba. Tā ir padomju varas apņēmība izskaust Latgales latviešu kultūrālo pašdarbību, ciktāl tai sakars ar latgaliešu dialektu un šī Austrumlatvijas apgabala īpatībām. No padomju varas aktiem redzams, ka rusifikācijas centieni Latgalē kļuvuši vēl intensīvāki

^{1214/} LSK arhīvs, liecība nr. 0392/65.

*Kopš latviešu strēlnieku korpusa likvidēšanas, kaņaklausībā iesauktos latviešu jaunkareivjus nosūta uz krievu da-
ļām tālu Pad. savienībā*

Kaut Latvijas tagadne atrodas padomju varmācīgajās rokās, tiem miera nedod arī tās pagātne - Brāļu kapos no savas pēdējās atdusas vietas padzīts plkv. V. Veiss, bet viņa vietā aprakts kāds Karl Ivanovič Ozol. Nolidzināti arī visi Baigā gada upuru kapi

nekā cara Krievijā.^{1215/} 1953. g. apturēja latgaliešu avīzi »Taisneība« un rajonu laikrakstus. Latgale un latgalieši krievu kartēs un grāmatās vispār pazuda kā etniska vienība.^{1216/} Kamēr arvien vairāk iespieda laikrakstus krievu valodā, latgaļu dialektā ar 1958. gadu vispār neko vairs neiespieda. Pat uzraksti uz kapa pieminekļiem un vainagiem nedrīkstēja vairs parādīties šīnī dialektā.^{1217/} Rusifikācija šīnī gadījumā jau noslidēja līdz Latgales latviešu pilnīgai diskriminācijai. Arī par Latgales pārstāvjiem Padomju Savienības augstākajā un Tautību padomē izraudzīja krievus vai žīdus, tikai ne Latgales latviešus.^{1218/}

Tikai ts. atkušņa laikā izdevās sarīkot plašāku Latgales kultūras nedēļu, bet arī šīnī gadījumā nekas vairāk par etnografiskiem priekšmetiem nedrīkstēja tikt rādīts.^{1219/}

Šīnī zīmīgajā parādībā, kas pagaidām skar tikai vienu Latvijas novadu, redzami iedīgli tam rusifikācijas un kultūras asimilācijas gājienam, kas kopš 1945. gada ievadīts okupētajā Latvijā.

---

^{1215/} Bukšs, M., *Die Russifizierung in den baltischen Ländern.*
185.

^{1216/} Turpat.

^{1217/} Turpat, 187. lp.

^{1218/} Turpat, 189. lp.

^{1219/} Turpat, 190. lp.

LATVIEŠU TAUTAS NEATKARĪBAS GRIBA UN TĀS RIETUMU ORIENTĀCIJĀ

Latviešu tautas pretestības kustībā un atsevišķo sabiedrības grupu vispārējā stājā un attieksmē pret padomju varu, kas līdz šim jau dažādās situācijās apskatīta, izpaužas skaidrs noraidījums kā sociāli politiskajām, tā saimnieciskajām pārmaiņām ko nesusi padomju sistēma. Bet gaŗais zemes okupācijas laiks devis iespēju saskatīt arī tos centienus un postulātus, kas izpauŗusies pozitīvās prasībās un latviešu tautas vispārējā gaŗīgajā koncepcijā.

Vispirms tā parādijusies konsekvēntā *rietumu orientācijā*. Latviešu tauta turpinājusi apliecināt savu cieŗo piederību rietumu kultūras pasaulei. Tas noticis ne vien zināma konservātīvisma dēļ, tuŗoties pie Eiropas kultūras tradīcijām un modernajām gara noslieksmēm, bet gluŗi vienkārŗi tādēļ, ka latviešu tauta ar visu savu prātu un asinīm pieder^{1220/} rietumu pasaulei. Tādēļ arī tā smagi cīnās par savu nacionālo kultūru un Eiropas kultūras mantojumu. Bet tikpat sīksti un neatlaidīgi tā turas pie iesakņotās tiesību apziņas un rietumnieciskajiem brīvības pamatprincipiem. Demokratiska sadzīves iekārta un valsts kā tiesību valsts spēcīgi nostiprinājās Latvijas pilsoņu apziņā kopŗ Latvijas brīvvalsts laikiem, un ar řo ieguvumu patvarīgu atņemšanu tie pēc tam vairs nav spējuŗi samierināties. Par savas tautas pašnoteikŗšanās tiesībām stāv ne vien vecākā paaudze, bet, – kā rādījuŗi neitrāli novērojumi Latvijā pēc

---

^{1220/} LSK archīvs, liec. nr. 0306/60 un 0307/60. Viens no řinīŗs liecībās minētajiem aculieciniekiem, kas atkārŗoti apmeklējis Rīgu un ticies ar ļoti daudziem latvieŗiem, lietoja burtiski izteicienu »latvieŗu tauta pieder ar visu savu prātu un asinīm rietumu pasaulei«.

1944. gada un neskaitāmas aculiecinieku liecības,^{1221/} – ar ne mazāku jaudu arī tā jaunā paaudze, kas izaugusi jaunajos apstākļos. Šī tautas garīgā koncepcija, kas atradusi sev mājvietu tautas apziņā un nacionālajā pašuzturēšanās gribā, ir palikusi par vēl arvien neieņemtu cietoksni un par galveno pretargumentu pret Latvijas inkorporāciju Krievijā.

Tā ka latviešu tautas vairākumam, kas atrodas dzimtenē un pa daļai izsūtījuma vietās Krievijā, nav tomēr dota brīva iespēja izteikties, tad ne vien savā, bet visas latviešu tautas vārdā to kopš 1945. gada darījusi latviešu emigrācija brīvajā pasaulē. Tai pieder apmēram 8 % no latviešu tautas kopuma.

Emigrācijā gandrīz visi latvieši ir organizēti un tos pārstāv kā centrālas, tā vietējas organizācijas.^{1222/} Mag. iur. V. Upeslācis zīmīgi saka, ka tā bijusi valsts idejas un valstiskās kopības inerce, ko emigrācija kā neatkarīgajai dzīvei nobriedusi tautas grupa apzinīgi mēģinājusi piemērot svešajos apstākļos.^{1223/} Bez organizācijām izveidotas latviešu draudzes un skolas, kā arī dažādi kultūras pasākumi. Tas viss darīts nolūkā saglabāt latviešu tautas substanci svešumā.

Vislielāko svaru latviešu emigrācija tomēr likusi uz Latvijas atbrīvošanu no padomju krievu virskundzības. Šī pamatprasība apvienota ar citām svarīgām nacionālpolitiskām vēlmēm un formulējumiem.

»Trimdas latviešu vēstījumā tautas brāļiem nebrīvībā«, ko 1958. g. 18. novembrī izplatīja viņpus Dzelzs aizkara, teikts:

1. Latvija atjaunojama kā neatkarīga demokrātiska republika uz 1922. gada satversmes pamatiem, garantējot tautai poli-

^{1221/} *Sal. Neue Zürcher Ztg.*, 1964. g. 6. sept. 246. nr. »*Lettland unter sowjetrussischer Herrschaft*«, kā arī: *LSK arhīvu*, liec. nr. 0220/57, 0223/57, 0225/57, 0236/58, 0323/58, 0327/63, 0383/62, 0392/65 u. c.

^{1222/} *Plašs pārskats par šo organizāciju struktūru un darbību atrodams rakstu krājumā »Latviešu trimdas desmit gadi«* Dr. phil. H. Tichovska red. Izdevumam 368 lpp. un tas apskata stāvokli līdz 1954. gadam. *Sal. Latvju enciklopēdija*, 14. grāmata, nodaļa »Latvieši emigrācijā«.

^{1223/} *Latv. trimdas 10 gadi*, sk. *Mag. iur. V. Upeslāča rakstu »Neatkarības turpinājums trimdā«*, 270. lp.

tiskas brīvības, sociālu taisnību, cilvēku tiesības un nacionālas kultūras brīvu atīstību;

2. saimnieciskā dzīve Latvijā atjaunojama pēc rietumzemju saimnieciskās demokrātijas principiem;

3. nākotnes drošības labā Latvijai kopā ar Igauniju un Lietuvu jārada Baltijas valstu ūnija, kurai savukārt jāieslēdzas Eiropas integrācijā, nodrošinot Latvijai pilntiesīgas locekles vietu Eiropas tautu saimē.^{1224/}

Kā redzams, latviešu emigrācija iestājas par Latvijas un pārējo Baltijas valstu integrāciju Eiropā, kas iet pilnīgi pretējā virzienā Maskavas nodomam Latviju un tās kaimiņvalstis integrēt Krievijas tautu kopumā un sociālistisko republiku savienībā.

Centienos par savu zemju atbrīvošanu, visu triju Baltijas tautu emigrāciju daļas uzrādījušas lielu saskaņu un sadarbības gribu. Tas jo spilgti parādās kopēji izstrādātā Manifestā, ko 1960. g. 1. jūnijā izplatīja sakarā ar Baltijas valstu okupācijas 20-to gadadienu.

Ne mazāk zīmīga ir ts. Etlingenas deklarācija, ko 1957. g. vasarā pieņēma Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības plašajā kongresā, kurā pulcējās simtiem dalībnieku no visām Eiropas trimdas zemēm. Šinī deklarācijā, kurās nozīme vēlākajos ELJAs kongresos no jauna uzsvēta, teikts:

1. Mēs esam par neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas republikas atjaunošanu.
2. Atjaunotajā Latvijas valstī varai jāpieder Latvijas tautai.
3. Latvijas tautas gribu izsaka vispārīgās, vienlīdzīgās, tiesšās un aizklātās vēlēšanās vēlēts parlaments un valdība. Visiem politiskajiem virzieniem ir tiesības iziet vēlēšanās ar savu sarakstu.
4. Uzskatu, biedrošanās un vārda brīvība Latvijā nodrošināma ar likumu.
5. Mēs esam par privātas lauksaimniecības atjaunošanu Latvijas republikā.
6. Latvijas valstī jāveicina rūpniecības racionālizācija. Arod-biedrībām jābūt brīvām un neatkarīgām.

^{1224/} Šeit minētais Vēstījums nav iespiests, bet pieejams vienīgi rotētā novilkumā.

7. Latvijas sociālajai politikai jānodrošina Latvijas pilsoņiem brīva pamata un vidējā izglītība, palīdzība nelaimes un slimību gadījumos un vecuma pensijas.
8. Brīvas, radošas mākslas, zinātnes un kultūras attīstība bez valsts varas iejaukšanās ir Latvijas tautas interesēs.
9. Mēs esam par Latvijas ciešu sadarbību ar Igauniju, Lietuvu un pārējām Eiropas valstīm.
10. Mēs esam par Latviju kā pilntiesīgu Apvienoto Nāciju locekli, par draudzīgām attiecībām ar visām zemēm un tautām.^{1225/}

---

^{1225/} ELJA. Rokas grāmata, izdota 1963. gadā. Sk. 5. l.p.

KARADIENESTS UN REPUBLIKĀNISKĀS KARASPĒKA DAĻAS

Pēc sarkanarmijas padzišanas 1941. gada vasarā, boļševiki nodibināja 43. Latviešu gvardes strēlnieku divīziju un 1944. g. vasarā uz šīs divīzijas bāzes 130. Latviešu strēlnieku korpusu.^{1226/}

Divīzijas komandieris bija ģenerālleitnants J. Veikins. Divīzijas sastāvā ieskaitīja piemēroto gadagājumu boļševikus un to līdzskrējējus. *Samsons* apgalvo, ka šādā ceļā sanākuši 70 % »brīvprātīgo«.^{1227/} Pārējie piedalīti klāt. Kaut gan divīzija un gvarde sevi apzīmēja par »latviešu«, tad tomēr zināms, ka latviešu sastāvs tanī bijis pavisam mazs. Vēlāk no šīm militārajām formācijām izveidoja 201. latviešu divīziju, ko ungāru sacelšanās laikā, līdzīgi igauņu divīzijai, likvidēja. Ar to 1944. g. 6. oktobrī oficiāli atzītās latviešu republikāniskās karaspēka daļas izbeidza savu darbību. Par »savu republikānisko karaspēka daļu« dibināšanu Latvijas PSR Augstākā Padome izdeva īpašu likumu, kas iespiests pēc LPSR AP 3. sesijas, kas notika 1944. g. 5. un 6. oktobrī Daugavpilī.^{1228/} Tanī pašā laikā nodibināja arī Latvijas PSR koprepublikānisko Aizsardzības tautas komisāriātu, kas savukārt vēlākajos gados izbeidza savu darbību.

Visus šos lēmumus pieņēma saziņā ar Maskavu. Taktisku iemeslu dēļ bija svarīgi kaut vienu divīziju resp. korpusu apzīmēt par latviešu, lai sarkanarmijai par jaunu ielaužoties mūsu zemē, demonstratīvi rādītu it kā dažu latviešu līdzdalību. Tieši šinī nolūkā, frontes apstākļiem to pieļaujot, lika pār-

^{1226/} *Sal Pēteris Stučka Latvijas valsts universitāte, 57. lp.*

^{1227/} *V. Samsons, pēc LKP CK Partijas archīva 101. f., 40. lietas, 62. lp. Sk. ZA Vēstis 1962. g. 12. (185.) nr., 7. lp. Sal. V. Savčenko grāmatu »Latviešu gvardes divīzija«.*

^{1228/} *Pad. varas konstitucionālie akti Ljā, 277.-278. lp.*

nākt pār robežu dažiem latviešu komandieriem. Padomju izdevumos lasāms: »Pirmie no austrumiem savā dzimtajā latviešu zemē 1944. g. 18. jūlijā Šķaunes rajonā iegāja 130. latviešu strēlnieku korpusa kaŗavīri, ko komandēja ģenerālis *D. Brantkalns*«. Kāds atvaļināts ģenerālmajors *P. Baumanis* apgalvo: »Atbrīvojot Krustpili, izcilu operāciju veica 130. latviešu un 5. tanku korpuss. Ģenerāļu *A. Kalniņa* un *V. Damberga* divīziju daļas pirmās sasniedza Daugavu. Pulkveža *Neimaņa* komandētais 323. pulks pirmais ielauzās Krustpilī. Forsējot Aivieksti, kaujas bezbailīgi un prasmīgi vadīja pilsonkaŗa cīnītāji ģenerāļi *D. Brantkalns* un *E. Seduļins*.«^{1229/}

Pēc republikānisko kaŗaspēka daļu galīgas nolikvidešanas, latviešu jauniešiem lika veikt obligāto kaŗadienestu ārpus Latvijas, parasti visattālākajos Krievijas apgabalos. Ar to viņus mēģināja atsvešināt dzimtenei un tautībai. Tā ka prāva iesaucamo daļa slikti prata krievu valodu, tad trīs un vairāk gados kaŗadienestā tos pamatīgi ielauzīja krievu valodas un dažādu krievu paradumu prašanā^{1230/}. Tiem jauniešiem, kurus bija »apzīmogojuši« vecāki, neļāva iekļūt tehniskajās daļās un tiem vispār sagādāja sliktākus apstākļus.

^{1229/} *Cīņa* 1964. g. 29. jūl. 178. nr. un 1964. g. 10. sept. 215. nr. Pēc ilgās klusēšanas 1964. gadā sāka saskaitīt dažāda veida latviešu tautības sarkanarmijas »varoņus«. Izdibināja, ka tādi esot vispirms ģenerālmajors *Jānis Fogelis*, pulkvedis *Jānis Bērziņš*, kāds *Pauls Tiltiņš*, kas Spānijas kaŗa laikā sarkano pusē bija slēpies aiz *Pola Armana* vārda un krita *Volchovā*, un ģenerālpulkvedis *Nikolajs Bērzzariņš*, pirmais padomju komandants Berlīnē. Šie esot vislielākie Padomju Savienības varoņi. Aiz tiem seko t. s. Zelta zvaigznes ieguvēji, kādi bijuši gvardes ģenerālleitnants *Pēteris Zubovs-Lanzdiņš* un vēl citi. Kaŗa zinātņu biedrības vēstures sekcija sameklējusi materiālus par Pad. Savienības »varoņiem«, kas pirms kaŗa dzīvojuši Latvijā. Tādu izrādījies 30, no tiem 16 latvieši. *Sal. Pad. Ljas Kom.* 1963. g. 8. nr., 41. lp. un 1964. g. 9. nr., 74. lp. *Cīņa*, 1964. g. 255. nr.

^{1230/} *Sk. rakstu »Wehrdienst dient der Politik der Völkervermischung«, Nachrichten aus dem Baltikum*, 1965. g. 27. nr.

Augstākas pakāpes latviešu virsnieki sāka izzust.

Padomju vara piegriež vēl lielu ievēribu jauniešu norūdīšanai un militārai priekšizglītībai. Šim uzdevumam kalpo organizācija DOSAAF. Padomju speciālisti šinī jautājumā izsakās: »DOSAAF komiteja cenšas panākt, lai katrs jaunietis pirms iesaukšanas aktīvajā kara dienestā apgūtu kādu tehnisko profesiju, kļūtu par labu sportistu«. – »Svarīga loma darbaļaužu militāri patriotiskajā audzināšanā ir Armijas, aviācijas un flotes veicināšanas brīvprātīgajai biedrībai DOSAAF«. ^{1231/}

Sarkanajā kara flotē uzņemti tikai nedaudzi latvieši un tos tādā gadījumā atstāj zemākās dienesta pakāpēs. Vispār Rīgas jūrskolu beigušos pa lielākai daļai nosūta uz Murmansku vai Tālajiem Austrumiem. ^{1232/}

---

^{1231/} *Sal. Pad. Ljas Kom. 1964. g. 2. nr., 67.-69. – Sovetskaja Latvija, 1962. g. 23. marta nr.*

^{1232/} *»Okupētā Latvija« 1958. g. 50. nr., 47. lp.*

TERRITORIĀLĀS PĀRMAIŅAS

Valsts neatkarības laikā Latvijas teritorija aptvēra 65.791,4 km².^{1233/} Ar 1945. g. 15. un 16. janvāra dekretiem Krievijas Sociālistiskā federatīvā republika atdalīja no Latvijas 1290 km², šo platību pievienojot sev.^{1234/} Šīs teritoriālās pārmaiņas skāra Latgali, no kuņas ziemeļaustrumu stūra atvienoja Augšpils, Gauru, Kacenu, Linavas, Purvmalas un Upmales pagastus.

Latvijas teritorijas patvarīga samazināšana ir Latvijas Republikas satversmes 3. un 77. panta pārkāpums. Bez tam PSRS ar to lauza 1920. g. 11. augusta mierlīgumu, ar kuņu tā uz mūžīgiem laikiem bija atzinusi Latvijas valsts suverēnitāti un noteica abu valstu robežas.^{1235/}

Latvijas teritorijas samazinājums, ko izdarīja Maskava, vēl arvien atstājis dažas neskaidrības. Līdz 1956. gadam padomju izdevumos, ieskaitot Boļšaja Sovetskaja enciklopedija, Latvijas PSR teritoriālā platība uzrādīta ar 64,5 tūkstoš km², bet pēc tam vērojams neizprotams juceklis uzrādītajos skaitļos. Ar 1957. gadu Ježegodnik'ā uc. redzamākos Maskavas un Rīgas izdevumos Latvijas teritoriālā platība atzīmēta ar 63,7 tūkstoš km².^{1236/}

^{1233/} Rutkis, J.: *Latvijas ģeografija*, 268. lp.

^{1234/} Namsons, Andrius: *Die kulturgeographischen, wirtschaftlichen und soziologischen Auswirkungen der Sowjetisierung Lettlands*, Stuttgarter Dissertation, 115. lp.

^{1235/} Sal. *Latvijas Republikas satversme*. Oficiāls izd. Rīgā un Valdības Vēstnesis, 1922. g. 30. jūn. 141. nr. Sk. arī *Latvju enciklopēdija*, 2. burtnīca, 103.-104. lp.

^{1236/} *Latvijas PSR teritoriālo platību ar 64,5 tūkstoš km² uzrāda: Boļšaja Sov. enciklopedija savā 1953. g. 2. izd. nodaļā »Latvijskaja SSR«, bet savā 50. sēj., ko iespieda 1957. g. beigās (iesp. licence no 1957. g. 15. aug.) tā no-*

Ja vairākās padomju publikācijās teritoriālā platība uzrādīta noapaļojuma skaitlī – 64 tūkstoš km², tad tas vēl nerada pretrunas. Pretruna parādās tikai eksaktajos skaitļos, kuŗu galējības izpaužas ar 64 589 km² un ar 63,7 tūkstoš km².

Paturot vērā sešu Abrenes apriņķa pagastu Latgalē atdalīšanu no Latvijas jau 1945. gadā, kas samazināja Latvijas teritoriju uz 64,5 tūkstoš km², rodas jautājums, kā izskaidrojama vēlākā Latvijas PSR teritorijas saņukšana uz 63,7 tūkstoš km². Pazīmes rāda, ka notikusi divkārša Latvijas republikas kopplatības samazināšana. Kad īsti notikusi otrreizējā samazināšana un kādus robežapgabalus tā skārusi, paliek nenošķaidrots. Padomju avoti par to konsekventi klusē. Arī no padomju rajonu oficiālajiem uzskaitījumiem nav iespējams izdarīt nekādus secinājumus.

---

apaļo Ljas PSR teritoriju ar 64 tūkstoš km². 1960. g. Rīgā izdotajā Latvijas PSR Statistiskajā atlantā Latvijas kopplatība uzrādīta ar 64,6 tūkstoš kv. km. Tāpat ar 64,6 tūkstoš kv. km to uzrāda 1957. g. padomju ģeogrāfi E. E. Veiss un V. R. Pūriņš saimnieciskās ģeogrāfijas apskatā »Latvijskaja SSR, Moskva 1957. g., 4. lp. Kādā citā 1957. g. izd. Ekonomičeskaja ģeogrāfija SSSR, Moskva, 132. lp. minēts noapaļotais skaitlis 64 tūkstoš km². Latvijas PSR Augstākās Padomes prezidija Padomju darba jautājumu daļa 1964. g. Rīgā izdeva oficiālu pārskatu ar nosaukumu »Latvijas PSR administratīvi teritoriālais iedalījums«, kuŗā Latvijas teritorija uzrādīta visai eksakti, un proti, ar 64.589 km². Kā norādīts, tad šīs ziņas balstās uz Ljas PSR Lauksaimniecības ražošanas un sagādes ministrijas zemes ierīcības pārvaldes datiem. Turpretim Latvijas PSR Ministru padomes Centrālās Statistiskās pārvaldes 1962. g. izd. »Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība« dod noapaļojumu ar 64 tūkstoš km².

Pretstatā tam »SSSR v cifrach v 1963 godu« uzrāda Latvijas PSR teritoriju ar 63,7 tūkstoš km², līdzīgi, kā to dara jau minētais Ježegodniks un »Kratkaja ģeogrāfīčeskaja enciklopedija« 2. sēj., kas iznāca 1961. g. Maskavā, sk. 435.-440. lp.

Latvija un Baltijas lieltelpas jautājums. Ar 1961. gadu kļuva akūts ts. Baltijas lieltelpas jautājums. Šo lieltelpas jautājumu padomju funkcionāri saistīja ar priekšdarbiem *Baltijas ekonomiskā rajona* izveidošanai, kurā bez Latvijas ietilpināja vēl Lietuvas un Igaunijas PSR, kā arī Kaļiņingradas apgabalu. *Sitčihins* šī rajona teritoriju aplēš ar 189.000 km².^{1237/} *Lavričevs*^{1238/} apzīmē Baltijas ekonomisko rajonu par vienu no lielākajiem Padomju Savienības astoņpadsmit ekonomiskajiem rajoniem. Baltijas republikas savukārt ietelp Padomju Savienības ziemeļrietumu ekonomiskajā apgabalā. Saimnieciski un apvienotajā transporta tīklā tas rada dažādus centralizētus kārtojumus, veicinot Baltijas valstu integrāciju Padomju Savienībā, – par ko bija jau runa. Tāpat šādas saimnieciskas un politiskas lieltelpas izveidošana palīdz padomju centrālajām iestādēm labāk izmantot Latvijas un pārējo Baltijas valstu darba spēka rezerves. Uz šo jautājumu plašākā pētījumā tieši norāda *Mežgailis* Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas *Vēstis*,^{1239/} uzsverdams nozīmi, kāda ir 7 miljoniem iedzīvotāju Baltijas ekonomiskajā rajonā. Šie iedzīvotāji sadalīti pa trim Baltijas republikām un Kaļiņingradas apgabalu diezgan nevienādi. Gandrīz puse visu iedzīvotāju sakoncentrējas Lietuvas PSR, jo tās iedzīvotāju kopums uzrāda 41,4 %, ar tai tuvu piekļauto Kaļiņingradas apgabalu, kas savukārt dod 9,3%. Otru pusi sastāda Latvijas PSR ar 31,4 % un Igaunijas PSR ar 17,9 %. Salīdzinot ar iedzīvotāju biežību visā Padomju Savienībā, Baltijas republikas uzrāda diezgan blīvu iedzīvotāju caurmēra biežību, proti – 36,8 cilvēku uz km² (Lietuvas PSR pat 44,1 un Kaļiņingradas apgabals 42,7, kamēr Latvijas PSR tikai 34,3 un Igaunijas PSR – 27,6 cilvēku uz km²).

Visi politiski saimnieciskie pārkārtojumi, kas attiecas uz Baltijas ekonomisko rajonu kā lieltelpu, ignorē Baltijas tautu

^{1237/} *Pad. Latvijas Komunisti, 1964. g. 6. nr., 46. lp.*

^{1238/} *Lavričev, Ekonomiskā geogrāfija SSR, Moskva 1964. 29.-32. lp. Viņš konstatē to pēc 1963. gadā apstiprinātas shēmas, jo 1960. g. bija 13 šādu rajonu, Latvijai, Lietuvai, Igaunijai un Baltkrievijai toreiz sastādot lielrajonu »Zapad«.*

^{1239/} *Mežgailis, B., Problemi izpoļzovanija trudovich resursov Pribaltiki v perspektive, ZA Vēstis, 1964. g. 8. nr., 14. lp.*

nacionālās intereses un tradicionālos sakarus, bet radušies nolūkā atsevišķo zemju robežas nojaukt. Saimnieciskie plānojumi te iet roku rokā ar tīri politiskiem apsvērumiem, kuŗu pamatā ir Baltijas tautu denacionālizēšana un Baltijas zemju teritoriāli administratīvā profila radikāla izmaiņa.

Latvijas PSR administratīvi teritoriālais iedalījums. Uzspiežot vienveidīgo krievisko rajonu sistēmu okupētajai Latvijai, Latvijas PSR Augstākās padomes prezidijs 1949. g. 21. decembrī izdeva dekretu, ar kuŗu likvidēja apriņķus un pagastus^{1240/}, nodibinot 58 lauku rajonus. Rajonu skaitu vēlāk samazināja uz 45,^{1241/} bet 1964. gadā to skaits vairs bija tikai 21. Šie Padomju Latvijas rajoni ir: Balvu, Bauskas, Cēsu, Daugavpils, Dobeles, Gulbenes, Jēkabpils, Krāslavas, Kuldīgas, Liepājas, Ludzas, Madonas, Ogres, Preiļu, Rēzeknes, Rīgas, Saldus, Talsu, Tukuma, Valkas un Valmieras.

Visradikālākās pārmaiņas parādījās tomēr vēsturisko apgabalu, kā Kurzemes, Zemgales, Vidzemes un Latgales iznīcināšanā. Tas ļāva padomju varai, piemēram, dažus Rēzeknes apriņķa pagastus (Barkava) un ciemus (Murmastiene) piedalīt Madonas rajonam, sajaucot Vidzemes un Latgales vecu vecās apgabalu robežas.^{1242/}

Pilsētu skaits Latvijā samazinājies no 60 uz 54, pie kam pēdējās sadalās a) republikāniskās pakļautības pilsētās un b) rajona pakļautības pilsētās. Republikāniskās pakļautības pilsētām dota lielāka administratīva patstāvība. Tās ir: *Rīga* (619,6 tūkstoš iedzīvotāju), *Liepāja* (77.200), *Daugavpils* (74.000), *Jelgava* (42.200), *Jūrmala* (41.700), *Ventspils*

^{1240/} *Kopš 1924. gada Latvijas valsts bija sadalīta 19 apriņķos. 1939. g. Latvijā bija bez tam vēl 516 pagasti un 69 pilsētas. Sk. Latvija, statistisks pārskats 1939. g., 2. lp.*

^{1241/} *Padomju varas konstitucionālie akti, 45. Sal. Bokalders rakstā »Decentrālizācija«, Latv. almanachs 1958. g., 129. lp.*

^{1242/} *Bokalders, Latv. almanachs 1958. g., 129. lp. Sal. LPSR admin. territor. iedalījums, 1964. g., 36.-37. lp.*

^{1243/} *Šo pilsētu iedzīvotāju skaitu uzrādam pēc »Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība« 1962. g. izd. Rīgā, 30. lp. Stārplaikā iedzīvotāju skaits visās Latvijas pilsētās pieaudzis, tā, piem. Daugavpilī 1964. g. 1. janvārī tas bija*

(30.600), un Rēzekne (23.200).^{1243/} 47 ir rajona pakļautības pilsētas.

Padomju statistika bez tam uzrāda vēl 34 ts. pilsētciematus. Tas ir jauns apzīmējums lauku apdzīvotajām vietām kuņas līdz 1928. gadam apzīmēja arī par miestiem.^{1244/}

Ciemi padomju skaits ir mainīgs. 1964. gadā tas bija 569. Visu šo ciemu padomju sarakstu atrodam Latvijas PSR Augstākās padomes prezidija oficiālajā izdevumā »Latvijas PSR administratīvi teritoriālais iedalījums«. 1964. gadam ciemu padomju uzskaitījums pēc atsevišķiem rajoniem (uzrādot arī ciema padomju centra atrašanās vietu) uzrādīts šī izdevuma 9.–73. lp.^{1245/}

Stāvokli 1964. gadā uzrāda sekojošā tabula:

Pilsētu skaits	Pilsētciemati	Rajoni	Ciemi padomes
54	34	21	569

81.000 (sk. *Pad. Latvijas Komunisti*, 1964. g. 7. nr., 81. lp.) un Jūrmalā 1964. g. – 45.000 (sk. *Ciņa*, 1964. g. 5. aug. nr.). Jūrmalas iedzīvotāju skaits peldviesu dēļ vasaras periodā pieaug vēl par 80 līdz 100.000 cilvēku. Jūrmalas pilsēta uzsūkusi sevī arī Sloku un Ķemerus, kas pirms tam bija patstāvīgas pilsētas.

^{1244/} Rutkis, J.: *Latvijas ģeografija*, 282. lp.

^{1245/} Šis izdevums iespiests latviešu un krievu valodā. Tā nosaukums krievu valodā – *Administrativno-territoriālnoje djelenije Latvijskoi SSR 1964 god. Latvijas valsts izdevniecība, Rīga 1964.*

Turpat atrodams pilsētciematu saraksts, sk. 6.–7. un 80.–81. lp. »Ostevropa« 1963. g. 1. nr., 48. lp. iespiestais pārskats ar tabulu jau novecojis. Tikai salīdzinājuma vērtība ir arī biļetēnā Okupētā Latvija dotajiem pārskatiem 4., 69., 87. un 91. nr.

APDZĪVOTĪBAS JAUTĀJUMI UN KRIEVU INFILTRĀCIJA

Pēc 1959. g. tautas skaitīšanas rezultātiem, iedzīvotāju nacionālais sastāvs Padomju Latvijā ir šāds:^{1246/}

Tautība	Skaitis tūkstošos	% no visiem iedzīvotājiem	No tiem uzskata par dzimto valodu savas tautības valodu
Latvieši	1.297,9	62,0	98,3
Krievi	556,4	26,6	98,4
Baltkrievi	61,6	2,9	42,6
Poļi	59,8	2,9	55,3
Žīdi	36,6	1,7	47,9
Lietuvieši	32,4	1,5	76,5
Ukraiņi	29,4	1,4	42,8
Igauņi	4,6	0,2	62,8
Čigāni	4,3	0,2	69,4
Tatāri	1,84	0,09	59,3
Vācieši	1,61	0,08	41,4
Armēņi	1,06	0,05	43,1
Uzbeki	0,78	0,04	95,9
Gruzīni	0,46	0,02	63,3
Azerbeidžani	0,32	0,02	75,9
Moldāvieši	0,23	0,01	60,1
Lībieši	0,18	0,01	47,6
Kazachi	0,14	0,01	69,2
Visu iedzīvotāju kopskaits	2.093,5	100,0	

^{1246/} *Razvitije narodnovo chozjaistva Latvijas SSR, 1962. g. izd., 12. lp.*

1963. un 1964. g. izdevumos Latvijas iedzīvotāju kopskaits uzrādīts jau ar 2.210.000.^{1247/} Taču šinīs statistiskajos datos nav redzams jaunais tautību sadalījums. Pārmaiņas, kas notikušas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā pēc 1959. gada, spēs uzrādīt tikai nākamā tautas skaitīšana.

Cittautiešu skaits, kā redzams no statistiska salīdzinājuma, padomju okupācijas laikā ievērojami audzis.

Cittautiešu skaits absolūtos skaitļos:

	1935. gadā	1959. gadā
	477,900	795,000
jeb %	24,5	38,0

Cittautiešu pieaugums noticis galvenokārt ar krievu un citu slavu tautību piederīgo ieplūdumu Latvijā. 1935. g. skaitļos vēl parādās arī baltvācieši, kas 1939. un 1941. g. izceļoja, kā arī prāvs žīdu tautības piederīgo skaits, kurus boļševiki 1941. g. daļēji deportēja uz Sibīriju un atlikušo daļu iznīcināja Hitlera

^{1247/} SSSR v cifrach v 1963. godu, 13. lp. – Ježegodņik 1964, 132. lp. – Pad. Ljas Kom. 1964. g. 8. nr., 72. lp. – Sal. B. Mežgailis, Padomju Latvijas iedzīvotāji. LPSR ZA 1963. g. izdevums. – Sevišķu uzmanību izpelnās skaitļi par dzimto valodu kā savas tautības valodu. Latviešu valodu runā savā ģimenē vairs tikai 98,3%. 19.023 latvieši uzdevuši par savu tēvu valodu krievu valodu. Kaut arī mums trūkst oficiālu komentāru šai divvainajai parādībai, liekas, ka šo kontingentu sastāda vairumā Krievijas latvieši, kas padomju okupācijas laikā repatriējušies uz Latviju. Sal. ZA Vēstis, 1964. g. 207. nr., 9. lp. Tā kā bērnu un pusaudžu grupās, t. i. no 0-9 un no 10-19 gadiem savas tēvu valodas nepratēju skaits ir vēl prāvāks, piem. pirmajai no minētajām grupām 2,5 un otrai 1,8 %, tad iespējams, ka to skaitā ir deportēto latviešu bērni, kas savas dzīves pirmos gadus sākuši Krievijas izsūtījuma vietās, bet pēc tam atgriezušies dzimtenē. Sal. Abdurahman Awtorchanow, Das Kommunistische Programm zur Entnationalisierung der Nationalitäten d. UdSSR, 63. lp.

ts. Einsatzkommando. Līdz 1959. gadam lielkrievu skaits Latvijā pieauga no 206.400 uz 556.000 un nākamajos gados turpināja strauji augt.^{1248/} Nevienā no pārējām Baltijas valstīm krievu elements nav ieplūdis tik lielā skaitā kā Latvijā.

Sevišķa pievilcība bijusi Rīgai un citām Latvijas pilsētām. Pēc krievu publicētiem datiem Rīgā no 604.671 iedzīvotājiem 1959. gadā tikai 270.000 jeb 33 % bija latvieši, bet 238.572 krievi, 30.267 no Krievijas ieplūdušie žīdi, 19.377 baltkrievi, 16.984 ukraiņi, 16.676 poļi, 5.767 lietuvieši un 1.412 igauņi.^{1249/} Turpretim 1935. g. Rīgā bija tikai 28.300 krievu.

Krievu ieplūšana Rīgā gājusi roku rokā ar forsēto šīs pilsētas industriālizāciju. Tā ka Latvijas pilsētas industriālizētas pārmerīgi straujā tempā un šim procesam nav stāvējusi pamatā izejvielu atrašanās pietamā tuvumā, tad zināmu apstiprinājumu atrod pieņēmums, ka Latvijas pārspilētā industriālizācija notikusi nolūkā pārpludināt zemi ar krievu strādniekiem un ierēdņiem. Tādā veidā panākta autochtona iedzīvotāju sastāva reducēšana un vispar Latvijas denacionālizācija.

---

^{1248/} *Landsmanis, Arturs, mag. oec. – »Die Bevölkerung der Baltischen Republiken« Nachrichten aus dem Baltikum, 1963. g. 21. nr.*

^{1249/} *Itogi Vsesojuznoj perepisi naselenija 1959. goda. SSSR, svodnij tom, 1962. Sal. Brīvība, 1964. g. 148./149., 5. lp. – Strukturbericht über das Ostland. T. I, Ostland in Zahlen, Riga 1942 (Latvijas neatkarības laiku skaitļi, 14. lp.).*

DEVĪŅI JAUTĀJUMI

Pēcvārda vietā

Kaut arī šī darba uzdevums bija tikai sniegt iespējami plašu faktu materiālu par apstākļiem Latvijā padomju varas laikā, uzrādot pārmaiņas dažādos dzīves novados kopš 1944./45. gada, tad tomēr atļaujamies pēcvārdā taisīt vēl dažus nepieciešamus slēdzienus.

Labākas pārskatamības dēļ mēģināsim galvenās pārmaiņas ietvert jautājumos un atbildēs, kas jau pašam lasītājam ļaus no apskatīto notikumu attīstības un to izpausmēm rast zināmu skaidrību. Daži autora komentāri lai tikai piepalīdz šo skaidrību radīt.

Ir *deviņi jautājumi*, kas jo sevišķi prasa atbildi:

Kam kalpo Latvijas brīvvalsts iznīcināšana?

Kam kalpo Latvijas agrārreformas iznīcināšana?

Kam kalpo Latvijas neatkarības laiku vidusšķiras kā galvenā sociālā slāņa iznīcināšana un dzīves standarta pazemināšana?

Kam kalpo latviešu tautas izklīdināšana un decimēšana?

Kam kalpo latviešu jaunatnes pārkrievināšana?

Kam kalpo Latvijas pārpludināšana ar svešu elementu?

Kam kalpo latviešu piespiedu pārorientēšana uz austrumiem?

Kam kalpo latviešu dzīves ziņas un tiesību apziņas kropļošana?

Kam kalpo vēstures viltošana un latviešu kultūras asimilācija?

Autora piezīmes

Pie 1. jautājuma. Latviešu tautas pašas interesēs bija saglabāt savu neatkarīgo valsti. Latvijas valsts bija lielākā vērtība, ko cīņā par savas tautas tiesībām tā ieguva. Valsts deva latviešu

tautai brīvību un pilnīgu pašnoteikšanos, katram mūsu zemes iedzīvotājam pilnu taisnības mēru un tautas attīstībai labvēlīgu demokrātisku sadzīves iekārtu. Ar Latvijas valsts dibināšanu bez tam nolīdzināja gadsimtu ilgu vēsturisku netaisnību.

Ja pēc 2. Pasaules kara dibinājušās daudzas jaunas valstis, tad šo nozīmīgo procesu ievadīja Latvijas, Somijas, Igaunijas, Lietuvas un citu jauno Eiropas valstu dibināšanās 1. Pasaules kara beigu daļā, un ar »jauno suverēno valstu rašanos«, kā to pareizi, lai gan citādā perspektīvā uzsver »*Padomju Latvijas Komunisti*« (sk. 1965. g. 2. nr., 55. lp.), – »sākusies jauna pasaules vēstures lappuse«. Kas šo jauno, dabisko un progresīvo procesu jauc, nostājas visas pasaules priekšā kā *reakcionārs spēks*. Šādā lomā nostājās Padomju Savienība, iznīcinādama Baltijas valstu neatkarību. Ar to Latvija un pārējās Baltijas valstis nonākušas atpakaļ Krievijas tautu cietumā, no kuŗa saglabāšanas Oktobra revolūcijas sākumā un pirms tam *Leņins* brīdināja lielkrievus kā valdītāju slāni.

Ja Latvijas un pārējo kādreiz brīvo, neatkarīgo tautu apspiešana un šo tautu suverēno valstu iznīcināšana kam kalpo, tad tas ir apvienotais *padomju un lielkrievu imperiālisms*.

Pie 2. jautājuma. Satversmes Sapulces izlemtā Latvijas agrārreforma piešķīra zemi bijušajiem muižu kalpiem un ikvienam Latvijas pilsonim, kam savas zemes nebija vai kuŗu zemīte bija mazāka per noteikto jaunsaimniecību normu. Pirms šīs agrārreformas zemniekiem piederēja tikai 39,3 % lauksaimnieciski apstrādājamās zemes. Muižu sadalīšanu zemes kopējiem privātīpašumā prasīja visa latviešu tauta un pret Latvijas agrārreformas likumu nobalsoja tikai viens vien barons Firkss (pat pārējiem vācu frakcijas locekļiem zemes sadalīšanas nepieciešamību atbalstot). Līdzīgi baronam Firksam, arī komunisti nostājās pret Latvijas agrārreformu, tās iznīcināšanu jau 1940. g. ievadot un 1949. gadā noslēdzot. Ar to īstenoja *Pēteris Stučka* 1919. gada prasību, ka »jāiet uz komūnismu, kaut arī bads un sabrukums« nāktu, bet ko jau toreiz atzina par neļēdzību un t. s. »razbainieku komūnismu« cits padomju iekārtas pārstāvis un Latvijas agrāro apstākļu pazinējs, *Fricis Roziņš* (sk. Latvju enciklopēdija, 1. gr., 17. lp).

Arī zemes atņemšanu zemniekiem un latviešu zemnieku

šķiras brutālu iznīcināšanu nevaram apzīmēt par neko citu kā par reakcionāru rīcību. Tā kalpo tikai nabadzības veicināšanai visplašākajās masās.

Pie 3. jautājuma. Valsts neatkarības laikā vairāk nekā 60 % visu Latvijas iedzīvotāju nodrošināja sev iztiku, strādādami savā un savu ģimeņu īpašumā. Lielāko tiesu tie bija sīkie un vidējie lauku māju īpašnieki, kā arī pilsētu iedzīvotāji, kas naskā darbā un taupības ceļā nodrošināja sev kādu īpašumu. Boļševiki šo prāvo vidusšķiru, kas veidoja Latvijas sociāli saimnieciskās dzīves pamatu, apzināti iznīcināja. Ar to ievadīja visplašāko proletārizācijas un pauperizācijas procesu, kādu mūsu zeme jebkad pazinusi. Visskaidrāk tas parādās kolchozu zemnieku izmantošanā. Pretēji daudzinātai padomju valdības un partijas strādnieku un zemnieku interešu aizstāvībai un rūpēm par zemniekiem, pierādījies, ka tie pārvērsti par rupjas ekspluatācijas objektu. Gluži paradoksāla ir kolchoznieku dienšķās maizes nodrošināšana »sociālistiskā valstī« ar piemājas zemīti kā vienīgo atspaidu sev un ģimenei. Bezizejas stāvoklī vienīgo glābiņu devusi idejiski apkaņotā un partijas vīru nonīcinātā privātā iniciatīva.

Kam kalpo šāda bezprātīga politika? Kaut arī mums pašiem šinī gadījumā būtu cita atbilde, paliekam pie komunistu apzīmējuma: – marksismam – leņinismam.

Pie 4. jautājuma. Politisku slepkavību un deportāciju ceļā padomju vara ievērojamā mērā samazinājusi latviešu tautas dzīvā spēka apmērus un traucējusi tā normālu tālāku augsmi. Tā kā padomju masu deportācijas bija izplānotas jau pirms Latvijas okupācijas, tad tas skaidri pierāda nodomu iznīcināt vai vismaz tās vitālajā jaudā vājināt latviešu tautu. Šo nežēlīgo lēmumu jau 1939. g. oktobrī pieņēma Maskavā. Tātad sveša vara kopš tā laika sākusi izšķirt mūsu tautas nacionālās un bioloģiskās eksistences jautājumu. Maskava uzmetusies par soģi savu iedomāto pretinieku iznīcināšanā, kā arī dzimtenes atņemšanā prāvai latviešu tautas daļai. Visvairāk tā vērsusies pret latviešu jaunatni un inteliģenci, tautas vadītāju slāni un zemniekiem.

Tās ir iekārotāju un kolonizātoru metodes. Viss tas kalpo tikai padomju un lielkrievu virskundzībai.

Pie 5. jautājuma. Tam pašam kalpo sistēmātiskā un neatlaidīgā latviešu jaunatnes pārkrieivināšana. To izdara padomju skolā un augstskolā, kaņģdienestā un dažādos rafinētos latviešu jaunatnes izkļiedēšanas pasākumos.

Ja jau iepriekš mums nācās konstatēt padomju okupanta reakcionāros nolūkus, tad šinī gadījumā tas parādās no jauna un atsedz vecu vecos cara laiku rusifikācijas paņēmienus.

Pie 6. jautājuma. Tā ka savā varaskārē Maskava ir nepacietīga un tā vēlas radīt faktus, kas ļautu lietas skatīt tās izpratnē labākā gaismā, tad līdztekus Latvijas autochtono iedzīvotāju aizpludināšanai uz Krieviju, padomju centrālās varas iestādes gādā par liela skaita krievu iepludināšanu Latvijā. Šinī nolūkā Maskava forsē arī Latvijas industriālizāciju. Tā ka Latvijā nav darba roku pārpalikuma, tad pārmērīga industriālizācija tīši rada vajadzību pēc jaunu strādnieku kadru pieplūduma no Krievijas. Ja Maskava 1965. gadā lepojas, ka Latvijas rūpniecība it kā augusi 15—kārt, tad Latvijas interesēs tas nav noticis. Padomju vara būtu gan varējusi attaisnot rūpniecības celšanu bezdarba apkaņošanas nolūkā, bet tā ka valsts neatkarības pēdējos gados arī bezdarbnieku skaits bija saņucis (1938. gadā vairs tikai 5.098) un lauku darba roku sagādei bija jāieved pat laukstrādnieki no ārzemēm (dažus gadus pat līdz 40.000), tad nekāda bezdarba novēršanas nepieciešamība nepastāvēja. No kādreiz spēcīgās lauksaimniecības iznīcināšanas Latvija cietusi vairāk, nekā no tagad samākslotas industriālizācijas foršēšanas ieguvusi. Pat no tā, ka latviešu strādniekus tagad izmanto Maskavas interesēs par lētu darba spēku, nekas nav iegūts savas zemes labklājības celšanai. Tas kalpo tikai Maskavai kā kolonizatoriskas varas virsvērtību ievācējai.

Pie 7. jautājuma. Latviešu tauta kopš daudziem gadsimtiem saaugusi ar rietumu kultūru un kristīgās pasaules vērtību mantojumu, kādēļ tai nav nesvarīgs tās piederības jautājums dabiskajai videi, kuņai tā pieder. Pēc sava radītāja gara un mentālītātes, pēc vēsturiskas attīstības un tradīcijām, latviešu tauta pieder rietumu pasaulei. Kaut gan latviešu tautai kā jebkuņai tautai, būtu atstājama brīva izvēle orientācijas jautājumā, Maskava tai tagad rupjā un ačģarnā kārtā uzspiež pāriešanu austrumu kultūras un sadzīves attīcību jomā. Ar Latvijas

sovjetizāciju savienotais pavērsiens uz austrumiem latviešu tautai nav pieņemams. Kaut arī latviešu tauta nekad nav noslēgusies pret visdažādākajiem kultūras strāvojumiem, nedz pret labu attiecību izkopšanu ar citām tautām, tā tomēr nav ieinteresēta grozīties tikai krievu un padomju uzraudzības iestāžu uzspiesto un garīgi sterilizēto tautu aplokā. Ja tas kopš padomju virskundzības laikiem noticis, tad nevis latviešu bet, runāsim skaidru valodu, – lielkrievu interesēs.

Pie 8. jautājuma. Tiesību apziņa ir tā, kas veido cilvēku attiecības un dod sabiedriskajai dzīvei stabilitāti. Tā ir paaudžu mantojums, kas cieši jo cieši saaugusi ar tautas dzīves ziņu. Tā rod sev nostiprinājumu sociāli ētiskos principos un taisnības sajūtā. Ja tagad komunisti nāk ar savu padomju morāli, vai ar ts. sociālistisko sirdsapziņu, biedru tiesām un tml. iestādījumiem, tad tie reti kad sakrīt, bet parasti saduras ar latviešu dzīves ziņu un taisnības sajūtu. Vulgārais marksisms kollidē ar dziļi iesakņoto un nemainīgo tiesību apziņu, tāpat kā ts. militants ateisms rupji aizkaļ cilvēka sirdsapziņas brīvību. Kā latviešu tiesību apziņai sveša jāuzskata arī dažādo padomju tiesību kodeku uzspiešana un aklā padomju tiesību recepcija. Ja tas tomēr noticis, tad tas kalpo vienīgi padomju okupanta nolūkiem nomērdēt latviešu garu un panākt okupētās zemes ātrāku integrāciju Padomju Savienībā, – faktiski Krievijā.

Pie 9. jautājuma. Mazsvarīgs nav arī mūsu tautas vēstures jautājums. Atsevišķas Latvijas zemes daļas atradušās savā laikā Krievijas virskundzībā no 123 līdz 197 gadiem. No šī fakta padomju varas reprezentanti tagad rauga atvasināt arī savas »iesēdētās tiesības« uz latviešu tautu. Padomju vēsturnieki nopūlas »pierādīt« latviešu tautas ciešos sakarus un atkarību no lielkrieviem, kas sākusies no vīstālākās senatnes. LKP 1. sekretārs A. Pelše Zinātņu akadēmijas vēsturniekiem vēl 1963. gadā norādīja, ka tie nedrīkst būt »bezkaislīgi notikumu reģistrētāji, bet tiem jābūt cīnītājiem pret buržuazisko ideoloģiju, par marksistiski-ļeņiniskā pasaules uzskata uzvaru«, pie kam tiem jāspējot »sekmēt pašas taisnīgākās iekārtas – komūnisma nodibināšanos uz zemeslodes«. Citiem vārdiem, tīri oficiālā ceļā ieteikta tika Latvijas vēstures viltošana, kas arī notiek jaunās varas interesēs.

Šinīs pašās interesēs Maskava steidzina arī latviešu kultūras

asimilāciju, pārpludinot grāmatu tirgu ar padomju rakstnieku darbiem un citiem padomju kultūras un propagandas ražojumiem kas nosmacē latviešu gara dzīves elpu un to piesārņo ar latviešu garam un iedabai svešu elementu. Tanī pašā laikā iznīcināti un papīrfabrikās cellulozē iejaukti daudzu mūsu kla-
siķu un neatkarības laiku darbi. Tas ir vandālisms, kas gājis solī ar Latvijas sovjetizāciju un kā uzdevums ir vēl pilnīgāka lat-
viešu tautas pakļaušana svešas varas aizbildnībai.

IZLIETOTĀ LITERĀTŪRA

1. Padomju varas konstitucionālie akti Latvijā (1917-1957). Latvijas Valsts izdevniecība. Rīgā 1957.
2. *G. Kļava, E. Ūdris, A. Tille*: Latvijas PSR konstitūcija. Latvijas Valsts izdevniecība. Rīga 1956.
3. Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi I. 1893-1919. Latvijas Valsts izdevniecība. Rīgā 1961. Latvijas KP CK Partijas vēstures institūts – PSKP CK Marksisma-ļeņinisma institūta filiāle.
4. Istorija Latvijai SSR 1917-1950. Tom 3. Izdatelstvo Akademii Nauk Latvijai SSR. Rīga 1958.
5. Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss. Akadēmiķa Strazdiņa redakcijā. Latvijas PSR Zinātņu akadēmija. Vēstures un Materiālās kultūras institūts. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība. Rīgā 1956.
6. Latvijas PSR tautas saimniecības attīstība. Statistisko datu krājums. Latvijas PSR Ministru Padomes Centrālā statistikas pārvalde. Valsts statistikas izdevniecības Latvijas nodaļa. Rīga 1962.
7. *Ozolins, Eižens-Adrians*: Die Entwicklung des Steuersystems der UdSSR. Inaugural-Dissertation d. Wirtschafts- u. Sozialwissenschaftlichen Fakultät der Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt/M. Frankfurt am Main 1960.
8. *Meissner, Boris*: Die Sowjetunion, die Baltischen Staaten und das Völkerrecht. Köln 1956.
9. *Kalniņš, Bruno*: Latvijas sociāldemokrātijas 50 gadi. Stockholm 1956.
10. *Ceichners, Alfreds*: Was Europa drohte. Die Bolschewisierung Lettlands 1940-1941. Rīga 1943.
11. *Vanags, Kārlis*. Boļševiku jūgā. Piezīmes par latviešu tautas traģēdiju. 1. daļa: 1939.-1941. g. Oldenburgā 1951.
12. *Vītols, Hugo*: Staļina imperija patiesības gaismā. A. Gulbja apgāds. Rīgā 1944.

13. Report of the Ad Hoc Committee on Forced Labour. Geneva 1953. Pub. E/2431 United Nations and International Labour Office.
14. Report of the Select Committee to Investigate Communist Aggression and the Forced Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R. Third Interim Report of the Select Committee on Communist Aggression. House of Representatives. Eighty-third Congress. Second Session. Under Authority of H. Res. 346 and H. Res. 438. Washington 1954.
15. Baltic States Investigation. Hearings before the Select Committee to Investigate the Incorporation of the Baltic States into the U.S.S.R. House of Representatives. Eighty-third Congress. H. Res. 346. Part 1. Washington 1954.
16. Hearings before the Subcommittee on Europe of the Committee on Foreign Affairs. House of Representatives. Eighty-seventh Congress. Second Session. Washington 1962.
17. *Bokalders, Jānis A.*: Strukturwandel der Landwirtschaft Lettlands. Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa. Jg. 1957, Heft 4 u. Jg. 1958, H. 1. – Sonderdruck.
18. Profesors M. M.: Latvijas ekonomiski-ģeografiskie pamati. Zelta Ābele. Stockholm 1947.
19. *Miller, V. O.*: Razvitije sovetскоi gosudarstvennosti v Latvii. Gosjurizdat. Moskva 1961.
20. *Birziņa, L.*: Latvijas PSR vietējo padomju attīstība. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomiskais institūts. Rīga 1960.
21. *Birziņa, L.*: Pensijas strādniekiem un kalpotājiem. Otrais papildinātais izdevums. Latvijas Valsts izdevniecība. Rīga 1964.
22. Latvju enciklopēdija. Apgāds Trīs zvaigznes. Stokholmā 1950.-1962.
23. Latviešu Konversācijas vārdnīca. 11. sējums. Rīga 1935.
24. Boļšaja Sovetskaja enciklopedija. 24. sēj. Moskva 1953.
25. Ježegodņik 1957.-1964. gadagājumi.
26. *Dzērve, P.*: Pēteris Stučka. LVI. Rīga 1957.

27. *Dauge, P.*: P. Stučkas dzīve un darbs. J. Vilka redakcijā. LVI. Rīga 1959.
28. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevumu Bibliografija 1946.-1955. LPSR ZA izdevniecība. Rīga 1957.
29. 15 ljet Sovetskoī Latvii. Latgosizdat. Rīga 1955.
30. Latgales komunisti pagrīdes gados 1920-1940. Latvijas KP CK partijas vēstures institūts. LVI. Rīga 1962.
31. *Millers, V., Stumbiņa, E.*: Latvijas PSR Augstākā Pado-me. LVI. Rīgā 1963.
32. *Miške, V.*: Kas ir latviešu buržuaziskie nacionālisti? LVI. Rīgā 1953.
33. *Cielēns, F.*: *Laikmetu maiņā, 1., 2. un 3. sēj. Lidingö* 1963.
34. *Rapoport, G.*: Budni Podpolja. Latgosizdat. Rīga 1958.
35. *Starodubskij, L. V.*: Upadok fabrično-zavodskoi promišļennosti v buržuaznoi Latvii. Izdatelstvo Akademii Nauk Latvijskoi SSR. Riga 1952.
36. *Sumin, A.*: Očerķ Ekonomičeskovo razvitija Sovetskoī Latvii (1940.-1958.). Riga 1958.
37. *Veiss, E. E. i Purin, V. P.*: Latvijskaja SSR. Moskva 1959.
38. *Čruščov, A. T. i Nikolskij, I. B.*: Razvitije i razmeščē-nije promišļennosti i transporta SSSR v semiļetke. Mos-kva.
39. Razvitije narodnovo chozjaistva Latvijskoi SSR. Sbornik statjei. Riga 1961.
40. Pierakstīšanās osta – Rīga. Padomju Latvijas jūras trans-porta attīstība. LVI. Rīgā 1961.
41. *Bakaev, Viktor*: Morskoi transport SSSR za 40 ljet. Mos-kva 1957.
42. *Veiss, Eduard*: Semiļetka Latvii. 1959.
43. *Stučka, P.*: Pjatj mesjacev Socialističeskoī Latvii. Sbornik statjei i zametok. 1. sēj. Izdanije Centralnovo Komiteta Kommunističeskoī Partii Latvii. Moskva 1919.
44. *Kalniņš, J.*: Latvijas komunistiskās partijas ekonomiskā platforma 1920.-1940. g. Latvijas PSR Zinātņu akadē-mijas izdevniecība. Rīga 1959.
45. *Krastiņš, J.*: 1905. gada revolūcija Latvijā. LVI. Rīga 1955.

46. Acta Baltica I, II u. III. Liber Annalis Instituti Baltici. Koenigstein in Taunus 1962, 1963 u. 1964.
47. Commentationes Balticae VI/VII. Bonn 1959.
48. Latvijskaja SSR v cifrach 1960, 1961 u. 1962. Rīga.
49. Handbuch des Welt-Kommunismus. Herausgegeben von Joseph M. Bochenski und Gerhart Niemeyer. Freiburg 1958.
50. Latvijas Padomju Sociālistiskās republikas Kriminālkodekss. LVI. Rīga 1962.
51. Ugolovno-processualnij kodeks Latvijskoi SSR. LGI. Rīga 1963.
52. Graždanskij processualnij kodeks Latvijskoi SSR. LGI. Rīga 1964.
53. Graždanskij kodeks Latvijskoi SSR. LGI. Rīga 1964.
54. *Namsons, Andrivs*: Die kulturgeographischen, wirtschaftlichen und soziologischen Auswirkungen der Sowjetisierung Lettlands. Doktorarbeit. Technische Hochschule Stuttgart. Stuttgart 1958.
55. *Bukšs, M.*: Die Russifizierung in den Baltischen Ländern. Latgalischer Verlag. 1964.
56. *Aizsilnieks, A.*: Patērētāju kooperācijas mērķis. Latviešu kooperatīvu savienība. 1949.
57. *Aizsilnieks, Arnolds P.*: Sovjetrysk Kooperation. KF:s Bokförlag Stockholm 1951.
58. The Fallacy of Collective Farming. Five articles on the disruption of collectivized rural Latvia. Edited and published by M. Goppers. Stockholm 1958.
59. *Pūriņš, V.*: Latvijas PSR padomju republiku brālīgajā saimē. LVI. Rīga 1955.
60. *Bērsone, Ilgonis*: Latviešu padomju rakstnieki. Latvijas Valsts izdevniecība. Rīga 1963.
61. *Pujāts, J.*: Latgales keramika. LVI. Rīgā 1960.
62. Teātris un Dzīve. Almanachs IV. LVI. Rīgā 1960.
63. Rīga. Latvijas Valsts izdevniecība. Rīgā 1958.
64. *Rutkis, J.*: Latvijas ģeografija. Apgāds Zemgale. Stockholm 1960.
65. *Valters, M.*: Das Verbrechen gegen die Baltischen Staaten. Warnung an Europa und die Welt. Verlag Atlanta. Nice 1962.

66. *Popoff, George*: Sowjetherrschaft in Europa. Die Rigaer Kommunistenzeit und ihre Lehren. Gotthelf-Verlag Bern 1935.
67. *Bērziņš, Alfreds*: The Unpunished Crime. Robert Speller & Sons. New York 1963.
68. *Spekke, Arnolds*: Latvia and the Baltic Problem. Sketch of recent History. London.
69. These Names Accuse. Nominal List of Latvians deported to Soviet Russia in 1940-41. Published by the Latvian National Fund in the Scandinavian Countries. Stockholm 1951.
70. *Švābe, Arvids*: Genocide in the Baltic States.
71. *Šilde, Ādolfs*: Važu rāvēji. Latviešu tauta cīņā pret padomju okupācijas varu un komūnismu. Apgāds Imanta. Kopenhāgenā 1960.
72. *Šilde, Ādolfs*: The Profits of Slavery. Baltic Forced Laborers and Deportees under Stalin and Khrushchev. Latvian National Foundation in Scandinavia. Stockholm 1958.
73. (*Šilde, Ā.*): The Soviets Against Church. Persecution of Religion in Soviet Latvia. Latvian Central Committee. Esslingen 1950.
74. *Kroma, M., Burlaks*: Neskarto zemju plašumos. LVI. Rīga 1956.
75. *Weiss, Helmuth*: Die baltischen Staaten. Sonderdruck aus: Die Sowjetisierung Ost-Mitteleuropas. A. Metzner Verlag 1959.
76. *Lavričev, A. N.*: Ekonomičeskaja geografija SSSR. Moskva 1964.
77. *Cuibe, L.*: The Lutheran Church of Latvia. Stockholm.
78. Ev. lut. Baznīcas kalendārs 1961., 1962 u. 1963. Rīga.
79. *Brauns, Joachims*: Vijoļmākslas attīstība Latvijā. Rīga.
80. *Swereu, A. G.*: Soziale Leistungen des Sowjetstaates. Bonn 1958.
81. Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte 40 gados (1919-1959). LVI. Rīga 1959.
82. Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā 1917. Dokumenti un materiāli. LVI. Rīga 1957.
83. Latvijas Komunistiskā partija 1918. un 1919. gadā. Dokumenti un materiāli. LVI Rīga.

84. Kolhoznieka kalendārs 1962. LVI. Rīga 1961.
85. Latvijas PSR Statistikas atlants. Latvijas PSR ZA Ekonomikas institūts. Latvijas PSR ZA izdevniecība. Rīga 1960.
86. Archiv für Rechts- und Sozial-Philosophie, XXXVI -1, 1943.
87. *Bastjānis*, Voldemārs: Gala sākums. Vērojumi un vērtējumi. Apgāds Memento. Lidingö 1964.
88. *Dallin*, David J. and *Nicolajewsky*, Boris: Forced Labor in Soviet Russia.
89. *Leņins*, V. I.: Par nacionālo un nacionāli koloniālo jautājumu. LKP CK partijas Vēstures institūts – Marksisma-leņinisma institūta filiāle. LVI. Rīga 1957.
90. *Leņina* Kopoto rakstu 22. un 35. sējums.
91. Ekonomika promiņlennosti. Trudi Instituta Ekonomiki. Izdatelstvo Nauk Latvijskoi SSR. Riga 1962.
92. Latvijskaja SSR. Očerki ekonomičeskoj geografii. Pod redakcijei J. F. Bumbera i P. M. Alampijeva. Izd. AN Latvijskoi SSR. Riga 1956.
93. *Awtorchanow*, Abdurahman: Das Kommunistische Programm zur Entnationalisierung der Nationalitäten der UdSSR. XVI. Konferenz des Instituts zur Erforschung der UdSSR. München 1964.
94. *Nikolajevskij*. Geografija transporta SSSR. Gosudarstvennoje izdatelstvo geograf. literaturi. Moskva 1960.
95. Voprosi ekonomiki transporta. Sbornik statjei. Akademiya Nauk Latv. SSR, Institut Ekonomiki. Riga 1961.
96. SSSR v cifrach v 1961. Moskva 1962.
97. Ekonomičeskaja geografija SSSR. Izdanije vtoroje. Pod redakcijei prof. G. N. Čerdanceva, prof. N. P. Nikitina. Gosudarstv. učebno-pedagogičeskoje izd. Moskva 1957.
98. Latvijas ostas. Finanču Ministrijas Jūrniecības departamenta izdevums.
99. *Schroeder*, Herbert: Russland und die Ostsee. Ein Beitrag zum Randstaatenproblem. Riga 1927.
100. Handbook of Baltic and White Sea Loading Ports. Eighth revised edition. By J. F. Myhre. Copenhagen 1939.
101. *Kaelas*, Aleksander: Das sowjetisch besetzte Estland. Eesti Rahvusfond. Stockholm 1958.

102. *Hoepker*, Wolfgang: Die Ostsee – ein rotes Binnenmeer? Eine politisch-strategische Studie. Verlag E. S. Mittler & Son, Berlin u. Frankfurt/M, 1958.
103. *Cuibe*, Leons: The Lutheran Church of Latvia in Chains. Stockholm 1963.

Periodika

1. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Vēstis. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevums. Rīga. 1956., 1960., 1961., 1962., 1963., 1964. gadagājumi un 1965. g. 1. un 2. burtnīca.
2. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Biļetēns. Latvijas PSR Augstākās Tiesas izdevums. Rīgā, 1958., 1959., 1960. un 1961. gadagājumi.
3. Valdības Vēstnesis. 1940. g. jūnija, jūlija un augusta nr.
4. Padomju Latvijas Komunisti. LKP CK Sabiedriski politisks žurnāls. Rīgā, 1958.–1964. gadagājumi un 1965. g. 1. un 2. nr.
5. Cīņa. LKP CK, LPSR AP un Ministru Padomes organs. 1954.–1964. gadagājumi un 1965. g. 1. ceturksnis.
6. Sovetskaja Latvija. Latvijas KP CK, Latvijas PSR AP un Ministru padomes organs 1958.–1964. g. g. atsevišķi nr.
7. Karogs. Latvijas padomju rakstnieku sav. izd. Rīga 1960., 1961. un 1962. gadagājumi.
8. Māksla. Latvijas Padomju mākslinieku, arhitektu uc. darbinieku un Teātra biedrības izd. Rīga. 1959.–1964. g. g. un 1965. gada 1. nr.
9. Zinātne un Technika. Rīga. 1962. g. 12. nr.
10. Padomju Jaunatne. LĻKJS laikraksts. Rīga. 1960.–1964. g. atsev. nr.
11. Skolotāju Avīze. Rīga. Dažādu gadagājumu atsevišķi nr.
12. Padomju Latvijas Skola. Rīga. 1961.–1964. g. atsev. nr.
13. Literatūra un Māksla. Nedēļas laikraksts. Rīga. 1962.–1963. g. atsevišķi nr.
14. Dzimtenes Balss. Latvijas kultūras sakaru komiteja ar tautiešiem ārzemēs. Rīga. 1960.–1965. gadagājumi.
15. Liesma. Žurnāls. Rīga. 1962. g. 11. nr.
16. Zvaigzne. Žurnāls. 1962. g. 4. u. c. nr.

17. Sovetskaja Molodjež. LĻKJS CK laikraksts. Dažādu gadagājumu atsevišķi nr.
18. Ziņotājs. Rīga. 1919. g. februāris, līdz maija mēnesim.
19. Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo. Moskva. 1955. un 1960. g. g.
20. Vestnik Akademii Nauk. Moskva. 1963. g. g.
21. Osteuropa. Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens. 1957.–1964. g. g.
22. Osteuropa-Recht. Gegenwartsfragen aus dem sowjetischen Rechtskreis. Stuttgart. 1955.–1964. g. g.
23. Latviešu Juristu Raksti. Västeros. 1959.–1963. g. g.
24. Nachrichten aus dem Baltikum. Stockholm. 1958.–1965. g. g.
25. Forschungsdienst Osteuropa. Die Baltischen Sowjetrepubliken. Monatsberichte. Düsseldorf. 1960.–1964. g. g.
26. *Highlights of Current Legislation and Activities in Mid-Europe*, Library of Congress. Mid-European Law Project. 1953., 1954., 1956., 1957., 1959. un 1960. g. atsevišķi nr.
27. The Baltic Review. New York. 1953.–1963. g. g.
28. Zeitschrift für Ostforschung. Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa. N. G. Elwert-Verlag, Marburg/Lahn. 1954. gadagājums u. c. gadagājumu atsevišķi nr.
29. East and West. A quarterly Review of Soviet and Baltic Problems. London. 1954.–1956. g. g.
30. Ost-Probleme. Köln. 1951.–1964. g. g. un 1965. g. 1. ceturksnis.
31. Universitas. LIK!A! laikraksts. Štutgarte. 1960. g. 7. nr.
32. Latvija. LCK izdevums. Eutin. 1964. un 1965. g. atsev. nr.
33. Laiks. Laikraksts Ņujorkā. 1963. un 1964. g. atsev. nr.
34. Brīvība. LSSP izdevums. Stokholma. 1958.–1964. g. g.
35. Trimdas Arodnieks. Latvijas Brīvo arodnieku trimdas kopas izdevums. 1956.–1963. g. g.
36. »Okupētā Latvija«. Monitored news and abstracts from Soviet periodicals. Stockholm. 1963.–1964. g. g.
37. »Latvija aiz Dzelzs priekškara«. Stokholmā 1947. g.
38. Ceļa Zīmes. Žurnāls. Stokholma. 1949. gadagājums.
39. Agrarpolitische Rundschau, 1964. g. 15. nr.
40. Baltische Hefte. Hannover. 1957. g. 3. burtnīca.
41. Ceļa Biedrs. Mēnešraksts. Čikaga. 1963. un 1964. g. g.

42. Bulletin. Institute for the Study of the USSR. 1959. un 1960. g.
43. Shipping World & Shipbuilder. London, January 28, 1965.
44. Osteuropa-Wirtschaft. Zeitschrift. 1962. gadagājums.

Archīvi

Latvijas Sarkanā Krusta arhīvs. Liecības nr. 0150/55 līdz nr. 0397/64.

ALBA arhīvs. Māc. Adolfa Klaupika izraksti no Amerikas Latviešu baptistu apvienības archīva ASV.

LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

KP –	Komunistu partija
PSKP –	Padomju Savienības Komunistu partija
LKP –	Latvijas Komunistu partija
LĻKJS –	Latvijas Ļeņinistiskā komunistu jaunatnes savienība
CK –	Centrālā komiteja
AP –	Augstākā Padome
APP –	Augstākās Padomes Prezidijs
LPSR Ministru Padome –	Latvijas Padomju sociālistiskās republikas Ministru Padome.
Pad. Ljas Kom. -	Padomju Latvijas Komunisti
LTA –	kopš 1940. g. jūnija: (padomju) Latvijas Telegrafa aģentūra
TASS –	Padomju Savienības telegrafa aģentūra
LU –	Latvijas universitāte (neatkarības laikā).
LVU –	Latvijas Valsts universitāte. Arī: Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte.
JLA –	Jelgavas Lauksaimniecības akadēmija (neatkarības laikā)
LLA –	Latvijas Lauksaimniecības akadēmija (padomju laikā)
ZA –	Zinātņu akadēmija
LVI –	Latvijas Valsts izdevniecība
KPFSR –	Krievijas Padomju federatīvā sociā- listiskā republika

PERSONU UN LIETU RĀDĪTĀJS

- Abana 153
 Abesa 150
 Āboliņš, Aleksandrs 96
 Āboliņš, Elerts 98
 Āboliņš, J., doc. 207
 Abramovičs 187
 Abstrakcionisms 182, 256,
     257–258
 Aculiecinieku liecības 158
 Ačinska 153
 Adamovičs, L. 230
 Ādaži 173
 Administratīvie iedalījumi
     83, 394–397
 Aduliena 320
 Advokāti / arī: aizstāvība /
     108, 110, 113–114
 Aglona 365
 Agrārie apstākļi 17, 263–268
 Agrārreforma 180, 263, 401
     –402
 Agresija 106
 Aizgādība 355
 Ainaži 304
 Aizliegtā josla 317
 Aklie / neredzīgie / 356
 Aizpute 175
 Aizsardzības tautas komisārs
     88–89
 Aizsargi 145
 Akmoļinska 154
 Aktīvisti 101
 Akurāters 199
 Aleksandere 217
 Aleksandrovš 97
 Aleksandrovska 156
 Alga 320–327, 339
 Alma-Ata 154
 Aloja 172
 Alsunga 176
 Altaja apgabals 153
 Aleksijs, patriarchs 362
 Alūksne 172, 205
 Amatniecība 144, 180
 Ameriks 92, 95
 Amnestija 158
 Amūra 153
 Andrejeva 216
 Andriksons 97, 202
 Aneksija 312
 Anerauds 245
 Angarska 153
 Apbruņojums / partizānu /
     161
 Apcietinātie, politiski vajātie
     142–149
 Apcietināto komunistu atbrī-
     vošana 35
 Apdrošināšana, sociālā 347
     –357
 Apdzīvotības jautājumi 398
     –400
 Ape 172
 Apgādes grūtības 301
 Apgrozījuma nodoklis 298–
     300
 Apinis 61, 92
 Apolītisms 181, 185, 211,
     256
 Apsišu Jēkabs 199

- Apvienotās Nācijas 140, 144
 Apžēlošana 158
 Arabere 217
 Arājs-Bērce 258
 Arato 114
 Architektūra / sk. arī celtniecība / 303
 Archangel'ska 150-151
 Archīvi 260
 Ārējā Mongolija 154
 Ārlava 176
 Ārlietu tautas komisārs, Pad. Latvijas 88-89
 Arodbiedrības 27, 31, 49, 54, 129, 133, 202, 331-338
 »Arodnieks«, mēnešraksts 337
 Arodskolas 203
 Ārsti 160, 339, 341
 Ārstniecība 339-346, 347
 Arteļi / amatniecības / 124
 Artemjevs 96
 Ārzemju birojs, LKP 25
 Asociāli elementi 123, 127
 Aspazija 199
 Aspiranti 210, 214, 223, 237
 Astrachana 151, 156
 ASV kongress 142, 157
 Atbalstītāji / partizānu / 158-159
 Ateisms 65, 68, 199, 200, 204, 358-374
 Atomkodolu reaktors 238
 Atpūtas nami 335-336, 342-343
 Atskaite 101
 Atvaļinājumi 329
 Audriņi 253, 258
 Audzināšana, komūnistiska 64-73, 186-190, 196
 Auglīkopība 277-278
 Augšpils 265
 Augškaps 95, 97
 Augstākā Padome 14, 80 84 -86, 99, 297
 Augstākā tiesa 105, 112, 148
 Augstākās tiesas Biļetēns 108
 Augstskolas 206-234
 Auguste 91
 Austriešu kaņģūstekņi 149
 Austrumeiropa 13
 Autonomija, Latvijas 19-20, 78
 Autortiesības 120
 Autosatiksmē 318
 Avdjukēvičs 97-98, 136, 138
 Avotiņš, J. 208
 Azāns 59, 62, 114
 Azovas jūra 311
 Bagramjans 60-62
 Bajārs, J. 258
 Balbere 213
 Balchova 154
 Baldone 38, 336
 Balgale 274
 Bāliņa 98
 Balodis, Andrejs 244-245, 377
 Balodis, E. 217
 Balodis, K. med. prof. 230
 Baltās jūras kanālis 151
 Baltgvardi 105
 Baltijas baseina ostas 307-309, 313, 315, 316
 Baltijas ekonomiskais rajons 395
 Baltijas Padome 147
 Baltijas provinciālās tiesības 115
 Baltic Review 147
 Baltijas valstis 74, 79, 296, 383, 402
 Baltijas valstu ūnija 388
 Baltkrievija 36, 297
 Baltkrievi 73

- Banaitis 300
 Banku nacionālīzācija 14
 Baptisti 360–361, 366, 369
 Barinova 93
 Barovska 151
 Bartkevičs 73, 93
 Batovs 52
 Bauka 381
 Baumanis, Eriks 92
 Baumanis, K., tēlnieks 258
 Baumanis, P., ģenerālis 391
 Bauska 37, 174, 205
 Baznīca 177, 182, 358–374
 Bēgļu gaitas 19
 Beldavs 359
 Beluha 63
 Beļševica 244
 Bēmanis 61–63, 66–73, 97
 Bēms / Boehm /, M., 106
 Bende 91
 Bendrupe 244,
 Bergmane 213
 Bergs, Kārlis 29
 Berjozniki 151
 Berkļavs 43, 49–55, 56–57,
 72, 91–92, 96, 198
 »Bērnība«, žurnāls 71
 Bērziņš, Alfrede 157
 Bērziņš, čekists 136
 Bērziņš, Jānis, pulkv., 391
 Bērziņš, K. 217
 Bērziņš, L. 93
 Bērziņš-Ziemelis, Jānis 18,
 25, 26, 42
 Bērzs, K. 213
 Bērzzariņš 391
 Besedins 311
 Bezalgas darbs 101
 Bezdarbnieki 28
 Bezelis 95–96
 Bezpartejiskie 99, 189
 Bezzemnieki 180
 Bibliotēkas 260
 Biedru tiesa 128–135
 Bijska 153
 Birokratija 84, 89
 Bilmanis, sūtnis 14
 Birziņš 368
 Birziņa 77, 100, 102–103
 Bisenieks 61–62, 92, 334
 Blagoveščenska 153
 Blaumanis, Rūdolfs 248, 250
 Bļodnieks, M., mācītājs 373
 Blūma, M. 104, 117, 118,
 221
 Blūms, Viktors 62–63, 93,
 336
 Bogojavlenskis, prof. 230
 Bokalders, prof. 89, 266
 Bondaletovs 47
 Brāļu kapi 168, 364
 Brākis 288, 295
 Brantkalns 391
 Bratska 152
 Brauns, J. 251, 255
 Brencis 54, 56, 73
 Brežņevs 298
 Briedis, Fr. 214
 Brigadere, Anna 199, 248
 Brikše 73
 Briseles soc. dem. kongress
 18
 »Brīvība« laikraksts 324
 Brīvības atņemšana 119
 Brjanskas-Polockas naftas
 vads 310
 Brocēni 284
 Brodele 179, 244–245
 Bude 94
 Budžets 87, 101, 298–300
 Budži / kulaki / 177, 178
 Bukšs, M. 385
 Bulāns 93
 Buls 213
 Bumbērs 55, 235
 Bunga 96
 Burtņieki 172
 Burtņieks, E., prof. 230–231

Buržuaziskā ideoloģija 103,
139, 209
Buržuaziskais nacionālisms
49–59, 65, 178, 180–185,
214, 256
Buša, Tamāra 346
Butirku cietums 156
Būvniecība 302–303
Buzanovs 316

Cara patvaldība 17, 183
Chabarovska 153
Chruščovs 53, 57, 90, 128,
167, 290
Cekuliņa 234
Celtniecība 302–303
Celtniecības pārvalde 47
Celovs 94
Cements 289
Centrālāzija 70, 153–154
Centrālīzācija, centrālisms
86
Cēsis 172, 255, 336, 351
Cenzūra 138
Cibla 174
»Cīņa«, laikraksts 20, 27,
45, 107
»Cīņas Biedrs«, žurnāls 25
Ciemi, ciemati 303, 396–397
Cionisti 145
Cirsti 173
Cittautieši 398–400
Civīlās ceremonijas 372
Civīlas gaisa flotes inženieru
institūts Rīgā 227
Civillikumi, padomju 14,
105, 111, 116, 120–122
Čabe 95
Čeka 136–139
Čerņiševs 61
Čibija 150
Čortjoša 151
Čuibe, L., māc 373

Čukotkas pussala 153
Čulītis 94, 97
Čuvašija 154

Dakša 93
Dallins 141
Daļstroj 153
Dambergs, ģenerālis 391
Damburgs 91
Dānija 317
Daņilovs 230
Daniševskis 19, 21, 26, 42
Darba disciplīna 121, 131,
190, 330, 332
Darba grāmatiņa 329
Darba laiks 328–329
Darba laužu bloks 14, 75
Darba likumi, padomju / sk.
arī: darba tiesības / 14,
105
Darba ražības pacelšana 322
Darba stāžs 353–354
Darba tiesības 328–330
»Darbs un Maize« 30
Darvinisms 194, 209
Daudzbērnu ģimenes 356
Daugavas Senleja 170
Daugaviete, AP dep. 91
Daugavpils 31, 37, 80, 173,
228, 255, 278, 284, 290,
302, 396
Dauge, Paulis 26
Davidovs 60–61
Deglavs, A. 93
Deglavs, Fricis 60, 95, 208
Deklarācija par valsts varu
32, 74, 76
Dekrēti 84
Demokratija 388
Demonstrācijas patriotiskas
167–169
Denacionālīzācija 400
Deportācijas 13, 15, 140–156

- Deputāti 26–27, 28–29, 84–85, 100–101, 204
 Deputātu padomes 99–100
 Derevjanskis 35
 Dērmanis 28–29
 Devjatkina 213
 Dialektika 170
 Dialektiskais un vēsturiskais materiālisms 209, 212, 215
 Dīkdieņi 125–126
 Diksona sala 153
 Diktātūra 104, 158, 180–181
 Dīmanis 213
 Diplomāti, latviešu 185
 Diplomātiski pārstāvji, Pad. Latvijas 86
 Disertācijas 214, 218, 221–223, 226, 241
 Diversija 188
 Divizijas, Pad. Latvijas 390–391
 Dižbite 18
 Dobeļe 267, 351
 Dolgij Most 153
 Doļinka 154
 Doma baznīca Rīgā 364
 Domburs 95
 Dombrovskis, F. 208
 Donbass 70
 DOSAAF 392
 Drīzule, Milda 225
 Drīzulis, A. 24, 189, 222, 235
 Dubovka 154
 Dudinka 153
 Dundaga 85, 176
 Dulbinskis 361
 Dūnis, V., māc. 360
 Dzelzceļi 318
 Dzērve 49, 51, 53, 54, 57–58, 72, 193, 216, 240
 Dzeržinska 153
 Dzeržinskis 136
 Dziļleja 107
 Dzirciems 175
 Dzīvokļi 302–303, 326
 Džambula 154
 Džeskasgana 154
 Ēdole 176
 Eglājs, LU pasniedzējs 213
 Eglītis, Augusts 60, 137, 166, 178
 Eglons 244
 Eiche, Robers 18–19, 25
 Eidemanis 241
 Ekonomikas mācība, politikā ekonomija 189, 206, 209, 216, 217–218, 241
 Eksistences minimis 324
 Ekspedīcijas zvejas pārvalde 287
 Ekspropriācija 125–126
 Elektrofikācija, enerģētika 241, 278, 294
 Elektromašīnu rūpniecība 284, 292–293
 ELJA, organizācija 388
 Eliase, Maija 18
 Elvichs 98, 195, 203
 Emigranti 139, 185, 188, 387–389
 Endrupis 18, 25
 Endzelīns 169, 225, 235, 258
 Engelss 212
 Engure 176
 Erenburgs 90, 95, 362
 Ērgļi 173
 Etlīngenas deklarācija 388
 Etnografu ekspedīcijas 371
 Ev.-lut. Baznīcas kalendārs / pad. / 369–370
 Farmakoloģija 290
 Federatīvā republika 78
 Fekters 213

- Feldmanis, LU pasniedzējs
 213
 Feldšeri 339
 Filharmonija 255
 Filma 250–251
 Filoloģija 215
 Filozofija 215
 Filtrācijas nometnes 166
 Finieris 289
 Firkss 402
 Fituņi, A. 222
 Fiziskās kultūras institūts
 227
 Folklorā 240–241
 Formālisms 182, 256, 257
 Forschungsdienst Osteuropa
 40
 Frakcija, komunistu 28
 Franču komunisti 74
 Freijs, Alberts 360
- Gaile 62–63, 97
 Gailis, Karlis 91
 Galenieks, arch. 171
 Galvaspilsēta 84
 Gaujiena 172
 Garuta, Lūcija 252
 Gavieze 175
 Ģenerālprokurors 112
 Ģenerālštābs / Baltijas
 valstu / 12
 Genosids 141
 Ģerbonis, valsts 80
 Ģermaņu tiesības 115
 Ģēteborga 315
 Ģimene 64, 156
 Ģimenes tiesības 121–122
 Glezniecība 256–258
 Godkalns 34
 Golbers 230
 »Golos Truda« 27
 Gorbatovs 62
 Gordikovs 47
- Gorkija 156
 Gostiņi 173
 Graudiņš, doc. 225, 316
 Grāvītis 94–95, 253
 Graužinis 221
 Gribkovs 62–63, 181
 Grīnblats, Romualds 253
 Grīnbergs, O. 218, 220–221
 Grīnbergs, Teodors / Grün-
 bergs / 359–360, 364
 Grubins 34
 Grundzāle 172
 Grūtnieču pabalsti 329, 345,
 354
 Gusakovskijs 62–63, 90
- Hanin 171
 Hanza 304
 Harpiča 153
 Hatanga 153
 Hāzners 38, 55
 Hercensons 116
 Hercogs Jēkabs 304–305
 Hetagurovs 63
 Himmelreichs 73
 Himna, Pad Latvijas 81
 Historiografija 224
 Hodjakovs, prof. 230
 Huļigānisms 131, 135
- Idejiska audzināšana 46, 64,
 68, 218
 Ideoloģija, padomju 186–191
 Iecava 174
 Ielu komitejas 100, 102
 Iesvētības mācības 367
 Igarka 153
 Igaunija, igauņi 11, 13, 22,
 45, 59, 159, 163, 296–297,
 388–389
 Iljičovs 45, 64
 Illegāla darbība, komunistu
 25, 28

- Ilūkste 175
 Imperiālisms 184–185, 402
 Inčukalns 173
 Individuālisms, latviešu 266
 Indulēns 221
 Inkorporācija 14, 76
 Instrukcija / deportācijām / 13
 Inta 150
 Integrācija 143, 285
 Internacionālā Juristu komi-
 sija 118
 Internacionālisma ideja 19–
 20, 45, 57, 65, 196, 201
 Internātskolas 199–200
 Interregnum 80
 Intervencija, padomju 12
 Invalidi 348, 354, 355
 Invaliditātes pensijas 348
 Irkutska 153
 Išreits / Ischreydt / 9, 89
 Itāliešu komūnisti 74
 Ivanovs, M. 256
 Iverts 62–63, 246, 375
 Izglītības sistēma 192–205
 Izpeļņa izstrādes diena 266,
 272–273, 320–327, 404
 Izpildkomitejas 15, 99–103,
 129, 133, 162
 Izbraukuma sesijas 101, 113
 Izstāšanās no Padomju Sa-
 vienības 82
 Izsūtījums 119
 »Izvestija« 126
- Jablonskis 94–95
 Jakovļeva 230
 Jakubaitis 235
 Jakutija 153
 Jansons-Brauns 19, 258
 Jansons, funkcionārs 69, 93,
 97
 Jaunatne 169
- Jauniešu izsūtīšana 134, 142,
 150
 Jaunjelgava 174
 Jaunsaule 175
 Jaunstrāvnieki 17
 Jaunsudrabiņš 199
 Javas invalidu nometne 151,
 154
 Jedžid-Kirta 150
 Jegers 98
 Jēkabpils 175, 288
 Jelgava 31, 37–38, 174, 228,
 234, 255, 287, 302, 364,
 396
 Jeņisejas upe 153
 Jeņisejska 153
 Jērcēni 173
 Jostsons 219, 221
 Jumurda 173
 Jurāns 381
 Jurgens 207, 208, 211, 217
 Juridiska skola 219
 Jurjānu Andrejs 252
- Kabile 176
 Kacena 58, 170, 171
 Kadeks 210, 235
 Kaganovičs 90
 Kaitniecība 177–178, 185
 Kalačevs 51
 Kalbergs 230
 Kaļiņingrada 296, 307, 313
 Kaļiņins 105
 Kalnbērziņš 26, 35–37, 40–
 41, 42, 53, 54, 60–65, 168,
 178, 181
 Kalniņa, Dzintra 217
 Kalniņš, A., ģenerālis 331
 Kalniņš, A., profesors 235
 Kalniņš, A. J., deputāts 92
 Kalniņš, Alfrēds, skaņradis
 252
 Kalniņš, Bruno 18, 19, 24,
 40, 46, 337

- Kalniņš, Paulis un Klāra 374
 Kalniņš, Voldemārs 220–221
 Kalpiņš 54, 58–59, 96, 171
 Kalsons 191
 Kalva 93
 Kalve, M. 205
 Kalvelis 230
 Kamčatka 153
 Kanāle, V. 222, 225
 Kadanva 176
 Kaņeps 96, 98
 Kanska 153
 Kapitālisms 79, 82
 Kapitulācija 15
 Kaņadienests 390–391
 Kaņa flote 316
 Karaganda 154
 Kaņa gūstekņi 166
 Kaņa jūrskola Rīgā 317
 Karaļuns 377
 Kaņa tribunāli 108, 110, 111
 Karaula 153
 Karēlija 151, 294
 Kariss 98
 Kārkliņa 59, 73
 Kārkliņš, Oto 19, 42
 Karogs, Pad. Latvijas 80
 Karpovičs 215, 216
 Karpovs, komjaunietis 73
 Kašņikovs 61
 Katlaps, A. 189
 Katoli 359–374
 Kaudziši, brāļi 199
 Kauke 116, 133, 220
 Kaupužs 98
 Kazaņa 156
 Kazachstana 154
 Ķegums 294
 Ķemeru 173, 335, 343
 Kemerovo 153
 Keramikā 258–259
 Kerenskis 21
 Ķešāns 214
 KGB 136
 Ķīmiskā rūpniecība 289–290
 Ķīnas komunisti 190
 Kingira 154
 Kirchenšteins 13, 35, 43, 60–61, 91, 235
 Ķirgizu SSR 154
 Kirko 238
 Kirova 151
 Kiršbaums, čekists 136
 Kirtovskis 320
 Ķīsis 93, 94–95
 Kišlotna 151
 Kizela 151
 Klaipēda 307, 314
 Klasiskā literatūra 246
 Klasiskā mūzika 252
 Kļava, G. 75, 105, 107, 218–219, 222
 Kļaupiks, Ād., māc. 365
 Klase 64
 Kleperis 362
 Knoriņš 26
 Kociņš, sūtnis 13
 Kočmesa 150
 Kodifikācija 116–117
 Kokčeta 70, 154
 Kolčaka armija 105
 Kolchozi 121, 265–268, 273–275, 279–281, 320, 326–327, 351–353, 403
 Kolchoznieku tirgus 124, 301
 Kolima 153
 Kollektīvizācija 144, 155, 159, 165, 180, 261–282
 Kolonizācija, Latvijas 184, 284–285, 403–404
 Komi autonomais apgabals 151
 Komjaunatne 37, 54, 64–73, 196, 201, 210
 Komjauniešu farmas 70
 Komjauniešu skaits 67–68
 »Komjaunatnes starmeši« 71

- Komponisti 252–255
 Komunistu partija, Latvijas 17–63
 Komunistu partijas biedru skaits 23, 25, 27, 37, 39, 41
 Komunistu partijas sociālā struktūra 37, 46
 Komunistu partijas statūti 64
 Komunistu partijas tautību sastāvs 39, 41
 Konfesijas 359
 Konfiskācija, īpašumu 105, 125
 Konoplins 218
 Konservatorija, LPSR 227, 254–255
 Konstitūcija, Pad. Latvijas 22, 74–83, 115, 128, 347, 358
 Kontrole 87, 102–103, 110, 332
 »Kontrrrevolucionāri« 165
 Kooperatīvi, pad. 120, 301, 302
 Koprorepublikāniskās ministrijas 88–89
 Korzāns 231
 Kosigins 90
 Kotlasi 150
 Kožva 150
 KPFSR kodeki 105
 Krāslava 31, 351, 365
 Krasnoja 156
 Krasnojarska 152, 153, 156
 »Krasnaja Presņa« 156
 Krauliņš 247
 Krauss 94–95
 Kretuļa banda 28
 Krievija 21, 31, 35–36, 53, 70, 284
 Krievijas latvieši 37, 40, 211, 234
 Krievi Latvijā 41, 65, 73, 182, 398–400
 Krievu infiltrācija 53
 Krievu valoda 52–53, 86, 194–195, 202, 212, 234, 383, 391
 Krimināllikumi, padomju 14, 105, 111, 116, 117–119, 166
 Kritika 103
 Krons 97
 Krūmiņš, A., prof. 235
 Krūmiņš-Pilāts 26
 Krūmiņš, Viktors 97
 Krūmiņš, Vilis 51, 53–54, 56, 60–61, 91, 96, 199
 Krustpils 173, 391
 Kuba 314, 362
 Kučino 151
 Kuibiševa 151
 Kukaiņis 95
 Kukurūza 69–70, 268–269
 Kuldīga 37, 169, 176, 204
 Kultūras asimilācija 382–385, 405
 Kungura 153
 Kurgana 70
 Kurlmēmie 356
 Kurzemes cietoksnis 15, 159, 175
 Kustanajas stepe 154

 Labības sējumi 275–277
 Labošanas darbi 119
 Lācis, čekists 136
 Lācis, Vilis 15, 43–44, 54, 60–61, 90, 94–96, 170, 178, 198, 244–245, 253, 383
 Laicēns, Linards 30
 Laikraksti, komunistu 375–381
 Laikraksti, pretpadomju 163
 Laiviņš 92
 Laizāns 216, 371

- Lange, R., prof. 128
 Latgale 19, 20, 21, 25, 31,
 34, 159, 177, 258, 336,
 384–385, 393
 Latgales keramika 258–259
 Latkovskis 94–95
 Latsekcija 25
 Latviešu Nacionālais fonds
 Skandināvijā 317
 Latviešu valoda 52–53, 108,
 194–195
 Latvijas Republikas satvers-
 me / 1922. g. / 393
 Latvijas Sarkanais krusts,
 neatkarības laiku 145, 149
 LPSR Sarkanais krusts un
 Sarkanais Pusmēnesis 345
 –346
 Latvijas Telegrafa aģentūra
 381
 Latvijas valsts 401–403
 Latvijas Valsts jūras kuģnie-
 cības pārvalde 316
 Latvju Dainas 373
 Lauciena 176
 Lauksaimniecība 263–281
 Lauksaimniecības akadēmija
 169, 204, 227, 232–234
 Lauksaimniecības pārvalde
 47
 Laukalns 173
 Lavriečevs 395
 Lebedjevs 36, 37, 94
 Lebeds 147
 Lecis 91, 95
 Leģionāri 159, 166, 175
 Leģions, latviešu 15
 Lejiņš, P., prof. 236
 Lejiņš, V., part. sekr. 47, 62
 –63, 296
 Lencmanis 18, 21, 26, 42
 Ļeņingrada 208, 216, 255,
 307, 313
 Ļeņingradas cietums 156
 Ļeņins 17, 18, 21, 48, 51,
 117, 216, 251, 358, 375,
 382, 402
 Leonovs 93
 Lestene 174
 Levendanto 361
 Liberts 54, 96
 Lībietis 213
 Lidostats 318–319
 Liede 114, 116, 219, 221
 Lielinieki / arī: boļševiki /
 21–23
 Lielplatone 234
 Lieltelpa 395
 Liepsalnieks 374
 Liepa, P. 362
 Liepāja 31, 37, 175, 228,
 255, 284, 287, 302, 304–
 305, 307–309, 312, 396
 Liepukalns 230
 Lietuva, lietuvieši 11, 36, 45,
 59, 159, 296–297, 388–289
 Lielvācija 13
 Līgatne 173
 Likumdošana, pad. 78, 84–
 85, 106–108, 116
 Lilaste 173
 Limbaži 172
 Lini 277
 Linijtiesas, dzelzceļu un
 ūdenstransporta 111
 Ļitvina 213
 Ļitvinovs, part. sekr. 60–61,
 96–98
 Līvani 173
 Loebers, D. A. 129
 Loja 207
 Lokālisms 51–52, 188
 Lomaks 93
 Lopkopība 70, 268–270
 Lubāna 173
 Lubjanka 156
 Ludza 15, 173, 204, 365
 Lukstiņš 222

- Lukss, Valdis 191, 198
 Luterāņi 359–374
- Mācības grāmatas 193
 Mācītāji 161, 177
 Madona 15, 37, 173, 177
 Magadana 153
 Mājputni 70
 Maizīte 231
 Makašēni 174
 »Māksla«, žurnāls 256
 Mākslas akadēmija, LPSR 227
 Mākslīga šķiedra 290
 Malenkovs 90
 Maliena 23
 Mālmeisters 229
 Manailo 97
 Manifests, padomju 22, 26
 Mantojuma tiesības 121
 Marfino 151
 Marīnska 153
 Marksisms-ļeņinisms 74, 180
     181, 189, 193, 195, 208,
     209, 212, 214, 216, 321,
     405
 Martinsons, H. 207, 216, 222
 Māsas, medicīniskās / žēlsirdīgās / 339, 344
 Maskava 13, 20, 21, 22, 26,
     27, 75, 208, 216, 255, 257
     Mašīnbūve 283, 286
 Materiālā ieinteresētība 275,
     322, 327
 Materiālistiskais pasaules uzskats 196, 212
 Mazgadīgo sodīšana 135
 Mazinieki / meņševiki / 19,
     183
 Mazjēcis 91
 Mēbelrūpniecība 288–289
 Mechanizācija 278–279
 Mediņš, Jānis 252
 Medikamenti 339, 340–341
- Medveģgorska 151
 Meisners, Boriss 106, 312
 Melnā jūra 310, 311, 314
 »Melnais tirgus« 124
 Melngailis, Emīls 252
 Merķis 11
 Mērsrags 176, 304
 Metallrūpniecība 283, 286
 Meža kapi 168
 Mežgailis 295, 395
 Mežsaimniecība 281–282
 Miera konference, pad. 362
 Mierlīgums 393
 Migliniks 62–63, 93
 Miķelsons, J., prof. 230, 235
 Mikojans 90
 Mirstība 343–344
 Milicija 131, 146, 162
 Militārās bāzes 13
 Militārsavienība / ar Igauniju / 11–12
 Millers, Visvaris 75, 106,
     107, 220–221
 Miļutins 252
 Ministrijas 87–89
 Ministru padome 85–90
 Miške 183–185, 207, 212,
     213
 Mitrevics, G., gleznotājs 256
 Mitzenheims, bīskaps 362
 Molotovs 11, 13, 90, 312
 Molotovska 151
 Mozus ticīgie 359
 Muchitdinovs 52
 Mucinieks, P. 328
 Mukins 51, 54
 Mūzeji 259–260
 Mūzika 251–256
 MVD 136
- Nacionālā armija 159
 Nacionālais jautājums 19–
     22, 48–50, 116, 181

- Nacionālisms 45, 48–50, 64
 –65, 181, 187
 Nacionālizācija 14, 262–263,
 343
 Nacionālkomūnisms 48–59,
 193
 Namu pārvalžu komitejas
 100, 102, 129
 Nariļska 53, 156
 Narjan-Mara 150
 Naturālie nodokļi 300
 Nāves sods 118–119
 Neatkarības centieni 386–
 389, 401–405
 Neatkarīgā Latvija 22
 »Neatkarīgie strādnieki« 29
 Neilande 91
 Neimanis, pulkv. 391
 Neklātiene 194, 210
 Nekustamu īpašumu atsavi-
 nāšana 125
 NKVD 136
 Neņeckas nacionālais apga-
 bals 150
 Neprahins 220
 Neskartās zemes 69–70
 Nespējnieki 355
 Neuzbrukšanas pakts 11
 Nīca 175
 Niedre, Jānis 225
 Nikiforovs 117
 Nikiškins 225
 Nikonovs 51, 54, 60–61, 95,
 97
 Nīstades mierlīgums 305
 Nižnij-Tagila 152
 Nižnij-Uraļsk 152
 Nodarbošanās / arodi /
 neatk. Latvijā 33
 Nodokļi 106, 266, 298–300
 Nomalis 235
 Nometinājums 119
 Norma 322
 Notāri 114
- Novaja Zemļa 151
 Novatorisms 257
 Noviks 60–61, 95
 Novikovs 60–61, 91
 Novosibirska 153, 156
 Nulla crimen sine lege 105
- Obas upe 153
 Odesa 313
 Odiņš 216
 Oktobra revolūcija 21, 42,
 104
 Oktobrēni 65
 Okupācija, padomju 34–36,
 78, 106, 111, 261–262
 Olaine 284, 290
 Omska 152, 153
 Operas un baleta teātris
 / Akadēmiskais / 255
 Ūresunds 317
 Orientācijas jautājums 157,
 386–388
 Ortopēdija 355
 Osmanis 188
 Ostas 304–317
 Ostrovs 60–62, 94–96
 Ozoli, pag. Vidzemē 172
 Ozoliņš 97
 Ozoliņš, Ivans 95
 Ozoliņš, Eižens 299
 Ozoliņš, Kārlis 51, 54, 60–
 61 91–92, 208
 Ozoliņš, Vladimirs 96, 344
 Ozols, A. J., prof. 236
 Ozols, Jānis, soc. dem. 375
 Ozols, Voldemārs 217
- Padomes, vietējās 99–103
 Padomju Baltija 296–297
 Padomju iekārta 19, 22, 32,
 74
 »Padomju Latvijas Komu-
 nists« 45, 187–188

- »Padomju Latvijas Jaunatne« 45, 71
 Padomju morāle 386
 Padomju patriotisms 187
 Paegle, Leons 198
 Paegle, Pēteris 94
 »Pagātnes paliekas« 65, 119, 128, 182, 242
 Pagrīde / arī: illegālā darbība/ 28, 34–35
 Paidagogu kolektīvs 64
 Paidagoģiskie institūti 227
 Pakalns 92–93
 Paldiņa 95–97
 Palīdzības pakts, savst. 11–12
 Palsmane 172
 Pamattiesības 81–83
 Paņemune 174
 Pansionāti 355
 Papīrrūpniecība 289
 Parabeļska 153
 »Parazitārie elementi« 123, 125
 Pareizticīgie 359–371
 Partejiskums 53
 Partizāni 15, 158–179
 Partizānu apkaŗošana 162, 164
 Pasaules uzskats / marks-len. / 45, 212
 Pasīvā pretestība 167–172
 Pašierosme / arī: privātā uzņēmība / 302
 Paškevičs 207
 Pašnāvības 351
 Pašnoteikšanās tiesības 21, 75, 117
 Pašpalīdzība 351
 Pastari 174
 Patērētāju biedrības 301
 Patēriņa fondi 321
 Pauļuks, J., gleznotājs 256
 Pavalstnieki, padomju 160
 Pāvilsta 304
 Pavlodara 153
 Pečaks 26
 Pečora 150
 Peive 43, 44, 62, 90, 238, 244
 Peļņas nodoklis 300
 Pelše, A. 37, 40–41, 42–43, 46, 48, 56, 60–63, 68, 178, 181, 186–187, 190, 201, 204, 226, 235, 240, 405
 Pelše, Roberts 225
 PEN 145
 Penzijas 347–357
 Perma 152
 Personiskais īpašums 120, 135
 Pervouraļska 152
 Pervuchins 90
 Pēterpils 20
 Peters, čekists 136
 Pētersons, komisārs 21, 42
 Pētniecības iestādes 236–239
 Pfeifers, W. 311
 Piebalga 172
 Piebalgs, Alberts, māc. 126
 Piecgades plāns 82, 212, 262, 283, 310
 Piektā gada revolūcija 17, 183
 Piemājas zeme 270–271, 356, 403
 Pihele 28, 357
 Pilngadības svētki 372
 Pilsētas 396–397
 Pilsētu domes 28, 31
 »Pilsõņu bloks«, pad. vēlēš. 76
 Pinksis 49, 51, 53–54, 337
 Pionieri 64–65, 67
 »Pionieris« žurnāls 71
 Pirmorganizācija 46–47
 Pizāns 51, 55, 61–62, 376
 Planica 176

Plaude 238
Pļaviņu HES 294
Plēsuma, LU pasniedzēja 170
Plūdons, Matīss 61–62, 94
–97
Podkalns 85
Polis, Maksimilians 345
Politehniskā apmācība 197,
201, 212
Polītiskā audzināšana 212
Polkorona 174
Poņevca 151
Ponomarenko 90
Ponomarjovs 94–95
Porietis 217
Poruks 199
Potma 151
Pragas socdem. konference
18
Prande 97–98
Prāvas, pad. 27
»Pravda« 85, 272
Prēmijas 322
Prese / arī atsev. pad. laikr. /
375–381
Pretestības kustība 157–179
Pretpadomju elementi 13,
145, 180
Priede, Gunars 249–250
Prieže 91
Prīmanis, Mārtiņš 207
Privātā lauksaimniecība 106
Privātīpašuma tieksmes 64,
184
Privātsaimniecība 261, 273
Prokuratūra, pad. 107–108,
109, 112–113, 129
»Prometejs« 25
Propaganda 186, 188
Protēzes 355
PSKP AP 89
PSRS programma 89
PSRS Tautību padome 89
Pugo 208

Puiķule 172
Puriņa, robežsarga sieva 13
Puriņš, K., LU pasniedzējs
213, 261, 311
Putnkopība 270

»Rabočij Golos« 27
Radio 255, 381
Raidstacijas, slepenas 163
Rainis 248–249, 258, 375
Rajevskis 221
Rajonu komitejas 47
Ramane 216
Rancāns, J., bīskaps 359
Ranka 172
Ranķi 176
Rapoports 34
Rauchs, Georgs 106
Rauna 172
Ražošanas brigādes 201
Ražošanas novatori 337
Ražošanas pārvalde 47
Recepcija, tiesību 15, 105,
114–122
Redslobs 79
Reģionālais princips 46
Reliģija 64, 185, 206, 358,
368
Reliģiska audzināšana 120
Renceni 173
Republikāniskās karaspēka
daļas 390–391
Rešjoti 153
Revolucionārās komitejas 21
Revolūcionāri centieni 33,
74
Revue Baltique 12
Rēzekne 15, 25, 174, 255,
284, 326, 396
Rezevska, L. 258
Ribentrops 13
Rīdziņš 104, 218
Rietumi 386–389

- Rietumu ekonomiskais rajons 296–297
 Rīga 15, 31–32, 56, 173, 204–205, 228–229, 284, 302, 304–317, 396
 Rīgas Elektromašīnu rūpnīca / RER / 239, 292
 Rīgas Jūrmala / arī: Jūrmalas pilsēta / 335, 343, 396
 Rīgas Medicīnas institūts 226–227, 230–231
 Rīgas Politehniskais institūts 227–228
 Rīgas TEC 294
 Rimski-Korsakovs 254
 Rīgas centrālcietums 149
 Rikšis 217
 Ripa 207
 Rītiņš 94
 Represijas 143, 165
 Rizga 235
 Robežnieks, Olgerts 368
 Rokpelnis 96
 Romaškins 116, 118
 Romiešu tiesības 115
 Ronis 94
 Roze, R. 217
 Roziņš, Fr., Āzis 20, 42, 258, 402
 Rubenis, A., LU pasniedzējs 213
 Rubenis, V. 63, 182, 270, 294
 Rudometovs 93
 Rudzītis, A. J. 305
 Rudzītis, J., kritiķis 247
 Rudzutaks 25, 258
 Rūjiena 172
 Ruķis 367
 Rūpniecība 282–295
 Rūpniecības pārvalde 47, 49, 52
 Rusifikācija 195, 382–385
 Rūsis 88, 106
 Ruskij-Poļana 153
 Ruskulis 54, 56, 73, 92
 Rutkis, J. doc. 397
 Sabiedriski ietekmēšanas līdzekļi 129–132, 134
 Sabiedriskas inspekcijas 102
 Sabiedriskais kopprodukts 321
 Sabiedriskās padomes 102
 Sabiedriskie aizstāvji 110, 114
 Sabiedriskie apsūdzētāji 110
 Sabiedriska nopelnums 119
 Sabiedriskās zinātnes 226
 Sabile 176
 Sabotaža 167, 177
 Saburovs 90
 Sachalina 153
 Saeima, padomju 14, 75–76, 263
 Saeimas vēlēšanas 26, 27, 28–32, 74
 Saimniecība, padomju 261–317
 Sakse, Anna 179, 198
 Salajevs 62
 Salaspils koncentrācijas nometne 258
 Saldus 175, 368
 Samsons 96–97, 390
 Sanatorijas 335, 342–343
 Sanitārais dienests 346
 Sarkanarmija 12, 13, 15, 34, 74, 158–159
 Sarkanā krusta Starpt. komiteja 145
 Sarkanais Krusts un Sarkanais Pusmēnesis 345–346
 »Sarkanais Metallurģs« 293, 335
 »Sarkanā Zvaigzne« 293, 328
 Satversmes Sapulce 28–29

- Sauka 175
 Saulkrasti 173
 Savienota republika / arī:
     federatīva rep. / 82
 Seduļins 391
 Sēja 96–97
 Seļegovska 220
 Senkans 217
 Septiņgade 82–83, 237, 262,
     280, 285, 295, 310, 311
 Sergejevs 236
 Serovs 13, 142, 146
 Sibīrija 152–153
 Šics 94
 Siens 95
 Sievietes, komūnistes 23–24,
     84
 Sigulda 173
 Siktivkara 150
 Sileniece 241
 Šilfs-Jaunzems 258
 Siltumnīcas 281
 Šillers, Fr. 249
 Šimanovska 153
 Šinkarevs 98
 Sirdsapziņas brīvība 358
 Širokovs 215, 216
 Širons, E. 217
 Sitčihins 395
 Skalbe 199
 Skobkin 96
 Skola, pad. Ljas 192–205
 Skolotāji 67
 Skraustiņš 92
 Skrejlapas, pretkom. 163
 Šķibe 174
 Šķiras princips 53, 104, 109
 Šķirjatovs 90
 Skrunda 175
 Slēptuves, partizānu 163
 Slimnīcas 341–342
 Sloka 173
 Slokas celulozes fabrika
     329, 335
 Smagā rūpniecība 291–292,
     322
 Smilga 44
 Smiltene 172
 Šmits, Aleksandrs 91, 231,
     235
 Šmits, Jūlijs 115
 Sniķeris, P., prof. 230
 Sociāldemokrāti 17–19, 23,
     29, 34
 Sociālistiska audzināšana
     130, 195
 Sociālistisks īpašums 113,
     118, 119, 120, 123
 Sociālistiska likumība 89,
     112, 121
 Sociālistiska sacensība 335
 Sociālistiskās saimniecības
     uzkrājumi 298
 Sociālistiskas saistības 101
 Sociāla nodrošināšana 347–
     357
 Sociālistisks demokrātisms
     100
 Sociālistiskais reālisms 242,
     257
 Sociālistiska republika 14
 Sociālisms 79, 183
 Sokolovs 92
 Soļanka 151
 Solikamska 151
 Somija 11, 314, 402
 Soms, K. 264
 Sondors 55
 Sosnovska 213
 Sovchozi 267–268, 270, 279,
     352
 »Sovjetskaja Latvija« 107
 »Sovjetskaja Molodjež« 71
 Spalva, SP dep. 91
 »Spartaks« 25
 Speciālizācija 293
 Spēkstacijas 294
 Spekulācija 127

- Špona 73, 226
 Sports 212
 Springovičs, archibīskaps
     361
 Springovičs, Zigmunds 368
 Sprūža 216
 Spure 41
 Stachanovieši 337
 Štālbergs 244
 Staļinabada 154
 Staļina konstitūcija 75, 115
 Staļins 24, 81, 90
 Stanke 225
 Starptautiskais Darba birojs
     140
 Steimanis 34
 Šteins, A. 230
 Stepermanis 222, 224
 Šteinbergs, A. 236
 Šteinbergs, V. 211
 Stiprais, J. 217
 Stirniene 174
 Stokholmas kongress 17
 Stradiņš, P., prof. 230, 232,
     235
 Straujums 55
 Strautmanis, part. sekr. 47,
     62–63
 Strazdiņš 95
 Strazdiņš, K. 192–193, 235
 Strēlnieki 21–22
 Strenči 172
 Strods, bīskaps 361
 Stroganovs 96–97, 240
 Stučka 18, 20–23, 25, 26, 42,
     44, 48, 57, 104, 121, 264,
     283, 402
 Stumbiņa, E. 75, 84, 221–
     222, 225
 Šubs, R. 230
 Suchanova 156
 Sudmalis 258
 Sudrabkalns 198
 Šulcs, Lotars 77, 82, 261
 Sumins 216, 305, 312
 Surmoga 151
 Suslovs 90
 Šustins 137
 Suverēnitāte 25, 76–77, 84
 Švābe 141, 224
 Sverdlovs 22
 Sverdlovskā 70, 156
 Šverņiks 90
 Sviķis 217
 Svirlovskis, E. prof. 231

 Tabaks 94
 Tadžiku republika 154
 Tajšeta 152, 153
 Tālie Austrumi 153
 Tallina 307, 313
 Talsi 37, 176, 351
 Tarapačeta 153
 Tarasovs 216
 Tasajevo 153
 Taurkalne 174
 Tautas augstskolas 189, 203
     –205
 Tautas demokrātija 14, 79–
     80
 Tautas komisāru padome 86
 Tautas māksla 258–259
 »Tautas Palīdzība« 149
 Tautas Saimniecības padome
     322, 324
 Tautas saimniecības plāns
     262, 284, 331
 Tautas sapulces 703
 Tautas tiesa 15, 104–107,
     109, 110, 125, 133, 148
 Tautu brālības ideja 45, 65,
     196, 333, 383
 Tavda 152
 Teātris 248–250, 255, 384
 Teicamnieki 337
 Tekstīlrūpniecība 288, 290
 Televīzija 255, 381
 Tēlniecība 258

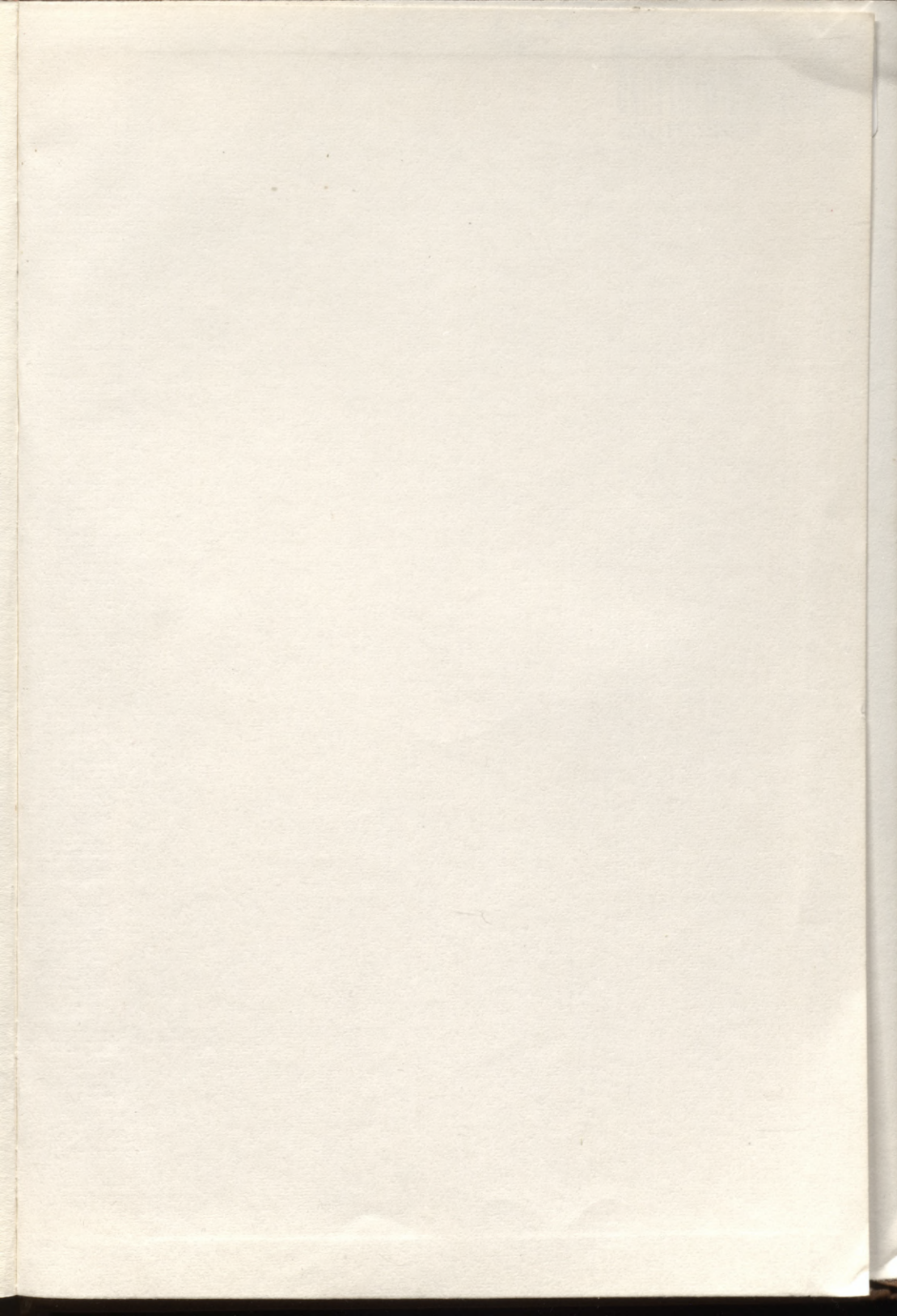
- Telotāja māksla 255–259
 Teritoriālais korpuss 167
 Teritorija, Latvijas 393
 Testaments 120
 Tille 75, 222
 Tiesības, pad. 104–122
 Tiesību apziņa 79, 128, 405
 Tiesību atņemšana / soda
 veids / 119
 Tieslietu ministrija, Pad.
 Ljas 89
 Tiesu iekārta 107–108, 111,
 116
 Tiltiņš 312
 Tiltiņš, pad. virsnieks 391
 Tindinska 153
 Tirdzniecība 301
 Tīrīšanas akcijas 40
 Titovs 60, 91
 Tjukaļinska 153
 Tolmadževs 98, 200, 295
 Tomska 152, 153
 Tomsons 93
 Treijs 55
 Treilibs 94–95, 97–98
 Treimanis 93
 »Trešais ceļš« 191
 Tribunāli, revol. 104
 Trockisti 24
 »Troika« 142
 Tukums 15, 37, 355
 Turgaja 154
 Tura 153
 Turss 360, 362–363
 Turuchanska 153

 »Učchozs« 234
 Ūdris 112, 128, 219–220
 Ufa 151
 Ugāle 176
 Ugrumovs 231
 Ukraina, ukraiņi 36, 73
 Ulan-Batora 154
 Ulmaņa režīms 34

 Ultimāts, pad. 11–12
 Ungāru brīvības cīņas 165
 Ungurmuiža 173
 Universitāte / LVU / 71–72,
 134, 170, 206–226
 Upeslācis 387
 Upīts, Andrejs 91, 198, 225,
 241, 243
 Urāli 151
 Urbanizācija 303
 Ust-Porta 153
 Ust-Uchta 150
 Ust-Vim 150

 Vācietis, Alfreds 229
 Vācietis, Ojārs 94
 Vācu kaņavīri 159
 Vaivods, Julijans 361
 Valdības deklarācija / Kir-
 chenšteina / 75
 Valdmanis, R., ķīmiķis 235
 Valeskalns 93, 94, 191, 208,
 235
 Valka 22, 172
 Valmiera 172, 205, 273, 284,
 290
 Valsts drošības organi 136–
 139
 Valsts ideja 20, 22
 Valsts prezidents, Pad. Ljas
 86
 Valststiesību teorija, pad. 79
 Valsts vara, pad. 14
 Valters, H. K., komjauniešu
 funkcionārs 73
 Vanaga, Veronika 92
 Vanags, J. F., AP dep. 92,
 94, 234
 Vanags, Kārlis L. 109
 Varakļāni 365
 Varas organi, pad. 84–90
 Varkalns 92
 Vārme 176
 Vecauce 233

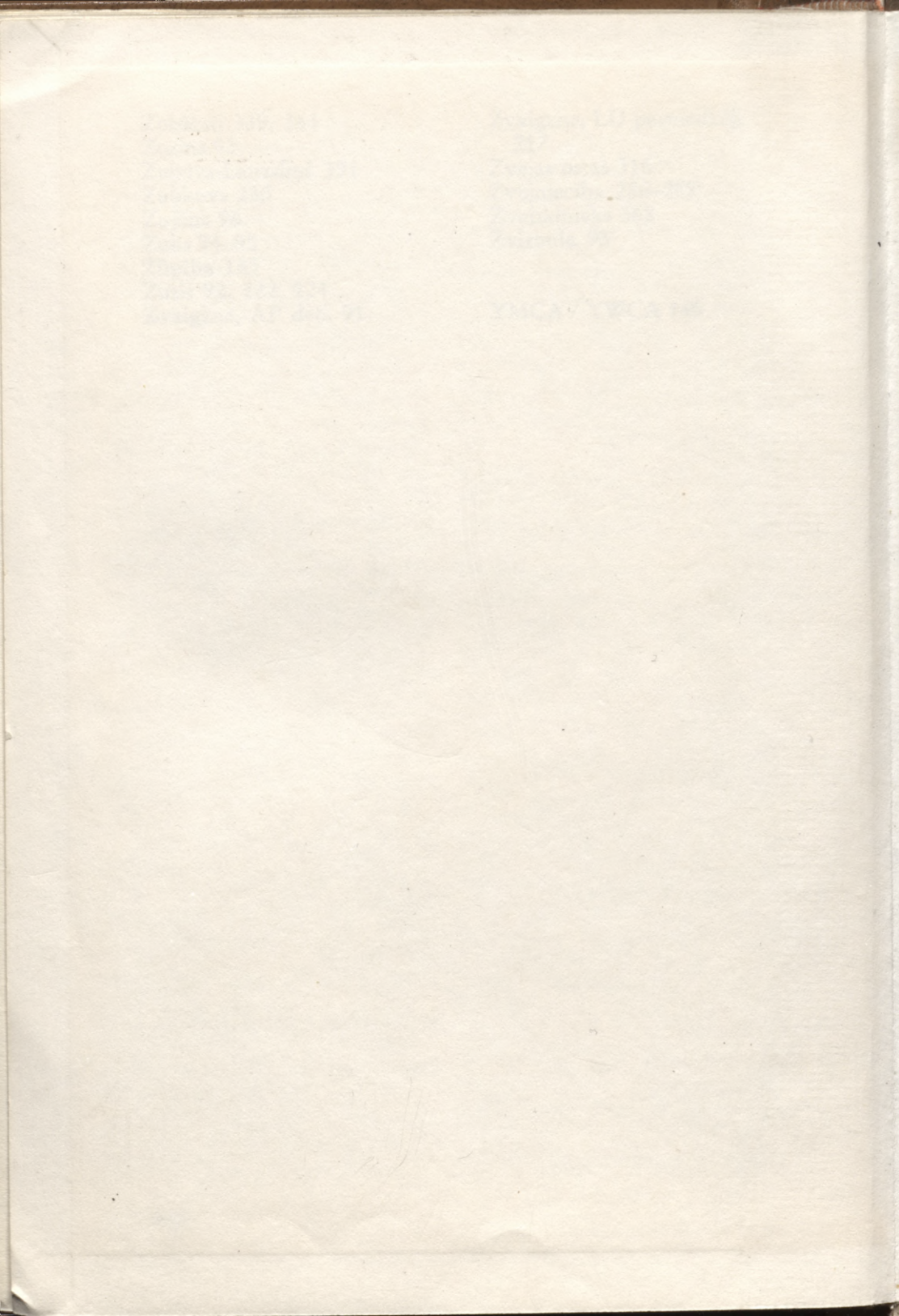
- Vecāki 64, 68
 Vecmātes 338, 345
 Vecticībnieki 359
 Vecuma pensijas 348, 352–355
 VEF 292–293, 322
 Veikins 390
 Veiss, A., doc. 229
 Veinberga 95, 97, 220
 Vēlēšanas, pad. 14, 84
 Ventspils 31, 176, 255, 302, 309–317, 396
 Verchnij-Uraļsk 152
 Verchojanska 153
 Verners 93
 Vērniece 93
 Vernovskis 55
 Veselības aizsardzība 339–346
 »Vēstis«, Zin. Akad. 45, 241
 Vēsture, Latvijas 199
 Vēsture, pad. 193, 208, 222–224, 239
 Vēsturnieki, pad. 38, 186, 223, 405
 Vēveris 97, 139
 Vībane 211
 Vidsmuiža 174
 Vidusšķīra 159, 180, 326
 Viegļā rūpniecība 288
 Viensētas 82, 263, 265
 Vientuļās mātes 356
 Vietējās padomes 99
 Vijciems 172
 Vilks 55, 216, 244
 Vimba 95
 Vīndedze 95–96
 Vīpuri 307–314
 Virza 199
 Višinskis 13, 35, 80, 261
 Vitebska 156
 Vītols, Jāzeps, prof. 252, 254
 Vladimiras cietums 156
 Vladivostoka 313
 Volgas-Donas kanālis 151
 Vonda 97
 Vorkuta 150
 Voltmanis 55, 60–61, 91
 Vorošilovs 90, 116
 Voss 62–63, 68, 93, 182, 189, 204, 257, 272
 Vožaeļa 150
 Vucāne 92
 Zaļkalne 213
 Zanders 97
 Zandersons 98, 381
 »ZAPRIBA« 287, 296
 Zariņa, Lilija 231, 367
 Zariņš, Marģers 253
 Zariņš, P., prof. 234
 Zariņš, sūtnis 14
 Zariņu barība 268
 Zdravomislovs 231
 Ždanovs 90
 Zeids 222, 224, 225
 Zeile 216, 378
 Zemdega 258
 Zemes atsavināšana, piespiedu 14, 262–266
 Zemnieki / lauksaimnieki / 160, 180
 Zentene 175
 Žīdi 145, 369
 Ziemeļvidzeme 19–20
 Ziemsvētki 367
 Zilāni 174
 Zīle, A. 225
 Ziņotāji / čekas uzdevumā / 138
 »Ziņotājs«, pad. oficiozs 83, 107
 Zinātņu akadēmija 121, 204, 235–241, 270, 303, 383
 Zitmanis 63, 73
 Zīverts, doc. 147
 Zlēkas 176

Zobārsti 339, 344
Zorins 93
Zubovs-Lanzdiņš 391
Zubkovs 230
Zujāns 96
Žuks 94–95
Žūpība 135
Zutis 92, 222, 224
Zvaigzne, AP dep. 91

Zvaigzne, LU pasniedzējs
217
Zvejas ostas 316
Zvejniecība 286–287
Zvejsalnieks 368
Zvirbule 93

YMCA / YWCA 145

4.850 Ls.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301019051

